

กรองจากหยาดเหงื่อ รอยยิ้ม และน้ำตา

ศาสตร์และศิลป์ของการทำงานกับคนจน

พันธกิจ

สร้างสรรค์ผู้นำประชาธิปไตย จากรากฐานของสังคมไทย

คณะกรรมการนิเวศเอเชีย

บรรณาธิการ ประชา หุตานุวัตร

กองบรรณาธิการ

ช่อฟ้า เจตนาวิระบุตร

พรพิมล สันต์ดอกหวี

พัชรีย์ ชนมหัส

คำนำ

เรื่องราวในหนังสือเล่มนี้ เป็นเรื่องการผจญภัยในชีวิตของคนพิเศษกลุ่มหนึ่ง และเป็นเรื่องผจญภัยของชีวิตชุมชนหลายชุมชนที่คนเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับตัว พวกกันถึงที่สุดแล้ว “ภัย” ที่พวกเขาผจญเป็นภัยที่เกิดจากระบบโครงสร้างสังคม ที่เราดำรงอยู่มากกว่าภัยธรรมชาติ ผมอยากแปลว่าถ้าเราจัดระบบโครงสร้างสังคมแบบอื่นที่ดีงามกว่านี้ การผจญภัยของคนกลุ่มนี้และชุมชนเหล่านี้อาจจะไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นก็ได้ ในแง่นี้นักผจญภัยเหล่านี้เป็นผลผลิตโดยตรงของสังคมไทยในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ไม่ว่าจะชอบคนกลุ่มนี้หรือไม่ก็ตาม เขาก้าวมาจากความเป็นจริงของสังคมไทย ที่เราท่านไม่มีทางปฏิเสธได้

ภูมิหลังของคนกลุ่มนี้ส่วนมากก็เป็นชนชั้นกลางธรรมดา ๆ จบการศึกษาปริญญาตรีหรือสูงกว่า เขาเรียกตัวเองหลายชื่อ อย่างเป็นทางการหน่อย พวกเขาเป็นนักจัดระบบชุมชน แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Community organisers (co) ในบางบริบทคนเรียกพวกเขาว่าเป็นพี่เลี้ยง เป็นที่ปรึกษา บ้างเรียกตัวเองว่านักจัดตั้ง หรือเป็นที่สนับสนุนพื้นที่ เป็นคนปฏิบัติงาน เป็นผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ บ่อยมากที่เรียกตัวเองกันว่า ซีโอ (co) ฯลฯ บางคนทำงานอิสระ บ้างทำงานมูลนิธิ ที่เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยก็มี

ชุมชนที่พวกเขาทำงานอยู่ด้วยเริ่มต้นจากคนจนในกรุงเทพฯ ที่รุ่นผมเรียกติดปากว่าคนสลัม เมื่อวาทกรรมเปลี่ยนในเวลาต่อมาก็เรียกว่าคนจนเมือง ชุมชนแออัด และชุมชนเมืองจากกรุงเทพฯ แล้วขยายไปยังหัวเมืองใหญ่ คือ สงขลา เชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา อุบลราชธานี ฯลฯ ต่อมาขยายจากงานคนจนไปทำกับชนชั้นกลาง ที่โด่งดังก็คือชาวตลาดสามชุก สุพรรณบุรี และชุมชนย่านวัดเกต เชียงใหม่ และคลองอู่ตะเภา หาดใหญ่ สงขลา

เมื่อเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติสึนามิ ชาวคณะได้เริ่มทำงานที่บ้านน้ำเค็มจังหวัดพังงา แล้วขยายไปยังพี่น้องชาวเล แถบอันดามัน รวมทั้งที่จังหวัดภูเก็ต

พวกเขาไม่ได้ทำงานสังคมสงเคราะห์กับคนยากจน พวกเขาไม่ใช่นักปฏิบัติที่มุ่งไต่คนล้มระบบสังคมที่เป็นอยู่ แน่หนอนว่าพวกเขาผูกพันกับคนตกทุกข์ได้ยาก และต้องการมีส่วนช่วยให้ชีวิตของคนจนมีที่ยืนที่มีศักดิ์ศรีในสังคมไทย พวกเขาไม่ขอความอนุเคราะห์ที่คนจนได้รับ และเขาช่วยให้ชาวบ้านเรียนรู้เพื่อยืนหยัดด้วยตัวเอง อย่างตระหนองอาจ ในแง่นี้ชาวคณะเป็นนักการศึกษาที่เก่งกาจในการจัดการเรียนรู้ให้ชาวบ้านกลับมาเคารพตนเอง และกล้าหาญที่จะเผชิญหน้ากับความอยุติธรรมอย่างไม่ยอมจำนน

แน่นอนว่าพวกเขาต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมให้เกิดความเป็นธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ ต้องการเปลี่ยนนโยบายหลายอย่าง ต้องการเปลี่ยนกฎหมายให้อื้อประโยชน์ต่อคนที่ตกทุกข์ได้ยากกว่านี้ ในแง่นี้พวกเขาเป็นนักปฏิรูปสังคมที่ไม่เคยหยุดนิ่งตลอดกว่า ๓๐ ปีที่ผ่านมา

พวกเขาหลายคนผ่านการฝึกอบรมจากทฤษฎีการทำงานจากแนวคิดของซอล อะลินสกี (Saul D. Alinsky) เจ้าของคัมภีร์ *บทบัญญัติของคนหัวรุนแรง (Rules for Radicals)* แต่ถ้าเจ้าของทฤษฎีพื้นชีวิตขึ้นมาและมาเยี่ยมและศึกษาการทำงานของคุณะนี้ เขาอาจจะต้องเขียนตำราใหม่อีกเล่ม เพราะชาวคณะเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาและได้ทำงานอย่างเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ทั้งยังค้นคิดวิธีการใหม่ ๆ ร่วมกับประชาชนที่เขาทำงานด้วยหลายปีศตวรรษและนำไปสู่ผลลัพธ์ที่น่าตาตื่นใจมีใช้น้อยเลย ดังเรื่องราว ๑๕ เรื่องในภาคแรกของหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเขียนโดยคนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องนั้น ๆ

ส่วนภาคที่สอง ผมและคณะร้อยเรียงหลักคิดและแนวทางปฏิบัติที่ได้จากการประชุมถอดบทเรียนประสบการณ์กระบวนการจัดตั้งชุมชน เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยรากหญ้า ของนักจัดระบบชุมชนคณะนี้ เมื่อวันที่ ๒๑-๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่อาศรมวงศ์สนิท ที่จัดขึ้นโดยโครงการเครือข่ายภาวะการนำภาคประชาชน ซึ่งเป็นความร่วมมือของโครงการเครือข่ายพัฒนาภาวะผู้นำแห่งองค์กรและสังคม ศูนย์จิตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล มูลนิธิชุมชนไท มูลนิธิที่อยู่อาศัย และคณะกรรมการชุมชนนิเวศเอเชีย และเมื่ออ่านบทที่ถอดจากการสัมมนาแล้ว ตรงไหนที่ไม่แน่ใจ ผมได้สอบถามกลับไปยังแหล่งข้อมูลคือตัวผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยโดยตรง

บทสุดท้าย ผมได้ทำหลักการโดยสรุปจากการทำงานของพวกเขาขึ้นมาวางเทียบกับหลักการทำงานของสำนักคิดนี้ในเอเชียที่นำการจัดระบบชุมชนมาถ่ายทอดในเมืองไทย และตามด้วยหลักการดั้งเดิมที่ปรมาจารย์ซอล อะลินสกีเขียนไว้ แต่เอามาเพียงย่อ ๆ เท่านั้น

ทุกส่วนในหนังสือเล่มนี้จะได้รับการปรับปรุงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในขั้นต่อไป ตอนที่จะทำเป็นหนังสือเล่ม รวมทั้งการศึกษาเพิ่มเติมเรื่องราวบริบททางสังคมและผู้คนที่เกี่ยวข้องรวมทั้งแนวคิดดั้งเดิมของซอล อะลินสกีด้วย

สำหรับผม จุดที่ผมประทับใจที่สุดคือ นักจัดระบบชุมชนคณะนี้ทำงานช่วยชาวบ้านที่ลำบากยากจน แต่เขาไม่ก้าวก่ายการตัดสินใจของประชาชน เขาให้ข้อมูล ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ เสนอทางเลือกต่าง ๆ พาชาวบ้านทำกิจกรรมบางอย่าง แต่ทั้งหมดนี้ ในที่สุดแล้วชาวบ้านเป็นคนตัดสินใจ ลงมือทำและรับผิดชอบเอง และนี่เองที่นำไปสู่การเติบโตและความ

เข้มแข็งของชุมชนและประชาชนที่เขาทำงานด้วย เข้าทำนองช่วยเหลือแต่ไม่ก้าวก่ายของ คัมภีร์ เต่า เต็ก เก็ง นั่นเอง คณะเขาทำงานกับชาวบ้าน แต่ไม่เป็นเจ้าของชาวบ้าน ชาวบ้านมีอิสระที่จะเป็นตัวของตัวเอง และเติบโตไปตามทางของตน ติดต่อกับกลุ่มอื่น หน่วยงานอื่นๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชน และชาวบ้านหลายคนก็โตมาเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานนี้อย่างเต็มภาคภูมิ

คณะกรรมการชุมชนนิเวศเอเชียได้รับการทาบทามและชักชวนเข้ามาถอดบทเรียนของนักจัดระบบชุมชนคณะนี้โดยบังเอิญ แต่ก็ถือเป็นกำไรชีวิตที่ได้มาทำงานชิ้นนี้ แม้จะเป็นงานเบื้องต้น เราได้เรียนรู้มากมายจากคนทำงาน ชีวิตเราร่ำรวยขึ้นมหาศาลจากการได้รู้จักคน และชุมชนที่หนังสือเล่มนี้พูดถึง ผมขอขอบคุณทุกคนที่เป็นเหตุปัจจัยให้เราได้ทำงานชิ้นนี้ เราทำงานด้วยความรักและนับถือคนเหล่านี้อย่างจริงจัง ด้วยความหวังว่างานชิ้นนี้จะช่วยให้แรงบันดาลใจกับสังคมวงกว้าง ได้เห็นคุณค่าของงานแบบนี้และช่วยกันผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมให้มีความเป็นธรรมยิ่งขึ้น และเป็นข้อคิดสำหรับคนที่เกี่ยวข้องกับงานชุมชนแวดวงอื่น ๆ กว้างออกไปด้วย และหวังว่าเมื่อได้ทำงานชิ้นสุดท้ายเรื่องราวต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในตอนนี้จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น พร้อมกับความเข้าใจบริบทต่าง ๆ ที่กระจ่างชัดขึ้นด้วย

ประชา หุตานุวัตร

กระท่อมชายทุ่ง

สายไหม กรุงเทพฯ

ปลายฝน ต้นหนาว ปลายปี ๒๕๕๗

สารบัญ

คำนำ

๗

ภาคหนึ่ง : เรื่องราวจากชุมชนคนเล็ก ๆ ที่งดงามและทรงพลัง

๑. ชุมชนคลองไผ่สิงโต : ผลสะท้อนของคนจนทั่วประเทศ *จำนงค์ จิตรนิรัตน์* ๔
๒. ชุมชนเกตุแก้วและขบวนเครือข่ายชุมชนแปงบ้านแปงเมือง *จำนงค์ จิตรนิรัตน์* ๒๗
๓. ไม้ซีกัดไม้ซุง ที่บ้านหนองกินเพล *จำนงค์ จิตรนิรัตน์* ๕๑
๔. ชุมชนร่วมสามัคคี : จากกองขยะมาเป็นบ้าน *มณฑา อัจฉริยกุล* ๖๑

๕. งานจัดระบบชุมชน กลางเมืองเชียงใหม่ *ศรินพร พุ่มมณี* ๗๐
๖. สิทธิที่อยู่อาศัยของชาวคลองแม่ข่า *เปล่งศรี แดงอ่อน* ๘๑
๗. ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของย่านวัดเกต *อมรรัตน์ โชติกะมงคล* ๙๕

๘. สามชุกตลาดร้อยปี *ปรีดา คงแป้น* ๑๐๗
๙. รักษาหลุมน้ำอู่ตะเภาโดยพลังชุมชน *พิชยา แก้วขาว* ๑๒๖
๑๐. ชุมชนต้นแบบจัดการน้ำเสียที่บางปรอก *อำนาจ จันทร์ช่วง* ๑๓๗

๑๑. งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สีนามี *จำนงค์ จิตรนิรัตน์* ๑๔๔
๑๒. ชุมชนบ้านน้ำเค็มจัดการตนเอง สู้พังงาแห่งความสุข *ไมตรี จงไกรจักร* ๑๖๓
๑๓. เต็บโตเพื่อชีวิตใหม่ของชุมชนชาวเลราไวย์ *โชคดี สมพรหม* ๑๘๗

๑๔. ชุมชนปลากะตัก *สนชัย ฤทธิ์ชัย* ๒๐๓
๑๕. ไทยพลัดถิ่นสู่เพื่อการดำรงอยู่ในแผ่นดินแม่ *ภควินท์ แสงคง* ๒๑๖

ภาคสอง : กรองจากหยาดเหงื่อ รอยยิ้ม และน้ำตา

๑. ก้าวแรกสู่ชุมชน จนเกิดความไว้วางใจ ๒๓๔
๒. ค้นหา ผักผ่อน และรักษาแกนนำ ๒๔๖
๓. พาชาวบ้านวิเคราะห์ชุมชน ๒๕๕
๔. กระบวนการช่วยให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าตนเอง ๒๕๘
๕. ไม่ทำแทนชาวบ้าน: หลักการสู่การปฏิบัติ ๒๖๔
๖. จากองค์กรชุมชน สู่ เครือข่าย และขบวนขับเคลื่อนสังคม ๒๖๙

ภาคผนวก : เทียบเคียงหลักการพื้นฐาน

๑. บัญญัติ ๑๓ ประการจากประสบการณ์ของไทย	๒๘๑
๒. บัญญัติ ๑๗ ประการของนักจัดระบบชุมชนเอเชีย	๒๘๙
๓. บัญญัติ ๑๓ ประการของคนหัวรุนแรง ซอล อะลินสกี	๒๙๒
-

ภาคหนึ่ง :

เรื่องราวจากชุมชนคนเล็ก ๆ
ที่ดงามและทรงพลัง

ภาคหนึ่ง : เรื่องราวจากชุมชนคนเล็ก ๆ ที่ดงามและทรงพลัง

เรื่องราวทั้ง ๑๕ เรื่องต่อไปนี้เป็นเรื่องเล่าของนักจัดระบบชุมชน ที่เข้าไปทำงานกับประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศ ถือได้ว่าเป็นกรณีที่ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจระดับใดระดับหนึ่ง

ทั้ง ๑๕ กรณีนี้อาจจะแบ่งงานได้เป็นสี่กลุ่มงาน แต่ละกลุ่มมีนักจัดระบบชุมชนอาวุโสเป็นหัวหน้าทีม เราขอจัดลำดับโดยเอากลุ่มงานชุมชนแออัดในเมืองที่มีจำนวนคดี จิตรนิรัตน์และปรีดา คงแป้นและคณะเป็นกลุ่มแรก งานกลุ่มนี้เน้นการทำงานกับชุมชนแออัดในเมืองใหญ่ คือ กรุงเทพฯ สองกรณีและต่อมาขยายไปอุบลราชธานีอีกสองกรณี จำนวนคดีเขียนเล่าเรื่องที่เขากี่ยวข้องเอง ๓ กรณี คือ เรื่องคลองไผ่สิงโตในกรุงเทพฯ หนึ่ง และเรื่องราวที่อุบลราชธานี ๒ กรณี คือ ชุมชนเกตแก้ว และบ้านหนองกินเพล เขาเล่าอย่างมีสีสันพร้อมทั้งบทสนทนากับชาวบ้านด้วย ทำให้เราเห็นบรรยากาศชีวิตและการทำงานได้อย่างดี พร้อมกันนั้น เขาก็พยายามให้ภูมิหลังของความเป็นมาเป็นไปของขบวนการไปด้วย มีการเล่าย้อนหน้าย้อนหลังบ้าง เหมือนการดูภาพยนตร์สมัยใหม่ ส่วนมณฑล อัจฉริยกุลเล่าเรื่อง ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนคนจนของกรุงเทพฯ ที่อยู่ในซอยวัดเทพศิลา (รามคำแหง ๓๗) ที่เธอเกี่ยวข้องโดยตรง มณฑลทำงานสังกัดมูลนิธิชุมชนไทและทำงานกับปรีดา คงแป้น

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มงานของ ศรีนพร พุ่มมณีและคณะ เน้นงานทางภาคเหนือที่เชียงใหม่ โดยศรีนพร ซึ่งเป็นคนเขียนบทแรกที่ให้ภาพรวมงานคณะจัดระบบชุมชนนี้ทั้งหมดและให้ในแง่ของหลักการพื้นฐานด้วย เพราะเธอเป็นนักจัดระบบชุมชนรุ่นแรกที่ได้รับการฝึกให้เป็นนักฝึกอบรมจากครูชาวฟิลิปปินส์ และเธอได้จัดอบรมนักจัดระบบชุมชนรุ่นต่อ ๆ มาด้วย และเธอได้ให้ภาพรวมกรณีคลองแม่ข่าก่อนที่ เป็ล่งศรี แดงอ่อน จะให้รายละเอียดในการทำงานใน สิทธิการที่อยู่อาศัยของชาวบ้านคลองแม่ข่า และตามมาด้วย อมรรรัตน์ โชติกะมงคล เล่าเรื่อง ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของย่านวัดเกต อันเป็นงานที่ทำกับชนชั้นกลางของเมืองเชียงใหม่ เพื่อร่วมกันรักษาชุมชนและวัฒนธรรมเก่าแก่แห่งหนึ่งของเชียงใหม่ จนเป็นต้นแบบสำหรับที่อื่น ๆ ด้วย งานเกี่ยวกับชุมชนคลองแม่ข่าก็ถือว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก และกลายเป็นต้นแบบสำหรับงานที่อื่นเช่นเดียวกัน

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มของ ปรีดา คงแป้นและคณะ ปรีดาได้ให้ภาพรวมของงาน มูลนิธิชุมชนไทที่ก้าวมาจับงาน “เมืองน่าอยู่” ก่อนจะเล่าการทำงานจนเกิด สามชุกตลาดร้อยปี อันถือได้ว่าขยับมาทำงานกับชนชั้นกลาง และตามมาด้วย พิชยา แก้วขาว เล่าเรื่อง รักษาสุ่มน้ำอยู่ตะเภาโดยพลังชุมชน จังหวัดสงขลา และอำนาจ จันทร์ช่วงเล่าเรื่อง ต้นแบบชุมชนกำจัดน้ำเสียที่บางปรอก ที่จังหวัดปทุมธานี ทั้งสามกรณี รวมทั้งกรณีวัดเกตที่เชียงใหม่ทำให้เราเห็นได้ว่า

ชนชั้นกลางสามารถเป็นพลัง ในการสร้างบ้านเมืองให้น่าอยู่ได้ โดยร่วมกันตัดสินใจและวางแผนกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในท้องถิ่นและช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมและฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในเมืองควบคู่กันไปด้วย

กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มงานของจำนงค์ จิตรนิรัตน์และปรีดา คงแป้นร่วมกัน ดูแลเรื่องภัยพิบัติสีนามิเป็นจุดเริ่มต้น แล้วขยายเป็นงานเครือข่ายอย่างน่าสนใจยิ่ง ทำทั้งงานการเมืองและงานเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างทะมัดทะแมง โดยผู้นำท้องถิ่นก้าวขึ้นยืนเคียงบ่าเคียงไหล่และกลายเป็นนักจัดระบบชุมชนไปด้วย จำนงค์เล่า งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สีนามิแล้ว โมตริ จงไกรจักร์ ก็เล่าจากแง่มุมของคนที่ได้รับการจัดระบบจากจำนงค์และปรีดา จนทำให้เราเห็นภาพทั้งสองด้านได้อย่างดียิ่ง จากนั้น โชคดี สมพรหม ก็เล่าเรื่อง การทำงานพื้นที่ชาวเลราวไวย์ ที่เป็นงานต่อเนื่อง เพราะชาวเลได้รับผลกระทบทางสังคมหลังจากสีนามิอย่างรุนแรงที่สุด เนื่องจากที่อยู่อาศัยที่เคยอยู่มาแต่บรรพชนถูกทุนนิยมภัยภิบัติรุกไล่ ตามด้วย สนชัย ฤทธิชัย เล่าเรื่อง ชุมชนปลากระตัก ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากทุนนิยมภัยภิบัติเช่นเดียวกัน และเราจบภาคแรกด้วยเรื่องราวของ ภควินท์ แสงคง เกี่ยวกับ ไทยพลัดถิ่นสู่เพื่อดำรงอยู่ในดินแดนแม่ ไทยพลัดถิ่นนี้เป็นคนไทยชายขอบที่สุดอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกกระทบจากสีนามิแต่มี ปัญหาที่หนักหนาสาหัส อยู่เดิมแล้ว เพราะเป็นคนไทยที่ไม่มีสิทธิพลเมือง การเคลื่อนไหวจนได้ชัยชนะระดับหนึ่งของกรณีล่าสุดนี้ นับว่าเป็นเรื่องสร้างแรงบันดาลใจได้อย่างดีเยี่ยม ถ้าไม่ยอมแพ้เสียอย่าง คนที่ตกทุกข์ได้ยากย่อมสามารถยืนขึ้นมาอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีในสังคมไทยได้ เสมอป่าเสมอไหล่กัน ด้วยพลังสามัคคีของตนเองและภาคีคนยากด้วยกัน

เราได้นำสำเนาเกี่ยวกับหลักการจัดระบบชุมชนจากเอเชีย ที่ศรีนพร พุ่มแก้ว เขียนในบทความของเธอมาแปลงชื่อเป็น *บัญญัติ ๑๗ ประการของนักจัดระบบชุมชนเอเชีย* และนำไปใส่ไว้ในภาคผนวกต่อจาก *บัญญัติ ๑๓ ประการจากประสบการณ์ของไทย* ที่เราสรุปได้จากการถอดบทเรียนของคณะจัดระบบชุมชนในเมืองไทย และตามด้วย *บัญญัติ ๑๓ ประการของคนหัวรุนแรงที่ พัชรี ชนมน์ส* แปลมาจากหนังสือของซอล อะลินสกี ปรมาจารย์ของนักจัดระบบชุมชนคณะนี้ ทั้งเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวคิดและวิธีทำงานของสกุลคิดนี้ด้วย งานเขียนที่ค่อนข้างมาทางทฤษฎีเหล่านี้ ถือว่าเป็นการแนะนำเบื้องต้นในที่นี้ โอกาสต่อไปน่าจะทำให้สมบูรณ์ขึ้นได้อีกมาก

ชุมชนคลองไผ่สิงโต : ผลสะท้อนของคนจนทั่วประเทศ

โดย จำนงค์ จิตรนรินทร์

๑. รู้จักชุมชน

คลองไผ่สิงโต มีลักษณะทางกายภาพที่แคบและยาวขนานไปกับลำคลอง มีความกว้างราวสามวา หัวคลองอยู่ต้นตลาดคลองเตย ไหลล่องไปลงคลองแสนแสบที่อโศก เมื่อมีการตัดถนนพระรามสี่และตัดถนนสุขุมวิท คลองนี้จึงถูกปิดตายหัวท้ายด้วยตึกแถวแทบจะไม่เห็นลำคลองด้านในที่มีป่าขึ้นปกคลุมไว้ แต่เนื่องจากแถบนี้ เพียงทะลุออกไปทางคลองเตยก็จะเจอกับตลาดสดขนาดใหญ่ และถ้าออกด้านสุขุมวิทก็จะพบกับย่านตึกสูงสำนักงานหรือบ้านที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะ คลองไผ่สิงโตจึงอยู่ท่ามกลางแหล่งเศรษฐกิจทั้งระดับบนและล่าง คลองเล็กๆ ที่มีความยาวราวหนึ่งกิโลเมตรนี้จึงถูกนักบุกเบิกจากคนบ้านนอกที่พลาดหวังจากภาคเกษตรโดยเฉพาะจากชาวนาภาคกลางและอีสาน เข้าปักหลักสร้างชุมชนอยู่ริมคลองนี้ตั้งแต่วราวปี พ.ศ. ๒๕๑๕ (บางคนเข้าร่วมตั้งแต่ ๑๔ ต.ค. ๑๖) บ้านถูกสร้างแบบง่าย ๆ น้ำไฟขอต่อพ่วงมาจากบ้านตึกที่อยู่คนละฝั่งคลอง แม้แพงกว่าราคาน้ำประปาปกติห้าเท่าก็ต้องทน เพราะไม่มีเลขที่บ้านไปยื่นขอ ส่วนการทำกินมีวิธีเริ่มต้นแบบง่าย ๆ คือ เป็นแรงงานที่ตลาดคลองเตย แค่นั่งไปยืนเฉย ๆ ก็จะมีคนมาเรียกไปยกของ เราเองเคยไปจับกลุ่มยืนอยู่ราวหนึ่งเดือนเพื่อเข้าถึงพวกเขาและวิถีของเขา ก็ได้เงินมาแบบไม่เหน็ดเหนื่อยมากแถมยังได้ฝึก กระตุกติดเนื้อ แกง ที่เหลือขายจากแม่ค้าใจดีกลับบ้านอีกต่างหากทุกวัน แต่คนรุ่นหนุ่มสาวहरुกว่านั้น ลงทุนยืมเงินหรือขายนารถที่บ้านมาซื้อรถเข็นราคา ๔,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท ซื้อผลไม้ไม่ต้องจากมือหนึ่งราคาไม่สูง ใส้รถเข็นไปขายที่ตึกสำนักงานสาวออฟฟิศย่านสุขุมวิท ไซ้ปิ้งในเตาหมอม ๆ อย่างหมายจะมาแย่งการตลาดที่นี้ มันดูโลว์เกินไปสำหรับสาวเจ้าจากที่ทำงานไซ้ลิปท์แทนบันไดทั้งหลาย แต่สำหรับผลไม้ไม่ต้องแล้ว ขายดีเป็นเทน้ำเทท่า เป็นขาประจำกันจนแจกซองผ้าป่ากันได้ ด้านในชุมชนตอนเย็น ๆ จะเห็นรถเข็นจอดเรียงนับร้อยคัน เซ็ดถูเตรียมไว้อย่างหมดจด เจ้าของส่วนใหญ่มาจากอีสานอยู่รวมกันแถบหนึ่ง กลุ่มจากอยุธยาส่วนใหญ่เป็นช่างก่อสร้างอยู่รวมกันอีกแถบหนึ่ง ความแออัดที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นจากบ้านรวมทั้งหมดเกือบ ๑๐๐ หลัง ทำให้ทางกายภาพมีความเป็นสลัม แต่เมื่อมีงานทำ มีช่องทำกิน ทุกอย่างก็ดำเนินไปได้กว่า ๓๐ ปีที่วิถีชีวิตนี้อยู่กันอย่างมีความสุข

สำหรับคนจนที่หนีร้อนจากความผิดพลาดของแผนพัฒนาประเทศ มาพึ่งเย็นจากชุมชนที่สร้างขึ้นเองก็นับว่าเป็นการเริ่มต้นใหม่ที่แปลกใหม่ ที่ดีที่สุดแล้ว และในทัศนะของนักเคลื่อนไหวทางสังคม นี่คือรูปธรรมความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยหนึ่งที่ชัดเจนที่สุด ชุมชนคนจนเมืองผู้ล้มสลายจากการพัฒนาประเทศ

๒. ออกแบบการทำงาน

จนกระทั่งย่างเข้าช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๘ - ๒๕๒๙ สำนักกทม. เริ่มมีมาตรการพัฒนาคุณคลอง ในย่านนี้ที่โดนไล่อื้อรุนแรง คือ คลองบางอ้อ พระโขนง ครั้งนั้นเราได้แต่ยืนดูตาปริบ ๆ โดนกระบองคอมมานโดกันพอหอมปากหอมคอ ในฐานะผู้ผ่านไปพบและเข้าไปช่วยชาวบ้านลองเจรจากับเจ้าหน้าที่ เหตุการณ์นั้นทำให้เรามาดูเตรียมความเข้มแข็งของชุมชนคลองไผ่ ซึ่งทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (POP) กับกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ (กชส.) ตอนนั้นทีม POP ใช้หลัก co ทำงาน แต่เรา กชส. ยังไม่ได้ใช้ทฤษฎีอะไร เพียงแค่รวมชุมชนถูกไล่ที่ ๑๖ แห่งมาสัมพันธ์ และก่อตั้งเป็นศูนย์รวมสลัม โดยมีสำนักงานเล็ก ๆ อยู่ที่ชุมชน บ่อนไก่ (ที่นี่ถูกทรัพย์สินฯ ยุคเก่าไล่) เราเข้าไปเช่าบ้านอยู่นับปี เพื่อร่วมสู้กับชาวบ้าน ก็เป็นตำรา co ของ POP ที่เราขโมยมาเรียน (หลังจากเคยสอบเข้าไม่ผ่าน) วิชาหนึ่งคือการเข้าไปอยู่ในชุมชนหรือเข้าไปใช้ชีวิตแบบชาวบ้าน เมื่อครั้งทำงานที่กองขยะอ่อนนุช เราก็เข้าไปอยู่ปีครึ่ง จนป่วยถึงออกมา อยู่ที่คลองเตยล๊อค ๑๒ ถึง ๓ ปี ไปเป็นคณงานขนย้ายของจากตู้คอนเทนเนอร์ในท่าเรือ ๓ เดือน แรงงานตลาดคลองเตยซึ่งแทบทุกที่มีผลสำเร็จต่อการทำงานสูง เพราะไม่ติดเหล้าขากับเขาหรือได้เมียชาวบ้านไปเสียก่อน

สำหรับในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน ช่วงนั้นมี ๔ แนวการทำงาน

๑. สงเคราะห์ช่วยเหลือด้านการศึกษา ทุนการศึกษา แจกข้าวของไม้วัสดุสร้างบ้าน
๒. รวมกลุ่มพัฒนาออมทรัพย์ เศรษฐกิจชุมชน
๓. สิทธิชุมชน ประท้วงรัฐเรียกร้องความเป็นธรรม และ
๔. ประสาน ๒ กับ ๓ โดยเพิ่มระบบเครือข่ายชุมชนเข้าไป

เราจึงตั้งกลุ่มศึกษาปัญหาสลัมขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนแนวทางต่าง ๆ กัน แล้วแยกกันไปทำ แต่ที่คลองไผ่สิงโตเรามาทำกันเป็นครั้งแรก พื้นที่เดียวแต่มี ๒ องค์กรคือ กลุ่ม POP กับกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ ขณะที่องค์กรอื่นรับปากว่าจะหนุนช่วยทรัพยากรต่าง ๆ

เราไม่ได้มุ่งทำงานในชุมชนอย่างเดียว ต้องพยายามจัดขบวนนักพัฒนาด้วย เพื่อให้ได้กำลังเพิ่ม แต่ต้องเลือกกลุ่มที่มีแนวทางและความสัมพันธ์ที่จะหนุนช่วยกันได้ในอนาคต

๓. ร่วมสถานการณ์จริง

กระแสการไล่อื้อชุมชนกลับไม่ได้เกิดขึ้นเพียงกรณีคลองเท่านั้น เพราะเมื่อสำนักกทม. ขยับไล่ชุมชนคลองไผ่สิงโต ทรัพย์สินฯ ก็ขยับไล่ชุมชนเทพประทาน ซอยปลาเค็ม และตรอกไผ่สิงโต ซึ่งเป็นพื้นที่รวมแล้วหลายสิบไร่ ซึ่งอยู่ด้านหน้าแนวถนนพระรามสี่ เราไม่ได้ลงพื้นที่เหล่านี้ เพราะมีองค์กรอื่นทำอยู่แล้ว ในที่สุดด้วยการรื้อย้ายสองแบบ คือ ส่วนหนึ่งทรัพย์สินตกลงกับชาวบ้านได้ กับอีกกลุ่มหนึ่งรัฐบาลใช้ประกาศคณะปฏิวัติฉบับ ๒๕๕ ไล่ ซึ่ง

ถือว่าเป็นการไล่ที่สลัมที่รุนแรงรวดเร็วครั้งหนึ่ง โดยใช้รถลูกตุ้มเหล็กเหวี่ยงกวาดทุบทำลาย มีชาวบ้านเกือบร้อยหลังที่ออกไปทำงานกลับมาไม่มีบ้าน ได้แต่เดินเก็บซากเท่าที่พอหาได้ แล้วขึ้นรถที่การเคหะจัดไว้ให้ย้ายไปอยู่ร่มเกล้าลาดกระบัง เราได้แต่สังเกตการณ์ที่นั่นแล้วกลับไปเตรียมที่คลองไผ่เช่นเดิม มีนักพัฒนาที่เป็นเจ้าหน้าที่องค์กรญี่ปุ่นคนหนึ่งเข้ามาเห็นเหตุการณ์ไล่ด้วยอย่างคับแค้น เราจึงชวนไปร่วมงานด้วยที่นั่น

เป็นอันว่าเราจัดระบบที่ทีมงานร่วมผสมผสานแนวทางจาก ๓ NGO + ๑ po (ศพช.) ลงคลองไผ่เป็นกำลังหลัก

๔. จัดระบบการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ที่คลองไผ่สิงโต เมื่อชาวบ้านกับทีมงานเรารู้จักกันดี กินข้าวได้ทุกหลัง เราชวนเขาออกแบบการดูแล ชุมชนที่อยู่ตามแนวยาวคลอง มีทางเข้าออกหลายทางให้ทั่วถึง โดยจัดระบบเป็นกลุ่มย่อย ๕ กลุ่มๆ ละ ๑๐-๑๕ หลัง แต่ละกลุ่มมีตัวแทน ๓-๕ คน แล้วมีการประชุมทั้งเฉพาะกลุ่มย่อย ประชุมตัวแทนกลุ่ม และประชุมใหญ่สมาชิกเดือนละครั้ง เลือกประธานชุมชน และมีตัวแทนไปร่วมประชุมกับ ศูนย์รวมสลัมเดือนละครั้ง

การประชุมทุกวงทุกครั้งมีเรื่องหลักๆ คือ การวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชนและนอกชุมชน ในชุมชนเช่น จุดอ่อนที่ กทม.กล่าวอ้างเพื่อไล่ที่ เช่น น้ำคลองไหลไม่สะดวก ก็มีมติช่วยกันลอกคลองเป็นระยะ หรือเรื่องตั้งเวรยามป้องกันไฟไหม้ เรื่องภายนอก วิเคราะห์ถึงภัยที่เริ่มไล่เพื่อนบ้านด้านหน้า ก็มีมติส่งคนไปช่วย ไปศึกษายุทธวิธีต่างๆ แล้วมารายงานปรับใช้ที่เราไปสังเกตการณ์ก็ด้วยจุดประสงค์นี้ มีบางเรื่องสำคัญที่ได้ข้อคิดมาจากข้างนอก เช่น จะสู้แบบแข็งหรืออ่อน จะต้องหาใครเป็นพวกแทนผู้เดียวๆ กำลังคนในชุมชนสู้ไหวหรือไม่ ลักษณะผู้นำของเขาเป็นอย่างไร เป็นต้น ข้อสังเกตเหล่านี้ได้มีการแก้แทบทุกเรื่องในเวลาต่อมา

การจัดระบบโครงสร้างการทำงานภายใน กระจายบทบาท มีภารกิจชัดเจน จะทำให้ทุกคนมีความมั่นใจและมีความหวัง จากสิ่งที่รู้เห็นเองทั้งหมด เพราะได้ลงมือด้วยตัวเองและทีม

๕. ผูกมิตรสร้างเพื่อน

การก่อกลอนไล่อื้อของสำนัก กทม. หยดลงแบบไม่รู้สาเหตุ แต่มีรถทหารช่างเข้ามาแทน เมื่อการไล่อื้อด้านหน้าจบลง และแนวถนนที่ทหารช่างทำก็เป็นแนวห่างจากริมคลองประมาณ ๔ เมตร ซึ่งเดิมก็เป็นทางเดินเข้าออก เช่นรถของชาวบ้าน ก็ส่งตัวแทนไปคุยกับหัวหน้าทหารซึ่งบอกว่าใช้ร่วมกันได้ เขาไม่เกี่ยวกับแนวคลอง และเมื่อถนนเสร็จชาวบ้านก็สะดวกขึ้น ชาวบ้านเอาอาหาร ชวนงมหยอยในบึงโรงงานยาสูบมาทำกับแก้มักกินกัน ฯลฯ การเป็นมิตรกับทหารทำให้ภายหลังในมหกรรมบุกยึดสร้างบ้านในคืนหนึ่ง ไม่ถูกขัดขวาง

การไล่อื้อที่รุนแรงด้านหน้าทำให้ชาวบ้านครั้งหนึ่งที่ค่อนข้างมีฐานะและอยู่ใกล้พื้นที่ ไม่อยากเสี่ยงร่วมสู้ ยินยอมย้ายออกตามที่ กทม. ชักชวนทำให้สมาชิกคลองไผ่สิงโตลดลง

เหลือ ๖๐ หลัง ดังนั้นเมื่อการไล่รื้อจุดสุดท้ายด้านหน้าจบลง มติที่ประชุมจึงส่งคนไปชักชวนชาวบ้านที่ไปรู้จักกันไว้ก่อนหน้านั้นมาร่วมอยู่ด้วยอีก ๘๐ หลังในที่ว่าง แต่การสร้างบ้านใหม่ผิดกฎของ กทม. เรื่องการบุกรุกเพิ่ม ทำให้ต้องวางแผนสร้างเสร็จในคืนเดียว ๘๐ หลัง ซึ่งต้องขออนุเคราะห์วัสดุต่างๆจากองค์กรสงเคราะห์ ระดมกำลังจากศูนย์รวมสลัม ขอเปิดทางทหารให้รถขนวัสดุเข้า ในที่สุด บ้านเสร็จพร้อมคนเข้าอยู่หุงหาอาหารเป็นครอบครัวสมบูรณ์ในคืนเดียว เมื่อ กทม. มาเจอก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว !

นี่เป็นยุทธวิธีการต่อสู้แบบพื้น ๆ จากความจนตรอกของชาวสลัมแถบคลองเตย และการทำเรื่องที่ชิงไหวชิงพริบในวิธีเดียวกัน... เผาชุมชนเมื่อไหร่ ใครเข้ายึดพื้นที่ก่อนกัน ฝ่ายนั้นชนะ บางทีชนะด้วยแค่ปากเสาเสร็จ สีสัน ก็ถือว่ากำชัยชนะได้อยู่ต่อ ในขณะที่การทำเรื่องใช้ลวดหนามเป็นหลัก (เราเอาวิธีนี้ไปใช้ในพื้นที่สีนามาก็ได้ผล)

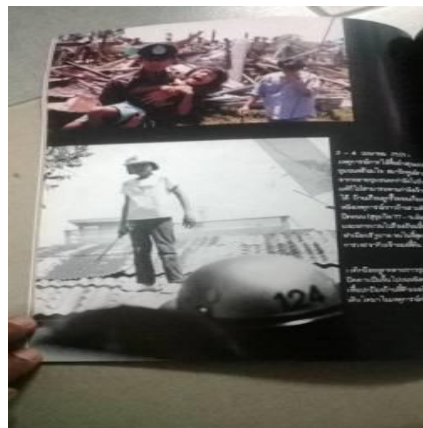
แต่นี่คือยกหนึ่ง ที่เป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งก่อนฝนมา เพราะอภินิหารไล่กำลังจะเริ่มต้นขึ้น

และในส่วนของคุณชนเอง ตอนนั้นชุมชนได้ขยายจนมีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น ๑๐๐ หลัง หรือราว ๘๐๐ ชีวิต ที่ระบบภายในได้จัดวางเรียบร้อยแล้วพอควร โดยที่พวกเรา ก็หวังว่าชุมชนของเราจะไม่มีจุดจบเหมือนคลองบางอ้อ

๖. เครื่องช่วยทำให้ชุมชนอยู่ได้ องค์กรชุมชนทำให้คนจนอยู่รอด

ย้อนหลังไปก่อนจะเกิด รสช. ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ศูนย์รวมสลัมได้ร่วมต่อสู้การไล่ที่ชุมชนรัชดา เพื่อตัดถนนรัชดา แยก อสมท. ไปแยกลาดพร้าว ถนนตัดเสร็จแล้ว แต่รัฐบาลเปรมเปี้ยวการเหยียดเยาะชุมชน รวมทั้งในขณะที่เรากำลังต่อสู้จากชุมชนจนถึงทำเนียบนั้น ได้เกิดความขัดแย้งในแนวทางกัน ระหว่างยอมกับไม่ยอมอำนาจรัฐกับองค์กรพัฒนาเอกชนไฮโซอื่น ทำให้ศูนย์รวมสลัมแตกจากสมาชิกรุ่นใหม่ สมาชิกชุดเดิมจึงได้ยกชื่อเก่าให้ไป แล้วตั้งชื่อใหม่เป็น ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน (ศพช.)

(ภาพเด็กควงดาบ สัมมนา/รัชดา)

การสรุปบทเรียนจากการต่อสู้ที่ผ่านมาทั้งหมดนำไปสู่การคิดค้นการต่อสู้ทางนโยบายที่ชัดเจนขึ้นมาคือ การพยายามเสนอร่างกฎหมาย พรบ. สลัมขึ้นมา ซึ่งได้มีการขยายพื้นที่

ออกไปถึงต่างจังหวัด (เชียงใหม่-สงขลา นครราชสีมา ขอนแก่น) จนเกิดเป็นเครือข่ายสลัมสี่ภาคจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งในช่วงนี้เอง ที่การเติบโตของขบวนการชาวบ้าน กับการผสมผสานแนวทางขององค์กรพัฒนาเอกชนลงตัวกันได้ดีขึ้นแล้ว คือจะเน้นทำงานสิทธิชุมชนพื้นที่ ผลักดันเชิงนโยบาย และตรวจสอบประชาธิปไตย ดังนั้นปีต่อมา ตอนช่วงเกิด รสช. เราจึงเข้าร่วมต่อต้าน รสช. ด้วย โดยเหตุผลหลักของ ศพช. คือรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย หรือรอง รสช. ขณะนั้น ปฏิเสธการเข้าหรือเรื่อง พรบ.สลัม อีกทั้งขบวนการ ศพช. ได้วิเคราะห์การเคหะฯ แล้วได้ข้อสรุปว่าไม่เป็นบวกกับชาวสลัมอีกต่อไป จนก็มีกฎการเคหะฯ กลุ่มหนึ่งออกมาทำงานร่วมกับขบวนการชาวบ้าน และเราได้ตั้งโจทย์ที่ทำทลาย ศพช. ด้วย ให้กล้าคิดตั้งกองทุนใหม่แทนเคหะฯ ในที่สุดใช้เวลาตกผลึกทั้งหมดหนึ่งปี จึงได้ก่อตั้งกองทุนคนจนเมืองขึ้น เริ่มมีสมาชิกบริจาคเงินประมาณ ๓๐ คนต่อเมือง โดยมีเป้าหมายที่การเจรจากับรัฐในเวลาเหมาะสม เพื่อให้รัฐสมทบเงินเพื่อตั้งกองทุนใหม่แก้ปัญหาสลัม

องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นตัวแปรที่สำคัญมากต่อการเติบโตขององค์กรชาวบ้าน และทิศทางการพัฒนาสลัม องค์กรพัฒนาเอกชนต้องไม่ใช่ตัวกลางประสานลดความขัดแย้งหรือไกล่เกลี่ยผลประโยชน์ แต่มีหน้าที่สร้างความเข้าใจสิทธิชุมชนหรือความเข้าใจทางการเมืองต่อคนจน ให้ชาวบ้านตัดสินใจอนาคตของเขาได้อย่างมีศักดิ์ศรี

๗. สู้เพื่อสิทธิชุมชน สร้างพื้นที่ยืนในสาธารณะ

กลับมาที่คลองไผ่ในระหว่างการมีอำนาจของ รสช. แผนการไล่รื้อสลัมย่านคลองเตยที่แท้จริงถูกประกาศอย่างเป็นทางการตอนที่ประเทศไทยจะเป็นเจ้าภาพประชุมนายธนาคารโลก และจุดที่เป็นหัวใจ คือการสร้างศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์หน้าชุมชนคลองไผ่สิงโต ปัญหาของชุมชนคลองไผ่จึงไม่ใช่การระบายน้ำท่วม แต่เป็นปัญหาของความโกรโกลโสที่มาอยู่แบบชิดกับที่ที่จะใช้ต้อนรับบุคลากรทางการเงินของทั้งโลกนั่นเอง โดยมีชุมชนดวงพิทักษ์ที่ติดทางด่วนตรงทางลงเข้าสู่ศูนย์ประชุมนี้ด้วย ที่หายใจไม่ทั่วท้อง เพราะได้มีการส่งทหารช่างเข้ามาก่อสร้างถนนอย่างเร่งด่วน

ขณะที่คลองไผ่มีนักพัฒนารุ่นเก่า ทั้งชาวบ้านทั้ง NGO แพ็คทีม แต่ที่ชุมชนดวงพิทักษ์ซึ่งจะถูกไล่เป็นครั้งแรกในรอบสิบปีก็มีการแพ็คทีม co รุ่นใหม่เข้าไปจัดตั้งเตรียมชุมชนเช่นกัน เมื่อรัฐบาล รสช. ประกาศการรื้อย้ายอย่างชัดเจน การประกาศสู้เพื่อสิทธิชุมชนก็ชัดเจนเช่นกัน

การขยายเมืองนับจากยุคสองพลเอก เปรมและชาติชายเป็นไปอย่างคึกคัก การคอร์ปชั่นจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า นำมาซึ่งการรัฐประหาร แต่แผนการพัฒนาก็เดินหน้าไปในทิศทางเดิม ซึ่งถือเป็นวิกฤตการณ์สำหรับคนจน เพราะการสะดุดของเงินตราไม่ได้แย่งไปจนถึงมือคนจนแต่อย่างใด มีหน้าซ้ำ ยังมีกฎหมายลี้ภัยทำลายสหภาพ

แรงงาน ความเข้มงวดไม่เปิดโอกาสด้านสาธารณูปโภคต่อคนจน โดยเฉพาะคนจนเมืองที่อพยพหลังไหลเข้าเมืองอีกหลายระลอก เพื่อขยายแรงงาน ประเทศรวย แต่คนจนเพิ่มขึ้นและถูกไล่ที่มากกว่ายุคใด ๆ จนมียุทธวิธีหนึ่งของ ศพช. คือส่งคนไปตรวจแผนบังคับคดีไล่ชุมชนของศาล แล้วระดมคนไปป้องกัน จนเป็นมหกรรมสู้ตะลุยกันอย่างดุเดือดหลายสิบแห่ง เช่น ชุมชนสะพานแขวน เพชรอุทัย ประตูน้ำ อินทามระ ฯลฯ สุดท้ายทำแบบนั้นก็รับมือไม่ไหว จนเป็นส่วนหนึ่งของการคิดร่าง พรบ. สลัมขึ้น

(ภาพคอมมานโดไล่สลัม)

สำนักกทม. กลับมาอีกครั้งในฐานะเจ้าของพื้นที่ หลัง รสช. ยุติ มิโปรดเกล้าตั้งนายกฯ อานันท์ การไล่ชุมชนเพื่อสร้างศูนย์ประชุมยังดำเนินต่อไป ขณะนั้นถนนที่ทหารช่างสร้างเกือบเสร็จสมบูรณ์ เริ่มเปิดใช้รถจำนวนมากเลือกใช้เส้นทางใหม่นี้ นั่นหมายความว่าชุมชนคลองไผ่ไม่ใช้ชุมชนลึกลับในแมกไม้อีกต่อไป กลับเป็นชุมชนที่ปรากฏต่อหน้าสาธารณะ เผชิญหน้าการสร้างอาคารศูนย์ประชุมสุดหรูที่เริ่มขึ้นโครงสร้างและการประชาสัมพันธ์ที่มีภาพและศักดิ์ศรีประเทศโชว์นายแบงค์ ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่ทางกทม. นำมาใช้กดดันให้ชุมชนต้องย้ายความจนความทรุดโทรมออกไปนั่นเอง

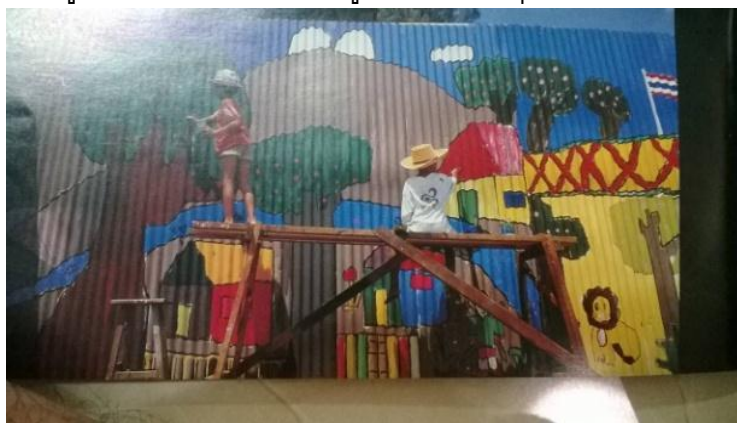
การเตรียมรับมือของคลองไผ่เป็นไปอย่างเข้มข้น สิ่งแรกที่ชุมชนอยากให้มีคือ ศูนย์เด็กเล็ก เราเคยใช้เทคนิคนี้มาหลายแห่ง แพ้บ้างชนะบ้าง จึงติดต่อให้หน่วยงานที่ถนัดมาช่วยจัดระบบการเรียนการสอน ชาวบ้านออกที่และสร้างเพิงอาคารเรียนขึ้น เมื่อโรงเรียนเปิด ธงชาติปลิวไสว รถผ่านไปมาเห็น ความรู้สึกของชาวบ้าน มันเหมือนการประกาศความเป็นไทอะไรยังงั้น จากนั้นมาศูนย์เด็กก็เป็นที่รวมใจ การประชุมของชุมชน มีรถเก๋งหลายคันจอดบริจาคสิ่งของให้ศูนย์เด็ก เด็ก ๆ เราเข้าแถวเคารพธงชาติที่ฟุตบอลสนาม เป็นนัยยะของการประชาสัมพันธ์ชุมชน และเมื่อกทม. รุกหนัก ป้ายคำขวัญต่อต้านการไล่ก็ถูกขึ้นเป็นแนวตลอดชุมชน ประมาณ...อย่ารื้อโรงเรียนของหนูนะคะ... ตามด้วยมติการจัดงาน “นิทรรศการชีวิตจริง” บนฟุตบอล แสดงอาชีพรถเข็นที่มีผลไม่ดองของจริงเตรียมขาย ใบเชิญชวนถูกแจกแถมไปกับถุงผลไม้หลายวันแล้ว จึงมีรถเก๋งเป็นแถวยาวจอดเข้าร่วมงานซื้อของกิน อาชีพเก็บของ

เท่าที่วางสิ่งของที่ยังใช้งานได้ขายราคาถูก มีเด็ก ๆ จากศูนย์มายืนร้องเพลง นักข่าวมากันมาก โดยเฉพาะนักข่าวจากสยามรัฐบอกว่า คึกฤทธิ์ให้มาดู

สำหรับชาวบ้านกิจกรรมเหล่านี้มีผลทางจิตวิทยาของชาวบ้านเองที่พวกเขาารู้สึก อารมณ์การทำกินของเขามีส่วนกับการต่อสู้ มีการเชื่อมต่อขอคำแนะนำจากเพื่อนสื่อบางคนที เกาะข่าวสลัมมาอย่างยาวนาน... นักข่าวบางคนมีความเข้าใจชุมชนและหาทางร่วมแก้ปัญหา ชาวบ้านมากกว่าการทำข่าวตามหน้าที่

๘. ยุทธวิธีที่เนียน..ข้ามกำแพง...

ไม่กี่วันต่อมา เมื่อศูนย์สิทธิเริ่มมีความสง่างาม เหตุผลการไล่ชุมชนที่เป็นทางการก็ เดินทางไปถึงชุมชนดวงพิทักษ์ว่า ต้องย้ายออกเพราะเป็นเส้นทางลงทางด่วนของขบวนนาย แบนด์จากสนามบินดอนเมือง ซึ่งจะเห็นชุมชนเต็ม ๆ ตา ไม่เหมาะสม ส่วนที่มาถึงคลองไผ่โดย สำนัก กทม. ก็คือ เพื่อการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ กทม. มาพร้อมกำลังเจ้าหน้าที่กว่า ๒๐๐ นาย ยืนเรียงรายตลอดแนวยาวชุมชน แต่ชาวบ้านเยาะกว่า วันนั้นจึงไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ด้าน หัวชุมชนที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งถอนตัวไม่สู้ ได้ถูกตบแต่งด้วยหญ้าและพรรณพืชต่าง ๆ อย่าง สวยงาม เจ้ากรรมที่ส่วนสัญลักษณ์ประนมมือของศูนย์สิทธิติดันเผชิญหน้ากับส่วนบ้านที่โถม ที่สุดของชุมชน มันช่างบังเอิญสุด ๆ และมีแรงกดดันให้หรือย้าย เจ้าหน้าที่ได้สร้างรั้วสังกะสีขึ้น เพื่อกันความไม่งามนี้ไว้ ชุมชนจึงร่วมมือในการทำรั้วกันเพิ่มและจัดงานวาดภาพฝาผนังโดย ฝีมือของเด็กนักเรียน การขอบริจาคสีแพร่ไปอย่างกว้างขวาง วันงานเหมือนมีมหกรรมอีกครั้ง พนักงานออฟฟิศ ประชาชนที่ขับรถผ่านเข้าร่วมสมทบ สื่อมวลชนจำนวนมากเข้าร่วม สัมภาษณ์ชาวบ้านอย่างละเอียด เพียงครึ่งวันผนังสังกะสีแถบหนึ่งก็มีจิตรกรรมฝาผนังสวยงาม ขึ้นให้ชื่นชม ส่วนชาวบ้านเองก็คิดว่าคราวนี้ปลอดภัยแน่ เพราะดูรั้วภาพวาดแล้วสวยงามมาก ต่างเล็งฉลองกันสุดเหวี่ยง เช้าวันรุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์หลายฉบับพาดหัวข่าว ประมาณ... ชาวบ้านวาดฝาผนังรับนายแบนด์ แต่มีสยามรัฐ คอลัมน์ที่เขียนโดยคึกฤทธิ์ ที่บอกว่า.... “รัฐ หน้าบาง เห็นแก่เงิน สร้างภาพปกปิดความจน ไม่ยอมรับความจริง ยังมีคนจนในประเทศ” นอกจากนี้บทความยังพูดถึงความทุกข์และวิถีของชุมชนได้อย่างทะลุจุดเดือด รวมไปถึงการห้าม ชาวบ้านไปหาปทุมหอยในบึงโรงงานยาสูบ เพื่อบีบให้ชุมชนย้ายออก

ขณะที่เกิดเหตุชุมชนคลองไผ่สิงโต ที่ดวงพิทักษ์ต้านแรงไล่ของรัฐไม่ไหว ต้องรื้อย้ายออกไปอยู่นอกเมืองที่การเคหะฯ จัดให้ แต่ที่คลองไผ่เหมือนจะเกิดการเจรจากันใหม่ เมื่อนายกฯ อานันท์ได้นัดจะลงชุมชนเพื่อแก้โจทย์ทางสังคม รัฐหน้าบาง ที่ถาโถมเข้าใส่ ขบวนการฯ และ co จึงเตรียมรับมือรัฐฯ อีกครั้ง... โดยไม่รู้ว่าจะมาดีหรือร้าย !

ในห้วงความเป็นตายของชุมชน ยุทธวิธีของชาวบ้าน คือความแข็งแกร่งอยู่หลังกำแพงรั้ว แต่อ่อนนุ่ม ผ่านกิจกรรมสะท้อนวิถีชีวิต บนริมฟุตบาท และวิธีอื่น ๆ ให้สาธารณะเห็น

๙. รวมคน รวมความหลากหลาย รั้งใช้ส่วนรวม

ชุมชนหนึ่ง ๆ ต่างมีองค์ประกอบปัจจัยภายในที่แตกต่างกัน สำคัญที่สุดก็คือ “คน” ที่ต้องมีการค้นหาและจัดระบบให้เขามีตำแหน่งแห่งที่ในการมีบทบาททำงานส่วนรวม และทำแบบเป็นทีมร่วมกับพี่น้องของเขา วิธีการที่นักจัดระบบชุมชนใช้คือ เอาปัญหาของชุมชนขึ้นมาถามทุกคน เพื่อให้รู้ว่าแต่ละคนคิดอย่างไร และนักจัดระบบชุมชนก็แลกเปลี่ยนประสบการณ์เป็นรายบุคคล ความใกล้ชิดในการแลกเปลี่ยนทำให้ต่างฝ่ายได้เห็นความตั้งใจ ความมุ่งมั่น กตขีเอาเปรียบเพื่อนบ้านหรือไม่ วิธีคิดต่อรัฐฯ การเมือง เป็นนักคิดหรือนักเลงบ้านนอก มีพวกหรือบารมีในเรื่องอะไร เป็นต้น การรู้จักคนลึกมากเท่าไรจะทำให้เราประเมินพลังชุมชนได้มากเท่านั้น และมีผลต่อการออกแบบระบบหรือโครงสร้างกลุ่มในอนาคต

พี่เปี้ยก (ทวิศักดิ์ แสงอาทิตย์) เป็นคนอยุธยา แต่ตั้งบ้านอยู่กลางชาวอีสาน เรียนจบ ม.๖ มีอาชีพขับรถบ้าน บุคลิกมีทั้งบุนนู้ มีอำนาจการวิเคราะห์การเมืองสังคมอยู่แล้วอย่าง ฉลาดฉานตั้งแต่รู้จักกับเรา และไว้ใจการพูดคุย ชอบอ่านหนังสือช่วงรอรับส่งเจ้านาย ตอนหลังพบว่ามีมุมหนังสือเล็กๆ ใต้ถุนบ้าน มีทั้งสรรนิพนธ์เหมา หนังสือพุทธทาส และเคยเป็นมวลงคนหนึ่งในช่วงตุลาคม ๑๖ ฐานะค่อนข้างจน เครียดกับเพื่อนบ้านปานกลาง แต่ได้รับการยอมรับทางความคิดจากขบวนการชุมชนสูงมาก เป็นผู้ผลิดวาทกรรมตระหนง... **“เมืองจะเจริญไม่ได้ถ้าปราศจากคนจน”**

พี่เสน่ห์ จันทร์พวง นักเลงเก่าอยุธยา แต่ฉลาดเป็นกรดแม้จบแค่ ป.๔ ขับตุ๊ก ๆ รับจ้าง ฐานะดีหน่อย มีชาวบ้านหลายหลังพวงน้ำไฟ เป็นตัวหลักในการสร้างขวัญกำลังใจ ชาวบ้านไม่ไห้กลัว เป็นจอมวางแผนสู้กับฝ่ายไล้รื้อ และเป็นผู้ยกที่ว่างในการครอบครองให้จัดตั้งเป็นศูนย์เด็กเล็ก

มหาแดง ชาวอีสาน ถูกเลือกให้เป็นประธานชุมชนในฐานะผู้อาวุโสตามแผนของเสน่ห์ เพื่อรวมใจชาวอีสานสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน

นอกจากนั้นยังมี**พี่เลิศ** พนักงานบริษัท ที่พร้อมช่วยทุกอย่างที่ประชุมมอบหมาย **แป๊ะกี** จอมงกร้านของเก่าที่มีลูกหลานมาก **พี่ทา** ตั้ง แรงงานชั้นต่ำในตลาด และเมียเข็นผลไม้ ดอง กลุ่มศิลปินขี้เมาเครดิตต่ำ ที่เราเชิดชูบทบาทขึ้นเป็นวงใบไม้ จนขึ้นเวทีทรงรงค์ในธรรมศาสตร์

คนต่าง ๆ เหล่านี้มีศักยภาพธรรมชาติแตกต่างกัน แต่งานของเราคือการทำให้พวกเขามาร่วมสู้กันได้ผ่านระบบประชุมปรึกษาหารือ ร่วมปฏิบัติการในการกิจที่ผ่านการวิเคราะห์ร่วมว่ามีความจำเป็น คนฉลาดเป็นกรดอาจมีบทบาทแก้ปัญหาภายในชุมชนได้ดีมาก แต่ถ้างานประสานร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านชุมชนภายนอก อาจสู้พวกกลุ่มศิลปินไม่ได้

การผสมผสานพลัง ศักยภาพที่คล่องไม่สิ่งโต การเป็นหนึ่งเดียวกับชาวบ้าน ศพช. ช่วยกันร่วมป้องกันชุมชนจากการถูกไล่หรือ ที่แล้วที่เล่า ถูกสลายการชุมนุมนับครั้งไม่ถ้วน และการยกระดับเนื้อหาเป็นทางนโยบายสิทธิชุมชน การเจรจาหลายรอบกับรัฐ ให้บริการน้ำไฟไม่ไล่ที่ มีทะเบียนบ้าน และการรณรงค์กับสาธารณะอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมปั่นน้ำใจ สายโลหิตให้กาชาด การจัดงาน เพื่อโรงเรียนของหนู (ศูนย์เด็กเล็กในชาย ศพช.) ที่ธรรมศาสตร์ และการร่วมเผาพริกเกลือ เผาโลงศพ รสช.

ประสบการณ์และเป้าหมายในการขับเคลื่อนที่ผ่านมาทั้งหมดเหล่านี้ ได้นำมาสู่ความเป็นเอกภาพระหว่างชุมชนคลองไผ่กับชาวบ้าน ศพช. โดยอัตโนมัติ และมีความพร้อมสูงสุดในการเจรจากับนายภฯ ที่จะลงพื้นที่สลัมเป็นครั้งแรก

๑๐. ปกป้องวิถีชุมชน ก่อผลสะท้อนทางสังคม

ผลการประชุมของชุมชนมีมติให้เจรจากับนายภฯ ๒ ข้อ คือ ๑. หยุดไล่ชุมชนคลองไผ่ทันที และให้พัฒนาระบบที่อยู่อาศัย สาธารณูปโภค ๒. ให้รัฐสนับสนุนงบตั้งกองทุนแก้ปัญหาสลัมร่วมกับกองทุนที่เครือข่ายตั้งขึ้นมาแล้วสองปี (มีเงินฝากร่วมหมื่น ฮา) และให้บริหารโดยชาวบ้าน

ทีมเจรจาประกอบด้วยชาวบ้านล้วนๆ นำโดยพี่เบ๊ยก พี่สังวาล การเจรจาที่ดูสบายๆ ไม่เคร่งเครียด ชาวบ้านเจรจาตามบทบาทสมมุติที่ฝึกมาก่อนหนึ่งวัน ใช้เวลาราวหนึ่งชั่วโมงก็จบลงตามข้อเสนอทุกประการ คลองไผ่อยู่ต่อไปได้ นายภฯรีบปากเอากองทุนเข้า ครม. ในงบ ๑,๐๐๐ ล้านแรก แต่จะตั้งหน่วยงานขึ้นมาดูแล เป็นอันว่ารัฐบาลพลิกกลับจากรับเป็นรูกทางสังคมทันที เป็นกองทุนคนจนก้อนแรกในประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการต่อสู้และการเจรจาของชาวบ้าน

ภายหลังรัฐบาลได้ตั้ง อ.ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นหัวหน้าคณะศึกษาการตั้งกองทุน โดยชักชวนนักพัฒนาส่วนหนึ่งเข้าเป็นทีมงาน ซึ่งต่อมาได้ตั้งชื่อเป็น สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง การเคหะแห่งชาติ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ในเวลาต่อมา

การต่อสู้ของชุมชนแห่งหนึ่ง ของชาวบ้านขบวนหนึ่ง นอกจากให้คำตอบกับตัวเองแล้ว ยังตอบโจทย์ให้กับเพื่อนคนจนอื่น ๆ อีกด้วยไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ สลัม ที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายจะครอบคลุมไปถึง เปรียบเสมือนการเคลื่อนไหวกะพือปีกของผีเสื้อเล็ก ๆ ตัวหนึ่ง แต่สะท้อนไปถึงดวงดาว คือผู้ทุกข์ยากอีกมากมาย

ศพช. ยังเคลื่อนไหวในทิศทางสิทธิชุมชนต่อไป สมาชิกคนจนยังมาร่วมขบวน อยู่ไม่ขาดสาย และบางครั้งยังต้องเจรจากับกองทุนฯ ที่เขาผลักดันตั้งมาเองกับมือ เพื่อให้คนจนได้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ดูเหมือนว่าพวกเขาได้ตั้งเป้าหมายไปสู่การ เป็นพลังหนึ่งของสังคมในการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมต่อไปและนี่อาจเป็น หัวใจของงาน co ที่ทำให้คนมีจิตสำนึกก้าวไปถึง

๑๑. จากความจน สู่อำนาจเมืองภาคประชาชน

ย้อนกลับไปในวันฉลองชัยชนะการเจรจา มันช่างเป็นการฉลองที่เล็ก ๆ แต่มีความสุข ด้วยเสียงพิณแคน และเสียงเป่าไปไม้ที่หวานเศร้า เสมือนการเตือนใจว่าความสุขอาจนี้อาจไม่ แน่นนอน ชะตากรรมไม่จบสิ้นไปง่าย ๆ

- การไล่รื้อสลัม ยังเกิดอย่างต่อเนื่องทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด
- กองทุนฯ เป็นองค์กรรัฐฯ ไม่ทำงานพื้นที่ร้อน
- ชุมชนคลองไผ่สิงโต ไม่เคยได้ใช้กองทุน พอช. เลย
- ศพช. รวมคนจนสู้เพื่อสิทธิชุมชน เข้มขันกว่าที่ผ่านมา แต่ไม่เคยได้ขยับการ เคลื่อนไหวจากกองทุนเช่นกัน
- ชาวคลองไผ่เป็นกำลังหลักของ ศพช. อย่างต่อเนื่อง
- วงโบไม้มยุบวง เมื่อมือเป่าไปไม้เสียชีวิต และมือพิณย้ายกลับบ้านนอก
- พี่เปี้ยก กลายเป็นนักคิดชาวบ้าน ที่สมถะยากจนในบ้านหลังเล็กเช่นเดิม และ นำการต่อสู้ในขบวน ศพช. อีกกว่าห้าปี จนกระทั่งเสียชีวิตเมื่อกลับมาจากสัมมนา ประจำปี
- องค์กรพัฒนาเอกชนได้เจรจากับ ผอ.กองทุนฯ ให้รับภรรยาของพี่เปี้ยกเข้า ทำงานในกองทุนฯ ได้ตำแหน่งแม่บ้านในสำนักงาน
- ผู้ปฏิบัติงาน co ไม่ได้มีเป้าหมายสร้างโมเดลระดับชุมชนต่อที่คลองไผ่ แต่ไป รับมือการไล่รื้อ พื้นที่อื่นต่อไป โดยเฉพาะพื้นที่หัวเมือง เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา ขอนแก่น สงขลา
- ต่อมาด้วยจุดมุ่งหมายร่วม พวกเขายกระดับเป็นองค์กรสลัมสี่ภาคในที่สุด และเป็นกำลังหลัก ส่วนหนึ่งของขบวนธงเขียว ร่างรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐

๑๒. ความคิด...บนแผ่นกระดาษ สร้างคนกลุ่มใหญ่

การพูดอย่างเดียวโดยไม่เห็นภาพ อาจยากสำหรับชาวบ้านส่วนใหญ่ ยิ่งคุยเยอะยิ่ง สมารถแตก วิชารูช่วยแก้ปัญหานี้ได้... คือต้องมีกระดาษขีดเขียนคู่กับการพูด ปลุกกระตม (ฮา) ในพื้นที่ร้อน ๆ ไส้ร้อนใน กทม. เหมาะกับการวิเคราะห์ การล้มความอยุติธรรม (ต้นตำหรับของ ชิสเตอร์แอนนี่ หัวขบวนล้มมาก้อสในฟิลิปปินส์)

การประชุมชาวคลองไผ่และสมาชิก ศพช. ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นกระบวนการพูดคุย แลกเปลี่ยนร่วมกัน และสรุปเป็นแผนงานในที่สุด

..... ความอยู่ดีธรรมคืออะไรบ้าง น้ำไฟแพง ตำรวจค้ายา เด็กเราไม่ได้รับการดูแล ไม่มีสนามกีฬาให้ ไม่มีศูนย์เด็กให้ ไล่ที่ กดค่าแรง

..... สิ่งเหล่านี้ถูกเสาค้ำให้มันดำรงอยู่ได้ มีที่เสาค้ำยันมันอยู่ ? เราจะล้มมันได้ก็ต้อง โคน หัก เสาค้ำเหล่านี้ ถูกมีย ? จะล้มอย่างไร ?

..... ในภาพนี้เราเห็นอะไรบ้าง เห็นสามเหลี่ยมมุมปึก มันจะอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีอะไรค้ำ ถ้าสามเหลี่ยมคือ เป้าหมายการไล่เรา และเสาคือเครื่องมือ อาวุธของเขา

..... เขามีอาวุธอะไรบ้าง (ระดมความเห็นจากที่ประชุมก่อน)

..... พวกเขตข การเคหะฯ รัฐบาล ตำรวจ ทหาร ธนาคารโลก

..... งั้นมาช่วยกันวิเคราะห์ แต่ละเสามีอำนาจ พลังขนาดไหน

๑. สำนักงานเขตข กทม. กับรัฐบาลกลาง จะไล่ชาวคลองไผ่ออก ซึ่งเขาเชื่อว่าไล่สำเร็จแน่ เพราะเขามั่นใจในกฎหมาย ในการเห็นว่าเราเป็นชุมชนเล็กกำลังน้อย ไม่มีพิษสงเหมือนคลองเตย

๒. สาเหตุที่อ้างเป็นเรื่องระดับชาติ ให้เป็นที่ประชุมนายแบงค์โลก แต่ธนาคารโลกจะอ้างว่าเขาไม่เกี่ยว เขาแค่มาประชุม แล้วแต่เจ้าภาพจัดที่ไหน

๓. อยู่ในช่วงรัฐบาล รสช. แต่เขาตั้งรัฐบาลนายอานันท์แล้ว ดังนั้นอำนาจอยู่ที่นายกฯ แล้ว

๔. การเคหะฯ มีหน้าที่เพียงจัดเตรียมที่รองรับไว้รอเราย้ายออกเท่านั้น ตอนนี้อาจไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง

๕. ตำรวจเกี่ยวแน่ อาจร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตมารื้อชุมชน ทหารคงไม่เกี่ยว ไม่มาใช้กำลัง เพราะแค่คอมมานโดก็พอแล้ว

..... สื่อมวลชน ประชาชนในสังคมเกี่ยวมั๊ย...?

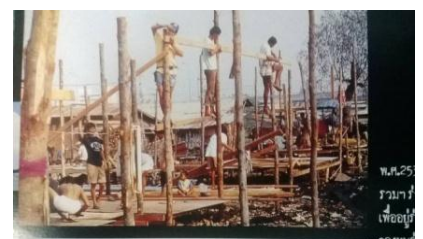
..... อาจเกี่ยว ถ้าสื่อตำชุมชน สังคมก็อาจเห็นด้วยกับการย้าย / หรือถ้าเขาไปสัมภาษณ์เยอะๆ หลายๆ คนที่รุมกันพูดให้เราย้าย รัฐบาลก็จะมีกองเชียร์....

..... สาเหตุเหล่านี้ คือเสาค้ำให้เป้าหมายของเขาสำเร็จ คือไล่เรา ถ้าจะทำให้เขาไม่สำเร็จ ก็ต้องล้มทุกเสาหรือส่วนใหญ่ให้หัก หรือล้มลงไป หรือดึงมาเป็นพวกเรา ให้เข้าใจความเดือดร้อนของพวกเรา โดยเฉพาะพวกอาจจะทั้งหลาย.... ดึงมาค้ำเราแทนไปค้ำเขา เป้าหมายใหญ่ก็จะล้มครืนลง ....

..... คิดว่ามีเสาอื่นอีกหรือไม่ ?

..... NGO ไปเข้าข้างการย้าย ก็อาจจะมี (จากตัวอย่างตรอกไผ่)

..... งั้นเรามาดูกันว่า จะโค่นเสาไหนอย่างไร จะดึงเป็นพวกได้อย่างไร....

.....กทม. เขามีเป้าเ้าใส่ชุมชนในคุณลองอยู่แล้ว ด้วยข้อหากีดขวางการระบายน้ำ ฉะนั้น เราต้องแก้ออกกล่าวหา ลดเงื่อนไขนี้ลง โดยการขุดลอกร่องระบายน้ำ และดูสิ่งแวดล้อมทุกอย่างให้ดูสะอาด และควรลงมือเลย ทำให้เสานี้กล่าวหาชุมชนน้อยลง

.....รัฐบาลบอกว่าชุมชนเราไม่สวย อายุต่างชาติ จึงต้องการปรับภูมิทัศน์รอบ ๆ ศูนย์ประชุมสิริกิติ์ เรามีวิธีแก้ให้สวยมัย? เช่น ปลุกต้นไม้หน้าชุมชนตลอดแนว หรือทำรั้วสังกะสีกันชุมชนไว้ข้างหลัง ถ้าให้สวยอีกก็ให้เด็กในศูนย์วาดรูปใส่เลย เป็นการร่วมมือกับรัฐ ขึ้นป้ายต้อนรับนายแบงค์เลย เสาร์รัฐบาลก็จะลดความชอบธรรมในการไล่ลง

.....จะให้สังคม สื่อ รู้จักชุมชนเราได้อย่างไร? เรามีอะไรดีในชุมชน (เกือบหาไม่เจอ?) ในที่สุดคิดได้ว่าเราต้องจัดแสดงวิถีชีวิต การทำกินทุกอย่างริมถนนเลย ให้คนผ่านไปมาเห็น โดยเฉพาะสื่อ ถ้าได้มาในชุมชนเห็นวิถีการอยู่กินแล้วจะเข้าใจชุมชนมากขึ้น ดึงมาเป็นพวกเรา

.....ส่วนเสา NGO ทีมเราจะรับไปประสาน ให้มาร่วมมือช่วยชุมชนผ่านกลุ่มศึกษาปัญหาสลัม ชวนเขามาร่วมกิจกรรมเลย เช่น ให้มาช่วยสร้างรั้วสวยงาม มาปลูกต้นไม้

.....ถ้าทำแบบนี้ เสาต่าง ๆ น่าจะเริ่มอ่อนตัว งอ และหักไปในที่สุด ที่สำคัญเราต้องระวังความเหนียวแน่นภายในอยู่ตลอด อย่าให้เหมือนหัวคลองที่หันไปเข้ากับสำนักเขต กทม.

เหล่านี้ทั้งหมดเป็นยุทธวิธีที่ทำให้ชาวบ้านได้เห็นฝ่ายต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ร่วมกำหนดวิธีแก้ด้วยตัวเอง และรับงานแบ่งงานกันไปทำ ด้วยความเข้าใจว่าจะเกิดผลโดยรวมอย่างไร...นี่เป็นวิธีการสร้างคนแบบหนึ่ง...จากกระดาษหนึ่งแผ่น..

๑๓. สร้างแกนนำกลุ่มเล็ก ๆ

แกนนำชุมชนกลุ่มเล็ก ๆ มีหน้าที่นำการสู่การพัฒนาชุมชน พวกเขาเป็นส่วนสำคัญในการทำให้ชุมชนชนะหรือแพ้อย่างหมดรูป เขาจึงต้องมีคุณสมบัติสำคัญหลายประการ และสิ่งเหล่านี้ co มีหน้าที่ทำให้เขามีขึ้นให้มากที่สุด

๑. มีสำนึก จุดยืน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีวินัย กติกา ที่ตกลง โปร่งใส ไม่มีการเมือง (ทั้งระบบการเมืองและเล่นเหลี่ยม) กันเอง

๒. เห็นพี่น้องชาวบ้านเป็นเพื่อนร่วมงาน มีศักดิ์ศรีเท่ากันเคียงข้างกัน ไม่ใช่เป็นลูกน้อง

๓. คิดเป็น ออกแบบได้ กำหนดเป้าหมายชัด มียุทธวิธี มีข้อมูล หูตากว้าง

๔. ให้คิดไกลไปถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นธรรม

๕. การทำงานเป็นทีมกับคนอื่นได้

พวกเขาเรียนจบกัน ป.๔ สูงสุด ม.๖ และส่วนหนึ่งออกกกลางคัน ป. ๒-๓ จะทำอย่างไร? และส่วนใหญ่เราใช้วิธีการพูดคุยทั้งแบบประกบส่วนตัว และแบบกลุ่มย่อย

..... พี่เหน ทำไมไม่เข้ามาอยู่กรุงเทพ แถมมาอยู่ในสลัมอีกต่างหาก...

..... ก็อยู่อยุธยาไม่รู้ทำอะไรกิน นามแม่ก็หมด หลุดจำนอง เขายึดไปเกือบหมด พ่อแม่ขายแปลงหนึ่ง ที่ทำกินก็ไม่พอ นี่ซื้อตุ๊ก ๆ ได้คั้น เลยมหาหากินที่นี่....

..... อ้อ ก็เหมือนกันหมดนะ ชาวสลัมรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่มาจากภาคกลาง และขั้บรถเมล์...คิดว่าทำไมชาวนาถึงเจ๊ง...จำนองนาหรือ....

..... ก็ข้าวถูก ปุ๋ยแพง บางปีน้ำท่วมอีก โรงเรียนรวย โรงเรียนรวยหมด เงินอยู่ในตลาดหมด อยู่ที่โรงเรียนหมด แม่ต้องไปยืมข้าวโรงสีมากินนะแหละ ตอนหลังกู้ปุ๋ยอีก พ่อได้ข้าวก็ต้องไปขายเขา ถูกหักเกือบหมด ข้าง ๆ บ้านก็เหมือนกันหมด...

..... รัฐบาลไม่ช่วยเลยนะ..?

..... เขาช่วยทุกปี แต่ให้เงินโรงเรียนให้เรา... เราเริ่มจากขายนาที่ละแปลง ต่อมาก็ขายควาย ก็เลยต้องจ้างรถไถ ตอนหลังขายนาเพิ่มอีก ซื้อรถไถยนต์มาเอง ไปกันใหญ่ น้ำมันแพง... ส่วนพวกโรงสีพวกร้านขายของในตลาดก็เป็นนักการเมือง รวยเอารวเอา...

..... แล้วเรื่องเรียนทำไมจบแค่ ป.๔..

..... ก็ออกมาช่วยแม่ทำนาแหละ เพราะพี่ชายเกเรไม่อยู่บ้าน เลยเรียนแค่นั้น แถมที่นาก็หมด

..... แล้วพอมายู่กรุงเทพ รัฐบาลช่วยอะไรมั่ง...

..... ก็ไม่มี ที่อยู่นี้เราก็กินเอง ไปขอน้ำไฟก็ไม่ให้ เขาบอกไม่มีทะเบียนบ้านเราบอกเป็นคนไทยนะ หากินสุจริตนะ อุตสาหกรรมไม่เป็นโจรแล้วนะ...ก็ไม่ได้อยู่ดี แล้วนี่มาไล่อีก คงได้พันกันแน่ที่ยาวนี้

..... ไอ้หนองมันลับดาบไว้แล้ว (พี่ชายเกเร สักลายเต็มตัว ที่ภายหลังไม่มีที่ไป ตามมาอยู่ด้วย)

..... พ่อเป็นอย่างนี้แล้ว ถ้าให้ชีวิตจบลงตัวสวยที่สุด จะให้เป็นแบบไหน..

..... อุตสาหกรรมนี้ร้อนมาพึ่งเย็นแล้ว พ่ออยู่ได้แล้ว บ้านมีที่ที่เดียว สีห้าคนอยู่ได้ ขับตุ๊ก ๆ ไปจนแก่ก็ได้แล้ว พ่อกิน เดี่ยวลูกสาวโตจะให้เปิดร้านเสริมสวยหน้าบ้านนี่ ขออยู่ไปแบบนี้ อย่ามาไล่ ถ้าให้ดีก็ให้ขอน้ำไฟได้ ก็เงินเหลือเพิ่ม พวกที่มาจากอีสานยิ่งลำบากกว่าอีก แต่ถ้าไม่ไล่เขาก็ยังพอยู่ได้นะ เพราะอยู่ใกล้ตลาดคลองเตยแค่ออกไปยืนเฉย ๆ เขาก็เรียกไปทำงาน ยกของขึ้นรถ คลองไผ่เราแค่แบบนี้ก็สวยแล้ว

เรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงทุกคน แม้มีการรู้ด้วยตัวเองอยู่แล้วก็จริง แต่บางสถานการณ์มันก็ผ่านเลยไปเงียบ ๆ แต่เมื่อนำมาย้อนทบทวนเวลาที่ถูกละเลย ถูกสถานการณ์ มันเป็นการ

๓. การทะเลาะกัน

- ด้วยวิธีเผา ทูบทำลาย ใช้กำลังเข้าหักหาญ ปิดถนน ปิดการสร้างศูนย์ประชุม ชุมชนประท้วงที่ทำเนียบ ก็อาจทำได้ กำลังทั้งหมดรวม ศพช. ด้วยน่าจะ ๓-๔ พันคน
- ใช้บันไดปืนข้าม ใช้ล๊อบบี้ยิสต์ กรณีการไล่ที่ครั้งนี้ที่เป็นหน้าตาระดับโลก ของรัฐบาล คงยากมาก
- ลองหาช่องจุดอ่อน รุเล็ก ๆ เซาะ ลอดลัดเลาะกัดกิน ถอดก่อนอิฐที่ละก้อน เข้าไปที่ละคืบ อาจจะทำเหมาะที่สุดมัย (โค่นเสาต่าง ๆ) ใช้มนุษยธรรม สิทธิ พื้นฐาน ความเห็นใจจากสังคมเข้าสู่

แกนนำกลุ่มเล็กจะต้องประเมิน และเลือกว่าจะใช้ยุทธวิธีอะไรเป็นหลักและดูความพร้อมด้านต่าง ๆ เพื่อไปเตรียมเสนอกับพี่น้องสมาชิกวงใหญ่ จากนั้นก็แบ่งงานมอบหมายภารกิจ กำหนดแผนและจังหวะก้าวขั้นตอนต่าง ๆ ร่วมกัน

แผนต่าง ๆ จะมีการปรับเปลี่ยนทั้งจากวงเล็ก ทีมเฉพาะกิจ เพื่อความคล่องตัว และทั้งวงใหญ่เพื่อการรับรู้ที่กว้างขวาง

วันนี้เป็นวงคุยแกนนำกลุ่มเล็กครั้งหนึ่งในหลายสิบครั้ง ในสถานการณ์ที่งวดเข้ามาวันนี้มีหัวข้อเดียว คือ เราจะสู้ยังไง? ก่อนหน้านี้ทุกครั้ง เราจะทำหน้าที่เหมือนน้ำคูล แต่วันนี้ตั้งใจให้เขานำคุยกันเอง พี่เบ๊ยกซึ่งผ่านเวที ศพช. มาบ่อยทำหน้าที่เหมือนประธานประชุม

..... เอ้า ว่ามา เราต้องทำอะไรเพื่อให้เราอยู่ได้ รู้สึกว่า เขาเอาจริงแล้ว พวก กทม.เข้ามาทุกวัน มาขู่พวกต้นคลอง แถมเอาตำรวจมาด้วยแล้ว เราเฉยไม่ได้แล้วนะ จะทำไงกันดี... คนนางเริ่ม

..... ผมว่าเราให้ ศพช. ช่วยไปประท้วงที่ทำเนียบดีมัย... จันทาเสนอ

..... จะไปกันยังไงเราต้องทำมาหากินวันต่อวัน ศูนย์รวมจะช่วยเราได้ก็คน...

เบ๊ยกว่า

..... เราไม่ย้ายเสียอย่าง...มหาแดงว่า

..... ผมว่าเราต้องสู้ในบ้าน เพราะตอนนี้ชุมชนเราอยู่ริมถนนแล้ว ใครผ่านไปมาก็เห็น เบ๊ยกว่า...เสนอเสนอ

..... เราเห็นด้วยว่า เรื่อยันอยู่นี่ แต่เราต้องมีวิธีหลายอย่าง คือเขาหาว่าเราไม่ดีอะไร เราก็แก้กันนั้น ส่วนทำเนียบค่อยไปตอนชุมชนแตก เราไปนอนทำเนียบเลย ...เบ๊ยกเสนอ

..... ถ้าตามเบ๊ยกว่า อย่างแรกก็ทำให้ชุมชนเราสวย เอาจากข้างหน้าก่อน ทำเหมือนที่ กทม.ทำต้นคลอง ปลูกต้นไม้เหมือนเขาเลย ดีมัย...เสนอเสนอ...

..... เสนอให้เราจัดงานแสดงวิถีชีวิตการทำกินของเราทุกอย่างที่หน้าชุมชนที่ฟุตบอลแล้วเชิญสื่อมวลชนมาทำข่าว ดีมัยครับ...เราเสนอ

..... เราทำรั้วสังกะสีปิดชุมชน เอาเด็กกวาดรูปใส่ให้สวย ตีมี๊ยะ สังกะสี ไม้เสา
ขอพ่อแม่เออร์ สี ตะปุกีขอดวงประทีป...มหาแดงว่า

..... เอาละ งั้นทำอะไรก่อน เอาเซฟ ๆ ก่อน เราให้แม่ค้า อาชีพต่าง ๆ มาโชว์
หน้าชุมชนตอนเช้าก่อนออกไปขาย ลองดูก่อนมี๊ยะ นี่ไม่ต้องเตรียมมาก เพราะทุกคนทำ
อยู่แล้ว แต่อาจออกสายหน่อย แต่เราก็แบ่งงานกัน ไปขอของเตรียมทำรั้วไว้เลย โชว์
อาชีพวันศุกร์ พอวันเสาร์ก็ทำรั้วเลย วาดรูปก็ทยอยวาดไป งั้นเรานัดวันประชุมใหญ่
ชาวบ้าน...ประธานสรุป

วงเล็กของแกนมีการพูดคุยอย่างต่อเนื่อง เป็นการพูดคุยปลูกฝังตั้งแต่ช่วงแรกของการ
การเริ่มคิดสู่ตั้งแต่มองเห็นแล้วว่า แกนนำตัวจริง คนที่มีบทบาทจริงในชุมชนคือใคร และต้อง
ตอกย้ำอยู่ตลอดเวลาแห่งการต่อสู้ เนื้อหาหลัก ๆ คือ การกุมสภาพสมาชิกภายในชุมชน
สามัคคี ขวัญกำลังใจ การถอดใจ การถูกยุแหย่ กระทั่งการเป็นหนอนบ่อนไส้ การคิดระดม
กำลังแก้จุดอ่อนเช่นความสะอาด หรือการคิดให้คนมีศูนย์รวมทางจิตใจ เช่น การจัดสร้างศูนย์
เด็กเล็กขึ้น การร่วมมือการเคลื่อนไหรร่วมกับ ศพช. ซึ่งที่นั่นจะมีการพูดคุยกันเรื่องที่เป็นเชิง
นโยบาย เช่น การเจรจาให้รัฐบาลเพิ่มงบประมาณแซมกรณีถูกไฟไหม้ (จากไฟไหม้ชุมชนแล้ว
ส่วนใหญ่ถูกรื้อไปแล้วโดยอัตโนมัติ) การจัดกิจกรรมรณรงค์ การเดินขบวนชุมนุมใหญ่ การตั้ง
กองทุนชาวบ้านเพื่อผลักดันตั้งกองทุนคนจนเมืองก้อนใหม่ เป็นต้น

สำหรับกลุ่มแกนนำนอกจากจะต้องเอาจริงเอาจังมากในการคิดค้นแก้ไขปัญหา
ส่วนรวมของชุมชนแล้ว หลายครั้งที่เราต้องเข้าไปลึกเข้าไปในชีวิตของพวกเขาเพื่อแก้ปัญหา
ส่วนตัว เช่น เรื่องสุขภาพ การดื่มเยอะเกินไป อุบัติเหตุบางอย่างในครอบครัวที่เกิดขึ้นอย่างไม่
คาดฝันซึ่งอาจเป็นตัวแปรให้คุณสมบัติของการเป็นผู้นำผิดเพี้ยนหรือสูญเสียเขาไป ผู้นำสร้าง
ยาก ในชุมชนหนึ่ง ๆ มีผู้นำดีที่แท้จริงน้อยมาก แต่โดยส่วนใหญ่ก็จะมี มีบางคนเป็นได้เพียง
ผู้นำเฉพาะกิจ ถนัดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือยืนระยะอยู่ไม่นาน หรือไม่มีความต่อเนื่อง การขาด
หายไป ผลุบ ๆ โผล่ ๆ ของผู้นำจะทำให้กิจกรรมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนมีปัญห
อย่างรุนแรง เราจึงมีการเตรียมการรองรับคือ

**การสร้างและดูแลผู้นำกลุ่ม ๑ ที่มีจำนวนไม่มาก ๓-๕ คน ให้มี
ศักยภาพตามบทบาท หรือนำทำ**

**การสร้างผู้นำกลุ่ม ๒ โดยผลักดันให้เกิดกิจกรรมแก้ปัญหาอื่น ๆ ซึ่ง
จะเป็นเวทีให้คนประมาณ ๕-๑๐ คน โลดแล่นโดดเด่นขึ้นมา โดยแรกเริ่มเพื่อฝึกคนโดย
การปฏิบัติ....**

๑๔. จากชุมชนสู่นโยบาย

ข่าวการมาประชุมของนายเบงค์ทั่วโลกและการสร้างศูนย์ประชุมใหญ่โตไว้รอรับ
ครีกโครมเท่าใด ข่าวการไล่ชุมชนก็จะฟุ้งห้ายตามเป็นเงาตามตัวโดยอัตโนมัติ การติดตาม

ข่าวกระแสสังคมอย่างต่อเนื่อง และเอาเข้าวิเคราะห์ในวงแกมมีความสำคัญมาก เราวิเคราะห์กันว่า ชุมชนจะไม่แสดงท่าทีคัดค้าน แต่จะมีส่วนร่วมทำ (ไม่ปะทะ แต่ลดร่องกำแพง) ให้ชุมชนเป็นภูมิทัศน์ที่สวยงาม แต่ไม่ยอมย้ายเด็ดขาด (นี่เป็นแนวผสมผสานระหว่างแนว กขส. กับ POP) การจัดงานแสดงวิถีชีวิตชาวคลองไผ่สิงโตเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์ นักข่าวที่มา ยังได้ความรู้สึกของชาวบ้านที่ถูกห้ามไม่ให้ไปงมเหยงในบึงของโรงงานยาสูบ เพื่อบีบให้ชาวบ้านไม่มีที่หากิน ต่อมาเมื่อชาวบ้านทำรั้วกันชุมชนและจัดวันระบายนีวาตการ์ตูนใส่ (แต่ความจริงก็เป็นอารมณ์ประชดประชันด้วย) ภาพเด็กเล็ก ๆ ที่ใช้ฟูกันละเลงสีก็ถูกโปสเตอร์ขึ้นหน้าหนึ่ง หนังสือพิมพ์หลายฉบับ วันต่อมาคอลัมน์ข่อยสวนพลูก็ตำรัฐบาลเต็มๆ รัฐบาลหน้าบาง ปกปิดคนจน เอาใจนายแบงค์ เอาใจคนรวยเกินเหตุ... เป็นที่ฮือฮาของสังคม ๒-๓ วันต่อมา ชุมชนคลองไผ่ก็ขึ้นเป็นข่าวต่อเนื่อง จนในที่สุดก็มีเจ้าหน้าที่มาแจ้งนัดว่า นายกฯ จะลงชุมชน

การประชุมพิเศษถูกจัดขึ้นที่ ศพช. มีตัวแทนของชุมชนคลองไผ่สิงโตเข้าร่วมมากเป็นพิเศษ เพื่อร่วมเตรียมการและวิเคราะห์ร่วมกับสมาชิกชุมชน ศพช. ในประเด็นต่าง ๆ เพื่อรับมือ นายกฯ ประเด็นสำคัญคือ การสรุปข้อเสนอกับที่เคยเจรจากับรัฐบาลที่ผ่านมาทั้งหมด เช่น

๑. สรุปบทเรียนกรณีชุมนุมหน้าทำเนียบ เรียกร้องให้รัฐบาลอนุมัติงบ ๓๐๗ ล้านบาทช่วยเหลือชุมชนถูกไฟไหม้ และรัฐบาลนายกฯ อนุมัติให้ไปอยู่ที่การเคหะฯ ซึ่งท้ายที่สุดชุมชนก็ไม่มีส่วนร่วมใด ๆ และไม่สามารถติดตามการใช้ได้

๒. สรุปเรื่องการรณรงค์ “คนเถื่อนในเมืองหลวง” เพื่อเรียกร้องการออกบัตรประชาชนและให้รัฐอนุมัติน้ำ ไฟ ซึ่งได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

๓. สรุปเรื่องการตั้งกองทุนชาวบ้าน เพื่อเป็นกองทุนตั้งต้น ผลักดันให้รัฐ ตั้งกองทุนพัฒนาสลัมก้อนใหม่ แทนการเคหะฯ ที่ลดเรื่องการพัฒนาสลัมเป็นกองงานเล็ก และห่างจากความทุกข์ของชาวบ้านมาก สรุปว่ากองทุนชาวบ้านมีผู้ฝาก ๒๓ คน ยอดเงิน ๗,๐๐๐ บาท

๔. มีชุมชนที่อยู่ในคิวการไล่รื้อของรัฐบาล ๑๒๐ แห่ง (เป็นที่ดินของการรถไฟ ราชพัสดุ ท่าเรือ ทรัพย์สินฯ และ กทม.)

๕. ความต้องการหรือข้อเสนอของชาวคลองไผ่ ซึ่งมี ๓ ข้อ คือ ให้ชุมชนอยู่ต่อในที่เดิม พร้อมให้ขอ น้ำ ไฟ ได้ ให้รัฐช่วยปรับปรุงศูนย์เด็กเล็ก

..... ผมขอว่าชาวคลองไผ่เสนอเรื่องให้อยู่ต่อในที่เดิม กับเรื่องน้ำ ไฟพอ.....
พี่เบ๊ยกเสนอ

..... เห็นด้วย ศูนย์เด็กเราสร้างเอง ขอเขาเสียศักดิ์ศรี แล้วก็มีความประทับใจช่วย
อยู่แล้ว...เสนอเสริม

..... พี่น้องคลองไผ่ตกลงเห็นด้วยกันมัยแบบนี้ ไม่พูดเรื่องศูนย์เด็ก...สังวาลย์
ประธานถาม

..... เอาแบบนั้นแหละ ศูนย์เด็กเรารู้แลกันเอง...ชาวบ้านคลองไผ่ว่า และชวนกันยกมือ..

..... ผมเสนอว่าเราถือโอกาสนี้เสนอนายกฯ ตั้งกองทุนใหม่ บวกกับเงินกองทุนของพวกเราไปเลย เอายอดเงินที่นักวิชาการพูดกัน เลย หมิ่นล้านบาทนะ... พี่เบ๊ยกเสนอ

..... เห็นด้วยนะ นายกฯ กำลังถูกด่าอาจต้องพยายามแก้ตัว

..... สรุปว่าเรามีข้อเสนอกับนายกฯ ๒ ข้อนะครับ คือเรื่องของคลองไผ่กับเรื่องกองทุนใหม่ เงินของพวกเรา เราก็ถอนมาวางให้เห็น ๆ กันเลยนะครับ..ประธานสรุป

..... คิดว่าเราต้องเตรียมวงรับนายกฯ ให้ดีนะ เห็นว่ามีเวลา ๑๕ นาที เราต้องให้นายกนั่งให้ได้และเจรจาเลย ไม่ต้องมีพิธีต้อนรับ วิธีให้ที่นั่งเราเตรียมโซฟาเลย ไปยืมของดวงประทีปมา พอหนึ่งปั๊บตัวแทนเราคว่าไมเค้ไสเลย เสนอให้หมดว่าเราต้องการอะไรรวดเร็ว คงมีเวลาพูดครั้งเดียว และขอเน้นว่า ต้องการพูดกับนายกฯ ไม่ต้องการพูดกับหน่วยงาน และขอคำตอบเลย เพราะชาวบ้านมีความทุกข์มาก เดี่ยวเราเลือกทีมเจรจนะ ทีมที่เข้าร่วมเจรจจะทำบทบาทสมมุติเรื่องการเจรจนะ ครั้งที่แล้วเราเตรียมกันนั้น นายกชวน นั้นนักกฎหมาย แต่อันนี้เป็นทั้งทูตและธุรกิจ ต้องทำบทบาทสมมุติละเอียดหน่อย เดี่ยวเสียท่าเขา...

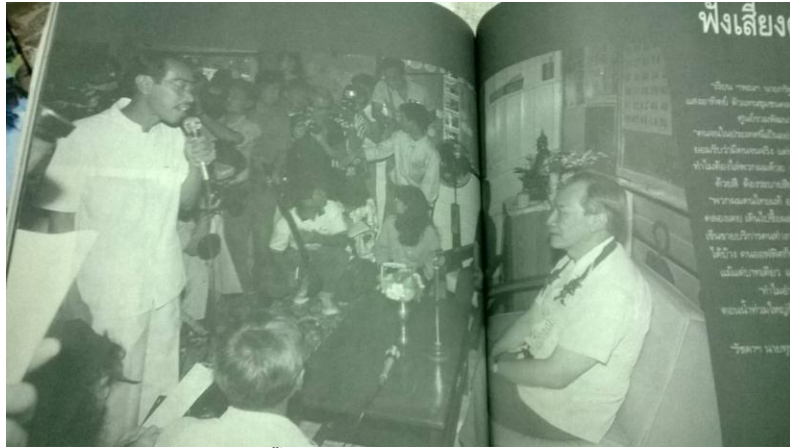
วันสำคัญ นายกฯ อานันท์กับทีมงานเดินทางมาตามนัด ตอนแรกจะยื่นคุยที่ริมฟุตบาท

..... ท่านครับ ตั้งแต่เกิดปัญหาไม่เคยมีผู้ใหญ่ลงมาเลยซักคน ท่านเป็นคนแรกที่มา อยากเชิญที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของชุมชนสักครู่ครับ...พี่เบ๊ยกไม่ยอม

..... อ้อ งั้นเหอ เด็กที่วาดภาพให้มี...เอ้าพวกเราเข้าไปกัน.....นายกฯ พุดยิ้ม ๆ

ตามแผน ที่นั่นเด็กนั่งอยู่เต็มห้องชั้นใน ห้องนอกจุกคนประมาณ ๓๐ คน มีโซฟาสี่เทาพร้อมแจกันดอกเฟื่องฟ้าวางสวยงาม นายกเดินไปดูเด็กครู่หนึ่ง เด็ก ๆ ทักพร้อมกันตามนัด .. สวัสดิ์คะคุณตา... นายกฯ หัวเราะพยักหน้า แล้วกลับมาที่นั่งโซฟา พอหนึ่งเรียบบร้อย ทีมเจรจานั่งเรียบบร้อย พี่เบ๊ยกถือไมค์รออยู่แล้ว เกริ่นแต่เนื้อหา โหด

..... ท่านนายกครับ ประเทศนี้เป็นอะไรครับ คนจนไม่มีค่าเลยหรือครับ...

(รูปพี่เปี้ยก ขณะเจรจากับ อดีตนายกอานันท์)

ระหว่างพี่เปี้ยกพูด นายกฯ เรียกเจ้าหน้าที่มาคุยเป็นระยะ ๆ

..... พวกเราชุมชนคลองไผ่และศูนย์รวมพัฒนาชุมชนขอให้ท่านช่วยทั้งชุมชน
คลองไผ่และชาวสลัมทั้งหมดตั้งนี่นะครับ

๑. พวกเราชาวชุมชนคลองไผ่ทั้งหมดอยากอยู่ที่นี้ต่อครับ เพราะหากินง่าย อยู่
ใกล้ตลาด และจะร่วมพัฒนาคลองร่วมกับ กทม. ขอให้หยุดไล่ และให้มีน้ำ ไฟปกติ
ได้มัยครับ

๒. ตอนนี้ชาวบ้านได้ตั้งกองทุนขึ้นมาแล้ว ๗,๐๐๐ บาท ขอให้รัฐบาลสมทบ
เพื่อตั้งเป็นกองทุนพัฒนาสลัม แทนการเคหะฯ เพราะเคหะฯ เหลือเพียงหน่วยเล็กๆ
ที่ทำเรื่องสลัมครับ กองทุนนี้ช่วยทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะ ศพช.ครับ ได้มัยครับ แต่ขอให้
ชาวบ้านบริหารเองนะครับ...

..... ของบตั้งกองทุนเท่าไร... นายกฯ ถามยิ้ม ๆ

..... หนึ่งหมื่นล้านบาทครับ... พี่เปี้ยกตอบพร้อมเสียงฮือฮา

นายกฯ เรียกเจ้าหน้าที่มากระซิบนั่ง

..... เอาล่ะ วันนี้ผมมาเยี่ยมนะ คือถ้าพวกเราต้องการอยู่ที่นี้ก็ขอให้ร่วมมือ
พัฒนา อย่างการมีศูนย์เด็กนี่ก็ดีมาก ช่วยกันดูแลลูกหลาน ส่วนเรื่องกองทุน ผมตอบ
ไม่ได้วันนี้ แต่จะเอาเข้า ครม. ที่จะถึง แต่เอาเป็นว่าจะเสนอหนึ่งพันล้านก่อนนะ และ
ถ้าผ่านก็ใช้งบตามกฎหมาย ชุมชนก็อยู่ที่นี้นะ ช่วยกันพัฒนา...เอาล่ะ ผมมีงาน ต้อง
ขอตัวก่อน พูดเก่งมาก ทำมาหากินอะไร?

..... ขับรถบ้านครับ...เปี้ยกตอบ

..... ชาวชุมชน และศูนย์รวมฯ ขอขอบพระคุณท่านนายกฯ ครับที่ดูแลคนจน
ครับ

..... นี่เป็นเงินสนับสนุนศูนย์เด็กนะ...นายกฯ ยื่นเงินปึกหนึ่งให้ก่อนออกจาก
ศูนย์เด็ก

นี่คือชุมชนหนึ่งที่ดำรงวิถีอยู่ต่อไปได้จากแรงกระแทกจากโครงการรัฐกลางใจเมือง
ส่วนชุมชนดงพิทักษ์ที่เป็นทางผ่านช่วงแยกบ้านแขกเมืองลงจากทางด่วน พวกเขาว่า ๒๐๐
ครอบครัวดำเนินการรื้อไล่จากหลายฝ่ายไม่ไหว ต้องรื้อย้ายไปในที่สุด!

อีกสัปดาห์ข้างหน้าต่อมา ธรรม .อนุมัติงบตั้งกองทุนพัฒนาคนจนเมืองหนึ่งพันล้านบาท และ
มอบหมายให้ นายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม เป็นผู้ก่อตั้งกลไกการดำเนินงาน แม้อ่อนแรกจะแขวน
อยู่กับการเคหะฯ แต่ต่อมาถูกเสนอเป็นกฎหมายสถาบัน องค์การมหาชน (สถาบันพัฒนาองค์กร
ชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช) ที่เป็นกองทุนใหม่ตามเป้าหมายของ ศพช.เต็มรูปแบบ

จากกรณีการจัดระบบชุมชนหรือขบวนการco ชุมชนคลองไผ่สิงโตที่ประสบ
ความสำเร็จในการยื่นการไล่รื้อครั้งสำคัญของรัฐได้อย่างสมศักดิ์ศรี และชุมชนก็มีการเข้า
ร่วมกับ ศพช.อย่างยาวนาน นำโดยพี่เปี้ยกที่มีพัฒนาการทางความคิดที่โดดเด่น ทำให้คนจนมี
ความหวังในสิทธิชุมชน และมีการเคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันนับว่าเป็นรากฐานที่
ขบวนการพี่เปี้ยกวางรากฐานไว้นั่นเอง

๑๕. วัฒนธรรมชุมชนเมือง

มักจะมีคำถามในเชิงทฤษฎีจากคนคิดซับซ้อนหลายต่อหลายคนว่า วัฒนธรรมของ
ชาวสลัมคืออะไร? ซึ่งแทบทุกคนขยายคำถามเองว่า เขาสังเกตและมีข้อสรุปไปแล้วว่า ชาว
สลัมไม่มีวัฒนธรรม

..... มีชุมชน ก็ต้องมีวัฒนธรรม.. จำได้ว่าตอบไปประมาณนี้

..... สลัมไม่ใช่ชุมชน ต่างคนต่างมา ทำทางคนก็ไม่สงบเรียบร้อยเหมือนชาว
ชนบท...เขาวิเคราะห์

..... สลัมรุ่นเก่าเกิดมาห้าหกสิบปี แต่ละหย่อมรู้จักกันหมด แจกของผ้าป่ากฐิน
เอาเงินเข้าวัดรวมกันปีหนึ่งไม่ใช่น้อย และมีทุกปี เดี่ยวคนไหนตั้งกอง บางปีช้อนกัน
หลายกอง..ใครต่อไฟได้มากก็มาขอพวงกัน มีงานก็ชวนกันไปทำ แต่ก็พูดเหย้าทำให้
ควยกัน เห็นคนรวยก็พูดกันนี้..เราให้สภาพ

..... หลังปี พ.ศ. ๒๕๐๔ บริบทประเทศไทยก็เปลี่ยนไปจากเดิม รัฐมี
แผนพัฒนาเน้นอุตสาหกรรม ภาคเกษตรก็เริ่มอ่อนแอ สินค้าเกษตรถูก แต่บู้ยแพง รับ
เงินน้อย จ่ายเงินลงทุนมาก การเอื้อเฟื้อของคนเริ่มลดลง ทุกอย่างเป็นเงินเป็นทอง
แต่เมื่อเทียบระหว่างคนรวยที่เข้าเมืองมาซื้อบ้านจัดสรร กับคนจนที่เข้าเมืองมาอยู่ใน

สลัม สังคมของสองกลุ่มนี้ต่างกันมาก บ้านจัดสรรมีน้อยหลังจะรู้จักกัน แต่ในสลัมจะรู้จักกัน แม้จะมาจากต่างถิ่นต่างจังหวัด แต่พอมาอยู่ในสลัมก็จะเป็นพวกเดียวกัน ทุกคนรู้ว่าต้องมีหัวหน้ากลุ่มก็คน ใครเป็นขาใหญ่ จะจัดงานอะไรต้องไปหาใคร นี่เป็นโครงสร้างแบบธรรมชาติ และสลัมส่วนใหญ่โตขึ้น ไม่มีที่ไหนเล็กลงเลย ยกเว้นถูกไล่ที่และความจริงถ้ารัฐฉลาด ดูแลสลัมให้ดี มันจะกลายเป็นโมเดลที่อยู่ราคาถูกที่สุดในเมืองด้วยซ้ำ เผลอ ๆ สังคมเมืองอาจไม่มีคนร่ำรวยเพราะมีทางเลือก คือ สลัม...เราพยายามให้เขาเห็นมุมมอง

..... มีอะไรที่เห็นเป็นวัฒนธรรม...เขาไม่ลดละ

๑. ช่วยกันทำให้น้ำมีไฟ มีสะพานเดินกัน
๒. เอาซื้อฝากทะเลเบียนบ้านกัน
๓. แจกซองทำบุญกัน ชวนกันไปทำงาน
๔. ขึ้นบ้านใหม่กันสุดเอิกเกริก
๕. บ้านนอกมีคนเล่นของ เขาก็เอามาด้วย สักลายโน่นนี่ แต่ความเป็นหมู่พวกอาจเข้มข้น เพราะต้องเอาตัวรอดพร้อมกันไปด้วย
๖. การหากินทุกอย่าง ก็เป็นวัฒนธรรมเพื่อการอยู่รอด มันจึงเกิดอาชีพร้อยมาลัย เก็บขยะขายกัน อาชีพพรตเข็นเล็ก ๆ หรือจับกังในตลาด
๗. ทั้งหมดนั่นคือการทำการผลิต เช้าออกกันไป หรือออกค้า แต่ในที่สุดทุกคนก็กลับมาชุมชน
๘. ที่ยึดโยงที่สำคัญของเขาก็คือชุมชน ชุมชนทำให้เขาอยู่รอดวางนั้แหละ

..... ทั้งหมดนี้จึงเป็นวัฒนธรรมชุมชนเมืองที่มีรากมาจากชนบท มีอาหารอะไรที่บ้านนอก ที่นี้ก็มืออย่างนั้นการแสดง ลิเก หมอลำ มีหมด ซึ่งต่างจากบ้านจัดสรรที่ยึดโยงบ้านของใครของมัน...เราแจกแจงตามที่เราเห็น

..... หมายความว่าถ้าเราจะพูดว่าชุมชนเป็นรากฐานของสังคมไทย เราก็ต้องนับชุมชนสลัมด้วย?...เขายังสงสัยประเด็นทางวิชาการ

..... แนนอนสังคมไทยไม่ได้หยุดนิ่งอยู่ที่เดิม ชนบทบ้านนอกก็เปลี่ยน ในเมืองก็เปลี่ยน ทั่วโลกก็เป็นแบบเดียวกัน ชุมชนแบบใหม่ที่มีที่อยู่ร่วมกันเกิดขึ้นได้ตลอดทำไมเราจะไม่นับพวกเขา เราต้องนับเป็นต้นทุนของสังคมแบบใหม่ ของบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนไปด้วยซ้ำ...เราดูตรีเป็นวิชาการบ้าง ฮีฮิ และยังเพิ่มเติมอีกว่า...

..... ผู้เชี่ยวชาญเรื่องคนจนเมือง (จอร์จ แอนโซริน่า) บอกว่าตอนนี้สังคมโลกเมืองจะเป็นชุมชนใหญ่เหมือนแก้วแชมเปญคว่ำ คนจะมาอยู่ในเมืองมากกว่าชนบท เพราะระบบทุนขยายไปในทิศทางเดียวกัน และอาชีพของคนจนไม่เอื้อสำหรับการอยู่ดีกินดี ดังนั้น ถ้าเมืองยังต้องการแรงงานไร้เชื้อชาติ ขายอาหารราคาต่ำให้พนักงานรายได้ต่ำ แรงงานจับกัง ฯลฯ รูปแบบชุมชนปัจจุบันเป็นโมเดลได้อย่างดี...แต่อย่าทิ้งขว้างเขา

เสริม คุณภาพศักยภาพเขา ให้สาธารณูปโภค สิ่งแวดล้อมที่ดีให้เขา ชุมชนเหล่านี้
อย่างน้อยก็ทำหน้าที่รองรับคนหนีร้อนพึ่งเย็น ล้มละลายจากภาคชนบท ได้มาตั้งหลัก
เริ่มต้นชีวิตในเมืองทุกหัวเมือง

การมองและเห็นการยึดโยงความสัมพันธ์ของชุมชนและจับกฎเกณฑ์ทาง
วัฒนธรรมได้ ทั้งเชิงบุคคลและภาพรวม เมื่อบวกเข้ากับความเข้าใจ...จะทำให้การ
จัดระบบชุมชนสอดคล้องมากขึ้น นอกจากนี้ยังต้องสื่อสารต่อสังคมให้เข้าใจมากขึ้น
ด้วย

๑๖. บทเพลงการต่อสู้

เราอาจคาดไม่ถึงว่า นี่คือการต่อสู้ของคนที่พักผ่อนบ้านหลังไตรมาส ๆ เล็ก ๆ ราคาไม่กี่
พันบาท จากเจ้าหน้าที่รัฐ และบางภาพที่เป็นการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวของเด็กตัวเล็ก ๆ ที่
ปกป้องบ้านของเธอ ทั้งหมดนี้อยู่ในกระบวนการต่อสู้เพื่อบ้านของชาวสลัม การสำนึกในสิทธิ
ชุมชนและสิทธิของความเป็นพลเมืองที่ศพช.ได้ปลุกฝังอบรม ถ่ายทอดให้พวกเขาได้เข้าใจนั้น
ยังคงอยู่อยู่เสมอ จำได้ว่าห้องหนึ่งแห่งการต่อสู้ ประสบการณ์ของชาวชุมชนได้ถูกกลั่นออกมา
เป็นบทเพลงด้วยความเข้าใจแล้วว่า ในการต่อสู้ที่ยาวนานนั้น ต้องมีการสร้างขวัญปล้ำใจ
ปลุกเร้าพี่น้องให้ฮึกเหิม ไม่ยอมจำนน

...ใจยังอยู่สู้ต่อไป ใจใจใจ ยังอยู่ สู้ต่อไป....

...ถึงลำบากแค่ไหน แต่ใจก็ยังมั่นคง ลำบากเพียงไหนไม่บ่น...

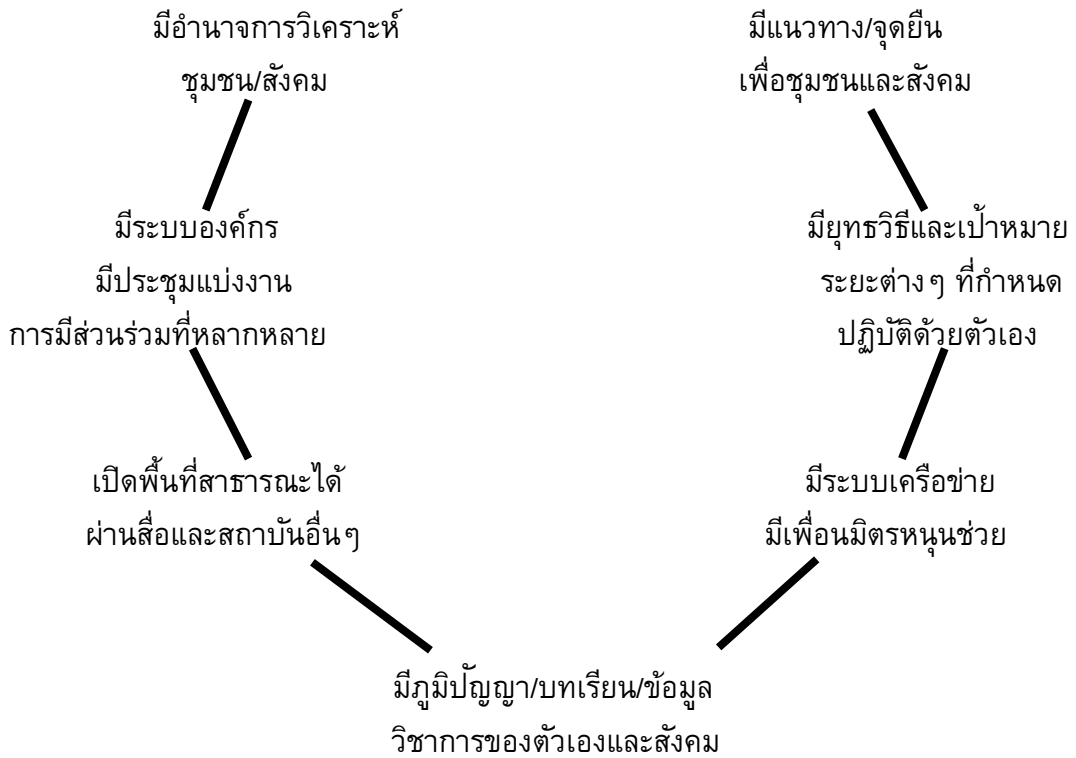
...ทนสู้แก้ปัญหาาร่วมกัน...

พวกเขาเรียนรู้จากนัก co ที่ต่างก็มีบทเพลงปลุกเร้าปล้ำใจในเส้นทางการเคลื่อนไหว
เพื่อสังคมด้วยเช่นกัน ดังนั้นพวกเขาจึงสร้างสรรค์บทเพลงจากชีวิตของพวกเขาขึ้นมาเอง ที่จะ
อยู่ในเส้นทางนี้อีกยาวนาน

๑๗. คนสร้างองค์กร องค์กรสร้างคน

การจัดระบบชุมชนคือ การสร้างองค์กรชุมชน พัฒนาค้นทางความคิด และมีวิธีการ
ในการต่อสู้เพื่อสิทธิและมีความสำนึกอยู่ในระบบองค์กร ระบบนี้จะทำให้ชุมชนมีความ
ยั่งยืนและมีคุณค่ากับสังคมโดยรวม

ปัจจัยเงื่อนไขความเข้มแข็ง

นอกจากชัยชนะของการได้อยู่ที่เดิม ชาวคลองไผ่จำนวนหนึ่งได้ข้ามกำแพงแห่งการยอมจำนนและชะตากรรมจากความจน ตกขอบจากการพัฒนา ปีนสู่โลกกว้างของการต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ร่วมกับขบวนพี่น้องคนจนอีกมากมาย

.....

ชุมชนเกตุแก้วและขบวนเครือข่ายชุมชนแปงบ้านแปงเมือง บทเรียนการจัดระบบชุมชน : จากงานเย็นสู่การลุกขึ้นสู้

โดย จำนงค์ จิตรนรินทร์

๑. สถานการณ์ปี พ.ศ. ๒๕๔๐

อุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่อยู่ติดประเทศกัมพูชาและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีการประกาศใช้กฎอัยการศึกตามแนวชายแดน เนื่องจากยังมีเหตุการณ์ความไม่สงบในเขตประเทศลาวเป็นระยะ (ช่วงเวลาดังกล่าวมีการลอบวางระเบิดในพื้นที่เขตวังเปา ประเทศลาว โดยกลุ่มกองกำลังที่ได้รับการสนับสนุนจากอเมริกาหรือที่เรียกกันว่า ลาวขาว) เมื่อพื้นที่ตามแนวชายแดนตกอยู่ในสภาพที่มีการใช้อำนาจรัฐอย่างเข้มข้นเพื่อควบคุมและบริหารจัดการให้เกิดความมั่นคงภายในประเทศ ผลที่เกิดจากการใช้กฎอัยการศึกทำให้เกิดพื้นที่ของการใช้อำนาจอย่างไม่โปร่งใสและขาดการตรวจสอบ เป็นช่องทางให้นายทุนเข้ามาตักตวงผลประโยชน์ โดยร่วมมือกับนักการเมืองท้องถิ่นและข้าราชการดำเนินการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ เข้าครอบครองที่ดินสาธารณะประโยชน์จำนวนมาก ประชาชนไม่มีช่องทางการรับข้อมูลข่าวสาร ไม่เข้าใจสิทธิขั้นพื้นฐาน และขาดพลังร่วมกันในการตรวจสอบอำนาจรัฐ หากมีกลุ่มที่มีปากเสียงคัดค้านโครงการจากภาครัฐมักจะถูกประณามจากสังคม ว่าเป็นผู้ที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศตามกระแสการสั่งการของผู้ปกครอง ดังเช่น กรณีเขื่อนปากมูล

หากย้อนกลับไปดูพัฒนาการสู่ความเป็นเมืองของจังหวัดอุบลราชธานี เราจะพบว่ามีความสัมพันธ์ให้ก่อเกิดการอพยพของคนเข้าสู่เมือง ได้เป็น ๒ ช่วงเวลาชัด ๆ ด้วยกันคือ

ช่วงแรก เมื่อมีการขยายเส้นทางรถไฟจากโคราชถึงอุบลราชธานีในปีพ.ศ. ๒๔๗๓ การสร้างทางรถไฟจำเป็นต้องใช้แรงงานคนจำนวนมากในการหักล้างถางพง วางเส้นทาง ทำให้เกิดการอพยพของประชากรจากอำเภอและจังหวัดโดยรอบเข้าสู่เมืองอุบล เพื่อหางานทำ เมื่อต้องเข้ามาอยู่ในเมือง ที่อยู่อาศัยจึงมีความจำเป็นในลำดับต่อมา จึงมีการก่อสร้างที่พักอาศัยแบบง่าย ๆ ในบริเวณที่ใกล้กับแหล่งงาน ปัจจุบันคือชุมชนลับแลในเขตเทศบาลวารินชำราบ

ช่วงที่สอง การอพยพเกิดขึ้นเมื่อการสร้างทางรถไฟเสร็จสิ้นลง เกิดการขนส่งสินค้าจากกรุงเทพฯสู่เมืองอุบล ทำให้มีความต้องการแรงงานขนถ่ายสินค้าจากรถไฟจำนวนมาก ซึ่งในช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มชาวบ้านที่อพยพไปหางานทำที่กรุงเทพฯ เริ่มกลับบ้านเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยในเขตกรุงเทพฯ คนกลุ่มนี้กลายเป็นกรรมกรขนถ่ายสินค้าจากรถไฟและถีบสามล้อรับจ้างในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา โดยบุกเบิกที่ดินบริเวณริมแม่น้ำมูลที่ไม่มีใครกล้าอยู่อาศัยปลูกสร้างบ้านพักในเวลาที่เขาเข้ามาทำงาน

เมื่อเริ่มต้น หลักแหล่งชาวบ้านที่อพยพมาอยู่รวมกันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือกันอย่างมาก เพื่อเป็นหลักประกันการอยู่รอดร่วมกัน นอกจากด้านสังคมที่ต้องมีกติกาของการอยู่ร่วมกัน ด้านเศรษฐกิจก็มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน การค้าขายเล็ก ๆ

น้อย ๆ ของกลุ่มผู้หญิงที่ติดตามสามีเข้ามา เหล่านี้เองคือส่วนสำคัญในการพัฒนาให้เกิดระบบเศรษฐกิจย่อย ๆ ของชุมชนขึ้นมา

การอพยพของชาวชนบทเข้าเมืองอุบลฯ หรือถอนตัวจาก กทม. เข้าบุกเบิกที่รกร้างหรือแหล่งทรุดโทรมสร้างที่อยู่อาศัย ในฝั่งเทศบาลเมืองประมาณ ๑๓ ชุมชน และฝั่งเทศบาลวารินชำราบประมาณ ๑๐ แห่ง โดยอาชีพของผู้ชายส่วนใหญ่ เริ่มต้นด้วยอาชีพถีบสามล้อนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยว แต่ปีต่อมาก็ปักหลักในเมืองเสียเลยเพราะบ้านชนบทไม่มีรายได้ นอกจากนั้นก็ขายแรงงานทุกชนิด ส่วนผู้หญิงทำงานร้านอาหาร การบริการต่าง ๆ ชุมชนที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางคือ สลัมวังสดที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ปัจจุบันคือบริเวณศาลและรอบ ๆ ฟุ้งศรีเมือง หลังการรื้อย้าย ที่ดินตกเป็นของกลุ่มทุนต่าง ๆ โดยไม่มีชาวสลัมวังสดได้ครอบครอง แม้แต่รายเดียว แต่การแตกกระจายในครั้งนั้นทำให้เกิดชุมชนใหม่ ๆ ตามมานับสิบแห่ง เมืองขยายตัวโดยกลุ่มทุนและนโยบายรัฐอย่างต่อเนื่อง ทำการไล่รื้อชุมชนครั้งแล้วครั้งเล่า ชุมชนที่ปักหลักอย่างต่อเนื่อง เช่น ชุมชนย่านหาดวัดใต้ คุรุมิตร วังหิน และซอยแหลมทอง ซอยอยู่เย็นลับแล ฝั่งวารินชำราบ เป็นต้น

ชาวชุมชนส่วนใหญ่ขยันแต่ยากจน หาเช้ากินค่ำ ทำทุกอย่าง จึงมีโอกาสเพลิงพลาตอกเข้าสู่วังวน อิทธิพลยาเสพติด การพนัน และห่วย ผู้คนจึงมีชีวิตอยู่เพื่อดำรงชีพ มีความหวังแต่ไร้หนทางสร้างสรรค์ให้เลือก ไม่มีเอ็นจีโอหรือองค์กรใด ๆ เข้าไปมีบทบาทเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชาวชุมชนเมืองเหล่านี้เลย มีเพียงเทศบาลที่โอบอุ้มเพื่อเป็นฐานทางการเมืองหรือไม่ก็ไล่รื้อทิ้งอย่างไม่มีเยื่อใยเมื่อมีผลประโยชน์ทับซ้อน ชาวชุมชนต่างที่ต่างอยู่ ต่างไม่รู้เห็นหรือรู้ได้ในภัยการพัฒาที่จะมาถึง แถมยังมีปมด้อยในตัวเองในฐานะผู้มีภาพลบในสังคม !

๒. เปิดพื้นที่ใหม่..ขยายงาน

ผมย้ายครอบครัวจากกรุงเทพฯ เพื่อไปตั้งหลักแหล่งที่อุบลฯ ต้องสร้างบ้านใหม่ ทำสวน ส่งลูกไปโรงเรียน วัน ๆ เวลาก็แทบไม่พอ แต่ใจก็อยากทำงาน จึงแอบตามพี่สาวที่เป็นพยาบาลลงชุมชนและได้ตัดสินใจเริ่มทำงานในพื้นที่หนึ่ง แต่ภายหลังก็ได้บทเรียน...ความล้มเหลว...เป็นครั้งที่๒ (ครั้งที่๑ ที่วัดญวน คลองลำปำ กทม.)

ความมุ่งมั่นอย่างเดียวของผู้ปฏิบัติงานco ที่จะไปเปิดงานในที่ใหม่ ช่วยอะไรไม่ได้มาก แม้จะมีประสบการณ์มาเพียงใดก็ตาม งานจัดตั้งชุมชนซับซ้อน อ่อนไหวแปรเปลี่ยน มากกว่าศิลปะงานวาดเป็นไหน ๆ และไม่อาจเอาสูตรจากที่หนึ่งไปสวมหรือทำในที่หนึ่งได้ ชุมชนที่ผมเลือกถูกไล่ที่มาจากการสร้างสนามบินอุบลฯ และมีข่าวว่าจะถูกย้ายจากการขยายสนามบินอีกรอบ ลงพื้นที่นี้แบบมีเวลาไม่มาก พอเริ่มคุ้นเคยกับชาวบ้านซึ่งมาจากเครดิตของพี่สาวด้วย ก็เริ่มกระตุ้นชาวบ้าน ให้ข้อมูลด้วยภาพสไลด์การต่อสู้ของขบวนการ ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน (ศพช.) ประมาณเดือนกว่าที่ลงชุมชน ในลักษณะโอบฉีดยาและอัดฉีดข้อมูล ตัวอย่างการต่อสู้จากกรุงเทพฯ วันหนึ่งชาวบ้านที่ปรารถนาดีได้มาบอกว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่อยากให้เราลงชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นหวัหะแนนของนายกเทศบาล

ส่วนหนึ่งเป็นชาวบ้านสายความมั่นคง ซึ่งมีนายตำรวจคนหนึ่งเป็นหัวหน้ายื่นคำขาดและได้กระจายข่าวว่าเราคือคอมฯ ซึ่งขณะนั้นอุปถัมภ์อยู่ในกฎอัยการศึก วันหลังให้พี่สาวเช็ดดูก็เป็นเรื่องจริงว่า เขาต่อต้าน เราจึงหยุดลงพื้นที่ ได้แต่คำรามว่า “ขอยสิรีเทินกลับมา...ถ้าเบิ่ง”

คนที่ชีวิตสวนตัวยังยุ่ง ไม่นิ่ง ไม่เป็นที่ไวใจในชุมชน ไม่รู้จักบริบทของชุมชน กุมสถานการณ์พื้นที่ไม่แม่น จะมีเครื่องมือที่วิเศษอะไรก็ไร้ความหมาย

คนทำงานชุมชน ก็เหมือนกับอาชีพอื่นๆ ที่ต้องมีความพร้อม ความเต็มที่ และทำงานแบบเนียน ๆ งานจึงจะได้ผลดีมีประสิทธิภาพ

การเลือกเปิดพื้นที่ทำงาน จึงต้องดู รู้จักชุมชนพอสมควร ก่อนจะปักหลักหรือเลือกเช่น

๑. มีเงื่อนไขจัดระบบ จัดตั้งได้หรือไม่ ประเด็นอะไร ที่ดิน อาชีพ สิ่งแวดล้อม หรือที่อยู่อาศัย

๒. ขนาดชุมชน จำนวนสมาชิก มากน้อยเกินไป พอเหมาะกับกำลังเราหรือพอเป็นพลังขับเคลื่อนหรือไม่

๓. อยู่ในอิทธิพลใคร ลักษณะใด พอจะทำงานได้หรือไม่ (บทเรียนวัดแคนางเลิ้ง สลัมผู้ดีเก่าเหลนโหลนลูกท่านหลานเธอ ทำยาก /เขตพัทธยา กำหนดเป๊ะๆไม่ให้ทำ /ชุมชนจากรัฐันท์ สู้กับปอ ประตุน้ำจนเหนื่อย ไม่ได้ผลอะไรเลย)

๔. โครงสร้างหรือระบบสังคมในชุมชนซับซ้อนเกินไป เราสู้ไหวมั๊ย มีหลายศาสนา หลายความเชื่อ หลายความขัดแย้ง มีความเปราะบางทางสังคมอาชีพ สุขภาพ แต่ถ้าสู้ไหวก็ทำได้ (เคยเผลอทำไปแล้วที่ชุมชนลือค ๑ คลองเตย อ่านรายละเอียดได้จากหนังสือ *ก่อนจะถึงที่หมาย*)

๕. ชุมชนที่มีปัญหาหลากหลาย ทрудโทรมมากกกก สภาพแวดล้อมเสียมากกกก ต้องประเมินสุขภาพตัวเอง

(เผลอทำไปแล้วที่ชุมชนพัฒนาใหม่ คลองเตย กับกองขยะอ่อนนุช..เกือบไม่รอด ฮา.. ดู *ก่อนจะถึงที่หมาย* ได้เช่นกัน)

๖. ลักษณะชุมชนที่มีทางเข้าออกหลายทาง หรือชุมชนที่ยาวมากขนานถนน ถ้าไม่มีเงื่อนไขดีจริงๆ หรือมีฝีมือจริงก็ทำยาก (กรณีชุมชนลับแล อุปถัมภ์ทำได้ไม่หมด เพราะความยาว กำลังเราน้อย)

ปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ บางอย่างเห็นปุ๊บก็ประเมินได้เลย แต่บางเรื่องต้องลงพื้นที่ระยะหนึ่งจึงพบเห็น จึงต้องให้เวลากับการสำรวจตรวจตราก่อนตัดสินใจทำ

๓. จัดระบบตัวเอง ไร้เสื่อถอยยย... (ตั้งหลัก)

ผิดหวังเล็กน้อย เครียดนิดนึง ที่เกิดเหตุการณ์เกินคาด จึงทำใจและเร่งสร้างบ้านให้เสร็จ แต่แอบเก็บเกี่ยวข้อมูลเมืองอุปถัมภ์ อย่างเงิบ ๆ เอาไปครุ่นคิดเป็นการบ้าน

ด้วยความไม่เช็ดหลาย ช่วงกลางปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งอยู่ในกระแสรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน จึงตัดสินใจลงชุมชนฝั่งวารินชำราบฯ แบบข้ามฝั่งแม่น้ำมูลไปเลย เพื่อหนีโจทย์เก่า และทำเนียบเริ่มด้วยวิธีการสำรวจแบบลงไปพูดคุย ไม่ใช่สไลด์ปลุกกระดมอีกแล้ว ตอนนี้มีเวลาเต็มที่ ไม่ยุ่งเหยิงเรื่องส่วนตัว ใช้การสำรวจ สังเกต ทำแผนที่คนที่น่าสนใจ ศึกษาวิถีชีวิต และประวัติความเป็นมาพิเศษ เช่น ถูกไล่ที่มา ๕ ครั้ง แต่ได้เลือกพื้นที่ทำงานหลักแรกเริ่มสองแห่ง คือ ชุมชนเกตุแก้ว และชุมชนลับแล และเฝ้าติดตามอีก ๔ แห่ง

จากสะพานไม้ผุ ๆ พังเอียงกะเท่เร่ ที่จะต้องกระโดดข้ามในบางจุดและสลัดซับช้อน เลี้ยวไปเลี้ยวมาในสลัมย่านคลองเตยจนเดินหลง ทำให้เราต้องทำแผนที่ทางเดิน ต่อมาเราใส่ชื่อบ้านคนที่เรารู้จัก ต่อมาเราบันทึกเรื่องที่คุยลงได้ชื่อนั้น ต่อมาแผนที่นั้นก็เต็มไปด้วยดาวที่ใส่ให้คนที่เราวิเคราะห์ว่ามีจุดพิเศษ เช่น คิดดี ๆ เห็นแก่ส่วนรวม เชี่ยวชาญด้านอะไร ใจดี มีบารมี กระทั่งมีลูกสาวสวย หรือแม่มีเงิน กลายเป็นวิชาการลงชุมชนไปโดยอัตโนมัติ เมื่อผสมผสานกับสิ่งที่เคยเกลียดที่สุดในวันวัยเด็กชั้นประถม-มัธยม คือ การบ้านทุกวิชาที่ต้องหาข้อมูลจากห้องสมุด เช่น ตอนเรียนวิทยาลัยครู วิชา ED นั้นหนักที่สุด กับการเคี้ยวเช็ญของอาจารย์ ดร. และสอบผ่านแบบใช้เครดิตงานค่ายอาสา มาช่วย แต่เหลือเชื่อ เมื่อมาทำงานชุมชน การทำการบ้านกับเตรียมการสอนได้ผุดพรายขึ้นมาโดยอัตโนมัติ เป็นยุทธวิธีหลักในการลงชุมชนและมันเกิดขึ้นเป็นฉาก ๆ ทีละหน้า ๆ ในสมุดบันทึกนับจากก้าวแรกที่สัมผัสชุมชน มันเป็นแผนที่พบปะผู้คนที่มีคุณค่าในการจัดตั้งมากกว่าสิ่งใด เมื่อเรารู้จักคน เราจะรู้จักชุมชน

ครั้งเมื่อเริ่มลงชุมชนลับแล..ที่แรกที่ควรแวะ คือ ร้านขายของชำ ชื่อของกิน แล้วกินที่นั่นพร้อมคุยกับเขา

ดาวดวงแรก บ้านแม่ใหญ่บัวริน..ครั้งที่ ๑

เราเริ่มพูดคุยกับร้านขายของชำ ที่มีสินค้าเต็มร้าน ซึ่งเป็นการพูดคุยเพื่อทำความรู้จัก และสร้างความคุ้นเคยกันในเบื้องต้น

จำนงค์: แม่ใหญ่สวัสดิ์ครับ ผมชื่อจำนงค์ จากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยครับ..

แม่ใหญ่: จำ หวัดดีจำ มีหยังปลุก..

จำนงค์: ผมเคยทำงานพัฒนาชุมชนใน กทม. หลายปี มีประสบการณ์พัฒนาให้ชุมชนดีขึ้น ทั้งเรื่องที่ดิน ที่อยู่อาศัย กลุ่มออมทรัพย์ พัฒนาเยาวชน ...ก็เลยมาปรึกษาแม่ว่าที่ลับแลมีการพัฒนาเรื่องเหล่านี้กันหรือเปล่าครับ เพราะตอนนี้ทั่วประเทศ ชุมชนเขาทำเรื่องเหล่านี้กันเยอะครับ..

(แนะนำตัวเราให้ชัดเจน ให้เห็นจุดดีของเรา)

แม่ใหญ่: อ้อ เป็นราชการหรือเปล่าจ๊ะ..

จำนงค์: ไม่ครับ ผมเป็นนักพัฒนาเอกชน คือมูลนิธิฯ ที่จดทะเบียนกับกระทรวงมหาดไทยครับ.. (เพื่อให้รู้ว่าไม่ใช่คอมมิวนิสต์แน่นอน) แล้วชุมชนเราพัฒนาอะไรกันบ้างครับ

แม่ใหญ่: อ้อ เป็นมูลนิธิ ที่นี้ก็ไม่มีอะไร บอกตรง ๆ ไม่ชอบมัน มีแต่พวกยา เล่นยา ข้างล่างนะเต็มไปหมด กลุ่มออมทรัพย์ก็เคยทำนะ แต่ล้มไปนานแล้ว คนเก็บเงินทำเงินหายบ้างอะไรบ้าง ล้มเลย..

จำนงค์: อ้อ เหนอครับ น่าเสียดายนะ แบบนี้ต่อไปชุมชนเราก็จะเสียโอกาส จะไม่ได้รับกองทุนใหม่ ๆ ของรัฐบาลนะ เขากำลังเตรียมเงินให้ชุมชนที่มีกลุ่มออมทรัพย์มาบริหารจัดการกันเองด้วย เป็นครั้งแรกเลยที่ชาวบ้านแบบเรา ๆ จะได้ดูแลจัดการกันเอง ...เราน่าจะเริ่มใหม่มั้ยครับ เพื่อให้มีโอกาสกับเขาบ้าง อีกไม่กี่เดือนเงินก็เริ่มลงแล้วครับ ...แต่ขั้นแรกเราต้องมีกลุ่มออมทรัพย์ก่อน อย่างน้อยหกเดือนนะครับ..

(ให้ข้อมูลที่เป็ประโยชน์ และกระตุ้น)

แม่ใหญ่: ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เหรอ คนเข็ดแล้วนะ...จะได้หรือเปล่า แต่แม่สนใจนะ แม่เบื่อการขายยาเสพติด ลูกหลานแม่อีกกำลังโต กลัวจริง ๆ..

จำนงค์: ลองชวนใครมาปรึกษาเพิ่มมั้ยครับ มีใครที่น่าชวนคุยเรื่องนี้อีกครับ ชักสองสามคน..

(ขยายหาคนเพิ่มจากแม่ใหญ่ จะได้คนที่พูดกันทางเดียวกันได้เลย ดีกว่าถกเถียงว่าทำได้หรือไม่ได้)

แม่ใหญ่: ลูกลองไปคุยกับพ่อใหญ่ขานดูนะ อยู่ข้างล่าง ที่ต้นบักทันนะ ลองไปคุยดูนะ

จำนงค์: ครับ งั้นเดี๋ยวผมจะไปหา ถ้าพ่อใหญ่สนใจ เรานัดคนอื่น ๆ หรือลูก ๆ หลาน ๆ ที่ใช้ได้มาคุยกันมั้ยครับ... (เสนอวิธีที่รุกไปข้างหน้า)

แม่ใหญ่: เอา ๆ เดี่ยวแม่นัดให้ ถ้าพ่อใหญ่ขานเอาด้วย ก็ลองดู..

จำนงค์: ครับ ๆ แล้วของนี้ขายดีมั้ยครับ มีหลายร้านมั้ยครับ.. (คุยเรื่องทำมาหากินของเขาบ้าง)

แม่ใหญ่: ขายได้เรื่อย ๆ ข้างบนมีสองร้าน ก็อยู่ได้กับขายของนี่ละ เลี้ยงลูกมากับร้านนี่ละ..

จำนงค์: อ้อครับ ดีครับ งั้นผมไปบ้านพ่อใหญ่ขานนะครับ ต้นบักทันนะครับ..หวัดดีครับ..

(บันทึกประเด็นสำคัญการพูดคุยไว้ในแผนที่ด้วย)

จากนั้นเราก็ไปหาพ่อใหญ่ขานทันที วาดแผนที่จุดที่สองไปที่ต้นกระท้อน (ผิดที่..บักทัน มันพูดทรา..ช่วย)

ดาวดวงที่ ๒ พ่อใหญ่ขาน

พ่อใหญ่ขานเป็นช่างใหญ่ มีลูกศิษย์ลูกหาเยอะ เป็นรุ่นบุกเบิกก่อตั้งชุมชน เราคุยเนื้อหาทำนองเดียวกันกับแมริน เป็นคนที่ต่อต้านยาเสพติดเหมือนกัน คิดทางบวก เช่น เรื่องกลุ่มออมทรัพย์ว่าล้มได้ก็ตั้งได้ จะได้มีอะไรใหม่ซะที คิดอะไรได้รีบทำเลย เดี่ยวดีมันก็เข้ากันมาเอง โดยเฉพาะประโยคนี้...ถ้าแมรินว่ายังงั้นก็นัดเลย เป็นต้น... เหล่านี้ต้องบันทึกลงใต้ดาวด้วย

เราต้องวิเคราะห์ความคิดเห็นของเขาเลยว่า บวกหรือลบ ลึก กว้าง

การลงครั้งแรกถือว่ามีความคืบหน้าเกินคาดหมาย การลงพบกับกลุ่มอาวุโสส่วนใหญ่จะเป็นทางบวกต่อการเดินไปข้างหน้า โดยเฉพาะคนที่เราสืบมาแล้วว่า ธรรมชาติธรรมโม วันจุดประกายจริง ๆ กำลังจะเกิดขึ้น....วันเสาร์หน้าการประชุมกลุ่มย่อย ก็เกิดขึ้น.....

พื้นที่ทั้งหมดที่เลือกเป็นสลัมเต็มที ทрудโทรม ยากจน มีสถานะบุกรุก มีภาพลบต่อสาธารณะ ยาเสพติดอาชญากรรม ลักขโมย แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ซึ่งเป็นพื้นที่เย็น ซึ่งถ้าไม่ใช้งานสงเคราะห์ในวงกว้างถือว่าเป็นสนามปราบเซียน แต่ตอนนั้นมีข่าวการจัดตั้งกองทุนชิบ ๓,๐๐๐ ล้านบาท จึงได้ใช้เงื่อนไขนี้เตรียมตัวใช้สิทธิในฐานะพลเมืองยากจน โดยการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อจะได้เข้าถึงเงินกองทุน เมื่อมีเงื่อนไขลงชุมชน กระแสคอมมิวนิสต์ก็ไม่หนัก แต่เพื่อไม่ประมาท จึงได้ไปทำความรู้จักกับนักพัฒนาชุมชนของเทศบาลวารินฯ ที่ชาวบ้านยอมรับ และชวนลงชุมชนพร้อมกันเพื่อความปลอดภัย

ตอนนั้นลงชุมชนถือเอกสาร หนังสือพิมพ์ที่มีข่าวกองทุนลงไปคุย มีกระตาดลิลิซาร์ทบาง ๆ สำหรับเขียนลากเส้นโยงว่ามันเกี่ยวกันอย่างไร มีวิธีการออมทรัพย์ มีแผนที่รายชื่อคนที่จะไปหาพูดคุย ถ้าพบคนใหม่ก็เพิ่มชื่อในแผนที่ ขยายกลุ่มเป้าหมายไปเรื่อย ๆ ขยับไปที่ละคน ๆ แต่พอเริ่มคุ้นเคยรู้ว่า..ไผเป็นไผ..ก็ให้ผู้มีบารมีนัดเจอกันเป็นกลุ่ม

ที่ชุมชนลับแล ในที่สุดมียาย ๆ ที่เข้าใจ เริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้ ๑๑ คน เมื่อชุมชนแรกตั้งต้นได้ก็ขยับไปใช้วิธีเดียวกันที่ชุมชนเกตุแก้วที่อยู่ไม่ห่างมากนัก เป็นการกลับมาทำงานเย็นอีกครั้งหลังจากมูลนิธิตวงประทีปกว่า ๒๐ ปี (ที่ตวงประทีปทำงานจัดหาทุน ให้เด็กเขียนประวัติส่งหาผู้อุปการะ และบริหารดูแลศูนย์เด็กเล็ก ส่งนม การใส่รองเท้าที่คลองเตยระยะนี้ไม่มี แต่เกิดที่อื่นทั่วไป จึงเสนอให้มูลนิธิขยายงานแต่ถูกปฏิเสธ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ตัดสินใจลาออก มาหาวิธีทำแนวที่ตัวเองคิดว่าใช่ ซึ่งตอนนั้นก็ยังไม่รู้ว่าคืออะไร?)

ชาวชุมชนเกตุแก้วยากจนมาก ชุมชนตั้งอยู่หลังเนินดินกว้างใหญ่ ซึ่งกลุ่มทุนเช่าอบจ. ถมสูงเอาไว้ทำธุรกิจ พื้นที่ชุมชนหน้าฝนน้ำท่วมก่อนแห้งที่หลังทุกปี มีอาชีพที่เป็นกลุ่มก้อน คือ เช่นรถซุกเก็บขยะขาย ที่ชุมชนลับแลมีการออมน้อยบาทต่อเดือน ชุมชนเกตุแก้วเขาตกลงออมนั้นละบาท และเนื่องจากเราได้รับบสนับสนุนงบจากเดนมาร์กด้านสิ่งแวดล้อม เราเลยเสนอให้เขาคิดเรื่องการรีไซเคิลไปด้วยพร้อมกัน โดยร่วมกันรับซื้อของเก่า แทนการเป็นผู้ขาย ในความหมายหรือเป้าของเราก็คือ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพนั่นเอง ซึ่งต่อมาที่

ชุมชนเกิดมาก็เกิด **โครงการคนกับล้อ** ซึ่งมีโลโก้ทรงรังผึ้งสีแดงล้อม เวลาออกไปเก็บหรือรับซื้อของเก่า ที่นี้จึงล้าหน้าไปจากลับแล เพราะมีระบบกลุ่มอาชีพที่สื่อสารกับสาธารณะได้ ทำให้มีความคึกคักอย่างมาก เมื่อเขาออกถนนเก็บขยะ หรือรับซื้อตามบ้านก็ได้รับความสนใจ สอบถาม ให้ของฟรี หรือเรียกหาแทนการปิดประตูบ้านเหมือนอย่างระแวงว่าของจะหาย กลายเป็นที่รู้จักของสังคมมากกว่าลับแล

หลักคิดการทำกิจกรรมออมทรัพย์คือ ออมเงินและรวมคนเพื่อคิดเรื่องส่วนรวม ดังนั้น การรวมรถซุกขยะก็เช่นเดียวกัน

กลุ่มออมทรัพย์ของทั้งสองแห่งเติบโตขยายตัวมากขึ้น ลับแลเป็นหลักร้อย คนมีเม็ดเงินมาก เกิดแก๊งชุมชนเล็ก ก็ทำกันเกือบทั้งชุมชนแต่เม็ดเงินน้อยหน่อย ความเคลื่อนไหวของสองชุมชนนี้กระจายไปปากต่อปากในตลาดสด งานบุญที่ชาวบ้านชุมชนต่างๆ ไปพบปะกัน ถ้าที่ไหนสนใจส่งข่าวมา เราตามลงไปจัดระบบกลุ่มชุมชนให้ จนมีอีก ๔ แห่ง เป็นการเกิดกลุ่มชาวบ้านแบบใหม่ที่ไม่ใช่ราชการหรือนักการเมืองจัดตั้ง โดยขยายออกไปแถบชุมชนริมน้ำมูล วารินชำราบ เราได้ประสานให้พวกเขาเป็นเครือข่ายแบบหลวมๆ พบปะกันเป็นครั้งคราว ต่อมาเพื่อให้พวกเขามีความมั่นใจในแนวทางการรวมกลุ่มแบบนี้ เราได้จัดเวทีเสวนาชุมชนกับกองทุนพัฒนาขึ้นที่ชุมชนลับแล เชิญผู้ใหญ่จากส่วนกลางและท้องถิ่น ผู้ว่าฯ นายกษ เทศบาลขึ้นเวทีพร้อมกัน เป็นการรับรองว่าขบวนการกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ใช่กลุ่มเถื่อน เป็นการปັทรงเครือข่ายชาวบ้าน โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน ที่แท้จริงขึ้นมา และถูกต้องทำนองคลองธรรมในความรู้สึกของผู้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์มาเนิ่นนาน

ประสบการณ์การจัดตั้งเครือข่ายงานร้อน ไล่ที่จากกรุงเทพฯ ถูกนำมาปรับใช้ในพื้นที่เย็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ที่กรุงเทพฯ เราจัดตั้งเครือข่ายชุมชนไล่ที่ ที่นี้จัดตั้งเครือข่ายออมทรัพย์ โดยยังไม่ชัดเจนนักว่าจะไปอย่างไร?...เงื่อนไขไม่สมบูรณ์ ไม่เห็นทิศทาง แต่เมื่อรวมคนได้ก็ถือว่ามีเริ่มต้นได้ การบ้าน คือ การคิดค้นต้องมากเป็นพิเศษ !

๔. มูลค่าและคุณค่าของชุมชนกับเมือง

แม้การเกิดกลุ่มหรือเครือข่ายจะเริ่มต้นจากเงื่อนไขกองทุนและการออมทรัพย์ แต่การพูดคุยปรึกษาของคนที่มาเจอกันไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น คนดี ๆ ที่ยึดติดกับขบวนการเสพยา การประณามจากสังคม พวกเขาทุกคน อยากออกไปพ้นจากความเก็บกดนั้น คนที่เข็นรถไปรื้อถึงขยะที่ดูเหมือนอะไรตัวหนึ่งก็ต้องการศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เช่นกัน **กิจกรรมออมทรัพย์ที่** **ทำด้วยตัวเองเป็นจุดเริ่มต้นที่จะได้สิ่งเหล่านั้น..คืน แต่ลับแลยังไม่พบว่าออมทรัพย์สามารถไป** **แก้ปมแหล่งสภาพยาเสพติดได้อย่างไร ขณะที่เกิดแก๊งมีคำอธิบายใหม่ในอาชีพเก็บขยะที่พวกเขา** **ทำ**

การคิดค้นมาก ต้องมีหูตาที่ไว ต้องตั้งคำถามทั้งกับตัวเองและกับชาวบ้านอยู่เสมอ เห็นอาชีพก็ลองเงาะลิ้กเพื่อหาจุดเริ่มต้นอะไรบางอย่าง? รถซุกที่ผ่านไปมาในสายตาของพ่อใหญ่ตั้ง พรมลา คือผู้จุดประกาย แม้เป็นมือฉมังด้าน “กึ่งสักเป็ก” ก่อนและหลังเข็นรถซุกเก็บ

ขยะ แม้จะมีเงิน ๆ แต่นั่นสามารถนำไปสู่การคิดจัดการบางอย่าง และแล้วการสนทนาง่าย ๆ ก็
เริ่มขึ้น

จำนงค์ ..เก็บของเก่าวันละกี่รอบ

พ่อใหญ่ ..แล้วแต่อารมณ์...(ว้าว..)

จำนงค์ ..วันนี้ อารมณ์แบบไหน..(กวนพอกัน เพราะกึ่งกันหลายจอกแล้ว)

พ่อใหญ่ ..วันนี้ก็รีบ ๆ ออกสองรอบพอ...

จำนงค์ ..น่าจะได้ซั๊กสองร้อย เต็มคันนี้...กระดาษแข็ง ขวดขาว พลาสติกใส
ทีวีเก่า จักรยานเด็กพัง (เราจะเนจจากประสบการณ์จากกองขยะ
อ่อนนุช)

พ่อใหญ่ ..มากกว่า มีทองแดงอยู่ข้างล่าง..(ราคาแพงสุด)

จำนงค์ ..เงินเตรียมฉลอง..

พ่อใหญ่ ..แน่นอน..นี่เยะกำลังฉลอง แต่ทองแดงเก็บรวมพอสิบโลก่อนถึงขาย
ได้ราคาดีกว่า

เสียงแซวมาจากข้าง ๆ ..บ่แม่ฉลองมาตั้งแต่เช้าแล้วบ่..

จำนงค์ ..ใครตั้งราคา..

พ่อใหญ่ ..ร้านของเก่า..

จำนงค์ ..ตั้งจากอะไร?..

พ่อใหญ่ ..ไม่รู้..หัวหน้าถามแบบนี้ ผมสะอึกเลย มีใบเสร็จเป็นบีก เพิ่งนึกได้เขาบอก
เท่าไรเท่านั้น

จำนงค์ ..หา..เก็บเป็นบีกเลยหรือ ก็วัน?..(เริ่มคิดไปอีกซ้อต ถึงตัวเลขวิจัย
ขยะที่ กทม.)

พ่อใหญ่ ..๕ หรือ ๖ ปีโน่น..

จำนงค์ ..หรือ..ไปดูกันหน่อย..

พ่อใหญ่ ..เดี๋ยวไปส่งของก่อน เจอกันที่นี่.. (ช่วย ที่ขายเหล่านะซี)

มีการรวบรวมใบเสร็จการขายของเก่าถูกรอบทุกวันไว้กว่า ๕ ปี ไว้ได้อย่างครบถ้วน
ในใบเสร็จจะระบุสินค้า กระดาษ พลาสติก เหล็ก ทองแดง น้ำหนัก ราคา วันละรวมประมาณ
๒๕๐-๓๕๐ บาท มูลค่าของเก่าถูกนำมาคำนวณรวมกับของคนอื่นอีก ๒๐ คนในชุมชน จึงได้
เห็นมูลค่า...ต้นต่อปี ซึ่งนั่นคือคุณค่าการรีไซเคิลของคนจนต่อเมือง ถ้าใช้ระบบการจัดการขยะ
ของรัฐคือ ๑ กก. ต่อ ๕๐ บาท นั่นหมายถึงการประหยัดงบประมาณไปตั้งมาก และการประหยัดโดย
อัตโนมัตินั่นคือ อาชีพการอยู่รอดของคนกลุ่มหนึ่ง (ตอนยังทำ มพศ. ที่กรุงเทพฯ เมื่อตอน
ทำงานที่กองขยะอ่อนนุช มพศ. เคยทำวิจัยอาชีพเก็บขยะของชาวชุมชน ๑๐ แห่ง เช่น อ่อนนุช
ซอยเสือใหญ่ เสนาฯบางนา หนองแขม อินทามระ เป็นต้น มีมูลค่ารวมกว่า ๑๐๐๐ ล้านบาทต่อปี
แต่เป็นงานวิจัยเงียบ ใช้น้ำคืม (มาตั้งเอาตอนคุณหญิงชดช้อยเอางานเราไปพูด)

วันหนึ่งที่หน้าร้านขาย แหล่งชุมนุมพวกเปรี้ยวปากยามเย็น หัวข้อสนทนาวันนี้
เปลี่ยนไป

- เจ้าของร้าน ..ไปจ่ายของเก่า นำไปให้เซนต์เด้อ ....เจ้าของร้านประกาศ
- จำนงค์ ..นี่คือใบเสร็จพ้อใหญ่ตั้ง ที่เก็บมาหลายปี..คนอื่นใครมีอีกบ้าง..
- คนเก็บขยะ ..มีสองสามวันที่แล้ว..
- จำนงค์ ..นี่คือหลักฐานช่วยชาตินะ ใบเสร็จนะ พ้อใหญ่ตั้งเก็บของเก่ามา
รวมทั้งหมดถึงวันนี้ ๗ หมื่นกิโล ทางหลวงเวลาเขาจะกำจัดขยะ เขา
คำนวณค่าขยะ ๑ กก. ต้องใช้เงิน ๔๕ บาท แสดงว่าต้องใช้เงินถึง
๓,๑๕๐,๐๐๐ บาท สำหรับการลงทุนเก็บขยะในเมือง โห...ถ้าพ้อใหญ่
ตั้งไม่เก็บขยะนี้ รัฐประหยัดเงินไปหลายล้านบาท..ถูกไหม
- คนเก็บขยะ ..ทุกคนอ้าปากค้าง.. แสดงว่าที่เราเก็บของมา ทุกคนก็ประหยัดเงิน
หลวงนะสิ..
- จำนงค์ ..ใช่แล้ว และส่วนเงินที่เราขายก็เป็นรายได้อาชีพซื้ออาหาร มีงานทำ
หลวงก็ไม่ต้องมาดูแลเรา เราหางานเอง หลวงได้ทั้งขึ้นทั้งล่อง ใช่มั้ย
- คนเก็บขยะ ..ใช่ๆ เรายู่ของเราเอง.. แต่เราเสียภาษีทุกวันทุกเช้าเย็นนะ....ที่
กำลังหลงคอ นี่ก็เสีย น้ำปลา สบู่ บุหรี่ เสียทั้งนั้น แต่ดูซิ บ้านเราน้ำ
ท่วมทุกปี ทางเข้าเขาก็จะปิด หาของในเมืองก็ไล่ ตำรวจนะ หาวารถ
ติด...ฮือๆ (มีร่องให้ตามมาอย่างอัดอั้นและเมา)

ชื่อ ตั้ง พรหมลาจึงถูกบันทึกลงสมุดโน้ตเล็กๆ ไว้ตามเกาะติด นอกจากเรื่องขยะ
อาชีพก็เรื่องหนึ่ง มูลค่าก็เรื่องหนึ่ง ทุกเรื่องอาจคิดค้นอะไรได้ในตัวมันเอง แต่ คน ยังต้องจดจำไว้
ศึกษา คนบางคนพูดเล่าเรื่อง คนบางคนพูดสิ่งที่ได้ยินมาได้ แต่คนบางคน...อื่น...กับเรื่องที่
เขารู้สึก แน่นอนต้องมีการวิเคราะห์ไม่มากก็น้อย

โครงการเดินเสดเข้ามาอย่างถูกจังหวะ ในช่วงที่เราได้พบปะสมาชิกคนเก็บขยะชาย
กว่า ๒๐ คัน รถซุกหรือรถเข็นทั้งหมดอยู่ในสภาพโกโรโกโสสุดขีด บางคันเข็นออกยังไม่พ้น
หมู่บ้านก็มาแยงแตก ล้อพับต่อหน้าต่อตา มีบางคันที่เป็นรถถีบลากกระเบาะที่ดัดแปลงมาจาก
รถสามล้อ ที่หลังๆ โดนรถที่ทรูกว่าคือตุ๊กๆ มาแยง ผู้โดยสาร แต่ก็โทรมพอกัน

จากการเห็นโอกาสจากงบเดินเสด เราก็ชวนสมาชิกประชุม มีที่เมาครั้งหนึ่งแต่อยากมา
(ถ้ามีคนไวยก็จะถูกสวน...อยากมานะ มีไรมั้ย) สติดีครั้งหนึ่ง (ยอมเสียสละหยุดกัวันหนึ่ง) คุยกัน
ว่า อาชีพเราจะดีขึ้นได้อย่างไร?

..ไม่ให้ตำรวจไล่ หรือคนบีบแตรไล่...

..อยากให้ราคาของดีกว่านี้ บางวันลดลงเยอะ..

..อยากมีรถดีๆ จะได้ไปหาได้ไกลๆ นี่ไม่กล้าไป เจอของใหญ่ก็ไม่กล้าเอา..

..อยากมีเงินลงทุน จะได้ซื้อของบ้าง ตามบ้านบางทีเขาจะขายให้..

..อยากมีที่ดินของตัวเอง..ไม่ใช่อาชีพก็จน ที่ดินก็ไม่รู้ของใคร ทางเข้าออกไม่รู้ เขาปิดวันไหน ถ้าปิดตอนน้ำท่วมได้ลอยคอกันแน่..เป็นข้อเสนอของนายตั้ง คนนั้น!

เมื่อระดมปัญหาแล้วถึงทางแก้ ทุกคนก็ตีบตัน เราจึงเสนอความคิดที่ทำการบ้านแบบ..
ความเป็นไปได้..เสนอ

๑. ถ้าเราต้องการอาชีพที่ดีขึ้น เราต้องแสดงจุดดีของเราให้คนอื่นเห็น เช่น ตัวเลขการเก็บ
ขยะพร้อมมูลค่าต่างๆ

๒. เราต้องแสดงการพึ่งตัวเองก่อน ถ้าเราจะรวมกลุ่มอาชีพ เราทำกลุ่มออมทรัพย์
กลุ่มรถซุกก่อน แล้วค่อยหาทุนมาเพิ่ม ก็จะมีโอกาสเพราะเขาเห็นความพยายามของเรา เราจะ
เอาทุนเราบวกกับทุนที่จะขอสนับสนุนจากเดสเสด มาเปิดอยู่ซ่อมรถเข็น ช่วยกันซ่อมดูแล
เครื่องมือสำคัญของเรา

๓. เรื่องราคาของ ถ้าเราวมสินค้ากันให้เขารับซื้อกับเรา เราก็ตั้งราคาเอง หรือไป
ส่งร้านใหญ่เอง หรือบางที่ขวดน้ำเราตัดแยก ปากกัน กับส่วนกลาง ราคาที่ต่างกัน และ
บางอย่างเราซ่อมขาย เช่น จักรยาน

๔. เรื่องที่อยู่ ถ้าเรามีปัญหาจริง เราก็ต้องเสนอให้รัฐบาลช่วย แต่ต้องรวมตัวกันให้
ได้ก่อนจากอาชีพเดิม ทำเรื่องนี้ได้เราก็ทำเรื่องที่ดินได้ เรื่องที่ดิน เราต้องรวมกันทั้งชุมชน หรือ
บางที่เราต้องชวนชุมชนอื่นร่วมแก้ด้วยเพราะมันเรื่องใหญ่

สมาชิกทุกคนเห็นด้วยกับข้อเสนอทั้งหมด เดสเสดสนับสนุนโครงการต่างๆ ชาวบ้าน
ช่วยกันสร้างโกดังรับซื้อขายของเก่าขึ้นในชุมชน มุมหนึ่งเป็นศูนย์ซ่อมรถเข็นโดยเครื่องมือ
ไม่กี่ชิ้น ซึ่งรวบรวมจากที่ทุกคนมีคนละชิ้นสองชิ้น และเป็นของเก่าที่เก็บได้ ซึ่งก่อนหน้านี้ถูก
ขายเป็นเศษเหล็กแลกเป็นเงิน รถทุกคันมีป้ายสังกะสีหรือแผ่นอะไรที่ไม่ต้องซื้อ ฟันเป็นคำ
ขวัญรณรงค์สิ่งแวดล้อมทุกคัน มีการตั้งกติกา ไม่ลักของ ไม่ทิ้งเศษของเฟ้นฟ่านตามถังขยะ ไม่
กีดขวางการจราจร กติกาที่ถูกฟันขึ้นป้ายรณรงค์ด้วย ความคึกคักเหล่านี้ คือ ภาพลักษณ์ใหม่
ของอาชีพขายของเก่าที่นี่ และทุกคนมีความมั่นใจในการออกหากิน โดยไม่ต้องปิดผ้าคลุมหน้า
ชื่อเสียงของพวกเขาดิวันดีคืนในสังคม กระทั่งกรรมการกาชาดจังหวัดให้พื้นที่ในนาม เครือข่าย
ชุมชนแออัดอุบลฯ จัดแสดงผลงานได้แก่ ตัวเลขจำนวนที่ชาวบ้านมีส่วนในการรีไซเคิล ของใช้
ที่นำมาซ่อมและขายในราคาถูกต่อทางสาธารณะ เป็นการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสลัมได้อย่าง
สร้างสรรค์ ทดแทนชื่อเสียงในอดีตได้อย่างสวยงาม

๕. เครือข่ายคนจนเมือง

การลงทำงานชุมชนสำเร็จขั้นต้น ทั้งลับแลและเกตุแก้ว อย่างน้อย ๒ แห่ง มีแกนนำ
ชุดแรกนำสมาชิก ๑๕-๓๐ คนทำกิจกรรมรวมคน ทั้งออมทรัพย์และ คนกับล้อ มีระบบการ

ประชุมของชาวบ้านเอง เหล่านี้เป็นสิ่งใหม่ที่รำลือไปถึงชุมชนอื่นๆ เราจึงตามไปสำรวจและเลือกชุมชนอีก ๓ แห่งเป็นพื้นที่ขยาย คือชุมชนหาดसानสุข ไม่ไกลจากเกตูแก้วและลับแล ข้ามน้ำมุลไป ชุมชนหาดวัดใต้ และข้ามปากเมืองไปชุมชนท่าวังแดง ซึ่งมีข่าวว่าจะถูกไล่รื้อ กับคุณมิตร ชุมชนยากจนในเขตขยายเมืองใหม่ ช่วงนี้เราปรับยกระดับองค์กร รับเพื่อนมาทำงานเพิ่ม มีทีมงาน ๓-๔ คน ทุกคนเป็นคนรุ่นใหม่ ไม่เคยทำงานสนามมาก่อนและมีภารกิจเน้นงานสนามหมดเลย เพราะหา NGO ที่มีประสบการณ์มาทำงานสลัมนั้นยากมาก อีกทั้งเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ไม่มีวิสวย คนเขี้ยว และอาชญากรรมเพียบ ที่สำคัญ ยังไม่มองคนจนเมือง เป็นพลังเปลี่ยนแปลงสังคม เมื่อรับมือใหม่เข้ามา เราเองจึงต้องทำหน้าที่ทั้งจัดตั้งทั้งคนทำงานและชาวบ้าน (ซึ่งภายหลังมีจุดอ่อนด้านงานวิชาการ ชุมชน การงานสื่อต่างๆ) หลังจากที่เราตัดสินใจเลือกพื้นที่และลงทำงานมาก่อนแล้ว ๒-๓ เดือน จึงรู้จักคน มีการยอมรับกัน และกำลังจะเริ่มขยับทำกิจกรรม

การลงชุมชนขยายง่ายกว่าชุมชนเปิดงานมาก วิธีหนึ่งที่ย่างและไปเร็วคือ การเอาชาวบ้านที่หนึ่งไปลงพื้นที่กับเราด้วยในบางโอกาส (นี่เป็นวิชาหนึ่งช่วงปี ๒๕๒๖ หลัง กศส.(กลุ่มศาสนาเพื่อสังคม) ปิดโครงการ ไม่มีงบประมาณ แต่อยากทำงานต่อ จึงรวมชุมชนที่เคยทำในอดีตสมัยดวงประทีปและ กศส. ตั้งเป็น กลุ่มชุมชนสัมพันธ์ หรือ กขส. ที่คอยช่วยแชร์ประสบการณ์โดยเฉพาะเรื่องไล่รื้อ ต่อมาเมื่อมีการถูกไล่ที่เยอะจึงทำต่อเนื่อง จนปี ๒๕๓๒ จึงจดทะเบียนเป็น มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย หรือ มพศ. ในปัจจุบัน โดยเราวางกติกาไว้เองว่าองค์กร NGO ต้องไม่ใหญ่เทอะทะ ถ้าใครขยายงานออกไป ใน ๒-๓ ปีต้องแยกไปเป็นอิสระด้วยเหตุนี้ต่อมาจึงเกิด องค์กร NGO เล็กๆ ขึ้นที่เชียงใหม่ สงขลา อุบลฯ โคราช ขอนแก่น และต่อมามาภายหลังจึงได้มาร่วมกันอีกครั้งเพื่อก่อตั้งองค์กรชาวบ้านสลัมสี่ภาค จนปัจจุบัน)

ที่ครุมิตร

...วันนี้พี่น้องจากชุมชนเกตูแก้วกับลับแลมาเยี่ยม เป็นกลุ่มที่ทำอมทรัพย์กับโครงการรถซุกเก็บขยะ คนกับล้อไถ...เราแนะนำวงประชุมชาวบ้านตอนหัวค่ำวันหนึ่ง

...เห็นเขาพูดกันในตลาด เห็นว่าออมไม่กี่เดือนก็มีเงินยืมกันเองเลยหรือ....ครุมิตรคนหนึ่งว่า

...ฉันเห็นรถซุกที่ติดป้ายเขียวๆ เขียนตัวหนังสือใส่ไว้ ได้ข่าวว่าตำรวจไม่ไล่แล้วหรือฉันอยากทำมั่ง ทำไฉ.. ที่นี้ก็มีตั้งเกือบสี่คันนะ.... อีกคนที่มีอาชีพเก็บขยะด้วยเสริมขึ้น

...ถ้าฉันเดียวจะให้ผู้ชำนาญทั้งสองเรื่องพูดให้ฟังนะว่าเขาทำไฉ เราสร้างยุทธวิธีทำงานบางอย่างขึ้น

...ถ้าเราเงินขาดมือฉุกเฉิน เราไปกู้ธนาคาร เขาไม่ให้เราใช้ไหม ไปกู้เงินอาเฮียดอกแพงแม่บ่บ จะจำนำ ที่วี ก็ไม่มี เพื่อนบ้านก็ไม่มีให้ แต่ถ้าเรามีกลุ่มอมทรัพย์ในชุมชน เก็บเงินออมกันวันละบาท มีมียวันละบาทนะ พอรวมเงินกันซัก ๖-๗ เดือน ก็ตั้งระเบียบการกู้ยืม

กันเอง ใครเดือดร้อนก็เรียกประชุมอนุมัติฉุกเฉินได้เลย ดอกเราก็ตั้งกันเองถูกๆ ยังงี้ไม่ได้ไต่ไง
เราก็เลยทำ แล้วอาจารย์มาช่วยแนะนำให้ ตอนนั้นเงินสีหมื่นกว่าแล้ว กู้กันไปเกือบสิบคนแล้ว
เหมือนมีธนาคารในชุมชนเราเอง...ผู้เชี่ยวชาญจากลับแล้วว่าเป็นชุด

...เวลากู้เอาอะไรค้ำบ ทรัพย์สินก็ไม่มื่อะไรกัน.... คุรุมิตรอีกคนสงสัย แต่ใจมาแล้ว
ครึ่งทาง

...ไม่ต้องใช้..เราแบ่งสมาชิกกันเป็นกลุ่มย่อยตามแต่ใครอยากอยู่กัน และให้กลุ่มนี้ละ
ค้ำ เรามั่นคนจนจะเอาอะไรค้ำกันละ ก็ต้องใช้เครดิตเราตัวเองนี่ละ ก็ช่วยกันตรวจสอบช่วยกัน
เตือน สนใจกันมัยนี้ ให้ยกมือก่อน เอ้า ใครสนใจ...ผู้มาเยือนพูดจากประสบการณ์ตรง

...เมื่อเกือบทั้งหมดสนใจ งั้นจะเชิญอีกคนหนึ่งพูด เรื่องการเก็บรักษาเงินนะ..เอ้า เชิญ
นางอ้อยครับ

...เราขัดจังหวะเพราะมีเป้าหมายกว่านั้น

...นี่คือสมุดฝากเงินประจำตัวสมาชิก ให้ไว้กับทุกคนถือไว้ ใครสมัครเป็นสมาชิกก็
จ่ายค่าสมุดค่าเอกสารรวม ๒๐ บาททั้งปี และนี่ใบเสร็จ ใครฝากเงินกรรมการจะลงจำนวนเงิน
และเซ็นชื่อกำกับ และยังให้ใบเสร็จด้วย เพื่อความแน่นอน เงินกรรมการจะเอาไปฝากธนาคาร
ที่มีมติจากที่ประชุมชุมชนให้ฝาก กรรมการเก็บเงิน จัดการให้กู้ยืม ชุมชนเลือกเองหมด ไม่มี
คนนอกเลย ใครมีข้อสงสัยบ้าง....อ้อยถามย้ำ

...เมื่อเข้าใจแล้วยกมือดูซิว่าจะสมัครกี่คน จะได้เตรียมสมุดฝากมาให้ แล้วต่อไปก็
ประชุมสมาชิกเพื่อเลือกกรรมการ ธนาคารที่จะฝาก ต่อไปถ้าเราจะใช้กองทุนของรัฐทุกก้อน
เช่น กู้สร้างบ้านมั่นคง เป็นต้น ใครไม่ฝากออมทรัพย์ก็หมดสิทธิ์นะ....เราเสริม

จากนั้นก็เป็นผู้เชี่ยวชาญการจัดการโกดัง การรวมกลุ่มรีไซเคิล ใต้พูดในฐานะ
วิทยากรเป็นครั้งแรกในชีวิต และก็ได้ผล มีเจ้าของรถซุกกว่าสิบคันสนใจจะรวมกลุ่ม

นั่นเป็นฤกษ์การเริ่มต้นกิจกรรมแรกของชาวชุมชนคุรุมิตร วิธีการแบบนี้เกิดผลดี
หลายด้านที่แน่ๆ คือ ๑.น้องใหม่คุรุมิตรเกิดกลุ่มออมทรัพย์ รวมเงินเพื่อรวมคนได้ ๒.ได้ฝึก
คนจากชุมชนผู้มาเยือนในการพูด การถ่ายทอดสู่ผู้อื่น ๓.เกิดความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย
ระหว่างเพื่อนชุมชน

การขยายผล การคำนวณมูลค่าให้เป็นคุณค่านี้ ได้ใช้คู่ไปกับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หรือ
กิจกรรมอื่น ๆ ที่เหมาะกับแต่ละชุมชน คุณค่าวิถีชุมชน กลายเป็นหัวข้อสำคัญในเครือข่ายฯ
ชาวชุมชนทุกแห่งที่ต้องการอธิบายคุณค่าของตัวเองกันอย่างถ้วนหน้า ด้วยวิธีช่วยกันหาข้อมูล
กันเอง ไม่นานเมื่อได้ข้อมูลพอควรและมีกระแสการไล่รื้อชุมชน ในนามของการสร้างเมืองใหม่
เทพธานี การสร้างสนามกอล์ฟที่สามเหลี่ยมมรกต และการเตรียมสร้างโรงแรมห้าดาวที่มี
รูปธรรมจากนายหน้าออกกว้านซื้อสิทธิการครอบครอง สถานการณ์นี้ถูกนำเข้าวิเคราะห์ในที่
ประชุมเครือข่าย และเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ชุมชนทุกแห่งต้องประกาศร่วมกัน ในการอยู่ที่เดิมใน

ฐานะผู้บุกเบิก โดยร่วมกันจัดงานงานมหกรรมเชิดชู “ชุมแปงบ้านแปงเมือง” มีเนื้อหาการบุกเบิกสร้างหมู่บ้าน จากการป็นอิฐสร้างเมืองอุบลนับพันล้านก้อน การหาปลา ผักหญ้า เนื้อโค กระบือ ขึ้นสู่ตลาดปีละก็สิบตัน และทั้งแรงงานก่อสร้างภาคบริการนับหมื่นคนต่อปี จากนั้นยังเห็นชัดเจนไปถึงด้านวัฒนธรรมประเพณี การทะนุบำรุงศาสนา ผ้าป่ากฐิน สร้างคุ้มวัด ซึ่งมีพร้อมมากกับการกำเนิดชุมชน กล่าวได้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมอยู่ที่ชุมชนนั่นเอง และภาพจำลองของการพัฒนาไทยอินโดจีน ถนนจากพม่าผ่านไทยสู่ผาอัน เวียดนาม ถนนจากคุนหมิงผ่านลาวไทยเหนือลงใต้ ฯลฯ

ข้อมูลเหล่านี้ ทำให้มองเห็นว่าวิถีชีวิตเหล่านี้เอง ที่เป็นสิ่งที่มีคุณค่า ชาวบ้านเห็นคุณูปการที่ตัวเองให้สังคม ทดแทนความอ่อนด้อยทั้งมวลที่ประดังเข้ามา ความเข้าใจสิทธิชุมชนของชาวบ้านเกิดขึ้น เมื่อเข้าใจแล้วว่าชุมชนกับสังคมพึ่งพิงกัน ชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการเจริญของเมือง

ตรงแห่งความมั่นใจในคุณค่า ความเท่าเทียม สำนึกสิทธิชุมชนได้ถูกปลุกปลองในพื้นที่เครือข่ายอย่างเงียบๆ ทั้งยังมีกิจกรรมรูปธรรมที่จับต้องได้ เรายกคำพูดของ ทวีศักดิ์ แสงอาทิตย์ (ชาวบ้านคลองไผ่สิงโต ผู้เจรจากับรัฐบาลตั้งกองทุน พอช.) ที่กล่าวว่า เมืองจะเจริญไม่ได้ถ้าปราศจากคนจน คนอุบลฯ เห็นยังงี้ ทุกคนพยักหน้ายิ้มหน้าบาน

ในสายตาของการจัดระบบชุมชน เมื่อมองเห็นชาวชุมชนและสภาพที่แวดล้อมอยู่ทุกมิติ ก็ต้องเชื่อมั่นว่าเมื่อมีโอกาส การรับรู้ใหม่ การคิดใหม่ ปฏิบัติการใหม่ก็เกิดขึ้นได้ และสามารถข้ามเส้นแห่งความจำยอมได้ สำนึกด้านดีนี้ฝังตัวอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ แต่ในคนจนเพียงต้องการความแสวงหาที่ซับซ้อนกว่า และนั่นบางครั้งเราเรียกว่างานเย็น แต่ในที่สุดเมื่อผ่านกระบวนการที่เหมาะสม และมีเป้าหมายชัดเจน ทุกคนก็จะก้าวไปสู่ความเป็นจริงที่ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง ที่คือพลัง

๖. ปลุกจิตสำนึก..ชุมชนไม่หนีไปไหนอีกแล้ว

เงินกองทุนซิบก้อนใหญ่ผ่านเครือข่ายไปดุจสายลม ทิ้งโจทย์เงินหาย ถูกจารกรรมกว่าสี่ล้านไว้ให้เครือข่ายฯ ครุ่นคิดเป็นบทเรียน และเป็นภารกิจของตำรวจที่จะติดตาม ความจริงเครือข่ายอาจล้มพังครืนลงไม่ยากต่อกรณีนี้ แต่เครือข่ายฯ และสมาชิกมีแก่นความคิดที่ไม่ใช่เงินเป็นใหญ่แล้ว นั่นคือ การเห็นคุณค่าในตัวเอง การทำบางสิ่งอย่างด้วยตัวเองได้ ขณะเงินจากภายนอกที่ทุกคนมีสิทธิได้ใช้โดนจารกรรม แต่เงินวันละบาทของทุกชุมชนยังคืบหน้าต่อเนือง บางชุมชน เช่น ลับแลกลับดึงเงินที่ตกค้างเข้าสู่การบริหารจัดการของชุมชนเต็มรูปแบบธนาคารคนจน ที่ดูแลศูนย์เด็กเล็ก มีศูนย์ประสานงานชุมชนที่เป็นระบบ

และในสถานการณ์ที่รัฐบาลอัดฉีดหัวเมืองชายแดนเชื่อมต่ออินโดจีน การวิเคราะห์ในเครือข่ายก็มีบทสรุปที่จะต้องชิงยึดพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมหรือที่เหมาะสมโดยใช้การพัฒนาขีดสมาชิกเครือข่ายฯ ๖ ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เปราะบางร่วมเสนอโครงการบ้านมั่นคงพอช. ร่วมทำกิจกรรมรณรงค์สิ่งแวดล้อมทั้งภายในภายนอกชุมชน จัดนิทรรศการผลงานการพัฒนา ออก

งานแสดงคุณค่าจากวิถีชุมชน จัดกิจกรรมต่อต้านค่าเอฟที และรณรงค์การเลือกตั้งสะอาด การทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้อย่างต่อเนื่องทำให้ชุมชนมีที่ยืนในสังคม บรรยายการพัฒนาชุมชนลับแลก็สร้างสรรค์ เบียดขับขบวนค้ายาให้สงบเสงี่ยมลง

สำนักสิทธิชุมชนได้พาพวกเขาข้ามพ้น เพื่อไปเผชิญหน้ากับกระแสการไล่รื้อ การขยายตัวของกลุ่มทุนเพื่อเข้ามาสูบที่ดินในเขตที่อยู่อาศัย ทั้งหมดนี้เกิดจากนโยบายการพัฒนาหัวเมืองชายแดนติดต่อกับต่างประเทศ มีกระแสข่าวการเกิดเมืองใหม่เทพธานี สนามกอล์ฟขนาดใหญ่ รองรับโครงการสามเหลี่ยมมรกต การเปิดการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน และปัจจัยการลงทุนต่างๆ ก็คือ ที่ดินละแวกที่ชุมชนบุกเบิกตั้งอยู่แทบทั้งหมด ท่ามกลางความเคลื่อนไหวของนักธุรกิจเป็นไปอย่างคึกคัก ที่เริ่มต้นด้วยการกว้านซื้อสิทธิการจับจองของชาวบ้านในราคาสูง ขณะที่เทศบาลก็เริ่มผลักดันชาวบ้านออกเพื่อพัฒนาพื้นที่โดยอ้างว่าเป็นสวนสาธารณะ ชาวบ้านหลายคนลังเลกับความมั่นคง จึงตัดใจขายสิทธิการครอบครองไป สุดท้ายไม่มีโครงการใดๆ เกิดขึ้น มีแต่การถมที่สูงหน้าท่วมแปลงแล้วแปลงเล่า และต่อมาก็เป็นการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ของห้างใหญ่ต่างๆ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ นักพัฒนาได้กระตุ้นให้ชาวบ้านวิเคราะห์ให้มองเห็นและรับมือ กระทั่งเครือข่ายได้จัดสัมมนา อนาคตใหม่ของชุมชน ให้ทุกแห่งได้ฝันและวางแผนอนาคตของชุมชน **กลุ่มทุนมีแผน ชาวบ้านก็ต้องมีแผนเช่นกัน** เป็นแผนการสร้างชีวิตใหม่ที่พออยู่ ปักหลักได้ ไม่ถูกโยกย้ายไปไหนมาไหน มีถนนทางน้ำไม่ท่วมขัง มีน้ำไฟในราคาปกติ ลูกไม่ต้องเกลือกกลั้วช่องสุมอยู่กับแหล่งยาและการพนัน

ความฝันและแผนของชาวบ้านที่มีพลัง เกิดจากหลายองค์ประกอบที่ตกผลึก

๑. การเข้าใจคุณค่าในวิถีชีวิตและคุณค่าต่อสังคมทำให้ชาวสลัมเข้าใจในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
๒. กล้าประกาศตัวที่จะอยู่ร่วมกับสังคมในที่ดินที่บุกเบิก..
๓. มีความฝันสร้างชุมชนแบบใหม่ที่ปรารถนา
๔. เห็นโลกและทรัพยากรที่กว้างขึ้น
๕. เห็นเพื่อน พลังอื่นในสังคมที่ต่างก็มีการต่อสู้
๖. มีเพื่อนคู่คิดมิตรคู่บ้านอย่างนักพัฒนา เป็นต้น

การตกผลึกทางความคิด พร้อมการลงมือริเริ่มกิจกรรมพัฒนาชุมชนกับกลุ่ม และเริ่มเห็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างจับต้องได้ คือจุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิต จากผู้ยอมรับชะตากรรมเป็นผู้กำหนดอนาคตตัวเองและสังคมรอบข้าง ในจังหวะก้าวการทำงาน **co** นี้คือการยกระดับความคิดทางการเมืองแบบใหม่ (ภาคประชาชน)

๗. จัดตั้ง..ยึดที่ดินสร้างชุมชนด้วยมือตัวเอง

การยกระดับความคิดฯ ที่เกิดประโยชน์กับวิถีชุมชน คือการลงมือปฏิบัติการสร้างความยั่งยืนของชุมชน นัก co ตั้งโจทย์คำถามในที่ประชุมเครือข่ายกับชาวบ้านว่า...

...เมื่อเราเข้าใจแล้วว่าชุมชนพวกเราจะถูกผลกระทบจากการขยายเมืองแน่นอน เราจะรอให้มีการไล่ที่เราก่อน หรือเราจะลงมือพัฒนาเพื่อเป็นการยึดพื้นที่ไว้ก่อน..

...เราน่าจะพัฒนาของเราเองเลย ทำได้แค่ไหนก็ทำก่อน เช่น โครงการบ้านมั่นคงของพอช. เราก็เสนอเลย..อ้อยจากชุมชนลับแลเสนอ

...ชุมชนสวนสุข มีหลายกลุ่ม บางกลุ่มอยากได้เป็นโฉนดของตัวเอง ส่วนใหญ่เป็นถ้าแก่เตาอิฐ คุ่มที่ดินไว้หมดแล้ว พวกถูกจ้างไม่เคยมีที่ดินมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่แล้ว ลูกๆ ปั่นอิฐอย่างเดียว ไม่เคยมีที่ดินเป็นของตัวเองเลย..นางเตี้ยกังวล

...เกตุแก้วจะเอาที่ดินตรงไหนทำที่อยู่บ้านมั่นคง แต่อยากได้ที่ใหม่ สร้างทั้งบ้านทั้งสังคมใหม่เลย...นางไต้ยพูดแบบเครียดๆ ตอนนั้นเทศบาลเขาจะไล่แล้วและน้ำก็ท่วมอีกต่างหากท่วมก่อนลดที่หลัง...ยายโอบอายุกว่าหกสิบว่า

...ของหนองสระ สภาพสังคมละเทะ ยา พนัน จ้างคนมาอนาจารย์โซวี มันสุดขีดแล้วหนูไม่อยากให้ลูกหลานโตขึ้นมาในสังคมแบบนั้นแล้ว

...ชุมชนเรามีความแตกต่างกันมากนะ แต่เราต้องมาช่วยกันคิดออกแบบของแต่ละที่ให้มีทางออก แล้วเสนอโครงการเป็นชุด มีการบริหารจัดการร่วมกัน ช่วยกันให้ไปรอดพร้อมๆ กันเอาอย่างมีชัย...มาไลวิเคราะห์ชุมชนทีละแห่งนะ เป็นรายชุมชนเลย เพื่อดูเหตุผลความเป็นไปได้ต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นเอกสารส่วนหนึ่งในการเสนอโครงการร่วมวิเคราะห์ชุมชน ร่วมคิดค้นเสนอโครงการ

๑. หาดสวนสุข จุดแข็งคือ กลุ่มที่ควรมีบ้านมีที่ดินมากที่สุดคือกลุ่มแรงงานปั่นอิฐชุมชนหาดสวนสุข มีอาชีพปั่นอิฐมากกว่า ๗๐ ปี ตกทอดวิชาจากพ่อแม่สู่ลูกแต่ยังเป็นแรงงานไร้ที่ดินอาศัยเป็นของตัวเอง ต้องการรวมกลุ่มกันแบ่งสรรที่ดินจากการครอบครองของนายจ้าง แต่ต้องขอแบ่งซื้อราคาถูกกันนะ เพื่อลดความขัดแย้งกับถ้าแก่ เดี่ยวจะมีปัญหาลามไปกระทบอาชีพทีหลัง มีบ้านแล้วไม่มีงานทำก็ลำบากอีก หรือถ้าถ้าแก่ต้องการอยู่ในโครงการด้วยก็ได้แต่หนึ่งสิทธิเท่ากันแล้วสร้างชุมชนใหม่เป็นของตัวเอง แม้สิทธิที่ดินจริงๆเป็นของ อบจ. แต่เป็นทางออกที่ดีที่สุดในการอยู่ร่วมกันระยะยาว ที่ผ่านมาถ้าแก่เป็นผู้ซื้อตาลูกจ้างแรงงาน แต่ต่อไปนี้ลูกจ้างจะพาถ้าแก่พัฒนาและมีที่ดินเป็นของตัวเอง นี่เป็นครั้งแรกของตระกูลแรงงานและนี่จะเป็นจุดเปลี่ยนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๒. ชุมชนลับแล ประกาศเป็นชุมชนบ้านมั่นคงในที่ดินเดิมที่การรถไฟอ้างเป็นเจ้าของสิทธิ และร่วมกันจัดระบบสิ่งแวดล้อม บริหารกองทุนของชุมชน สร้างกลุ่มอาชีพ และพร้อมต่อสู้กับโครงการใดๆ ที่จะมาลดรอนสิทธิชุมชน เพราะมีข่าวว่ามีแผนทิ้งจากการรถไฟและเทศบาลจะมีโครงการต่างๆ ตลอด และเราก็ยอมรับว่าเป็นที่หลวง แต่ชุมชนอยู่มาก่อนและ

สร้างชุมชนขึ้นมาเอง นอกจากนี้ยังเป็นตลาดชั้นสูง ที่การรถไฟไม่มีเหตุผลที่จะไล่ชุมชนออก เพราะการลงทุนจะสูงมากถ้าหากก่อสร้างสิ่งอื่น ดังนั้นชุมชนก็อยู่อาศัยกันตามอัตภาพแล้ว และชุมชนเก่งด้านการบริหารจัดการกองทุน ในอนาคตจะยกระดับไปสู่ระบบธนาคารคนจนที่เครือข่ายวาดหวังไว้ได้

๓. ชุมชนเกตุแก้ว เป็นที่ ออบจ.ที่นายทุนเช่าราคาถูก และกำลังจะหมดสัญญาเช่า ออบจ. ก็จะให้นายทุนรายใหม่มาเช่าแทน ดังนั้น ถ้าชาวบ้านจะใช้สิทธิการเช่าก็ต้องบุกเข้ายึด สร้างเพิงหรือที่อยู่ชั่วคราวก่อน แล้วเจรจาขอเช่าที่หลัง เกตุแก้วกล้าบุกยึดก่อนมั๊ย? เกตุแก้ว จะไม่ถูกย้ายอีกแล้ว และจะเป็นคนจนกลุ่มแรกที่ได้ที่ออบจ.ในทำเลทองแทนนายทุน และจะได้ยกระดับจากโครงการคนกับล้อสู่โครงการคนกับที่อยู่ถาวร

๔. ชุมชนหนองสระ ไม่ยอมรับสภาพสังคมในที่เดิมซึ่งอิทธิพลใหญ่ครอบงำอยู่ ก็ต้องมีสมาชิกชัดเจนว่ามีที่รายที่จะออกไปร่วมสร้างชุมชนสังคมใหม่ และต้องมีความร่วมใจสูงสุด เพราะเหมือนเริ่มจากศูนย์ และมีเป้าสูงคือสังคมใหม่ด้วย ต้องการสร้างสังคมใหม่เล็กๆ แทน สังคมอาชญากรรมในที่เดิม ชวนกันไปสร้างชุมชนแห่งใหม่ ที่สวยงาม และก็ต้องเป็นหนี้ทั้งค่า ที่ดิน ค่าสร้างบ้านใหม่ นี่คนรุ่นใหม่กำลังจะสร้างชุมชนใหม่ในฝัน

๕. ชุมชนคุรุมิตร เป็นกลุ่มยากจน ทрудโทรมที่สุดในเขตเทศบาลนครอุบลฯ ในทำเล ห่างจากโลตัส บิ๊กซีนิดเดียว แม้ศักยภาพการจัดการต่างๆต่ำสุด ซึ่งเครือข่ายต้องอึ้งซู่ แต่ที่นี่คือ โอกาสที่จะมีที่อยู่มั่นคงเป็นครั้งสุดท้าย เพราะชุมชนได้กลายเป็นพื้นที่ทำเลทอง สิทธิที่ดินยังคงคลุมเครือว่าเป็นของใครแน่ ระหว่างโรงเรียนหรือ ราชพัสดุ ต้องสู้ประเด็นนี้คู่กันไปด้วย เป็นสิ่ง ที่ท้าทายอย่างยิ่งที่คนที่ยากจนที่สุดศักยภาพต่ำสุดจะได้อยู่ในที่ทำเลทองทางเศรษฐกิจ

๖. ชุมชนท่าวังแดง ถูกการประปาไล่ที่ พวกเขาอยากจนไม่น้อยกว่าชาวคุรุมิตร การได้ อยู่ที่นี่กับอาชีพร้อยพวงมาลัย ถั่วต้ม และปลาหมึกย่างสี่แยกไฟแดงของสมาชิกที่มีความทุพพล ภาพหลายสิบชีวิต การต้องย้ายจากที่นี่นอกจากจะไร้ที่ทำกินแล้ว อาจกลายเป็นผู้ไร้ที่อยู่อย่าง ถาวร

ชาวสลัมยากจนเหล่านี้ คือ กลุ่มประชากรที่มีแต่จะจนลงและมีโอกาสไร้ที่อยู่ที่ทำกิน แต่การจัดตั้งเป็นกลุ่ม เป็นองค์กร เป็นเครือข่าย เป็นสถาบันเดียวที่เขาพึ่งได้ หาใช่สถาบัน ทางการเมือง การปกครองไม่ เพราะผู้คนในสถาบันต่างๆ ที่ว่า ไม่รู้ ไม่เห็นคุณค่า ความสำคัญ หรือสถานะใดๆ ของวิถีชีวิตเล็กๆ เหล่านี้ อีกทั้งในระยะเบียด พอช. จะสนับสนุนโครงการที่ไม่มี ปัญหาการแย่งสิทธิที่ดิน ชุมชนต้องมีเอกสารทางการที่รับรองว่า ชุมชนเป็นเจ้าของสิทธิ เท่านั้น แต่งาน co ไม่ใช่งานการเคหะฯ ที่เตรียมคนไปหาบ้านอยู่ การตั้ง พอช. ขึ้นมา โดยการผลักดันของคนจน ก็เพื่อให้คนจนได้มีสิทธิเข้าถึงทรัพยากร โจทย์ของco ก็คือ จัดตั้งให้ชุมชนสู้เพื่อสิทธิที่ดิน และสิทธิการเข้าถึงงบ พอช. ไปพร้อมกัน โดยมีเป้าลึก ๆ ว่า ขบวนการเพื่อสิทธิคนจนในขั้นนี้ จะยกระดับคนจนดังกล่าวให้มีบทบาทในการ แก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในภาพรวมด้วย

๘. ยกระดับพื้นที่งานเย็น ให้ร้อนที่ท่าเหียบ

กระบวนการทำโครงการบ้านมั่นคงที่ผ่านไปด้วยดี พอช.ยอมรับเงื่อนไขการต่อสู้ สิทธิที่ดินควบคู่ไปกับการทำโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทำให้มี ทั้งบ้านใหม่ ถนนทางเดินใหม่ สภาพแวดล้อมใหม่กันทั่วหน้า ชุมชนหนองสระเปลี่ยนชื่อเป็น ชุมชนหนองผ่า กลายเป็นชุมชนต้นแบบด้านความสวยงาม บำบัดน้ำเสีย และประหยัดพลังงาน ความสำเร็จทั้งหมดเป็นที่กล่าวขาน เพราะเกิดจากน้ำพักน้ำแรง การนำทำโดยแม่บ้าน (สามารถดูรายละเอียดได้จากหนังสือ *แสงแม่ที่หนองผ่า*) แรงงานป็นอิฐ ๗๔ คน มีบ้านที่ดิน เป็นของตัวเอง ชาวท่าวังแดง ยังคงมีอาชีพเก่าอยู่ได้ และอยู่ในที่เดิมที่มีบ้านถูกสุขลักษณะขึ้น uly

ความสำเร็จชุมชนบ้านมั่นคงชุดแรกของจังหวัดอุบลฯ ยังไม่ทันจางจากความตื่นตื้น ยินดี รัฐก็ประกาศเดินหน้าพัฒนาหัวเมืองชายแดนรอบใหม่ หน่วยงานที่ดูแลสิทธิที่ดิน เดินหน้าจะเอาที่ดินที่เป็นโครงการบ้านมั่นคงคืน การชุมนุมของชาวบ้านนับพันคนจึงเกิดขึ้นที่ ศาลากลางจังหวัดหลายรอบ และเมื่อไม่เกิดผล ชุมชนก็เดินทางสู่ท่าเหียบรัฐบาลทันที เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของคนจนเมืองอุบลฯ ที่มีอิสระหลุดออกจากการเจรจาให้สยบยอมจาก นักการเมืองหรือราชการในท้องถิ่น เพื่อเจรจากับระดับนโยบาย นั้นหมายถึง มิติของการหวัง พึ่งพาการเมืองอุปถัมภ์ได้ทะลายลง มีมิติการเติบโตทางความคิดขึ้นมาแทนและต่อเนื่อง ไม่ สะดุดหยุดไปกับการสร้างบ้านมั่นคง กองทุนการเงิน มิติที่มีความเชื่อว่าสิทธิชุมชนคือสิทธิผู้ บุกเบิก

ที่หน้าท่าเหียบ....วันนี้ได้ต้อนรับนักชุมนุม นักไฮปาร์คหน้าใหม่ ที่ท่าทางไม่ค่อยคล่องแคล่ว นัก และเพิ่งผ่านเวทียุทธศาสตร์มาสดๆ ร้อนๆ

....นายภฯ ที่เคารพ ฉันมาจากอุบลราชธานี...วันนี้มาขอความเป็นธรรมจากรัฐบาล ชุมชนลับแล บ้านฉัน รุ่นพ่อรุ่นแม่ก่อตั้งมาเกือบร้อยปี ตกทอดมาถึงรุ่นฉัน ไปตลาดใกล้ หา ปลาในกุดใกล้ ฐานะไม่รวยแต่พออยู่ได้ มาวันนี้นายทุนจะมาเอาที่สร้างอาคารพาณิชย์ แล้ว อย่างนี้จะให้ชาวบ้านอยู่อย่างไร เราไม่ยอมนะคะ รัฐบาลต้องให้ชาวบ้านอยู่อย่างมั่นคง นะคะ .....นักไฮปาร์คมือใหม่พูดใส่ไมค์เสียงสั้นๆ

....ชุมชนฉันก็อยู่กันมานานเป็นร้อยปีอาชีพฉันก็เป็นประโยชน์กับเมือง หาปลา รับจ้างใช้แรงงานให้คนในเมือง เพื่อนชุมชนพวกฉันบางชุมชนป็นอิฐสูงในเมืองใกล้ๆ ไม่ต้อง เดินทางไปซื้อไกลๆ ...เราขอความเป็นธรรมคะ...อีกคนสั้นไม่แพ้กัน แต่เนื้อหาตรงกับใจที่ เตรียมมาหลายคืน

.....พี่น้องครับ เราเดินทางมาไกลจากอุบลฯมาเรียกร้องความเป็นธรรม ให้กับชุมชน ผู้ที่บุกเบิกถากถางตั้งเสื่อป่า หัวลิงขึ้นมา เป็นบ้านเป็นชุมชน ไซ้มีพี่น้อง (รอคำตอบว่า ช่วยยย) ตั้งเป็นเวลาเกือบร้อยปีมาแล้ว ปู่ย่าเราเขาทำอะไร เขาหักล้างถางพงที่ที่คนมีเงินไม่ เอา เขาตั้งบ้านเรือน สร้างวัด สร้างโรงเรียน จนมาถึงตอนนี้ บ้านวัดโรงเรียนอยู่กันมาเรียกว่า

ชุมชน เขาเอาปลาขึ้นจากน้ำ เหลือกินก็ส่งตลาดเป็นอาหารสด ๆ ดี ๆ ของใครครับพี่น้อง... ถ้าคนมีเงินสร้างบ้านจ้างใคร? พวกเราไปเป็นแรงงานเขา เรียกเมื่อไหร่ไปเมื่อนั้น พี่น้องครับในวันที่มีความเจริญมาถึงทำไมไม่ให้ผู้บุกเบิกมีสิทธิก่อน ไข่ม้อยพี่น้อง...

ข้อเสนอของการขึ้นทำเนียบครั้งนั้นคือ การยื่นข้อเสนอกับรัฐบาลให้ชุมชนต่าง ๆ มีสิทธิอยู่ในที่ดินเดิม ซึ่งต่อมาภายหลังเมื่อเข้าร่วมกับ "ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม" หรือ พีมูฟ จึงได้ร่วมผลักดันให้มีโฉนดชุมชน

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ทำให้เกิดกระแสข่าวปากต่อปาก สู่ชุมชนอื่นในพื้นที่ว่าถ้ามีปัญหาต้องมาที่เครือข่ายฯ ดังนั้น หลายชุมชนที่มีปัญหาที่ดิน เช่น บ้านกุดลาดแยกบายพาส ชุมชนบ้านปลาดุก ถูกโครงการสร้างโรงพยาบาลมาทับ ชุมชนบ้านหนองกินเพลถูกเอกชนออกโฉนดทับ ชุมชนวังสว่าง ชุมชนหาดวัดใต้ถูกโครงการสร้างเขื่อนกันตลิ่งไล่ เป็นต้น ต่างก็มาสมัครเป็นสมาชิก โดยสรุปแล้ว ชุมชนทุกประเภททั้งพัฒนาแล้วหรือไม่ ก็มีคิวถูกไล่ทั้งสิ้น สถานการณ์งานเย็นได้เปลี่ยนไปแล้ว การไล่รื้อรอบใหม่กำลังเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยมีชุมชนกลุ่มหนึ่งรวมตัวพัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายฯ และตกผลึก จนประกาศตัวในการสืบทอดสิทธิชุมชนแล้ว

๐ มองสถานการณ์นี้ว่า ความสุขงามของการก่อเกิดขบวนการประชาชนที่กว้างขวางขึ้น เป็นเงื่อนไขของการเคลื่อนไหวสิทธิที่ดินในวงกว้าง เมื่อสถานการณ์ยกระดับการต่อสู้ต้องยกระดับองค์กรให้มีพลังมากขึ้นด้วย การประสานงานเพื่อให้เกิดเครือข่ายระดับชาติจึงเกิดขึ้น คือ **เครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปการสังคมและการเมือง (คปสม.)** ซึ่งเรากระตุ้นให้มีการวิเคราะห์ลักษณะนี้

ตัวอย่างการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกับชุมชน

ผู้นำชุมชน: ถ้าเราจะแก้ปัญหาที่ดินทั้งหมดของสมาชิก ประสบการณ์สอนเราแล้วว่าระดับจังหวัดทำอะไรไม่ได้ อย่างดีก็รับหนังสือ แล้วรอคำตอบนานหลายเดือน พอตอบก็คือเรานุกูก หน่วยงานเขาจะใช้ประโยชน์ราชการ...แกนนำวิเคราะห์

นักจัดระบบชุมชน: สาเหตุจริง ๆ คือรัฐบาลไม่เห็นความสำคัญของชุมชน ถ้าเห็นก็ต้องกันพื้นที่ให้ชุมชน ไม่ไล่ทิ้งขว้างแบบนี้ ที่แสดงว่านโยบายรัฐสนับสนุนแต่ภาคธุรกิจ ที่ดินพอเอาไปจากชุมชนได้ก็เป็นของกลุ่มทุนหมด เห็นมัย ตัวอย่างหลายแห่ง

ผู้นำชุมชน: ก็หมายความว่าเราต้องพูดคุยกับรัฐบาลกลางให้เปลี่ยนนโยบาย หนูเห็นด้วยว่าเราต้องมีพลัง มีพวก เป็นเครือข่ายใหญ่ขึ้น จะได้มีพลังต่อรอง

ก่อนหน้านี้ระหว่างทำโครงการบ้านมั่นคงมีกรณีการไฟฟ้าเรียกเก็บค่าเอฟที เครือข่ายได้ประชุมด่วนและวิเคราะห์ว่า เป็นปัญหาร่วมของประชาชน สมควรที่จะออกแถลงการณ์เคลื่อนไหว ได้ทั้งมิตร ได้ทั้งตัวเอง เช่นเดียวกับการออกไปรณรงค์การเลือกตั้งบริสุทธิ์ในทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง เครือข่ายฯมียุทธวิธีสร้างพื้นที่เชิงบวกเสมอเมื่อมีโอกาส อย่างต่อเนื่อง

ในพื้นที่สังคมแห่งความเหลื่อมล้ำ คนจนเหมือนอยู่ในหลุมหรือที่ลุ่ม มองเห็นแต่สิ่งที่อยู่สูงขึ้นไปในมุมแคบ ๆ ซึ่งนำมาสู่ระบบอุปถัมภ์ แต่การพัฒนาเสมือนเป็นบันไดให้ข้ามที่ละขั้น ๆ จนมายืนในที่สูง ได้มองเห็นภาพกว้าง ความจริง ความแตกต่าง หลากหลายมิติ ให้เปรียบเทียบด้วยตัวเอง และค่อย ๆ เห็นทางเลือก เห็นเพื่อนในสังคม และเห็นความไม่เป็นธรรม เช่น เมื่อมีข้อมูลเพิ่มขึ้น ได้เห็นว่าผังเมืองเดิมจากพื้นที่สีเขียว ถูกเปลี่ยนเป็นสีแดง เพื่อเปิดโอกาสให้คนบางกลุ่มที่ต้องการที่ดิน ที่ดินอบจ.เกือบทั้งหมดถูกเช่าโดยนักธุรกิจ นักการเมืองทุกระดับเกี่ยวโยงกันในผลประโยชน์ทุกชนิด โดยมีความร่วมมือทางการเมืองเป็นตัวเชื่อมโยง จนสรุปได้ด้วยตัวเองว่า การเมืองในระบบ หรือระบบประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ก็คือ ธุรกิจการเมืองนั่นเอง เมื่อมีความเข้าใจเช่นนี้ ก็จะมองเห็นความทุกข์ร้อนของเพื่อนในสังคม เป็นประเด็นสาธารณะที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขผลักดัน

ในที่สุดชุมชนก็เป็นคู่เจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดและกับรัฐบาลกลาง แต่ภายในชุมชนที่ถูกนักจัดระบบชุมชนฝึกให้พึ่งตัวเอง และกระตุ้นให้คิดค้นอย่างต่อเนื่อง พวกเขาได้สร้างนวัตกรรมใหม่ให้ตัวเองและสังคม ได้แก่

๑. แกนนำชุมชนหนองผำ สร้างชุมชนบ้านมั่นคงที่พิเศษ ที่สมาชิกทุกครัวเรือนมีระบบบำบัดน้ำเสียทุกครัวเรือน บ้านมีระบบประหยัดพลังงาน และมีการออกแบบให้มีพื้นที่สีเขียวที่สวยงาม ที่สำคัญคือพวกเขายังเป็นกำลังของเครือข่ายฯ ในการร่วมผลักดันปัญหาสาธารณะ และมีข้อเสนอพัฒนาคุณภาพชีวิตของพี่น้องกันเอง มีการเชื่อมโยงให้สมาชิกในเครือข่ายฯ ทำกองทุนสวัสดิการโดยไม่ต้องรอรัฐสวัสดิการ โดยที่ ๕ ปีต่อมาเครือข่ายฯ มีสมาชิกกองทุนสวัสดิการ ๗๐๐-๘๐๐ คน ดูแลสมาชิกที่บาดเจ็บล้มป่วย คลอดลูก เสียชีวิตรวมกว่า ๑๐๐ คน ถือเป็นกลุ่มสวัสดิการประชาชน ที่ไม่พึ่งเงินจากรัฐเลย

๒. ชุมชนเกตุแก้ว ยึดพื้นที่ป่าไมยราพที่ดินแล้ง เลว ของ อบจ.จำนวน ๒ ไร่ เป็นชุมชนคนจนเมืองรุ่นใหม่แห่งแรกที่มีเกษตรสวนครัวอยู่ในชุมชน นับเป็นการบุกเบิกเป็นแปลงพืชผักสวนที่ยากลำบากแห่งหนึ่ง นอกจากการกล่าวยึดที่ดินของอบจ. เป็นครั้งที่สองแล้ว การต่อสู้กับป่าไมยราพหนามกับความแยะของดินที่ต้องเจาะดินกรอกน้ำเพื่อพลิกฟื้น เป็นสิ่งที่ทดสอบกำลังใจครั้งสำคัญ เพราะคนที่ลงมือส่วนใหญ่เป็นคนแก่ ยากจน ไม่มีเครื่องทุ่นแรงใดๆ แต่เพียงปีเดียวทุกคนก็ได้ชื่นชมกับผลงาน จนรถขายผักเลิกมาขายที่นี่ นอกจากจะได้ลดรายจ่าย มีรายได้เพิ่มนิดหน่อยแล้ว นี่คือโมเดลชุมชนใหม่คนจนเมืองที่มีพื้นที่ความมั่นคงทางอาหารปลอดภัยเต็ม

๓. พัฒนาการทางสิทธิที่ดิน ประสบการณ์ของการคิดพึ่งตัวเอง และการมีภาพวาดฝันถึงอนาคต นำมาสู่การคิดวางสถาบันการเงินของเครือข่ายฯ ซึ่ง co ได้ประสานให้เขาได้ไปดูประสบการณ์จากศูนย์ประสานงานบ้านน้ำเค็ม (จังหวัดพังงา) ในการจัดตั้งธนาคารคนจนของเครือข่ายขึ้น ปัจจุบันธนาคารนี้มีเงินให้สมาชิกกู้ยืมในนามกลุ่มชุมชนที่ใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจร่วมกัน เช่น การทำนารวม ไร่หมุนรวม เงินสร้างบ้านสำหรับสมาชิกที่ไม่มีสัญชาติไทย (อดีตลาวอพยพ) เงินยืมไม่มีดอกเบี้ยการศึกษาของเด็ก และ ธนาคารมีงบส่วนหนึ่งสนับสนุนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนและตรวจสอบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง

๙. ยกระดับองค์กรชุมชน : เครือข่ายท้องถิ่นสู่ เครือข่ายระดับชาติ

การเคลื่อนไหวอย่างคึกคักและมีพัฒนาการที่เป็นรูปธรรม ทั้งภายในองค์กรเองและจากการกดดันให้ต้องเจรจากับรัฐของเครือข่ายชุมชนแออัดในเมืองถูกกล่าวขานไปทั่วสังคมคนจน กระทั่งชุมชนชนบทรอบนอกที่มีปัญหาที่ดินก็มาสมัครเป็นสมาชิก ตัวแทนจากชุมชน เกตุแก้ว ลับแล หาดสวนสุข ท่าวังแดง ชุมมิตร หนองสระ ในฐานะกรรมการเครือข่ายฯ เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะรับหรือไม่?

.....พวกเขาอยู่ไกลไปป์ เวลาประชุมจะไม่พร้อมนะ ไม่เหมือนพวกเราอยู่กันใกล้มากัน เมื่อไหร่ก็ได้...ข้อสังเกตจากกรรมการท่านหนึ่ง

.....ถ้าเขาเต็มใจ เต็มที่ มีความพร้อม เขาก็ต้องมาซิ...อีกคนแย้ง

.....ฟังดูที่เขาเล่าให้ฟัง มีปัญหาหนักนะ เหมือนเราเมื่อก่อนตอนอยู่บ้านนอกก็เกิดปัญหาแบบนี้ แก้ไม่ได้จนต้องหนีมาในเมือง..น่าช่วยเขานะ..แม่ใหญ่คนหนึ่งว่า...

.....ฉันรับนะ เครือข่ายรับเขาเลย จะได้ช่วยเขา แต่เขาต้องทำตามระเบียบกติกาของเครือข่ายนะ คนจนถ้าไม่ช่วยกันแล้วใครจะช่วย....

.....โดยส่วนใหญ่เป็นความเห็นของผู้หญิง ซึ่งจะมีความเห็นอกเห็นใจกันเป็นพิเศษ....

เราสังเกตมานานแล้วว่า สมาชิกของทุกชุมชนที่มาร่วมกันเป็นเครือข่ายฯ ขณะนี้เป็นผู้หญิงซะส่วนใหญ่ราว ๙๐% โดยแนวทาง co นั้นเราไม่ได้ตั้งใจที่จะให้เกิดเป็นองค์กรชุมชนผู้หญิง ทุกคนทุกเพศวัยมีสถานะเท่ากันในการเติบโตในขบวนการนี้ อาจเป็นเพราะเราเริ่มต้นทำงานด้วยกิจกรรมออมทรัพย์ หรือเป่สานะ? ที่เกตุแก้วกิจกรรมทุกอย่างนำและทำโดยกลุ่มยายแก่ๆ ๗-๘ คน ออมทรัพย์ บุกขึ้นยึดที่ดิน อบจ.ไปยึดพื้นที่หน้าทำเนียบ ลานพระรูป

ประท้วงหน้าศาลากลาง ไปรับขวัญทารกมอบเงินสวัสดิการ และยึดที่ อบจ.รอบสองพลิกเป็นแปลงเกษตร ล้วนเป็นฝีมือพวกเธอ ดอกไม้เหี่ยวๆ ที่ทรงพลัง ล่าสุดไปยื่นหนังสือเจรจากับ คสช. อุบลฯ ให้แก้ปัญหาคนจน เช่นเดียวกับหาดสวนสุข กุดลาด ลับแล หนองผำยิ่งชัดเจน ๑๐๐% ทั้งงานในงานนอกชุมชน พวกเธอเหมาหมด

เมื่อออมทรัพย์เกิดจากผู้หญิง การเติบโตก็เกิดจากประสบการณ์เล็กๆ การเก็บเงินออมเงิน ยกกระต๊อบไปการประชุม เมื่อมีเนื้อหาทางสังคมเธอก็รับรู้ เมื่อมีการวิเคราะห์ หูตาเธอก็กว้างและขวางขึ้น(ฮา) เมื่อจะไปชุมนุมเพื่อปกป้องบ้าน เธอก็เก็บกระเป๋าทันที ไปนอนพื้นที่ซีเมนต์รถวิ่งเฉียดหัวนานนับเดือนและกลับมาทำงานต่อในชุมชนอย่างมีความหวังต่อไป

หลากหลายประสบการณ์ ถึงขั้นการต่อสู้ลงขวางปิดถนนของชาวรัชดา แม้ผู้ชายนำที่คลองไผ่ผู้ชายนำ ที่บ่อนไก่ผู้ชายนำ ๓ แห่งนี้แทบไม่มีผู้หญิงมีบทบาทนำเลย แต่ที่สะพานแขวน ประตูน้ำ ผู้หญิงพร้อมใจเข้าลุยหมุกกับคอมมานโด โดยมีน้ำคร่ำใส่ถุง สากกะเบือ เชือก เป็นอาวุธ ซึ่งสรุปว่าครั้งต่อไปห้ามใช้เพราะจะเป็นวัสดุมัดเราเองในภายหลัง เป็นบทเรียนในการต่อสู้ครั้งต่อไป

การเกิดขึ้นของผู้นำหญิง ชาย ในชุมชนจึงมีทั้งเงื่อนไข รูปแบบกิจกรรม และการนำธรรมชาติในชุมชน ใครผ่านเข้ามาในชุมชน ในกิจกรรม ให้คว้ามมาเจียรระไนทันที ไม่ว่าจะหญิงหรือชาย กระบวนการจะเป็นบ้าหลอมฝึกเขาเองและจะมีความถนัดเชี่ยวชาญในภายหลัง ซึ่งเราจะมีทั้งหลักสูตรศาสตร์ หลักสูตรวิถี หรือมวลชน ทั้งหญิง-ชายในที่สุด องค์กรชุมชนเดินได้ด้วยส่วนผสมเหล่านี้

การวิเคราะห์ขบคิด ตัดสินใจของชาวบ้านมักจะออกมาในทางความเห็นอกเห็นใจทางคุณธรรม แต่การมีกติกาของการอยู่ร่วมกัน ก็เป็นเงื่อนไขทำให้การตัดสินใจง่ายขึ้น พวกเขาจึงนัดชุมชนที่จะสมัครมาประชุมพร้อมกันและคุยกติกาเงื่อนไขให้ฟัง ในที่สุดเครือข่ายก็ได้สมาชิกเพิ่ม คือ ชุมชนกุดลาดที่ถูกโครงการตัดถนนบายพาส และโครงการสร้างโรงพยาบาลไล่ชุมชนหนองกินเพลถูกนายทุนออกเอกสารโฉนดทับและถูกแจ้งความเมื่อทำกินในที่ดินตัวเอง ชุมชนบ้านปลาถูกกฎหมายนิติโครงการสร้างโรงพยาบาลสงฆ์ไล่ ชุมชนศรีประดู่อยู่ในเมืองแต่มาสมัครเพราะโดนนายทุนไล่ที่ ชุมชนวังสว่างอยู่ริมมูลมีปัญหาการไม่ได้รับสิทธิการออกโฉนดและถูกไล่ที่

การขยายรับสมาชิกใหม่ครั้งนี้ที่มีปัญหาที่ดินขนาดใหญ่ ทำให้เราต้องเอาประสบการณ์ของการแก้ปัญหาที่ดินสีนามีข้ามน้ำข้ามทะเลมาช่วย หลังจากที่เครือข่ายฯระดมกำลังข้ามน้ำข้ามทะเลไปช่วยสร้างบ้านให้ กรรมการพิสูจน์สิทธิที่ดินสีนามีก็เต็มใจมาลงพื้นที่ช่วยพิสูจน์สิทธิที่ดินคนจนอุบลฯ และเราใช้เงื่อนไขนี้เอง **จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ กระบวนการพิสูจน์สิทธิที่ดินให้พี่น้องชุมชนจากทั่วประเทศ** ในหัวข้อ

๑. วิเคราะห์แผนพัฒนา เพื่อให้เห็นพลังกลุ่มคนที่อยู่เบื้องหลังแผนการไล่ที่
๒. การเตรียมความพร้อมระบบองค์กรชุมชนเครือข่ายเพื่อการต่อสู้ที่ยืดเยื้อ

๓. การทำข้อมูลชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และหลักฐานอ้างอิงทางธรรมชาติพืชพรรณ พยานบุคคล เอกสารทางการ ผังมือแผนที่ที่ดินทรัพยากรที่สาธารณะ ผังมือแปลงที่ดินสมาชิก การใช้ประโยชน์อย่างละเอียด แผนที่อากาศ และผังตระกูลครอบครัวสมาชิก เป็นต้น

การมีสมาชิกนอกเมืองเพิ่มทำให้เครือข่ายฯ ตกลงใจเปลี่ยนชื่อจาก เครือข่ายชุมชนเมืองอุบลฯ เป็นเครือข่ายชุมชน จ.อุบลฯ การขยายตัวนี้ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ เพราะเครือข่ายกลายเป็นที่รวมของคนจนที่มีปัญหาที่ดินมากที่สุด แทนที่ กลุ่มเกษตรกรรมภาคอีสานซึ่งอ่อนล้าและสลายตัวไปก่อนหน้านี้ ในการต่อสู้ภาคประชาชนในพื้นที่ จ.อุบลฯ จึงมีกลุ่มเชื่อมปากมูนกับเครือข่ายฯ เท่านั้นที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมในปัญหาที่ทำกินที่อยู่อาศัยกับภาครัฐอย่างมีพลัง

การเติบโตทางความคิดในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นธรรมและการเติบโตขององค์กรที่มีจุดยืนเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องรับกัน เมื่อตัวคนมีความคิดความเข้าใจทางสังคมแล้ว พวกเขาต้องมีกลไก ร้องรับการขับเคลื่อนความคิดความฝันนั้นให้เป็นจริง ไม่เช่นนั้นพวกเขาก็อาจก้าวเข้าสู่วิถีขององค์กรที่ไม่มีจุดยืน (เช่น พรรคการเมือง) นักco ต้องคำนึงถึงเรื่องนี้มากเพราะมีประสบการณ์จำนวนมากที่ประชาชนที่เติบโตจากขบวนการพัฒนา แต่ในที่สุดกลับไปปรับใช้การเมือง มิใช่การสร้างการเมืองภาคประชาชนขึ้นมาเอง

ขั้นตอนไหนที่เรียกว่าเป็นการสูงอมหรือมีความพร้อมสำหรับการยกระดับจากองค์กรชุมชน เป็นองค์กรเครือข่ายท้องถิ่น และยกต่อไปสู้องค์กรระดับชาติ

๑. สมาชิกองค์กรชุมชน เครือข่ายฯ มีระบบองค์กร มีภูมิปัญญา ประสบการณ์ของตัวเอง และมีแกนนำหลักที่กุมหลักคิด ทิศทาง กระบวนการ เป้าหมายขององค์กรได้

๒. มีประเด็นที่วิเคราะห์ได้ว่าปัญหาที่เขาเผชิญคืออะไร และมองเห็นว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลง อันมีสาเหตุมาจากระบบการปกครองประเทศ อำนาจทางการเมืองการบริหารที่ไม่ถูกต้อง

๓. มีเพื่อนที่มีการวิเคราะห์ ความต้องการไปในแนวทางเดียวกัน

๔. สถานการณ์เอื้ออำนวย

๕. มีทรัพยากรพอประมาณและ..

๖. มีนัก co ตัวหลักในการเป็นที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิดต่อเนื่อง

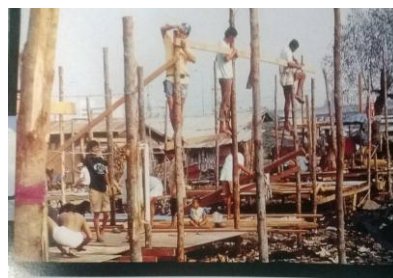
ถ้าเป้าหมายของงาน co คือการจัดระบบชุมชนให้มีความเข้มแข็ง แก้ปัญหาอุปสรรค แรงจูงใจและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขนโยบายให้ชุมชนได้รับความเป็นธรรม ในการทำงาน บางพื้นที่ การจัดระบบชุมชน ที่ถึงแม้ว่าจะมีการลงทำงานอย่างต่อเนื่องครบกระบวนการและ เนียนที่สุดแล้ว แต่ก็เชื่อว่าความสำเร็จตามเป้าหมายนั้นเสมอไป มีชุมชนจำนวนหนึ่งไปได้ แต่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตัวเอง ถึงแม้ว่าการทุ่มเททำกิจกรรมที่ผ่านมาจะหนักเพียง ไหนก็ตาม เพราะ คน ที่นั่น มีข้อจำกัดด้านการรับรู้ การเชื่อมโยง ไม่สามารถเพิ่มอำนาจการ วิเคราะห์มากกว่านั้นได้ สนามปราบเซียนปรากฏอยู่เสมอๆ ในพื้นที่ต่างๆ

(ภาพเครือข่าย คปสม.และพีมูฟ)

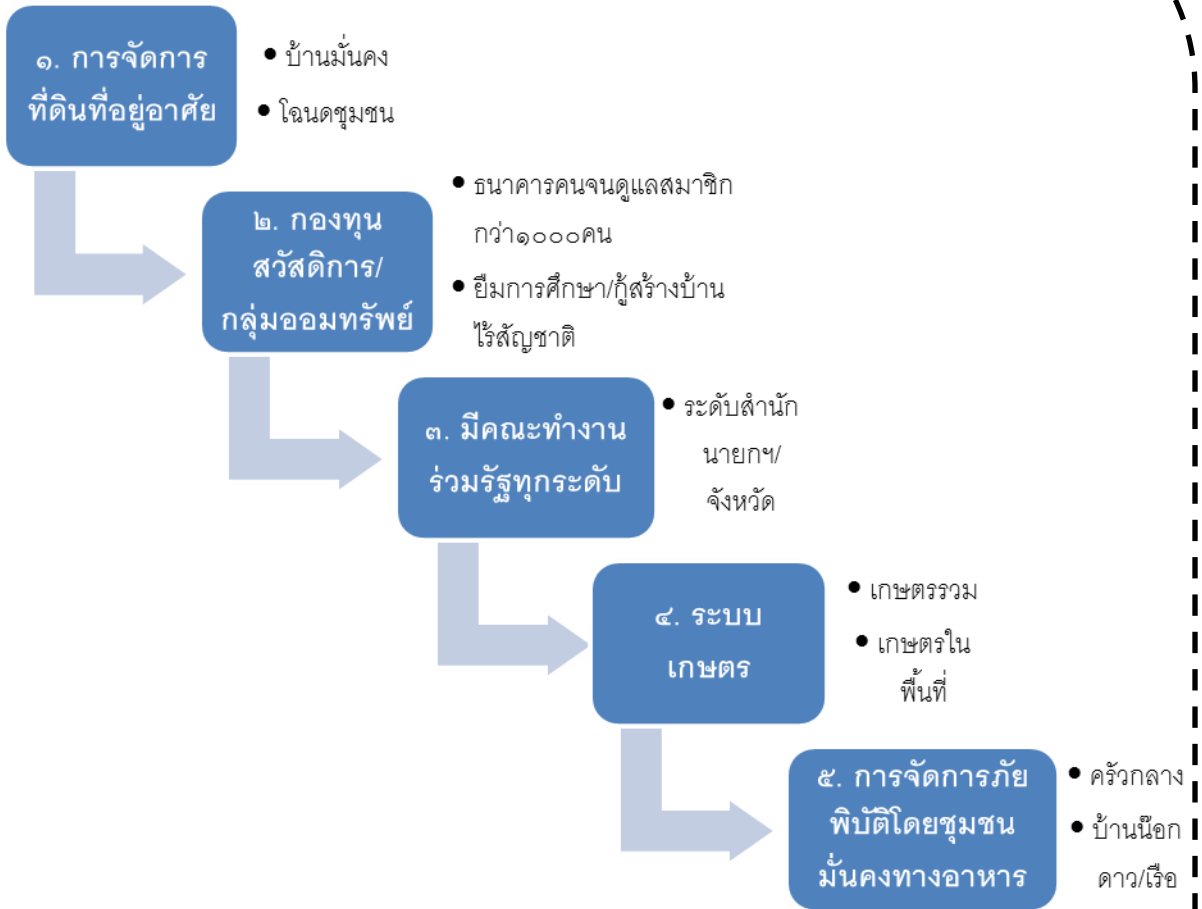
๑๐. กระบวนการงานเย็นสู่งานร้อน จากได้ระบบอุปถัมภ์สู่ความเป็นไท

๑๐. ฟังฟังตัวเอง จัดการทรัพยากรชุมชน
๙. วิเคราะห์ตรวจสอบอำนาจรัฐทุกมิติ
๘. คิดค้นสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อชุมชน/สังคม
๗. กล้าเรียกร้องสิทธิต่อระดับนโยบายทุกระดับ
๖. ขยายพื้นที่ ขยายพลังคนจน
๕. มีจิตอาสาร่วมรณรงค์เพื่อสาธารณะ
๔. เห็นความไม่เท่าเทียม ไม่เป็นธรรม
๓. มีเพื่อนชุมชนที่พร้อมเดินไปด้วยกัน
๒. การเริ่มต้นอย่างมีความหวังที่ทำ สร้างด้วยตัวเอง
๑. การเห็นคุณค่ามูลค่า

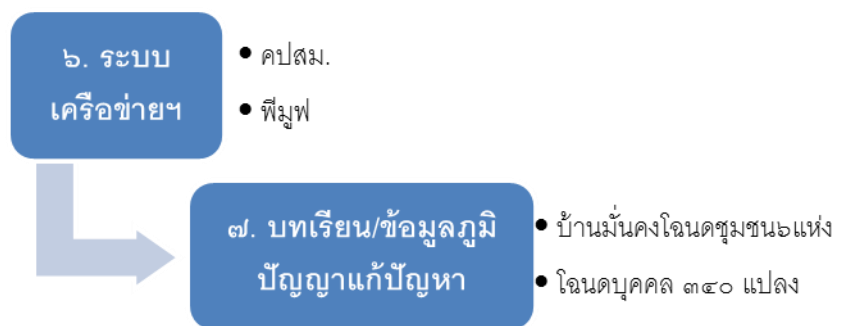

(ภาพกิจกรรมเครือข่ายที่หลากหลาย)

วิถีชีวิตตัวเองต่อสังคม

นำร่องสังคมจากกรรมมารดาถึงเชิงตะกอน

พัฒนาคนรุ่นใหม่

๘. สถานการณ์เป็นที่พึ่งในการเรียกร้อง

ไม้ซีงัดไม้ซุง ที่บ้านหนองกินเพล “ที่ใดมีการกตัญญู ที่นั่นมีการต่อสู้”

โดยจำนงค์ จิตรนรินทร์

บ้านหนองกินเพล ต.หนองไม้แก่น อ.วารินชำราบ อุบลราชธานี ห่างจากสำนักงานเขตเทศบาล ๑๐ กม.และห่างจากศาลากลางจังหวัด ๑๕ กม. แต่ราชการปล่อยให้นายทุนเพียง ๑ ครอบครัวใช้ ความเห็นอกว่ทางกฎหมายทำการออกโฉนดทับที่ดินชาวบ้านไร่ ๒๐๐กว่าครอบครัว จำนวนหมื่นไร่ เมื่อเราและเครือข่ายพบพวกเขา มีคนกำลังถูกนายทุนฟ้องขับไล่ มีเพียง ๑๐ กว่าคนที่ฟ้องกลับนายทุน แต่ทั้งหมดแพ้คดี มีชาวบ้านบางคนที่ยังสู้ต่อ แต่ก็หมดทรัพย์สินจำนวนมาก จากการขึ้นโรงขึ้นศาลต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองในฐานะผู้บุกรุกเบิก สร้างความเจริญให้กับที่ดินบริเวณนี้มานานกว่า ๒๐ ปี จากวิญญูมจนอย่างเข้าสู่วิญญูม ยังไม่มีคนจนไหน..ชนะเลย !

ชาวบ้านไปร้องเรียนคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน และจบลงที่มิงงานวิจัยชิ้นเล็กๆ ที่ศึกษาปัญหาของชาวบ้านที่นี้ พร้อมการสรุปข้อมูลเรื่องการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ แต่เนื่องจากคณะกรรมการสิทธิฯ ชุดนี้หมดวาระลง จึงถูกแนะนำมาให้รู้จักกับเครือข่ายฯ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และช่วยติดตาม ต่อมาเราจึงเริ่มทำเป็นพื้นที่หลักในปี ๒๕๕๒ ซึ่งถือเป็นการส่งต่อไม้มาจากคณะกรรมการสิทธิฯ

แนวการทำงานขั้นหนึ่งของเรา เมื่อยกระดับการทำงานขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายได้แล้ว เราจะสนับสนุนให้ชาวบ้านที่มีศักยภาพลงไปทำหน้าที่ จัดระบบชุมชนในบางพื้นที่ที่ขยายใหม่ ที่หนองกินเพลเราจึงเสนอให้ ชาวบ้านไปทำหน้าที่จัดระบบชุมชน¹ โดยเราเป็นที่ปรึกษา เบื้องต้นเราจึงได้จัดระบบงานร่วมกัน ๔ ร่วม คือ ชุมชน ที่มิจัย ทนาย และเครือข่าย โดยมีชาวบ้านเป็นผู้ประสานงาน

ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกต่อสู้เรียกร้องสิทธิมีราว ๘๐ ครอบครัว มีตัวตั้งตัวตี คือ วิทยา พ่อใหญ่สิงห์ พ่อใหญ่โสม พ่อใหญ่สุก พ่อใหญ่ดี คนเหล่านี้อายุ ๖๐-๘๐ ปี ส่วนวิทยา เป็นรุ่นหนุ่ม อายุราว ๓๕-๔๐ ปี คนทั้งหมดเหล่านี้สู้กับนายทุนมานาน มีประสบการณ์ที่หลากหลาย ซับซ้อนทั้งเรื่องคดีความที่จ้างทนายทั่วไป หมดเงินกันนับแสน ยังไม่นับการชุมนุมเรียกร้องที่ศาลากลาง ขณะที่นายทุน อดีต ส.ส. มีสำนักงานทนายเป็นของตัวเอง เป็นผู้ทรงอิทธิพลอันดับต้นๆ ของจังหวัด มีความพร้อมในทุกด้าน ในชุมชนจึงมีทั้งคนสู้ คนเป็นสหาย นายหน้า ผู้แพ้อและยอมเลิกรา หลายคนตรอมใจตาย และยังมีคนชั้นกลางมีสีที่นายทุนแยกโฉนดขายต่อ ก็มาคุกคามเพื่อเอาที่ดินที่เขาซื้อมาตามขั้นตอน ชาวบ้านจึงต่อสู้ด้วยความยากลำบากสุดๆ

ในความอ่อนล้าจากการต่อสู้ยืดเยื้อ ความไม่ศรัทธาในแนวทางที่จะเดินหน้า ทั้งความรู้สึกหวงแหนที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านที่นี้ไม่นิ่ง บางช่วงฮึด บางช่วงถอย นี่คือธรรมชาติที่ตกค้างมาจากการต่อสู้ที่ไม่ชนะ ที่คนทำงานต้องเข้าใจ ก่อนที่จะเลือกทำพื้นที่แบบ

¹ ในที่นี้คำว่า “แกนนำชาวบ้าน” หรือที่เรามักเรียกว่า “coชาวบ้าน” หมายถึงชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นนักจัดระบบชุมชน

นี้ แต่ที่เราเลือกทำเพราะเห็นตัวอย่างบทเรียนมาจากชุมชนทัບยาง ท้ายเหมืองพังงา ที่แพ็คดี นายทุนและถูกบังคับหรือถอนจากศาลมากกว่าสิบปีแล้ว แต่ก็ได้อาเรื่องเข้าร้องเรียนกรรมการ พิสูจน์สิทธิที่ดินสีนามิ จนกรรมการตรวจสอบการบุกรุกที่ดินรัฐ (กปร.) ได้มีข้อสรุปออกมาว่า นายทุนออกเอกสารโฉนดมิชอบ ดังนั้นกรณีหนองกินเพลเมื่อกรรมการสิทธิมีข้อมูลว่าออก เอกสารมิชอบ ก็เลยแสดงให้เราเห็นว่าพอมิหนทางในแนวของการพิสูจน์สิทธิใหม่ แบบที่ เครือข่ายฯ ชุมชนในเมืองอุปบลฯ กำลังดำเนินการ ซึ่งแนวทางใหม่ของหนองกินเพลครั้งนี้ก็คือ **การให้มีการพิสูจน์สิทธิการครอบครองทำกิน แทนการสู้ทางคดีอย่างเดียว**

เขี่ยยอดคนร่วมสู้..ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

co ชาวบ้านกับทีม นัดประชุมชาวบ้านที่ยังต้องการสู้ เพื่อหาข้อสรุปว่าจะมีคนร่วม ต่อสู้กี่คน ครั้งแรกมีผู้เข้าร่วมประชุมราว ๓๐ คน ส่วนใหญ่เป็นวัยชรา

... ที่ผ่านมาระสูทางกฎหมายอย่างเดียวคือถูกเขาฟ้อง หรือฟ้องเขา ซึ่งก็เห็น ๆ ว่า เราแพ้ ต่อไปถ้าจะสู้ต่อ เราต้องมีวิธีการสู้เพิ่ม อ้าวใครจะสู้ต่อ ยกมือ...co ชาวบ้านว่า

...เราจะสู้แบบไหนได้อีกล่ะหัวหนา สู้มายี่สิบปีแล้ว....เผ่าหนึ่งถามหลังมีคนยกมือ ราวครึ่งหนึ่ง

...ผมขอพูดให้ฟังนะ (เราจะเล่าประสบการณ์ทัບยาง)..ก่อนอื่นขอถามว่า ใครมันใจว่า ที่ดินเป็นของเราที่พอปลูกเบิกกันมาเน่นอน..ยกมือ..อ้อทุกคนเลยนะยีนยัน ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็ เหมือนกับชุมชนทัບยาง และชุมชนในเมือง ตอนนีเขาให้ทีมสีนามิมาช่วยพิสูจน์สิทธิอยู่ เราเอง อยากทำด้วยมัย...(ทุกคนยกมือ) ถ้าอย่างนั้นเราต้องเริ่มจากการทำข้อมูลใหม่ละ

เป้าหมายการพูดของเรา คือพื้นที่ที่ใช้แนวต่อสู้มาแบบหนึ่ง เมื่อจะปรับแนว จำเป็นต้องหยุด ตั้งสติ และ หนึ่ง เพื่อจัดระบบใหม่คือ

๑. มีคนเป็นสมาชิกกี่คน ต้องมีตัวตนชัดเจนและร่วมวางกติกาความร่วมมือ
๒. ต้องระดมงบร่วมกันในการเคลื่อนไหวเรียกร้องการพิสูจน์สิทธิ ซึ่งต้องเจรจากับรัฐบาลกลางไม่ใช่แค่ผู้ว่าฯ ต้องยกระดับสู่ทำเนียบ
๓. เรื่องต่างคนต่างจ้างทนาย ซึ่งส่วนใหญ่แพ้ ต้องจัดระบบการสู้คดีใหม่
๔. การร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ และความร่วมมือต่าง ๆ
๕. ที่สำคัญคือต้องมีการทำข้อมูลใหม่อย่างละเอียด พร้อมหลักฐานการบุกรุกเบิก การทำกินต่าง ๆ
๖. ระบบนี้ชาวบ้านต้องลงมือทำด้วยตัวเอง

เครือข่ายฯ ได้รับชุมชนเข้าเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ และจัดปัญหาของพวกเขามาเข้าเป็นประเด็นเจรจาในคณะกรรมการร่วมกับรัฐฯ

มิติทางกฎหมาย คู่กับมิติเคลื่อนไหวทางการเมือง

หลังการต่อสู้แบบต่างคนต่างสู้หรือรวมกันเป็นครั้งคราว วันนี้ได้รวมกันใหม่เป็นกลุ่ม มีระบบการประชุมสรุป ติดตามงาน มีการออมทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการต่อสู้ พ่อใหญ่สิงห์ ยกที่ดินให้สร้างศูนย์ประสานงานของสมาชิกที่ต้องการแก้ปัญหาาร่วมกันอีกครั้ง ทีมวิจัยได้จัดทำข้อมูลสมาชิกและสรุปข้อมูลภาพรวมเส้นทางการสู้ที่ดิ้นที่สลับซับซ้อนที่แสดงถึงกลวิธีต่างๆ ของนายทุนในการได้โฉนดที่ดิน เช่น ในขณะที่เป็นส.ส. ก็อาสาเอาใบจองของชาวบ้านไปออกโฉนดเป็นชื่อตัวเอง ออกโฉนดจากแนวเขตจากสืบไร่จากชื่อของอีกคนไปครอบทับของอีกคนรวมเป็นร้อยไร่ เอาใบจองอีกที่บินข้ามไปออกโฉนดอีกฟากหนึ่ง รวมทั้งกรณีของนายวิทยาที่ส.ส. มีใบจองไปแสดงและได้โฉนดมาทั้ง ๆ ที่วิทยายังถือใบจองจริงๆ อยู่ในมือ นายทุนได้เอาใบโฉนดต่างๆ ไปจำนอง ไปแบ่งขายให้คนชั้นกลาง ข้าราชการ และคนมีสีในค่ายทหาร นายทุนปลุกกระตมคนที่มาเชื่อว่าชาวบ้านทั้งหมดเป็นคนบุกรุก โดยเฉพาะวิทยาเป็นแกนนำมือบที่กินหัวคิวชาวบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ศูนย์ประสานงานนี้ยังใช้ประโยชน์ในเรื่องของการพัฒนาวิถีชีวิตของสมาชิกในเรื่องการพึ่งพาตนเองด้านเมล็ดพันธุ์ เพื่อยกระดับพีชผลทางการเกษตรของกลุ่ม รวมถึงการพัฒนาอาชีพอื่นๆ

เราได้ประสานอาจารย์นักกฎหมายมหาชนจากส่วนกลางที่เชี่ยวชาญด้านชุมชน² เพื่อเริ่มต้นดูเรื่องต่างๆ ใหม่และพบว่า การต่อสู้ของทนายที่ผ่านมาเป็น การตั้งประเด็นเพื่อให้แพ้วัวตั้งแต่แรกแล้ว เบื้องต้นผู้เชี่ยวชาญจึงให้ความรู้ที่ต้องสู้ในประเด็นการเป็นผู้บุกเบิก ไม่ใช่ครอบครองปรปักษ์ ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับว่าอยู่ในที่นายทุนจริงๆ และควรเตรียมการฟ้องร้องศาลปกครองแทน

เมื่อมีประเด็นทางกฎหมาย นักจัดระบบชุมชนที่ไม่ใช่กฎหมายก็ต้องช่วยชาวบ้าน หาทางไขข้อข้องใจ หรือค้นหาแง่มุมอื่น ๆ โดยหาแหล่งทรัพยากรบุคคลหรือเอกสารต่าง ๆ ให้

เมื่อมีข้อมูลพร้อม ประเด็นของหนองกินเพลก็เข้าสู่การประชุมระดับรัฐบาล ซึ่งอยู่ในกลุ่มปัญหาที่ดินเอกชนไล่รื้อ กรรมการฝ่ายชาวบ้านเสนอให้มีหน่วยงานกลางลงไปตรวจสอบข้อมูล ครั้งแรกเจ้าหน้าที่ที่ดินส่วนกลางลงมา ปรากฏว่าแทนที่จะตรวจสอบนายทุนกลับมาตรวจสอบชาวบ้าน coชาวบ้านจึงชวนชาวบ้านวิเคราะห์ แล้วเสนอในการไปประชุมที่ทำเนียบ ครั้งต่อมาให้ดีเอสไอเป็นผู้ลงมาตรวจสอบ

การสู้ทางการเมืองไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะที่นั่นเป็นศูนย์กลางอำนาจ ต้องอย่ากะพริบตา ชาวบ้านมีเครือข่ายๆ แต่กลุ่มทุนมีเครือข่ายที่มันคงกว่ามาก ที่สำคัญในฐานะนักจัดระบบชุมชน ต้องนำชาวบ้านมองให้ออกด้วยรูปธรรมต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาที่ศูนย์กลางอำนาจรัฐ

² ประกอบด้วย อ.บรรเจิด สิงคนดี / คมสัน อ.อคิดน์ รพีพัฒน์ / บอย/ และปกติ

สร้างคนจากสถานการณ์ : สู้ล่าง สู้บน กว้างและลึก

สู้บน หมายถึง การเข้าถึงและเผชิญหน้าอำนาจรัฐ สู้ล่าง หมายถึง การยืนอยู่กับฐานชุมชนและชาวบ้านเครือข่ายที่ต้องพึ่งตัวเองพัฒนาตัวเองพร้อมกันไป สู้กว้าง หมายถึง การทำความเข้าใจกับสังคม และสู้ลึก คือการข้ามพ้นข้อจำกัดของตัวเอง สู้สำนักสิทธิและสังคม

วิทยา นุ่มตัวเล็ก แต่หัวใจและใจใหญ่ แม้มีความรู้เป็นช่างซ่อมเครื่องยนต์ แต่ที่เขาทำจากจิตวิญญาณคือทำไร่ นั่นทำให้เขาไม่ลดราวาศอกในการต่อสู้กับนายทุนในการปกป้องที่ดินที่บุกเบิกโดยพ่อโทนผู้พ่อ ความมุ่งมั่นรักษาที่ดินแปลงนี้จากคำพูดก่อนตายที่ไร้เสียงของพ่อในอ้อมแขนว่ารักษาที่ดินเราไว้ นั่นคือการส่งมอบมรดกระหว่างพ่อลูกในวาระสุดท้าย

เมื่อเริ่มต่อสู้ นับจากรู้ว่าถูกออกโฉนดทับที่ดิน วิทยาชวนชาวบ้านหาหนทางทุกช่องทาง ฟ้องร้องนายทุน ร่วมชุมนุมหน้าศาลากลาง ไปร่วมประท้วงกับ สกยอ. ที่ไหนมีการต่อสู้เรื่องที่ดิน วิทยาก็ไปถึง รวมทั้งติดตามข่าวสารอย่างเอาใจจริงเอาใจจากวิทยุทีวี และเมื่อยังไม่ชนะแถมมีศัตรูที่เพิ่มมาอ้างสิทธิซื้อขายจะเข้ามาเอาที่ อารมณ์วิทยาจึง...แรงงงงง...นี่เป็นประเด็นที่หนักco ชาวบ้านปวดหัวว่าจะทำยังไงให้ นิ่ง ใจเย็น..

วันหนึ่งก่อนฤดูฝนจะมา เขาได้ชุดสระเลี้ยงปลาในที่มรดก นายทุนแจ้งความ ถูกจับกุมในข้อหาบุกรุกที่ผู้อื่นโดยเจตนา ศาลตัดสินให้จำคุก ๒ ปี ภาระทั้งหมดจึงตกอยู่ที่เมียซึ่งทำแต่งงานบ้านทั้งวัน ไม่รู้เรื่องการต่อสู้ใดๆ กับลูกน้อย ๆ สองคนต้องเผชิญชะตากรรม

เครือข่ายเรียกประชุมด่วนในสถานการณ์ไม่ปกติ วิทยาถูกขัง พ่อทองสอนจากบ้านปลาถูกถูกมูลนิธิพระพรหมแจ้งจับบุกรุก ถูกขัง ชุมชนกุดลาดเกือบทั้งหมดถูกแจ้งความคดีปลูกสร้างบ้านเรือนในที่สาธารณะ

ต้องมีการฝึกฝนให้ชาวบ้านรู้วิธีในการจัดการแก้ปัญหา หาข้อสรุป กำหนดวิธีการเชื่อมโยงสถานการณ์ภาพรวมโดยการนัดประชุมกำหนดมาตรการ

๑. ประสานให้มีการชุมนุมใหญ่ เพื่อเปิดการเจรจากับรัฐบาลแก้ปัญหา ชะลอคดี ปลดปล่อยคนออกจากคุก ก่อนการชุมนุมใหญ่ให้มีการเปิดพื้นที่ข่าว รณรงค์ต่อสาธารณะก่อน

๒. จัดรณรงค์ในจังหวัด และชุมนุมเรียกร้องความเป็นธรรมจากผู้ว่าฯ เพราะรองผู้ว่าฯ เป็นกรรมการมูลนิธิที่แจ้งจับทองสอน

๓. ให้ตั้งกองทุนช่วยเหลือผู้ถูกคดีที่ถูกจับที่ลำบาก โดยให้ยืมแล้วคืนทีหลังไม่มีดอกเบี้ย

การชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดเกิดขึ้นหลายครั้งบางครั้งเน้นไปที่นายอำเภอเมืองที่เป็นโจทก์ยื่นฟ้อง จากนั้นเราได้ออกแบบร่วมกับสื่อมวลชนที่เข้าใจปัญหาและติดตามการเจรจากับรัฐบาลอย่างต่อเนื่องให้ เดือน เมียวิทยาซึ่งถูกฟ้องด้วยและมีแนวโน้มว่าต้องติดคุกกับลูกน้อยสองคนรวม ๓ คนได้ขึ้นไปร่วมเกาะประตูทำเนียบร้องขอความเป็นธรรม โดยชูประเด็น...วิทยาถูกจับข้อหาบุกรุกที่ดินตัวเอง...นายทุนโหด ฟ้องทั้งพ่อแม่ ติดคุก ลูกน้อยจะอยู่กับใคร..และให้ปล่อยตัววิทยา เป็นข่าวใหญ่ไปทั่วประเทศ

การประชุมหรือร้องเรียนแบบนี้เพื่อให้สังคมรับรู้และสะท้อนใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนเล็ก ๆ ในสังคมและได้ผลในเรื่องปัญหาการรับรู้ของสาธารณะชน แม้รัฐบาลจะส่งคนมารับเรื่องหรือจะเร่งดำเนินการให้ก็ตาม แต่ยังไม่ใช่มาตรการที่แท้จริง

แต่การไปหารัฐบาลแบบนี้ก็ต้องเตรียมเหตุไม่คาดฝันด้วย ช่าง ๆ จึงมีกองกำลังพี่น้องคนไร้บ้านที่รอนแรมอยู่ในละแวกนั้นมารออยู่ด้วยแต่เช้าเพื่อพร้อมให้การสนับสนุนทุกรูปแบบ

แผนต่อมาจึงมีการชุมนุมใหญ่ของขบวนการประชาชน เพื่อกดดัน ซึ่งเป็นผลมาจากการประชุมกรรมการร่วมเป็นทางการที่มีมติต่าง ๆ ออกมา รวมทั้งทำหนังสือถึงฝ่ายยุติธรรมที่เกี่ยวข้องให้ชะลอคดีต่าง ๆ และมอบหมายให้ดีเอสไอกับกรมคุ้มครองสิทธิกระทรวงยุติธรรมลงพื้นที่

ทั้งนี้เพราะทุกรัฐบาลจะมีความเทอะทะในขั้นตอน และประกอบด้วยคนที่ไม่เข้าใจปัญหาทำงานเช้าชามเย็นชาม การลอบบี้เข้าไม่ถึง ดังนั้น จึงต้องกระตุ้นด้วยการชุมนุมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และกลายเป็นมาตรการหลักไปในที่สุด...

ในจังหวัดเอง นอกจากวิธีการชุมนุมแล้ว เครือข่ายฯ ได้วิเคราะห์กันว่า องค์กรชุมชนต้องมีกิจกรรมที่ทำให้สังคมเข้าใจและสนับสนุน โดยสรุปบทเรียนมาจากกรณีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ อื่น ถ้าประชาชนในพื้นที่ไม่สนับสนุนจะทำให้เป็นการต่อสู้ที่โดดเดี่ยว (กรณีที่ทำความเข้าใจกับคนในท้องถิ่นได้ดีมีพลังคือ บ่อนอก - จันทนา) กลุ่มจึงได้จัดเผยแพร่การทำกิจกรรมเชิงบวกต่อสาธารณะหลายด้านให้สังคมได้รับรู้ร่วม ทั้งประวัติความเป็นมาของชุมชนและคดีต่าง ๆ ผ่านทั้งนักข่าวท้องถิ่นและส่วนกลาง รวมทั้งกรณีศึกษา จนเจ้าหน้าที่เรือนจำต่างก็พูดกันอย่างตลกกว่า ติดคุกเพราะบุกรุกที่ตัวเอง และมีท่าทีบวกกับผู้ต้องหา เครือข่ายฯ ใช้หนังสือที่ได้จากมติที่ทำเนียบขอความร่วมมือกับอัยการไม่สั่งฟ้องคดีกุดลาดและปล่อยตัวทวงสอน พร้อมให้ทำกินในที่ดินเดิมต่อไป และในที่สุด เรือนจำก็ปล่อยตัววิทยาเมื่อช่วงไปแล้ว ๑ ปี ก่อนครบกำหนดขังตามศาล

เดือน เตียบโตอย่างเงียบ ๆ แต่หนักแน่น เธอตั้งรับเรื่องราวที่เกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง เธอร้องไห้มากแต่มีสติ ในหนึ่งปีนั้นเธอทำหน้าที่ดูแลลูกคนโตต้องหยุดเรียน ๑ กลางคันและไปทำงานที่ป้อมน้ำมันช่วยแม่หาเงิน คนเล็กกำลังชนอยู่ ๑ ครอบครัวหวิดหวิดล้มสลาย เดือนเข้าไปประชุมกับเครือข่ายไม่ได้ขาด และทำหน้าที่เป็นเลขาของกลุ่มแทนวิทยา และเข้าร่วมโรงเรียนชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง

ในระบบการสร้างคนของเครือข่ายฯ เราจัดระบบให้การศึกษาทั้งการปฏิบัติจริง และในห้องเรียนเรียกว่า โรงเรียนชาวบ้าน อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่เริ่มบุกเบิกงานเมื่อปี ๔๐ เนื้อหาจะวิเคราะห์ปัญหาที่กำลังเผชิญ เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครอง เทคนิค ยุทธวิธีต่าง ๆ รวมทั้งการพึ่งพิงกันเองของคนจนด้วยกัน โดยวิทยากรมาจากหน้าหลายตา ทั้งจบการศึกษาชีวิตและมหาวิทยาลัย โรงเรียนชาวบ้านเป็นเป้าหมายรวมขององค์กรประชาชน..

การเติบโตของคนคนหนึ่งที่มีแรงจูงใจจากภารกิจในบ้าน งานของชุมชน เบ้าหลอมที่
เครือข่าย วิสัยทัศน์ถึงอำนาจรัฐ... เธอฟังมาก แล้วถาม เธออาสาทำงานส่วนรวม..

co ชาวบ้านกล่าวกับเธอก่อนหน้านี้ว่า...ทุกอย่างต้องทำเอง ไม่มีอะไรที่เครือข่าย
แก้ไขได้ ต้องทำเอาเอง..ส่วนตัวเธอเองก็ให้เห็นและร่วมออกแบบการต่อสู้ ร่วมปฏิบัติการทุก
อย่างครบ ทั้งขบวนการชุมชน- เครือข่ายฯ-ขบวนการประชาชน- อำนาจรัฐ และสาธารณะ การ
ผสมผสานที่ลงตัวเหล่านี้เองก็จะสร้างพลัง....

ว่าไปแล้วนักจัดระบบชุมชนก็เป็นเหมือนเกษตรกรที่แม้ไม่มีโอกาสเลือกเมล็ดพันธุ์
แต่เมื่อใส่ใจดูแลให้ปุ๋ยให้น้ำอย่างเหมาะสม การเติบโตองงามก็จะตามมา....

ในขบวนการบ้านหลอมเดียวกัน แต่คนที่อยู่ในขบวนการอาจเติบโตไม่เท่ากัน ชาวบ้านแต่ละ
คนมีมุมมอง ฐานการรับรู้ ไหวพริบ แรงเร่งเร้าภายในต่างกัน..นักจัดระบบชุมชนต้องเฝ้ากับ
คนต่างๆ มากเพื่อสนับสนุน หรือดึง ใต้ตรงจุด

วิทยาอยู่ในการจอบจ่า เขากลับเข้มแข็งและนิ่งขึ้นมาก เมื่อรู้ตลอดเวลาว่าพี่น้อง
เครือข่ายไม่ทอดทิ้งและยังยืนยันการเคลื่อนไหวเพื่อที่ดินของสมาชิกทั้งหมด เขาเสมือนอยู่ใน
โรงเรียนแห่งหนึ่งที่ไม่อาจห้าวและบุ่มบ่าม เดือนก็เสมือนได้เข้าโรงเรียนห้องใหญ่ ที่เรียนเรื่อง
การต่อสู้ของชุมชนโดยมีสิทธิที่ดินเป็นเดิมพัน...เมื่อวิทยาออกมา เดือนก็เป็นเดือนคนใหม่ไป
แล้ว...ขบวนการคนจนได้นักสู้เพิ่มมาอีกคน

ความยุติธรรมตามตัวอักษร กับความยุติธรรมในความจริง (อคิน ทรัพย์วัฒน์)

บรรยากาศการปลุกกระดมและวิเคราะห์เรื่องกระบวนการยุติธรรมในห้องเรียน
ชาวบ้านต่อ

...กรณีหนองกินเพลเมื่อครอบครัวหนึ่งเสนอออกโฉนดนับหมื่นไร่และมีปัญหา
ร้องเรียนจากประชาชน สามัญสำนึกธรรมดา ที่เจ้าหน้าที่ต้องนึกใจคิด ถ้าระดับเจ้าหน้าที่ยังเฉย
ชั้นของศาลที่เรียนมาเพื่อผดุงความยุติธรรมก็ต้องนึกใจคิดและหาข้อมูลเพิ่ม มากกว่าอ่านจาก
สำนวนคดีปกติ...ถูกม็อบ ศาลบอกว่าพิจารณาความตามกฎหมายมาตรา...

...ทำไมตำรวจจับเราเป็นผู้ต้องหาทันที ถ้าเราประกันเราก็เป็นหนี้ทันที แต่ถ้าไม่มี
เงินเราก็ติดคุก ตำรวจก็ต้องนึกคิดก่อนจับ แสดงว่าทั้งกระบวนการยุติธรรมไม่มีการนึกคิดเลย
ใช้ม็อบนี้ ตำรวจอ้างว่าทำตามกฎหมายบัญญัติ

...ใครเป็นผู้ร่างหรือบัญญัติกฎหมาย..กฎหมายรับใช้ใคร..ใครอยู่ในคุก..ใครได้ที่ดิน
มากกว่าในสังคมนี้ เรามาดูข้อมูลนี้กัน..ในขณะที่คนจนถูกกฎหมายเล่นงาน ใครได้ครอบครอง
ที่ดิน นักการเมือง ส.ส. ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อัยการ นักธุรกิจ นี้รวมกันแล้วสิบตระกูลมีที่ดิน
มากกว่าพวกเรานับสิบล้านคน....แสดงว่ากฎหมายปิดโอกาสเรา แต่เปิดช่องให้คนรวย ใช้ม็อบ...

...ใช่คำ.....นักเรียนตอบพร้อมกันลั่นห้อง

...แต่องค์กรชาวบ้านก็อาจทำได้แค่นั้นโดยเฉพาะต่อศาล...ได้แต่คำรามว่า คนจนไม่ใช่
อาชญากร นะโว้ย!!!

แต่ในวงปรีกษาระหว่างนักเคลื่อนไหวอาวุโสกับนักจัดระบบชุมชนหลายพื้นที่ในยุคแห่งความเหลื่อมล้ำปรากฏชัด เอากรณีความไม่เป็นธรรมของกระบวนการยุติธรรมมาวิเคราะห์ ชาวเล ชาวไร่ ชุมชนดั้งเดิม ชนเผ่าที่สูง ท่านได้คิดทำงานวิจัยชิ้นหนึ่งเพื่อเปลี่ยนทัศนคติ ทัศนคติของศาล และคนในชั้นตอนยุติธรรมต่างๆ เราเห็นด้วยจึงเอาหัวข้องานวิจัยไปเข้าวงชาวบ้านเพื่อร่วมมือสนับสนุนงานวิจัย...

ในงานบางด้านบางมิติห้วงเวลาหนึ่งการต่อสู้เหมือนเจอหนทางตัน แต่นักจัดระบบชุมชนต้องฝ่าทางตันด้วยพลังศักยภาพความรอบรู้ในสังคม ไม่ทางกฎหมาย ก็ด้านสถาปนิก ไม่ก็นิติวิทยาศาสตร์ บางทีก็ไสยศาสตร์ และ...งานวิชาการที่ทรงพลัง **นักจัดระบบชุมชนมิได้มีหน้าที่เพียงจัดระบบชุมชน แต่มีหน้าที่เชื่อมโยงพลังในสังคมให้หนุนช่วยคนจน ๆ กับสาธารณะด้วย** และความจริงหนองกินเพลก็เป็นพื้นที่ที่พาเราเข้าสู่มิติทางกฎหมายทางกระบวนการยุติธรรมแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน เพียงแต่กระตุกมวยที่นำพาให้เราเห็นว่า ควรมองรอบด้าน คล่าทาง แซะ เจาะช่องรูเก่าแวง อย่างไร?

และในที่สุดงานวิจัยฯ ก็ถูกถ่ายทอดถึงมือศาลต่างๆ ศาลยุติธรรมตัดสินให้เจ้าพนักงานที่ดินจัดการทำขั้นตอน และตรวจสอบโฉนดที่ทับที่ดินนายวิทยา นอกจากนี้งานวิจัยกำลังเดินทางผ่านวงวิชาการสู่คณะศาลปกครองที่วิพากษ์ยื่นฟ้องอธิบดีกรมที่ดินให้เพิกถอนโฉนดนายทุน การไล่ที่คนจนเล็กๆ กลุ่มหนึ่ง กำลังส่งผลสะท้อนต่อกระบวนการศาล ที่ใครยากจะแตะต้อง....

เราบอกชาวบ้านว่า..การสู้ทางกฎหมายไม่ใช่เพียงสู้คดี แต่สู้เพื่อเปลี่ยนทัศนคติผู้ตัดสินคดี จะมีค่ากว่า....

สะสมชัยชนะเล็กๆ

การฟ้องร้องชาวบ้านจากนายทุนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง หลายรายแพ้คดีและถูกบังคับคดีให้ขายทอดตลาด เช่น กรณีนางทองสา ในเนื้อที่เพียง ๓ งาน นายทุนก็ไม่ปล่อยวาง แคนนำชาวบ้านพาชาวบ้านไปชุมนุมที่กองบังคับคดีหลายครั้ง จนเจ้าหน้าที่ยกเลิกการขายทอดตลาด ข้อเสนอของนางทองสาคือขอให้ได้ผ่านการพิสูจน์สิทธิก่อน โดยอาศัยมติการประชุมที่ทำเนียบรัฐบาลที่อยู่ในขั้นตอนการแก้ไขปัญหา วิธีนี้เช่นเดียวกับการเจรจากับอัยการเพื่อขอชะลอการบังคับคดีที่มีการฟ้องในพื้นที่อื่นๆ และหลายครั้งที่พวกเขาร่วมมือกันสกัดการเข้าไปวัดที่ของนายทุนกับเจ้าหน้าที่ที่ดิน คนเหล่านั้นมีการซื้อขายที่ดินของชาวบ้านโดยไม่รู้ขอบเขต ไม่มีหลักฐานใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งแสดงถึงความไม่โปร่งใส เอื้อประโยชน์กันระหว่างพนักงานที่ดินกับนายทุน

นี่เป็นยุทธวิธีที่แกนนำชาวบ้านร่วมกันคิดค้นขึ้น เพื่อผสมผสานกับการเจรจาระดับนโยบาย...คือ **ไม่รอให้ความยุติธรรมที่ล่าช้าเดินทางมาถึงเอง แต่ปกป้องความ**

ยุติธรรมต่อหน้าไว้ก่อนดีกว่า

ความเคลื่อนไหวที่หลากหลายของชาวหนองกินเพลถูกเฝ้ามองจากชุมชนकुสว่างริมน้ำมูล ในที่สุดก็เข้ามาสมัครเป็นสมาชิก เป้าหมายของพวกเขาคือการปกป้องที่สาธารณะเกือบ ๕๐๐ ไร่ ที่นายทุนออกเอกสารสิทธิทับ และต่อสู้นานกว่า ๒๐ ปีเช่นกันเพื่อเอาที่ดินเครือข่ายฯ ใต้บรรจุประเด็นของพวกเขาเข้าเจรจาในคณะกรรมการที่ทำเนียบทันที และให้อยู่ในเป้าหมายการตรวจสอบจากดีเอสไอเช่นกัน

พื้นที่ใหม่นี้ใช้ในการดูแลของแกนนำชาวบ้านจากเครือข่ายฯและวิทยากับเดือน ซึ่งวันนี้สะสมประสบการณ์อย่างรวดเร็วและให้คำแนะนำเบื้องต้นให้ห้องใหม่ได้แล้ว และนอกจากการเจรจากับรัฐบาลกลาง เขาก็ใช้กลยุทธ์ปกป้องความยุติธรรมต่อหน้าอย่างเข้มแข็งดุเดือดด้วยเช่นกัน ล่าสุดพวกเขาร่วมกับทีมแกนนำทั้ง หมดผลักตันให้อบต.เป็นผู้เสนอกันพื้นที่สาธารณะส่วนนี้ไว้ตามอำนาจของอบต. ซึ่งทางจังหวัดตอบรับ สั่งการให้พนักงานที่ดินดำเนินการรังวัดและกันเป็นพื้นที่ที่มีเอกสารหนังสือสำคัญที่หลงกำกับ (นสล.) ทันที

...นี่เป็นอีกยุทธศาสตร์หนึ่ง คือการผลักตันให้องค์กรท้องถิ่นเป็นเจ้าภาพในบางเรื่องบางขั้นตอน โดยภาคประชาชนทยอยมาเป็นกองหนุน “เมเดลล่า กล่าวว่า ขบวนการต่อสู้ของประชาชนก็เหมือนฝูงแพะ มีหมู่แพะ มีหัวหน้าฝูง มีหมาต้อนหรือเด็กต้อนฝูงแพะ แล้วก็ยังมีเจ้าของแพะ หลายคนหลายหน้าที่ที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น”

ขณะรอการอุทธรณ์ของพนักงานที่ดิน ดีเอสไอก็มีข้อสรุปจากการตรวจสอบว่า เอกสารโฉนดที่ออกทับที่นายวิทยาออกมิชอบ คณะกรรมการสิทธิฯได้ทำหนังสือด่วนถึงผู้ว่าฯ ให้สั่งการให้พนักงานที่ดินออกเอกสารสิทธิที่ดินให้ชาวบ้านสมาชิก ๒ ราย หลังจากถูกเก็บดองเอาไว้อย่างมีเลศนัย

นี่คือผลผลิตใหม่ หลังความพ่ายแพ้ต่อเบื้องมา ๒๐ปี เมื่อมีการจัดระบบ มีแนวการต่อสู้แบบใหม่ วันนี้พวกเขาเริ่มพบกับชัยชนะเล็กๆ บ้างแล้ว โดยมีแกนนำชาวบ้านเป็นพี่เลี้ยง และทำให้พื้นที่แถบนี้เปิดมิติใหม่ในการต่อสู้กับทุนที่ฉ้อโกงทั้งที่ทำกินคนจนและที่สาธารณะ

กระบวนการเชิงรุก อำนาจรัฐท้องถิ่น

หลังคสช. ยึดอำนาจและผู้ว่าฯที่มีท่าทีเป็นปฏิปักษ์กับชาวบ้านถูกย้ายเพราะเป็นสีแดง เครือข่ายจัดประชุมวิเคราะห์สถานการณ์ ระดมความเห็นเป้าหมายเพื่อกำหนดการเคลื่อนไหว โดยมีสันติบาลวังประภษาข่าวพวกเขาอยู่ไม่เว้นวัน เลยถือโอกาสจัดประชุมเกิน ๕ คนซะเลย ฮ่าๆ

...เขายึดอำนาจ แต่ปัญหาเรายังอยู่เหมือนเดิม...วิทยาวางนั้น

...เราก็ต้องเสนอ ผลักตันเหมือนเดิม เพราะต่อเบื้องมา และไม่ได้เป็นฝ่ายไหนกับใคร เราพูดแต่ปัญหา มาดูตอนไหนก็ไม่เห็นมีเบื้องหน้าเบื้องหลัง... เดือนดูเป็นเชิงรุกกว่า

...ใครมาอยู่ในอำนาจเป็นรัฐบาลก็ต้องแก้ปัญหาของประชาชน เราชาวบ้าน เราก็ตองเสนอ เรานัดเจรจากับทางราชการเลย จะได้ว่าเขาจะเดินหน้าแก้ปัญหาชาวบ้านอย่างไร...๐๐
ชาวบ้านของเราเสนอ

...เมื่อวันก่อนที่สำนักนายกฯเชิญเราไปคุย เขาก็อยากให้เราชวนประชาชนเสนอเรื่องที่เคยเจรจากับรัฐบาลไว้ขึ้นไปใหม่... เราหนึ่งในขบวนผู้ส่งรายงาน

...เรามาทำแผนงานสัก ๓ เดือนมี้ จะได้มีความต่อเนื่องและแบ่งงานกัน เอ้า.. เสนอมาต้องทำกิจกรรมอะไรบ้าง...๐๐ ชาวบ้านดำเนินการประชุม

๑. ทำหนังสือไปยื่นหน่วยทหารในพื้นที่ให้แก้ปัญหาที่ค้างทั้งหมด เช่น โฉนดชุมชนพรบ. ๔ ฉบับ ผู้ไปยื่นคือ แม่ใหญ่โอบ ทองมา พงษ์ ยายลาว

๒. นัดเจรจากับผู้ว่าคนใหม่ ให้เร่งแก้ปัญหาในอำนาจที่มี เช่น ข้อสรุปเรื่องไปโฉนดของพ่อใหญ่บูน ให้พงษ์ประสานจังหวัด

๓. จัดงานร่วมกับ อบต. มอบไปโฉนดใบแรกของพ่อใหญ่โสม ชาวบ้านจะได้มีกำลังใจ และเชิญผู้ว่ามามอบเลย....ให้เดือน วิทยา เบิ้ม กับลูกหลานพ่อใหญ่โสมเป็นทีมเตรียมงาน...๐๐ชาวบ้านสรุปจากการระดมความเห็น

จากนั้นมีการเตรียมเจรจากับผู้ว่าโดยเน้นให้พื้นที่เจ้าของประเด็นเป็นคนพูด ทีมที่ปรึกษานักจัดระบบชุมชนคอยเสริม เป้าหมายหลักคือ ให้มีคณะทำงานจังหวัดติดตามการทำงานต่อเนื่องและสั่งการ เช่น กรณีโฉนดของพ่อใหญ่บูน

การประชุมอย่างเป็นทางการระหว่างเครือข่ายฯ กับรองผู้ว่าฯ ที่ศาลากลาง
...วันนี้เราประชุมแก้ปัญหากันนะ ขอให้พูดกันอย่างกระชับ เพราะมีหลายเรื่องหลายวาระให้พิจารณา...รองผู้ว่าเปิดประชุม.....

กรณีที่๑ ค่าเยียวยาชาวบ้านห้วยฝั่งแดง

...ขอเรียนว่า มีมติจากกรมการระดับชาติแล้วให้จ่ายค่าเยียวยาตามที่คณะทำงานจังหวัดเสนอ...แกนนำชาวบ้านรายงาน

....นั่นให้จังหวัดทำหนังสือสอบถามจากกระทรวงต้นสังกัด ว่าอยู่ในขั้นตอนไหน...รองผู้ว่าสรุป

กรณีที่๒ การออกโฉนดให้นายบูน

...ว่ายังไง เจ้าที่ดินอำเภอ อยู่ในขั้นตอนไหน..รองผู้ว่าจีพนักงานที่ดิน

...ต้องรองบปี ๕๘ เดินสำรวจก่อน...เจ้าที่ดินชี้แจง

...แต่ดิฉันมีหลักฐานการเดินสำรวจเสร็จสิ้นแล้ว นี่คะ ตั้งแต่ปี ๕๔ แต่ที่ดินไม่ออกให้อย่างเดียว ไม่ต้องไต่ถามอะไรอีกแล้วคะ..เดือนชี้แจงพร้อมชูเอกสารในมือ

...คณะกรรมการหมดวาระไปแล้ว ต้องรอการแต่งตั้งใหม่...เจ้าที่ดินแย้ง

...มันคนละประเด็น ให้ดำเนินการต่อจากเรื่องเดิมที่ชาวบ้านอ้างว่ามีเอกสาร เอาละ ผมให้ที่ดินไปคืนเอกสารต้นขั้ว ถ้ามีจริงให้ออกโฉนดให้เสร็จใน ๓ เดือนนะ....รองผู้ว่าสรุป.....

การประชุมดำเนินต่อไป การโต้ตอบเจรจากันอย่างมีเหตุมีผลและมีข้อสรุปทุกข้อ รองผู้ว่ารับปากว่าจะประชุมแบบนี้เพื่อติดตามความคืบหน้าเป็นระยะ

วันนี้นักจัดระบบชุมชนนั่งฟังเงียบ ๆ คอยกระซิบบางคนที่ยังสงสัยในบางประเด็น รองผู้ว่าฯใช้ได้ ตรงไปตรงมา และอยากทำงาน สั่งการลูกน้องทันทีที่ประเด็นชัดเจน

เดือนแมนในข้อมูล และทำให้การพูดหนักแน่น มีเหตุผลมีเอกสารหลักฐานยืนยัน แสดงถึงการทำการบ้านมาเต็มที่

แกนนำชาวบ้านนำแนวทางของการประชุมได้ ฝ่ายชาวบ้านก็ได้ตอบหนักแน่นตรงเป้า และไม่ต้อนให้อีกฝ่ายจนมุมเสียหน้า

ท่ามกลางบรรยากาศทั้งประเทศหลังคสช. ยึดอำนาจ ข้าราชการส่วนใหญ่เข้าเกียร์ว่าง อ้างรอคำสั่ง คสช. แต่รองผู้ว่าฯ คนนี้กลับทำงานเต็มที่และรับปากว่าจะประสานผู้ว่าฯไปร่วมงาน..คืนสิทธิที่ดิน คืนความเป็นธรรม...ที่พ่อใหญ่โสมลากสังขารวัย ๘๐ มาเชิญในที่ประชุม

ถ้าเราไม่ไปรุกให้มีการประชุม ความคืบหน้าก็ไม่เกิดขึ้นแน่นอน นี่คือการต่อสู้อีกสนามหนึ่งที่ต้องมีศาสตร์และศิลป์ ความจริง ความรู้สึก และมาตรการที่รุกมากกว่ารับ ต่ออำนาจรัฐท้องถิ่น ที่องค์กรชาวบ้านต้องพร้อมและแสดงพลังจากความจนให้เต็มที่

ความเป็นธรรมที่เดินทางมาช้า ก็คือความไม่เป็นธรรม

กระบวนการต่อสู้ที่ยืดเยื้อลากยาว การมีกำลังจากภายนอกมาหนุนเสริมและมีแนวโน้มจะเกิดอาการน้ำลดตอผุด นายทุนปรับยุทธวิธีเกลี้ยกล่อมให้ชาวบ้านหลายคนซื้อที่ดินตัวเองคืนในราคาพิเศษ สมาชิกสูงอายุหลายรายยอมรับสภาพนั้น สมาชิกกลุ่มลดฮวบฮาบเหลือไม่ถึงสิบที่ยืนหยัด เราเองก็ยอมรับสภาพ ไม่มีกำลังไปจู่ดริ้งอะไรได้แต่ส่วนที่เหลือล้วนเป็นสมาชิกคุณภาพที่เข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และรอฟังคำตัดสินจากศาลปกครอง

ขบวนใหญ่ของประชาชนกำลังเตรียมการเจรจาใหญ่กับรัฐบาลคสช. ซึ่งยังคาดการณ์ไม่ถูกกว่าจะมีทัศนคติอย่างไรกับขบวนของคนจน

วิทยาแผ้วว้าว ควาย พี่ชไรร์ของเขายังระแวดระวังภัย เดือนไปดำนานาที่ตาลชุมบ้านเกิด คนอื่นก็อยู่ในกิจกรรมเหล่านี้ ชีวิตที่เดินไปภายใต้การคุกคาม การถูกฟ้องและฟ้องกลับ การทำกินในที่ดินที่ทับซ้อนหลายเจ้าของจากการแบ่งขายของนายทุน ทุกคนกำลังรอคอยความยุติธรรมจริง ๆ ที่กำลังเดินทางมา..จากที่ไหนซักแห่ง

ชุมชนร่วมสามัคคี: จากกองขยะมาเป็นบ้าน

โดย มณฑา อัจฉริยกุล

เริ่มต้นจากความทุกข์ชาวบ้าน

"ชุมชนร่วมสามัคคี" เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ในช่วงนั้นถือครองกรรมสิทธิ์โดยบริษัทแสนสุรัตน์จำกัด ตั้งอยู่บริเวณ "สี่แยกห้าแฉะ" ในซอยรามคำแหง ๓๙ (ซอยวัดเทพลีลา) ทิศตะวันออก ติดกับชุมชนทรัพย์สินใหม่ ทิศตะวันตกและทิศใต้ ติดลำรางสาธารณะ ซึ่งไหลเชื่อมต่อไปลงคลองแสนแสบ บริเวณชุมชนวัดเทพลีลา

บริเวณสองฝั่งซอยวัดเทพลีลานั้น ในอดีตเป็นท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ เรียกว่า "นาวังทองกลาง" การถือกำเนิดของมหาวิทยาลัยรามคำแหงในปี ๒๕๑๖ เป็นที่มาของแหล่งงานและดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งถนนรามคำแหงอย่างหนาแน่น เพื่อหางานทำ และค่อยๆ ขยายไปสู่บริเวณใกล้เคียง ทำให้นาวังทองกลางอันว่างเปล่า เต็มไปด้วยผู้คนที่อยู่มาจากที่ต่างๆ ทั้งจากกรุงเทพและต่างจังหวัด

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้นำที่ดินบริเวณวังเพชรบูรณ์ไปให้เอกชนเช่าสร้างศูนย์การค้า "เวิร์ดเทรดเซนเตอร์" จึงได้อพยพชาวบ้านที่อาศัยอยู่เดิมกว่าร้อยครอบครัว มาตั้งชุมชนใหม่ที่ซอยวัดเทพลีลา คือ ชุมชนทรัพย์สินใหม่ ทำให้บริเวณสองข้างถนนรามคำแหง ๓๙ เต็มไปด้วยชุมชน ได้แก่ ชุมชนทรัพย์สินเก่า ชุมชนเก่าพัฒนา ชุมชนทรัพย์สินใหม่ ชุมชนรุ่งมณีพัฒนา ชุมชนน้อมเกล้า ชุมชนร่วมสามัคคี เป็นต้น

การมาอยู่ของชุมชนร่วมสามัคคีในขณะนั้นเต็มไปด้วยปัญหามากมาย เพราะเป็นชุมชนบุกรุก ไม่มีสัญญาเช่า ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐได้ น้ำและไฟฟ้าต่อบ้านข้างเคียง ทำให้ชาวบ้านต้องจ่ายค่าน้ำค่าไฟในราคาแพงมาก ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนอยู่แล้วยิ่งได้รับความลำบากมากขึ้น

เมื่อเริ่มเป็นชุมชน

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น ส่วนใหญ่อพยพมาจากเขตห้วยขวางและเขตอื่นๆ ในกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งมาจากต่างจังหวัด โดยเข้ามาอยู่เองหรือมาซื้อสิทธิ์การอยู่อาศัย ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาทบ้าง ในระยะหลังเมื่อมีการสร้างหลักประกันอย่างมั่นคงแล้ว ก็จะมีญาติพี่น้องจากต่างจังหวัดของผู้ที่อาศัยอยู่เดิมเข้ามาอาศัยเพิ่มขึ้น จนอยู่ในสภาพที่แออัด จากการสำรวจข้อมูลพบว่าผู้มีสำเนาเดิมในภาคอีสานได้แก่ ขอนแก่น ชัยภูมิ ศรีสะเกษ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และอุบลราชธานี นอกนั้นมีภูมิลำเนาจากภาคกลางและภาคเหนือ ที่เหลือเป็นคนรุ่นลูกหลานที่เกิดในชุมชน

จากการที่ชาวชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยเป็นกลุ่มๆ และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาจากชุมชนเดิมนี้เอง ทำให้ความสัมพันธ์นี้ยังคงติดมาถึงชุมชนใหม่ จึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้ง

ด้านอาชีพและที่อยู่อาศัย การรวมกลุ่มเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องงานรับจ้างก่อสร้าง ชาวชุมชนมีความชำนาญในเรื่องงานช่างอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มช่างปูน ช่างไม้ (ทำเฟอร์นิเจอร์) และช่างตักแต่งภายใน (ตีวอลเปเปอร์) ซึ่งคนที่มีความชำนาญเหล่านี้จะชักชวนญาติมิตรที่เป็นสมาชิกในชุมชนไปทำงานด้วย มีความสัมพันธ์กันเพื่อนกึ่งลูกน้อง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มของคนที่มีอาชีพขายผลไม้ กล่าวคือ มีทั้งผู้ที่ไปซื้อสินค้ามาจัดใส่รถเข็น แล้วจำหน่ายหรือคนรู้จักมาเข็นขาย กับกลุ่มที่เป็นคนออกไปขาย เป็นต้น แล้วก็มีการแบ่งผลประโยชน์จากกำไรที่ขายได้กัน ผู้มีอาชีพค้าขายในลักษณะนี้ หลายรายมีรถเข็นเป็นของตนเอง ทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันในกลุ่มอาชีพเดียวกัน เป็นที่น่าสนใจว่าความสัมพันธ์แบบเครือญาติและญาติมิตรนี้ ไม่ได้นำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเฉพาะการทำมาหากินเท่านั้น แต่ยังสามารถพึ่งพากันในเรื่องของการจัดหาที่อยู่อาศัยด้วย กล่าวคือ มีการแบ่งห้องเช่าราคาถูกให้กับลูกน้องและครอบครัวได้อยู่อาศัยภายในชุมชน ทั้งนี้เพราะลูกน้องเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เป็นญาติที่อยู่ต่างจังหวัด ที่ชักชวนกันมาหางานทำนั่นเอง

จุดเริ่มต้นของการรวมตัว

เนื่องด้วยชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนบุกรุก จึงไม่ได้รับบริการพื้นฐานจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า น้ำประปา หรือสาธารณูปโภคอื่นๆ ชาวบ้านต้องซื้อน้ำไฟจากบ้านห้องแถวซึ่งอยู่ติดถนน และตอนมาปลูกบ้าน ก็ปลูกอยู่บนลาราง ช่วงแรกของการมาอยู่ก็มักทิ้งขยะลงใต้ถุน ทำให้ชุมชนต้องปลูกอยู่บนน้ำที่เต็มไปด้วยขยะ ลูกหลานซึ่งวิ่งเล่นอยู่บางครั้งก็ตกลงไป เต็มไปด้วยความลำบาก ดังนั้น ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน อันนอกเหนือจากการดูแลกันในลักษณะเครือญาติตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือได้เริ่มมีการตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นเมื่อปี ๒๕๓๖ โดยผู้ที่ได้รับเลือกเป็นกรรมการมีดังนี้

๑. นายอภิสิน	นุชนัน	ประธาน
๒. นายสมนึก	จันทร์อิน	รองประธาน
๓. นางประจวบ	วงษ์ราศ	กรรมการ
๔. นายเลิศผล	ส่องแสง	กรรมการ
๕. นายสมควร	เหล็กแดง	กรรมการ
๖. นายวิสันต์	บุญทา	กรรมการ
๗. นางนันทิกา	คำโสภา	กรรมการ
๘. นายคำผา	พิกุลพงษ์	กรรมการ

เพื่อดูแลสมาชิกในชุมชนให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้มีการดำเนินงานอย่างจริงจังมากนัก จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๓๘ บริษัทแสนสุรัตน์จำกัด ซึ่งถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ได้มีหนังสือแจ้งให้ชาวชุมชนทราบว่า บริษัทซึ่งเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินจะเข้าไปดำเนินการพัฒนาใช้ที่ดินดังกล่าว แต่ไม่ได้แจ้งข้อมูลรายละเอียด ทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในเรื่องที่

อยู่อาศัย และเริ่มเกิดการประสานงานกับชุมชนข้างเคียงบนถนนรามคำแหง ๓๙ ซึ่งตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯเช่นเดียวกัน การรวมตัวดังกล่าวมีเป้าหมายเดียวกันทุกชุมชน คือ การต่อรองเพื่ออยู่อาศัยในที่ดินเดิม หลังจากได้รับแจ้งจากบริษัทแสนสุรัตน์ คณะกรรมการชุมชนนำโดยนายอภิสิทธิ์จึงเข้าไปพบกับผู้บริหารของบริษัทที่สำนักงานทรัพย์สินฯ แต่ก็ถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าพบ โดยมีการปิดประตูสำนักงานฯไม่ให้ชาวบ้านเข้าไป ชาวบ้านจึงกลับมาที่ชุมชนด้วยความผิดหวัง หลังจากนั้นบริษัทก็นำเอกสารมาปิดประกาศให้ชุมชนออกไปจากพื้นที่ สร้างความตกใจให้กับชาวบ้านมาก

ต่อมาชาวชุมชนร่วมสามัคคี ได้มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น มีคณะกรรมการดังนี้

๑. นางบังอร	เอนกผล	ประธาน
๒. นายสมนึก	จันทร์อิน	เลขานุการ
๓. นายนิมิตร	จันทร์เขียว	กรรมการ
๔. นางประจวบ	วงษ์ราศ	กรรมการ
๕. นายเลิศผล	ส่องแสง	กรรมการ

การตั้งกลุ่มออมทรัพย์นี้ เป็นการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) และจากการไปเรียนรู้แนวทางการพัฒนาเรื่องที่อยู่อาศัยของพชม. นี้เอง ทำให้ประธานชุมชนและคณะกรรมการหลายคนได้ออกไปหาที่ดินแปลงใหญ่ เพื่อหาทางออกให้กับชุมชน ไปดูกันหลายแห่งทั้งใกล้และไกลแต่ก็ไม่มีที่ดินที่ราคาและสถานที่เหมาะสม

กิจกรรมคือเครื่องมือของการเปลี่ยนแปลง

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๓๙ โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจาก สำนักความร่วมมือทางด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Danish Cooperation for Environment and Development หรือ DANCED) ประเทศเดนมาร์ก โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนแออัดได้คิดค้นรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชนของตนเองและจัดทำโครงการเสนอผ่านเครือข่ายฯ

โครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองนี้ เข้ามาในช่วงที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.) ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ไว้ในเมืองหลายแห่งแล้ว โครงการฯ นี้จึงเป็นเครื่องมือที่จะเชื่อมกลุ่มออมทรัพย์ หรือชุมชนทั้งหลายให้ร่วมมือกัน สร้างพลังของเครือข่าย เพื่อสร้างการต่อรองของชุมชนมากขึ้น

ในช่วงนั้นต้องถือว่าเราได้ทำงานร่วมกันไปพร้อมๆ กับโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ได้ลงชุมชนและใช้เวลาศึกษาชุมชนพอสมควร จึงเข้าใจถึงปัญหาของชาวบ้านในเรื่องที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ รวมถึงเรื่องน้ำไฟที่ชุมชนต้องต่อจากบ้านข้างเคียงในราคาที่สูงมาก เพราะยังเป็นชุมชนบุกรุก ไม่มีทะเบียนบ้าน จึงทำให้ต่อน้ำต่อไฟฟ้าจากรัฐไม่ได้ นอกจากเรื่องดังกล่าวแล้ว เรื่องขยะที่อยู่ใต้ถุนชุมชนก็เป็นเรื่องใหญ่ ซึ่งชุมชนอยู่

กับขยะมานานอาจจะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปัญหา แต่คนข้างนอกจะมองอย่างกตัญญูกับชุมชนว่าอยู่กับ ขยะน้ำคร่ำ เป็นชุมชนสกปรก ไม่มีการพัฒนา

การจัดการขยะ

เราจึงได้เสนอกับนายอภิสิทธิ์ ประธานและคณะกรรมการชุมชนว่า ขยะของชุมชนเป็น ปัญหา ชุมชนอยู่กับขยะมานานอาจจะไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นอะไร หากมีการจัดเก็บ ชุมชนก็จะสะอาด ขึ้น เป็นกิจกรรมที่ไม่ต้องใช้เงินมาก นอกจากนั้น ยังเป็นการเปิดตัวกับเขตวังทองหลางด้วย เนื่องจากเขตไม่ยอมรับการมีอยู่ของชุมชนร่วมสามัคคี หลังจากเสนอกิจกรรมนี้กับชุมชน ก็ ได้รับการขานรับ ได้มีการประชุมวางแผนกัน โดยเริ่มการเก็บขยะจากกลุ่มบ้านไหน กลุ่มบ้าน นั้นต้องดูแลเรื่องอาหารน้ำดื่ม ส่วนประธานชุมชนก็ไปประสานกับเขตวังทองหลางเพื่อนำรถมา ขนขยะไป ซึ่งทางเขตก็รับว่าจะนำรถมาขนให้ จนถึงวันจัดเก็บชาวชุมชนก็ออกกันมาเกือบทุก หลังคาเรือน มีบางหลังติดงานก็ฝากเงินช่วยค่าข้าวค่าน้ำเอาไว้ให้กับผู้ลงเก็บ เขตวังทองหลาง เข้ามาก็ตื่นตกใจมากเพราะขยะได้ถุนชุมชนเยอะมาก อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ได้เปลี่ยนท่าที ของเขตที่มีต่อชุมชนเพราะกรรมการทำงานกันจริงจัง ชุมชนก็รู้สึกว่าการประสบความสำเร็จ แม้จะ เห็นดีเห็นชอบแต่ก็ยิ้มแยมแจ่มใสมีความสุข อย่างไรก็ตาม กิจกรรมเก็บขยะนี้ ชุมชนยังต้องมึ การนัดเก็บกันอีกหลายครั้งกว่าจะเก็บหมด ซึ่งชุมชนบางแห่งก็นำขยะจากส่วนหนึ่งไปถม จึง ทำให้ได้ที่เพิ่ม

ส่วนเรื่องของที่ดินนั้น บริษัทแสนสุรัตน์ก็ยังส่งเอกสารมาปิดตลอด จึงได้หารือกับ ชาวบ้านว่าก็ให้เขาปิดไป เพราะชุมชนอื่นๆ เขาก็ยังอยู่กันได้ อีกอย่างสำนักงานทรัพย์สินฯ ก็ เริ่มมีแนวทางของความต้องการพัฒนาชุมชนบนที่ดินของตัวเองขึ้นมาบ้างแล้ว จึงคิดว่าทำ อย่างไรจะให้มีการเจรจากับชุมชนได้ ชาวบ้านจึงต้องมาคิดกิจกรรมการพัฒนาให้มากขึ้น ให้ เห็นว่าการอยู่อาศัยของชุมชนไม่ได้หนึ่งเฉย คิดค้นการพัฒนาตลอด

น้ำประปา

เมื่อทำกิจกรรมหนึ่งสำเร็จ ชาวบ้านรู้สึกอีกเหิม มีกำลังใจที่จะทำเรื่องอื่นต่อ จึงได้ หารือกับชุมชนว่าจะทำอะไร ชาวบ้านมีความเห็นร่วมกันว่าจะทำเรื่องน้ำประปา เนื่องจากต้อง ต่อจากคนอื่น ซึ่งคิดค่าน้ำแพงมาก ส่วนเรื่องไฟฟ้าถึงแม้จะแพงเช่นกัน แต่เมื่อต้องเลือก จึงขอ เลื่อนน้ำเพราะเป็นปัจจัยที่สำคัญ จึงได้นำเสนอเรื่องโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ซึ่งจะต้องเสนอโครงการผ่านเครือข่าย จากนั้นจึงได้ไปประสานชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งโดย ส่วนใหญ่ก็พบปะกันอยู่แล้วในเรื่องที่ดิน โดยนำโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมเข้าไปหารือ โดยได้อธิบายกิจกรรมและงบประมาณที่สามารถหนุนเสริมได้ หลายชุมชนจึงเห็นร่วมกันว่า ควรรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ซึ่งได้มีการประชุมกันในครั้งต่อมาว่า การรวมกันเป็นเครือข่าย นอกจากจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเรื่องที่อยู่อาศัยแล้ว เรื่องอื่นๆ เราก็จะช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน การรวมตัวกันจึงเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการภายใต้ชื่อ “เครือข่ายวังทองหลาง” มี

สมาชิกรวมกันทั้งสิ้น ๖ ชุมชน คือ ชุมชนร่วมสามัคคี ชุมชนเก่าพัฒนา ชุมชนทรัพย์สินเก่า ชุมชนน้อมเกล้า ชุมชนเทพลีลา และชุมชนรุ่งมณี

ส่วนของชุมชนร่วมสามัคคี ได้มีการประชุมและเสนอโครงการติดตั้งน้ำประปา โดยการติดตั้งดังกล่าวนอกจากมีการตั้งคณะกรรมการเรื่องน้ำประปาแล้ว ยังมีการเสนอให้ชุมชนแบ่งกันเป็นกลุ่ม ซึ่งชาวบ้านเห็นด้วยและแบ่งกลุ่มกันจนมี ๑๘ กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่มสำหรับดูแลเรื่องมิเตอร์ และดูแลการเก็บเงินส่งคณะกรรมการน้ำ (ภายหลังการจัดการน้ำซึ่งมีระบบหัวหน้ากลุ่มนี้ได้กลายเป็นระบบของการดูแลชุมชนด้วย) เมื่อคราวที่ชุมชนเสนอโครงการเข้ามาที่เครือข่าย ในส่วนเฉพาะของชุมชนร่วมสามัคคีได้รับงบประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ บาท และต่อมาได้เสนอต่อกรรมการโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองอีก เมื่อ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ ซึ่งก็ได้รับการอนุมัติ ทำให้ชาวบ้านดีใจมาก เพราะถือเป็นงบประมาณก้อนแรกที่ลงมาในชุมชน สามารถเดินเรื่องและต่อน้ำประปาจนเสร็จเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๑ มีการประชุมเปิดโครงการน้ำประปา ได้เชิญเขตวังทองหลาง เครือข่ายฯ และทางโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมฯ มาด้วย

หลังจากเสร็จการทำกิจกรรมเรื่องน้ำครั้งนี้ ปรากฏว่าชุมชนมีความมั่นใจมากขึ้น ทั้งยังมีชุมชนอื่นขอมาศึกษาดูงานมากขึ้น จากทั้งชุมชนในประเทศเองและชุมชนจากประเทศกัมพูชา คณะกรรมการชุมชนได้อธิบายตั้งแต่กิจกรรมขยะ จนเรื่อยมาสู่กิจกรรมน้ำประปา รวมถึงระบบการบริหารจัดการต่างๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งนี้นับว่าทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ไปด้วย

ไฟฟ้าและทะเบียนบ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ กิจกรรมต่อมาคือ เรื่องไฟฟ้า เนื่องจากนายอภิสิน ประธานชุมชนบอกว่า ตอนนี้มันหยุดไม่ได้แล้ว เมื่อได้น้ำประปาก็คิดเรื่องไฟฟ้าต่อ ได้มาหารือและเริ่มวางแผนเดินเรื่องขอบ้านเลขที่ โดยเป็นการขอให้เครือข่ายด้วย นายอภิสินได้นำรายชื่อไปพบกับเจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพย์สินฯ ซึ่งในช่วงหลังก็อ่อนลงไม่ได้แสดงตัวว่าโล้เรือชาวบ้าน จนได้ลายเซ็นของผู้มีอำนาจให้ความเห็นชอบ ถึงแม้จะได้มาชุมชนละ ๓๐ หลังคาเรือน ก็ถือว่าประสบความสำเร็จ จึงนำเอกสารดังกล่าวมาขอทะเบียนบ้านชั่วคราว ๓๐ ราย หลังจากนั้นนำมาขอต่อไฟฟ้า กระจายเป็นจุดให้บ้านหนึ่งหลังต่อได้ ๔-๕ คราวเรือน จึงนับเป็นความสำเร็จที่ตามมาอีกหนึ่งเรื่อง

จากการทำงานของชุมชนซึ่งประสบความสำเร็จหลายเรื่อง ทำให้มีความมั่นใจมากขึ้น นายอภิสิน ประธานชุมชนบอกว่า “ต่อไปนี้มีความมั่นใจมากขึ้น ไม่กลัวปัญหาที่ตามมาแล้ว เพราะเกิดอะไรขึ้น ก็จะใช้ประสบการณ์ที่ทำงานมาแก้ปัญหา” ในชุมชนก็มีความตื่นตัวสูง มีการร่วมมือกันอย่างกว้างขวางทั้งในชุมชนและชุมชนข้างเคียง

กลุ่มออมทรัพย์: การหลอมรวมชุมชน

สำหรับการพัฒนาในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ จุดเริ่มต้นก็มาจากการตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนนั้นได้จริงจังมากขึ้น ประกอบกับชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ดินบุกรุกและไม่ได้รับการยอมรับ ไม่มีบริการพื้นฐานจากรัฐ ทำให้ชุมชนแห่งนี้ต้องดิ้นรนเพื่อหาทรัพยากรต่างๆ มาพัฒนาตัวเองจากแหล่งทุนต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรูปของการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อระดมทุนกันเองภายในชุมชน และใช้เป็นเงื่อนไขในการประสานงานกับแหล่งทุนภายนอก ตลอดจนได้พัฒนารูปแบบกิจกรรมในชุมชนหลากหลายขึ้น โดยเน้นการสร้างการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ทั้งหน่วยงานพัฒนา หน่วยงานของรัฐ ตลอดจนนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง เช่น กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน(อปพร.) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขและกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ถึงแม้ว่ากลุ่มกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นจะตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการกันเองที่ไม่ได้รับการรับรองจากราชการ แต่ก็เป็นที่กิจกรรมที่ชุมชนได้รวมตัวและดำเนินการกันอย่างจริงจัง จนผลงานเป็นที่ยอมรับ และได้รับงบประมาณสมทบจากหน่วยงานต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนักงานเขตวังทองหลาง และนักการเมืองท้องถิ่น เริ่มมองเห็นความจริงจังและเข้าใจชาวชุมชนมากขึ้น

นอกจากนี้ ชาวชุมชนยังให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมวันสำคัญของทางราชการ และงานประเพณีต่างๆ ด้วย อาทิ งานวันขึ้นปีใหม่ งานวันเด็ก วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา งานวันแม่ งานวันพ่อ เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นช่องทางในการได้มาซึ่งทรัพยากร และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวชุมชนกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือของชาวชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับขององค์กรและหน่วยงานของรัฐมากขึ้น ถึงแม้ว่าชุมชนร่วมสามัคคีจะยังไม่ได้รับการรับรองจากราชการก็ตาม

กองทุนจากสังคม(SIF)และมียาชาวา

จากการทำกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และการร่วมมือด้วยดีของสมาชิกชุมชนนี้เอง ชุมชนร่วมสามัคคีจึงได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากกองทุนทางสังคม (SIF)³ เพื่อจัดการสวัสดิการให้กับสมาชิกในชุมชน ด้านทุนการศึกษา กองทุนอาชีพ กองทุนผู้สูงอายุ รวมทั้งได้รับเงินจากกองทุนมียาชาวา⁴ จากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.) เพื่อการพัฒนาอาชีพและแก้ไขปัญหาเงินกู้ยืมในระบบ ทำให้ชาวชุมชนมีประสบการณ์ในการบริหารการเงินเพิ่มขึ้น

³ การก่อเกิดกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund : SIF) หรือชื่อย่อว่า กองทุนชุมชน เกิดขึ้นท่ามกลางภาวะวิกฤติเศรษฐกิจฟองสบู่แตก มีผู้คนตกงานกลับคืนถิ่นสู่ชนบทราว ๒ ล้านคน เกิด NPL ภาวะหนี้สิน 2.8 ล้านล้านบาท การกระตุ้นเศรษฐกิจโดยใช้วิกฤติเป็นโอกาส ซึ่งทำให้รัฐบาลตัดสินใจกู้เงินจากธนาคารโลก (World Bank) กล่าวเฉพาะกองทุนชุมชน (SIF) กู้มา ๑๒๐ ล้านบาท (ราว ๔,๘๐๐ ล้านบาท) ในระยะเวลา ๔๐ เดือน ตั้งแต่มีนาคม ๒๕๔๒-เมษายน ๒๕๔๕

แนวความคิดของ SIF ต้องการแสวงหาทางออกใหม่ให้แก่สังคม เน้นการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน สร้างทุนทางสังคม มุ่งช่วยเหลือกลุ่มคนว่างงาน กลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาส เสริมสร้างการพึ่งตนเองและความเข้มแข็งแก่ชุมชน และหวังผลให้เกิดประชาคมและธรรมภิบาล

⁴ กองทุนการเงินเพื่อช่วยเหลือประเทศในเอเชียที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ มูลค่ากองทุน 30,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ภายใต้ชื่อ "กองทุนมียาชาวา" มีเป้าหมายครึ่งหนึ่งให้เป็นแหล่งเงินทุนระยะสั้นที่ปล่อยกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ส่วนอีกครึ่งให้เป็นเงินอุดหนุนด้านการค้าและการลงทุนในระยะเวลา 3 ปี

อย่างไรก็ตาม ขณะที่การรวมกลุ่มเพื่อการทำกิจกรรมและสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอกอย่างกว้างขวางนั้น แต่กลุ่มแกนนำที่มีบทบาทในชุมชนยังจำกัดอยู่ที่ผู้นำเพียง ๗-๘ คนเท่านั้น จึงมีการเลือกตั้งเปลี่ยนคณะกรรมการชุมชนไปบ้าง โดยคนที่มีบทบาทและมีอำนาจตัดสินใจหลักคือประธานชุมชน และในหลายกรณีที่ดำเนินการลงไปก็ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ประธานชุมชนละเลยเรื่องที่ควรให้ความสำคัญ คือการรับฟังความคิดเห็นจากคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้ด้วยความเชื่อมั่นว่าความคิดและกิจกรรมที่ตนเสนอเป็นความต้องการของลูกบ้านจริง ๆ ทำให้การเคลื่อนกิจกรรมมีลักษณะคิดเร็วทำเร็ว จนบางครั้งกรรมการคนอื่น ๆ ไม่มีส่วนร่วมคิดและตามไม่ทัน อย่างไรก็ตามเมื่อคณะกรรมการได้มีการท้วงติงกัน การกลับมาคิดร่วมกันก็ค่อย ๆ มีเพิ่มขึ้น ทำให้การทำงานชุมชนยังคงสามารถดำเนินไปได้ในระยะต่อมา

ต่อมาคณะกรรมการชุมชนได้เสนอโครงการทำสะพานไปที่เขตวังทองหลาง ซึ่งก็ได้รับการอนุมัติ สร้างความดีใจให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก และต่อมาถึงทราบว่าเป็นโครงการนี้เป็นงบประมาณมิยาซาวาที่ผ่านการเคหะแห่งชาติมา ซึ่งเป็นงบที่ให้เป็นวัสดุก่อสร้าง ไม่ได้ให้เป็นตัวเงิน แต่ถึงอย่างนั้นชาวบ้านก็สามารถดำเนินการก่อสร้างจนเสร็จสิ้นตามแผนงานที่กำหนด

ผลงานที่แสดงถึงความร่วมแรงร่วมใจกันของชุมชน : ศาลาเอนกประสงค์

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ คณะกรรมการการเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเอเชียและแปซิฟิก องค์การสหประชาชาติ (ESCAP) มีโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง การสร้างโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคมโดยองค์กรชุมชน หรือ Social Safety Net ลงมา โดยมอบหมายให้มูลนิธิชุมชนไทเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนร่วมสามัคคีที่คัดเลือกเป็นชุมชนนำร่องในการวิจัย พร้อมทั้งให้มีการเสนอโครงการของชุมชนอีกหนึ่งอย่าง ในที่สุดชุมชนได้เสนอจัดทำโครงการสร้างศาลาเอนกประสงค์ เพื่อเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชน โดยศาลาเอนกประสงค์จะเป็นจุดศูนย์รวมที่สำคัญของกิจกรรมทั้งหมดในชุมชน ซึ่งไม่เพียงเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือของชาวชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น แต่จะเป็นเวทีแสดงออกให้หน่วยงานต่าง ๆ เห็นศักยภาพของชาวชุมชนมากยิ่งขึ้น

หลังจากการเสนอและอนุมัติโครงการไปแล้วกว่าหนึ่งเดือน การสร้างศาลาเอนกประสงค์หรือศูนย์ชุมชนก็ยังไม่เริ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะได้เสนอไปเพียงการก่อสร้างตัวอาคาร ส่วนฐานล่างนั้นต้องรอการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น จึงได้มีการประชุมหารือเพื่อปรับโครงการร่วมกัน เพื่อจะได้มีจุดเริ่มต้น และเป็นการเสริมกำลังใจให้กับชาวชุมชน

ซึ่งจากการดำเนินโครงการศาลาเอนกประสงค์นี้เอง เกิดผลที่น่าสนใจหลายประการ คือ ชาวชุมชนมีการช่วยเหลือกันในการก่อสร้างศาลาอย่างขะมักเขม้น ทั้งหญิงและชาย นาย

ช่างต่างๆทุกประเภทที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นช่างเฟอร์นิเจอร์ ช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ต่างก็มาช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี

ตลอดกระบวนการจัดทำโครงการตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้น ได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของ ชาวชุมชนอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดผู้นำใหม่ขึ้นมาประมาณ ๓-๔ คน ซึ่งประเด็นนี้เป็น จุดอ่อนของชุมชนร่วมสามัคคีมาโดยตลอด ที่ผู้นำเก่าก็เริ่มเข้าใจและลดบทบาทลง จึงได้ ปรับเปลี่ยนและสนับสนุนให้ทำในบทบาทที่เหมาะสมแทน เช่น ประธานชุมชนที่มีความเชื่อมั่น สูงมาก ไม่ค่อยรับฟังความเห็นผู้อื่น แต่ในกระบวนการทำโครงการที่มีคนเข้ามาร่วมเป็น จำนวนมาก ซึ่งแต่ละคนต่างก็มีความรับผิดชอบและมีความสามารถ จึงเกิดการคานกันและฟัง ความเห็นกันมากขึ้น ถึงแม้ว่าในระยะที่เข้าไปทำโครงการแรกๆ ผู้นำบางคนจะมองว่าเป็น กระบวนการที่ไม่เชื่อผู้นำก็ตาม แต่งานก็เสร็จลงด้วยดี เกิดความร่วมมือของชุมชนอย่าง กว้างขวาง กลุ่มแม่บ้านในชุมชนก็มีบทบาทในการสนับสนุนงานและการให้กำลังใจ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการช่วยกันดูแลรักษาศูนย์ให้มีความสะอาด เป็นระเบียบ เพราะศูนย์แห่งนี้มีความ ภูมิใจของชาวชุมชนทุกคน

นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็น ก็เช่น มีการนำสิ่งที่ดำรงอยู่ของชาว ชุมชนออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ความสัมพันธ์แบบพึ่งพา และเอื้ออาทรของคนในชุมชน ซึ่งหาไม่ได้ง่ายนักในสังคมปัจจุบัน และที่สำคัญ ได้นำเอาปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของชาวชุมชนออกมาพูดคุยแลกเปลี่ยน เพื่อแก้ปัญหาพร้อมกัน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเห็นเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะประธานชุมชนร่วม สามัคคีได้กล่าวความรู้สึกไว้ในวันเปิดศูนย์ว่า "ชุมชนร่วมสามัคคี เป็นชุมชนบวรที่ผ่าน มาพวกเราช่วยกันทำกิจกรรมหลายอย่าง เพื่อพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า พวกเราก็มี ความสามารถดูแลกันเองได้ การสร้างศาลาเอนกประสงค์ ทำให้พวกเราได้ร่วมแรง ร่วมใจกันทำงาน ใครมีความสามารถเรื่องอะไรก็มาช่วยกัน ผลที่เกิดขึ้นก็ทำให้กลุ่ม ต่าง ๆ ได้ใช้ประโยชน์จากศาลา ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ กันมากขึ้น มี ผู้นำใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลายคน" ด้วยบุคลิกที่เป็นคนคิดเร็วทำเร็ว อาจจะก่อให้เกิดปัญหาใน การทำงานร่วมกันบ้าง แต่ความที่เป็นคนซื่อสัตย์ ไม่จับเรื่องเงิน เป็นจุดแข็งที่ทำให้ชาว ชุมชนยอมรับในตัวนายอภิสิน ผู้นำชุมชนในขณะนั้นเป็นอย่างดี

ผลสะท้อนต่อสังคมในพื้นที่

การได้รับเลือกเป็นโครงการบ้านมั่นคงนาร่อง ในปี ๒๕๔๖ สถาบันพัฒนาองค์กร ชุมชน (พอช.) ได้มีแผนที่จะเสนองานพัฒนาที่อยู่อาศัย คือ "โครงการบ้านมั่นคง" เป็นนโยบาย หลักขององค์กร จึงเลือกชุมชนร่วมสามัคคีเป็นชุมชนนาร่อง เป็น ๑ ใน ๑๐ ชุมชนที่จะเสนอ เพื่อให้ได้รับการอนุมัติจากรัฐบาล

โครงการบ้านมั่นคงที่ได้รับอนุมัติเป็นจำนวนเงิน ๑๘ ล้านบาท เป็นงบประมาณภาค ๓, ๑๒๕,๐๐๐ บาท โดยมีกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเป็นผู้กู้ ได้เสนอเงื่อนไขโดยมีครอบครัว

หลัก ครอบครัวขยาย และผู้เช่า ๑๘ ราย รวมทั้งสิ้น ๑๒๕ ราย ในรายชื่อของผู้เช่า ๑๘ รายนั้น ได้เสนอให้ได้รับการพิจารณา เนื่องจากเช่ามานานกว่า ๑๐ ปี ชุมชนจึงเห็นสมควรเสนอให้พิจารณาด้วย อย่างไรก็ตามบ้านมั่นคงที่ได้รับการอนุมัติ ยังไม่ได้พูดถึงปัญหาเรื่องที่ดิน

ในเรื่องการก่อสร้างชุมชนมีช่างหลักอยู่หลายคน การวางแผนก่อสร้างจึงไม่ยากเท่าไร ได้แบ่งการก่อสร้างเป็น ๔ เฟส โดยทำเรื่องของอนุมัติขออนุญาตขุดบ่อก่อน เริ่มการก่อสร้าง คือ ๓๑ หลัง ในการก่อสร้างใช้แรงงานในชุมชนทั้งหมด ชุมชนได้รื้อบ้านของชาวบ้าน ๓๑ หลัง และเริ่มถมดิน ตั้งแต่ขุดบ่อก่อนยังไม่ลงมา เจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินฯ ก็มาห้ามไม่ให้ทำการถมดิน แต่ชุมชนก็เดินหน้าจ้างกลุ่มออมทรัพย์ของตนเองไปก่อน นายอภิสิทธิ์ ประธานชุมชนก็ไปเจรจากับร้านวัสดุก่อสร้างว่าขอเบิกของล่องหน้าซึ่งร้านก็ให้ จนเริ่มขึ้นบ้าน หลังแรกเจ้าหน้าที่ของสำนักงานทรัพย์สินฯ ก็มากันหลายคนสั่งระงับการก่อสร้าง ชุมชนก็หยุดสร้างในช่วงที่เจ้าหน้าที่มา หลังจากนั้นวันรุ่งขึ้นก็ดำเนินงานต่อ จนเจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพย์สินฯ ให้สร้างบ้านคู่แรกก่อน แต่ชุมชนก็ขึ้นทั้งหมด ๓๑ หลังตามที่วางต่อหม้อไว้ จนทำให้สำนักงานทรัพย์สินฯ ต้องเรียกเข้าไปคุยเรื่องการเช่า ซึ่งขณะนั้นงบประมาณพอช. ก็เริ่มอนุมัติเฟสแรกมาพอดี จึงได้ดำเนินการกันต่อไป

สัญญาเช่าที่ดินของชุมชน หลังจากเจรจากันอยู่นานก็ได้ขอสรุป ตารางวาละ ๑๕ บาทต่อเดือน ชุมชนก็ดำเนินงานก่อสร้างต่อจนเสร็จ ๔ เฟส โดยเฟสผู้เช่าจะเป็นอาคารชุดสูง ๔ ชั้น และมีการเสนอขอเงินกู้เพิ่มจากเดิมอีก ๕ ล้านบาท เนื่องจากอาคารของผู้เช่าไม่พอสำหรับในส่วนเงินกู้บ้านมั่นคง ชุมชนก็เก็บส่งพอช. ซึ่งสัญญาการกู้เงินเป็นเวลา ๑๕ ปี

จากชุมชนบนกองขยะผู้บุกรุกได้ผ่านการต่อสู้ ที่หลายครั้งเกือบจะต้องโยกย้ายไปอยู่ในที่ใหม่ แต่เพราะการต่อสู้ของชุมชน แรงผลักดันที่ไม่ยอมหยุดนิ่ง เป็นเหตุให้ชุมชนต่อสู้จนได้ที่อยู่อาศัย การได้ที่อยู่อาศัยของชุมชนร่วมสามัคคีทำให้ชุมชนอื่นที่อยู่ที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ ตื่นตัวไปด้วย และร่วมกันผลักดันเจรจาจนได้เช่าที่ดินเหมือนกัน เช่น ชุมชนเก่าพัฒนา ชุมชนน้อมเกล้า ซึ่งอยู่ในเครือข่ายวังทองกลางด้วยกัน

งานการจัดระบบชุมชน กลางเมืองเชียงใหม่

โดย ศรีนพร พุ่มมณี

งานจัดระบบชุมชน (community organizing)

จากเอกสาร History of Asian Community Organization “Being with the Poor” ที่ได้อ้างอิงถึงการประชุมของกลุ่มคนทำงานเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนของคนยากจน ประมาณ ๘๐ กลุ่มในขณะนั้น ที่ Tagisan meeting in Quezon City ในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ (พ.ศ. ๒๕๒๘) ได้ร่วมกันให้นิยาม ความหมายของการจัดระบบชุมชน (community organizing / co) เอาไว้ดังนี้

๑. งานจัดระบบชุมชนหรือที่เรียกย่อว่างาน co เป็นกระบวนการทำงานกับชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น คนจน ผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ จากประเด็นเล็กที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้หรือเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากในชุมชน เป็นเรื่องที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน มีการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน ตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้เกิดการลงมือแก้ปัญหาาร่วมกัน มีการประเมินผล การย้อนมองตนเองทุกครั้งหลังจากเสร็จการปฏิบัติการ งานการจัดระบบชุมชนนี้เป็นการทำงานที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร ที่เริ่มจากประเด็นเล็กๆ จากระดับชุมชน สู่อำเภอและระดับชาติที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

๒. มีการพัฒนาจิตสำนึกผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ และกระบวนการทำงานเป็นเครื่องมือสำคัญ ที่จะช่วยสร้างการตระหนักรู้และเป็นข้อพิสูจน์ถึงแรงจูงใจในการเข้าร่วมการต่อสู้ การพัฒนาจิตสำนึกที่ดีที่สุด ไม่สามารถเกิดได้จากการเรียน จากการท่องจำ หรือระบบแบบ banking system แต่จะเกิดจากการลงมือปฏิบัติเท่านั้น ความสัมพันธ์ของกระบวนการวิภาษวิธีระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ ส่งผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกของประชาชน

๓. มีมวลชนและการมีส่วนร่วม การจัดระบบชุมชนเป็นการทำงานร่วมกับคนจน คนไร้อำนาจ และผู้ถูกกดขี่ การสร้างการเปลี่ยนแปลงต้องมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนหรือคนจำนวนมากที่สุดที่จะมากได้ในประสบการณ์การจัดตั้ง

๔. มีผู้นำประชาธิปไตย พึงระลึกว่านักจัดระบบชุมชนไม่ใช่ผู้นำ แต่การจัดระบบชุมชนต่างหากที่คือการสร้างผู้นำแบบประชาธิปไตย

เป้าหมาย

๑. เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจประชาชน

เป้าหมายของนักจัดระบบชุมชนคือการสร้างเสริมพลังอำนาจเพื่อประชาชนผ่านกระบวนการจัดระบบชุมชน ประชาชนจะเริ่มตื่นตัว จากจุดที่พวกเขาไร้อำนาจ และค่อยๆ พัฒนาศักยภาพสูงขึ้นจากเรื่องเล็กสู่ปัญหาที่ใหญ่ขึ้น สังคมประสบการณ์และชัยชนะจนกระทั่งกลายเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ มีพื้นที่ยืนในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรองนั่นเอง

๒. เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง

การสร้างพลังอำนาจของคนจนและผู้ถูกกดขี่นั้นต้องมีการมองยาวไปถึง การหวังผล ถึงการสามารถปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมในด้านต่าง ๆ ให้มากที่สุดด้วย ให้สังคม ลดความเหลื่อมล้ำต่าง ๆ ให้มากที่สุด ให้สังคมเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มในสังคมได้ แสดงออกถึงเสียงและความเห็น ความต้องการต่าง ๆ ได้มากที่สุด

หลักการ

๑. การจัดระบบชุมชนไม่ใช่งานการแก้ปัญหา แต่คืองานการสร้างความรู้ ความเข้าใจ และเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้ประชาชน (people's power)
๒. การจัดระบบชุมชนคือ การสอนผู้นำ เริ่มจากการค้นหาผู้นำไม่ว่าหญิงหรือชาย ที่มีความสนใจจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคม community organizer จัดตั้งผู้นำ และผู้นำทำหน้าที่จัดตั้งชุมชน
๓. การเริ่มต้นงานจัดระบบชุมชนควรเริ่มจาก พื้นที่ที่มีลักษณะแบบชุมชน ไม่มี การรวมกลุ่ม
๔. การจัดระบบชุมชนคือ การปฏิบัติการที่ต้องได้รับการตอบสนองจากฝ่ายตรงข้าม
๕. การจัดระบบชุมชนคือ การแสวงหาพันธมิตร
๖. การจัดระบบชุมชนต้องใช้ประเด็นที่สามารถต่อยอดไปสู่ประเด็นที่ใหญ่ขึ้น
๗. การจัดระบบชุมชนต้องใช้กลยุทธ์ที่อยู่ในชุดประสบการณ์ของชุมชน
๘. การจัดระบบชุมชนต้องใช้กลยุทธ์ที่ฝ่ายตรงข้ามคาดไม่ถึง
๙. ชาวบ้าน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง
๑๐. ถ้าชาวบ้านหรือประชาชนไม่ตระหนักว่าตนเองมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลง สถานการณ์ เขาก็จะไม่คิดแก้ปัญหา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างโอกาสให้พวกเขาได้ แสดงออกเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ตนเอง
๑๑. ในการทำงานจัดระบบชุมชนนั้น เราจะพบคนที่มักมีข้ออ้างเพื่อที่จะไม่เข้าร่วม อยู่บ่อยๆ นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิบัติการ คนทำงานต้องช่วยกำจัดวิธีคิดแบบนี้ ออกไป ด้วยการเริ่มจากงานที่ตรงกับเขาให้ทำ หรือไม่ก็ต้องคิดค้นหาวิธีอื่นๆ เพื่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลง
๑๒. การเปลี่ยนแปลงนำมาสู่การมีอำนาจ และอำนาจจะมาพร้อมกับการจัดตั้งองค์กร ชุมชนที่เข้มแข็ง
๑๓. องค์กรชาวบ้านมีความหมายถึงการศึกษา ที่เกิดจากการพบปะแลกเปลี่ยน รับ ข้อมูลข่าวสาร ที่นำไปสู่การตัดสินใจและการลงมือทำ
๑๔. การพัฒนาที่เน้นชาวบ้านเป็นแกนกลาง มีวิธีเดียวคือการสร้างเสริมพลังอำนาจ ให้ชาวบ้านผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น เพื่อความเป็นอิสระภาพ

๑๕. เป้าหมายของการสร้างสังคมใหม่ควรต้องอยู่บนฐาน หลักการของการเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง พระองค์ทรงชุมชนคือพื้นที่ของการเรียนรู้เพื่อสร้างอนาคตของตนเอง

๑๖. องค์กรชาวบ้านช่วยให้ชาวบ้านได้ทำงานอย่างมีระบบ มีการประชุม เพื่อตัดสินใจในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของตน ตั้งแต่ปัญหาขั้นพื้นฐาน อาหาร ที่อยู่อาศัย สุขภาพ อาชีพ ที่ดิน ฯลฯ องค์กรชาวบ้านคือพื้นที่เพื่อการต่อรองเชิงอำนาจกับชนชั้นปกครอง

๑๗. วัตถุประสงค์หลักขององค์กรชุมชนคือ การให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของความเป็นคน ระบอบประชาธิปไตยจะสมบูรณ์เมื่อเราสามารถถ่ายโอนทรัพย์สินและอำนาจจากคนกลุ่มน้อยไปสู่คน กลุ่มใหญ่ได้มากที่สุด

จากหลักคิดข้างต้นของการทำงานจัดระบบชุมชนทำให้คนที่ทำงานสามารถนำไปปรับใช้ทำงานกับคนยากจน หรือคนด้อยโอกาสในทุกแห่งได้

*****

เริ่มงานที่เชียงใหม่

เรื่องราวที่จะเล่าต่อไปนี้เป็นประสบการณ์ชุดหนึ่งของการนำหลักการดังกล่าวไปใช้ทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการทำงานในพื้นที่ที่มีความเป็นเมือง (เมืองหมายถึงพื้นที่ที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างแออัดและมีความหลากหลายของกลุ่มคน) ศูนย์กลางของภาคเหนือ

การทำงานจัดระบบชุมชน ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่เริ่มต้นเมื่อฤดูฝนของปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นการทำงานด้านชุมชนแออัดในพื้นที่ต่างจังหวัดเป็นครั้งแรกของกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (People Organization for Participation = POP) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายงานการจัดระบบชุมชนแออัดจากกรุงเทพฯ ให้กระจายสู่ภาคอื่นๆ

เชียงใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวกำลังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภาคเหนือ โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญคือ ในทิวบาร์ซาร์ ตลาดนัดกลางคืนที่เกิดจากกลุ่มธุรกิจเอกชน มูลนิธิสามัคคีการกุศล ซึ่งเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนในจังหวัดเชียงใหม่ที่ต้องการสถานที่สำหรับรวบรวมสินค้าหัตถกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในเชียงใหม่ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นตลาดกลางคืนที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ทำให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีทั้งคนไทยและคนต่างชาติจำนวนมากพากันเดินทางมาท่องเที่ยว ประกอบกับสภาพภูมิประเทศที่สวยงาม อากาศดี ผู้คนมีน้ำใจ จึงมีส่วนสำคัญทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

ตลาดในทิวบาร์ซาร์ในขณะนั้นเป็นตลาดสินค้าหัตถกรรมเป็นส่วนใหญ่และสินค้าหัตถกรรมเหล่านี้จะมาจากกลุ่มชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อยู่บนดอย ตลาดแห่งนี้เป็นช่องทางให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่บนดอยมุ่งเข้าสู่เมืองเพื่อนำสินค้าเข้ามาขายในตลาดมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การหาที่พักอาศัยเพื่อค้างแรมในเมืองจึงมีความจำเป็น การจ่ายค่าที่พักในเมืองกลายเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุน ชาวเขาเหล่านี้จึงคิดแก้ปัญหาด้วยการหาพื้นที่รกร้างว่างเปล่าใน

เขตเมืองปลูกเพิงพักอาศัยชั่วคราว เพื่อความสะดวกในการเดินทางและเก็บสินค้าที่นำมาจากบนดอย นานวันเข้าที่พักชั่วคราวเหล่านี้ค่อย ๆ ได้รับการปรับปรุงให้มีความแข็งแรงมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชน บริเวณที่ชาวเขาเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยกันมากคือ บริเวณริมคลองแม่ข่า แนวกำแพงเมืองเก่า และตามร่องน้ำลำเหมืองในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก

เริ่มงาน

การทำงานครั้งแรกในพื้นที่ที่เราไม่คุ้นเคยทั้งในแง่ของกายภาพ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เป็นเรื่องไม่ง่ายนักสำหรับการเริ่มต้นทำงาน แต่ก็ไม่เหลือบ่ากว่าแรง หากรู้ว่าจะทำอะไรและทำไปเพื่ออะไร การถูกฝึกให้รู้จักกับวิธีการทำงานแบบการจัดระบบชุมชนจึงถูกนำมาใช้ในฐานะเครื่องมือที่ประกอบไปด้วยหลักคิด เป้าหมาย และวิธีการ ของการทำงาน

เริ่มงานด้วยการศึกษาแผนที่ทางกายภาพของเมือง และระบุพื้นที่ที่เป็นแหล่งชุมชนแออัด พบว่าชุมชนมีความหนาแน่นมากบริเวณแนวกำแพงเมืองที่ขนานไปกับคลองแม่ข่า การเดินสำรวจตามแผนที่ทำให้สามารถระบุตำแหน่งของชุมชนได้อย่างแม่นยำมากขึ้น เป็นการทำความรู้จักชุมชนและชาวบ้านที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้น ๆ ไปพร้อม ๆ กัน การสำรวจทางกายภาพผ่านแผนที่และการเดินสำรวจ จะช่วยให้เราเข้าใจสภาพความเป็นเมืองและชุมชนได้อย่างรวดเร็ว

งานสำคัญต่อมาคือ การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแออัดทั้งหมดที่มีในเชียงใหม่ เป็นเรื่องที่มีความจำเป็นเช่นกัน ทำให้เราได้รับรู้ถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของเมืองเชียงใหม่อย่างถูกต้อง มีความเข้าใจ และสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งของการทำงาน

การเข้าพบผู้คนที่เกี่ยวข้องและเป็นผู้รู้ในเรื่องชุมชน ในช่วงเวลาดังกล่าวมีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านชุมชนอยู่แล้วคือมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย กำลังขับเคลื่อนเรื่อง พ.ร.บ.ชุมชนแออัด และกลุ่มออมทรัพย์ มีนักวิชาการท้องถิ่นที่ให้ความสนใจปัญหาของชุมชน และมีกลุ่มที่เห็นว่าชุมชนแออัดเหล่านี้เป็นปัญหาของเมืองและต้องการกำจัดทิ้งเนื่องจากทำให้เมืองดูเสื่อมโทรมขาดความสวยงาม การพูดคุยทำความรู้จักกับกลุ่มคนที่หลากหลาย ทำให้เราได้รับรู้ถึงความรู้สึกนึกคิดของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีต่อชุมชนแออัดและรับรู้ถึงสถานการณ์ของชุมชนในขณะนั้นไปพร้อม ๆ กัน

ข้อมูลที่ได้มาในเบื้องต้นทำให้เราสามารถนำมาวางแผนการทำงานได้อย่างดี การให้ความสำคัญกับชุมชนแออัดที่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาที่มีความเร่งด่วนคือการไล่ที่นั้น ถือเป็นปัญหาร้อนที่ทำให้เราสามารถเริ่มทำงานการจัดระบบชุมชนได้อย่างรวดเร็ว เพราะเป็นเรื่องที่เกิดกับผู้ด้อยโอกาส ประเด็นมีความชัดเจน มีกลุ่มคนจำนวนมากที่ได้รับผลกระทบ มีคู่ต่อสู้ เป็นปัญหาความขัดแย้งที่นำไปสู่การเผชิญหน้า และการต่อรอง ซึ่ง

เป็นหลักการสำคัญของงานการจัดระบบชุมชน ที่นำไปสู่การเริ่มจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่มีโครงสร้าง เพื่อเป็นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาองค์กรชุมชนในระยะต่อไป

ชุมชนที่เผชิญกับการไล่ที่ในช่วงเวลาดังกล่าวคือ ชุมชนสันติธรรม ซึ่งอยู่ในที่ดินของ มัสยิดสันติธรรม ชุมชนคลองแม่ข่า ๑ และ ๒ ชุมชนร่องกระแจะ ชุมชนเอราวัณ ทั้งสามแห่ง บุกเบิกสร้างบ้านเรือนบริเวณลำเหมืองร้าง ที่อยู่ในความดูแลของเทศบาล นอกจากนี้ ยังมีชุมชนเซ็นทรัลพัฒนา ที่สร้างที่พักอาศัยอยู่ในที่ดินของห้างเซ็นทรัล และชุมชนรถไฟพัฒนา ที่อยู่ในที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย (ชุมชนทั้งหมดไม่ได้รับการรับรองจากเทศบาลนคร เชียงใหม่) สำหรับกรณีชุมชนสันติธรรม ที่ถูกไล่ที่โดยผู้ดูแลผลประโยชน์ของมัสยิดนำรถแบคโฮมารื้อถอนบ้านของชาวบ้าน ชาวบ้านรวมตัวกันสู้และพยายามเจรจาต่อรองกับมัสยิดขอ ยืดเวลาออกไปก่อนจนกว่าจะหาที่ดินใหม่ได้ ขอคำรื้อถอนเนื่องจากชาวบ้านมีสัญญาเช่า ผล จากการเจรจาต่อรองกับมัสยิด ชุมชนได้รับคำรื้อถอนและรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ที่อยู่อาศัย นำเงินไปจัดซื้อที่ดินผืนใหม่บริเวณบ้านหนองจ่อม อำเภอสันทราย การไล่ที่หรือชุมชนสันติธรรม นับว่าเป็นเหตุการณ์การไล่ที่ชุมชนแออัดที่รุนแรงที่สุดที่เกิดขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่

ชุมชนเซ็นทรัลพัฒนา เป็นชุมชนขนาดเล็กจำนวน ๓๐ หลังคาเรือน ชาวบ้าน ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและเก็บขยะเป็นอาชีพเสริม มีฐานะยากจนมาก การทำงาน จัดระบบชุมชนเริ่มจากปัญหาพื้นฐาน น้ำ ไฟ เนื่องจากเป็นชุมชนที่บุกรุกที่ดินเอกชนรายใหญ่ ทำให้การต่อเรื่องการติดตั้งน้ำไฟจากทางการจึงเป็นเรื่องยากลำบาก ชาวบ้านรวมตัวกัน และหาทางออกด้วยการขุดน้ำบ่อเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวันโดยร่วมกันออกเงินและร่วมกันลงแรงในการขุดบ่อ ทำให้ชุมชนมีน้ำสะอาดใช้ ส่วนไฟฟ้าต้องขอต่อฟ่วงมาจากร้านค้านอก ชุมชน ทำให้ต้องเสียค่าไฟในราคาที่สูงมากกว่าคนทั่วไป เมื่อระบบพื้นฐานได้รับการแก้ ต้อง พิจารณาถึงการดำรงชีพของคนในชุมชน ชาวบ้านหลายคนเป็นกรรมกรและมีอาชีพเก็บขยะ เป็นอาชีพเสริม แต่การเก็บขยะของชาวบ้านกลับสร้างปัญหาให้กับผู้อื่น กล่าวคือชาวบ้าน มักจะคู้ยี่เยื่อแฉะของมีราคาและทิ้งของที่ไม่ต้องการเอาไว้เกลื่อนกลาด เป็นที่รังเกียจของคน เมือง ปัญหานี้ได้รับการหยิบยกขึ้นในที่ประชุมและหาทางออกร่วมกัน

เราได้จัดการร่วมพูดคุยกับชุมชนขึ้นถึงวิธีการในการเก็บขยะที่ไม่ส่งผลกระทบต่อ ผู้อื่น และรวมกันเป็นกลุ่มคนเก็บขยะชื่อ “กลุ่มเชียงใหม่ฟ่วงสะอาด” ที่ใช้รถฟ่วงข้างเป็น พาหนะ มีตราสัญลักษณ์ของกลุ่ม และใช้กระบวนการเก็บขยะที่มีความรับผิดชอบต่อสถานที่ ทำให้คนยอมรับมากขึ้น พร้อมกับเริ่มประสานความร่วมมือกับประชาคมอื่นๆ ในเมือง เช่น การขอความร่วมมือกับคริสตจักรที่ ๑ ให้สมาชิกที่มาโบสถ์วันอาทิตย์ นำขยะที่คัดแยกแล้วมา ทิ้งในภาชนะที่โบสถ์จัดไว้และกลุ่มชาวบ้านจะมาเก็บ เป็นโครงการที่ได้รับความร่วมมือเป็น อย่างดีและเป็นโครงการที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนจนกับกลุ่มคนอื่นๆ ในเมือง เชียงใหม่ แต่โครงการต้องล้มเลิกไปเมื่อชุมชนประสบปัญหาการไล่ที่

ส่วนชุมชนอื่นๆ ที่เหลือยังคงอยู่อาศัยในที่เดิมต่อไป โดยมีเหตุผลสำคัญที่ทำให้ยังอยู่ได้คือชุมชนเหล่านี้เป็นฐานคะแนนเสียงที่สำคัญยิ่งให้กับนักการเมืองท้องถิ่นในเขตเทศบาล ที่การแข่งขันเริ่มมีความเข้มข้นมากในช่วงเวลาดังกล่าว

ผลจากการทำงานในช่วงนี้ทำให้ภาพชุมชนคนจนในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่เริ่มปรากฏเป็นภาพที่ชัดเจนถึงการมีอยู่ของคนจนที่อาศัยอยู่ตามชอกหลืบของเมือง จากข่าวการไล่ที่ การเจรจา การเดินขบวนประท้วงเทศบาล ทำให้เป็นจุดสนใจและเรียกเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณะรวมถึงนักวิชาการทั้งในแง่บวกและลบ ขณะนั้นมีนักวิชาการบางกลุ่มแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาชุมชนแออัดในเขตนครเชียงใหม่ว่าเป็นเหมือนมะเร็งร้ายของเมือง ลดทอนคุณค่าความงามของเมืองที่มีวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง ควรจะต้องมีการดำเนินการกำจัดให้หมดไป ขณะที่นักการเมืองท้องถิ่นกลับให้คำมั่นสัญญากับชุมชนว่าจะไม่มีการไล่ที่อย่างแน่นอน ผลกระทบที่เกิดกับคนทำงานคือ นักวิชาการก็มองว่าเราเป็นผู้สนับสนุนให้มะเร็งร้ายลุกลามไปทั่วเมือง ส่วนนักการเมืองท้องถิ่นก็ระแวงสงสัยว่าการทำงานในลักษณะนี้จะนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางการเมืองของตน อย่างไรก็ตาม การทำงานในช่วงนี้ยังคงใช้วิธีการเข้าไปคลุกคลี พูดคุยทำความเข้าใจกับชาวบ้านในชุมชนที่ไม่มีปัญหาการไล่ที่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่อาศัยตลอดแนวลำแม่ข่าและลำน้ำสาขา จนกระทั่งชาวบ้านบางกลุ่มก็หวาดระแวง แต่บางกลุ่มกลับรู้สึกดีที่มีคนมาให้ความสำคัญและร่วมรับรู้ปัญหา รับรู้ความรู้สึกของชุมชน แต่การทำงานก็ไม่สามารถเริ่มต้นจากปัญหาร่วมในระดับชุมชนได้ แต่กลับมองเห็นปัญหาร่วมในระดับเมืองบนสายน้ำลำแม่ข่า ที่นำไปสู่การเคลื่อนงานด้านสิ่งแวดล้อมของเมือง ในประเด็นว่าชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเมืองในระยะต่อไป

เมื่อชุมชนได้มีการปฏิบัติการตามแผนที่ได้วางไว้แล้ว ขั้นตอนต่อไปที่สำคัญคือการประเมินผล(evaluation) และการย้อนมองตนเอง (reflection) ร่วมกับชุมชนเพื่อพิจารณาถึงความสำเร็จ ความล้มเหลว และเป็นที่ย้อนมองตนเอง เรื่องการเปลี่ยนแปลงในเชิงความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ชุมชน และตัวคนทำงานไปพร้อมกัน ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการสำคัญที่สุดของงานการจัดระบบชุมชนสำหรับการขับเคลื่อนงานในระยะต่อไป พร้อมกับการวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงบริบทของชุมชน ของเมือง การเมืองท้องถิ่น ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกของชุมชนและสังคม อันประกอบด้วยนักวิชาการและกลุ่มประชาสังคมต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดท่าทีและแนวทางในการทำงาน โดยมีบทเรียนที่ได้จากการทำงานดังนี้

๑. ชุมชน มีกลุ่มชาวบ้านที่ตื่นตัวในเรื่องสิทธิของตนเอง เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม เห็นพลังศักยภาพของตนเอง

๒. ประชาคม เชียงใหม่ขณะนั้นมีประชาคมที่หลากหลาย ทุกกลุ่มมีแนวคิดที่หวังดีต่อเมือง แต่รวมกันไม่ได้ ต่างคนต่างทำในเรื่องที่ตนเองสนใจ และพบว่ามีกลุ่ม

นักวิชาการที่เข้มแข็งและสนใจคนจนในเมือง กลุ่มนี้เป็นพันธมิตรที่สำคัญในการขับเคลื่อนงาน

๓. การเมือง ให้ความสำคัญกับฐานคะแนนเสียง การทำงานจึงต้องมีทั้งการต่อรอง ปะทะ และประนีประนอม (จริง ๆ แล้วเราปะทะน้อยมาก แต่พบว่าภาคการเมืองไม่พอใจการทำงานของเรามาก และผู้นำชุมชนที่ทำงานกับเราก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากฝ่ายการเมือง กลุ่มการเมืองขณะนั้นคือกลุ่มนวัตรัฐพัฒนา นำโดย พล.ท อินทร์ดีน ยอดบางเตย)

๔. คนทำงาน พบว่าการทำงานในเมืองเล็ก ๆ ทำให้อยู่ใกล้กับศูนย์กลางของอำนาจมากกว่าที่กรุงเทพฯ ชุมชนแต่ละแห่งมีขนาดเล็ก พลังไม่พอ เพราะฉะนั้น การทำงานลงลึกอย่างเดียวไม่พอต้องทำกว้างด้วย ต้องใช้เครื่องมือที่หลากหลายมากขึ้นในการทำงาน เพื่อสร้างความตื่นตัวให้กับชุมชน แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือเรื่องของ การประเมินและการย้อนมองตนเองของทุกการทำกิจกรรม รวมถึงการจัดตั้งองค์กรชุมชน เพื่อเป็นฐานของการขับเคลื่อนงานและพัฒนาความรู้

นำบทเรียนที่ได้มากำหนดท่าทีในการทำงาน

ปลายปี ๒๕๓๘ สถานการณ์ของเมืองเชียงใหม่ การท่องเที่ยวกำลังเฟื่องฟูมาก ตลาดไนท์บาร์ซาร์ยังคงเป็นศูนย์กลางของการท่องเที่ยวในเขตเมืองที่มีคนจากทั่วประเทศให้ความสนใจและเป็นเป้าหมายสำคัญของการมาเชียงใหม่ ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจของเชียงใหม่เติบโตอย่างรวดเร็ว

ไนท์บาร์ซาร์ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นตลาดสินค้าหัตถกรรมของเชียงใหม่ที่ใหญ่ที่สุด สินค้าเหล่านี้มีแหล่งที่มาจากพื้นที่รอบนอกของเมือง ที่มากที่สุดคือจากชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่นำข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาขาย ได้แก่ ผ้าทอชาวเขา เสื้อผ้า เครื่องจักสาน เครื่องเงิน มีด เครื่องมือสำหรับสูบฝิ่น บ้องกัญชา เครื่องประดับและอื่นๆ สินค้าเหล่านี้ได้รับความนิยมมาก สถานที่ผลิตสินค้าย้ายจากยอดดอยมาอยู่ในชุมชนที่อยู่ใกล้ๆ กับไนท์บาร์ซาร์เป็นส่วนใหญ่

พบว่าการเกิดขึ้นของชุมชนแออัดส่วนใหญ่แล้วจะสัมพันธ์อยู่กับเศรษฐกิจของเมืองอย่างชัดเจนคือ ใกล้ตลาด หรือแหล่งงาน นอกจากนี้ยังมีชุมชนอื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่บริเวณริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมืองอีกจำนวนมาก จากข้อมูลของกองสวัสดิการ เทศบาลนครเชียงใหม่ ขณะนั้นมีชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากเทศบาลจำนวน ๑๘ ชุมชน แต่ความจริงมีมากกว่าและขาดสิทธิขั้นพื้นฐานที่จำเป็น แต่กลับเป็นชุมชนที่ทำการผลิตและมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจให้กับเมือง

การเมืองท้องถิ่นในขณะนั้นกำลังอยู่ในช่วงการเลือกตั้งผู้บริหารชุดใหม่ที่กำลังขับเคลื่อนกันระหว่างกลุ่มเก่าที่เป็นคนท้องถิ่นคือกลุ่มอานันทภูมิ ที่บริหารเทศบาลมายาวนาน กับกลุ่มใหม่ คือกลุ่มนวัตรัฐพัฒนา นำโดย พล.ท อินทร์ดีน ยอดบางเตย อดีตทหารจากกองพันพัฒนาที่ ๓ แมริม เป็นกลุ่มที่มีสายสัมพันธ์กับการเมืองส่วนกลาง เป็นช่วงเวลาที่เริ่มเห็นการ

เปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น ที่ถูกทำลายจากคู่ต่อสู้ที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่น มีการจ่ายเงินค่าหัวคะแนนในปริมาณที่สูงขึ้นและใช้วิธีอุ้มผู้นำไปเก็บในเซฟเฮ้าส์ในวันก่อนลงคะแนน

เมื่อประมวลเหตุการณ์ทั้งหมด ทำให้ผู้ทำงานต้องกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เวลา รวมถึงการสะท้อนปัญหาร่วมกันของชุมชนถึงการเข้าไม่ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนกระบวนการจัดระบบชุมชนจึงถูกปรับให้สอดคล้องกับสถานการณ์ คือทำงานทั้งในระดับกว้างและลึก เปิดเผย และสร้างภาคีการมีส่วนร่วมให้มาก โดยใช้ข้อมูลเป็นฐานในการขับเคลื่อนงาน

กระบวนการสำรวจชุมชนทั้งเมือง

เพื่อให้รับทราบข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด วิธีการสำรวจก็ใช้แนวทางการสร้างความร่วมมือกันระหว่างชุมชน เทศบาล การเคหะแห่งชาติ และสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ มาร่วมกันเป็นทีมทำงาน โดยผู้ทำงานคาดหวังว่ากระบวนการสำรวจทั้งหมดในครั้งนี้จะส่งผลต่อไปนี้คือ

๑. กระบวนการสำรวจชุมชนจะเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักผู้นำ รู้จักสภาพชุมชนว่าเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไร อยู่ในที่ดินของใคร
๒. เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
๓. เกิดเวทีการพูดคุยแบบทางการและไม่เป็นทางการ
๔. เกิดพลังของชุมชน
๕. ชุมชนมีพื้นที่ มีตัวตน มีที่ยืนในสังคม
๖. ลดความระแวงสงสัยจากฝ่ายการเมือง การปกครอง รวมถึงชุมชนด้วย
๗. เกิดภาพของการร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในเชิงสร้างสรรค์
๘. เกิดแผนพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนด

กระบวนการของการสำรวจและศึกษาทั้งเมืองนี้เป็นช่วงเวลาสำคัญมาก ที่ทำให้ผู้ทำงานมีโอกาสรู้จักกับผู้นำชุมชน รู้จักชาวบ้าน รู้จักหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชุมชนจำนวนมาก ซึ่งมีผลต่อการขับเคลื่อนงานอย่างมีประสิทธิภาพในเวลาต่อมา

เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการสำรวจและรวบรวมข้อมูล คณะทำงานที่มีชุมชนเป็นหลักได้ร่วมกันจัดเวทีนำเสนอผลการสำรวจต่อสาธารณะโดยเชิญผู้ว่าราชการ นายเทศมนตรี ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ารับฟังข้อมูล และนำไปสู่การประกาศการจัดตั้งศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่ โดยมีชุมชนสมาชิกทั้งหมด ๕๓ ชุมชน ร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนใน ๕ เรื่องคือ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม รายได้ สวัสดิการ และเยาวชน

ต่อมาเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้นำภายในศูนย์ประสานงานฯที่มีหน่วยงานพหุ.เข้ามาให้การสนับสนุนเรื่องกระบวนการออมทรัพย์ และให้ค่าจ้างผู้นำชุมชนในการทำงานกับชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านไม่พอใจและแยกกลุ่มออกมาเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนเมือง

เชียงใหม่ ที่สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ไม่มีความมั่นคงในเรื่องที่ดิน ทำให้ปัญหาพร้อมของชุมชนมีความชัดเจนมากขึ้น

กิจกรรมสำคัญระดับชุมชนและเครือข่าย

ภายหลังการจัดตั้งเครือข่ายเพื่อเป็นเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน เครือข่ายได้เริ่มคิดค้นการทำกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้ชุมชนได้มีโอกาสแสดงออกถึงศักยภาพของชุมชน และเป็นการพัฒนาผู้นำของชุมชนและเครือข่ายไปพร้อมๆ กัน

การพัฒนาในระดับชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิต เช่น การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน น้ำ ไฟ ทางเดิน ขยะ ที่เน้นให้ชุมชนเป็นผู้วางแผน ลงมือทำ และบริหารจัดการงบประมาณด้วยตนเอง และลงทำด้วยกระบวนการประเมินผลงานเพื่อดูว่างานสำเร็จตามแผนหรือไม่ มีอะไรเป็น ปัญหาและอุปสรรค และทบทวนย้อนมองตนเองเพื่อตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงเชิงวิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงก่อนทำกิจกรรมและหลังจากกิจกรรมเสร็จสิ้นลง ว่าชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีคิดและทัศนคติต่อเรื่องที่ได้ลงมือทำอย่างไรบ้าง บทเรียนที่ได้มีดังนี้คือ

การพัฒนาคลองแม่ข่า (ดูรายละเอียดในคลองแม่ข่า) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเนื่องจากสภาพคลองแม่ข่าขณะนั้นมีสภาพเน่าเหม็นจากการทับถมกันของขยะจำนวนมาก ส่งกลิ่นรบกวน และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง เด็ก ๆ ในชุมชนได้รับผลกระทบทางด้านสุขภาพจากสภาพแวดล้อมดังกล่าว กิจกรรมนี้เริ่มจากการพูดคุยกับผู้นำชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองทั้งหมด ๑๐ ชุมชน จัดตั้งทีมงานเพื่อทำการพูดคุยแบบเคาะประตูบ้านกับทุกชุมชนเพื่อสอบถามความคิดเห็นและชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านจำนวนมากให้ความสนใจและเข้าร่วม เนื่องจากทุกคนได้รับผลกระทบจากสภาพคลองที่เน่าเหม็นและสกปรก คณะทำงานร่วมกันวางแผนให้กิจกรรมนี้สร้างการรับรู้ต่อคนในเขตเทศบาลเมืองว่าคนจนที่ถูกตราว่าเป็นมะเร็งร้ายของเมืองเป็นผู้ที่มีสำนึกในการร่วมกันรักษาสมบัติร่วมของเมืองด้วยการร่วมกันทำความสะอาดคลองแม่ข่าในฐานะที่เป็นหนึ่งในเจ็ดชัยมงคลของเมือง การทำกิจกรรมครั้งนี้ทำให้ชุมชนได้รับการยอมรับการมีอยู่จริงของชุมชนและมีศักดิ์ศรีที่จะอยู่ร่วมกับเมืองอย่างเท่าเทียม

งานวิจัยชุมชน เพื่อร่วมกันศึกษาอาชีพในภาค informal โดยร่วมกันสำรวจอาชีพของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณริมคลองแม่ข่า พบว่าชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีลักษณะของการประกอบอาชีพแบบ informal ทั้งสิ้น และนำช่วงเวลาของทุกอาชีพที่ชุมชนสามารถเอารายเรียงกันทำให้เห็น **ปฏิทินชีวิตของชุมชน** ที่มีส่วนช่วยสร้างเศรษฐกิจที่หล่อเลี้ยงเมืองในช่วงเวลา ๒๔ ชั่วโมง เริ่มจาก การเก็บของเก่าหลังจากสถานบริการปิด ในเวลา ๒๔.๐๐-๐๑.๐๐น. ต่อด้วยโรงฆ่าสัตว์เวลา ๐๒.๐๐ น. ช่วงตี ๔ จะขนเนื้อหมูไปส่งตลาดและเริ่มขายจนเช้า ช่วงเวลานี้ก็จะมีตลาดเช้าที่มีการนำสินค้ามาขาย รวมถึงอาหารสำเร็จรูป มีการซื้อของสด

ไปประกอบอาหารขาย อาชีพกวาดถนน เก็บขยะ ขนของในตลาดสดยามเช้า รับจ้างล้าง
น้ำฟริกหนุ่ม เด็ดผัก ขับรถโดยสาร ส่วนเวลากลางวันจนเย็น มีอาชีพรับจ้าง ลูกจ้างบริษัท มี
การค้าขายที่ตลาดรอบเย็น และเข้าสู่ภาคบริการอีกครั้ง ปฏิทินชีวิตของชุมชนเป็นข้อมูลสำคัญ
ที่แสดงให้เห็นถึงอาชีพของชาวชุมชนเหล่านี้ที่อยู่ในภาค informal ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการ
หล่อเลี้ยงเศรษฐกิจของเมือง โดยคาดว่า มีเงินหมุนเวียนในภาคนี้ไม่ต่ำกว่าวันละ ๑๐ ล้านบาท
งานวิจัยชิ้นนี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้คุณค่าของคนจนเริ่มปรากฏ ว่าพวกเขาก็มีความสำคัญ
ต่อการเป็นเมือง เพราะหากไม่มีคนจน เมืองจะอยู่อย่างไร

โฮงเฮียนคนแปงเมือง เกิดขึ้นในช่วงของการทำงานวิจัยชุมชนร่วมกัน เนื่องจาก
ช่วงนั้นมีการจัดประชุมร่วมกันหลายครั้งและมีนักวิชาการเข้าร่วมด้วย มีเสียงเรียกร้องจากผู้นำ
ชุมชนในขณะนั้นว่าต้องการเรียนรู้เรื่องราวสถานการณ์บ้านเมืองและอยากให้มีนักวิชาการมา
พูดคุยสร้างความรู้ให้กับชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่การจัดตั้ง**โฮงเฮียนคนแปงเมือง** ซึ่ง
เป็นชื่อที่ชุมชนช่วยกันตั้ง มี มรว.อคิน รพีพัฒน์ เป็นประธานในการเปิด และร่วมเวทีพูดคุยกับ
ชุมชนทุกครั้ง นอกจากนี้ยังมี อ.อรรถจักร สัตยานุรักษ์ เป็นวิทยากรหลักที่ร่วมพูดคุยและเสริม
ความรู้ตามโอกาสต่างๆ

การสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนและเครือข่าย โดยร่วมกันทำ
กิจกรรมธุรกิจชุมชน **ผลิตน้ำดื่มชื่อ“น้ำดื่มเครือข่าย”** เป็นธุรกิจที่ตั้งใจทำเพื่อขายน้ำดื่ม
ราคาถูกให้กับสมาชิกในเครือข่าย และสนับสนุนน้ำดื่มให้กับทุกเครือข่ายชาวบ้านที่มีปัญหาเข้า
มาเดินขบวนเรียกร้องหน้าศาลากลางจังหวัด โรงงานผลิตน้ำดื่มของเครือข่ายแม้จะไม่ค่อย
ประสบความสำเร็จมากนัก แต่เป็นธุรกิจที่ชาวบ้านภาคภูมิใจและสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน
และคนทำงานเป็นอย่างสูง ปัจจุบันธุรกิจยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องแม้จะทำกำไรได้ไม่มาก
นัก

วิทยุชุมชน ในช่วงที่กระแสสื่อวิทยุชุมชนกำลังเป็นประเด็นสำคัญในฐานะเครื่องมือ
การสื่อสารที่สร้างความรับรู้ต่อสังคม เครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม
ดังกล่าวและได้รับเลือกเป็นเครือข่ายนำร่องในการตั้งวิทยุชุมชนในเขตเมือง และเป็นเครือข่าย
เดียวที่ยังคงดำเนินการมาจนปัจจุบันโดยไม่มีผู้สนับสนุนรายการหรือสนับสนุนการโฆษณาใด

จากการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายในเขตเทศบาลนคร
เชียงใหม่ทำให้เครือข่ายฯ เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนในเขตเทศบาลของ ๑๕
จังหวัดภาคเหนือ และเป็นพี่เลี้ยงให้กับจังหวัดอื่นๆ ในการทำกิจกรรมร่วมกันและ**พัฒนาเป็น
เครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองภาคเหนือ**

ชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นคนที่ฐานะยากจน หลายครอบครัวในแต่ละ
ชุมชนล้วนมีอาชีพเก็บของเก่าเป็นอาชีพเสริม และมีปัญหาการถูกเอาเปรียบจากผู้
รับซื้อของเก่า เช่น การโก่งน้ำหนัก การให้ราคาที่ไม่เป็นธรรม เหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนคิดเรื่อง
การจัดตั้งโกดังรับซื้อขยะของตนเอง **โกดังเชียงใหม่ฟวงสะอาด** ถูกคิดต่อยอดมาจากกลุ่ม
เชียงใหม่ฟวงสะอาด การทำโกดังรับซื้อขยะครั้งนี้นอกจากรับซื้อในราคาเป็นธรรมแล้วยัง

มุ่งหวังสร้างการรณรงค์ให้คนในเชียงใหม่ร่วมกันแยกขยะเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกทาง มีการประสานงานกับคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บริษัทห้างร้าน โรงเรียนขอรับบริจาควัสดุเหลือใช้ โดยโกดังจะนัดวันเวลาเก็บ ซึ่งได้รับความร่วมมืออย่างดี นอกจากนี้โกดังยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการจ้างงานให้กับคนในชุมชนด้วย เนื่องจากคนในชุมชนมักจะไม่มีความมั่นคงทางอาชีพเมื่อไรที่ไม่มีงานทำก็จะมาแจ้งซื้อไว้กับโกดังและเมื่อมีคนต้องการคนทำสวน ตัดหญ้า ตัดต้นไม้ ทำความสะอาด หรือขนของ ต่างก็สามารถมาติดต่อที่โกดังและทางโกดังจะประสานงานกับคนในชุมชนต่อไป ต่อมากิจกรรมต้องล้มเลิกไปเนื่องจากที่ดินที่ตั้งโกดังมีราคาเช่าแพงขึ้น ชาวบ้านไม่สามารถสู้ราคาได้จึงต้องล้มเลิกกิจการไป

ปัจจุบันเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่มีอายุครบ ๑๘ ปี สมาชิกในเครือข่ายมีจำนวนลดลง แต่เครือข่ายฯ กลายเป็นสัญลักษณ์ของการรวมกัน เป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังนั้นเวลาที่ชุมชนประสบปัญหาถ้าจะมีผู้แทนของชุมชนเข้ามาพบเพื่อปรึกษาขอคำแนะนำอยู่เสมอ

สิทธิที่อยู่อาศัยของชาวคลองแม่ข่า เพื่อสร้างโอกาสและช่องทางเพื่อการอยู่รอดของชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

โดย เปล่งศรี แดงอ่อน

เกริ่นนำ

คลองแม่ข่าหรือขุนแม่ข่าเป็นหนึ่งในไฮมวงคลของการสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพญามังรายมหาราช เป็นสายน้ำที่ไหลจากดอยสุเทพ อ้อมจากทิศเหนือไปสู่ทิศตะวันออกแล้วลงสู่แม่น้ำปิงทางตอนใต้ ความสำคัญของคลองแม่ข่าไม่ได้เป็นเพียงหนึ่งในไฮมวงคลของเมืองเชียงใหม่เท่านั้น แต่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในฐานะเป็นคูเมืองชั้นนอกทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออกที่สามารถเสริมความมั่นคงระหว่างคูเมืองกับแม่น้ำปิง คลองแม่ข่าเป็นลำน้ำธรรมชาติที่มีต้นกำเนิดมาจากห้วยช่างเคี่ยนและห้วยแก้วของดอยสุเทพ ไหลมารวมเป็นหนองใหญ่บริเวณทุ่งป่าแฝงในเขตเทศบาล เป็นสายน้ำที่ไหลผ่านเข้ามาในเขตเมือง

สภาพคลองแม่ข่าในอดีตกว้างและใส ใต้พื้นน้ำเป็นทราย สองฝั่งคลองเต็มไปด้วยต้นไม้ โดยเฉพาะต้นข่าที่ขึ้นอยู่หนาแน่นเป็นป่ารก ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำแม่ข่าได้อาศัยใช้น้ำในชีวิตประจำวัน การอยู่อาศัยชาวบ้านใช้เรือพายไปมาหาสู่กันระหว่างบ้าน เป็นสายน้ำที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนบริเวณนี้มาโดยตลอด หน้าฝนน้ำข่าจะเอ่อท่วมทุกปีแต่ก็ไม่สร้างความเดือดร้อนอะไร เพราะจะท่วมอยู่ไม่นาน การปลูกบ้านเรือนของชาวบ้านจะหันหน้าบ้านเข้าหาคลอง มีการใช้ประโยชน์จากคลองเพื่อการอุปโภคและบริโภค เช่น ซักผ้า ล้างจาน อาบน้ำ หาปูปลาในคลองมารับประทานและขายเป็นรายได้ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำซึ่งเป็นไฮมวงคลของเมือง ส่วนกำแพงดินในอดีตที่เป็นกำแพงป้องกันข้าศึกในยามสงคราม ริมกำแพงจะเป็นทางเดินเล็กๆ เป็นทางล่อเกวียน ไม่ค่อยมีผู้คนผ่านไปมามากนัก ตอนเย็นจึงเปลี่ยวมาก คลองแม่ข่าคู่ขนานกับกำแพงเมืองชั้นนอก ไหลผ่านกลางเมืองเชียงใหม่ เป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านในพื้นที่สองข้างในอดีต สภาพพื้นที่บริเวณคลองแม่ข่าช่วงระแงง หัวฝาย กำแพงงามเป็นสันกำแพงดินเก่า มีบ้านเรือนปลูกกันเป็นหย่อมๆ ใกล้วัดพวกช่างและวัดหัวฝาย ซึ่งสภาพเดิมของพื้นที่เมืองเชียงใหม่เป็นทุ่งนาที่ปลูกข้าว ผืนน้ำจากคลองแม่ข่าเข้าที่นา โดยบริเวณวัดหัวฝายมีกลุ่มแขกปาทานและไทยใหญ่เป็นกลุ่มดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว พวกแขกปาทานมีอาชีพเลี้ยงวัวแถบทุ่งช่างคลาน ส่วนไทยใหญ่ทำรองเท้าและเข็มขัดจากหนังวัวเพื่อส่งขายในเมือง ส่วนวัดพวกช่างเป็นกลุ่มคนเมืองตั้งแต่แรกๆ ของการเกิดชุมชน

เมื่อเมืองเชียงใหม่พัฒนา ณ ริมคลองแม่ข่า

พื้นที่บริเวณนี้เริ่มมีผู้คนอาศัยอยู่มากขึ้น นับตั้งแต่มีการย้ายโรงฆ่าสัตว์จากถนนศรีดอนไชยมาอยู่บริเวณริมคลองแม่ข่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ทำให้ชาวบ้านที่มีอาชีพฆ่าและหมูย้ายตามมาด้วย และบริเวณนี้ยังใกล้ตลาดถึงสองแห่ง คือตลาดประตูเชียงใหม่และตลาดประตูก้อม ต่อมาในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ทางเทศบาลได้สร้างสะพานข้ามคลองแม่ข่าและได้ไถ

กำแพงดินลงบางส่วนเพื่อตัดถนน ทำให้พื้นที่บริเวณนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น มีหน่วยงานของรัฐบาลมาตั้งสำนักงานเพิ่มขึ้น ได้แก่ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ และโรงพยาบาลแม่และเด็ก มีผลทำให้ภาคธุรกิจการค้าอาคารพาณิชย์ขยายตัวตามมา ผู้คนอพยพเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ริมคลองแม่ข่าและกำแพงดินมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็ว บ้านเรือนเพิ่มมากขึ้นตามริมคลองแม่ข่า ทั้งคนเมืองและชาวเขา โดยคนเมืองส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง เช่น ช่างหมู กรรมกร เก็บขยะ พนักงานร้านอาหาร พนักงานล้างรถ ค้าขาย เช่น ขายกล้วยเตี๋ยว ขายผักผลไม้ เนื้อ หมู ไก่ กระจุกวัวตัวม กาแฟ ของชำ เซ็นรถตามตลาด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคไม้เป็นทางการ ส่วนชาวเขาอาชีพหลัก คือ ทำหัตถกรรมผลิตภัณฑ์ชาวเขาเพื่อไปขายไนท์บาร์ช่า สภาพบ้านเรือนของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ปลูกกันอย่างระเกะระกะไม่เป็นระเบียบ ทางเดินเท้ามีน้ำขังเวลาฝนตก เจาะแฉะเป็นหลุมเป็นบ่อ สัญจรลำบาก เด็กๆ เข้าโรงเรียนไกลบ้าน เช่น โรงเรียนวัดพวกช้าง โรงเรียนเทศบาลศรีปิงเมือง เป็นต้น

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา เมืองเชียงใหม่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาต่างๆ ของภาคเหนือตอนบน ภาคการผลิตสมัยใหม่เติบโตเต็มที่ นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกหลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองเชียงใหม่ โครงสร้างพื้นฐานและการบริการต่างๆ ได้รับการส่งเสริมจากรัฐอย่างเต็มที่ ส่งผลให้เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีอัตราการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจรองจากกรุงเทพมหานคร ผลจากการส่งเสริมการลงทุนต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ความต้องการแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศที่มุ่งส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยละเลยภาคการเกษตร ส่งผลทำให้เกิดปัญหาที่ไร้ทางออกพืชผลราคาตกต่ำ ชาวนามีหนี้สินและค่อยๆ สูญเสียที่ดินทำกิน ทำให้ต้องอพยพเข้าเมืองเพื่อมาหางานทำ กลายเป็นแรงงานราคาถูกของเมือง

เมื่อเข้าสู่เมืองอันดับแรกที่ต้องหาที่อยู่อาศัย พื้นที่รกร้างว่างเปล่าเป็นเป้าหมายในการแผ้วถางบุกเบิกจับจองเป็นที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะริมคลองแม่ข่าเพื่อทำมาหากินในเมืองใหญ่จากบ้านหนึ่งหรือสองหลังเมื่อ ๕๐-๖๐ปีที่แล้วกลายเป็นหลักร้อยหลังในปัจจุบัน ทั้งคนเมืองและพี่น้องชนเผ่าอยู่อาศัยจนหนาแน่นบริเวณริมคลองแม่ข่าและลำน้ำสาขาในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ สภาพของสายน้ำที่เคยสะอาดได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน ผู้คนไม่ได้ใช้ประโยชน์จากคลองแม่ข่าอีกต่อไป

ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลสภาพปัญหา

จากการสำรวจข้อมูลเมื่อปี ๒๕๓๙ ของคณะทำงานศึกษาชุมชนเมืองเชียงใหม่ พบว่ามีชุมชนที่อยู่ริมคลองแม่ข่าและลำน้ำสาขาทั้งสิ้น ๑๔ ชุมชน คือ ระแกง กำแพงงาม หัวฝาย ฟ้าใหม่ ๕ริ้วนา ทิพย์เนตร ศรีปิงเมือง ศาลาแดง อินทนิล สวนดอก ป่าแฝงคลองเงิน ทุงพัฒนา ช่างฆ้อง และชมพูช่างมอย ซึ่งเป็นชุมชนแออัดหรือสลัมตามค่านิยมชุมชนที่อยู่ในที่ดินบุกรุกในสมัยนั้น ปัญหาส่วนใหญ่ได้แก่ ไม่มีไฟฟ้า เดิมใช้ฟางกับเอกชนซึ่งเสียค่าใช้จ่ายต่อเดือน

แพงมาก ไม่มีน้ำประปา ใช้น้ำจากน้ำบ่อที่ไม่สะอาดเป็นสนิม ไม่มีทะเบียนบ้านทำให้ลูกหลาน
เข้าโรงเรียนลำบาก ทางเดินเท้าเฉอะแฉะในหน้าฝน ไม่มีทางระบายน้ำ ซึ่งเป็นปัญหาขาด
ระบบสาธารณสุขปลอดภัยขั้นพื้นฐาน น้ำท่วม ริมตลิ่งคลองพัง และปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดิน
สภาพคลองแม่ข่าเมื่อปี ๒๕๓๙ มีสภาพตื้นเขิน ดินตะกอนทับถมกันเยอะมาก ผักตบชวาเต็ม
พื้นที่คลอง สภาพคลองไม่ต่างไปจากทางระบายน้ำที่น้ำมีสีดำสนิท กลิ่นเหม็น เต็มไปด้วยขยะ
นานาชนิดที่ลอยเคลื่อนและเต็มไปด้วยยุง น้ำในหน้าแล้งแห้ง น้ำไม่ไหลมีแต่เพียงน้ำระบาย
จากครัวเรือนที่ไหลลงสู่คลองแม่ข่าอย่างไม่ขาดสาย สองฝั่งคลองมีบ้านเรือนของชาวบ้านทั้ง
คนเมืองและชาวเขาอาศัยอยู่กันเต็มพื้นที่ริมคลองแม่ข่า บางหลังปลูกอยู่ในคลอง บางหลังขา
แหงลงไปใคลองครึ่งหลังก็มี

คลองแม่ข่าได้ถูกบริหารจัดการไปแล้วบางส่วน ได้แก่ ส่วนที่ผ่านใจกลางเมืองจะถูก
ดาดซีเมนต์สองฝั่งคลองโดยเริ่มจากบริเวณแจ้งศรีภูมิจนมาสิ้นสุดตรงบริเวณชุมชนระแกง
บางส่วน หลังจากนั้นไม่ได้ดาดซีเมนต์ซึ่งเป็นบริเวณที่ชุมชนอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น และ
เป็นคนยากคนจนที่ไม่สามารถเข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ ก่อนหน้าปี ๒๕๓๙ มีกระแส
การไล่รื้อชุมชนริมคลองแม่ข่าอยู่เป็นระยะๆ แต่สุดท้ายก็ไม่มีหน่วยงานใดเอาจริงเอาจัง ชาว
ชุมชนสองฝั่งคลองจึงสามารถอยู่อาศัยกันได้เรื่อยมา ที่สำคัญในอดีตพื้นที่ริมคลองแม่ข่าบาง
พื้นที่สามารถออกโฉนดได้อีกด้วย เช่น ที่บริเวณชุมชนระแกงมีการออกโฉนดที่ดินบริเวณริม
คลองแม่ข่า แบบโฉนดเว้นโฉนด บางหลังก็ไม่มี สอบถามผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้เราฟังว่า **“อดีต
ทางการแจ้งให้เราไปออกโฉนดที่ดิน แต่เราไม่มีความรู้ ไม่มีเงิน เลยไม่ได้ไปออกโฉนด
ที่สำคัญเราคิดว่ามันเป็นที่หลวง เรากลัว แต่มีบางหลังที่เค้ามีความรู้ เค้าไปออก เค้าก็
ได้โฉนดมา มันก็เลยเป็นแบบที่เห็นนั่นแหละ”**

จากการสำรวจคลองแม่ข่าของเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่และกลุ่มเยาวชน
รักษ์แม่ข่า พบว่า สภาพคลองแม่ข่าปัจจุบันได้กลายเป็นทางระบายน้ำเสียขนาดใหญ่ของเมือง
เชียงใหม่ไปแล้วเริ่มตั้งแต่สบข่า บริเวณตำบลดอนแก้ว อำเภอแม่ริม น้ำแม่ข่าถูกผันไปลงน้ำ
บึง ส่วนทางน้ำเดิมถูกทำเป็นประตูน้ำกั้นถาวรปิดกั้นไว้ ทำให้ไม่มีน้ำไหลไปตามธรรมชาติ จน
มาถึงถนนชูปเปอร์ไฮเวย์ ทางเข้าศาลากลาง ปรากฏว่าทางหน่วยงานรัฐได้สร้างท่อไว้สูงกว่า
ทางน้ำไหลทำให้ น้ำไม่สามารถไหลไปได้ สสำรวจตามสายน้ำมาเรื่อยๆ เราจะมาเจอ น้ำ แม่ข่า
บริเวณบ้านท่อ ที่มีการก่อสร้างประตูระบายน้ำเอาไว้ใช้ในช่วงหน้าฝน เวลานั้นจะท่วมเมืองก็จะ
ปิดประตูน้ำไม่ให้น้ำเข้าเมือง ซึ่งช่วงนี้มีน้ำมากเพราะมีน้ำจากคลองชลประทานไหลเข้ามา
สมทบ แต่คลองแม่ข่าก็เป็นเพียงแค่ทางเดินของน้ำเส้นเล็กๆ เหมือนลำเหมืองมากกว่าเป็น
สภาพคลอง จากนั้นที่โรงพยาบาลลานนา ด้านหลังโรงพยาบาลเดิมมีชุมชนอาศัยอยู่แต่ปัจจุบัน
ไม่มีแล้ว บริเวณนี้มีการทำทางน้ำเพื่อผันน้ำบึงมาไล่ น้ำเสียจากคลองแม่ข่าแต่ความเป็นจริง
น้ำบึงอยู่ต่ำกว่าระดับน้ำของคลองแม่ข่าทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากสิ่งก่อสร้างได้จริง
ทางน้ำที่ไหลผ่านโรงพยาบาลลานนามาต้นบริเวณถนนชูปเปอร์ไฮเวย์ ด้านหน้าโรงพยาบาลมี
การสร้างท่อที่สูงกว่าระดับน้ำทำให้ น้ำไม่สามารถไหลไปได้ ข้ามฝั่งไปทางโรงพยาบาลตาเซนปี

เตอร์ บริเวณนี้มีประตูน้ำเปิดปิดได้ มีน้ำไหลมาจากท่อระบายน้ำทางฝั่งถนนห้วยแก้ว ไหลไปตามเส้นทางผ่านชุมชนนับจากบริเวณนี้เราพบว่าน้ำต้นทูนของคลองแม่ข่ามาจากน้ำเสียที่ถูกระบายมาจากบ้านเรือนของทุกครัวเรือน โดยทางเทศบาลได้เปิดเผยเส้นทางระบายน้ำทั้งเมืองเชียงใหม่ ซึ่งท่อจากครัวเรือนทุกหลังได้ไหลลงสู่ทางระบายน้ำสาธารณะที่เทศบาลได้วางไว้ และทางระบายน้ำเหล่านี้มุ่งหน้าไหลมาลงที่คลองแม่ข่าทุกเส้นทาง จึงทำให้น้ำในคลองแม่ข่ากลายเป็นสภาพจากคลองใสไหลเย็นกลายเป็นคลองน้ำเน่า ซึ่งน้ำที่เห็นในปัจจุบันคือ น้ำเสียจากทุกครัวเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ฝั่งตะวันตก สภาพลำน้ำเดิมไม่มีน้ำต้นทูนซึ่งเป็นน้ำจากธรรมชาติ พอหน้าแม่ข่าไหลเข้ามาตัวเมืองจะพบว่าสภาพคลองถูกตาดด้วยซีเมนต์ตลอดเส้นทางที่ผ่านใจกลางเมืองเชียงใหม่ มาสิ้นสุดบริเวณชุมชนระแกง ต่อด้วยชุมชนกำแพงงามและหัวฝายที่ยังไม่มีการตาดซีเมนต์

พื้นที่คลองแม่ข่ามีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่หลายภาคส่วน ได้แก่ กรมศิลปากร ดูแลกำแพงเมืองเก่า กรมธนารักษ์(ราชพัสดุ) ดูแลที่ดินบริเวณกำแพงเมืองกับคลอง กรมเจ้าท่า ดูแลน้ำในคลอง เทศบาลนครเชียงใหม่ ดูแลพื้นที่สองฝั่งคลองที่ไม่อยู่ในที่ราชพัสดุ ฝั่งเมืองจังหวัดดูแลทั้งหมด ส่งผลให้คลองแม่ข่าไม่ได้รับการดูแลอย่างจริงจัง เพราะแต่ละภาคส่วนต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำกันไปตามหน่วยงานของตนเอง ไม่ได้ประสานงานกันเพื่อร่วมกันพัฒนาคลองแม่ข่าอย่างจริงจัง

ด้วยกระแสของการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ด้านต่างๆ โดยเฉพาะการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมืองและการอนุรักษ์โบราณสถานทำให้ท้องถิ่นและส่วนราชการรวมถึงภาคประชาสังคมในเชียงใหม่เล็งเห็นว่าควรปรับปรุงสภาพคลองแม่ข่าพร้อมทั้งบริเวณ ให้เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อเป็นปอดให้กับเมืองเชียงใหม่ และด้วยกายภาพที่คลองแม่ข่าอยู่ติดกับกำแพงเมืองชั้นนอกยิ่งทำให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ฟื้นฟูบริเวณดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์จากผู้บริหารในหลายๆ ภาคส่วนที่ต้องการจะย้ายชุมชนริมคลองแม่ข่าออก และชุมชนที่อยู่ริมคลองแม่ข่าถูกตราหน้าว่าเป็นคนทำให้คลองแม่ข่าเน่าเสียเพราะสร้างบ้านเรือนบุกรุกลำน้ำ

จุดเริ่มต้นของการรวมตัว

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ “แขวงเม็ງรายไมเว็ริก” เป็นคำพูดที่เจ้าหน้าที่เทศบาลพูดกับชาวบ้านในแขวงเม็ງราย จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่พอใจ จึงมานั่งพูดคุยกันว่าจะต้องลงคำสั่งประมาทให้ได้ จึงคิดหาประเด็นที่จะทำร่วมกันเพื่อพิสูจน์ให้ท้องถิ่นเห็นถึงพลังของชุมชนในแขวงเม็ງราย โดยร่วมกันพิจารณาหากิจกรรมที่จะทำร่วมกันภายในแขวง เมื่อดูจากสภาพการอยู่อาศัย ทำให้พบว่าชุมชนส่วนใหญ่ปลูกบ้านเรือนบริเวณริมคลองแม่ข่า ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ เช่น ชุมชนสองพี่น้อง ระแกง หัวฝาย กำแพงงาม พ้าใหม่๔ และยั้งรวมถึงชุมชนที่อยู่บริเวณลำคูไหว ได้แก่ ชุมชน ๕ ธันวาคม ทิพย์เนตร ศรีปิงเมือง “คลองแม่ข่าและลำคูไหว” น่าจะเป็นประเด็นร่วมในด้านสิ่งแวดล้อมที่ทุกชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข

ปัญหาได้ เป้าหมายแรก คือ การทำให้คลองแม่ข่าและลำคูไหลสะอาดและน้ำไหลสะดวก

การพูดคุยของชาวบ้านได้นำเสนอแนวทางในการทำให้คลองสะอาด ด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้านเอง เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก และอาศัยอยู่ในชุมชนโดยบอกว่ น้ำจะใสได้ต้องทำให้น้ำเคลื่อนไหว ด้วยการปักไม้ไผ่เป็นช่วง ๆ กลางน้ำแม่ข่า เมื่อน้ำไหลผ่านมาจะเกิดการปะทะซึ่งจะช่วยให้น้ำสะอาดได้และที่สำคัญยังช่วยกันขยะได้เป็นช่วง ๆ อีกด้วย จากการพูดคุยหาแนวทางร่วมกัน ชาวบ้านได้กำหนดแผนร่วมกันว่าสิ่งแรกที่ต้องทำ คือ การทำความสะอาดคลอง ด้วยการเอาขยะขึ้นมาจากคลองให้หมด เพื่อที่น้ำจะได้ไหลสะดวก กลิ่นเหม็นจะลดลง ซึ่งครั้งนี้นับได้ว่าเป็นการทำงานร่วมกันครั้งแรกของชาวบ้าน ซึ่งยังไม่มีการประสานการณและความมั่นใจ จึงมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่มีการจัดการคลองได้สำเร็จ เช่น ที่คลองสำโรง จ.สงขลา ชาวบ้านจึงสนใจที่จะไปเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำเรื่องคลองสำโรง ที่ชุมชนบ่อหว่า จ.สงขลา ไปเรียนรู้ถึงกระบวนการทำงาน การรวมกลุ่มชาวบ้าน หลังจากนั้นกลับมาชาวบ้านได้ร่วมกันสรุปงาน วิเคราะห์ปัญหาของคลองแม่ข่าและตกลงกันว่าจะพัฒนาคลองแม่ข่า ใช้ชื่อว่า “โครงการคืนน้ำดีให้ลำคูไหล คืนน้ำใสสู่คลองแม่ข่า” ในวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๙ โดยมีการกำหนดแผนงานร่วมกันดังนี้

- ผู้นำทุกชุมชนต้องทำความเข้าใจกับลูกบ้าน ถึงความสำคัญของงาน
- ก่อนวันงาน ๒ วัน กลุ่มผู้นำในแขวงเมืองรายทั้งหมดจะร่วมกันรณรงค์ ในทุกชุมชนอีกครั้งเพื่อให้ชาวบ้านออกมาร่วม
- กำหนดรูปแบบของงาน โดยเฉพาะการเปิดงานชาวบ้านตกลงกันให้ผู้นำในแขวงเมืองรายทุกคนเป็นคนเปิด
- กำหนดให้มีการประกาศเจตนารมณ์ของชุมชนที่อยู่อาศัยริมคลองแม่ข่าในการที่จะดูแลรักษาคลองให้มีสภาพดีขึ้น
- กำหนดการประสานงานกับเทศบาล ทั้งเชิญร่วมงาน ขอรถขนขยะและเครื่องมือทั้งหมด

ในวันงานมีชาวบ้านมาร่วมพัฒนาคลองแม่ข่าประมาณ ๕๐๐ คน โดยมีทั้งคนเมืองและกลุ่มชาวเขา ซึ่งถือเป็นกลุ่มหลักที่เข้ามาช่วย โดยลงมือทำความสะอาดคลอง เก็บขยะที่ทับถมกันหนาแน่นออก รวมถึงกำจัดวัชพืชต่างๆ ขึ้นมาจากคลอง รวมระยะทางที่ชาวบ้านร่วมกันทำประมาณ ๔ กิโลเมตร ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองแม่ข่าของพี่น้องคนยากคนจนในเขตเมืองเชียงใหม่

จากที่ชุมชนมีปัญหาราษฎรอุปโภคขั้นพื้นฐาน ทางกลุ่มเพื่อนร่วมงาน (POP) จึงได้นำประเด็นเหล่านี้มาorganize ชุมชน เพื่อเป็นการรวมกลุ่มชาวบ้านให้เกิดการทำงานร่วมกันแก้ปัญหาที่ใกล้กับตัวเองเป็นเบื้องต้นก่อน ตัวอย่างเช่น ชุมชนกำแพงงามแก้ปัญหาไฟฟ้า ชุมชนทุ่งพัฒนาแก้ปัญหาสะพานคนเดินที่สามารถยกให้สูงได้ถ้าน้ำท่วม ชุมชนระแกงแก้ปัญหาไม่มีศาลาชุมชน เป็นต้น จากการแก้ปัญหาเล็กๆ ที่ชาวบ้านช่วยกันทำ ได้เริ่ม

ขยับสู่ปัญหาอื่นๆ ที่เป็นความต้องการของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ชุมชนกำแพงงาม ได้ขยับมาสู่การแก้ปัญหาที่เป็นปัญหาร่วมกัน เช่น การทำที่กั้นตลิ่งพัง การปลูกต้นไม้ยี่ดริมตลิ่ง การทำสะพานข้ามคลอง การเก็บขยะของเด็กเยาวชน การทำทางเดินเท้า เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะรวมกลุ่มผู้ใหญ่แล้ว เด็กเยาวชนในพื้นที่นับเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเด็ก ๆ ได้ทำกิจกรรมการพัฒนาคลองแม่ข้าตามกำลังของเด็ก เช่น เก็บขยะในชุมชน ในคลองแม่ข้า การคัดแยกขยะเพื่อขายเป็นรายได้ เป็นต้น เมื่อผู้ใหญ่เห็นลูกหลานตนเองมาร่วมกิจกรรมก็ทำให้ผู้ใหญ่สนใจกิจกรรมต่างๆ และคอยสนับสนุนกิจกรรมนั้นๆ จนส่งผลให้ผู้ใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในการพัฒนาคลองแม่ข้า การแก้ปัญหาเรื่องไฟฟ้าของชุมชนกำแพงงามถือได้ว่าเป็นจุดสำคัญ เพราะเป็นชุมชนที่อยู่ริมคลองและเสาไฟฟ้าไม่สามารถเข้ามาในชุมชนได้ เพราะทางเดินคับแคบ และพอจะได้เสา ๗ ต้นก็เป็นปัญหา ชาวบ้านจึงคิดแก้ปัญหาโดยใช้สายน้ำแม่ข้าเป็นเครื่องมือ ด้วยการเอาเสาลงน้ำและช่วยกันลากข้ามฟากมาในจุดที่ใกล้ก่อน ส่วนจุดที่ไกลออกไป ชาวบ้านต้องช่วยกันเอาเสาลงน้ำและรองหัวรองท้ายด้วยยางในรถยนต์ แล้วช่วยกันลากทวนน้ำเป็นระยะทางประมาณ ๒๐๐ เมตร จนกระทั่งมาถึงบริเวณชุมชน จึงช่วยกันปักเสาไฟฟ้าจนสำเร็จ ความสำเร็จในครั้งนี้ชาวบ้านภูมิใจมาก และมักจะเป็นคำพูดที่ใช้กันเสมอเวลาที่จะต้องทำเรื่องที่ยากก็มักจะบอกว่า งานขนาดชนเสาไฟฟ้ามาปักได้เองยังทำมาแล้ว จะมีอะไรยากไปกว่านี้อีก

การทำงานเริ่มแรก เราได้ลงไปพูดคุยกับชาวบ้านสอบถามถึงความเป็นอยู่ สภาพของคลองแม่ข้า สภาพปัญหา แรกๆ คือชาวบ้านยังไม่ไว้วางใจเรา จะไม่พูดกับเรา เราก็เดินไปเรื่อยๆ จนไปเจอกับร้านค้าที่อยู่ในชุมชนก็เข้าไปแวะซื้อน้ำซื้อขนมมาทาน ชาวบ้านก็จะถามเราว่าเป็นใครมาทำอะไร เราก็จะเล่าให้ฟังว่าเป็นใคร ทำอะไร บ้านอยู่ไหน มาทำอะไรนี่ซึ่งเป็นการเปิดเผยข้อมูลของเราให้เขาเชื่อถือไว้วางใจเราให้มากที่สุด โดยเฉพาะชุมชนกำแพงงาม หัวฝาย มีทั้งคนเมือง อาข่า และลีซู ซึ่งมาจากบนดอย ความไม่ไว้วางใจคนข้างนอกจะมีมาก จึงต้องใช้เวลาในการคลุกคลีกับชาวบ้าน เราใช้วิธีไปเยี่ยมบ้านลีซูท่านหนึ่งที่หัวฝายซึ่งชวนเราไปงานเทศกาลขึ้นปีใหม่อีซู พอเราไปปรากฏว่าลีซูที่อยู่หัวฝายมาจากหมู่บ้านเกือบทั้งหมด ทำให้เราได้รู้จักและคุ้นเคยกันมากขึ้น พอรู้จักกันสนิทกันมากขึ้นเราก็เริ่มชักชวนกันมาทำกิจกรรมเล็กๆ ที่เค้าสามารถทำร่วมกันได้ก่อน โดยได้นัดคนที่เวลามาร่วมพูดคุยกันตรงร้านขายของชำในชุมชนว่าจากการที่เรามาพูดคุยกับทุกหลังเราพบว่ามีปัญหาหลายอย่าง ทุกคนอยากแก้ปัญหาใหม่? ถ้าอยากแก้จะทำปัญหาไหนก่อนดีเพราะมันมีเยอะมาก ทุกคนก็จะช่วยกันระดมความคิดเห็น พอได้สิ่งที่ทุกคนอยากทำแล้วก็เริ่มลงรายละเอียดงานทันทีว่าจะทำอย่างไร ใครเตรียมอะไร ทำเมื่อไหร่ มีการแบ่งหน้าที่แบ่งงานกันทำตามความสามารถและความถนัด เช่น ที่กำแพงงามสิ่งที่ทุกคนอยากแก้ไขคือ ริมตลิ่งพังทุกปีทำให้ถนนค่อยๆ แคบลง เป็นอันตราย ทุกคนก็จะช่วยกันคิดว่าจะทำอย่างไรไม่ให้ตลิ่งพัง ก็เริ่มจากการกั้นตลิ่งโดยใช้ไม้ไผ่ปักเป็นแนว แล้วนำกระสอบทรายมาทับซ้อนๆ กัน จากนั้นนำดินลงถม งานนี้สำเร็จลงได้เพราะความร่วมมือกันของทุกคน ทั้งเด็ก ๆ ที่ช่วยกันขนไม้ ขนดิน ขนทราย ผู้ใหญ่ที่ออกแรงทั้งแรงกาย

แรงใจช่วยกันจนสำเร็จ กิจกรรมครั้งนี้ทำกันเกือบอาทิตย์ พอสำเร็จทุกคนมานั่งสรุปกันว่าเป็นอย่างไร สิ่งที่ได้อคือความภูมิใจที่เราสามารถแก้ปัญหาเองได้ เห็นการเปลี่ยนแปลง เห็นความร่วมมือของทุกคน สิ่งสำคัญคือผลงานเสร็จต้องมีการสรุปทเรียนการทำงานทุกครั้ง เพื่อเป็นการตอกย้ำ ช้ำ ทวนในสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นปัญหาอื่นๆ และเป้าหมายใหญ่คือการที่คนจนสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้ จากการทำงานร่วมกัน สิ่งหนึ่งที่เราเชื่อมั่นเสมอ คือชาวบ้านสามารถทำได้ถ้ามีโอกาสหรือมีคนให้โอกาส เมื่อเราเชื่อ สิ่งนี้ทำให้การทำงานทุกอย่างเราจะให้ชาวบ้านคิด ทำ สำเร็จไม่สำเร็จมาสรุปทเรียนหาวิธีแก้ไขร่วมกัน มีอยู่ครั้งหนึ่งที่เจ้าหน้าที่เทศบาลลงมาในชุมชนกำแพงงาม ซึ่งเราก็นั่งอยู่ด้วย มาถามว่ามี NGO เข้ามาในพื้นที่ไหม? ชาวบ้านบอกว่าไม่มี ไม่มีใครเข้ามาเลย เจ้าหน้าที่ถามว่าแล้วสองคน (หมายถึงPOP) นี้เป็นใคร ชาวบ้านบอกว่าเป็นลูกเป็นหลานของเรานี้แหละ จากนั้นเจ้าหน้าที่ก็เดินออกไป มันทำให้เรารู้ว่าถ้าเราไว้วางใจพวกเขา เขาจะไว้วางใจเรา เชื่อใจเรา และชาวบ้านก็จะปกป้องเราด้วย

ยกระดับการเคลื่อนไหวร่วมกับชุมชน

โครงการ “จัดระเบียบผังเมือง ปรับสภาพคลองแม่ข่า และอนุรักษ์กำแพงเมืองชั้นนอก ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศประวัติศาสตร์” ทางจังหวัดจะทำการดาตคลอง(เทคโนโลยีคลอง) และย้ายชาวบ้านออกจากพื้นที่ประวัติศาสตร์ เพื่อปรับปรุงเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นพื้นที่สีเขียวของเมืองให้คนในเมืองได้มาออกกำลังกาย เมื่อปี ๒๕๕๕ นั้น นับเป็นอีกหนึ่งจุดเปลี่ยนในการทำงานชุมชนริมคลองแม่ข่า โดยทางจังหวัดได้นำรถแบ็คโฮเข้ามาทำการขุดลอกคลอง และมีกระแสข่าวว่าจะไล่หรือชุมชน คนทำงานจึงได้นำเอาประเด็นนี้ไปพูดคุยกับชาวบ้านกำแพงงามเพื่อหาทางออกร่วมกัน จากการพูดคุยและการทำงานร่วมกันที่ผ่านมา ระยะเวลาหนึ่งทำให้ชาวบ้านเห็นถึงความสำคัญในการอาศัยอยู่ที่ดินเดิม แต่มีคำถามว่าจะอยู่อย่างไรให้หน่วยงานเห็นชอบ ชาวบ้านจึงคิดเรื่องของการอยู่ร่วมกับคลองและโบราณสถาน ชาวบ้านอยู่ได้โบราณสถานอยู่ได้ โดยมีเป้าหมาย คือ การมีสิทธิในการอยู่อาศัยในที่ดินเดิม อยู่ร่วมกับเมือง เพื่อสร้างโอกาสและช่องทางเพื่อการอยู่รอดของชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยจะทำการปรับขยับบ้านจากคลองแม่ข่าขึ้นมาและจากกำแพงเมืองลงมาอยู่ข้างล่างกันแนวเขตบ้านให้อยู่ห่างจากกำแพงดินอย่างน้อย ๑ เมตร สร้างเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวที่มาดูกำแพง โดยชาวบ้านได้ร่วมกันคิด ออกแบบการอยู่อาศัยร่วมกับโบราณสถานของเมืองโดยมีนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก มาช่วยสิ่งที่ชาวบ้านคิดให้เป็นรูปธรรม ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเห็นภาพในสิ่งที่ตนเองคิด หลังจากนั้นชาวบ้านได้นำแบบที่ตนเองคิดไปนำเสนอกับหน่วยงานเจ้าของที่ดินได้แก่ กรมศิลปากร เชียงใหม่ ขณะนั้นคุณสหัสวัฒน์ แนนหนา ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกรมศิลปากร เชียงใหม่ เข้าใจวิธีคิดของชาวบ้านและเห็นด้วยกับการอยู่ร่วมกับโบราณสถาน แต่ในกฎหมายของกรมศิลปากรไม่มีแนวทางให้คนกับโบราณสถานอยู่ร่วมกัน ชาวบ้านจึงได้พิสูจน์

ให้เห็นว่าคนอยู่ร่วมกับคลองและโบราณสถานได้ โดยได้มีมาตรการในการดูแลที่อยู่อาศัยร่วมกัน ดังนี้

๑. ควบคุมไม่ให้มีการปลูกบ้านเพิ่ม
๒. ดูแลไม่ให้มีการดำเนินธุรกิจบ้านเช่า
๓. ไม่ให้มีการขายต่อสิทธิในการอยู่อาศัย
๔. ดูแลเรื่องปัญหาเสพติด

และได้ขยายแนวคิดนี้ให้กับเพื่อนต่างชุมชนที่อยู่ริมคลองแม่ข่าได้เห็นถึงความสำคัญและความร่วมมือร่วมมือกัน ชาวบ้านชุมชนกำแพงงามได้ทำการปรับปรุงบ้านเป็นตัวอย่างเป็นโครงการทดลองให้ทั้งชาวบ้าน และหน่วยงานได้เห็นว่าจะสามารถอยู่ร่วมกันได้และคืนโบราณสถานให้กับสังคม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก DANCED จำนวน ๑ ล้านบาทในการก่อสร้างบ้านใหม่ จำนวน ๓๙ หลังคาเรือน และเงินออมทรัพย์ของชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งเป็นทุนในการสร้างบ้าน การขยับบ้านของชาวบ้านกำแพงงามในครั้งนี้เป็นอีกจุดหนึ่งที่เป็นตัวอย่างให้เกิดวิธีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิมซึ่งสามารถทำได้และถือได้ว่าเป็นโครงการนำร่องให้เกิดโครงการบ้านมั่นคงในระยะเวลาต่อมา

สิ่งที่อยากเห็น

๑. ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ตนเองจะต้องได้รับการบริการจากหน่วยงานของรัฐ โดยสามารถที่จะต่อรองกับข้าราชการในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี
๒. ชาวบ้านมีความเข้มแข็งในการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ
๓. สภาพคลองแม่ข่าดีขึ้น ถูกบำบัดจากต้นทางก่อนปล่อยลงสู่ปลายทาง
๔. ชาวบ้านมีสิทธิที่จะอยู่ร่วมกับคลองแม่ข่าและโบราณสถานได้อย่างมีศักดิ์ศรี
๕. สังคมให้การยอมรับชาวบ้านที่อยู่ริมคลองแม่ข่าว่ามีคุณค่าต่อเมืองในการเป็นแรงงานนอกระบบที่หล่อเลี้ยงเมืองเชียงใหม่ทั้งเมือง และคุณค่าของคนจนที่ดูแลพัฒนาคลองแม่ข่า
๖. เกิดผู้นำที่เข้าไปปัญหาของตนเอง ปัญหาของสังคม และทำงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

กิจกรรมเครื่องมือของการเปลี่ยนแปลง

๑. งาน “คืนน้ำดีสู่ลำคูไหล คืนน้ำใสให้คลองแม่ข่า” เป็นกิจกรรมแรกๆ ที่ทำให้ชาวบ้านริมคลองแม่ข่าได้รวมกลุ่มกันพัฒนาคลองแม่ข่า เอาขยะเศษวัชพืชต่างๆ ขึ้นมาจากคลอง เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าคนริมคลองซึ่งเป็นคนยากคนจนสามารถทำได้ โดยเริ่มตั้งแต่การคิดกิจกรรมการวางแผนการทำงาน การประชาสัมพันธ์ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน

และชุมชนต่างๆ เข้าร่วม การเตรียมอุปกรณ์ การปฏิบัติการจริง การสรุปบทเรียนที่ได้ เป็นกิจกรรมที่นำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาคลองแม่ข่า จนถึงปัจจุบันนี้ชาวบ้านได้จัดกิจกรรมคืนน้ำดีฯ เป็นครั้งที่ ๑๓ แล้ว

๒. งานสืบชะตาคลองแม่ข่า เป็นกิจกรรมหนึ่งที่น่าพิศวง ความเชื่อของคนในท้องถิ่นมาเป็นประเด็นในการทำงานกับชุมชนเพื่อให้ชุมชนเห็นความสำคัญของคลองแม่ข่าที่เป็นคลองธรรมชาติ มีความสำคัญแต่อดีต กำลังจะถูกเปลี่ยนเป็นการตาดซีเมนต์สองฝั่งคลอง ซึ่งจะทำให้ระบบนิเวศริมคลองแม่ข่าหมดไป ซึ่งมีชาวบ้านบอกว่า “คลองมันถูกตาดโดยเทศบาล เทศบาลนั้นแหละที่ต้องมาดูแล” ทำให้ชาวบ้านร่วมกันคิดการสืบชะตาคลองแม่ข่าขึ้น ซึ่งเป็นการยืดอายุของคลองแม่ข่า ทำให้คลองแม่ข่าได้รับการดูแล เพื่อให้เกิดกำลังใจและความหวังในการพัฒนาคลองแม่ข่าต่อไป กิจกรรมครั้งนี้ได้รับความสนใจจากทั้งชาวบ้านและหน่วยงานในท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่ทำให้คนทุกเพศทุกวัย ทุกกลุ่มมารวมกันทำกิจกรรมนี้ เริ่มตั้งแต่ร่วมกันคิดว่าเราน่าจะทำการสืบชะตาคลองแม่ข่าเพื่อต่ออายุของคลองแม่ข่าซึ่งเป็นความเชื่อของคนล้านนา ซึ่งทุกคนเห็นด้วยกับกิจกรรมนี้ จึงเกิดการประชุมเตรียมงานทั้งหมดเกิดขึ้น การซื้อวัสดุอุปกรณ์ การแบ่งหน้าที่กันทำว่าใครจะรับผิดชอบทำอะไรได้บ้าง เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่จัดเตรียมทำเครื่องสืบชะตา ดูขั้นตอนของพิธีกรรม ผู้ชายหาวัสดุอุปกรณ์ เตรียมสถานที่ ผู้หญิงเตรียมเรื่องอาหารการกิน เด็กๆ ช่วยกันทำความสะอาดบริเวณงาน เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะสืบชะตาคลองแม่ข่าแล้ว ยังมีการช่วยกันทำความสะอาดคลองโดยการเอาวัชพืชขึ้นมาจากคลองอีกด้วย งานสืบชะตาครั้งนี้ยังเป็นการเสริมสร้างและฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนและสองฝั่งคลอง จากกิจกรรมในครั้งนี้ส่งผลทำให้ชุมชนต่างๆ ริมคลองแม่ข่าและลำน้ำสาขาหันมาสนใจดูแล รักษาความสะอาด หน่วยงานท้องถิ่นเริ่มให้ความสำคัญ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ คนในสังคมลดอคติต่อชาวชุมชนริมคลองแม่ข่า และยังได้เผยแพร่งานสู่สาธารณะได้รับรู้อีกด้วย จากกิจกรรมนี้ทำให้นักวิชาการในท้องถิ่นได้เข้าใจคนจนที่อยู่ริมคลองแม่ข่าในอีกมุมมองหนึ่งว่าแท้จริงแล้วคนเหล่านี้ไม่ได้ทำให้คลองแม่ข่าเน่าเสีย แต่ในทางกลับกันพวกเขาช่วยกันดูแล พัฒนาคลองแม่ข่าให้ดีขึ้น

๓. โครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงเมือง เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ส่งผลสะท้อนและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านกายภาพ และวิถีคิดของชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งทางชุมชนกำแพงงามได้เริ่มต้นทำเป็นโครงการทดลองในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เป็นโครงการที่ส่งผลให้เกิดแนวทางการทำงานของโครงการบ้านมั่นคงทั่วประเทศของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งกว่าจะมาถึงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยเราใช้ระยะเวลาในการ organize ชุมชนเกือบ ๓ ปี เริ่มจากกิจกรรมเล็กๆ ค่อยๆ ขยับกิจกรรมขึ้นมาเรื่อยๆ พาชาวบ้านออกไปแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนทั่วประเทศ ต่อรองกับหน่วยงานท้องถิ่นเป็นระยะๆ โดยเฉพาะการตาดคลองตั้งแต่บริเวณชุมชนกำแพงงาม หัวฝายไปจนถึงฟ้าใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นอีกหนึ่งความสำเร็จที่ชาวบ้านสามารถระงับโครงการนี้ได้ จน

มาถึงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยซึ่งถือได้ว่าเป็นงานใหญ่ที่ชาวบ้านได้ร่วมกันคิด วิเคราะห์ ออกแบบ ต่อรอง จนมาถึงปฏิบัติการ โดยมีกระบวนการทำงานร่วมกันดังนี้

๑. ประชุมวางแผนการทำงาน เริ่มจากการประชุม การหารือกับคนในชุมชนรวมทั้ง เครือข่ายฯ เพื่อหาทางออกร่วมกัน รวมทั้งการหารือร่วมกับหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ คือกรมศิลปากร จากการหารือได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะมีการย้ายจากบนกำแพงลงมา ปลุกสร้างใหม่ด้านล่างและขยับบ้านที่อยู่ติดกำแพงให้ขยับออกห่างออกมา ๑ เมตร ส่วนบ้านที่อยู่แนวคลองแม่ข่าให้ขยับบ้านขึ้นมาให้พ้นแนวคลอง เพื่อสามารถเดิน เชื่อมกันได้และมีการปรับภูมิทัศน์ของชุมชนให้ดีขึ้น รวมทั้งกำหนดกฎกติกาการอยู่ ร่วมกัน

๒. การจัดตั้งคณะกรรมการทำงานคลองแม่ข่า ลำคูไหวและกำแพงเมือง มีการจัดตั้ง คณะกรรมการทำงานฯ ขึ้นเพื่อประสานงานกับหน่วยงาน

๓. การสำรวจชุมชน ชาวบ้านร่วมกันสำรวจชุมชนว่ามีสภาพอย่างไร ทำการวัด ขนาดพื้นที่ที่จะร่วมโครงการทั้งหมดเพื่อนำไปสู่การวางแผนการปรับปรุงชุมชน

๔. กระบวนการทำผังชุมชน ชาวบ้านร่วมกันวางผังชุมชนของตนเอง ช่วยกัน ออกแบบว่าจะอยู่กันอย่างใด โดยมีนักศึกษาฝึกงานจากมหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก สาขาสถาปัตยกรรม มาช่วยทำให้ความคิดของชาวบ้านออกมาเป็น รูปธรรมที่ชัดเจน

๕. การทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เครือข่ายฯ ร่วมกับแกนนำในพื้นที่ร่วมกันทำ ความเข้าใจกับเจ้าของบ้านที่ต้องรื้อย้ายลงมา รวมถึงการหาพื้นที่ว่างในชุมชน สำหรับบ้านที่ต้องย้ายลงมาจากกำแพงและเจรจาดกลงขอแบ่งปันที่ดินเพื่อปลูกสร้าง บ้านใหม่ ขั้นตอนนี้เป็นอีกหนึ่งขั้นตอนที่ยากมาก ใช้เวลานานพอสมควร กว่าที่จะให้ คนที่มีที่กว้างๆ แบ่งปันให้เพื่อนได้ลงมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่น บ้านอู่ย แดง มีที่ดินกว้างมาก ทุกคนเห็นร่วมกันว่าจะย้ายบ้านกบ กับรงค์มาอยู่ร่วมกับลุง แดง พวกเขาทั้งหมดทั้งชาวบ้านในชุมชน เครือข่ายฯ ช่วยกันพูดทำความเข้าใจ แก้กั ไม่ให้จนเกิดกระบวนการให้คนในกับคนในพูดคุยกัน ตอนนั้นพี่เรือง กบ รงค์ ได้เข้าไปคุยกับแก ทำความเข้าใจว่าถ้าเราไม่ปรับขยับเราจะอยู่ไม่ได้ อู่ยแดงก็อยู่ไม่ได้ เค้า จะย้ายพวกเขาออกไปหมดแล้วเราจะไปอยู่ที่ไหนกัน กบกับรงค์ย้ายลงมาอยู่ด้วยจะ ได้ช่วยกันดูแลอู่ยเวลาอู่ยไม่สบายหรือให้ไปซื้อของจะได้ช่วยเหลือกัน พูดคุยกันอยู่ นานจนอู่ยแดงเปลี่ยนใจยินยอมให้กบกับรงค์ย้ายลงมาอยู่ด้วย

๖. การออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ร่วมกันออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยวันละ ๑ บาท เพื่อเป็นทุนในการก่อสร้างบ้าน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างชุมชนกับ เครือข่ายฯ เข้ามาดูแลเรื่องออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย โดยให้คนในชุมชนเป็นหลัก เครือข่ายเป็นพี่เลี้ยงคอยดูแลระบบ

๗. นำเสนอผังชุมชนและแนวทางการปรับปรุงชุมชนต่อกรมศิลปากร ชาวบ้านได้นำผังแนวคิดการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เทียบระหว่างผังใหม่กับผังเก่านำเสนอต่อกรมศิลปากร ได้ข้อสรุปว่าทางกรมศิลปากร “เห็นชอบกับการปรับปรุงชุมชนให้น่าอยู่” แต่ไม่ได้รับการยืนยันให้อยู่ในที่เดิมได้เพราะนโยบายของกรมศิลปากรไม่มีแผนการให้ชุมชนอาศัยอยู่ในเขตโบราณสถาน กระบวนการนี้ใช้เวลาต่อรองอยู่ ๒-๓ ครั้งกว่ากรมศิลปากรจะเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ซึ่งกรมศิลปากรเองได้นำคณะดูงานของกรมศิลปากรเข้ามาศึกษาแนวคิดการปรับปรุงของชุมชนกำแพงงามอีกด้วย

๘. ประชุมหาข้อสรุป หลังจากกลับมาจากการนำเสนอผังการปรับปรุงแล้ว ชาวบ้านได้มาร่วมกันหาข้อสรุปร่วมกันว่าชาวบ้านพร้อมที่จะปรับปรุงชุมชนให้เป็นรูปธรรมเพื่อจุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องที่อยู่อาศัย ถึงแม้จะยังไม่ได้รับการยืนยันถึงสิทธิการอยู่อาศัยที่มั่นคงก็ตาม

๙. กำหนดแนวทาง “กองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย” เครือข่ายฯ และชุมชนร่วมกันหาทางออกเรื่องงบประมาณในการสร้างบ้านหลังใหม่ การซ่อมแซมปรับปรุงบ้านหลังเดิม โดยได้รับการติดต่อจากโครงการ DANCED ในการให้งบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างบ้านและจัดตั้ง “กองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย” ขึ้น และได้ร่วมกันทำโครงการเสนอต่อ DANCED ได้รับการอนุมัติงบประมาณจำนวน ๑ ล้านบาท โดยร่วมกันบริหารระหว่างเครือข่ายฯ กับชุมชน

๑๐. การสำรวจราคาวัสดุก่อสร้างบ้าน ชาวบ้านได้ร่วมกันออกสำรวจราคาวัสดุในการก่อสร้างบ้าน โดยได้แบ่งกันไปสำรวจแล้วนำมาเสนอในที่ประชุมว่าที่ไหนถูกที่สุด ให้เงื่อนไขดีที่สุด ซึ่งชาวบ้านช่วยกันพิจารณาร่วมกัน จำได้ว่าช่วงที่ออกไปสำรวจเรานั่งรถพ่วงของลุงแก้วตระเวนสำรวจวัสดุที่จะใช้ก่อสร้างทั่วเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านจะอธิบายถึงโครงการฯ และวิธีการที่เราจะซื้อของ ให้กับทางร้านฟังกุ๊กที่เข้าไปติดต่อ แล้วมาช่วยกันดูว่าวัสดุอันไหนถูกที่สุด คนที่ไม่ได้ไปก็จะเข้ามาร่วมกันตัดสินใจด้วย

๑๑. การพิจารณาอนุมัติงบประมาณในการก่อสร้างบ้าน หลังจากได้รับการอนุมัติงบประมาณจาก DANCED ชาวบ้าน เครือข่ายฯ ร่วมกันคิดค้นการจัดการกองทุนให้มีลักษณะเป็นกองทุนหมุนเวียน สำหรับชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมคลองแม่ข่าและกำแพงเมืองใต้ใช้ต่อไปจึงให้กองทุนนี้เป็นเงินกู้ดอกเบี้ยถูกสำหรับใช้ก่อสร้างบ้านและได้มีการพิจารณาการให้กู้ตามความจำเป็นและความเหมาะสม

๑๒. การถอดสรุปบทเรียนการทำงาน เป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับเครือข่ายฯ และชุมชนเพื่อเป็นการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันและให้เกิดความมั่นใจในการแก้ไขปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยในอนาคต ซึ่งจะได้นำบทเรียนที่ผ่านมานำไปใช้กับการปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ในที่ดินเดิม

จากกิจกรรมนี้เป็นอีกหนึ่งข้อพิสูจน์ว่าชาวบ้านทำได้ ถ้ามีโอกาส ส่งผลทำให้พื้นที่
กำแพงงามเป็นพื้นที่ดูงานการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของพี่น้องทั่วประเทศรวมถึง
ต่างประเทศด้วย

พัฒนาการของชาวบ้าน

จากการทำกิจกรรมร่วมกันของทุกคนในชุมชนและต่างชุมชน ก่อให้เกิดผู้นำที่ไม่เป็น
ทางการ เข้ามาทำงานร่วมกัน คิด ทำ เพื่อพี่น้องคนยากคนจน มองข้ามปัญหาส่วนตัว มอง
ปัญหาของส่วนรวมมากขึ้น การเข้าใจถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนควรได้รับการบริการ
จากรัฐ ชาวบ้านสามารถต่อรอง เจรจากับหน่วยงานท้องถิ่นได้ สามารถหยุดการไล่รื้อพี่น้อง
ชุมชนริมคลองแม่ข่าได้ ทำให้หน่วยงาน องค์กรทุกภาคส่วนทั้งรัฐและเอกชนเข้ามาร่วมกัน
แก้ไขปัญหาคลองแม่ข่า เช่น บ.แมนูไลฟ์เข้ามาทำกิจกรรมการบำบัดน้ำเสียต้นทางกับชาวบ้าน
ชุมชนริมคลองแม่ข่าได้เกิดการลุกขึ้นมาพัฒนาและคิดถึงการอยู่อาศัยในระยะยาวในพื้นที่
สาธารณะ ประจวบกับการมีนโยบายของจังหวัดเชียงใหม่ ในปี ๒๕๔๖ ที่ต้องการจะพัฒนา
คลองแม่ข่าโดยการอพยพคนที่อาศัยอยู่ริมคลองแม่ข่าออกจากพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ที่ยังไม่ได้
ทำการตลาดคลอง ทำให้ชุมชนกำแพงงาม(ส่วนที่ยังไม่ได้ปรับปรุง) ชุมชนหัวฝาย ชุมชนฟ้าใหม่
รวมตัวกันต่อรองกับจังหวัดซึ่งขณะนั้นได้มอบหมายให้คุณชุมพร แสงมณี นายอำเภอเมือง มา
เจรจากับชาวบ้านโดยชาวบ้านได้ร่วมกันทำกระบวนการการทำผังชุมชนและแนวทางการอาศัย
อยู่ร่วมกันในพื้นที่ริมคลองแม่ข่าเสนอต่อจังหวัด ผลสรุปออกมาว่าชาวบ้านสามารถอยู่ในที่ดิน
เดิมได้โดยการขยับบ้านขึ้นมาจากคลองแม่ข่า โดยเปิดให้เป็นทางเดินเชื่อมต่อกันตั้งแต่หัว
ฝาย กำแพงงามและฟ้าใหม่ ซึ่งนับเป็นอีกก้าวที่สำคัญและเป็นผลสำเร็จอีกครั้งหนึ่งที่ชาวบ้าน
ร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิชุมชนในที่ดินเดิม โดยได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่กองช่างของเทศบาล
นครเชียงใหม่วัดพื้นที่จริงของคลองแม่ข่าในการปรับปรุง ผลปรากฏว่าพื้นที่บางส่วนของคลอง
แม่ข่าชาวบ้านไม่สามารถอาศัยอยู่ในที่ดินเดิมได้เพราะพื้นที่แคบและเขตที่ดินริมคลองติดกับ
พื้นที่เอกชนจำนวน ๒๒ หลังคาเรือน ชาวบ้านจึงหาทางออกร่วมกัน สุดท้ายชาวบ้านตกลงกัน
ว่าจะหาซื้อที่ดินซึ่งเป็นที่ดินเอกชนในชุมชนหัวฝายเพื่อให้บ้านที่อยู่ริมคลองได้มีที่อยู่อาศัย
กระบวนการหาซื้อที่ดินใหม่และการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่เดิมจึงเกิดขึ้น โดยกลุ่มที่ปรับปรุง
ในที่ดินเดิมทั้งหัวฝายและกำแพงงามทั้งหมด ๒๕ หลังคาเรือน กลุ่มที่ต้องซื้อที่ดินใหม่ ๒๒
หลังคาเรือน ประจวบกับในขณะนั้นได้มีโครงการบ้านมั่นคง ที่ผ่านมาจากสถาบันพัฒนาองค์กร
ชุมชน(องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นแหล่งงบประมาณในการสนับสนุนการก่อสร้างบ้านและการ
ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคในชุมชน โดยชุมชนได้ทำกระบวนการบ้านมั่นคงร่วมกันตั้งแต่
การสำรวจข้อมูล การสรุปข้อมูล การหาคณะทำงาน การจัดทำโครงการ การต่อรองเรื่องที่ดิน
การทำผังชุมชน การนำเสนอโครงการ นับเป็นชุมชนแรกๆ ในเชียงใหม่ที่บ้านมั่นคงได้เข้ามา
สนับสนุน โดยนโยบายของบ้านมั่นคงแล้วจะสนับสนุนชุมชนที่มีที่ดินที่ไม่มั่นคงให้เกิดความ
มั่นคงโดยมีชาวบ้านเป็นแกนหลักในการทำงาน

หลังจากนั้นได้มีการขยายการทำงานออกไปอีก ๓ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนช่างฉ้อง ชุมชนอินทนิล และบ้าน ๘ หลังย่านวัดเกต โดยมีทีมเครือข่ายฯ เป็นพี่เลี้ยงคอยให้ข้อมูล ช่วยจัดทำกระบวนการ ให้คำแนะนำข้อเสนอแนะ ในปี ๒๕๔๗ ได้ขยายพื้นที่การทำงานเรื่องที่อยู่อาศัยโดยใช้บ้านมั่นคงเป็นเครื่องมือในการทำงานของเครือข่ายฯ ใช้ระบบการเรียนรู้แบบ “พี่สอนน้อง” คือชุมชนที่ได้รับงบประมาณและผ่านการทำกระบวนการบ้านมั่นคงมาก่อนเข้าไปถ่ายทอดประสบการณ์และให้คำแนะนำการจัดทำโครงการฯ โดยได้ขยายเพิ่มไปอีก ๑๔ ชุมชน จากการทำงานโดยใช้บ้านมั่นคงเป็นเครื่องมือนั้นมีปัญหาอุปสรรคนานัปการ ด้วยความที่เป็นเรื่องใหม่ ท้องถิ่นยังไม่ยอมรับกระบวนการที่ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัย การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคของตนเองให้ดีขึ้น แต่ด้วยพลังและการที่มีเป้าหมายเดียวกันทำให้ทุกคนในเครือข่ายฯ ฝ่าฟันอุปสรรคเหล่านั้นไปได้ จากนั้นปี ๒๕๕๒ ได้ขยายการทำงานออกไปอีก ๑๓ ชุมชนครอบคลุมทั่วทั้งเขตเทศบาลนครเชียงใหม่รวมทั้งหมด ๓๒ ชุมชน เพื่อแก้ปัญหาด้านที่อยู่ให้ดีขึ้นรวมทั้งยังได้ขยายการทำงานกับภาคีต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย

ส่วนเรื่องคลองแม่ข่านี้ทางชาวบ้านยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยชาวบ้านได้มีข้อเสนอในการพัฒนาคลองแม่ข่ากับหน่วยงานท้องถิ่นดังนี้

๑. จัดตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาาร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ แล้วแก้ปัญหาให้ตรงจุด

๒. ควรมีบ่อบำบัดน้ำเสียครอบคลุมครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลโดยการส่งเสริมให้ความรู้และผลักดันระบบบำบัดน้ำเสียรูปแบบของชุมชนให้มีการนำมาใช้อย่างทั่วถึง

๓. มีการบังคับใช้กฎหมาย (เทศบัญญัติ) อย่างเข้มงวด ในการปล่อยน้ำเสียของสถานประกอบการ ร้านค้า และบ้านเรือน

๔. นำน้ำธรรมชาติเข้ามาสู่คลองแม่ข่าเพื่อให้คลองแม่ข่าคืนสู่สภาพตามธรรมชาติ

๕. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ในการแก้ไขปัญหาคลองแม่ข่าและลำน้ำสาขา

ระบบที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนร่วมกันทำงาน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายฯ ในนามเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่ มีการประชุม พูดคุยปรึกษาหารือกันทุกวันที่ ๒๙ ของทุกเดือน

ผลผลิตที่เกิดขึ้น

เกิดผู้นำตามธรรมชาติที่ลุกขึ้นมาทำกิจกรรมการพัฒนาคลอง และการมองปัญหาของชุมชนเชื่อมโยงไปยังปัญหาระดับประเทศ

การทำผังแนวคิดการปรับปรุงสภาพการอยู่อาศัยในที่ดินเดิม เปรียบเทียบสภาพก่อนและหลังการปรับปรุงในโครงการทดลองที่ชุมชนกำแพงงาม

การคิดค้นระบบบำบัดน้ำเสียในครัวเรือนให้เหมาะสมกับชุมชนริมคลองเพื่อบำบัดน้ำเสียตั้งแต่ต้นทางก่อนปล่อยลงสู่คลองแม่ข่ายและน้ำปิงซึ่งเป็นปลายทาง ตั้งแต่การทำให้เป็นท่อฝังลงในดิน การทำถังดักไขมันในบ้าน การใช้น้ำหมักชีวภาพเพื่อช่วยบำบัดน้ำเสียในคลองแม่ข่าย

ผลลัพธ์

๑. ชาวบ้านสามารถทำให้ประเด็นปัญหาของคลองแม่ข่ายเป็นประเด็นสาธารณะที่ทุกภาคส่วนให้ความสนใจและสร้างการมีส่วนร่วมโดยให้ชาวบ้านเข้าไปร่วมคิด ทำ เพื่อการพัฒนาคลองแม่ข่ายและการผลักดันประเด็นคลองแม่ข่ายให้เป็นประเด็นสาธารณะทั่วเมืองเชียงใหม่ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เช่น ไทยพีบีเอส ทีวีบูรพา สำนักข่าวประชาธรรม หนังสือพิมพ์อังก้าว

๒. การปรับปรุงที่อยู่อาศัยที่ชุมชนกำแพงงาม เป็นอีกหนึ่งโครงการที่ส่งผลต่อสังคมในการเปลี่ยนรสนิยมให้สังคมเข้าใจว่าคนจนคือคนแบ่งเมือง ไม่ใช่ปัญหาของเมือง เกิดการยอมรับแนวคิดการปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิม เกิดการยอมรับการทำงานของเครือข่ายฯ เป็นพื้นที่ศึกษาดูงานให้กับพี่น้องชุมชนแออัดทั่วประเทศรวมถึงต่างประเทศ มีการแลกเปลี่ยนบทเรียน ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน นับเป็นหนึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่เป็นรูปธรรม

๓. หน่วยงานท้องถิ่นยอมรับการทำงานร่วมกันของคนริมคลองแม่ข่ายในนาม “เครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองเชียงใหม่” โดยได้เชิญตัวแทนของเครือข่ายฯ เข้าร่วมประชุมหรือเป็นคณะกรรมการในโครงการสำคัญๆ ของท้องถิ่น เช่น สมัยของนายกเทศมนตรี เดือนเต็มดวง ณ เชียงใหม่ มีการจัดตั้งคณะทำงานเรื่องคลองแม่ข่ายโดยมีภาคส่วนของชาวบ้านและท้องถิ่นเข้ามาทำงานร่วมกัน

๔. นักวิชาการท้องถิ่นให้ความสำคัญกับชุมชนริมคลองแม่ข่าย รวมถึงคนกลุ่มต่างๆ มีความเข้าใจชุมชนมากขึ้น

๕. การผลักดันประเด็นคลองแม่ข่ายให้เป็นประเด็นสาธารณะทั่วเมืองเชียงใหม่ ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เช่น ไทยพีบีเอส ทีวีบูรพา สำนักข่าวประชาธรรม หนังสือพิมพ์อังก้าว

ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของย่านวัดเกต

โดย อมรรรัตน์ โชติกะมงคล

ย่านวัดเกต

ชุมชนวัดเกตตั้งอยู่บริเวณที่ราบดินตะกอนริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก อยู่ระหว่างสะพานนครพิงค์และสะพานนวรัฐ ตรงข้ามกับกาดหลวง ขอบเขตการปกครองตั้งอยู่ในเขตตำบลวัดเกต แขวงกาวิละ เทศบาลนครเชียงใหม่ มีประชากรทั้งสิ้น ๒๖,๓๑๓ คน (จากรายงานสถิติจำนวนประชากรตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎร โดยสำนักทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลนครเชียงใหม่)

ขอบเขตตามแนวทิศเหนือ-ใต้ จากแนวถนนแก้วนวรัฐถึงเจริญเมือง ตามแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก จากถนนบำรุงราษฎร์ถึงฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออก ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นที่ราบดินตะกอนริมฝั่งแม่น้ำ ส่วนของพื้นที่ที่ติดกับแม่น้ำปิง ระหว่างแนวถนนเจริญราษฎร์จดแม่น้ำปิง มีน้ำท่วมหลากในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายนของทุกปี อีกทั้งฝั่งแม่น้ำด้านนี้ยังเป็นส่วนค้ำน้ำด้านใน ทำให้เกิดการทับถมของดินตะกอนแม่น้ำริมฝั่งที่ด้านนี้จนเกิดเป็นพื้นที่งอกออกไปเรื่อยๆ

อดีต ชุมชนวัดเกต เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรมริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันออก เป็นพื้นที่ปลูกข้าวที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งถึงยุคสมัยของการค้าขายทางน้ำตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยา และลำน้ำสาขาจากกรุงเทพฯ ถึงหัวเมืองภาคเหนือ (พ.ศ. ๒๓๑๗-๒๔๖๔) พื้นที่ชุมชนวัดเกตจึงเติบโตขึ้น ในฐานะของชุมชนท่าหน้า กลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจแห่งการค้าขายรับส่งสินค้าทางเรือของเมืองเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ที่เปิดรับกลุ่มบุคคลต่างเชื้อชาติและศาสนาที่เข้ามาตั้งรกราก พร้อมๆ กับการค้าขายขนส่งสินค้าทางท่าหน้าวัดเกต ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนโพ้นทะเลจากกรุงเทพฯ ฝรั่งเศสอเมริกันเข้ามาสถาปนาคริสต์ศาสนา และชาวอังกฤษซึ่งได้รับสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือเข้ามาตั้งสำนักงาน ได้แก่ บริษัทบริติชบอร์เนียว บอมเบย์เบอร์มา ชาวมุสลิมจากปากีสถาน-อินเดีย จีนยูนนาน และซิกข์จากแคว้นปัญจาบในอินเดีย

ต่อมาเมื่อการค้าขายตามทางน้ำลดบทบาทความสำคัญลง เนื่องจากการก่อสร้างทางรถไฟขึ้นมาจนถึงเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี ๒๔๖๔ ศูนย์การค้าขายขนส่งสินค้าจึงย้ายจากท่าหน้าวัดเกต ไปยังบริเวณสถานีรถไฟ และพื้นที่ใกล้เคียงตามแนวถนนเจริญเมือง ประกอบกับการก่อสร้างสะพานนวรัฐ ศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่จึงย้ายไปอยู่ยังแนวถนนเจริญเมือง และแนวถนนท่าแพ ท่าหน้าชุมชนวัดเกตจึงซบเซาลง

การเจริญของเมืองเชียงใหม่ ผลกระทบสู่ชุมชนวัดเกต

เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่เจริญเติบโตและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วในหลายๆ ด้าน และถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางในด้านต่างๆ ของภาคเหนือ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การศึกษา

คมนาคมขนส่ง การท่องเที่ยว ฯลฯ จนทำให้มีประชาชนอพยพเข้ามาอาศัยในเมืองเชียงใหม่อย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ คอนโดมิเนียม หมู่บ้านจัดสรร รวมทั้งสถานบันเทิง ฯลฯ เพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง ประกอบกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่จะเชื่อมโยงฐานระบบเศรษฐกิจ และระบบคมนาคมขนส่งระหว่างเมืองหลักและประเทศในภูมิภาคเอเชีย จึงมีผลให้แนวทางการขยายความเจริญของเมืองมาทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงเกิดการพัฒนาโครงการต่างๆ เช่น การสร้างคอนโดที่พักอาศัยที่มีความสูง การขยายถนน ๓๕ สายกว้าง ๒๐ เมตร เฉพาะย่านวัดเกต คือ ที่ถนนเจริญราษฎร์ แก้วนารัฐ เจริญเมือง ทุ่งโฮเต็ล และถนนรัตนโกสินทร์ รวมถึงการกำหนดการวางผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) กำหนดผังการใช้ที่ดินของย่านวัดเกตและบริเวณรอบสี่เหลี่ยมคูเมืองให้เป็นพื้นที่สีแดงอันหมายถึงที่ดินประเภทพาณิชยกรรม และที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก เป็นการเปิดโอกาสให้กิจกรรมประเภทต่างๆ โดยเฉพาะการสร้างอาคารศูนย์การค้าขนาดใหญ่ สถานบันเทิงเรีงรมย์ สามารถก่อสร้างและดำเนินการได้ในย่านนี้ ซึ่งขัดกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ที่การอาศัยอยู่ของชาวบ้านยังไม่มี ความหนาแน่นมาก เป็นที่สงบเงียบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับความนิยมอันดับ ๓ ของเมืองเชียงใหม่

ย่านวัดเกตเป็นย่านที่อยู่อาศัยร่วมกันของคนหลากหลายเชื้อชาติศาสนา ทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์ ที่เอื้ออาหารกันแบบญาติพี่น้องสืบทอดกันมานานกว่าร้อยปี จนกล่าวได้ว่า ย่านนี้เป็นย่านประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์รวมศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่ทรงคุณค่า งดงามด้วยสถาปัตยกรรมผสมผสานกลมกลืน จนเป็นหนึ่งในเดียวของย่านวัดเกต แต่ถ้ามองจากคนนอกแล้วก็พอจะเข้าใจได้ว่า คนที่ผ่านไปผ่านมาจะมองเห็นแต่อาคารร้านค้าด้านหน้า ก็เลยเข้าใจเอาเองว่า ย่านวัดเกตเป็นย่านการค้าขายแต่เพียงอย่างเดียว เป็นย่านที่จะพัฒนาให้เป็นย่านพาณิชยกรรม ซึ่งสามารถทำเงินได้อย่างมหาศาลในอนาคตเหมือนกับย่านอื่นๆ ในเมืองเชียงใหม่ แต่ความจริงแล้วย่านวัดเกตมีความพิเศษและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยจำแนกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านกายภาพ อาคารบ้านเรือน ตามแนวสองข้างถนนเจริญราษฎร์ ยังคงมีบ้านเก่าแก่ที่คงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม ที่ได้รับการอนุรักษ์จากผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านเอง และมีการปรับเปลี่ยนกิจการให้เอื้อต่อเศรษฐกิจในปัจจุบัน ในลักษณะของการพัฒนาที่เรียกว่า “ของใหม่ก็เอา ของเก่าก็ปละ” จนได้รับการคัดเลือกจากสมาคมสถาปนิกสยามฯ ให้เข้ารับรางวัลพระราชทานอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทชุมชนพื้นถิ่น ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘ จากสมเด็จพระเทพฯ เมื่อ ๒๒ มกราคม ๒๕๕๐

ด้านศาสนา ย่านนี้มีศาสนสถานหลักๆ ตั้งอยู่รวมกันถึง ๔ ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ มีวัดต่างๆ เช่น วัดเกตการาม วัดศรีโฆง วัดเชตุพน วัดฟ้าฮ่าม มีมัสยิดอัต-ตักวา ของศาสนาอิสลาม และวัดซิกข์ ทั้งนี้ยังมีโบสถ์คริสต์มากกว่า ๔ แห่งกระจายตัวกันอยู่ทั่วไปในย่านนี้ และผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ร่วมกันในย่านนี้ ยึดหลักการทำงานร่วมกันภายใต้ผู้นำศาสนาทั้ง ๔ ศาสนา

อย่างเท่าเทียมกัน มีความเคารพซึ่งกันและกัน จนนำมาซึ่งความสงบสุขของผู้คนในย่านนี้ ตลอดมา

ด้านการศึกษา มีสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ทั้งของภาครัฐและเอกชน มีตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับอุดมศึกษานับสิบแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยพายัพ วิทยาเขตแก้ววรัญญู โรงเรียนดาราวิทยาลัย โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย โรงเรียนเชียงใหม่คริสเตียน โรงเรียนอนุบาลวารีย์ โรงเรียนนานาชาติเชียงใหม่ โรงเรียนจิตต์ภักดีสอนศาสนาอิสลาม โรงเรียนอนุบาลคิดดีแบร์ เป็นต้น

หน่วยงานที่ตั้งอยู่ในย่านนี้ มีมากมายหลายแห่ง เช่น สมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ฯ(สวท.) หน่วยงานของสภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย หน่วยงานเอกชนที่ทำธุรกิจด้านสื่อและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ มูลนิธิบ้านสมานใจที่มีการแบ่งปันต่อผู้พิการทางสมอง กงสุลอังกฤษ สถานันสอนภาษาอังกฤษบริติชเคาน์ซิล ตลอดจนบริษัท ร้านค้า ร้านอาหารที่ขึ้นชื่อเรื่องความอร่อย ที่อยู่ร่วมกันสลบกับบ้านพักอาศัย

ความสัมพันธ์ของคนในย่าน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านนี้ยังคงมีสายสัมพันธ์กันเป็นเครือญาติ รู้จักและไปมาหาสู่กัน เพราะหลายคนอยู่ในย่านนี้สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นบุกเบิก ถึงแม้ว่าแต่ละคนจะมีสายอาชีพที่หลากหลายแตกต่างกัน แต่ก็รู้จักกันไปทั่ว และมีสถานที่ให้พบปะเจอกันอยู่ประจำ เช่น โบสถ์ มัสยิด วัด

ที่สำคัญที่สุด ย่านวัดเกตและพื้นที่ที่เป็นเขตเมืองเก่าของเชียงใหม่ เป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวบ้านที่อยู่สืบทอดกันมานานนับร้อยปี แต่เป็นสิ่งที่คนนอกมองไม่เห็น ด้วยชาวบ้านในตำบลวัดเกตทั้งหมด และตามย่านที่เป็นชุมชนดั้งเดิมของเมืองเชียงใหม่มีวิถีชีวิตที่สืบสานส่งทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น แบบวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ พออยู่พอกิน จนสามารถกล่าวได้ว่า ย่านเหล่านี้เป็นย่านประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิตอยู่ของเมืองเชียงใหม่ หากได้รับการพัฒนาแบบไม่รู้เท่าทัน ใช้กระบวนการพัฒนาแบบเหมาโหลเหมือนกับที่อื่นๆ เกรงว่าอาจกลายเป็นการพัฒนาเพื่อทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์ แล้วในที่สุดย่านวัดเกตและเมืองเชียงใหม่อาจจะกลายเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่ตายแล้ว เหลือแต่ซากของสิ่งก่อสร้าง แต่ไร้ซึ่งจิตวิญญาณ เพราะคนเชียงใหม่ต้องทิ้งถิ่นออกไปอยู่บ้านจัดสรรตามชานเมือง

จุดเริ่มต้นการรวมตัว

เริ่มจากประเด็นเมืองเก่า โดยทำงานผ่านกลุ่มกิจกรรมและกลุ่มทางสังคม ในพื้นที่ ๒ กลุ่มคือ

กลุ่มพิพิธภัณฑสถานและห้องกลองวัดเกต โดยเริ่มจากกลุ่มชาวพุทธดั้งเดิมในพื้นที่ที่ศรัทธาวัดเกตได้รวมตัวกันในชื่อ “กลุ่มฮักวัดเกต” เข้ามาพัฒนาวัดเกต และพัฒนากลุ่มของตัวเองมาพร้อมๆ กันกับงานก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานชุมชน เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เริ่มการบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่าแก่ภายในวัดที่เรียกว่า “โองตุ้เจ้าหลวง” หรือ “กุฎีหลวง” แล้วจึงริเริ่มก่อตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแสดงของเก่าหายาก ที่กระจัดกระจายกันอยู่ภายในวัดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ใช้

ชื่อว่า “พิพิธภัณฑ์วัดสระเกษ” ภายหลังจากชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนจึงนำของเก่าที่ตัวเองเก็บไว้มาบริจาคให้พิพิธภัณฑ์ เกิดความร่วมมือขึ้นในชุมชนจากจุดนี้ นอกจากนั้น ยังมีการสอนการตีกลองพื้นบ้านให้กับเยาวชนในชุมชน ได้แก่ กลองปี่จ่า กลองตีะตึงโห่ง และกลองสะบัดชัย ซึ่งกลองของวัดเกิดเป็นกลองเก่าแก่ที่มีความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ ที่จะนำไปใช้ร่วมในพิธีแห่พระพุทธรูปสังขารวันสงกรานต์ โดยกลุ่มช่างตีกลองเก่าแก่ของวัดเกิดเช่นกัน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มเครือข่ายตีสายตระกูลคนจีนและธุรกิจในพื้นที่ผู้ประกอบการธุรกิจและห้างร้านต่างๆ ในวัดเกิด โดยมากจะเป็นคนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจีนสายตระกูลต่างๆ ความสัมพันธ์ในกลุ่มนี้อยู่ในฐานะเครือข่าย คนรู้จักในชุมชน และผู้ประกอบการในพื้นที่ เป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายกว้างขวางในชุมชน ซึ่งมีผลต่อศักยภาพในการประสานคนและสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานได้สูง

กระบวนการทำงาน

ประเด็นเมืองเก่านี้ เราเริ่มจากการลงพื้นที่ สืบหาข้อมูลพื้นฐาน วิเคราะห์ฐานทรัพยากรและศักยภาพเพื่อหาแนวทางในการขยายผลการดำเนินงาน ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มและขยายการทำงานไปสู่กลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่

จัดเวที “ร่วมค้นหาของดีที่วัดเกิด” ในพื้นที่เพื่อให้กลุ่มต่างๆ ได้แลกเปลี่ยนและประสานความร่วมมือกัน วางแนวทาง และหาประเด็นร่วมในการทำงานพัฒนาในย่านวัดเกิด โดยสรุปได้วางเป้าหมายร่วมกันคือ งานด้านการท่องเที่ยว เพื่อพัฒนาให้ย่านวัดเกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ผ่านโครงการต่างๆ มากมาย อาทิ

๑. ร่วมสนับสนุนพิพิธภัณฑ์วัดเกิด ด้วยการแปลป้ายบอกเล่าเรื่องราวเป็นภาษาอังกฤษ
๒. แผ่นพับแนะนำย่านวัดเกิด
๓. “ป้ายบ้านพูดได้” สำหรับบริการนักท่องเที่ยวในการศึกษาประวัติและความ เป็นมาของบ้านที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นบ้านที่มีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรม และมีความเก่าแก่ร่วมสมัยกับยุคการค้าทางน้ำ
๔. หนังสือแนะนำเที่ยวเชิงลึก คำล่ำ นำแ่วว แถววัดเกิด ชื่อ “ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของ...บ้านวัดเกิด”
๕. งานวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของชาวบ้านย่านวัดเกิด ด้านสิ่งแวดล้อมและการปรับปรุงสภาพแวดล้อม
๖. การปรับปรุงซ่อมแซม วงษ์อั้ง กลองหลวง ให้อยู่ในสภาพที่ดีขึ้น เพื่อใช้ในการถ่ายทอดสู่เยาวชนและออกแสดงตามงานประเพณีของวัดเกิดและงานประเพณีอื่นๆ ของเมืองเชียงใหม่

ที่อยู่อาศัย

กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ในการทำงานด้านที่อยู่อาศัย คือ พื้นที่กลุ่มบ้านแปดหลัง ซึ่งเป็นปัญหาของกลุ่มคนที่บ้านตั้งอยู่ในที่ดินงอกริมแม่น้ำปิง ไม่มีเอกสารสิทธิ์ อยู่บริเวณต้นหัวสะพานจันทร์สมฝั่งวัดเกต แต่เดิมกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่นี้ เป็นคนต่างถิ่นอพยพมาจากจังหวัดลำพูน และอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เข้ามาทำงานเป็นลูกจ้าง ห้างร้านที่อยู่ติดแม่น้ำปิง โดยตอนแรกจะอาศัยอยู่ร่วมกับพื้นที่ของนายจ้าง ต่อมานายจ้างขายที่ดินและย้ายไปอยู่ที่อื่น จึงขยับขยายออกมาสร้างบ้านพักเสื่ออยู่ในแม่น้ำปิง ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๑ – ๒๔๗๓ ตอนแรก มีบ้านอยู่บนน้ำทั้งหมด ๔ หลัง ต่อมาสายน้ำปิงเริ่มเปลี่ยนทิศทาง พื้นที่ตรงนี้ก็กลายเป็นพื้นที่งอกริมน้ำ จนปัจจุบันมีบ้านอยู่ทั้งหมด ๘ หลัง ส่วนใหญ่คนที่อาศัยอยู่ตอนนี้ เป็นกลุ่มคนรุ่นลูกรุ่นหลานของคนชุดแรก ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ เหลือคนรุ่นแรกอยู่เพียงคนเดียว ส่วนคนอื่นๆ เสียชีวิตไปหมดแล้ว

จากการลงพื้นที่ชุมชนวัดเกต และจากการพูดคุยกับชาวบ้านทำให้รู้ว่า กลุ่มบ้านแปดหลัง กำลังเผชิญกับปัญหาความมั่นคงในที่อยู่อาศัย กล่าวคือ เทศบาล กรมเจ้าท่า ร่วมมือกับนักธุรกิจด้านการท่องเที่ยว ต้องการจะทำท่าเรือตรงบริเวณบ้านแปดหลัง เพื่อให้เรือหางเมงป่องที่ล่องตามลำน้ำปิง พานักท่องเที่ยวขึ้นฝั่งตรงนี้ และทางการพยายามจะไล่รื้อกลุ่มบ้านดังกล่าว ออกจากพื้นที่

การรวมตัวของชาวบ้านเกิดขึ้น เพื่อทำการแก้ไขปัญหาของตัวเอง ผ่านการทำโครงการบ้านมั่นคง ทำการปรับปรุงบ้าน จัดผังชุมชนใหม่บางส่วน และเจรจาดำเนินการขอเช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยกับเจ้าของที่ดิน คือ กรมเจ้าท่า จนกระทั่งโครงการบ้านมั่นคงของกลุ่มบ้านแปดหลังได้รับอนุมัติงบประมาณจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในหลักการ แต่เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบ้านแปดหลัง เจ้าของที่ดินที่อยู่ด้านหน้า เทศบาล และกรมเจ้าท่า สาเหตุหนึ่ง เพราะเจ้าของที่ดินด้านหน้าไม่ต้องการให้ที่ดินข้างหลังที่เป็นที่งอกริมน้ำ ตกไปเป็นของสาธารณะ เนื่องจากหากมีการทำถนนหรือทางเดินตัดผ่าน ตนจะต้องเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินผืนนั้น ซึ่งเจ้าของที่ดินเหล่านี้มีความรู้และรับทราบข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องข้อนี้เป็นอย่างดีโดยอ้างสิทธิทางกฎหมายที่ดินงอก มาตรา ๑๓๐๘ ซึ่งมีผลให้โครงการบ้านมั่นคงของกลุ่มบ้านแปดหลังต้องหยุดชะงักไป

ผังเมืองรวมเมือง

ผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ การปรับปรุงครั้งนี้ ยังคงขอบเขตเท่าเดิม จากครั้งที่ ๑ และ ๒ คือ ครอบคลุมพื้นที่ ๔๒๙ ตารางกิโลเมตร รวม ๗ อำเภอ ๔๙ ตำบล โดยการประเมินตามข้อเท็จจริง แนวโน้มการขยายตัว ความหนาแน่นประชากร เศรษฐกิจ สังคม รวมถึงนโยบายภาครัฐที่กำหนดลงสู่พื้นที่ และมาตรฐานของกรมโยธาธิการและผังเมือง ได้แก่

๑. การใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต

๒. ผังแสดงโครงการคมนาคมและขนส่ง
๓. ข้อกำหนด

จากการกำหนดการวางผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) กำหนดผังการใช้ที่ดินของย่านวัดเกต และบริเวณรอบสี่เหลี่ยมคูเมืองให้เป็นพื้นที่สีแดง อันหมายถึงที่ดินประเภทพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก และมีโครงการขยายถนนจาก ๖ เมตร ไปเป็น ๒๐ เมตรเกือบทุกสาย โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางผังเมือง ไม่มีการแสดงข้อมูลอย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ การสำรวจหาข้อมูล เกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ไม่รอบด้าน และละเลยประโยชน์ของประชาชนโดยรวม ชาวบ้านในย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่าม รวมถึงชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการวางผังเมืองในครั้งนี้อีก ๖ ย่าน ได้แก่ ๑.ย่านนิมมานเหมินท์ ๒.ย่านซอยวัดอุโมงค์ ๓.วังสิงห์คำ กาดเมืองใหม่ ๔.กาดหลวง กาดแก้วลำไย ช้างมอย ราชวงศ์ ท้ายวัง วิชยานนท์ ไปรษณีย์ ท่าแพ ๕.เจริญประเทศ ศรีปิงเมือง เชียงใหม่ ลำพูน และ ๖.ทุ่งโฮเต็ล เจริญเมือง บำรุงราษฎร์ ได้ร่วมกันคัดค้านและเสนอให้มีการเปลี่ยนสีผังเมืองรวมในย่านวัดเกตเป็นสีเหลืองทะเลแยงขาว ซึ่งหมายถึง การอนุรักษ์เพื่อการอยู่อาศัย และยกเลิกโครงการขยายถนน โดยเกิดการรวมกลุ่มกันและดำเนินงานในนาม “กลุ่มรักษ่าบ้านรักษ่าเมือง”

ความคาดหวังของคนทำงาน

๑. ชุมชนสามารถรักษาศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของความเป็นเมืองเก่า แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ได้
๒. เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและย่านต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองได้อย่างแท้จริง
๓. เกิดผู้นำจากการทำกิจกรรม และสามารถขยายกระบวนการทำงานไปสู่พื้นที่อื่นๆ ได้
๔. เกิดกระบวนการจัดการปัญหาของเมืองอย่างมีส่วนร่วมและกว้างขวางมากขึ้น
๕. เกิดการเปลี่ยนแปลงสีผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) ของย่านวัดเกต และในเขตเมืองเก่า

จุดเปลี่ยนที่สำคัญ

หลังจากที่ชาวบ้านย่านวัดเกตทราบข่าวว่า มีการกำหนดผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ของย่านวัดเกตเป็นสีแดง ก็เริ่มมีความตื่นตัวและติดตามข้อมูลข่าวสารมากขึ้น เนื่องจากคาดว่าจะต้องมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความสะดวกสุขของคนในย่านวัดเกตและเขตเมืองเก่า หลายคนมีความรู้สึกห่วงใยทิศทางการจัดวางผังเมือง และการเติบโตของเมืองเชียงใหม่อันจะส่งผลกระทบต่อถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน เพราะประชาชนที่อยู่ในย่านเมืองเก่า เช่น ย่านวัดเกตมีแนวคิดที่จะ

ดำเนินชีวิตตามแนวความเป็นอยู่ที่พอเพียง พอใจในความเป็นอยู่อย่างธรรมชาติ และต้องการคุณภาพชีวิตในการอยู่อาศัยย่านนี้แบบเดิม เรียบง่าย สงบ ร่มเย็น ไม่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ และพร้อมที่จะเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของย่านวัดเกตซึ่งเป็นอาคารบ้านเรือน ศิลปวัฒนธรรม และบรรยากาศความเป็นเมืองเก่า ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีให้คงอยู่สืบถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

จึงเกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของชาวบ้านย่านวัดเกต ดังนี้

๑. เมื่อชาวบ้านได้เข้าไปร่วมเวทีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนต่อการจัดวางผังเมืองฉบับนี้ ซึ่งจัดโดยกรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัด มีประชาชนที่เข้าร่วมรับฟังประมาณ ๕๐ คน นับว่าน้อยมาก ถ้าเทียบกับจำนวนประชากรที่อยู่ในเขตประกาศใช้ผังเมืองนี้ (จากประชากรทั้งหมดในเขตกว่า ๖ แสนคน) ที่เวทีนี้ชาวบ้านย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่ามประมาณ ๒๐ คนได้ร่วมกันคัดค้านการใช้ผังเมืองรวม ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่ในระยะที่ ๒ จากทั้งหมด ๑๘ ระยะ หลังจากได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ผังเมืองฉบับนี้ กลุ่มชาวบ้าน **ร่วมพูดคุย และวิเคราะห์กันว่า ผังเมืองแบบนี้จะมีผลกระทบอะไรตามมาบ้าง จะมีอะไรเกิดขึ้นตามมา แล้วย่านที่เราอยู่จะเป็นอย่างไร จึงเกิดแนวคิดที่จะจัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการประกาศใช้ผังเมืองฉบับนี้ และเป็นการเผยแพร่ข้อมูลเรื่องนี้ไปด้วย**

๒. จัดเวทีระดมชาวบ้านย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่าม เพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสาร และระดมความคิดเห็นของชาวบ้านในย่านว่ามีความเห็นอย่างไรต่อผังเมืองนี้ จากเวทีนี้ชาวบ้านหลายคนเข้าใจความหมายของการถูกกำหนดให้ย่านนี้เป็นสีแดง ที่จะเปิดโอกาสให้กิจกรรมประเภทต่างๆ โดยเฉพาะการสร้างอาคารขนาดใหญ่ ศูนย์การค้าขนาดใหญ่ สถานบันเทิงเรีงรมย์ โรงแรม คอนโดสูง สามารถก่อสร้างและดำเนินการในย่านนี้ได้ โดยไม่ได้มีการดำเนินการอย่างรอบคอบและสอบถามประชาชนที่อาศัยอยู่ก่อน ซึ่งจะทำให้ย่านอยู่อาศัยที่สงบเงียบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับความนิยมอันดับต้นๆ ของเมืองเชียงใหม่ มีแต่ความวุ่นวาย เกิดปัญหาในด้านต่างๆ ตามมา และไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่เดิมของชาวบ้านในย่านนี้ ทำให้หลายคนไม่เห็นด้วยและมีมติในที่ประชุมร่วมกันว่า **ขอคัดค้านและขอแก้ไขผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) พร้อมทั้งมีการล่ารายชื่อเพื่อแนบทำหนังสือยื่นคัดค้าน** โดยส่งไปถึงนายกเทศมนตรีเทศบาลนครเชียงใหม่ กรมโยธาธิการและผังเมืองทั้งในระดับจังหวัดและส่วนกลาง ผู้ว่าราชการจังหวัด รวมถึงกรรมการสิทธิมนุษยชน และมีการ **ตั้งคณะทำงานของชาวบ้านย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่าม ขึ้นมาเพื่อทำงานร่วมกัน โดยมีผู้ประสานงานกลุ่มที่เป็นคนกว้างขวาง รู้จักคนเยอะ เป็นคนมีหลักการและเหตุผล รวมทั้งเก่งหลายด้านทั้งทางด้านเอกสาร ข้อมูล และการสื่อสาร**

๓. เวทีสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับผังเมืองรวม และการไกล่เกลี่ยระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เริ่มด้วยผู้แทนจากคณะกรรมการสิทธิฯ และชาวบ้านพา

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันลงสำรวจพื้นที่ทั่วย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่าม เพื่อสัมผัสวิถีชีวิตและชมสถาปัตยกรรม ของดีย่านวัดเกต

๔. คณะทำงานจัดประชุมเพื่อวางแผนการทำงานในย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่ามเรื่องผังเมือง เพื่อให้ความรู้เรื่องผังเมืองแก่ประชาชนและสร้างความเข้าใจให้กับคนในพื้นที่ในระดับกลุ่มย่อย มีการแบ่งโซนการทำงานตามย่านถนนต่างๆ จัดประชุมตามกลุ่มย่อยเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารลงไปถึงชาวบ้านให้มากที่สุด พร้อมกับสำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านไปด้วยว่าจะเอาหรือไม่เอาผังเมืองแบบนี้ และถ้าไม่เอาชาวบ้านต้องการแบบไหน อย่างไร มีการล่ำรายชื่อและรวบรวมเพื่อยื่นเป็นข้อเสนอให้มีการแก้ไขการใช้ประโยชน์ที่ดินย่านวัดเกต

๕. รณรงค์ด้านสื่อ ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องผังเมืองแก่ประชาชนให้มากที่สุด ผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แผ่นพับ ไปปพลิเคชันเน็ต ป้ายคัดค้านการขยายถนน รายการวิทยุท้องถิ่น รายการเวทีสภาชาวบ้าน เวทีชาวบ้าน สื่อรายการโทรทัศน์ช่อง ๓ ๕ ๗ ๙ ๑๑

๖. เวทีสัมมนาวิชาการ “อู๋เจ้าประสาคนเมืองเรื่องผังเมืองอยู่ดีมีสุข” ครั้งที่ ๑ โดยมีองค์กรภาคีร่วมจัด เช่น มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง เทศบาลนครเชียงใหม่ กลุ่มชาวบ้านย่านนิมมานฯ ซอยวัดอุโมงค์ มีประชาชนเข้าร่วมในครั้งนี้อยู่ประมาณ ๓๐๐ คน มีการระดมความต้องการให้อธิบดีกรมโยธาธิการและผังเมืองพิจารณาแก้ไขการใช้ประโยชน์ที่ดินโครงการขยายถนน และข้อกำหนดผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของประชาชนชาวเชียงใหม่ เพื่อให้การพัฒนาเมืองเชียงใหม่เป็นไปในทิศทางพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนโดยแท้จริง โดยชาวบ้านมีข้อเสนอร่วมกันดังนี้

๑. ให้ยกเลิกการประกาศเขตพื้นที่สีแดง บริเวณเขตเมืองเก่าเชียงใหม่
๒. ให้มีการกำหนดพื้นที่เป็นสีเหลืองทแยงขาว หรือสีพิเศษอื่นที่หมายถึงพื้นที่อยู่อาศัยเชิงอนุรักษ์ แหล่งความรู้ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม
๓. ให้มีคณะกรรมการร่วม เพื่อจัดทำผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ และพิจารณาข้อกฎหมายที่ขัดแย้ง และละเมิดสิทธิชุมชน โดยประกอบด้วยตัวแทนภาคประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ราชการส่วนท้องถิ่น ส่วนภูมิภาค นักวิชาการท้องถิ่น ผู้แทนสถานศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชน
๔. จัดให้มีพื้นที่สาธารณะรองรับการเกิดภัยพิบัติและพื้นที่สีเขียวของเมือง เพื่อเป็นปอดและอุ้มน้ำของเมือง
๕. กำหนดส่วนที่สูงที่สุดของอาคารไม่เกิน ๒ ชั้น และสูงไม่เกิน ๙ เมตร หากอาคารใดขออนุญาตแล้วแต่ยังไม่ได้ก่อสร้าง ขอให้พิจารณาดำเนินการตามข้อนี้
๖. ห้ามมีสถานบันเทิงเรีงรมย์ สถานบริการที่ไม่เหมาะสม อยู่ใกล้สถานศึกษา สถาบันการศึกษา และโบราณสถาน ในรัศมี ๒๐๐ เมตร ถ้ามีอยู่แล้วให้ปรับปรุงระบบเก็บเสียง ที่จอดรถ ไม่ให้รบกวนเพื่อนบ้านข้างเคียง

๗. ห้ามมีสถานประกอบการที่ก่อให้เกิดอันตราย ความเดือดร้อน รำคาญ และเป็นอันตรายต่อชีวิต ทรัพย์สิน และสุขภาพอนามัยของผู้อยู่อาศัยโดยรวม
๘. ส่งประกาศเกี่ยวกับผังเมืองรวมที่ได้รับการพิจารณา ประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนทราบ และสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นได้
๙. เพิ่มนิยาม “ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย” หมายถึง ผู้มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน ผู้อาศัย หรือผู้เข้ามาทำงานในพื้นที่
๑๐. ให้ถอดโครงการขยายถนนทั่วเขตเชียงใหม่เมืองเก่า (เขตเทศบาล) ออกทั้งหมด เพราะส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน อาคารบ้านเรือนที่เก่าแก่อันทรงคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม
๑๑. ในระหว่างที่ยังไม่ประกาศใช้ผังเมืองรวม ฉบับปรับปรุงครั้งที่ ๓ ให้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยครอบคลุมพื้นที่ที่ยังไม่มีข้อยุติ ให้ขอความร่วมมือชะลอทุกโครงการที่ยังไม่ได้ลงมือก่อสร้างจนเสร็จสิ้นเอาไว้ก่อน และให้มีการศึกษาความเป็นไปได้ในการออกข้อกำหนดชั่วคราวตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ เพื่อควบคุมการก่อสร้างหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตผังเมืองดังกล่าว โดยเป็นการพิจารณาร่วมกันของคณะกรรมการร่วม
๑๒. จัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสมตามความเป็นจริง เช่น ที่ดินด้านน้ำดี กั้นเอาไว้เป็นที่เกษตรกรรม เป็นอยู่ชั่วคราวของเมือง เป็นต้น
๑๓. จัดโซนนิ่งพื้นที่ การใช้ที่ดินในลักษณะต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของดิน และภูมิประเทศ

๗. จัดตั้งคณะทำงานของกลุ่มซึ่งรวมกันทั้งหมด ๗ ย่าน ภายใต้การอำนวยการของผู้นำศาสนาทั้ง ๔ ศาสนา คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม และซิกข์ โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มรักษ่าบ้านรักษ่าเมือง” มีการจัดโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน และมีผู้ประสานงาน คือ คุณวรวิมล ชัยรัตน์ โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันคือ

เป็นการทำงานร่วมกันในรูปแบบอาสาสมัคร มีคณะทำงานที่มาจากตัวแทนทุกย่าน ถนนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ภายใต้การอำนวยการของผู้นำศาสนาทั้ง ๔ คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์

การจัดโครงสร้างเป็นแบบการตัดสินใจร่วมกัน มีการปรึกษาหารือและมีมติร่วมกัน โดยให้คณะทำงานเป็นกลไกปฏิบัติ และทำหน้าที่กองเลขานุการในการจัดประชุม สรุปผลการประชุม จัดทำจดหมาย หนังสือเพื่อส่งออกตามมติที่ประชุม และอื่นๆ ตามที่ประชุมมอบหมาย

๘. เวทีพบรองอธิบดีกรมโยธาฯ และคณะ เพื่อรับฟังข้อเรียกร้องของชาวบ้านย่านต่าง ๆ รวมถึงการยืนยันเรื่องขอบเขต สิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินของย่านวัดเกต รวมถึงการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งผู้ว่าราชการ รองผู้ว่าฯ กรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัด เทศบาลนครเชียงใหม่

๙. ได้รับร่างทบทวนผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่จากโยธาธิการ และผังเมือง และคณะกรรมการผังเมือง มีมติเห็นชอบในร่างทบทวนผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ (ปรับปรุงครั้งที่ ๓) เพื่อเปิดประกาศ ๙๐ วัน มีการนำรายละเอียดเปิดประกาศ ๙๐ วันขึ้นเว็บไซต์ และทางคณะกรรมการกลุ่มรักษำบ้านรักษำเมืองได้รับเอกสารเปิดประกาศ ๙๐ วันด้วย โดยมีรายละเอียดขององค์ประกอบ ดังนี้

๑. ผังขอบเขตพื้นที่ในเขตผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่
๒. ผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน
๓. ผังแสดงโครงการคมนาคมขนส่ง

และพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงผังเมืองในทิศทางที่ดี กรณีการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีการเปลี่ยนแปลงประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินของย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่ามจากสีแดง (เพื่อพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก) ให้เป็นสีเหลืองทะเลสาบ (พื้นที่อยู่อาศัยเชิงอนุรักษ์) ในขอบเขตพื้นที่ ๑,๕๕๓.๗๗ ไร่ มีการกำหนดความสูงของสิ่งปลูกสร้าง ถอดโครงการขยายถนนเจริญราษฎร์ออกจากผัง และยกเลิกขยายถนนอื่นๆ อีก ๗ สาย

๑๐. ในระยะเวลาเปิดประกาศ ๙๐ วัน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยื่นคำร้องเพื่อคัดค้านการขยายถนนเส้นอื่นๆ อีก ๓๕ สาย และขอเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดในผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ ฉบับเปิดประกาศ ๙๐ วัน จนมีเวทีประชุมเพื่อพิจารณาคำร้องคัดค้านในขณะเดียวกันกลุ่มรักษำบ้านฯ ได้ร่วมกันพิจารณาร่างเทศบัญญัติเทศบาลนครเชียงใหม่ เพื่อกำหนดใช้ในช่วงผังเมืองเป็นสัญญาภาค โดยการยื่นหนังสือพร้อมร่างเทศบัญญัติฯ ว่าด้วยการอนุญาตก่อสร้างอาคารให้ล้อยตามมติผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ ฉบับเปิดประกาศ ๙๐ วัน ให้เทศบาลนครเชียงใหม่นำไปใช้เพื่อปิดช่วงสัญญาภาคของกฎหมายผังเมืองที่หมดอายุไปเมื่อ ๑๙ ธ.ค. ๕๙ จนได้หนังสือตอบรับจากเทศบาลเพื่อรับนำไปพิจารณา และนำเสนอเข้าสภาเพื่อพิจารณาต่อไป

พัฒนาการของชาวบ้าน

๑. เห็นได้ชัดเจนว่าชาวบ้านย่านวัดเกตเกิดการตื่นตัว และภาคภูมิใจในความเป็นชาวบ้านย่านวัดเกตมากขึ้น
๒. เกิดแนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเก่าแก่ของเมืองเชียงใหม่ โดยคนในท้องถิ่น เป็นผู้ดำเนินการหลัก และมาจากคนที่หลากหลายกลุ่มอาชีพ หลายเชื้อชาติ ศาสนา ภายใต้การอำนวยการของผู้นำศาสนาทั้ง ๔ คือ พุทธ คริสต์ อิสลาม ซิกข์
๓. เกิดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกรณีผังเมืองได้อย่างกว้างขวาง และเป็นระบบ
๔. เกิดคณะทำงานที่มาจากตัวแทนย่านต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหา เกิดการประสานงานและสื่อสารกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้การสื่อสารผ่านระบบคอมพิวเตอร์ การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ และการทำข้อมูลอย่างเป็นระบบ

๕. เห็นผู้นำที่เกิดจากการทำกิจกรรมร่วมกันที่หลากหลาย เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างชนชั้นกลางและชาวบ้านชนชั้นธรรมดา และเห็นชนชั้นกลางลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตนเองมากขึ้น
๖. การจัดโครงสร้างการทำงานเป็นแบบการตัดสินใจร่วมกัน มีการปรึกษาหารือ และมีมติร่วมกัน
๗. เกิดการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ติดตาม ทวงถาม เกิดการประสานงานและพูดคุยกันเพื่อวางแผนการทำงานเพื่อให้มีประสิทธิภาพ
๘. สามารถประสานงานและหยิบยกประเด็นผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ เป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยองค์กรต่างๆ ทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในวงกว้างต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ผลผลิต

๑. เกิดการเปลี่ยนสีผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ จากสีแดงให้เป็นสีเหลืองทะเลแยงขาว (สีพิเศษที่ชาวบ้านออกแบบกันเอง) ตามกระบวนการเรียกร้องของคนในพื้นที่
๒. ข้อกำหนดของชาวบ้านได้รับการยอมรับ มีการปรับข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินหลายประการ ซึ่งดีต่ออนาคตของเมืองเชียงใหม่โดยรวม เช่น จำกัดความสูงของการก่อสร้างอาคารในย่านวัดเกต-ฟ้าฮ่าม นิมนานเหมินทร์ และซอยวัดอุโมงค์ ให้สูงไม่เกิน ๑๒ เมตร
๓. การใช้แผนที่ทางอากาศเพื่อให้ชาวบ้านเห็นขอบเขตของพื้นที่ตนเองได้ง่ายขึ้น และสามารถออกแบบข้อกำหนดให้สอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ รวมถึงการกำหนดขอบเขตการใช้สีเหลืองทะเลแยงขาวได้อย่างชัดเจนในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง
๔. ยกเลิกการขยายถนนในเขตย่านวัดเกตได้

ผลลัพธ์

๑. การต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านย่านวัดเกตเพื่อให้มีการเปลี่ยนสีผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่จากการกำหนดเป็นสีแดง ให้เปลี่ยนเป็นสีเหลืองทะเลแยงขาว ซึ่งมีความสอดคล้องต่อวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน สำเร็จได้ด้วยแรงขับเคลื่อนของคนในย่านทั้งหมด และชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการกำหนดผังเมืองรวมฯ ในเขตย่านต่างๆ ทั่วเมืองเชียงใหม่ ที่สำคัญที่สุดคือ ชาวบ้านย่านวัดเกตเองที่มีจิตสำนึกในการดูแลรักษา ปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีแห่งการเป็นมนุษย์ในการที่จะอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่เป็นรากเหง้าของวิถีชีวิต คนในพื้นที่ที่จะต้องกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นมากำหนด

๒. การหยิบยกประเด็นผังเมืองรวมฯ ซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชนทุกคนในพื้นที่ จนลุกขึ้นมาเรียกร้องและปกป้องพื้นที่ของเมืองไว้ได้ และยังเกิดการเชื่อมร้อยผู้คน และหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนในวงกว้าง สร้างการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองได้อย่างแท้จริง โดยมีหลากหลายหน่วยงานที่เป็นภาคีของย่านวัดเกต ทั้งโรงเรียน มหาวิทยาลัย หน่วยงานราชการ เทศบาล หน่วยงานด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านศิลปกรรม ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านสื่อสารมวลชนในเชียงใหม่ และจากที่อื่นๆ เช่น สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง กลุ่มเพื่อนร่วมงานโดยโครงการเมืองน่าอยู่ และโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยองค์กรชุมชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และรายการร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น
๓. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องยอมรับกระบวนการทำงานของชาวบ้านย่านวัดเกต และยอมรับกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดผังเมืองเพื่อการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องต่อบริบทของพื้นที่
๔. ชาวบ้านสามารถรักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของเมืองเชียงใหม่ได้ เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงาน และเรียนรู้กระบวนการทำงานของกลุ่มรักษารักษ์บ้านรักรักษ์เมือง

สามชุกตลาดร้อยปี

โดย ปรีดา คงแป้น

การเขียนงาน “การจัดระบบชุมชนที่สามชุกตลาดร้อยปี” เป็นการเขียนจากการทบทวนย้อนมองกระบวนการทำงานที่สามชุกเมื่อ ๑๐ ปีที่ผ่านมา โดยเอามาอธิบายเพิ่มเติมว่า ในแต่ละขั้นตอนของการดำเนินงาน “ทีมนักพัฒนา” คิดวิเคราะห์ และทำอะไร อย่างไร เกิดผลอะไรขึ้นบ้าง

จึงทำให้ได้เนื้อหาสาระที่แตกต่างไปจากเดิม เพราะแต่เดิมอาจจะมองไปที่ผลของงาน หรือ กิจกรรมแต่ละช่วงเพียงอย่างเดียว จึงเสมือน “ดูหนังที่สร้างเสร็จแล้ว” แต่ครั้งนี้ตั้งใจจะให้เห็น “เบื้องหลังการถ่ายทำ” ให้เห็นบทบาทของ “ผู้กำกับและทีมงานสนับสนุนที่อยู่เบื้องหลัง” เพื่อจะคลี่ให้เห็นว่าการทำงาน “เสริมความเข้มแข็งชุมชน” ที่เป็นทั้ง “ศาสตร์และศิลป์” นั้นทำอย่างไร ?

การตัดถนน : ส่งผลตลาดสามชุกเกือบร้าง

ตลาดสามชุก เป็นตลาดห้องแถวไม้ริมแม่น้ำท่าจีนมีความเป็นอยู่ผสมผสานระหว่างคนไทยและคนจีน เป็นตลาดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน เป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของแม่น้ำท่าจีน ในอดีตการคมนาคมส่วนใหญ่ใช้เรือเป็นหลัก การเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เมื่อช่วงปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ยังมีเรือโดยสารวิ่งระหว่างสามชุกถึงท่าเตียนที่กรุงเทพฯ ซึ่งผู้โดยสารต้องค้างคืนบนเรือแดง ใช้เวลาประมาณ ๒๐ ชั่วโมง

การเดินทางจากสามชุกไปกรุงเทพฯ ค่อยๆ เปลี่ยนไป คือช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ต้องนั่งเรือไปต่อรถที่ศรีประจันต์ ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ มีการตัดถนนสาย ๓๔๐ กรุงเทพ-ชัยนาท จนแม่น้ำและเรือลดบทบาทลงเป็นลำดับ ทำให้ตลาดริมน้ำเริ่มซบเซา นอกจากนี้ มีการย้ายสถานที่ราชการออกไปจากตลาดสามชุก เช่น สถานีอนามัย สถานีตำรวจ สำนักงานที่ดิน ฯลฯ

ซึ่งการย้ายสถานที่ราชการและการตัดถนน เป็นไปตามการพัฒนาสมัยใหม่ ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา ตลาดสามชุกซบเซาอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นตลาดเก่ามีความเสื่อมโทรมตามสภาพและกาลเวลา ผู้คนเริ่มย้ายออกไปหาที่ทำกินใหม่ เพื่อความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว

ทุกขร่วมของชาวตลาดสามชุก

ด้วยพื้นที่บางส่วนของตลาดสามชุกเป็นของกรมธนารักษ์ ซึ่งประชาชนเช่าอาศัยอยู่ได้แก่ ซอย ๑ ซอย ๒ และถนนเลียบบนที่ เมื่อเป็นตลาดเก่า อาคารไม้เสื่อมโทรม ทำให้กรมธนารักษ์ต้องการพัฒนาเป็นอาคารพาณิชย์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ กรมธนารักษ์จะพัฒนาตลาดสามชุก โดยการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์จำนวน ๘๗ หลัง เริ่มตั้งแต่ต้องมีการรื้อถอนศาลเจ้าพ่อหลักเมืองออกไป ชาวบ้านจึงมีการรวมตัวกันไม่ให้ความร่วมมือกับกรมธนารักษ์

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมธนารักษ์จึงปรับผังลดลงเหลือ ๘๕ คูหา เพื่อคงบริเวณศาลเจ้าไว้ แต่ชาวบ้านขอชะลอการปลูกสร้างออกไปมีกำหนด ๑๐ ปี โดยเหตุผลว่าเศรษฐกิจไม่อำนวย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ กรมธนารักษ์ มีโครงการที่จะปรับปรุงที่ดินบริเวณตลาด จึงได้ปรับผังอาคารบริเวณตลาดสามชุกเป็นอาคารพาณิชย์ ๓ ชั้นจำนวน ๘๒ คูหา เพื่อที่จะแปลงสินทรัพย์เป็นทุนและหารายได้เข้ารัฐ ตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น ชาวบ้านแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย มีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย สาเหตุจากทางเศรษฐกิจที่บางคนมีความพร้อมบางคนไม่พร้อม

ที่สำคัญคือ ในระยะแรก นายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ ซึ่งเป็นนายกเทศมนตรีเทศบาลสามชุก เห็นด้วยกับการรื้อตลาดเก่าเพื่อสร้างใหม่ ส่วนกลุ่มที่ออกมาคัดค้านและส่งเสียงท้วงติงจนทำให้เกิดการทบทวนมากที่สุดคือ ผู้อยู่อาศัยในซอย ๑ โดยมีผู้หญิงเป็นแกนนำ แต่การท้วงติงดังกล่าวเป็นไปในทำนองปรึกษาหารือ ด้วยทำที่เป็นพี่เป็นน้อง

ท่ามกลางความเห็นที่แตกต่างกันของชาวตลาดสามชุกในระยะนั้น ชาวตลาดสามชุกตัดสินใจใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยหาความรู้จากภายนอก โดยเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๔ ชาวสามชุกได้เชิญ ดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งเป็นคนดั้งเดิมของตลาดสามชุกและดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภามาร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และที่ประชุมมีมติ “อนุรักษ์ตลาดสามชุก” ตามข้อเสนอแนะของดร.สมเกียรติ อ่อนวิมล ซึ่งสอดคล้องกับความรู้สึกของคนสามชุกหลาย ๆ คนอยู่แล้ว โดยที่ประชุมได้เสนอที่จะอนุรักษ์ตลาดสามชุกไว้เป็นมรดกและแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน และจะฟื้นฟูเศรษฐกิจของตลาดโดยพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ต่อมาได้แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกชุดแรกขึ้น โดยนายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ เป็นประธานคณะกรรมการฯ มีทั้งคนในชุมชนและผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ หลากหลายอาชีพ ทั้งที่ยังอาศัยอยู่ในสามชุกและย้ายออกไปนอกชุมชนแล้ว ร่วมเป็นคณะกรรมการพัฒนาตลาดชุดแรก มีเป้าหมายที่จะรักษาสภาพเดิมของตลาดไว้ และส่งเสริมเศรษฐกิจของตลาดให้ดีขึ้น

มีการแบ่งงานออกเป็น ๔ ฝ่าย ๑) ฝ่ายวิชาการ ๒) ฝ่ายพัฒนาและปรับปรุงตลาด ๓) ฝ่ายเศรษฐกิจ ๔) ฝ่ายพัฒนาการท่องเที่ยว จากนั้นมีการประชุมคณะกรรมการฯ หลายครั้ง แต่การฟื้นฟูตลาดยังไม่เกิดผล มีแต่การจัดงานประเพณีต่างๆ ร่วมกัน จนหลายคนเกิดความท้อแท้ และในที่สุดการดำเนินงานชะลอลง

เบื้องหลัง แนวคิดกระแสโลก “เมืองน่าอยู่” สู่อำนาจ “ปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่”

ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ มูลนิธิชุมชนไท ภายใต้โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ (Lcap) โดยความร่วมมือของสำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เป้าหมายของโครงการฯ คือสร้างการนำร่อง “สร้างรูปธรรมเมืองน่าอยู่” ตามแนวทางการพัฒนาในกระแสนานาชาติ ของ UNDP และสภาพัฒน์ฯ เป็นองค์กระบวนนโยบายของประเทศไทย ที่มีการตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเรื่องนี้ โดยมี นายแพทย์ดำรงค์ บุญยสิน เป็นประธาน

เดิมทีมูลนิธิชุมชนไท มีประสบการณ์การพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสถานทูตเดนมาร์ก ภายใต้ร่มของ “DANIDA” และ “DANCED” มายาวนานต่อเนื่องถึง ๘ ปี ด้วยการสร้างผลงานแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแออัด โดยใช้ “กิจกรรมสิ่งแวดล้อมในชุมชน” เป็นเงื่อนไขในการร่วมคิด ร่วมทำ จนเชื่อมโยงเครือข่ายเมือง ๓๙ เมืองทั่วประเทศ นำไปสู่การแก้ปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง อันเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมพัฒนาโมเดล “บ้านมั่นคง” ซึ่งมีทั้งเครือข่ายสลัมสี่ภาค อ.ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม คุณสมสุข บุญญะบัญชา คุณสุวิทย์ วัฒนภู และพีๆ น้องๆ ที่ทำงานสลัมหลายองค์กร ร่วมกันผลักดันจนสำเร็จมาแล้ว

จากกระแส “สร้างเมืองน่าอยู่” ทำให้พวกเราซึ่งทำงานแก้ปัญหาชุมชนแออัด ที่ปัญหาเริ่มเกิดขึ้นและขยายตัวไปตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วประเทศแล้วนั้น เห็นว่าเมืองที่น่าอยู่ คือเมืองที่นับรวมชุมชนแออัด คนจน คนชายขอบ คนด้อยโอกาสเข้าไปด้วย คนกลุ่มนี้ต้องมีที่ยืนในเมือง (มีตัวตน) และได้รับการยอมรับในเมือง มิฉะนั้นกระแสเมืองน่าอยู่จะเป็นเพียงวาทกรรมสวยหรูที่ “กดทับ” คนจน และหาทางไล่รื้อคนจนออกนอกเมือง ดังนั้น เมื่อมีการปรึกษาหารือการทำงานเรื่องนี้ จึงสรุปว่าโครงการมีเป้าหมายเพื่อ “เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของเมือง” นั้นหมายถึงเมืองที่คนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรท้องถิ่นและภาคีพัฒนาต่างๆ ซึ่งเมืองน่าอยู่ต้องมากกว่าการ ดัดป้าย หรือทำเอกสารตัวชี้วัด แต่เราจะนำร่องปฏิบัติการ “ชุมชนและเมืองน่าอยู่” ให้เป็นไปตามความต้องการและบริบทของแต่ละเมือง ไม่ต้องเหมือนกัน แต่เราจะใช้กระบวนการเดียวกัน เรียนรู้ท่ามกลางการทำ สร้างแกนนำเป็นทีม โดยการทำงานร่วมกัน มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย “ปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่” ใน ๑๒ เมือง นำร่องโครงการ มีการส่งคนทำงานลงพื้นที่เมืองต่างๆ อาทิเช่น

๑) สามชุกตลาดร้อยปี ส่ง นส.ทับทิม แก้วกิ่ง ลงพื้นที่ เริ่มจากพัฒนาตลาดและสำรวจคนจนในเมืองสู่การทำบ้านมั่นคงสามชุก และได้รับรางวัลมากมาย โดยเฉพาะจากยูเนสโก มีคณะดูงานจากเมืองและองค์กรต่างๆ ปีละมากกว่า ๑๐๐ คณะ ตลาดเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ให้กับแม่ค้ารายย่อย

๒) เมืองระยอง ส่ง นายสุทธิ อัครชาติชัย เริ่มจากชุมชนแออัดและย่านเมืองเก่าถนนยมจินดา จนถึงปัญหาการใช้น้ำและยกระดับการแก้ปัญหาหามลพิษจากอุตสาหกรรมที่ทำเมืองให้ไม่น่าอยู่ สู่การจัดตั้งเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก

๓) การฟื้นฟูคลองบางปรอก ส่ง นายอำนาจ จันทร์ช่วง ลงพื้นที่ สร้างต้นแบบการมีส่วนร่วมฟื้นฟูคลองบางปรอก การบำบัดน้ำเสียทุกบ้านเรือน ขยายสู่คลองอื่นๆ จนยกระดับเป็นเครือข่ายสิ่งแวดล้อมปทุมธานี มีภาคีความร่วมมือมากมาย ได้รับรางวัลจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลกและเครือข่ายยังคงร่วมพัฒนาเรื่องอื่นๆ ต่อเนื่อง

๓) เมืองเชียงใหม่ มีทีม POP และทีมงานอีกหลายคน ที่ร่วมมือกันสร้างเครือข่ายชุมชนแออัดเมืองเชียงใหม่ และย่านเมืองเก่าวัดเกตฯซึ่งได้รับรางวัลจากสมาคมสถาปนิกสยาม นอกจากนี้ขยายออกไปสู่เมืองอื่นๆ ในภาคเหนืออีกหลายเมือง เช่น แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน

๔) เมืองปัตตานี ส่ง นส.คณิงนิจ มากชูชิต ลงพื้นที่ชุมชนเมือง ยกกระดับสู่การแก้ปัญหาตามนโยบายบ้านมั่นคงและขยายเป็นเครือข่ายชุมชนศรัทธา “กัมปงต์กวา”

๕) เมืองระนอง ส่ง นายภควิทย์ แสงคง และวรรรชิตา เมืองใหม่ ลงพื้นที่ชุมชนแออัดในเมือง และขยายผลแก้ปัญหาคนไร้สถานะ ยกกระดับเป็นเครือข่ายแก้ปัญหาการคืนสัญชาติคนไทย : ไทยพลัดถิ่น จนผลักดันกฎหมายสัญชาติฉบับที่ ๕ ว่าด้วยการคืนสัญชาติไทยให้คนไทยพลัดถิ่นได้สำเร็จ และเครือข่ายยังคงพัฒนาและแก้ปัญหาอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

๖) ชุมชนแออัดเมืองอุบล มีจำนงค์ จิตรนิรัตน์และทีม ทำงานกระบวนการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนเมืองโดยใช้ “รถซุก” หรือ รวมกลุ่มคนจนสุดของเมือง ผ่านงานการจัดการขยะ การออมทรัพย์ และผลักดันนโยบายเป็นระยะ จนพัฒนาเป็นเครือข่ายชุมชนจังหวัดอุบล ซึ่งร่วมแก้ปัญหาที่ดินชุมชนได้ ๑๓ แห่งและที่ดินชุมชนรอบนอกเมืองอีกกว่า ๓๐๐ แปลง เครือข่ายฯ ยังคงพัฒนาไปเรื่องอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

๗) การพัฒนาคลองอู่ตะเภา จังหวัดสงขลา มีพิชยา แก้วขาวและทีม โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน วัด โรงเรียน และโรงงาน จนพัฒนาเป็นเครือข่ายรักษัคลองอู่ตะเภาและได้รับการต่อยอดยกระดับเป็นยุทธศาสตร์จังหวัดสงขลา เป็นต้น

ค้นหาจุดอ่อน กระตุ้น ด้วย “คำถาม”

เมื่อทีมงานเริ่มปรึกษาหารือ และหาข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะขับเคลื่อนงานดังกล่าว ได้ข้อมูลจากพี่ต๋น ทีมงานมูลนิธิชุมชนไท ที่เคยผ่านไปตลาดสามชุกว่าเป็นบ้านไม้สวยงาม แต่ชบเซา จึงเดินทางไปเพื่อดูสภาพทางกายภาพของตลาดและพบกับทีมคณะกรรมการตลาดฯ เพื่อบอกเล่าจุดประสงค์ของเรา หลังจากคณะกรรมการตลาดสามชุกฯ ให้ความสนใจ

การจัดระบบชุมชนที่ตลาดสามชุก มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการสนามคือทับทิมลงพื้นที่ อาจมีอำนาจ โชคดี หรือคนอื่นมาช่วยลงพื้นที่บ้างเป็นระยะ แต่การตัดสินใจเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมจะเป็นการตัดสินใจร่วมกันเป็นทีม ผ่านการหารือกับพี่ๆ ที่มีประสบการณ์ คือ พี่แอท-

ศรินทร์ พุ่มมณี ด้วง-พิชยา แก้วขาว พี่ตุ่น-มณฑา อัจฉริยกุล พี่ตุ๊ก-ปริดา คงแป้น และมี อ. พรรณงาม เเงาธรรมสาร เป็นทีมติดตามประเมินผล ที่ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด

การลงพื้นที่ เพื่อศึกษาข้อมูลของตลาดสามชุก สร้างความสัมพันธ์ที่ดี ทำความรู้จัก พร้อมทั้งอ่านความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่างๆ ในเมืองสามชุก เพื่อหาแนวทางการดำเนินงาน

โดยในการดำเนินงานทำงาน ทีมมีหน้าที่ลงพื้นที่และนำข้อมูลเนื้อหาสาระเกี่ยวกับพื้นที่มาเล่าให้ทีมฟังว่าในพื้นที่มีความเคลื่อนไหวอะไรบ้าง มีเรื่องอะไรที่น่าสนใจ และข้อมูลที่เราได้รับคือ คณะกรรมการฯ มีความหลากหลาย ทั้งครู ข้าราชการบำนาญ แม่ค้า คนรุ่นใหม่ นักธุรกิจ ชาวบ้านทั่วไป ฯลฯ มีกิจกรรมประเพณีที่จัดโดยคณะกรรมการฯ เป็นระยะ มีการประชุมคณะกรรมการฯ เรื่องการอนุรักษ์ฟื้นฟูตลาดมาแล้วหลายครั้ง ประชุมกันมาเป็นปีแล้ว แต่ไม่มีความคืบหน้า ตอนนี่กรรมการหลายคนเริ่มท้อแล้ว จากคำพูดที่ว่า

“...เราประชุมกันเป็น ๑๐ ครั้ง ก็ไม่มีอะไรเคลื่อนไหว จนเบื่อ แทบจะพับโครงการไปเลย ทุกคนไม่มีประสบการณ์ อยากจะอนุรักษ์ แต่จะอนุรักษ์ตรงไหนก็ไม่รู้ ขาดความชัดเจน เหมือนพายเรือในอ่าง ไม่รู้จะไปไหน เราได้แต่คิด แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร ไม่รู้กระบวนการจัดการ...”

ทีมงานวิเคราะห์ว่า เนื่องจากคณะกรรมการตลาดสามชุกไม่มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน มีแต่การประชุมทางความคิด ไม่มีปฏิบัติการ (No Action)

จึงหาวิธีทำให้คณะกรรมการตลาดสามชุกได้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากภายนอก ประกอบกับมูลนิธิชุมชนไทได้รับเชิญให้ไปร่วมสัมมนากระบวนการฟื้นฟูเมืองเก่า จึงชวนให้คณะกรรมการตลาดสามชุกไปร่วมสัมมนาที่โรงแรมเวียงใต้ด้วย พร้อมทั้งจัดให้ลงพื้นที่ศึกษาดูงานย่านเมืองเก่าท่าพระอาทิตย์ และย่านแพร่งภูธร กรุงเทพมหานคร

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น ยังไม่มีเมืองเก่าให้เป็นพื้นที่ศึกษา แลกเปลี่ยนดูงานมากนัก ดังนั้น ย่านท่าพระอาทิตย์และย่านแพร่งภูธร ที่ริเริ่มดำเนินการโดยกลุ่มบางกอกฟอรัมจึงมีคุณานุภาพการต่อนักจัดระบบชุมชนในระยะนั้นเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม หลังจากการดูงานแล้วคณะกรรมการตลาดสามชุกก็ยังคิดไม่ออกว่าจะเดินหน้าต่ออย่างไร

เมื่อการศึกษาข้อมูลชุมชน การเรียนรู้ชุมชน และการทำความรู้จักระหว่างนักจัดระบบชุมชน และคณะกรรมการฯ เดินหน้ามาได้ระยะหนึ่งแล้ว ค้นพบว่าตลาดสามชุกเป็นตลาดที่เคยรุ่งเรืองถึงขั้นต้องยื่นขายของบนเก้าอี้ แต่ขณะนั้นชบเขาจนต้องนอนขาย ทำให้ชาวสามชุกพยายามคิดหาหนทางให้เศรษฐกิจของตลาดดีขึ้นบ้าง ถึงแม้จะไม่มาก รวมทั้งมีหลายคนเห็นว่า ลายไม้และสถาปัตยกรรมของสามชุกสวยงามควรอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่มั่นใจว่าจะมีคุณค่ามากพอที่จะมีนักท่องเที่ยวมาชื่นชม จนจะทำให้เศรษฐกิจของตลาดดีขึ้นหรือไม่

อย่างไรก็ตาม นักจัดระบบชุมชนค้นพบว่าชาวสามชุก มีความพร้อมทางเศรษฐกิจ มีความตั้งใจที่จะอนุรักษ์ตลาดสามชุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีกลุ่มคนดั้งเดิมที่ผูกพันกับตลาดสามชุกเป็นอย่างมาก แต่ชาวสามชุกยังไม่มียุทธศาสตร์การดำเนินงานที่ชัดเจน ประการสำคัญคือ

ยังไม่มีควมไว้วางใจองค์กรพัฒนาเอกชนที่ลงมาทำงานในพื้นที่ เพราะกระแสที่รัฐบาลมีต่อองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นไปในด้านลบ

การวิเคราะห์ของทีมทำงานในระยะนั้นคือ หากไม่มีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมร่วมกัน ความไว้วางใจระหว่างกันก็จะไม่เกิดขึ้น นักจัดระบบชุมชนจึงได้กระตุ้นและสนับสนุนให้มีการประชุมใหญ่ของชาวตลาดสามชุก เพื่อระดมความคิดเห็นต่อแนวทางการฟื้นฟูตลาดสามชุก และเป็นการแนะนำตัว เปิดตัว มูลนิธิชุมชนไท ต่อสมาชิกชาวตลาดสามชุกอีกทางหนึ่ง โดยทีมงานทั้งหมดเข้าร่วมประชุมด้วย และเริ่มการทำงานกับชาวสามชุก โดยการใช้ “คำถาม” เพื่อให้ คิดร่วมกัน

เวทีประชาคม เพื่อระดมความคิดเห็นต่อแนวทางการฟื้นฟูตลาดสามชุก มีผู้เข้าร่วมจำนวนมากพูดได้ว่ามากันทุกหลังคาเรือน กระบวนการในที่ประชุม มีการตั้งคำถามถึงความต้องการอนุรักษ์ตลาด และให้มีการยกมือลงมติยืนยันการ ไม่ยอมรื้อตลาดสามชุก อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการทบทวนความทรงจำ สร้างความมั่นใจร่วมกัน และกระตุ้นการมีส่วนร่วม

เมื่อตั้งคำถามว่า หากต้องการอนุรักษ์ตลาดสามชุกไว้ คิดว่าจะต้องทำอะไรบ้าง? จึงมีการระดมความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง และสรุปได้ ๑๓ ข้อ ดังนี้

- ๑) ร่วมกันจัดระเบียบตลาดให้น่าเดิน น่าซื้อ
- ๒) ระดมกำลังในการจัดการขยะ ดูแลรักษาความสะอาด ท่อระบายน้ำ
- ๓) การอนุรักษ์บ้านและอาคารโบราณ โดยการปรับปรุงจากสภาพบ้านเดิม
- ๔) การไปศึกษาดูงาน “บ้านพิพิธภัณฑ” เพื่อหาแนวทางและแนวคิดในการพัฒนา
- ๕) การพัฒนาจุดล่องเรือชมวิว เพื่อศึกษาวิถีชีวิตริมน้ำ
- ๖) การทำทางเดินริมน้ำและเขตเลี้ยงปลาหน้าตลาด
- ๗) การสร้างเอกลักษณ์ของตลาดเช้าและตลาดเย็น
- ๘) การส่งเสริมการออกกำลังกายเพื่อดูแลสุขภาพ
- ๙) การจัดงานประเพณีวันสงกรานต์ และระดมภาพประวัติศาสตร์
- ๑๐) ดึงผู้สูงอายุเข้ามาร่วมศึกษา และให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์
- ๑๑) การประชาสัมพันธ์เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว
- ๑๒) การระดมเพื่อจัดตั้ง “กองทุนอนุรักษ์ฟื้นฟูบ้านที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม
- ๑๓) การประสานกับกรมธนารักษ์เพื่อเสนอแนวทางอนุรักษ์ของชุมชน

หลังจากนั้นได้มีการตั้งคำถามว่า ควรทำกิจกรรมอะไรร่วมกันเป็นกิจกรรมแรก เพราะไม่สามารถทำทุกอย่างพร้อมกันได้ คำตอบคือ การทำความสะอาดตลาดร้อยปี และการจัดกวาดหยากไย่แมงมุมในตลาด เพื่อให้ตลาดน่าเดินน่าซื้อ และถามต่อไปว่า จะทำเมื่อไหร่ จึงมีการกำหนดนัดหมายกันวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๖

หลังจากนั้น ๒๗ มีนาคม ๒๕๔๖ ได้มีการประชุมคณะกรรมการเพื่อวางแผนในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ทั้งกิจกรรมแรก และวางแผนในรายละเอียดของกิจกรรมทั้ง ๑๓ ข้อ

อนึ่ง นักจัดระบบชุมชนถือว่ากระบวนการระดมความคิดเห็นจากเวทีใหญ่ เป็นกระบวนการ“จัดทำแผนชุมชน” และเป็น “การทำประชาคมติของชาวสามชุก” ไปพร้อมกัน ดังนั้นบทบาทนักจัดระบบชุมชนคือ การกระตุ้นให้เกิดการทำกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง โดยไม่ต้องไปคิดเอง และกระตุ้นด้วยการตั้งคำถาม เพื่อให้มีการกำหนดกิจกรรมแรกร่วมกัน คือการทำความสะดวกตลาดร้อยปี จึงเป็น“ก้าวแรก”ที่สำคัญของการทำกิจกรรมรวมกลุ่ม มีนัยมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ที่ทำมาเพราะกิจกรรมนี้มีทั้งการวางแผนร่วมกัน แบ่งงานกันทำ และมีการสรุปทเรียนร่วมกัน หลังจากการทำกิจกรรมแล้วเสร็จ

ก้าวที่มั่นคงของชาวสามชุก : เรียนรู้ท่ามกลางการทำเป็นทีม

การจัดกิจกรรมทำความสะอาดตลาด โดยการร่วมกันกวาดยกโยเยแมงมุมในบริเวณตลาดเป็นกิจกรรมแรกที่คนในตลาดออกมาร่วมกันทำ แต่ที่ทีมงานยังสังเกตเห็นว่า เจ้าของบ้านแต่ละหลังออกมาทำความสะอาดบ้านตนเอง ส่วนพื้นที่ส่วนกลางมีเจ้าหน้าที่เทศบาลออกมาช่วยทำ ทั้งนี้เพราะชาวตลาดสามชุกเป็นคนชั้นกลาง ที่ฐานะค่อนข้างดี จึงไม่เคยออกมาลงแรงงานร่วมกัน ดังนั้นการออกมาทำความสะอาดพร้อมๆ กันนับว่าเป็นกิจกรรมแรกที่ทำร่วมกัน หลังจากนั้นจึงมีการชวนกันสรุปทเรียนการทำกิจกรรมร่วมกัน โดยการให้ช่วยกันประเมินจุดอ่อนจุดแข็งร่วมกัน และเขียนขึ้นกระดาษ เพื่อให้คณะกรรมการเรียนรู้ระบบการทำงาน การประเมินร่วมกันแบบสบายๆ ไม่เข้มงวด เนื่องจากเป็นครั้งแรกของคณะกรรมการสามชุก ซึ่งผลออกมาเป็นที่พอใจของทุกคนว่าตลาดสะอาดขึ้น และทีมงานพยายามชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาตลาดสามชุกทุกคนจะต้องมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ

ดังนั้น การทำความสะอาดจึงเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับการฟื้นฟูพัฒนาตลาดโดยตรง และมีการตั้งคำถามว่าจะมีการทำกิจกรรมอะไรร่วมกันอีก โดยเน้นย้ำให้แต่ละกิจกรรมที่จะทำต่อไป มีการประชุมหารือกันก่อน มีการแบ่งงานกัน และให้หาโอกาสสรุปทเรียนร่วมกัน ในทุกกิจกรรม

หลังจากนั้น มีการริเริ่มคิดค้นเรื่องอาหารดั้งเดิม การจัดทอดผ้าป่าขยะที่โรงเรียนสามชุกรัตนโกศารามเพื่อถวายพระพยอม และทีมงานเห็นว่าควรเข้าไปหนุนกิจกรรมเพื่อยกระดับสู่การปรับปรุงตลาดอย่างเป็นรูปธรรม ประกอบกับระหว่างนั้นทั้งคณะกรรมการและชาวตลาดสามชุกหลายคน ยังไม่มีความมั่นใจว่าจะมีคนมาเที่ยวตลาดหรือไม่ โดยมักจะตั้งคำถามว่า “ตลาดสามชุกสวยจริงหรือ คิดว่ามีคนอยากแวะมาชมจริงหรือ ตลาดมีคุณค่าจริงหรือ” คำถามนี้มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทุกครั้งที่มีการลงพื้นที่ หรือมีการประชุมคณะกรรมการ ซึ่งคำตอบของทีมงานในช่วงนั้นก็ยืนยันว่าตลาดมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ แต่การทำให้คนในสังคมได้รู้และมาเที่ยวตลาดต้องช่วยกันทำ ไม่มีใครสามารถบอกได้ ซึ่งทีมงานก็ได้เข้าไปร่วมคิดกิจกรรมมากขึ้น จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ที่หลากหลายขึ้น คือ

การจัดงานสงกรานต์ ในภาคกลางวัน มีการจัดกีฬาพื้นบ้าน การก่อเจดีย์ทราย ทีมงานได้ประสานให้สถาปนิกชุมชน ลงไปถ่ายภาพมุมต่างๆ ของบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมของตลาดสามชุก มาจัดแสดงในงาน ทำให้ชาวสามชุกมามุงดู เริ่มเห็นว่าบ้านเก่าของตนเองมีความสวยงามอยู่มาก ทีมงานสังเกตเห็นว่ามีการจับกลุ่มพูดคุยกันว่ามูนี่บ้านใคร ลายฉลุไม่เขาเรียกว่าลายอะไร ซึ่งทำให้เข้าใจได้ว่าการอยู่กับบ้านเก่ามานานจนเป็นความเคยชิน ทำให้มองข้ามมุมที่สวยงาม เมื่อทีมสถาปนิกถ่ายภาพมาแสดง จึงเป็นเสมือนการช่วยตอกย้ำว่า **“บ้านเก่าของสามชุกสวยงามอย่างแน่นอน”** และเป็นคำตอบที่ทำให้เชื่อมากกว่าคำอธิบายใดๆ ของทีมงาน

ในภาคกลางคืน ทีมงานกระตุ้นให้คณะกรรมการระดมภาพเก่าจากบ้านต่างๆ มาจัดทำเป็นสไลด์โชว์ เป็นงาน **“ภาพเก่าเล่าขานตำนานสามชุก”** และมีการเล่าเรื่องราวสามชุกในอดีต โดยผู้สูงอายุ ทั้งผ่านภาพที่โชว์ และผ่านความทรงจำ เป็นเวทีบอกเล่า ที่แต่ละคนช่วยกันบอกเล่า ช่วยกันเติมเต็ม ซึ่งคืนนั้นได้รับความสนใจจากชาวสามชุกเป็นอย่างมาก จากงานนี้ทีมงานยังลงพื้นที่เพื่อประเมินความรู้สึก ความคิดของชาวสามชุกอย่างไม่เป็นทางการ พบว่าชาวสามชุกรู้สึกภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และมรดกอันล้ำค่าของบ้านตัวเอง มากขึ้นอย่างชัดเจน

เมื่อถึงจุดนี้ ทีมงานประเมินว่า **“การจุดประกายในใจคนสามชุกติดขึ้นแล้ว”** และชาวสามชุกจะต้องยกระดับกิจกรรมของตัวเองอย่างต่อเนื่องแน่นอน ดังนั้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นหลังๆ จึงเป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการและชาวสามชุกช่วยกันคิดค้น และร่วมกันทำอย่างมีความสุข เช่น

จัดกิจกรรมอาหารอร่อยดีที่สามชุก โดยใช้เวทีลูกทุ่งมุงสู่ดอนเจดีย์เป็นกิจกรรมเสริม กล่าวคือ ทางคณะกรรมการกำหนดจัดงานอร่อยดีที่สามชุกขึ้น ในช่วงวันหยุดปลายปี โดยมีการออกธำเนาะอาหารและได้ประสานเวทีลูกทุ่งมุงสู่ดอนเจดีย์ มาเป็นเวทีการแสดง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวตลาดได้ออกมาพบปะสังสรรค์กัน ปิดครัวมากินข้าวหน้าอำเภอร่วมกัน เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจ และสร้างความสามัคคี การจัดงานประสบความสำเร็จเกินความคาดหมาย มีคนมาร่วมงานจำนวนมาก อาหารขายดี ขายหมดทุกร้าน ทำให้คณะกรรมการมีกำลังใจเพิ่มมากขึ้นเป็นอย่างมาก

ปีต่อมาใช้การแสดงของนักเรียนในเขตเทศบาลเป็นเวทีการแสดง โดยมีวัตถุประสงค์ให้ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดงาน ต่อมาในปี ๒๕๕๐ พัฒนาเป็น **“งานอร่อยดีกินฟรีทั้งตลาด ปราศจากแอลกอฮอล์”** โดยร้านค้าในตลาดสามชุกเกือบจะทุกร้านได้จัดทำอาหารออกมาเลี้ยงนักท่องเที่ยวตั้งแต่เวลา ๑๗.๐๐ น. โดยคณะกรรมการจำหน่ายชามของที่ระลึกใบละ ๒๐ บาท เพื่อใช้รับประทานอาหารในตลาดเป็นการรณรงค์งดการใช้โฟมและถุงพลาสติก

หนุนเสริม ทั้งความรู้ ดูงาน สัมมนา

สำหรับแผนการฟื้นฟูด้านกายภาพ ทีมสถาปนิกชุมชนได้เข้ามาหนุน โดยช่วยจัดทำ Master Plan ที่ให้เจ้าของบ้านแต่ละหลังมีส่วนร่วมในการจัดทำ ให้ร่วมกันตัดสินใจว่าสิ่งไหน ควรทำสิ่งไหนไม่ควรทำเพื่อเป็นแนวทางของการปรับปรุงอาคารต่อไป และชักชวนกันไปดูงาน ในพื้นที่ต่างๆ อาทิเช่น

ตลาดดอนหวาย ซึ่งพบว่ามีการค้าขายที่ดีมาก เป็นระเบียบ มีบรรยากาศของ สินค้าที่ดี ก่อนกลับได้แวะเยี่ยมชมบ้านพิพิธภัณฑ์เอนก นาวิกมูล ทำให้ได้แนวทางที่จะนำมา พัฒนาตลาดสามชุก ทำให้เปลี่ยนแนวคิดจากเดิมที่จะรวบรวมของเก่ามาแสดงไว้ที่บ้านขุน จำนง เหมือนพิพิธภัณฑ์ทั่วไป ชาวสามชุกเปลี่ยนแนวเป็น “ตลาดมีชีวิต พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” หรือ การใช้ตลาดทั้งหมดเป็นที่จัดแสดงเรื่องราวของชุมชน

เมืองโบราณ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งได้เห็นวิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม การ ซ่อมแซมและบำรุงรักษาเนื้อไม้

พิพิธภัณฑ์เขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ได้เห็นวิธีการทำงานและการจัดวาง สิ่งของที่แสดงไว้เป็นหมวดหมู่ ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดอยากให้ตลาดสามชุกนำของเก่าที่มีคุณค่า มาจัดแสดงในแต่ละบ้านอย่างชัดเจน

ชุมชนแหลมรุ่งเรือง และถนนยมจินดา เทศบาลเมือง จังหวัดระยอง ได้เห็น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เห็นความรักสามัคคีในชุมชน และเห็นถึงวิธีการซื้ออาหารโดย ใช้คูปอง ซึ่งสนับสนุนคูปองโดยเทศบาลเมืองระยอง เป็นแรงบันดาลใจในการใช้คูปองใน ตลาดสามชุก

จัดประชุม ๑๒ เมือง นำร่องโดยเมืองสามชุกเป็นเจ้าภาพ ซึ่งทำให้ได้ ประสบการณ์ในการจัดงาน ได้รับความร่วมมือจากชุมชนในเขตเทศบาล ได้เรียนรู้เทคนิคและ กระบวนการทำงานของเมืองต่างๆ และรู้ปัญหาความแตกต่างระหว่างเมือง ได้รู้จักถึงความ สามัคคีของคนในชุมชน เกิดความชัดเจนในการทำงาน เห็นเป้าหมายของการทำงานเพื่อมุ่งสู่ ความเป็นเมืองนำอยู่

เข้าร่วมเวทีรวมพลังชุมชน พลังท้องถิ่นทั่วประเทศ ที่โรงแรมปรีดิ์ พาเลซ มี การนำเสนอผลงานที่ชาวสามชุกร่วมกันทำและได้จัดเพลงอีแซวของโรงเรียนอนุบาลสมเด็จพระวันรัต ไปร่วมแสดงบนเวที ทำให้สามชุกตลาดร้อยปีเป็นที่รู้จักของภาคประชาชนใน เครือข่ายฯ

คณะศึกษาดูงานจากเทศบาลนครเชียงราย จำนวน ๓๐๐ คน มาเยี่ยมชม ตลาดสามชุก เทศบาลตำบลสามชุกได้ให้การต้อนรับคณะศึกษาดูงาน โดยนำคูปองมาใช้เป็น ครั้งแรก เพื่อกระจายรายได้สู่ร้านค้า ร้านค้าที่มีอยู่เดิมไม่เพียงพอ จึงมีการระดมร้านค้า ภายนอกเข้ามาขายเพิ่ม ปรากฏว่ามีผู้คนออกมาซื้ออาหารกันเป็นจำนวนมาก ไม่ทันเที่ยงวัน ของหมด แยกที่จะมาดูงานหาของกินแทบไม่ได้ จึงส่งผลให้เกิด “โครงการร้อยกันวันพุธ”

เปิดโครงการอรัยกันวันพุธ โดยเชิญนายทรงพล ทิมาศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี เป็นประธาน และมีการนำคู่มือของชายให้แก่หน่วยงานในท้องถิ่น ธารคาร และร้านค้าต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้คนสามชุก เข้ามาหาซื้ออาหารและจับจ่ายใช้สอยในตลาดสามชุก ส่งผลให้การค้าขายในตลาดสามชุกเริ่มมีชีวิตชีวาขึ้นอย่างชัดเจน ทำให้เริ่มเห็นภาพการฟื้นตลาดสามชุก เป็นกำลังใจให้คณะกรรมการทำงานต่อโดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การฟื้นฟูตลาดสามชุก

สำหรับงาน “อรัยกันวันพุธ” คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ได้ระดมแม่ค้าที่มีฝีมือเก่าๆ ให้ออกมาทำของขาย ครั้งแรกๆ ก็ไม่มีใครกล้าทำ แต่คุณพงษ์วินก็พยายามพูดให้กำลังใจว่า ถ้าเหลือเขาจะซื้อเอง พอทุกคนเชื่อใจก็ร่วมมือกันทำของขาย

เริ่มแรกบางร้านที่ขายอาหารไม่หมด คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ก็ช่วยกันซื้อกลับบ้าน นำไปแจกๆ กันบ้าง โดยกำหนดกันว่าประทับประคองซั๊ก ๒-๓ เดือน จนอยู่ตัว ต่อจากนั้นก็ใช้ความสามารถกับคุณภาพของตัวเอง

ผู้สูงอายุที่มีฝีมือแต่เลิกทำไปนาน ก็ช่วยกันสร้างสีสันอาหารโบราณ อาทิ แกงบวนแม่ระเบียบ กับหมี่กรอบ ถึงกับสั่งจองกันล่วงหน้า หมี่กรอบป่าเทพสูตรส้มซ่า ป่าเทพทำกันทั้งครอบครัว แล้วแต่งตัวสวยมาขายเอง ยำหัวปลีพื้มะลิออกมาแป๊บเดียวหมดกะละมัง คนรุ่นใหม่ก็มาสร้างสีสันมากมาย แป๊ะก๊วย ลูกลานในน้ำเชื่อม ขนมไข่ปลา ข้าวตู ขนมกล้วยในกรวยแหลม ขนมตาล ขนมอื่น ๆ สลัดผัก สลัดผลไม้ จนแนวถนนเลียบบนที่คับคั่ง

พอติดตลาดเลยชวนกันขยายเป็น **“ยังไม่หยุดวันอาทิตย์”** อีกหนึ่งวัน รสชาติและคุณภาพทำให้ยังยืนมาจนถึงปัจจุบัน เกิดบรรยากาศเป็นสุข สนุกสนาน กระตุ้นเศรษฐกิจดีขึ้น เป็นผลทันตา พัฒนาอาหารหลากหลาย เพื่อบริการนักท่องเที่ยว อาทิ ขนมขี้หนู ขนมด้วง ขนมหวานเจี๊ยบ ขนมทำจากไข่ประเภททองทั้งหลาย มีการทำให้ดูกันทุกวันเสาร์และอาทิตย์

สื่อมวลชน : สั่งซื้อ สามชุกตลาดร้อยปี ขจรกระจาย

สื่อเผยแพร่ เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ทีมงานมีการวางแผน ปรึกษาหารือ และหาแนวทางในการประสานงานเป็นระยะๆ ช่วงต้นๆ มีการเขียนบทความ หรือทำข่าวเล็กๆ ลงหนังสือพิมพ์ แต่ต่อมารายการทีวีต่างๆ เริ่มมีการประสานมาเป็นจำนวนมาก ระยะเวลา มีทั้งดารา รายการต่างๆ มาบันทึกเทปรายการโทรทัศน์ ฯลฯ อาทิ

มีการเปิดงานสื่อโทรทัศน์มาทำข่าว ออกสะกิดข่าว เพราะเรามีกิจกรรมกินกะลोजี้แข่งกัน มันปลุกกระแสได้ดีมาก คนมาเที่ยวมากินมากขึ้น แม่ค้าที่หยุดขายไปแล้วก็เริ่มมาขายของกัน เศรษฐกิจและจิตใจคนในตลาด ตลอดจนแววตาสื่อความหวังในความเจริญของตลาดสามชุก

ประสานรายการทีวี “ชุมชนคนแกร่ง” บันทึกเทปรายการเพื่อเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๑๑ จึงเป็นการเผยแพร่เรื่องราวการฟื้นฟูเมืองเก่าสามชุกตลาดร้อยปีสู่

สาธารณะอย่างเต็มรูปแบบเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นภาคีความร่วมมือจากภายนอกเริ่มเข้ามามีส่วนหนุนช่วยให้ตลาดสามชุกเฟื่องฟูขึ้นในรูปแบบต่างๆตามลำดับ อาทิ

การจัดงานแกลงข้าววันเดียวเที่ยวสนุก ของสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

มีสื่อมวลชนมาร่วมงานมากกว่า ๑๒๐ คน ทำให้ตลาดสามชุกเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปมากขึ้น

การจัดงานสัมมนาข้าราชการ เรื่อง การเรียนรู้ภูมิปัญญาเพื่อเสริมสร้างวิสัยทัศน์การบริหารงานวัฒนธรรม โดยใช้สามชุกตลาดร้อยปีเป็นสถานที่ในการจัดสัมมนา ซึ่ง รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นผู้บรรยาย ร่วมกับวิทยากรท้องถิ่น ทำให้เกิดแนวคิดและวิธีการในการดำเนินการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น

วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๗ ชุมชนร่วมกันจัดงาน **“เปิดป้ายสามชุกตลาดร้อยปี”** โดยเชิญนายอนุรักษ์ จุรีมาศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นประธาน ทำให้สื่อมวลชน จำนวนมากทำข่าวเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาตลาดสามชุก และหน่วยงานต่างๆ ก็รู้จักตลาดเก้าร้อยปีสามชุกมากขึ้นเช่นกัน

สถาปนิกชุมชน ผู้ช่วยแปลงความคิด ให้เป็น รูปธรรม

ท่ามกลางการทำกิจกรรมที่หลากหลาย คณะกรรมการมีการแบ่งงานกันทำ คณะทำงานที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบและอนุรักษ์ฟื้นฟูปรับปรุงอาคารได้ทำงานร่วมกับ **“ทีมสถาปนิกชุมชน”** อย่างใกล้ชิด โดยเริ่มจากการปรับปรุง **บ้านขุนจำหงจินารักษ์** เป็นพิพิธภัณฑ์ โดยทีมสถาปนิกชุมชนเห็นว่า เพื่อให้เป็นเสมือนประตูเปิดเข้าสู่ **“สามชุกตลาดร้อยปี”**

ขณะเดียวกันนักจัดระบบชุมชนกับสถาปนิกชุมชน ก็มีการแลกเปลี่ยนและวางจังหวะการทำกิจกรรมให้ไปในทางเดียวกัน โดยยึดหลักให้ชุมชนคิดเอง ทำเอง บริหารจัดการเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการสรุปบทเรียนหลังจากการทำการกิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนได้เห็นจุดอ่อนจุดแข็งของตนเอง รวมทั้งการสร้างเชื่อมั่น ขวัญกำลังใจร่วมกันเป็นระยะ ซึ่งถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ยุติร่วมกันทำการ **“ปลูกบ้าน สร้างชุมชน”** และ เป็น **“กระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการทำ”** ทั้งของชุมชน และทีมที่ลงทำงานในพื้นที่ทุกคนอย่างแท้จริง

เจ้าพ่อหลักเมืองสามชุก : ที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ของคนสามชุก

คนสามชุกเคารพนับถือเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุกเป็นอย่างยิ่ง เจ้าพ่อหลักเมืองสามชุกเป็นศูนย์รวมใจของคนสามชุก ทุกครั้งที่มีปัญหาและประสงค์จะให้การทำงานใดสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จะมีการบนบานเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุกที่ศาลเจ้าในตลาดสามชุก

การจัดงานจิวโดยทั่วไปแล้วจัดปีละครั้ง แต่ที่สามชุกจัดปีละ ๒ ครั้ง คือ งานจิวประจำปีและงานจิวแก่นัน งานจิวประจำปีจัดกันมานานแล้ว แต่งานจิวแก่นันนี้จัดมา ๒๐-๓๐ ปี

นี้เอง สาเหตุมาจากเกิดเหตุเพลิงไหม้บ่อยครั้งมาก คนในชุมชนหวาดผวากันนอนไม่หลับ ถึงขนาดบางคนต้องขนของออกไปไว้นอกตลาด บางคนถึงกับย้ายที่นอนออกไปนอนนอกตลาด การแก้ปัญหาคือมีอาสาสมัครดูแลตลอดทั้งคืน โดยจัดเวรยามกันให้คนในบ้านออกมาเป็นอาสาสมัคร หากบ้านใดไม่มีคนที่ออกมาเฝ้ายามได้ ก็จะรวมกันจัดอาหารเลี้ยงผู้ที่อยู่ยาม และมีการทำบุญตลาดเพื่อเป็นสิริมงคล มีการบนบานขอให้เจ้าพ่อคุ้มครองตลาดให้อยู่กันอย่างมีความสุข ขอให้สมหวังในสิ่งที่คิดไว้ จึงได้มีการจัดงานจิว้กับขึ้น “เชื่อว่าสามชุกที่วันนี้ได้ เพราะเจ้าพ่อหลักเมืองสามชุกเป็นส่วนหนึ่งที่ดลบันดาลให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น และเราสามารถผ่านมาได้ไม่ว่าจะเป็น จังหวะ โอกาส ในการดำเนินการ ซึ่งบางเรื่องดูเหมือนว่าจะไม่มีทางออกแล้ว แต่ก็มีเหตุการณ์ที่เหนือความคาดหมายทำให้เราสามารถผ่านมาได้”

สำหรับการไหว้พระจันทร์ เมื่อก่อนตลาดสามชุกจะมีการไหว้พระจันทร์กันหลายบ้าน หลายแห่ง ต่างคนต่างไหว้ ระยะเวลาหายไปเพราะไม่มีใครจัด คณะกรรมการเห็นว่าเป็นประเพณีโบราณที่หายไปจากสามชุกแล้ว ต้องการฟื้นฟูเพื่อรักษาประเพณีดั้งเดิมให้อยู่ต่อไป จึงจัดงานไหว้พระจันทร์ขึ้น “ทำให้เรามีโอกาสจัดกิจกรรมร่วมกัน สาเหตุที่พวกเราจัดงานไหว้พระจันทร์เพราะเราต้องการฟื้นฟูทุกสิ่งทุกอย่างที่เคยเกิดขึ้นในสามชุกให้กลับมาเหมือนเดิม ทั้งยังได้สืบสานวัฒนธรรมจีน” จุดนี้เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้สูงอายุในอนาคต และคนรุ่นใหม่จะได้มีโอกาสเรียนรู้ประเพณีส่วนนี้ด้วย ทุกประเพณีทุกกิจกรรมที่จัดจะบ่งบอกถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดั่งามลงในผู้ปฏิบัติ ที่ใช้“รูปธรรม”นำใจ

รางวัลแห่งความสำเร็จ

วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๒ ชุมชนร่วมกันจัดงานรับรางวัล “อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก” จากยูเนสโก ทางชุมชนได้เรียนเชิญนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี มาร่วมรับมอบรางวัลจาก นางมอลรี ลี ผู้แทนของยูเนสโก มีสื่อมวลชนตามขบวนนายกรัฐมนตรีมาเป็นจำนวนมาก หนังสือพิมพ์ทุกฉบับ ทีวีทุกช่องมาทำข่าว และได้นำไปออกรายการเชื่อมั่นประเทศไทย ทำให้คนรู้จักสามชุกตลาดร้อยปีมากยิ่งขึ้น

การเสด็จเยี่ยมเยียนตลาดสามชุกของพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศรีรัศมิ์พระวรชายา พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา เป็นการทำให้ชาวสามชุกปลาบปลื้มและมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก นอกจากนี้การเยี่ยมเยียนของบุคคลสำคัญในบ้านเมืองอีกมากมายหลายท่านก็มีส่วนเป็นกำลังใจเติมพลัง ที่ทำให้ชาวสามชุกเดินหน้าต่อไปอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

ซึ่งการทำกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง ทำให้คนสามชุกค่อย ๆ มั่นใจ ภูมิใจ ในความสำเร็จของตนเอง ซึ่งอ.พรพรรณงาม เก้าธรรมสาร ให้ความเห็นว่า กระบวนการนี้ทำให้ชาวสามชุก “เรียนรู้ตนเองท่ามกลางสังคมใหญ่” ซึ่งดูได้จากกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในด้านที่ดีเป็นระยะ ๆ

สามชุกยีนหยัด : ท่ามกลางกระแสการเมืองและการปกครองแห้วดิ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีตำบลสามชุกอีกครั้ง เนื่องจากชุดเดิมครบวาระ คณะกรรมการมีความเห็นว่านายพงษ์วิน ชัยวิรัตน์ ควรลงสมัครรับเลือกตั้งอีกรอบ เพื่อให้การดำเนินงานของสามชุกตลาดร้อยปีเดินหน้าต่อไปโดยมีเทศบาลเป็นผู้หนุนช่วยอย่างสอดคล้องกับความต้องการ แต่ท่ามกลางกระแสการเลือกตั้งในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการเมืองระดับชาติ และขอบเขตของเทศบาลตำบลสามชุกในขณะนั้นมีพื้นที่ถึง ๑๘ ตารางกิโลเมตร ๑๔ ชุมชน การดำเนินงานที่ให้น้ำหนักกับชุมชนตลาดสามชุกมากเกินไป ทำให้ไม่ได้รับการเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรีตำบลสามชุกในวาระนั้น

การไม่ได้รับเลือกตั้งเป็นนายกเทศมนตรี ท่ามกลางความพยายามฟื้นฟูตลาดเก่าร้อยปีและกำลังดีขึ้นตามลำดับ ทำให้คณะกรรมการตลาดสามชุกและผู้อาศัยในตลาดจำนวนมากมีความรู้สึกท้อแท้จนหลายคนถึงกับร้องไห้ จนแทบจะล้มเลิกงานฟื้นฟูตลาดสามชุกในระยะนั้น อย่างไรก็ตาม หลังจากนั้นประมาณ ๑ เดือน ความรู้สึกดังกล่าวได้หายไป ทั้งนี้เพราะความผูกพันและความเป็นเจ้าของ ทำให้การฟื้นฟูตลาดสามชุกเดินหน้าต่อไป

หนึ่งในช่วงที่มีความท้อถอยของคณะกรรมการนั้น ทีมนักจัดระบบชุมชนมีการติดตามประเมินความรู้สึกอย่างใกล้ชิด และมีความเห็นร่วมกันว่า “กลุ่มคนที่ร้องไห้เสียใจกับท้องถิ่นของตนเอง จะไม่ทอดทิ้งท้องถิ่นของตนเอง เพียงแต่ต้องการเวลาสำหรับทบทวน” จึงต้องทิ้งช่วงเวลาในการชวนทำกิจกรรมต่างๆ ระยะหนึ่ง

จุดที่น่าสนใจ คือความคิดเห็นและแนวทางที่แตกต่างกันระหว่างผู้บริหารท้องถิ่นในระยะนั้นกับคณะกรรมการตลาดสามชุกคือ กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม กับการทำงานแบบสั่งการ (Top down) เนื่องจากกระบวนการฟื้นฟูตลาดที่ผ่านมา ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมมาก และนายพงษ์วินพูดว่า “การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งมหัศจรรย์ ที่ทำให้เกิดพลังอย่างมหาศาล ในช่วงวันหยุด ทุกบ้านในตลาดสามชุกช่วยกันจัดการกับขยะของตนเอง” ดังนั้น การที่ผู้บริหารท้องถิ่นบอกว่า ต่อไปนี้เทศบาลจะทำงานพัฒนาตลาดสามชุกเอง จึงเป็นเรื่องที่อ่อนไหว และทำให้ถูกต่อต้าน

ซึ่งหลังจากตลาดสามชุกเป็นที่รู้จักของคนทั่วประเทศ มีกระแสความพยายามที่จะเข้ามาจัดการตลาดสามชุกของหน่วยงานท้องถิ่น แต่ชาวตลาดสามชุกไม่ยินยอม ด้วยเหตุผลว่า “เราเติบโตมาแบบมีส่วนร่วม มีอะไรเราปรึกษากัน วางกติกาชุมชนร่วมกัน” ผลปรากฏออกมาว่าความคิดที่แตกต่างกับผู้บริหารท้องถิ่น กลับเป็นโจทย์ท้าทายที่ทำให้คณะกรรมการตลาดสามชุกร่วมกันผลักดันงานพัฒนาของตลาดสามชุกอย่างเต็มที่ในทุกด้าน จนทำให้มีทั้งนักท่องเที่ยวและการศึกษาแลกเปลี่ยนดูงาน เพิ่มขึ้นจำนวนมาก อย่างเห็นได้ชัด

ผล “การแพ้เลือกตั้ง แต่ชนะใจผู้คนในตลาด” ทำให้การมีส่วนร่วมฟื้นฟูตลาดมีมากขึ้น ประธานคณะกรรมการมีเวลาให้กับตลาดมากขึ้น ความรู้สึกที่ต้องร่วมกันพิสูจน์ฝีมือหรือฮึดสู้ และการที่ไม่มีสถานะภาพเป็นนายกเทศมนตรีทำให้สามารถคิดค้นทะลุทะลวงเรื่องต่างๆ ออกนอกกรอบได้อย่างน่าทึ่ง

เป็นช่วงเวลาที่นักจัดระบบชุมชนเห็นว่า แขนงนำในตลาดสามชุกเข้าใจชัดเจนว่า “การเมืองตัวแทนแบบเลือกตั้ง” กับ “การเมืองภาคประชาชน ที่ร่วมคิดร่วมทำ” ผลที่ได้แตกต่างกันอย่างไร โดยเฉพาะเสียงสะท้อนจากหลายๆ ท่านบอกว่า เมื่อเลือกตั้ง นายกเทศมนตรี ทำให้คนในสามชุกหลายคนไม่พูดจากัน ไม่ทักทายกัน รู้สึกอึดอัด หรือมองหน้ากันไม่สนิทเหมือนเดิม “การเลือกตั้งแบ่งแยกพวกเรา” และคำกล่าวของนายพงษ์วินที่ว่า ตอนนี้เป็น NGO ไปแล้ว คำพูดดังกล่าวมีนัยยะว่า มีความคิดที่ไม่ยอมให้ใครมาสั่งการ ไม่รับระบบราชการที่ขาดการมีส่วนร่วม ไม่ให้เกียรติคนท้องถิ่น เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น แยกแยะเรื่องที่ชุมชนต้องการกับไม่ต้องการได้ชัดเจนขึ้นกว่าเดิม กลับปฏิเสธสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับตลาดสามชุก

สามชุก กับการต่อต้านห้างค้าปลีก

การที่เทศบาลตำบลสามชุกอนุญาตให้มีการก่อสร้างห้างค้าปลีกในบริเวณเขตเทศบาลตำบลสามชุก โดยอนุมัติในช่วงที่มีช่องว่างของผังเมืองหมดอายุเพียง ๓ เดือน ทำให้ชาวสามชุกจำนวนมากไม่เห็นด้วย เพราะเกรงจะกระทบต่อร้านค้าปลีกในตลาดสามชุก ทำลายวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน กรณีนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้นระหว่างชาวตลาด กับผู้บริหารเทศบาลในระยะนั้น แรกๆ บรรดาพ่อค้าแม่ค้าเริ่มจับกลุ่มกันแต่ไม่รู้จะเดินทางไหน ไม่กล้าสู้ มีหลายคนมาคุยกับผมว่าจะทำอย่างไร ผมแนะนำให้เปิดประชุมที่ลานโพเพื่อหาแนวร่วม ทำให้ชาวตลาดสามชุกติดป้ายต่อต้านการก่อสร้างห้างค้าปลีก เพื่อเป็นการวัดกระแสว่ามีแนวร่วมมากน้อยเพียงใด จึงประกาศปิดตลาด ๑ วันในวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๐ ได้รับความร่วมมือจากร้านค้าในตลาดเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ เพื่อเดินทางไปยื่นจดหมายและประท้วงที่กระทรวงมหาดไทย ทำเนียบรัฐบาล และกลับมาเดินขบวนรอบตลาดสามชุก

นอกจากชาวสามชุกแล้ว ยังมีชาวเดิมบางนางบวชมาร่วมด้วย นับว่าเป็นประสบการณ์การเดินขบวนประท้วงครั้งแรกของชาวตลาดสามชุก ทำให้ผมต้องโดดมาเป็นแกนนำทั้งที่ไม่อยากจะเป็น มีการจัดเวทีต่อต้านห้างค้าปลีกต่างชาติหน้าที่ว่า การอำเภอสามชุก โดยเชิญวิทยากรที่มีความรู้ความเข้าใจและมีชื่อเสียงหลายคนมาร่วมเวที ซึ่งมีบางคนสะท้อนว่าเสียตายนักจัดระบบชุมชนไม่เคยฝึกการปราศรัยบนเวทีให้พวกเขา หากมีการฝึกจะทำได้ดีกว่านี้

หลังจากนั้นได้มีการระดมเงินเพื่อจ้างทนายความให้ยื่นฟ้องต่อศาลปกครอง อย่างไรก็ตามศาลปกครองยกฟ้อง ด้วยเหตุผลที่ว่าไม่ใช่ผู้เสียหายโดยตรง ไม่มีส่วนได้เสียกับห้างค้าปลีกดังกล่าว ต่อกรณีนี้ทำให้ชาวตลาดสามชุก หลายคนตั้งปณิธานว่าจะไม่เข้าไปซื้อของในห้างค้าปลีกดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การร่วมใจกันหยุดขายและประกาศปิดตลาดถือเป็นบทพิสูจน์ความเข้มแข็ง ร่วมมือร่วมใจ ความรัก สามัคคี เสียสละ ที่สำคัญของชาวตลาดสามชุกอีกประการหนึ่ง

บทสรุป สามชุก ถึง NGO

บางตอนจากการสรุปบทเรียนของคณะกรรมการ : “จากการเข้ามาของมูลนิธิชุมชนไท ได้ช่วยสนับสนุนงานในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการบริหารจัดการ มีการปรับโครงสร้างให้มีความกระชับ และคล่องตัวมากขึ้น ทำให้คณะกรรมการสามารถบริหารจัดการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีการส่งเสริมให้ไปศึกษาดูงานจากเครือข่ายของโครงการปฏิบัติการเมืองนาอยู่ และชุมชนนาอยู่ มีการให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็ค่อยๆ สอดแทรกความคิดการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดทัศนคติใหม่ เกิดมุมมองที่ดีต่อการทำงานร่วมกันกับชาวบ้าน และได้รับการตอบรับที่หน้าพิงพอใจ เมื่อชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง งานต่างๆ ก็มีความลื่นไหล และประสบความสำเร็จด้วยดี

ในช่วงที่คณะกรรมการพัฒนาตลาดยังไม่สามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนาได้ มูลนิธิชุมชนไทได้ให้คำแนะนำ ให้เราต้องรู้จักตนเองเสียก่อนว่าเรามีจุดเด่นตรงไหน จึงเริ่มมีการสำรวจตลาดกันอย่างจริงจัง และได้ข้อสรุปว่าตลาดสามชุกนอกจากเป็นตลาดเก่าที่มีขนาดใหญ่มาแล้ว ยังอยู่ในสภาพที่แข็งแรงมีลายไม้แกะสลักตามช่องลมทุกบ้าน ที่สวยงาม มีอาหารการกินที่อร่อยและหลากหลาย เป็นต้น

การจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง ได้รับความร่วมมือจากชาวตลาด และชุมชนใกล้เคียงเพิ่มขึ้นทุกครั้ง ทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี บางครั้งดีเกินความคาดหมาย ทำให้คณะกรรมการได้ตระหนักดีว่า การทำกิจกรรมจะทำให้เกิดความร่วมมือ จึงยึดเป็นแบบปฏิบัติว่า กิจกรรมนำใจ”

บางตอนจากบทความ NGO สามชุก : เขียนโดย พงษ์วิวัฒน์ ชาญวิรัตน์ ประธานคณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์

“ต่อมามูลนิธิชุมชนไท (องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGO) ส่งคนเข้ามาดู เข้ามาศึกษาชุมชนและชวนทำเรื่องเมืองเก่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตลาดสามชุกที่เราเคยทำมาแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จ ทำให้เราสนใจที่จะทำต่อ แต่เราไม่เคยทำงานกับ NGO นับเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นที่สามชุก พวกเราหลายคนกลัว NGO (รวมทั้งตัวผมด้วย) เพราะว่ามีแต่ข่าว NGO ประท้วงและขัดขวางการทำงานของรัฐบาลอยู่เป็นประจำ มีแต่ข่าวด้านลบไม่มีข่าวด้านบวกเลย วันแรกที่ได้พบกันอย่างเป็นทางการที่ห้องประชุมเทศบาล ทีม NGO เขาแต่งตัวแบบสบายๆ มีผ้าคลุมไหล่บ้าง ใส่หม้อฮ่อมบ้าง ดูเหมือนนักประท้วงนักปลุกม็อบตัวจริง บรรยากาศดูแปลกๆ นับเป็นประสบการณ์ใหม่

หลังจากเราได้พูดคุยได้คุยทำความเข้าใจกันแล้ว ถึงทราบว่า NGO ไม่ได้เลวร้ายอย่างที่คิด ทำอะไรให้กับสังคมมากมาย แต่ไม่เป็นข่าว การสื่อสารขณะนั้นก็ยังไม่ได้ดีพอ ทำให้เราไม่ทราบเรื่องดีๆ ของ NGO เลย คนที่ไม่ได้สัมผัสกับ NGO มอง NGO เป็นเพียงนักประท้วงนัก

ปลุกกระดมเท่านั้น ทางฝ่าย NGO ก็ไม่แน่ใจเราเหมือนกันว่าจะเอาจริงหรือไม่ จะอดทนแค่ไหน มองว่าพวกเราเป็นพวกมีอันจะกินคงไม่อดทน ที่ผ่านมาเขาจะทำงานกับผู้ด้อยโอกาสเป็นส่วนใหญ่ ไม่เคยทำงานในตลาด เมื่อประเมินสถานการณ์แล้วจึงตัดสินใจทำงานด้วย นับเป็นการเริ่มงานพัฒนาตลาดสามชุกอีกครั้ง และได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ โดยรวบรวมจากกรรมการชุดเดิมที่เหลืออยู่ในชุมชน และชักชวนคนที่เรามองว่าน่าจะทำงานให้ส่วนรวมได้ มีทั้งคนในชุมชนเองและชุมชนใกล้เคียงเข้ามาเสริมเพิ่มเติม โดยใช้ชื่อ “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์” การทำงานของ NGO ที่สามชุกนั้นเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ติดตามการทำงานอย่างใกล้ชิด ส่งคนเข้ามาอยู่กินในตลาดเลย ทำให้สนิทสนมกับคนในชุมชนเป็นอย่างดี มีทั้งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการและสถาปนิกชุมชน เริ่มทำงานกับ NGO ด้วยการประชุม แบ่งหน้าที่รับผิดชอบ และจัดตั้งกองทุนด้วยแนวคิดที่ต่างกัน คือฝ่าย NGO เสนอให้เก็บสมาชิกในตลาดรายวันวันละบาท แต่พวกเราบอกว่าในตลาดทำไม่ได้ ไม่มีปัญญาเก็บเป็นเรื่องจุกจิก ถ้าเก็บแบบนี้กว่าจะมีเงินคงอีกนาน จึงเสนอให้ระดมทุนจากคณะกรรมการตั้งเป็นกองทุน

ในที่สุดก็ตั้งกองทุนพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ขึ้นตั้งแต่นั้นมา ด้วยเงินเริ่มต้นของคณะกรรมการ หลายหมื่นเหมือนกัน ต่อมามูลนิธิชุมชนไทเลือกสามชุกเป็น ๑ ใน ๑๒ เมืองนำร่อง ในโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) การทำงานกับมูลนิธิชุมชนไท ใช้หลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง นับเป็นของใหม่ของเรา ก่อนหน้านี้เราคิดเฉพาะกรรมการ ทำเฉพาะกรรมการ รู้เฉพาะกรรมการเท่านั้น เมื่อได้ทำงานร่วมกับ NGO จึงเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การทำงานภายใต้แนวคิดที่ต่างกัน มองต่างกัน แต่เราก็ทำงานร่วมกันได้ ส่วนใหญ่แล้ว NGO จะแนะนำแล้วให้เราคิดให้เราตัดสินใจกันเอง เราเข้มดีที่ประชุมเป็นหลัก ในการตัดสินใจ (NGO เป็นพี่เลี้ยงจะงดออกเสียง) มีหลายเรื่องที่เราทำตาม NGO และก็มีหลายเรื่องที่เราทำตามเรา เช่น NGO มีแนวคิดการทำงานต้องเกิดจากชุมชน โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง (ประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน) ชุมชนจึงจะเข้มแข็งได้ แต่ในขณะนั้นผมมองว่า ถ้าจะให้ชุมชนทำเองคงอีกนานกว่าจะเห็นผล ชุมชนยังขาดประสบการณ์ และยังไม่มีความรู้ในการทำงาน ผมจึงใช้เทศบาลเป็นศูนย์กลางรวมคนทำงานจากชุมชนและโรงเรียนในเขตเทศบาลมาทำงานร่วมกันพัฒนาตลาดสามชุก ช่วงนั้นเราใช้กิจกรรมและการฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมในการรวมคน และเป็นการกระตุ้นชุมชน ปรากฏว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ในแต่ละชุมชนเองก็เริ่มมีพลัง แต่ละชุมชนเริ่มรู้จักกัน ใครมีงานอะไรก็ช่วยกัน ตลาดมีงานหรือกิจกรรมอะไร ชุมชนรอบนอกก็จะมาช่วย ผมคิดว่าหากชุมชนเข้มแข็ง

แล้วเทศบาลก็จะถอยออกให้ชุมชนทำกันเอง เพื่อความยั่งยืนของชุมชน เพราะว่าตำแหน่งนายกฯ มาจากการเลือกตั้งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดไม่มีความแน่นอน

การทำประชาคม เป็นปรากฏการณ์ใหม่ของชาวตลาดสามชุก มีคนออกมาเกือบสองร้อยคนจากการระดมของพวกเรา เนื่องจากเกรงว่าจะไม่มีคนมา ซึ่งปรกติการประชุมแต่ละครั้งมีคนมาน้อยมาก การทำประชาคมครั้งนี้มีการแสดงความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง ผลของการทำประชาคมมีมติให้อนุรักษ์ตลาดอีกครั้งหนึ่ง วิทยากรกระบวนการถามต่อว่า จะอนุรักษ์อะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไร แล้วใครจะทำ นับเป็นความสามารถของวิทยากรที่ทำให้พวกเราแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางแบบไม่เคยมีมาก่อนในสามชุก วันนั้นเราได้ข้อเสนอจากเวทีหลายเรื่อง เช่น การจัดระเบียบ ทำความสะอาดตลาด ปรับปรุงบ้านซอย๑ และการปรับปรุงบ้านขุนจำนงเป็นพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น

หลังจากได้ข้อมูลและความต้องการของชุมชนแล้ว ก็นำมาวางแผนการทำงานและเริ่มดำเนินการตามแผนอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมแรกที่เรานำมาเลือกทำคือ การจัดระเบียบและทำความสะอาดตลาดนับเป็นกิจกรรมแรกที่ส่งผลให้ชาวตลาดสามชุกได้เห็นการเริ่มต้นพัฒนาตลาดสามชุกอย่างเป็นรูปธรรม

หลังจากนั้นการทำงานก็เริ่มเดินตามแผนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากการผลักดันของ NGO ที่คอยกระตุ้นติดตามอย่างใกล้ชิด แรกๆ เรารู้สึกอึดอัดและรำคาญเป็นที่สุด ที่มีคนคอยมาติดตามอย่างใกล้ชิด และชอบตั้งคำถามให้พวกเราคิด จะทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไร มีใครมาร่วมทำบ้าง แบ่งงานกันหรือยัง ประชุมกันหรือยัง จะสรุปบทเรียนกันไหม แต่เมื่องานออกมา ทำให้เราเริ่มเห็นความสำคัญของ NGO ที่ทำหน้าที่พี่เลี้ยงคอยดูแลเอาใจใส่ งานมากกว่าพวกเราเสียอีก ซึ่งปกติแล้วงานอาสาส่วนใหญ่จะทำกันสบายๆ ไร้รูปแบบ แต่เมื่อมีคนคอยกระตุ้น คอยจัดระเบียบการทำงานให้ งานจึงเดินหน้าอย่างเป็นรูปแบบ หลังจากที่เราแข็งแรงพอที่จะทำงานเองได้ พี่เลี้ยงก็ห่างออกไป ระยะเวลาๆ เราต้องเรียกหาพี่เลี้ยง เราทำงานกันแบบคิดก่อนว่าจะทำอะไรทำแบบไหน แล้วค่อยหาเงินมาทำ ส่วนใหญ่ใช้เงินจากกองทุนพัฒนาตลาดสามชุกที่เราตั้งขึ้นที่รับจากการบริจาค และทำเสื้อ ถ้วยชาม และถุงผ้า เป็นของที่ระลึก ขายได้เงินเข้ากองทุนพัฒนาตลาดสามชุกมากพอสมควร มากพอที่จะใช้ในการพัฒนาตลาดได้ระดับหนึ่ง หากเป็นโครงการที่ใช้เงินมากหน่อยก็จะมีการระดมทุนกันทางโครงการๆ ไม่เคยบอกว่ามีงบประมาณมาให้เท่าไร มาทราบตอนหลังว่ามีงบประมาณสนับสนุนกระบวนการฟื้นฟูตลาดสามชุก ๑.๒ ล้านบาทในเวลา ๓ ปี นับเป็นเงินที่ผลักดันให้ชุมชนสามชุกเข้มแข็ง คิดเป็นทำเป็น

จากการทำงานเรามีโอกาสไปร่วมเวทีเสวนาหลายครั้ง การร่วมเวทีเสวนาทำให้เรามีโอกาสพบปะผู้คนที่หลากหลาย ได้ความรู้ใหม่ๆ จากนักวิชาการและผู้มีประสบการณ์มากมาย ได้รู้ ได้เห็นคนอื่นทำงาน ประสบความสำเร็จก็มี มีปัญหา ก็มี เราคิดว่าที่บ้านเรามีปัญหาหนักหนาแล้ว แต่ความเป็นจริงแล้วคนอื่นหนักหนากว่าเราเป็นร้อยเท่าพันเท่า แรกๆ ไปก็ไปฟัง เขาเป็นส่วนใหญ่ไม่ค่อยรู้เรื่องอะไร ต่อมาก็ร่วมวงกับเขาเหมือนกัน

ทางโครงการได้จัดให้มีการศึกษาดูงานหลายครั้ง ทางโครงการจะประสานเจ้าของสถานที่และวิทยากรที่มีความรู้ความสามารถบรรยายให้ฟัง ทำให้เราได้รู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ มากมาย กลับมาเราสามารถนำสิ่งที่พบเห็นมาปรับใช้ในการทำงาน เป็นการประหยัดเวลาไม่ต้องลองผิดลองถูก การศึกษาดูงานหลายแห่งทำให้เราได้รู้ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ สามารถนำมาดัดแปลงและต่อยอดได้ เช่น การไปเยี่ยมชมถนนยมจินดาที่จังหวัดระยอง ทางนายกเทศมนตรีท่านก็ให้คูปองเราคนละ ๔๐ บาท แล้วนำมารับประทานอาหารในแผงลอย เมื่อเรากลับมาก็มาปรับใช้โดยจัดทำคูปอง แล้วนำไปขายให้กับหน่วยงานที่มีคนมาก เช่น ธนาคาร เพื่อให้พนักงานนำมาใช้รับประทานอาหารในตลาดสามชุก เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่การทำงานกับ NGO จะขาดไม่ได้ คือ การถอดบทเรียน ทำให้เราได้ทบทวนสิ่งต่างๆ ที่ทำ ว่าทำแล้วมีปัญหาอะไรหรือไม่ ทำแล้วเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทำให้เราสามารถวางแผนการทำงานต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

กว่าจะมีวันนี้ ตลาดสามชุกต้องต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคจากภายนอกและภายในมากมายปัญหาการทำงานร่วมกันระหว่างคนในชุมชนส่วนใหญ่ เป็นพ่อค้าแม่ค้ากับ NGO ซึ่งมีแนวคิดที่ต่างกัน ต้องปรับเข้าหากัน โดยมีจุดประสงค์เดียวกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจร่วมกัน ในที่สุดเราก็ผสมผสานเป็นหนึ่งเดียว แล้วเราก็เป็น NGO โดยปริยาย การทำงานแบบ NGO เป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วม ซึ่งคนในชุมชน ต้องคิด ต้องทำ และตัดสินใจร่วมกันด้วยชุมชนเอง แต่ระบบราชการ(เมืองสุพรรณ) ส่วนใหญ่จะทำตามคำสั่งมากกว่าทำตามความต้องการของชุมชน จากแนวทางการทำงานที่ต่างกัน คิดต่างกัน จุดมุ่งหมายต่างกัน ทำให้เราทำงานด้วยความยากลำบาก การเมืองภายในก็มีปัญหา ช่วงแรกของการทำงานนั้น เราทำงานสามฝ่ายมีเทศบาลร่วมด้วย การทำงานค่อนข้างราบรื่นสะดวกสบาย มีเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกการทำงาน ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลเป็นอย่างดี

แต่หลังการเลือกตั้งเปลี่ยนผู้บริหารเทศบาล ผู้บริหารชุดใหม่ปฏิเสธที่จะร่วมงานกับ NGO และไม่ร่วมโครงการพัฒนาตลาดสามชุกเชิงอนุรักษ์ งานที่เทศบาลเคยสนับสนุนเป็นอัน

จบสิ้น ถึงขนาดคณะกรรมการจัดงานอวยชัยที่สามชุกนำเก้าอี้ของเทศบาลมาใช้จัดงาน ยังมีคนของเทศบาลมาเก็บ ทำให้เราต้องวิ่งหาเก้าอี้กันวุ่นวายไปหมด และแย่ไปกว่านั้น ถึงขนาดมีข่าวห้ามพนักงานเทศบาลแสดงสัมพันธภาพที่ดีกับชาวตลาดร้อยปี และห้ามเข้าตลาดเลย คนของเทศบาลบางคนมองว่า เทศบาลไม่เอาด้วย เดี่ยวก็พัง แต่ผลไม่เป็นตามที่หลายคนคิด ความขัดแย้งกลับทำให้คนในชุมชนร่วมกันต่อสู้อย่างเหนียวแน่น ขาดเหลืออะไรก็ร่วมมือกันซื้อ ไม่ต้องพึ่งพาเทศบาล และในที่สุดเราก็สามารถผ่านมาได้ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

การทำงานโครงการนี้กับมูลนิธิชุมชนไท นอกจากความสำเร็จของการทำงานแล้ว เราได้รับสิ่งดีๆ มากกว่าที่เราคิดและคาดหวัง เราได้รับประสบการณ์การทำงานแบบมีส่วนร่วม และที่สำคัญที่สุดคือ เราได้เพื่อน ได้เครือข่าย ได้ที่ปรึกษา ได้ผู้สนับสนุนที่ดีมากมาย”

๒ สิงหาคม ๒๕๕๗

การจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำอุ้ตะเภาโดยชุมชน

โดย พิชยา แก้วขาว

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งในขณะนั้นได้มีโครงการปฏิบัติการและเมืองน่าอยู่ ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิชุมชนไท มีพื้นที่ขับเคลื่อนกิจกรรมที่ทำเมืองให้น่าอยู่ในหลายๆ เมืองในภาคต่าง ๆ รวมทั้งภาคใต้ เช่น เมืองพัทลุง เมืองปากพนัง เมืองปัตตานี และเมืองระนอง รวมทั้งพื้นที่เมืองหาดใหญ่ ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งที่เป็นเป้าหมายในการออกแบบเมืองน่าอยู่ ร่วมกับชุมชนเครือข่ายภาคประชาสังคมในท้องถิ่น ข้าราชการ และนักการเมืองในท้องถิ่น เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในด้านต่างๆ และร่วมวิเคราะห์ความสำคัญของปัญหาในเมือง และกำหนดแผนงานในการพัฒนาเมืองร่วมกัน

ในพื้นที่เมืองหาดใหญ่ การใช้ประเด็นคลองอุ้ตะเภา จึงเป็นประเด็นร่วมในฐานะแผนงานขับเคลื่อนเชิงนโยบาย

รู้จักลุ่มน้ำอุ้ตะเภา

พื้นที่ลุ่มน้ำคลองอุ้ตะเภา เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตพื้นที่ของจังหวัดสงขลาถือว่าเป็นลุ่มน้ำย่อยที่ ๗ ในลุ่มน้ำที่ ๒๑ (ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พื้นที่ที่วัดได้ประมาณ ๒๘๔๐ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม ๗ อำเภอ (อ.สะเดา อ.นาหม่อม อ.หาดใหญ่ อ.คลองหอยโข่ง อ.บางกล่ำ อ.รัตภูมิ อ.ควนเนียง) และ ๓๕ ตำบล จำนวน ๒๕๒ หมู่บ้าน มีความกว้างโดยประมาณ ๗๐ เมตร มีสองฟากคือ ฟากตะวันออก เรียกว่า “หาดใหญ่ใน” และฟากตะวันตกเรียกว่า “ท่าตก” ซึ่งจากการสืบค้นพบว่า คลองอุ้ตะเภาที่มีความเป็นมาที่ยาวนาน และมีความสัมพันธ์กับเมืองใหญ่ทางด้านกายภาพตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นคลองที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดของหาดใหญ่ ทั้งในด้านวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จากเอกสารสำคัญหลายชิ้นพบว่า มีการพบโบราณวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นภาชนะ เครื่องประดับ เงินตรา ของต่างประเทศ จากตะวันออกกลาง จากจีน เวียดนาม อินโดนีเซีย พร้อมกับพบเหรียญจำนวนมากในท้องคลองที่ตำบลพะตง การำ อำเภอสะเดา (ชาคริต โภชะเรือง ๒๕๔๘)

นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานทางด้านการใช้เส้นทางคลองอุ้ตะเภาในเหตุการณ์สำคัญในช่วงเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ เช่น การเป็นเส้นทางของรัฐไทยสมัยอยุธยาตอนต้น (รัชกาลที่ ๓) ซึ่งใช้เป็นเส้นทางรวบรวมเมือง เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นในดินแดนทางใต้ โดยใช้ในการการขนเสบียง อาหาร และกำลังมาในพื้นที่ รวมทั้งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้สร้างสะพานข้ามคลองอุ้ตะเภา(หาดใหญ่ใน)เพื่อตั้งเป็นจุดพักและใช้เป็นพื้นที่เตรียมการขยายอิทธิพลในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเชื่อมต่อกับตัวจังหวัดสงขลาเป็นเส้นทางสำคัญในการเคลื่อนพล

ในด้านความอุดมสมบูรณ์ของคลองอุตตะเกา ได้ถือว่าเป็นทรัพยากรในน้ำ เนื่องจากในอดีตมีการใช้คลองเป็นส่วนสำคัญในการดำรงชีวิต ผู้คนผูกพันและใช้คลองในการดำรงชีวิต จากคำบอกเล่าของผู้ที่เกิดและใช้ชีวิตกับคลองอุตตะเกาได้พูดถึงอดีตว่า ในสมัยเมื่อเกือบร้อยปีก่อนนั้น ในคลองอุตตะเกามีพันธุ์สัตว์น้ำหลากหลาย และปลาที่เป็นสัญลักษณ์ คือ ปลาทก เป็นปลาที่มีลักษณะคล้ายปลานิลหรือปลาสวาย ซึ่งมีขนาดใหญ่ ขนาดต้องช่วยกันหามถึงสามสี่คน นอกจากนั้นยังมีจระเข้อีกด้วย นั่นคือภาพในอดีตที่มีการกล่าวถึงและสนทนาในวงคนรุ่นหลัง ซึ่งปัจจุบันไม่มีแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงคือ “ทุกข์”

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่คลองอุตตะเกาเริ่มต้นชัดในช่วงที่มีการเจริญเติบโตของเมือง คลองอุตตะเกาจึงเป็นพื้นที่รองรับปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาด้วย และสืบเนื่องจากการขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสม จึงเกิดปัญหาน้ำเสีย จากการทำกิจกรรมของครัวเรือนและชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรรม รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ทำให้ทั้งในชุมชนและคนที่พึ่งพิงคลองอุตตะเกาได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง

ในด้านชุมชน การใช้ชีวิตร่วมกับคลองอุตตะเกาเริ่มมีปัญหามากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ที่ชุมชนปลายน้ำตำบลคูเต่า ได้รับผลกระทบทั้งในแง่การเป็นพื้นที่รองรับขยะ น้ำเสีย ผักตบชวา รวมทั้งสิ่งปฏิกูลต่างๆ ซึ่งลอยมาจากต้นน้ำและกลางน้ำมากมายนับไม่ถ้วน จนกลายเป็นเรื่องชินตา บ้านคูเต่าจึงเปรียบเสมือนภาพรวมปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนริมคลองอุตตะเกา แต่ทว่ายังมีอีกร้อยกว่าชุมชนที่มีการปรับตัวและมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของคลองด้วยความหวังใจ ประกอบกับคนรุ่นเก่าที่มักมีเรื่องเล่าในวิถีชีวิตที่ผูกพันและได้ใช้ประโยชน์จากคลองมาอย่างยาวนาน จนหลายคนอยากจะให้น้ำในสายคลองกลับมาเหมือนเดิมอีกครั้ง

สภาพปัญหาคลองอุตตะเกา

ในรายงานด้านข้อมูลคุณภาพของน้ำ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๒ มีการวัดค่า บีโอดี⁵ เจลลี่ด้วยความยาวของคลองอุตตะเกา ผลวัดได้มีค่า ๓๓ มิลลิกรัม/ลิตร อันเป็นข้อมูลที่ถูกบันทึกไว้โดยสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค ๑๒ ซึ่งถือว่าคุณภาพน้ำคลองอุตตะเกาต่ำกว่าเกณฑ์ตามมาตรฐาน ทั้งนี้ เนื่องจากเมืองมีการเติบโตและการขยายตัวอย่างรวดเร็ว รวมทั้งจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อดูจากตัวเลขของอุตสาหกรรมแล้วพบว่าจำนวนโรงงานทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีจำนวนประมาณเกือบ ๒,๐๐๐ แห่ง ที่อยู่รายรอบคลองอุตตะเกา และส่งผลเล็ดบ้างใหญ่บ้างตามประเภทของอุตสาหกรรม

เมื่อมีการสรุปสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นสาเหตุสำคัญของการเกิดปัญหาที่เรียกว่า “ทุกข์” นั้นเกิดจากสาเหตุสำคัญ ซึ่งมีการสรุปไว้เป็นเอกสาร **คนค้นคลอง คลองอุตตะเกา:**

⁵ มาตรฐานไม่เกิน ๒๐ มก/ล หรือแล้วแต่ประเภทของแหล่งรองรับน้ำทิ้ง หรือประเภทโรงงานอุตสาหกรรม ตามที่คณะกรรมการควบคุมมลพิษเห็นสมควร แต่ไม่เกิน ๖๐มล/ล

เครือข่ายแห่งสายน้ำ พื้นที่แห่งความสัมพันธ์ ของ ชาศริต โภชะเรือง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ จัดทำโดยโครงการปฏิบัติการและชุมชนเมืองนำอยู่ ภายใต้มูลนิธิชุมชนไท ซึ่งได้จัดทำเป็นเรื่องราวเผยแพร่ในหนังสือที่เกี่ยวข้องกับคลองอู่ตะเภา ถือว่าเป็นการบอกกล่าวเรื่องราวของคลองอู่ตะเภาอย่างรอบด้าน และสรุปปัญหาของ คลองอู่ตะเภา ไว้ดังนี้

๑. **ปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย** ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญของกลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาคือ ป่าเทือกเขาสันกาลาศิรี และป่าเทือกเขาแก้ว ซึ่งกันพรมแดนระหว่างจังหวัดสงขลาและสตูล มีการถูกทำลาย ด้วยสาเหตุสำคัญคือ การบุกรุกจากชาวบ้านเพื่อทำเป็นพื้นที่ทางการเกษตร และการลักลอบตัดไม้เถื่อน อย่างเช่น ป่าต้นน้ำผาดำที่มีพื้นที่ประมาณ ๒๗,๐๐๐ ไร่ ได้ถูกบุกรุกไปถึง ๕,๐๐๐ ไร่ พื้นที่อื่นๆก็มีสภาพปัญหาลักษณะคล้ายกัน เช่น เทือกเขาน้ำค้าง ที่มีสภาพของการถูกทำลาย และผลกระทบที่ตามมาคือ ปริมาณน้ำฝนลดน้อยลงไปด้วย

๒. **ปัญหาน้ำเสีย** เกือบทุกชุมชนได้รับผลกระทบจากน้ำเสีย ถือว่าเป็นปัญหาที่ค่อนข้างรุนแรง วิกฤติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้น้ำในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะด้านการทำการเกษตร การอุปโภค ปัญหาเช่นนี้ ส่งผลให้ชุมชนไม่กล้านำน้ำมาใช้ จึงมีค่าใช้จ่ายเกิดขึ้นโดยการต้องซื้อน้ำจากภายนอกมาอุปโภค สาเหตุน้ำเสียสำคัญ เกิดจากโรงงานได้ปล่อยน้ำทิ้งจากอุตสาหกรรมที่อยู่ตามแนวคลอง โดยไม่ได้ทำการบำบัดอย่างถูกต้อง ซึ่งมีจำนวนโรงงานไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ โรง แม้บางโรงงานมีบำบัด แต่ก็ยังมีการวางท่อและส่งน้ำเสียลงคลองด้วยเช่นกัน หรือบางครั้งก็มีการปล่อยทิ้งน้ำส่วนเกินจากถังบำบัดไหลลงคลองอีกด้วย นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้น้ำเสีย มีกลิ่นเน่าเหม็น ปลาตาย คนในชุมชนจึงไม่กล้าใช้น้ำในคลอง ซึ่งในปัจจุบัน กรมควบคุมมลพิษที่รับผิดชอบในการดูแล ได้ติดตามและกำหนดมาตรการทางกฎหมายและมาตรการทางสังคม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ตรวจพบว่ามีโรงงานซึ่งปล่อยน้ำทิ้งลงคลองอู่ตะเภาเกือบ ๓๐ โรงงาน แต่ผ่านเกณฑ์ในการปล่อยน้ำทิ้งประมาณ ๑๑ โรงงานเท่านั้น นอกจากนั้นไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานและไม่ทำตามมาตรฐานกำหนด จนนำไปสู่การตรวจสอบและการจัดทำความร่วมมือต่อมา อีกสาเหตุหนึ่ง คือ การทำการเกษตรกรรมที่ใช้สารเคมี เช่น ยาปราบศัตรูพืช ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ซึ่งเมื่อฝนตกจะชะล้างและไหลลงสู่คลอง เป็นเหตุทำให้เกิดน้ำเสียด้วยเช่นกัน เนื่องจากบริเวณแถบคลองอู่ตะเภาที่มีจำนวนชุมชนที่ทำการเกษตรมากเป็นจำนวนถึง ๘๒๓,๒๑๑ ไร่ การปล่อยน้ำเสียน้ำไหลลงคลอง จากครัวเรือน สถานบริการ สถานที่ที่ต่างๆ ซึ่งเป็นผลกระทบจากการเจริญเติบโตของเมืองในตัวเมือง เช่น หาดใหญ่ และเมืองรอบนอกเช่น อำเภอสะเดา ซึ่งปริมาณที่มีการสำรวจพบว่าในเขตพื้นที่หาดใหญ่นั้นมีปริมาณน้ำเสียวันละประมาณ ๔๕,๘๘๕ ลูกบาศก์เมตร และเทศบาลสะเดาวันละประมาณ ๒.๖๔๑ ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ยังมีการทิ้งขยะมูลฝอย ซึ่งเกิดจากพฤติกรรมที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อการจัดการขยะ ขณะเดียวกันวิถีชีวิตเพื่อความสะดวกสบายในการบริโภคของคนเมือง ทำให้เกิดขยะมากขึ้น เหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดน้ำเสียในคลองอู่ตะเภา

๓. **ปัญหาน้ำขุ่นข้นและตะกอนกีดขวางทางน้ำ** สาเหตุสำคัญคือ การทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ในภาคใต้ คือ การทำสวนยางพารา ซึ่งนิยมทำให้สวนยางพาราเตียนโล่งเพื่อสะดวกในการตัดและดูแล เมื่อมีสภาพเตียนโล่งทำให้การไหลของน้ำมีความเร็วขึ้นและได้นำเอาตะกอน เศษวัสดุ ดิน ไปสู่คลอง ทำให้เกิดสภาพน้ำขุ่นและมีตะกอน ทำให้น้ำมีสภาพตื้นเขินขึ้นเรื่อยๆในแต่ละปี

๔. **การดูดทราย** เป็นสาเหตุที่ทำให้สภาพน้ำในคลองขุ่นเช่นกัน การดูดทรายเป็นธุรกิจอย่างหนึ่งที่นิยมทำกัน เนื่องจากเป็นธุรกิจที่ผูกพันกับผลประโยชน์ ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าที่จะร้องเรียนเพราะกลัวได้รับผลกระทบทางอิทธิพล เท่าที่ผ่านมานายทุนจะมาขอเช่าหรือซื้อที่ดินริมคลอง และบางรายได้รับสัมปทานทำเหมืองทรายอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และมีบางรายที่ลักลอบทำ การดูดทรายจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คลองอุ้ตะภามีสภาพเปลี่ยนแปลงในด้านความลึกที่ไม่เท่ากัน ปัญหาตลิ่งพัง และในช่วงฤดูฝนก็เกิดการชะล้างที่เร็วขึ้นก่อให้เกิดผลกระทบด้านระบบนิเวศอย่างต่อเนื่องเกี่ยวโยงกันเป็นระบบลูกโซ่ ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ รวมทั้งการไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาด้วยเช่นกัน

๕. **การปลูกผักบุงและผักกระเฉด** (บริเวณตอนกลางของคลอง) แปลงผักบุง ผักกระเฉดขวางทางน้ำ เป็นสาเหตุให้น้ำไหลช้าลง ก่อให้เกิดตะกอนของดินและสิ่งปฏิกูล และยังเป็นสาเหตุที่ยากจะแก้ไข เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้ของชาวบ้าน แต่การทำการเกษตรดังกล่าว จัดว่าทำลายระบบนิเวศ ซึ่งได้มีความพยายามที่จะหาแนวทางแก้ไขตลอดมา

๖. **การบุกรุกพื้นที่คลอง** การสร้างโรงงานล่องลำเข้าไปในพื้นที่คลอง ทำให้ความกว้างของคลองลดลง และในบางแห่งมีการถมที่ ปรับสภาพพื้นที่ใหม่ บางที่ทำเป็นสถานที่เผาขยะหรือวางวัสดุขุดในการผลิต หรือรวมทั้งมีการปรับสภาพเนินตลิ่งใหม่ หรือจากเดิมที่มีความแคบแควให้มีความสะดวกในการทำงานมากขึ้น ทำให้เส้นทางของน้ำมีการเปลี่ยนแปลง มีการถมหินเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในสถานประกอบการของตนเอง

นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสังคม ซึ่งเกิดจากจำนวนแรงงานต่างด้าวที่เข้ามา มากนับได้ว่าคลองอุ้ตะภามีพื้นที่รองรับสภาพปัญหาในหลายด้านจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การดำรงอยู่ของคลองอุ้ตะภามีจึงเปรียบเสมือนสายน้ำที่ให้ประโยชน์ทั้งกับ ชุมชน คริวเรือน และท้องถิ่น รวมทั้งการใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะร่วมกัน ฉะนั้นสภาพปัญหาของคลองอุ้ตะภามี ย่อมส่งผลกระทบต่อไม่เฉพาะคนใดคนหนึ่ง แต่ยังรวมถึงสังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของชุมชนโดยรวม ทำให้เกิดการมองหาแนวทางในการแก้ไข เริ่มจากคนที่ติดตามและทำงานในพื้นที่ชุมชน เครือข่ายเมือง ซึ่งมองว่า หากไม่ผลักดันหรือแก้ไข จะส่งผลกระทบมากกว่านี้

เมื่อพูดถึงบทบาทของการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมานั้น การมอบหมายให้รัฐกำกับดูแล จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด เนื่องจากขาดการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลายเพื่อการเข้ามาร่วมแก้ปัญหา

กระบวนการทำงานและการแก้ไขปัญหา

ระยะแรก กระบวนการทำงานของเรา ขณะนั้น เริ่มต้นจากการค้นหาการพัฒนาจากคนในพื้นที่ ด้วย การชักชวนจัดกิจกรรมของแต่ละกลุ่ม และเริ่มเกาะเกี่ยวกันเป็นขบวน คนทำงานได้มีการแลกเปลี่ยนทั้งเวทีกิจกรรมในระดับย่อย เช่น กิจกรรมร่วมกับท้องถิ่นชุมชนที่จัดโดยท้องถิ่น การจัดการเรียนรู้การสอนแบบเครือข่ายโรงเรียน การเข้ามาทำงานวิจัยของมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หรือการทำกิจกรรมที่เริ่มต้นจากชุมชนต้นน้ำ เช่น ที่โรงเรียนพะตง ซึ่งมีรวมพลคนรักคลองอู่ตะเภา เราให้อะไรกับคลองครั้งที่ ๒ และเวทีครั้งที่ ๓ คลองที่เราอยากเห็น คลองให้อะไรกับเรา เป็นต้น หรือที่พื้นที่ตำบลปรัก อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา มีกิจกรรมด้านการจัดการขยะอย่างยั่งยืน การรวมกลุ่มเครือข่ายเยาวชนในพื้นที่ การจัดกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมและประเพณี รวมทั้งการได้เข้าไปเชื่อมประสานกับองค์กรทางด้านศาสนา เช่น วัด ให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน ทำให้เกิดแผนเล็ก แผนน้อยตามบทบาทของคนสนใจ และสร้างให้เกิดกิจกรรมใน คลองอู่ตะเภา ตลอดสาย ทั้ง ส่วนตอนบน ตอนกลาง และปลายน้ำ

ในการทำงานช่วงแรกๆ เราจึงเน้นให้เห็นว่า คนที่เข้ามาร่วมทุกคนมีความเท่าเทียมกัน และกระตุ้นให้เกิดแนวคิดและแนวปฏิบัติว่า **เรื่องคลองเป็นเรื่องของเรา และเรามีส่วนอย่างไรในการร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน** ไม่ใช่ เป็นภาระความรับผิดชอบของใครคนใดคนหนึ่ง การทำงานของเรา จึงเป็นการช่วยกระตุ้น ส่งเสริมกิจกรรม ตลอดจนประสานภาคส่วนอื่นๆเข้ามามีส่วนร่วม ในฐานะเป็นเจ้าของร่วมกัน และเมื่อได้จังหวะ คนทำงานก็ถอยออกมา และคอยมองอยู่เป็นระยะๆ เพื่อสร้างให้เขาเติบโตด้วยการทำงานด้วยตนเอง ซึ่งมองว่าสามารถช่วยลดความคิดความเป็นเจ้าของในพื้นที่ และเป็นการสร้างให้เกิดความรู้แก่คนทำงาน ในระยะนี้ เราจึงได้คนทำงานที่หลากหลาย

ระยะที่สอง คือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ประสาน ค้นหาคนที่มีความสนใจมาเปิดพื้นที่ทางความคิด โดยใช้กระบวนการตั้งคำถามว่า **ทำไมเราต้องทำเมืองให้น้ำอยู่** จากนั้นจึงตั้งประเด็นแลกเปลี่ยนว่า **ทำไมคลองอู่ตะเภาจึงมีปัญหาน้ำเสีย** ทั้งๆ ที่เป็นแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงคนสงขลา และมีความสำคัญต่อชุมชนมากมาย รวมทั้งการเชื่อมโยงกับทะเลสาบสงขลา คลองอู่ตะเภาเหมือนเส้นเลือดสำคัญต่อเมืองและคนรายล้อมที่ได้อาศัยมาอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นการเปิดคำถามที่พยายามเสาะแสวงหาแสดงความคิดเห็น สาเหตุของปัญหาอย่างเข้าใจ และเริ่มต้นออกแบบในการมองหาหนทางในการแก้ไขร่วมกัน และนำไปทำเป็นกิจกรรมของตนเอง เราจึงทำหน้าที่ในการประสานให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนกัน ในหลายๆภาคส่วน ซึ่งประกอบไปด้วย นักเคลื่อนไหวอาวุโส กลุ่มนักธุรกิจพ่อค้า ครู และกลุ่มคนเกษียณ กลุ่มแพทย์ และกลุ่มอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา รวมทั้งการสนับสนุนกิจกรรมสร้างความร่วมมือในระดับต่างๆ มากขึ้น

กระบวนการทำงานในช่วงนี้ คือ เน้นให้เกิดการสร้างความรู้แบบแพร่ขยาย เช่น การทำให้เกิดความรู้ด้านคุณภาพน้ำ สภาพปัญหาอย่างแท้จริง จึงได้เริ่มมีการติดตามอย่างจริงจัง อย่างเช่น กิจกรรมการวัดคุณภาพน้ำ ของโรงเรียนพะตงวิทยา อำเภอสะเดา รวมทั้งกิจกรรมล่องเรือกับคณะต่างๆ เพื่อเรียนรู้และรู้จักชุมชนตลอดสาย ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ คน และลงสำรวจการแลกเปลี่ยนกันในแต่ละจุด โดยเริ่มลงเรือที่ท่าเรือบางหัก ตอนนั้นต้องถือว่าชุมชนเป็นต้นตอของการรวมกลุ่มกันในการอนุรักษ์สายคลอง และมีแกนนำในการทำงานที่เข้มแข็ง

นอกจากนั้นภาคีเครือข่ายยังเริ่มเข้ามาและมองเห็นปัญหาพร้อมกัน มีการพบปะกัน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน การเติมความรู้กัน มีการสร้างเวทีเมือง ซึ่งถือว่าเป็นการจุดประเด็นนำไปสู่การมองแนวทางการจัดการคลองอุ้ต๊ะเกาที่มีความชัดเจนขึ้นกว่าเดิม ในระยะที่สองนี้ เราจึงเห็นกิจกรรมและบทบาทการทำงานของแต่ละส่วนทั้งที่เป็นส่วนของภาควิชาการ โรงเรียน และมหาวิทยาลัย

ระยะที่สาม การเชื่อมร้อยกลุ่มการทำงาน และการสนับสนุนให้แต่ละส่วนมีการเคลื่อนกิจกรรมด้วยตัวเอง ที่เริ่มเด่นชัด คือ การทำกิจกรรมของโรงเรียน จนเกิดเครือข่ายของนักเรียนจากโรงเรียนพะตงวิทยา อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ครูและนักเรียนก็มีการทำงานร่วมกับโรงเรียนอื่นๆ ในจังหวัดสงขลา การดึงบกิจกรรมมาเติมเต็ม เช่น สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ คณะแพทย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงมีการเชื่อมกิจกรรมร่วมกัน

โดยเฉพาะเจ้าของธุรกิจโรงงานนั้น เราใช้วิธีการขอเข้าไปทำความเข้าใจ แลกเปลี่ยนปรับทุกข์ และสะท้อนปัญหาพร้อมกัน จากการขอพบและทำความเข้าใจพบว่า โรงงานรัฐีกลัวต่อการถูกร้องเรียนจากชุมชน ในขณะที่ชุมชนก็รู้สึกไม่เป็นมิตรกับโรงงาน ทั้งสองฝ่ายจึงมีท่าทีที่ไม่ดีต่อกัน ต่างฝ่ายต่างกล่าวอ้างและโทษซึ่งกันและกันว่า เป็นผู้สร้างผลกระทบต่อคลองอุ้ต๊ะเกา ซึ่งในระยะต่อมา มีความขัดแย้งและมีการร้องเรียนให้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ ซึ่งเป็นรายละเอียดเปราะบางและอาจพัฒนาไปสู่การใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็นโจทย์ที่สำคัญในการทำงานพัฒนา เนื่องจากการแก้ไขปัญหาก็กว้าง และเป็นปัญหาใหญ่ และมีรายละเอียดซับซ้อนในแต่ละที่แต่ละจุด

ประเด็นปัญหาดังกล่าวจึงเป็นประเด็นท้าทายของคนทำงาน การคิดและออกแบบกระบวนการทำงาน จึงเริ่มต้นจาก การชักชวนให้โรงงานทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน และเปิดเวทีพูดคุย รับข้อเสนอแนะด้วยความเป็นมิตร ซึ่งผลลัพธ์ที่ตามมาคือ เกิดการมองเห็นปัญหา และพร้อมจะแก้ปัญหาร่วมกันตามบทบาท ดังนั้นในการทำงานด้านการพัฒนาลุ่มน้ำคลองอุ้ต๊ะเกา การดึงเอาโรงงานมาเข้าร่วมในองค์กรภาคี จึงเป็นวิธีการทำงานที่เด่นชัดมาก ในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ โรงงานที่เข้าร่วมในระยะแรกมีเพียง ๑๐ โรงงาน จนถึงปัจจุบัน มีโรงงานร่วมกับสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดจำนวนมากกว่า ๕๐ โรงงาน ภายใต้โครงการธรรมมาภิ

บาล มีการทำข้อตกลงร่วมกันว่าด้วยการจัดทำธุรกิจที่สร้างสรรค์และเสริมสร้างความเข้มแข็ง ปลอดภัยให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ยังมีการหนุนเสริมจากภาคส่วนราชการ เช่น อุตสาหกรรมจังหวัด คนทำงานเองก็เป็นคณะทำงานที่มาจากภาคประชาชน เข้าไปกำหนดรายละเอียดและแผนงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการขยายผลการรับรู้ ตลอดเวลาไม่ต่ำกว่า ๕ ปี จึงได้โรงงานต้นแบบในระดับประเทศ ได้แก่ โรงงานเซฟสกิน ซึ่งเป็นโรงงานที่มีหลักกรรมมาภิบาล และเป็นโรงงานต้นแบบที่ทำให้โรงงานอื่นๆมาศึกษาการทำงาน

การทำงานเพื่อการแก้ไขปัญหาคอลงอยู่ตะเภา ของแต่ละองค์กรต่างๆ ทั้งภาคเอกชน ภาคธุรกิจ รวมทั้งเครือข่ายวิสาหกิจคลองอยู่ตะเภา นั้น จึงได้จัดให้มีการจัดทำโครงสร้างความร่วมมือ และการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย ที่มีทั้งด้านสื่อสารเชิงวัฒนธรรม เช่น การจัดทำตลาดน้ำคลองแห โดยเทศบาลคลองแห การจัดพิธีทางด้านศาสนา ด้านนรงค์ ด้านการฟื้นฟู เช่น การจัดเก็บขยะ การจัดทำน้ำหมักชีวภาพ การทำงานวิจัยด้านต่างๆ ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นต้น พื้นที่คลองอยู่ตะเภาจึงเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้มากขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งเมื่อเกิดภัยพิบัติในพื้นที่ขนาดใหญ่ ก็ได้มีการคิดในเรื่องการพัฒนาคลองอยู่ตะเภาด้วย

ส่วนกระบวนการทำงานในระยะปัจจุบัน คนทำงานเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการเข้าไปเติมเต็มให้กับการคิดการออกแบบของพื้นที่ ของภาคีที่ทำงาน ซึ่งปัจจุบันได้มีท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาลต่าง ๆ ครอบคลุมอยู่ตะเภา ได้จัดทำแผนและการรณรงค์อย่างต่อเนื่อง เช่น ระบบการจัดการคลอง การจัดการขยะในพื้นที่บางจุด และกิจกรรมการสร้างการเรียนรู้ด้านการศึกษา ของครูนักเรียน ซึ่งทำให้คิดว่าสามารถมองเห็นผลได้ในระยะยาว

หลักในการทำงานชุมชนพื้นที่คลองอยู่ตะเภา

การพัฒนาคนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เริ่มจากการวิเคราะห์คน และพยายามกระตุ้นให้เกิดการทำงานด้านจิตอาสาเพิ่มขึ้น ด้วยทัศนคติที่ว่า **ทุกคนมีศักยภาพและพัฒนา** จนเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ เมื่อมีความเข้าใจต่อสถานการณ์ และมองเห็นว่าตนเองสามารถเป็นคนหนึ่งและคนสำคัญในการแก้ปัญหา จึงพลิกมุมมองว่า ไม่ใช่รัฐเท่านั้นที่สามารถแก้ปัญหาได้ การพัฒนาคนให้มีความคิด ความเข้าใจ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ และเน้นการสร้างการมีส่วนร่วม ในการแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การประสานภาคีความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนทางความคิดผ่านกิจกรรมที่ทำร่วมกัน การสร้างความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่มิติแบบทางการเท่านั้น รวมทั้งการให้บทบาทในการแก้ไขปัญหาตามบทบาทที่ตนเองยึดถือและสามารถร่วมมือได้ ในคลองอยู่ตะเภาที่ผ่านมา ได้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นลักษณะการแลกเปลี่ยน การตั้งวงพูดคุยอยู่เสมอๆ และเชิญผู้เข้าร่วมจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ เทศบาลหรือท้องถิ่น และเจ้าของธุรกิจ โรงงาน

ความมุ่งหวังของคนทำงาน

ระดับความพอใจและความคาดหวัง ซึ่งคนทำงานคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญนั้น คือ การทำงานจะต้องมีการทบทวนบทบาทของตนเองอย่างสม่ำเสมอ ไม่เป็นคนทำงานเชิงเดี่ยว หมายความว่า ตัวเองทำเอง รู้คนเดียว และคิดคนเดียว ทำให้พลังในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนทำงานเพื่อสังคมไม่เจริญเติบโต ทั้งยังไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมได้ ซึ่งเท่าที่ผ่านมาตัวเองจะพยายามใช้เวลาในการทำงาน กระตุ้น และร่วมแลกเปลี่ยนกับคนในพื้นที่ให้มาก ในหลายภาคส่วน หลายบทบาท ยกตัวอย่างเช่น การเข้าไปทำความเข้าใจและเข้าใจเจ้าของโรงงานอย่างต่อเนื่อง มีการปรึกษาปัญหา และเป็นตัวต่อช่วยเชื่อมโยงให้เห็นปัญหา และหาช่องทางในการเดินเรื่องให้เกิดการแก้ไขปัญหา เช่น ปัญหาโรงงานปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำ

การสะสมความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากหลาย ๆ กลุ่ม ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นส่วนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาได้ด้วย ซึ่งเรากระทำโดยการสร้างเวทีสาธารณะให้มาก เพราะในปัจจุบันการสร้างเวทีสาธารณะมีความจำเป็นมาก นอกจากเป็นการกระจายความรู้ความเข้าใจแล้ว ยังสามารถทำให้คนได้รับรู้และนำไปปฏิบัติในครัวเรือนของตนเองได้ เช่น การปรับพฤติกรรมด้านการทิ้งขยะในลำคลอง การลดใช้สารเคมี การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีต่อคลอง ไม่ปล่อยน้ำเสีย ไม่สร้างสิ่งปฏิกูลลงคลอง และการใช้ความรู้ของภาคส่วนวิชาการมาส่งเสริมให้ชุมชนและเครือข่ายได้ใช้ประโยชน์มากขึ้น แม้ว่าการทำงานที่ผ่านมา ยังไม่สามารถนำไปสู่การจัดการได้ทั้งระบบ แต่ก็เป็นการเติมความคิดร่วมกันและเริ่มทำกันมากขึ้น เห็นภาพความร่วมมือของการทำงานอย่างเป็นรูปธรรมในหลายระดับ

การกระตุ้นการทำงานอย่างสม่ำเสมอที่ไม่ใช่เฉพาะเวทีทางานั้น มีความจำเป็นต่อการพัฒนาคน ให้เกิดความเข้าใจและพัฒนาต่อไปเป็นคนที่มีความคิด ซึ่งเมื่อพัฒนาเป็นคนที่มีความคิดได้ จะสามารถเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่สังคมได้ และร่วมกันเป็นภาคีเครือข่ายตามบทบาทหน้าที่ จนนำไปสู่การแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้

ในการทำงาน คนทำงานต้องมีความพร้อมในการทำความเข้าใจปัญหาเสมอ มีประสบการณ์การทำงานกับชุมชนและกับองค์กรหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะภาคธุรกิจที่เป็นสาเหตุหลักของปัญหาด้วย พร้อมทั้งคิดถึงความหลากหลายในการแก้ไขปัญหาหลายระดับ อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาเชิงนโยบายสาธารณะของท้องถิ่น จึงจะสามารถลดปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เช่น ในระดับชุมชนต้องมีการรณรงค์สร้างความร่วมมือภายใน มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือร่วมกันระหว่างชุมชนต่อชุมชน การจัดทำข้อเสนอแนะร่วมกัน ทั้งข้อเสนอแนะด้านการจัดการตนเองในพื้นที่ และข้อเสนอแนะด้านการจัดการเชิงนโยบาย การจัดกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ให้เครือข่ายในหลากหลายรูปแบบ เป็นต้น

กิจกรรมสร้างคน คนสร้างกิจกรรม

กิจกรรมที่ใช้ในการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนการดูแลคลองอุต๊ะเกา นั้น มีพัฒนาการที่หลากหลายหลายระดับมาก เช่น

๑. **เครือข่ายโรงเรียนรักษ์คลองอุต๊ะเกา** มีกิจกรรมเด็กนักสำรวจน้ำ เฝ้าระวังกิจกรรมการล่องเรือชมอุต๊ะเกา กิจกรรมค่ายเด็กวรรณกรรม การจัดการขยะ การจัดทำข้อมูลนิทรรศการ การขยายและจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มโรงเรียนร่วมกับชุมชน เช่น เริ่มต้นที่โรงเรียนพะตงวิทยาคาร อำเภอสะเตกา ที่เป็นโรงเรียนต้นแบบในการชักชวนโรงเรียนอีกหลายโรงเรียนในเครือข่ายมาทำกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมนักเขียน การวาดภาพ และกิจกรรมร่วมวงเสวนากับผู้ใหญ่เป็นระยะๆ ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างเยาวชนเข้ามาทำกิจกรรมรักษ์คลองอุต๊ะเกาที่ดีมาก ซึ่งมีการถอดบทเรียนการทำงานจะพบว่า เรามีกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลายมาก และสามารถนำผลสรุปการทำงานไปสร้างเป็นกระบวนการเรียนรู้ได้

๒. **ในระดับชุมชน** มีการตื่นตัวในการสร้างความร่วมมือมากขึ้นภายใต้การทำงานร่วมกับท้องถิ่นมากกว่าอดีต มีการสร้างกลไกการเฝ้าระวังตลอดสายน้ำ และมีการสื่อสารในเวทีสาธารณะมากขึ้น จนทำให้เกิดการรณรงค์และเผยแพร่ในจุดต่างๆ เช่น ในช่วง ๓ ปีที่ผ่านมาเทศบาลคลองแห ได้เห็นความสำคัญของคลองอุต๊ะเกา จนจัดทำงบประมาณเพื่อการพัฒนาพื้นที่คลอง ให้เป็นตลาดน้ำคลองแห ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่ทำให้คนเมืองได้มองเห็นประโยชน์และ รักรักษ์คลอง ตลอดจนจนสามารถให้ความรู้ความเข้าใจต่อการดูแลคลองอีกด้วย

๓. **ภาคีเครือข่ายความร่วมมือในระดับกว้าง** เช่น โรงงาน วัด เทศบาล นักวิชาการ มีการประสานความร่วมมือและการเชิญชวนเข้ามาคิดและออกแบบกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น งานลงทำความเข้าใจกับชุมชน กิจกรรมด้านการสื่อสารสาธารณะ กิจกรรมด้านรณรงค์ การจัดการขยะและแผนการฟื้นฟู ซึ่งทำโดยองค์กรท้องถิ่นที่มีความต่อเนื่องและเห็นความสำคัญของการจัดการชุมชน จัดการคลอง เช่น เทศบาลปรีก มีการดูแลและการจัดการไม่ให้น้ำเสียก่อนลงคลอง การไม่ทิ้งขยะ และการจัดการขยะ เป็นต้น

๔. **กลุ่มที่สร้างผลกระทบโดยตรง** เช่น โรงงานอุตสาหกรรมรอบคลองอุต๊ะเกา ที่เริ่มต้นจากจำนวนโรงงานจำนวน ๑๐ โรงงาน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ร่วมกันหาข้อตกลงในการไม่ปล่อยน้ำเสีย และยังร่วมกับอุตสาหกรรมจังหวัด ผลักดันให้โรงงานที่เหลืออีกประมาณ ๑๐๐ โรงงานได้มาเข้าร่วมด้วย เพื่อจัดทำ

“ธรรมนูญบบาล” ร่วมกัน ปัจจุบันมีโรงงานเข้าร่วมประมาณ ๕๐ โรงงาน ซึ่งถือว่าเป็นจังหวัดเดียวในประเทศไทยที่มีการหาแนวทางร่วมกันของโรงงาน ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ได้รับผลกระทบจริง ชุมชนในท้องถิ่น และอีกหลายกลุ่ม ได้เข้ามาหาแนวทางร่วมกันแก้ไขปัญหาการจัดทำธรรมนูญบบาลของกลุ่มโรงงานถือว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นรูปธรรมการทำงานด้านการสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อร่วมกันแก้ไข และเป็นตัวอย่างด้านการจัดทำผลลัพธ์ที่แตกต่างจากกระบวนการแก้ไขปัญหามิในพื้นที่อื่น ๆ ในปีที่ผ่านมากระทรวงต่างๆ ได้เชิญให้แกนนำที่ทำงาน

ร่วมมือกันไปจัดเสวนา หรือเป็นวิทยากรในการนำความรู้ที่ได้ ถ่ายทอดสู่พื้นที่โรงงานอื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นแนวทางที่สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

๕. การเกิดกิจกรรมต่อเนื่องจากการต่อยอดกิจกรรม เช่น การจัดการภัยพิบัติของเมือง ซึ่งเมื่อมีการเกิดภัยพิบัติในพื้นที่อำเภอเมืองหาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อสร้างความเสียหายถึง ๓ ครั้ง และครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ทำให้เมืองทั้งเมืองได้รับผลกระทบด้านความเป็นอยู่ จนมีการปรับตัว และรวมตัวของเครือข่ายคนทำงาน คนรักคลองอู่ตะเภาจึงได้เข้าร่วมเสนอแนะเพื่อจัดทำแผนพัฒนา ที่เน้นการจัดการทุกส่วน เช่น การพัฒนาโครงสร้าง การพัฒนาอาสาสมัคร การพัฒนาคลอง การฟื้นฟูสายคลองให้มีระบบการจัดการที่ดีขึ้น นับว่าเป็นบทเรียนสำคัญต่อการสร้างแนวทางในการทำงานของคนทำงานที่มีจิตอาสา ซึ่งเมื่อเกิดปัญหา ก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ทุกระดับ

นวัตกรรมชุมชนที่เกิดขึ้น มีดังนี้

๑ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เช่น การจัดทำค่ายเรียนรู้ หลักสูตรชุมชนกับโรงเรียน การเรียนรู้วิถีชุมชน

๒ การจัดทำธรรมนูญตำบลประกอบการของโรงงาน ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน พื้นที่ตัวอย่างของโรงงานรอบคลองอู่ตะเภา มีโรงงานต้นแบบการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ โรงงานเซฟสกิน และขยายผลไปได้ในหลายพื้นที่

๓ เครือข่ายรักษ์คลองอู่ตะเภา ที่ทำงานกับภาคีเพื่อรณรงค์การจัดการคลองร่วมกัน

๔. การคิดระบบและรูปแบบการจัดการคลองขึ้นมา ทั้งด้านการจัดการขยะ การปลูกป่า การตรวจคุณภาพของน้ำเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง การพัฒนาแหล่งน้ำ หรือแผนการฟื้นฟูและจัดการน้ำเพื่อภัยพิบัติ

๕. ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงานด้านการจัดการคลองในพื้นที่ เช่น เทศบาลปริง อำเภอสะเดา อำเภอเมืองหาดใหญ่ เป็นต้น

๖. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาตลาดน้ำ เป็นต้น

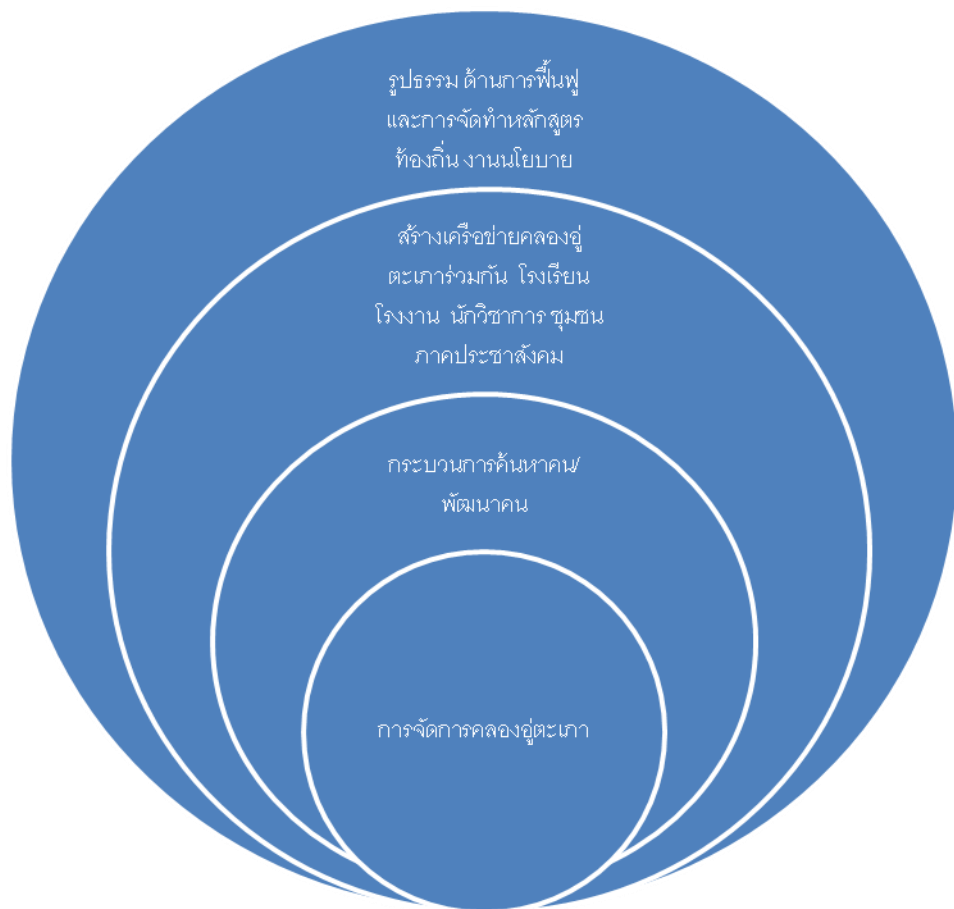
ผลสะท้อนทางสังคมและต่อนโยบายสาธารณะในพื้นที่

โดยภาพรวม การเคลื่อนกิจกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา นั้น สามารถส่งผลกระทบที่มองเห็นผลได้หลายระดับคือ

ระดับชุมชน ชุมชนได้กลับมาทบทวนกิจกรรมในชุมชน มองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์คลองให้มีสภาพดีขึ้น มีหลายชุมชนที่ได้จัดเวทีในพื้นที่ร่วมกัน และสนับสนุนรณรงค์ให้มีการฟื้นฟูคลองให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น เช่น มีการเฝ้าระวัง ไม่ทิ้งขยะมูล

ฝอย การจัดเก็บวัชพืชในวันสำคัญ และยังมีการทดลองเพื่อหาวิธีในการดูแลร่วมกันมากขึ้น รวมทั้งทำกิจกรรมร่วมกันในงานประเพณีต่างๆ

ระดับองค์กร หน่วยงาน และเครือข่ายทางสังคม เกิดแผนงานด้านการรณรงค์ ร่วมกัน และการจัดเครือข่ายความร่วมมือ องค์กรต่างๆ เช่น นักธุรกิจ เครือข่ายผู้เห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของ สงขลาพอเพียง กิจกรรมของคนรัก สุขภาวะ การจัดงานวัฒนธรรม และการมีแกนกลางในการทำงานสื่อสารมากขึ้น เช่น สื่อ ท้องถิ่น รวมทั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เข้ามาร่วมมือสนับสนุนการทำงานของภาคี เครือข่ายอย่างเป็นทางการมากขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

บางปรอก ชุมชนต้นแบบ จัดการน้ำเสีย

โดย อำนาจ จันทร์ช่วง

รู้จักชุมชน

ชุมชนบางปรอก ตั้งอยู่ริมฝั่ง คลองบางประร็อก เดิมเรียก "กวานฮาลอก" เป็นภาษามอญ คำว่า "ฮาลอก" หรือ "ประร็อก" แปลว่า ปลา ร้า ส่วนคำว่า "กวาน" แปลว่า หมู บ้านที่อยู่ริมน้ำ ชุมชนบางปรอก จึงแปลได้ความว่า **หมู่บ้านปลาร้าที่อยู่ริมน้ำ** ต่อมาชาวบ้านเรียกชื่อคลองนี้ผิดเพี้ยนไป จากเดิม **ประร็อก** จึงกลายเป็น **บางปรอก** และใช้ชื่อนี้มาจนทุกวันนี้ พื้นที่คลองบางปรอกมีความกว้าง ๑๒ เมตรยาว ๑ กิโลเมตร ช่วงแรก ผู้ที่อยู่ตั้งเดิมเล่าให้ฟังว่า ผู้ที่มาปลูกบ้านพักอาศัยอยู่ในขณะนั้น มีอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน คลองแห่งนี้มีกุ้ง หอย ปู ปลาชุกชุมมาก ชาวบ้านได้ไปหากุ้ง หอย ปู ปลา มาเป็นอาหาร ส่วนปลาที่มีจำนวนมากนั้น สอนที่เหลือก็จะหมักทำเป็นปลาร้าเก็บไว้รับประทาน และนำไปขาย ปลาร้าของที่บ้านปรอกเป็นปลาร้าที่ขึ้นชื่อว่า มีกลิ่นหอม สะอาด และอร่อยมากๆ เนื่องจากกรรมวิธีการหมักของชาวมอญบางปรอกไม่เหมือนที่อื่น ซึ่งใช้เวลาการหมักแต่ละครั้งนานกว่า ๕ - ๖ เดือน

คลองบางปรอก เป็นคลองที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ากับชุมชนบางปรอก ซึ่งมีการไหลเวียนของน้ำตามระบบธรรมชาติ จึงมีสัตว์น้ำหลากหลายชนิดเข้ามาในคลอง ต่อมาเมื่อคลองเปลี่ยนแปลงสภาพจากสาเหตุหลัก คือ การสร้างประตูน้ำเปิด-ปิดน้ำเข้าออก แต่ยังสามารถหมุนเวียนน้ำได้ดี น้ำในคลองสามารถใช้อาบน้ำ ชักผ้า ล้างจาน รดน้ำต้นไม้ และเป็นคลองที่หล่อเลี้ยงความสัมพันธ์อันดีต่อกันของชุมชนมาอย่างยาวนาน ถึงแม้การพัฒนาเมืองปทุมธานีจะขยายความเจริญมากขึ้นก็ตาม

ชุมชนบางปรอกนั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลบางปรอก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีจำนวน ๑๑๗ หลังคาเรือน ๑๒๐ ครอบครัว สภาพบ้านเรือนตั้งตามลักษณะยาวของคลองบางปรอก ส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายมอญ (ในคราวอพยพครั้งใหญ่ตั้งแต่สมัยรัชการที่ ๒) บ้านเรือนตั้งเดิม เป็นใต้ถุนสูงผสมบ้านสมัยใหม่ครึ่งตึกครึ่งไม้ ประเพณีสำคัญของชาวมอญที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ คือ ตักบาตรพระร้อย แห่งหงส์ธงตะขาบ ประเพณีสงกรานต์ ที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ชุมชนบางปรอกตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของเทศบาลเมืองปทุมธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยมีพื้นที่ชุมชนตามแนวบ้านแนวชายคลองตั้งเดิมเป็นหลัก ที่ผ่านมามีกรรมการหรือคณะกรรมการของชุมชนมาแล้ว ๒ ชุด เพื่อทำหน้าที่ดูแล แก้ปัญหาของชุมชน ตลอดจนดำเนินกิจกรรมพัฒนาในพื้นที่ ต่อมาได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน โดยมีนางฉลวย กะเหวนาค ประธาน คนที่ ๓ (ดำรงตำแหน่ง ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๕๒) ซึ่งเป็นช่วงที่ทางผม นักจัดระบบชุมชน ลงพื้นที่ทำงาน

น้ำเสียชุมชน จุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มแก้ปัญหา

เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๗ คลองบางปรอกเกิดวิกฤติน้ำเน่าเสียตลอดสายคลองส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งนี้สาเหตุเนื่องมาจากการปิดทางระบายน้ำระหว่างคลองบางปรอก และแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบกับคลองบางปรอกเป็นคลองที่รับน้ำเสียจากเมือง ทำให้น้ำยิ่งเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็น น้ำดำ และยุ่งเยอะ การรวมตัวจึงเกิดท่ามกลางวิกฤติการณ์

ขณะนั้น โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ได้มีการขยายพื้นที่ไปยังจังหวัดปทุมธานี ผมจึงได้มีโอกาสลงพื้นที่ศึกษาและเห็นความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น จึงได้มีการประสานงานชุมชน จัดทำข้อมูล สถานการณ์ ตลอดจนหาแนวทางการแก้ไขปัญหาในระยะเร่งด่วน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานขยายพื้นที่ในช่วงนั้น ข้อเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเรื่องน้ำเน่าเสีย คือ การใช้น้ำหมักชีวภาพบำบัดน้ำเสีย เกิดขึ้นจากการร่วมประชุมกับชุมชน ซึ่งระยะแรกชุมชนยังไม่เชื่อว่าจะแก้ได้ แต่ก็ทดลองทำดู ทดลองเทน้ำหมักบำบัดน้ำเสียคำนวณปริมาตรน้ำคลองบางปรอก ได้จำนวน ๒๔,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรจากขนาดคลอง (กว้าง ๖ เมตร ลึกเฉลี่ย ๔ เมตร ยาว ๑,๐๐๐ เมตร) ต้องใช้น้ำหมักชีวภาพ ๑ ต่อ ๔ ลูกบาศก์เมตรรวม ๔,๐๐๐ ลิตรต่อครั้ง ช่วงแรกเทน้ำหมักเดือนละ ๒ ครั้ง โดยใช้วิธีวางจุดเทน้ำหมักออกเป็น ๑๐ จุด จุดละ ๔๐๐ ลิตร จากการทดลองเทน้ำหมักไป ๒ ครั้ง ผลปรากฏว่าแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้จริง กลิ่นลดลง ยุ่งน้อยลง น้ำใสขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในแนวทางการจัดการน้ำเสียด้วยระบบธรรมชาติ จนเกิดการยอมรับและขยายความร่วมมือจากชุมชนอย่างกว้างขวาง จึงเป็นที่มาของการรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเป็นครั้งแรก ชุมชนได้มีการรวมแรงร่วมใจช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหา การเริ่มต้นกลุ่มเช่นนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมาก แต่สิ่งสำคัญมากกว่านั้น คือ การติดตามทำงานต่อเนื่อง และขยายผล จนสามารถมีแนวทางในการแก้ปัญหาชุมชนได้ในที่สุด คำถามต่อมาคือ “แล้วเรามีกลยุทธ์อื่น ๆ ที่จะป้องกันได้ดีกว่านี้หรือไม่” จึงได้มีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชน เครือข่าย เพื่อเป็นแนวทางนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ วิถีชีวิต ของชุมชน จนสามารถมีแนวทางในการแก้ปัญหาชุมชนได้ในที่สุด

ขยายผลพัฒนาสู่นวัตกรรม ถึงดักไขมันครัวเรือน

การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยน้ำหมักชีวภาพเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ผมและคณะกรรมการชุมชนจึงได้ร่วมกันคิดค้นการแก้ปัญหาน้ำเสียอย่างยั่งยืน จึงได้ร่วมศึกษาที่มาของปัญหาจากต้นเหตุ ตลอดจนเรียนรู้ดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพิ่มเติม เรียนรู้ชุมชนที่ได้ดำเนินการมาก่อนแล้ว เช่น ชุมชนศาลาแดงเหนือ สามโคก ปทุมธานี ชุมชนเกษมราษฎร์ จ.อุตรดิตถ์ ชุมชนเมืองเชียงใหม่ นำข้อมูลที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ คิดค้น ปรับปรุง จนกระทั่งพบว่าน้ำเสียส่วนใหญ่มาจากระดับครัวเรือน จึงร่วมกันคิดค้น พัฒนาการบำบัดน้ำเสียใน

รูปแบบต่างๆ จนกระทั่งมาเป็นรูปแบบ ถังดักไขมันในครัวเรือน ในแบบต่างๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ในชุมชน

ในช่วงขณะนั้น กิจกรรมสร้างถังดักไขมันถือเป็นกิจกรรมหลักสำคัญ จนกระทั่งสำเร็จออกมาทดลองใช้ ๕ รูปแบบ ประกอบด้วย แบบยั่งยืน แบบดูดซึม แบบประหยัด แบบประยุกต์ และแบบพัฒนา เพื่อการจัดการน้ำเสียที่ครัวเรือนต้นทางอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถทำเองได้ โดยนำวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นมาเป็นส่วนประกอบ ราคาประหยัด และไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ถังดักไขมันที่นิยมใช้ในพื้นที่บางปรอก เป็นถังแบบดักไขมันแบบยั่งยืน ประกอบด้วยตัวถัง ๑๐๐ – ๒๐๐ ลิตร จำนวน ๒ ถัง ถังใบแรก เป็นถังพักน้ำ เชื่อมข้อต่อ ข้องอ แบบกัลก้า กับถังที่ ๒ เป็นชุดชั้นกรอง ชุดดักไขมัน ประกอบด้วย ถ่านหุงข้าว ทราบายาบ อีจุ่มอณู วางเป็นชั้น ๆ ก่อนปล่อยน้ำทิ้งลงคลองธรรมชาติ จนในปี ๒๕๕๗ ได้รับความตรวจสอบจากกรมควบคุมมลพิษ พบว่าสามารถดักไขมันได้มากกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ โดยชุมชนบางปรอกสามารถติดตั้งถังดักไขมันได้จำนวน ๙๐ หลังคาเรือน ถือว่าเป็นกิจกรรมแรก ที่ประสบความสำเร็จ จนกระทั่งส่งผลให้ชุมชนบางปรอกสามารถฟื้นฟูคลองให้กลับมามีชีวิตได้อีกครั้ง

ร่วมสร้างคุณค่า ถอดองค์ความรู้ชุมชน เป็นกิจกรรมรูปธรรม

การเน้นทำกิจกรรมนำร่องที่เป็นรูปธรรมและได้รับความสนใจ ถือเป็นบางส่วนของ การขับเคลื่อนงาน โดยในแต่ละเรื่องราวแสดงถึงการเปลี่ยนแปลง ปรับประยุกต์ จากสิ่งเดิม ๆ ให้มาเป็นงานศิลปะใหม่ ๆ ในการพัฒนาชุมชน ที่สำคัญยังเป็นเรื่องราวที่ชาวบ้านให้ความสำคัญ และสนใจเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก และตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เช่น **รูปธรรมจัดการน้ำเสียในคลองโดยน้ำหมักชีวภาพ** เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ดังที่กล่าวมา โดยสามารถทำเองได้ ราคาถูก เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แก้ไขปัญหา และสร้างการยอมรับในหมู่ชุมชนกันเอง องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ นำไปสู่การร่วมกันคิดค้นการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน พัฒนาระบบการบำบัดไขมันรายครัวเรือน ใช้องค์ความรู้ภูมิปัญญา ผลิตภัณฑ์ **ถังดักไขมันรายครัวเรือน** ที่สามารถทำเองได้ ง่าย และราคาประหยัด มี ๕ แบบ ๕ สไตส์ เลือกได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่และการใช้งาน **กิจกรรมพัฒนาเยาวชนและครอบครัว** การรณรงค์ร้านค้าปลอดบุหรี่ยี่ ประกวดบ้านสีขาวปลอดยาเสพติด ซึ่งได้รับความสนใจจากร้านค้าเข้าร่วมถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ บ้านที่เข้าร่วมมีจำนวน ๓๐ เปอร์เซ็นต์ เทศบาลตอบรับ และส่งเสริมต่อไป **รูปธรรมการปรับปรุงเรือเก่า (เรือกระแซง) มาเป็น ห้องสมุดเรือ** เป็นนวัตกรรมใหม่ ในการปรับปรุงให้เกิดคุณค่า โดยชุมชน และสถาปนิกชุมชนมีส่วนร่วม เป็นที่สนใจของเด็ก ๆ ในชุมชน สื่อมวลชน และประชาชนมาดูงานจำนวนมาก **ด้านวัฒนธรรม** เกิดความสนใจการฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์คน(มอญ)ปทุมฯ เช่น เทศกาลอาหารมอญ ประกวดอาหารมอญ การฟื้นฟูกิจกรรมมอญถวายเป็นพุทธบูชา แห่งหงส์ ชงตะขาบ ยาวที่สุดในประเทศ คือหางหงส์ยาวที่ถึง ๖๐ เมตร

พัฒนาการจากชุมชน สู่มืองหน้าอยู่ปทุมธานี

พัฒนาการการทำงานจากชุมชนหน้าอยู่ สู่งานสิ่งแวดล้อมชุมชนอย่างยั่งยืน เริ่มจากชุมชนบางปรอก เทศบาลเมืองปทุมธานี ซึ่งเน้นพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น จัดตั้งกลุ่มกิจกรรม คณะทำงาน และเพิ่มเติมความรู้ความคิด ผ่านการทดลองทำโดยใช้กิจกรรมเป็นเครื่องมือ โดยแบ่งระยะการปรับตัว ปรับเปลี่ยนชุมชนไว้ ดังนี้

ระยะการปรับตัวพัฒนาการการจัดการสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ชุมชน

จากรูปธรรมการดำเนินงานที่ผ่านมา การพัฒนาต่อยอดจากกิจกรรมเดิม สู่การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน มีโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมโดยองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ซึ่งเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปิดเวที การเชื่อมร้อย และการขยายผลแนวความคิด กิจกรรมไปสู่เครือข่ายสมาชิก และองค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยกิจกรรมการดำเนินงานในระดับต่าง ๆ ที่เป็นกิจกรรมเดิม กิจกรรมที่ต่อยอด และกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่

กิจกรรมเล็ก ๆ ของชุมชนบางปรอก ทำให้ประชาชนคนปทุมธานี ตระหนักและเห็นถึงความสำคัญด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะฟื้นฟู ดูแลรักษาคลองอย่างกว้างขวาง ดังเช่น มีการขยายผลการบำบัดน้ำเสียโดยใช้ถังดักไขมันรายครัวเรือนอย่างแพร่หลายในชุมชนและร้านค้า

ระยะสู่การขยายผล การจัดทำข้อมูล สื่อ และสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้

เนื่องจากการพัฒนาของเมืองในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน (ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ – ๒๕๕๒) เป็นที่รู้จักและมีผู้ให้ความสนใจในพื้นที่นำร่องคลองบางปรอก และการขยายผลจำนวนมาก พอจะสรุปได้ว่าสื่อ กลุ่มบุคคล คณะบุคคล ที่มาพื้นที่และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย การศึกษาดูงานของกลุ่มชุมชนและเครือข่ายอื่นๆ จำนวน ๔๐ ครั้ง – หน่วยงานท้องถิ่น (อบต./อบจ./เทศบาล/กระทรวง) และ สถานศึกษา จำนวน ๓๒ ครั้ง ชุมชนได้รับเชิญเป็นวิทยากร และแสดงนิทรรศการ ๓๕ ครั้ง เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียน ชุมชน หน่วยงาน องค์กรทั้งในและต่างประเทศ สื่อมวลชน ส่วนกลาง และท้องถิ่น ปทุมนิวิส์ เคเบิล ทีวีปทุมฯ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ เข้ามาทำรายการข่าว สารคดี รายการสิ่งแวดล้อมชุมชน จำนวน ๒๐ ครั้ง อีกทั้ง เรื่องราวของชุมชนยังจัดทำเป็นหนังสือ และสื่อประชาสัมพันธ์เผยแพร่จำนวน ๓๐ ครั้ง แบ่งเป็น หนังสือ ๒ เล่ม คือ *เยือนกวนฮาล็อค* และ *บางปรอกหน้าอยู่* หนังสือคู่มือบำบัดน้ำเสีย แผ่นพับถังดักไขมัน การทำน้ำชีวภาพ เป็นต้น กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ยังทำให้เกิดการยอมรับและร่วมมือจากชุมชนขยายไปสู่คนเมือง และหน่วยงานต่างๆ มากขึ้น จนกระทั่งเกิดคณะทำงานเครือข่ายการพัฒนาเมืองที่มาจากชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และคนเมือง เข้ามาร่วมทำงานกันอย่างต่อเนื่อง

ระยะการสนับสนุนต่อเนื่อง

เมื่อกิจกรรมในพื้นที่เป็นที่รู้จักและเห็นผลเป็นรูปธรรม องค์กรรัฐ องค์กรท้องถิ่น และองค์กรกองทุนพัฒนา ต่างให้การยอมรับและร่วมสนับสนุนความคิด รวมถึงงบประมาณดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง อาทิ เทศบาลเมืองปทุมธานีได้มีการออกเทศบัญญัติติดตั้งถังดักไขมันรายครัวเรือน ตามแบบถังดักของชุมชนบางปรอก กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนกิจกรรมและงบประมาณต่อเนื่องกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก กองทุนจากกรมควบคุมมลพิษ สนับสนุนการพัฒนา และการจัดการสิ่งแวดล้อม ชยะ น้ำเสียในคูคลองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน อีกทั้งมูลนิธิเอสซีจี มูลนิธิชุมชนไท สนับสนุนการจัดทำหนังสือคู่มือ เผยแพร่อีกด้วย

กระบวนการทำงานจัดระบบชุมชน จากการถอดบทเรียนชุมชนบางปรอก

เริ่มต้นจากลงพื้นที่ศึกษารวบรวมข้อมูลชุมชน และบริบทเมือง ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นที่ทางการ ระยะแรกเพื่อรู้จักตัวตนซึ่งกันและกันทั้งเราและชุมชน สังเกตได้ว่าชุมชนจะรอดูท่าที ทดสอบเรา จนค่อยๆ คั่นเคยกัน ใจช่วงนี้เป็นการลงพื้นที่ตามบ้าน พูดคุยทุกเรื่องของชุมชนที่พวกเขาสนใจ ซึ่งเป็นช่วงวัดใจและใช้เวลาค่อนข้างมาก เช็กสภาพได้จากเมื่อเราหายไปหลายวัน มีคนเริ่มถามหา หมายถึง เราใกล้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน อันจะนำไปสู่การค้นหาศักยภาพ ทิศทางสังคม วัฒนธรรมปฏิบัติของชุมชน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงองค์ประกอบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนและเมือง โดยตั้งคำถามที่สาเหตุของเรื่องนี้ การถามให้คิด เป็นกลวิธีที่สามารถทำได้ตลอดเวลา

ระยะที่สอง การปรับเปลี่ยนสู่ความเข้มแข็งองค์กรชุมชน ผ่านกิจกรรม **ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์** ให้ชุมชนได้เห็นตัวอย่างแนวทางการพัฒนา และเพิ่มความมั่นใจในการทำงาน เช่น การลงพื้นที่ ศึกษาเรื่องการพัฒนาตลาดสามชุก จ.สุพรรณบุรี ชุมชนแหลมรุ่งเรือง จ.ระยอง และชุมชนคลองสว่าง รังสิต ปทุมธานี เพื่อเรียนรู้ประสบการณ์ เทคนิค วิธีการทำงานของของชุมชนและท้องถิ่น **และที่สำคัญในทุกครั้ง จะต้องสรุปบทเรียนร่วมกัน** เพื่อต่อยอดความคิดพัฒนาไปสู่แนวทางการทำงานของตนเอง

จัดระบบการทำงาน โดยการจัดตั้งกลุ่มแกนนำ พัฒนาศักยภาพแกนนำ จัดตั้งกลุ่มและแบ่งบทบาท หน้าที่รับผิดชอบกันในชุมชนตามประเด็นกิจกรรม เช่น กลุ่มเยาวชนรักษ์ ห้องสมุดเรือ บ้านสีขาวชุมชนปลอดภัย กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมมอญ กลุ่มคณะทำงานด้านสิ่งแวดล้อมชุมชน และอื่นๆ สร้างกิจกรรมให้ต่อเนื่อง เพื่อสร้างความมั่นใจ จนกระทั่งเป็นที่สนใจของท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มาให้ความร่วมมือ และสนับสนุนกระบวนการทำงานเพื่อเป็นการเสริมพลังชุมชน

ระยะที่สาม การเปลี่ยนแปลงไปสู่งานสาธารณะเชิงนโยบาย โดยสนับสนุนและพัฒนา กิจกรรมธรรมดาที่มีอยู่ ให้โดดเด่น นำร่อง ขยายวงการทำงานขึ้นไปถึงระดับ

ท้องถิ่น และจังหวัด เปิดพื้นที่ทางสังคม สื่อสารสาธารณะ จนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยถือว่าเป็นช่วงเวลาและการทำงานที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ เช่น

ปี พ.ศ. ๔๗ - ๔๘ ใช้เมืองนำอยู่เป็นเครื่องมือเชื่อมต่องานสิ่งแวดล้อม การจัดการน้ำเสีย โดยบำบัดน้ำเสียคลองบางปรอกโดยน้ำหมักชีวภาพ นำร่องถึงดักไขมันรายครัวเรือน ส่งผลถึงการขยายความร่วมมือในระดับเทศบาลเมืองปทุมธานี เป็นต้นแบบในการออกแบบและเสนอเทศบัญญัติถึงดักไขมันรายครัวเรือน เทศบาลเมืองปทุมธานี ปี ๒๕๔๙

ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ กิจกรรมเพื่อจุดประกายให้ชุมชนคลองบางปรอก (ชุมชนเชื้อสายมอญ) สืบทอดประเพณีวิถีชีวิตวัฒนธรรม เช่น การสร้างห้องสมุดเรือ ซึ่งเป็นศูนย์รวมใจของชุมชน เวทีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์คนเมืองโดยผ่านเรื่องราวของเวทีสืบสานตำนานคนบางปรอก กิจกรรมงานบุญตามประเพณี และกิจกรรมชุมชนเล่าขานสืบตำนานเมืองดอกบัว ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชุมชนบางปรอก ร่วมกับโครงการเมืองนำอยู่ ขยายงานสู่สาธารณะโดยยึดหลักของวิถีชีวิตชุมชน สืบค้นเรื่องราวประวัติความเป็นมาผ่านภาพเก่ามาร่วมกันเล่า เป็นต้นกิจกรรมเหล่านี้สามารถเปิดพื้นที่ทางสังคมสู่การฟื้นฟู และอนุรักษ์สิ่งดีงามของคนเมืองปทุมธานี นอกจากนี้ยังเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็น ส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเติมความคิด และแนวทางการทำเมืองให้น่าอยู่ร่วมกัน ผลของกิจกรรมนี้ ได้รับความสนใจจากชมรมมอญจังหวัดปทุมธานี เทศบาลเมืองปทุม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนผู้ว่าราชการจังหวัดทุกสมัย

ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๒ การแก้ไขปัญหาน้ำเสียโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบางปรอก ทั้งเรื่องของน้ำหมักชีวภาพและการติดตั้งถังดักไขมันรายครัวเรือน นำไปสู่การตื่นตัวในเรื่องการบำบัดน้ำเสีย และฟื้นฟูคลองเมืองปทุมธานี ๔ สายคลอง คือ คลองบางปรอก คลองพิบูล คลองบางโพธิ์ และคลองใหญ่ (โสภาราม) โดยการติดตั้งถังดักไขมันรายครัวเรือนที่ชุมชนคลองบางปรอก จำนวนร้อยละ ๘๐ ของครัวเรือน ขยายไปสู่การติดตั้งถังดักไขมันร้านค้าชุมชนคลองบางโพธิ์ ชุมชนคลองบางปรอก และชุมชนประปาเก่า จำนวน ๘ ร้านค้า จัดตั้งธนาคารน้ำหมักชีวภาพ จำนวน ๘ ชุมชน ธนาคารขยะชุมชน จำนวน ๓ ชุมชน ตลอดจนมีการบันทึกความร่วมมือในการบำบัดน้ำเสียระหว่างชุมชนริมคลอง เทศบาลเมืองปทุมธานี เครือข่ายสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี ศูนย์การศึกษาอำเภอเมืองปทุมธานี และมูลนิธิชุมชนไท

กระบวนการสำคัญ คือ การประชุมวางแผนก่อนเริ่มกิจกรรมทุกครั้ง สัมมนาสรุปบทเรียนที่ได้รับจากการทำงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน ระหว่างชุมชน เครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการของชุมชนในอนาคต

รางวัลแห่งความสำเร็จ

ส่วนหนึ่งของการกำลังใจ ในการทำงานของชุมชนเล็กๆ คือ การเป็นส่วนหนึ่งในการจุดประกายนำร่องให้ชุมชนอื่นๆ จนกระทั่งมีการรวมตัวกันเป็น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนบางปรอกมีส่วนขับเคลื่อนสำคัญ จนได้รับรางวัลสำคัญคือ

ถ้วยรางวัลพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชินี รางวัลรองชนะเลิศประเภทเครือข่ายการจัดการน้ำชุมชน จากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ และการเกษตรปี พ.ศ. ๒๕๕๒

งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สีนามิ

โดย จำรงค์ จิตรนรินทร์

ภัยพิบัติในประเทศไทยครั้งล่าสุดคือแผ่นดินไหวที่เชียงใหม่เดือนพฤษภาคมจนถึง มิ.ย.-กค. ๒๕๕๗ ก็ยังไหวเดือน และดูเหมือนภัยน้ำท่วมก็กำลังถึงช่วงฤดูกาลประจำปี เมื่อมี ภัยพิบัติ หรืออุบัติเหตุ เราจะเห็นงานการกู้ชีพกู้ภัยโดยผู้เชี่ยวชาญประเภทปอดเด็กตั้ง ไม่มี ใครเชี่ยวชาญเท่าพวกเขาอีกแล้ว อีกส่วนที่ตามมาคือการบริจาคของผู้ใจบุญสักระยะ พอหมด กระแสความสะเทือนใจทุกอย่างก็จะจบลง ทุกกรณีจะลงเอยแบบนี้แทบทั้งสิ้น มีบ้างที่เกิดพิบัติ ภัยแล้วชุมชนฟื้นฟูตัวเอง พร้อมการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในหมู่บ้านของตัวเอง เช่น บ้านคีรีวง จ.นครศรีธรรมราช (ราวปี พ.ศ. ๒๕๒๓) ซึ่งเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่โตมาก

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ เมื่อเกิดพิบัติภัยสีนามิแถบชายฝั่งอันดามันตลอดแนว ๗ จังหวัด นอกจากการกู้ภัยการสงเคราะห์แบบเดิมในระยะแรก สังคมไทยก็ได้นวัตกรรมใหม่ คือการ กู้ภัยที่ยั่งยืน เกิดขึ้นและกระบวนการ co คือ จุดเปลี่ยนในภัยพิบัติขนาดใหญ่ครั้งนี้ บทเรียน ใหม่นี้อาจเป็นประโยชน์ต่อนัก co รุ่นใหม่ที่ต้องเผชิญเงื่อนไข หรือปัญหาสังคมรูปแบบใหม่ “ภัยพิบัติ” มันเป็นงานจัดระบบชุมชนที่หินสุด ๆ การทำงานจึงต้องปรับให้สอดคล้องกับ สถานการณ์ภัยพิบัติ

เราเข้าไปพื้นที่สีนามิบ้านน้ำเค็มที่ดูเหมือนจะถูกตัดขาดจากการรับรู้ของสังคมภายนอก ว่าเป็นพื้นที่ประสบภัยที่หนักที่สุด จนกระทั่งวันที่สี่หรือห้าแล้ว ที่หน่วยกู้ภัยเก็บศพและของ บริจาคเพิ่งมาถึง สภาพที่เห็น คือ การเก็บศพกองเรียงสูงท่วมหัว ศพที่ยังซุกอยู่กับกองไม้และ เศษขยะ กลุ่มควันไฟพวยพุ่งอยู่เป็นหย่อมเหมือนถูกบอมม์ เพราะญาติตัดสินใจเผาศพคนใน ครอบครัวที่คันใจ แต่ไม่รู้จะจัดการอย่างไร เพราะทุกอย่างทะเลาะราบเป็นหน้ากลอง ทุกชีวิต ที่รอดได้ ไม่มีแม้กระทั่งอาหารที่นอนหรือเสื้อผ้าผลัดเปลี่ยน และในขณะที่ลูก เมีย แม่ ก็ยังสูญเสีย หายหาไม่เจอ

๑. ไม่มีเวลาหาข้อมูลอะไรแล้ว หากทางช่วยอะไรสักอย่างดีกว่า

ทีมเราเกือบทั้งหมดไม่เคยผ่านประสบการณ์กู้ภัยมาก่อนและไม่คิดว่าจะได้เห็นภาพ เบื้องหน้า จึงเริ่มต้นที่นายภข อดต.บางม่วงซึ่งกำลังง่วนอยู่กับข่าวของบริจาคกองใหญ่ และ เราคิดว่าอาจเริ่มช่วยจัดการกับของบริจาค เพราะมีคนมารอเอาของกินของใช้ แต่เอาไม่ได้ เพราะมีคนคอยเฝ้ากันเอาไว้ ขณะที่ในสำนักงาน เจ้าหน้าที่ราวสิบคนกำลังแพ็คข้าวของลง กล่อง คนกำลังอด หิว มันไม่ต้องใส่กล่องแล้ว เราารู้สึกว่ามันไม่ถูกต้องอะไรสักอย่างแน่?

...หวัตดีศรีรับนายภย พวกเรามาจาก มูลนิธิฯ อยากรู้ปรึกษาว่าพอจะช่วยเหลือได้บ้าง....

...ผมไม่ว่าง ยุ่งมาก โนนไปคุยกับพวกโนนเลย สองคนโนน มันเป็น อบต.ด้วย ไปเลย

....(ชี้ไปหาหนุ่มดำ ๆ สองคนที่ไกลตาไปนิด)

ขณะนั้นมีชาวบ้านสามสี่คนมาหีบของที่กองบริจาค แต่ถูกคนของนายภยไล่

...ยังไม่ให้จะจัดแยกทำทะเบียนก่อน ไม่รู้ใครเป็นใคร ตัวจริงตัวปลอม นายภย ตะโกนโหวกเหวกเสียงดัง

ในภาวะการณ์ขาดแคลน บ้านเรือนล่มสลาย ขณะนี้เห็นชัดว่าทั้งชาวบ้านและนายภย คิดเหมือนจะกักของบริจาค

เราอดตั้งหลักใหม่ เพราะคุยกับใครก็ได้ สภาพชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนี้ ถ้าไม่ เศร้าสร้อย ซึมตาแดงก้ำ ก็กำลังเดือดกับความต้องการของบริจาคที่ถูกกีดกัน ก็เลยแกลไปหา ไอ้สองหนุ่มซึ่งดูท่าทาง หงิม ๆ

หวัตดีน้อง เป็น อบต. เหนอ..เออ พี่เป็นพวกมูลนิธิพัฒนาอะ อยากรู้ให้ช่วยเหลืออะไรมั่งล่ะ ไม่เข้าไปช่วยนายภยจัดของบริจาคเหอ (เราทักทาย และแนะนำชื่ออีก)

นายภย เขาไม่ให้ยุ่งครับ เขาจะจัดการเอง ผมเป็น อบต. ใหม่ครับ...(หนุ่มชื่อบัวตอบ)

...แล้วน่าจะทำอะไรกันดี...เราถามแบบยังคิดไม่ออก

...พี่มีอะไรมาช่วย มีเงินมัย...ถ้ามี ตอนนีที่นี้ขาดที่อยู่ทีนอนกับส้วมครับ..หนุ่มไม่ตรีตอบ ถามแบบหยิ่งเชิง

...เงินหรือ ไม่มี เราว่าจะมาดูก่อนว่าจะช่วยเหลือได้บ้าง แล้วค่อยว่ากันเราตอบแบบเบาโหวงเหวง

....ถ้าไม่มีอะไรเลย ก็ทำอะไรไม่ได้ ตอนนีคนสาหัสแล้ว อาหารมีแล้ว เดี่ยวของบริจาค ยังไงชาวบ้านก็ต้องไปเอาจากกองภูเขานั่น แต่ขาดทีนอน เพราะบ้านพังกันหมด วัดก็ศพเต็ม ส้วมก็ไม่มี...คือ พี่ต้องทำทันทีนะ ตอนนี..นี่ละจะช่วยพวกเราได้.. (ไม่ตรีพูดเสียงเข้มห้วน นัยน์ตาเหมือนตำหนิเรา)

ส้วมเหอ..เหมือนการจัดระบบชุมชนในปากีสถานจะผุดขึ้นมาในหัว...

....ถ้าทำ ทำที่ห้องถึงพอ ทำที่ไหน?..(เราถามแบบไม่มั่นใจ ถามกันเองก่อนหน้านั้นแล้วว่ามาพื้นที่สีนามีเงินมาสีหมื่น ฮา)

...ตกลง พี่จะทำมัย เอาเท่าที่มีก่อน สองสามห้องก็ยั้งดี เอามัย ถ้าทำเดี่ยวผมพาไปคุยกับผู้ใหญ่บ้านกุ่ม ช่วยกันหาที่ลงส้วม.. (ไม่ตรีรุก)..คือตอนนี คนกระจัดกระจาย

ของบริจาคอยู่ แต่มาแล้วไม่รู้กลับไปนอนไหน มาแล้วก็ไม่ได้ของ ก็เลยไม่มา ไปแอบ
อยู่บนเขาในป่า แต่ถ้าเราทำส้วมหรือทำบ้านได้ คนก็จะมาที่นี่ เพราะอาหารอยู่ที่นี่..(เขา
เผยความคิด..ตอนหลัง ต่อมาอีก ๑๐ ปี ถึงบอกว่า ที่ต้องบอกเราแบบนั้นเพราะโดน
ชาวบ้านตำมาว่า วาตุสำหรับเลือกให้เป็น อบต.แต่ไม่ช่วยอะไรเลย เจอเราเลยเข้าทางพอดี
..อ้อ คนเรามากมีเบื้องหลังความคิดเสมอ)

ที่มงานเราไปปรึกษากัน เรื่องเงินทำส้วม ตกลงหุ่่มสุดตัว(ฮา) จะใช้เงินทั้งหมดทำ
ส้วม แต่อยากทำส้วมห้องเลย เพราะสามสี่ห้องแทบช่วยอะไรไม่ได้ และตกลงยอมรับความเห็น
ของไมตรีเรื่องทีนอนว่า ถ้าคนมาที่ส้วม ลงมาจากบนเขา และอยากอยู่แถวนี้ (มีกระแสข่าวว่าสี
นามีอีกลูกจะมาอีก เพราะที่เกิตขึ้นมีสองระลอก) ก็จะคิดต่อเรื่องทำที่พัก เราเริ่มแบ่งงานกัน
ส่วนหนึ่งโทรประสานทางบประมาณด่วนสุด จากเพื่อนๆที่กรุงเทพฯ

ก้าวแรกเราตกลงใจเชื่อสิ่งที่ไอ้หนุ่ม อบต.หน้าใหม่โนเนมในพื้นที่เสนอ เรากำลังจะ
ทำส้วม รวมคน

ผู้ใหญ่กุ่ม อยู่อีกหมู่บ้าน ไม่ใช่คนดูแลพื้นที่นี้ แต่ใจถึง กล้าเอาคอปาดเขียง

...เรามากเข้าไปใช้พื้นที่ของกรมทรัพย์ฯที่ติดกับ อบต.นี้เลย ทำส้วมที่นี้ แล้วถ้าจะทำ
ที่พักจะได้ขยายได้เลย ทำไปเลยไม่ต้องไปขออนุญาต เดี่ยวผมรับผิดชอบเอง แต่ต้อง
ทำเร็ว ต้องจ้างรถตัดมา วัสดุจ่ายบางส่วนที่เหลือเซ็นไว้ ผมคุยเอง ถ้าตกลงผมสั่งของ
ให้เลย...(ผู้ใหญ่พูดขิงขง)

....นั่นแบ่งงานกันนะ ผู้ใหญ่สั่งรถ วัสดุ ไมตรีเตรียมคนมาวางผังพื้นที่ เมื่อที่พักด้วย
และระดมคนสร้างส้วม เริ่ม ๖ ห้องก่อน ทางเราจะหางบมา และเตรียมเลยไปถึงที่พัก
บางส่วนไว้เลย...(เราก็มั่นใจแล้วเช่นกัน)

ในที่สุด การคลำหาหนทางในภาวะวิกฤตสุดขีดก็มีจุดเริ่มต้นโดยความมั่นใจของกลุ่ม
คนเล็กๆที่เพิ่งรู้จักกันไม่ถึงชั่วโมง

เริ่มจากคนที่คิดเพื่อส่วนรวม ผิดก็คงไม่มาก

๒. เริ่มเร็ว...วางระบบกลุ่มพื้นฐาน

เช้าวันต่อมา รถชุดดินก็มาถึงพร้อมวัสดุ ที่มงานของไมตรีเปิดรั้วเข้าไปในพื้นที่กรม
ทรัพยากรธรณีที่ทั้งร้างไว้ ไม่มีใครกลัวข้อหาบุกรุกที่ราชการ อาศัยความซุ่ลมุมของ
สถานการณ์ ส้วมชุดแรกก็พร้อมใช้ ท่ามกลางความสนใจของผู้ประสพภัยที่เริ่มเข้ามาถามไถ่
เมื่อรู้ว่าจะสร้างที่พักรด้วยก็ยังมีคนสนใจ มีชาวเลกลุ่มหนึ่งใจกล้ามาก่อน ตอนนั้นยังไม่มีที่พัก
เราจึงถือโอกาสบุกรุกอาคารจอดรถที่ทั้งร้างหลังหนึ่ง ให้อยู่ก่อนเลย เมื่อเห็นคนเริ่มมา เรา
ปรึกษากันอีก ในขณะที่เงินยังไม่ชัดเจนว่ามีมากน้อยเท่าไรร้ นั้นลองหาเดินที่สนามมาวาง

ดูก่อนมัย เพราะราคาถูกรื้อย้ายง่าย จึงโทรประสานที่ทีมงานในกรุงเทพฯ หาซื้อ ๕๐ หลัง เข้าวัน ต่อมา เดินที่มาถึงที่มิโมตรีจัดการวางแผนนาง โดยเราใช้ประสบการณ์การจัดตั้งกลุ่มย่อยในสลัมมาใช้วางแผนจัดระบบไว้เป็นชุดละ ๑๐ หลัง เพื่อให้เป็นกลุ่มย่อยดูแลกันเองในอนาคต

อีกวันต่อมา ภาพที่เห็นตอนนี้คือรูปร่างของค่ายที่พักชั่วคราว ที่มีที่พักสนาม ส้วม ซึ่งเป็นพื้นที่กว่า ๒๐ ไร่ของหน่วยราชการ และเป็นพื้นที่เนินสูง เชื่อว่าสีนามิจะมาไม่ถึง ทีมชาวบ้านจึงออกกระจายข่าวแจ้งคนในที่ต่างๆ เราใช้ประโยคในการกระจายว่า “ยามเดือดร้อน มาอยู่รวมกัน มีส้วม มีที่พัก มาช่วยกันดูแลเรื่องอาหารการกิน”

เดินที่ ๑๐ หลังหมดในพริบตา คนที่มาเช่าหอบสิ่งของที่พอเหลือจากคลื่นยักษ์มายืน หน้าละห้อยจำนวนมาก เราปรึกษากันอีก ให้อีกวันซื้อเดินที่ให้ได้มากที่สุดส่งด่วน

ภายในสามวันผู้ประสบภัยก็หลั่งไหลมาที่นี่ จากชาวเลชุดแรกกลุ่มหนึ่ง จากนั้นคนอื่นที่บอกกันปากต่อปากก็ทยอยมา พร้อมกับเดินที่สนามที่ทยอยส่งมาถึง เราจัดการให้เข้าอยู่ เป็นชุด ๆ ละสิบหลัง ใครก็ตามที่มาต้องอยู่ให้ครบสิบหลังก่อน และหน้าที่แรกของคนมาก่อนคือ ให้อุดูแลคนที่มาทีหลัง...

นี่เป็นเมล็ดพันธุ์แรกจากบทเรียนประสบการณ์เก่าๆ และเป็นหลักการทำงาน co.. ฟังฟังกันเองก่อน การมีส่วนร่วมจัดระบบการอยู่อาศัยนี้ กลายเป็นเหมือนกติกาหรือสัญญาใจที่ จะฟังฟังกัน เราพูดประโยคนี้อยู่ในที่ประชุมใหญ่เล็กต่างๆ

ค่ายอพยพบ้านบางม่วงในที่สุดก็บรรจุคนนับหมื่นคน เต็มพื้นที่ ๒๐ ไร่ มีเดินที่ ประมาณ ๑,๐๐๐ หลัง เป็นค่ายที่ชาวบ้านและนัก co จัดระบบร่วมกัน ๑๐๐%

ชาวบ้านตั้งชื่อค่ายนี้ว่า ศูนย์ผู้ประสบภัยสีนามิบางม่วง จริงๆแล้วมันคือ หมูบ้าน ชั่วคราว เพราะในขณะนั้น เราไม่รู้อนาคตเลยว่า ทั้งหมดจะได้กลับคืนสู่บ้านน้ำเค็มซึ่งเป็น ที่เดิมได้เมื่อไหร่ ในห้าวันที่คนมารวมกันนับหมื่นทำทางปักหลักยาว เพราะแต่ละคนต่างไม่มีที่ ไป เกินความคาดหมายของเราแต่แรกมาก ผู้ประสบภัยส่วนใหญ่ต้องการมาอยู่ที่นี่มากกว่าที่ หน้าอำเภอตะกั่วป่า เพราะอยู่ใกล้บ้านเก่า สะดวกกับการรื้อค้นหาคนสูญหาย หรือทรัพย์สิน จำนวนคนมากมายขนาดนี้ทำทายเป็นมาก มันไม่เหมือนการชุมนุมสมัชชาคนจนของสลัมที่ เราเคยผ่าน เพราะที่นั่นมีเป้าหมายคู่ต่อสู้ที่ชัดเจนคือ รัฐฯ มวลชนที่มาก็เต็มไปด้วยความ กระตือรือร้น ฟังตัวเองได้ แต่ที่นี่กลับเป็นคนนับหมื่นที่เครียด อารมณ์แปรปรวน จิตใจ กระทบบกระเทือนอย่างหนัก คนที่เหลือตัวคนเดียวอยู่ที่นี้ คนสูญเสียชีวิตในครอบครัวไป ๒-๕-๘-๑๐-๒๐- ๓๐ คน และเด็กที่พ่อแม่พี่น้องหายไปหมด คนสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินทั้งหมด ล้วนอยู่ที่นี้

การจัดกลุ่มย่อยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกทุกกลุ่มมีหน้าที่ ดูแลเพื่อนที่เครียด ชี้ม ดูแลเรื่องความปลอดภัยทุกชนิด ความสะอาด ส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุม เอาข้อเสนอมา เข้าวงประชุม และเอาเรื่องจากวงประชุมกลับไป เป็นต้น จึงมีตัวแทนชาวบ้านมาเป็นเหมือน กรรมการประมาณ ๕๐ คน เราจัดประชุมทุกค่ำหลังจากคนเริ่มพักผ่อน มิโมตรีกับเราต่างก็นอน

กินอยู่ที่นั่น เพราะมีเรื่องที่ต้องปรึกษาแก้ไขกันตลอด ๒๔ ชั่วโมง ปัญหาหนึ่ง คือ มีคนจำนวนหนึ่งที่มีอาการเจ็บกันไป และตัวแทนกลุ่มย่อยมาแจ้งเราว่า ให้ช่วยไปดู

....น้ำกินข้าวยัง....

....เจ็บ.....

....ไม่นอนเสียละดีกแล้วนะ...

....เจ็บ.....

...ลูกสาวล่ะไปไหน....

...ไปกับทหารแล้ว....อาจารย์ว่าดีมี๊...

...เข้าหรือ...อ้อ ก็น่าจะดีนะ งั้นเดี๋ยวคงกลับ..นอนเลยไม่ต้องรอ..นอนซะนะ...ดีกมากแล้ว

...นั่นแหละเดี๋ยวมันก็กลับมาเองนะ..

แล้วแกก็เข้านอนงายๆ เจ็บๆ เหมือนเด็กว่าง่ายของแม่..ไม่รู้ว่าจะเชื่อฟังเรา...หรือ... แต่เราควรทำแบบนี้เท่าที่มีโอกาส

ลูกสาวแหกหายไปกับเกลียวคลื่น วันต่อมามีทหารมาช่วยค้นหา และบอกว่าจะช่วยหาจนเจอ..บางที่อาจมีมโนภาพใหม่เกิดขึ้นกับคนที่นี้ เพื่อความหวังเล็กๆที่อาจเป็นจริง มีหลายคนที่ไม่ยอมนอนแบบนี้...ซึ่งอาจรอคอยใครบางคนกลับมา และเราอาจพูดกับเขาได้เพียงว่า..เดี๋ยวคงกลับมา...

อีกคนหนึ่งมาหาตอนใกล้ค่ำของวันหนึ่ง

...ตาเป็นไร..(เราเผลอไปนิดหนึ่ง เพราะเห็นตาแดงกำเป็นสายเลือดเหมือนจะหยดลงมา)

...ไม่มีไร.....ร้องไห้....(เขาตอบเบาหวิว แต่เราเกือบช็อค ไม่น่าถามเลย)

...ไปหาลูกบ่าว แต่ไม่เจอ..มาช้า ขอเดินที่หลังนั่งซิ...(เขาตอบ นัยน์ตาแดง แห้ง น้ำตากองหมดแล้ว)

...อ้อ.....อายุเท่าไร..(เราแข็งใจถาม น้ำตาเริ่มคลอ)

...สามขวบ หลุดไปจากมือ กุมมือได้แล้ว แต่...เอาไม่อยู่...(ดูเหมือนเขาอยากเล่าให้ละเอียด)

...เอางี้ เอาเดินที่นี้ไปเลย ไปหาที่วางที่ใกล้ๆ ต้นไม้โน้น เรื่องอื่นค่อยว่ากันนะ...ไปเลย...(เราตัดบทไล่เขาไปก่อนน้ำตาเราจะหล่น....) เป็นเดินที่หลังสุดท้ายที่ใช้นอนเอง

...ต้องใจดี ใจเย็น ให้โอกาสเขาให้มากที่สุด.....

ภายหลังหนุ่มคนนี้เป็นครูสอนตัดเย็บผ้าห่อศพให้สมาชิกกลุ่ม และภายหลังได้เป็นสมาชิกกลุ่มสร้างชุมชนใหม่และกลับคืนสู่อาชีพตัดเย็บดั้งเดิมของเขา

๓. จัดตั้งศูนย์ผู้ประสบภัยบางม่วง

การกำเนิดขึ้นของศูนย์บางม่วง ที่มีคนอยู่รวมกันจำนวนมาก แต่มีระบบกรรมการชาวบ้านบริหารจัดการกันเอง ดูแลกันเอง เป็นสิ่งใหม่ในห้วงวิกฤต แม้นปัญหาต่างๆยังไม่คลี่คลาย (ศพที่ไม่เจอ เจอแล้วยังพิสูจน์ไม่เสร็จ พื้นที่พังทลายยังไม่มีเคลียร์ให้แล้วเสร็จ และยังไม่รู้ว่าจะมีบ้านใหม่ได้อย่างไร ฯลฯ) แต่ศูนย์ ทำหน้าที่ให้ขวัญกำลังใจคนกลับมา ดีกว่าการไปเผชิญชะตากรรมอย่างโดดเดี่ยว และนี่คือสาเหตุหลักที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือวางกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน (ระบบกลุ่มย่อย ห้ามดื่มสุราอย่างเอิกเกริก ไม่เล่นการพนันและการเสพติดต่าง ๆ ยกเว้นใบต้อม ฮา เป็นต้น)

วิธีแบ่งที่พักเป็นกลุ่มย่อย การมีหน้าที่ภารกิจ การมีตัวแทนเข้าประชุม ทำให้เริ่มมีชาวบ้านหลายคนมีพัฒนาการโดยเฉพาะตัวแทนกลุ่ม เราใช้วงประชุมตัวแทนตอนท้ายระดับพวกเขา โดยการระดมความคิดเห็นในงานส่วนกลาง หรือสังเกตภาพรวมของศูนย์ด้วยว่า ต้องปรับปรุงอะไร มีข้อสรุปคือ

๑. ต้องมีการประชุมใหญ่สมาชิกทั้งหมดบ้างตามความจำเป็นโดยใช้ลานกลางที่พักที่กันไว้แล้ว เพราะต้องการให้สมาชิกได้รู้เรื่องต่างๆด้วยตัวเอง

ที่ประชุมเห็นด้วย และให้จัดประชุมในวันต่อไปเลย ซึ่งทำให้ศูนย์มีรูปแบบการประชุมใหญ่ขึ้นประมาณสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ซึ่งบรรยากาศดีมาก ที่ผู้คนได้ออกมาร่วมกันอย่างหนาแน่น ได้เห็นหน้าค่าตากันอย่างพร้อมเพรียง

๒. เริ่มมีบุคคลภายนอกเข้ามาในศูนย์มาก พร้อมกับมีของหาย ควรจะมีระบบยามตรวจทางเข้าออกโดยเฉพาะกลางคืน

ที่ประชุมเห็นด้วย และให้มีการประกาศรับอาสาสมัครในที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีเยาวชนเกือบ ๔๐ คน สมัครใจผลัดเปลี่ยนอยู่เวรยาม

๓. ชาวบ้านเริ่มทะเลาะกันเอง สาเหตุจากแย่งคิวรอรับของบริจาคที่ผู้บริจาค มักมีของมาไม่มากพอ

ที่ประชุมใหญ่มีมติให้ผู้บริจาคเข้ากองอำนวยการโดยเปิดบัญชี และมีทีมรับเงินพร้อมถ่ายรูปร่วมกัน ให้ผู้บริจาคเอากลับไปเป็นหลักฐาน

ที่ประชุมเห็นด้วยและให้แจ้งยอดทุกวันว่าได้รับบริจาคเท่าไร

๔. มีข่าวจากผู้ใหญ่บ้านว่าทางมหาดไทยจะให้ทางกรมการปกครองเข้ามาดูแลจัดการศูนย์นี้เอง

ที่ประชุมไม่เห็นด้วยเพราะราชการไม่เคยเข้ามาเกี่ยวข้องเลยตั้งแต่แรก และอยากให้มหาดไทยไปทำร่วมกับศูนย์อื่นที่ทางอำเภอดูแลอยู่ ซึ่งวันต่อมาก็มีที่เป็นข่าวก็คือนักเรียนโรงเรียนนายอำเภอประมาณ ๓๐ คนเตรียมอุปกรณ์ต่างๆจะเข้ามาทำการบริหาร แต่ถูกชาวบ้านปฏิเสธเสียงแข็งในที่สุดก็ไปตั้งศูนย์ใหม่กับผู้ใหญ่บ้านแทน และมีทหารเรือรบของอเมริกาเตรียมอุปกรณ์กล่องดำจะมาติดตั้ง พวกกันก็ไม่เข้าใจว่าเป็นกล่องอะไร เราเลยไม่ให้

ติดตั้ง(แบบมาร่าง ๆ นะหมั่นไส้ นะไม่มีเหตุผลอะไร ฮา แต่ตกลงกับรองนางสาวไทยที่เป็นหมอ จิตฯให้ลงพื้นที่ได้ทันทีก่อนที่จะขอเสียอีก ฮา เพราะทำที่โปรงใส มีประโยชน์กับสมาชิกเรา พอดี อีอี)

๕. มีเสื้อผ้าบริจาคจำนวนมากที่เหลือใช้แล้ว จะจัดการอย่างไรให้มีประโยชน์ ที่ประชุมเสนอดีมากกว่า ให้ประสานทหารเรือ ให้เอาเสื้อผ้ากองใหญ่ส่งไปให้ผู้ประสบภัยที่อาจะ ซึ่งต่อมามทหารเรือแจ้งว่ารัฐบาลอินโดฯไม่ให้เรือรบต่างชาติเข้า นานน้ำ หรือเทียบท่าช่วยเหลือชาวพื้นถิ่น

๖. น้ำใช้เริ่มไม่พอใช้ รถน้ำส่งไม่ทัน เพราะมีคนเข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่นมาก ที่ประชุมให้ตั้งทีมเฉพาะกิจ ดูแลเรื่องน้ำใช้และให้ขึ้นป้ายรับบริจาคเครื่องกรองน้ำ ขนาดใหญ่เพื่อกรองน้ำในบึงหน้าศูนย์ขึ้นมาใช้ แต่ช่วงที่ไม่มีเครื่องให้ทำแบบภูมิ ปัญญาชาวบ้านไปพลาบก่อน

๔. การฟื้นฟูจิตใจ

ในความสับสนวุ่นวายที่มงานเราทั้งนัก co และชาวบ้านแบ่งงานกันวัน ทุกคนมีงาน เต็มจริง ๆ คือล้นมือ ๒-๓ วันแล้วที่เพิ่งรู้สึกว่ ใจหนุ่ม อบต.ไมตรีของเราหายหน้าไป สืบถาม ดูจึงรู้ว่าไปเผาศพพ่อที่นครศรีฯ เราเกือบช็อคอีกครั้ง พ่อเขาถูกกระแสน้ำกระซากร่างหายไป ต่อหน้าต่อตาที่บ้านใด หนีน้ำขึ้นสุดท้ายในบ้าน..อ้าว....มันไม่เห็นมืออาการอะไรให้เราเห็นเลยนับ แต่วันแรกที่พบ และก่อตั้งศูนย์มาอย่างเต็มที่ด้วยกัน..เรื่องนี้เพิ่งเล่าวันหลัง...

“เช้าอาทิตย์วันนั้นท้องฟ้าใส เราอยู่กันแถวชายหาด สักครู่ก็เห็นน้ำเริ่มลดแห้งยาวลง ไปในทะเลอย่างรวดเร็วจนปลาตามไม่ทัน ตกค้างอยู่ชายหาด คนเริ่มไปจับปลากัน ผมอยู่ที่ สะพานหัวแหลม สักเดี๋ยว ก็มีเสียงตะโกนว่า น้ำมา คลื่นมา หนีเร็ว ๆ ก็เลยอ้อมลูกวิ่งหนี พอ มาถึงบ้านก็เจอพ่อกับแม่กำลังวิ่งขึ้นบ้านชั้นสอง พ่อถูกน้ำดึงหลุดหายไป ตอนน้ำลด ก็พบติด อยู่ในบ้าน..เสียแล้ว เราก็เลยเอากลับไปนครฯเลย ไปตั้งหลักที่โน่น รอให้พร้อมค่อยทำศพ แต่ เรากลับมาน้ำเต็มก่อน...รวมแล้วครอบครัวเขาสูญเสีย...เกือบ ๕๐ คน”

วันที่เราเจอเขาที่ อบต.เขาเพิ่งกลับมาจาก นครฯ และไม่เคยมพูดเรื่องส่วนตัวนี้กับเรา สักแอะ....บางคนช่างใจแข็งเกินคาด

สายๆของอีกวันหนึ่งที่บรรยากาศในศูนย์สงบเงียบ ไม่วุ่นวายจากการแย่งรับการ บริจาค เราได้นักวิทยุชุมชนจากหาดใหญ่มาจัดรายการ ๒๔ ชั่วโมง เลยกลายเป็นกอง ประชาสัมพันธ์ไปด้วย มีอะไรก็ประกาศทางสาย เมื่อมีผู้มาบริจาคโฆษณาจะประกาศ ถ้าใครว่าง ก็ให้มาร่วมรับเงิน หรือสิ่งของ และร่วมถ่ายรูป กิจกรรมนี้มีสมาชิกสนใจเยอะ ผู้บริจาคก็พอใจ แต่วันนี้กรรมการศูนย์หายหน้ากันไปหมด เมื่อเดินตามดูปรากฏว่า นั่งตาแป๋วอยู่กับหมอ นางสาวไทย ซึ่งเธอกำลังนั่งอธิบายกิจกรรมของหมอที่จะลงบำบัดจิตใจผู้ซึมเศร้า แนวทางของ เธอคือชวนมาร่วมกิจกรรมอื่นๆ เช่น เย็บปักถักร้อย สานตะกร้า หรือ มาช่วยเป็นแม่ครัว เรื่อง นี้สำคัญมาก

หลังศูนย์ลงตัวเป็นสัปดาห์เป็นส่วน ราชการระดมนักจิตวิทยา หมอจิตทั่วประเทศให้ลงพื้นที่ทำงาน ที่ศูนย์มีมากกว่า ๑๐ ชุด แต่ละชุดทำงานอิสระ สมาชิกเราต้องร้องให้กันวันละ ๑๐ รอบ ด้วยการบำบัดแนวประมาน ..ไม่ต้องเสียดายทรัพย์สินนะ มันของนอกกาย ถือว่าเขาทำบุญมาแค่นั้น..เขาไปได้แล้วละ..เป็นต้น เรื่องนี้เป็นเหตุให้สมาชิกมาร้องเรียนที่ประชุมเลยว่า ไม่อยากให้หมอบำบัดลงพื้นที่ เขาไม่อยากให้แม่เขาร้องไปมากกว่านี้ จนเราต้องเจรจากับหมอหลายชุด แต่ก็ไม่ค่อยเข้าใจกัน แต่แนวของหมอนางสาวไทยมาแปลก และน่าจะดีกว่า

ช่วงนี้เป็นช่วงผ่านเหตุการณ์มาแล้ว ๒ เดือนกว่า วันหนึ่ง เรามีข้อตกลงในที่ประชุมใหญ่ว่า ชาวของที่ได้รับบริจาคมาเป็นส่วนตัว ก่อนหน้านั้น ทุกคนเก็บไว้เต็มเต็งที่จนไม่มีที่นอน และของบางอย่าง เช่น เต้าแก๊สอาจมีอันตราย จึงมีมติให้ออมาลงทะเลเบียนฝากไว้ที่กองกลาง ส่วนอาหารก็เอามารวมกันแล้ว มาเบิกไปกินเป็นกลุ่มๆย่อย สมาชิกเห็นด้วย

(ภาพแคมป์ บางม่วง)

นี่ถือเป็นการยกระดับสำนึกส่วนรวมด้วย..สำนึกเกิดจากความเชื่อมั่นในระบบ แบบ หรือโครงสร้างที่ดี และผู้นำที่ดี และของเหล่าคนใจแข็งที่สามารถหยุดความเศร้าไว้ก่อน ได้เร็วกว่าคนอื่น ความจริงอาจพูดได้ว่า นั่นคือการปลงตก ปลงแล้วกับสิ่งที่เกิดขึ้น เราได้ยินประโยคที่ว่า จนรวยทุกคนเหลือเท่ากันในวันหลัง และเป็นการเริ่มต้นจากภายในอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างจากสำนึกสิทธิมนุษยชน หรือสิทธิชุมชน

และนี่อาจเป็นหัวใจของงาน co ในพื้นที่ภัยพิบัติที่รุนแรง คือ ให้อคนที่เข้มแข็งดูแลคนที่อ่อนแอจากนั้นค่อยค้นคว้าต่อไปว่า จะยกระดับผู้คนอีกต่อไปอย่างไร?

กรรมการจัดการยึดอาคารของกรมธรรม์เพิ่มเพื่อสร้างโกดังรวม ในการเคลียข้าวของ ได้เจอผ้าขาวดิบห่อศพที่หลงเหลืออยู่จำนวนมาก เราจึงเกิดไอเดียให้ผู้เศร้าซึมมาช่วยกันตัดผ้าเย็บส่งขายหารายได้ ปรากฏว่า ไปได้ดีมาก เราประสานนักศิลปะมาช่วยวาดสีเส้นใส่ จนในที่สุดกลายเป็นสินค้าโอท็อปของศูนย์ ต่อมาก็ขยายเป็นกลุ่มบาติกของเยาวชน ผ้าห่อศพเลยกลายเป็นเครื่องมือบำบัดที่ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ทำได้ และมีรายได้เป็นกอบเป็นกำ จากจุดนี้ จึงนำมาสู่การคิดฟื้นฟูอาชีพเสริมคนทั้งศูนย์ เพื่อให้ทุกคนได้พากันข้ามพ้นช่วงเวลาแห่งความเศร้าโศกไปพร้อมๆกัน มีคนหนึ่งติดตามทำอะไรกับเขาไม่ได้ แต่เมียดาดีเคยเป็นหมอบีบ นวดรู้หลักการ และตอนนี้มือเจ็บ เราก็ให้มานั่งที่ข้างกองอำนวยการ รับบีบ นวดแขกที่มาเยี่ยม โดยผู้บีบ นวด เมียด เป็นคนบอกตำแหน่งอยู่ข้างๆ ก็ได้เงินจากผู้มาเยี่ยมด้วยความเอ็นดู...

...ในศูนย์เปลี่ยนจากมหรกรรมความเศร้า มาเป็นมหรกรรมอาชีพขึ้นทันใด แทบทุกคน มีอะไรทำหลังตื่นขึ้นมา และก่อนนอน แถมมีรายได้พอประมาณ มีการเย็บแห อวน ตัดเย็บผ้า ผ้าบาติก โดยเฉพาะการซ่อมเรือ ทำเรือหาปลาซึ่งมีคุณค่าทางจิตใจอย่างสูง เพราะเรือคือวิถีชีวิตของคนที่นี่ ตอนเกิดสึนามิเรือหาปลาขนาดเล็กแทบทั้งหมดพังเสียหาย เมื่อเกิดโรงซ่อมเรือ ทำเรือโดยช่างผู้ประสพภัยเอง มันกลายเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นชีวิตใหม่อย่างแท้จริง เป็นระลอกใหญ่ครั้งที่สอง เพราะกลุ่มแรกที่ อาจเรียกว่าถูกบ้ำบัดโดย ngo หรืออาจเรียกว่า บ้ำบัดตัวเองก็ได้ คือชาวบ้านที่ลงมือคิดประสาน การทำส้วม ทำศูนย์ช่วงแรกๆนั้นเอง คนกลุ่มนี้ทำงาน ใช้แรงสร้างสิ่งต่างๆให้เพื่อนๆได้เข้ามาอยู่อาศัย และตัวเองก็ใช้สิทธินั้นไม่แตกต่างไปจากคนอื่นๆ พลังที่ก้าวข้ามความทุกข์ที่ฉกรรจ์สู่การช่วยเพื่อน เพื่อให้พึ่งพิงกันเองได้ นี้เอง คือ เบ้าหลอมแกนนำรุ่นหลังต่อ ๆมา และพวกเขาไม่เพียงเป็นพลังการจัดการ ศูนย์ฯ บางม่วงเท่านั้น วิธีคิดหรือแนวทางนี้ยังกระจายไปสู่เพื่อนชุมชนอื่นในพื้นที่ภัยพิบัติ และเกิดเป็นเครือข่ายสึนามิในเวลาต่อมา แท้จริงแล้วทั้งหมดนี้ คือ มหกรรมการ บ้ำบัดที่ทรงพลังที่สุด และนี่คือก้าวแรกของการฟื้นคืนของคนที่ได้รับคามหวัง

๕. จัดระบบ ผู้บริจาค

ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่มีผู้บริจาคที่เข้าใจและสนับสนุน ซึ่งเราต้องออกแบบ แนะนำ พาเขาทำ บริจาคให้เกิดประโยชน์สูงสุด ถ้าในงานขบวน ngo ปกติ คนกลุ่มนี้ คือ เป้าหมายรณรงค์ทางสาธารณะ เพื่อให้เขาเข้าใจสิทธิชุมชน แต่ในเหตุภัยพิบัติเราต้องเฉพาะผู้บริจาค ให้เขาบริจาคตามข้อมูลและแนวทางที่เรามี ข้อมูลและข้อเสนอส่วนใหญ่ได้จากที่ประชุมชาวบ้านวงต่าง ๆ และเสนอให้กับผู้บริจาค ถูกจังหวะกันทั้งผู้รับและผู้ให้ แต่นักco เพิ่มการจัดตั้งเข้าไป หลักๆ เราจึงเสนอให้เกิดระบบกลุ่ม เช่น กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มบาติก กลุ่มเรือ ฯลฯ เพื่อหลีกเลี่ยงการสนับสนุนเป็นรายคน ยกเว้นที่พิเศษจริง ๆ เช่น กลุ่มเปราะบาง

การประชุม สภากาแฟ

ทีมงานเราประสบความสำเร็จในการเชิญชวนให้ผู้บริจาครายใหญ่ ที่เห็นด้วยกับหลักการ..ช่วยแบบยั่งยืนโดยการสนับสนุนให้เกิดกลุ่มอาชีพที่เคยอยู่ในวิถีชีวิตก่อนประสบภัยหรือช่องทางอาชีพใหม่ที่มีเหตุมีผล นั่นเป็นที่มาของมหกรรมฟื้นฟูอาชีพ เราทำทะเบียนผู้บริจาคไว้ประมาณ ๒๐๐ ราย

เมื่อศูนย์บางม่วงลงตัว เราเริ่มออกตรวจตราพื้นที่ข้างเคียง ขณะที่อีกส่วนเดินทางไป ระนอง กระบี่ ตรัง สตูล ยกเว้นภูเก็ตที่มีหน่วยงานต่างๆลงพื้นที่มากแล้ว แนวทางนี้ที่พอตั้งหลักได้ที่บางม่วง เริ่มมีประสบการณ์ มีแหล่งหรือผู้สนับสนุนทรัพยากร เราก็ตัดสินใจขยายพื้นที่ ซึ่งเรามีประสบการณ์แล้วว่า เข้าถึงพื้นที่ มีทรัพยากรติดตัว และเริ่มเร็ว

คลื่นยักษ์สึนามิผ่านไปแล้วครึ่งเดือน แต่คลื่นทุนก่อตัวและถาโถมเข้าใส่ บ้านแหลม บ่อมส่วนหนึ่งของน้ำเค็ม ถูกนายทุนระดับรองประธานสภาผู้แทนใช้ปืนประกาศห้ามเข้าพื้นที่ ชุมชนมอแกนทับตะวัน บ้านโนไไร่ มีนายทุนแสดงเอกสารเป็นเจ้าของพื้นที่ชุมชนที่ราบเรียบจากแรงคลื่น ชุมชนมอแกนบ้านทุ่งหว้า อบต.ห้ามชาวบ้านเข้าพื้นที่ เพราะจะใช้สร้างโรงพยาบาล บ้านปากเตรียม อ.กระบี่ นักการเมืองท้องถิ่นไม่ให้คนหนีตายมาจากหน้าหาดปลูกสร้างที่พักชั่วคราว ที่เกาะลันตา ราชการกับนายทุนห้ามชาวบ้านทั้งชาวเลอุรักลาไว และมุสลิมปลูกสร้างบ้านเรือนในที่เดิม ชุมชนมุสลิมตั้งเดิมแถวรอยต่อสตูลตรัง เกาะสุกร เกาะบุโหลน ละงู ต่างก็มีปัญหาที่ดินหลังสึนามิ ว่าใครเป็นเจ้าของที่แท้จริง

ประสบการณ์การต่อสู้แก้ปัญหาที่ดินชุมชนเมือง สอนให้เราช่วยชาวบ้านคิดยึดที่ดินชุมชนเดิมไว้ก่อน เจรจาที่หลัง และเราประสานจัดระบบผู้บริจาคให้กระจายกันสนับสนุน..สร้าง

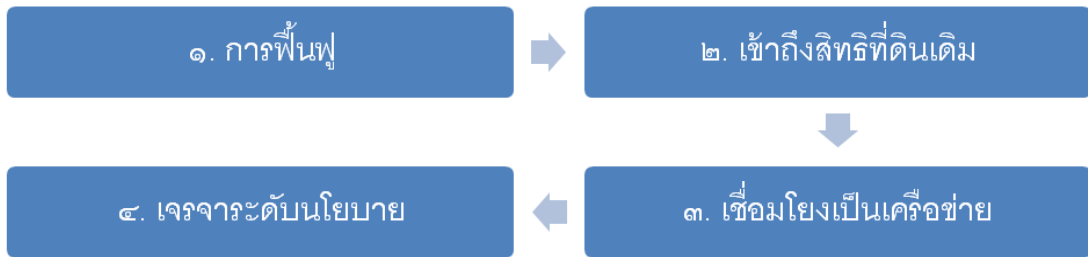
บ้านยึดพื้นที่อย่างรวดเร็ว..โดยชาวบ้านเอง โดยมีช่างกลาง อาสาสมัครจากศูนย์น้ำเค็ม และ อาสาสมัครจากทั่วประเทศเป็นช่าง แรงงานสนับสนุน ผู้บริจาคที่ได้รับการประสาน ทำความเข้าใจถึงความจำเป็น เหตุผลทางมนุษยธรรมและการเป็นผู้บุกเบิกอยู่อาศัยมาอย่างยาวนาน ทำให้มีการสนับสนุนอย่างเต็มที่..ก่อนรุ่งวันหนึ่งมีโทรศัพท์ให้เราไปรับของบริจาคชิ้นหนึ่งริมถนน ปรากฏว่าเป็นรถแม็คโครใหม่เอี่ยมคันหนึ่ง ถูกส่งมาจากผู้ไม่ประสงค์ออกนาม และมันกลายเป็นอาวุธลับของเราในการบุกเข้ายึดเคลียพื้นที่ แบบรีบเข้ารีบออกเปิดทางให้รถไถวัสดุสร้างบ้านเข้าถึงพื้นที่ แทบทุกชุมชนต่างอพยพกลับเข้าอยู่ที่เดิม และเริ่มสร้างบ้านสวมตอบ้านหลังเดิมทุกแห่งสร้างชุมชนใหม่อย่างไม่โดดเดี่ยว มีทีมเราและอาสาสมัครบ้านน้ำเค็มเป็นที่ปรึกษาใกล้ชิด จนปลายปี ๔๘ เกือบหนึ่งปีสึนามิ การฟื้นฟูภัยคลื่นกลายเป็นสิทธิที่ดินชุมชนดั้งเดิมเต็มตัว เมื่อผู้อ้างโฉนดเริ่มฟ้องร้องไล่ที่ชุมชน และทีมเราเตรียมยกระดับจัดระบบต่อสู้สิทธิชุมชนเต็มรูปแบบ

สำหรับผู้บริจาคก็ได้รับการประสานให้สนับสนุนกระจายไปตามโซนต่างๆหลายจังหวัด หลายพื้นที่ และพวกเขา ก็มีแผนที่จะดูแลสนับสนุนไปยาวพอให้ชาวบ้านตั้งหลักได้เช่นกัน

๖. ประสานพลังเป็นเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ

หลังครั้งปีสึนามิ ทีมเรามีการวิเคราะห์สถานการณ์ครั้งใหญ่ เห็นได้ชัดเจนว่า ตลอดชายฝั่งอันดามันมีปัญหาที่ดินชุกอยู่ได้พรม และสึนามิได้คลื่นมันออกมา ที่ดินชายฝั่งไม่ว่าเป็นป่า ภูเขา ชายหาดส่วนใหญ่อยู่ในเอกสารครอบครองตามกฎหมายของหน่วยงานรัฐและเอกชน ทั้งที่ผืนดินเหล่านั้น ถูกบุกเบิกสร้างชุมชน หมู่บ้าน โดยชาวบ้านเองมาหลายร้อยปีมาแล้ว เราเริ่มลำดับข้อมูลพบว่า หน่วยราชการที่อ้างครอบครองพื้นที่ คือ อุทยานแห่งชาติ หน่วยป่าชายเลน เจ้าท่า เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้ ล้วนเพิ่งประกาศเขตราชการเหล่านี้เมื่อปี ๒๔/ ๓๕ และเอกชนก็เพิ่งมาในช่วงที่มีการท่องเที่ยวไม่กี่ปีมานี้เอง และที่ผ่านมามีการไล่ที่กันบ้างแต่ไม่มาก แต่เมื่อเกิดภัยสึนามิ ดูเหมือน..เจ้าของที่ตามเอกสาร ตามกฎหมาย..จะถือเป็นโอกาส จังหวะดี? ไล่เสียเลย

ที่แหลมป้อมน้ำเค็ม หน้าหาดแหลมสน รองประธานสภาผู้แทนฯ สังกัณลวดหนาม หลังคลื่นมา สามวันแล้ว มีมือปืนคุมเข้ม ๒๔ ชั่วโมง บ้านทับตะวัน ทนายเจ้าของที่กับกำนัน แจ้งไม่ให้ชาวบ้าน ซึ่งอพยพหนีเข้ากลับที่เดิม บ้านทุ่งหว้า ในไร่ก็เช่นกัน เราจึงออกแบบระยะการทำงาน ไว้ดังนี้

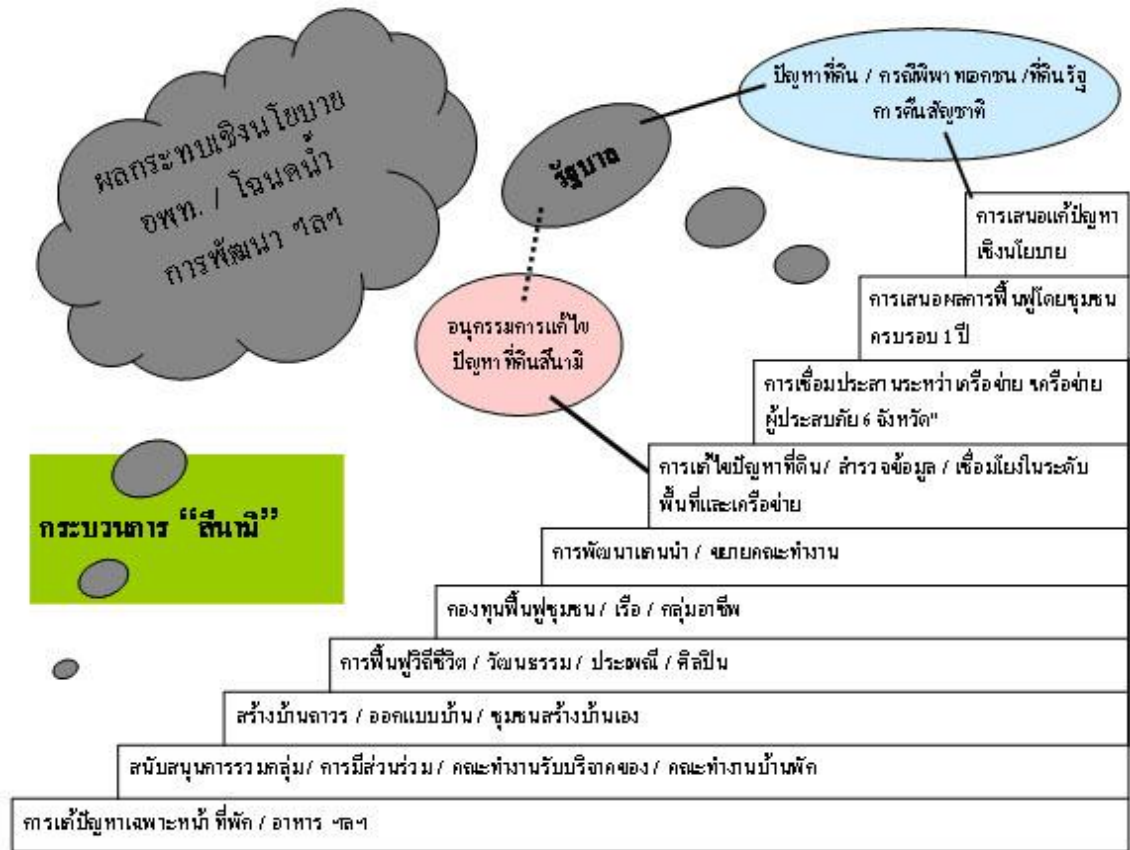
ภาพระบบงาน

ปลายปีสึนามิ ๒๕๔๘ ทุกชุมชนเข้ายึดพื้นที่เดิมเสร็จเรียบร้อย และกำลังเร่งสร้างบ้าน การประชุมพบกันระหว่างชุมชนพื้นที่ประสบภัยก็เกิดขึ้นหลายครั้ง ชุมชนปากเตรียม เป็นพื้นที่มีคนไทยพลัดถิ่นรวมอยู่ด้วย ทีมเราที่นั่นจึงประสานคนไทยพลัดถิ่น จ.ระนองที่จัดตั้งไว้ก่อนหน้านั้นมาร่วมด้วย

ในวาระครบหนึ่งปีแรกของการฟื้นฟูภัยสึนามิ เราจึงได้จัดงาน “**ประสบภัย ประสพการณ์ ประสานเพื่อน**” ขึ้น โดยเชิญเลขาธิการนายเกษมรับเรื่อง มีข้อเสนอหลัก คือ

๑. ให้รัฐบาลตั้งกรรมการพิสูจน์สิทธิที่ดินสึนามิ
๒. ให้เจรจากับผู้เกี่ยวข้องให้หยุดการไล่อื้อ
๓. ให้คนไทยพลัดถิ่นได้เข้าถึงการช่วยเหลือ

ต่อมารัฐบาลได้ตั้งกรรมการพิสูจน์สิทธิที่ดินสึนามิตามที่เราต้องการ แต่การไล่อื้อทุกแห่งไม่ยุติลง เรายังใช้ยุทธวิธี สร้างบ้าน ฟื้นฟูไปเรื่อย ๆ จัดตั้งทีมทนายอาสาชั้นสูคคีที่ถูกฟ้องร้อง และตั้งทีมทำและอ่านแปลภาพถ่ายทางอากาศขึ้นมาเอง ข้อมูลนี้ประกอบกับการทำผังมือชุมชน ประวัติศาสตร์พื้นที่ ผังการใช้ประโยชน์แปลงที่ดิน ที่สาธารณะในชุมชน พร้อมผังตระกูลเพื่อเตรียมยื่นให้กับกรรมการตรวจสอบพิสูจน์สิทธิ วิชานี้ได้มีการอบรมเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เป็นอาวุธลับอีกชั้นที่มีประสิทธิภาพ เป็นหลักฐานที่มีเหตุผลเมื่อผ่านสื่อออกไปสู่สาธารณะ

ภาพบันได ขั้นพัฒนา ผังเมือง

ชุมชนทั้งหมดที่อยู่ในกระบวนการนี้ได้เข้าอยู่ที่ตัวเองเดิมทั้งหมด แต่อยู่ในฐานะผิดกฎหมาย..มีการพิสูจน์สิทธิชานานไปกับการถูกฟ้องร้องดำเนินคดีโดยเฉพาะจากเอกชน

ในระดับนโยบายเรายังได้ประสาน ทีม สว.น้ำดีให้ลงมาช่วยตรวจสอบพื้นที่ เช่น บ้านทุ่งหว้า ในที่สุดก็ใช้ ม.๙ ยุติโครงการสร้างโรงพยาบาลแล้วให้ชุมชนอยู่ไปอีก ๑๐ ปี เลื่อนชะตากรรมชาวบ้านไป

เมื่อการตรวจสอบพิสูจน์สิทธิบางแห่งเสร็จสิ้น เตรียมยื่นกับรัฐบาล เราเห็นว่าพื้นที่หลายแห่ง เป็นของรัฐฯ หลายพื้นที่เอกชนอ้างว่ามีความสัมพันธ์ทางการเมืองทั้งตรงทั้งอ้อมกับรัฐ เราจึงได้ประสานกับเครือข่ายต่างภาคที่ส่งอาสาสมัครมาช่วยสร้างบ้าน จัดตั้งเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง(คปสม.)ขึ้น เพื่อเจรจาประกบการพิจารณาการแก้ไขที่ดินสินไหม และมีข้อเจรจาเพิ่มเติม อีก ๒ ข้อคือ

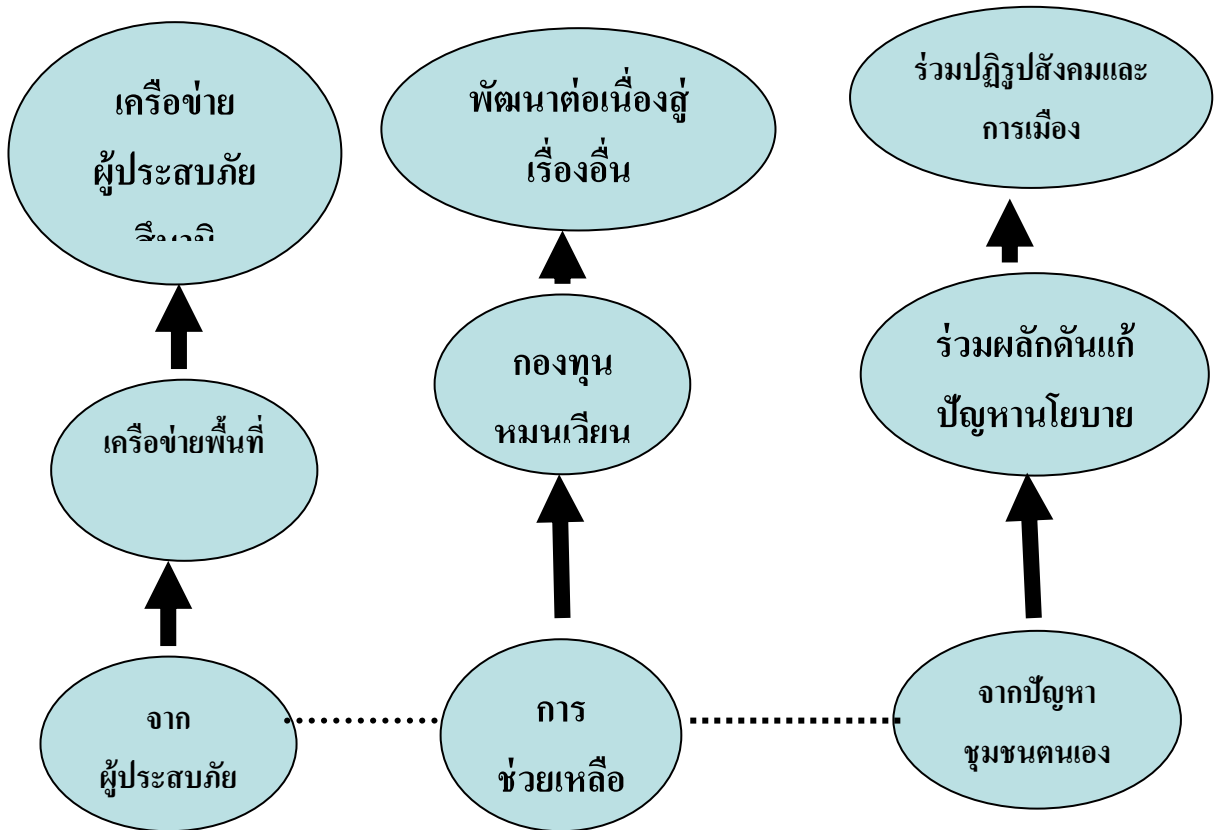
๑. ให้ประกาศเขตรับรองพื้นที่วัฒนธรรมชาวเล
๒. คืนสัญชาติไทยออกบัตรประชาชนให้คนไทยพลัดถิ่น

คปสม. ก่อตั้งและเริ่มมีบทบาทยื่นหนังสือ คืบประชาธิปไตยต่อคณะปฏิวัติ ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จากนั้นก็เจรจาต่อเนืองมาทุกรัฐบาล กระทั่ง ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จึงได้เริ่มมีความสำเร็จ

๑. กรม. มีมติรับรองเขตวัฒนธรรมพิเศษชาวเล พร้อมงบประมาณฟื้นฟูผ่านกระทรวงวัฒนธรรม
๒. พื้นที่พิพาท ทับตะวันได้ไกลเกลี้ย แบ่งที่กับนายทุน และได้โฉนดรายแปลง
๓. พื้นที่ทุ่งหว้าใช้มาตรา ๙ อยู่อาศัยได้ ๑๐ ปีพร้อมพื้นที่วัฒนธรรม
๔. พื้นที่แหลมบัวมชาวบ้านได้โฉนด (แต่ไม่มีทางเข้า ทำยที่สุดต้องขายคืนนายทุน)
๕. ชุมชนชาวเลเกาะลันตา สังกาอยู่ได้โฉนดรายแปลง พร้อมพื้นที่วัฒนธรรม
๖. ชุมชนปากเตรียมซื้อที่ดินดูแลร่วมกัน จัดตั้งเป็นชุมชนใหม่
๗. กรณีการแก้ปัญหาชุมชนปลาเกะตัก ชุมชนริมป่าชายเลน จ. ภูเก็ต ที่ผ่านการทำงานของกรรมการพิสูจน์สิทธิ จนได้ที่ดิน ที่อยู่อาศัยถาวร กระบวนการแก้ปัญหาได้ขยายไปพื้นที่อื่นๆ ในเกาะภูเก็ต กระทั่งจัดตั้งขึ้นเป็น เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต ในที่สุด และได้ขยายจากประเด็นผู้ประสบภัยสึนามีสู่ประเด็นสิทธิที่ดินชุมชน และพัฒนายกระดับตลอดมา จนปัจจุบัน
๘. กรณีชาวเล นอกจากการแก้ปัญหาเร่งด่วนในบางกรณี (สังกาอยู่ ลันตา ทับตะวัน ทุ่งหว้า บ้านน้ำเค็ม เป็นต้น) และการผลักดันให้เกิด มติ กรม.เขตวัฒนธรรมพิเศษชาวเลแล้ว ทีมงานเราได้ทำงานจัดตั้งขบวนชาวเลอย่างต่อเนื่อง เพราะปัญหาสิทธิชุมชนชาวเลส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการแก้ไข โดยมีระบบ โครงสร้างคือ

จากวิกฤตเป็นโอกาส

สำหรับบ้านน้ำเค็ม ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของขบวนการเครือข่ายสีนามิ เครือข่ายชาวเล ได้จัดระบบเงินบริจาคร่วมกับการออมเงินใหม่ จัดตั้งเป็นธนาคารชุมชน บริหารเงินมากกว่า ๑๐ ล้านบาท แต่ที่สำคัญคือการพัฒนาสมาชิกขึ้นเป็น ทีมอาสาป้องกันภัยพิบัติภาคประชาชน และกลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานด้านภัยพิบัติของประเทศและต่างประเทศกว่า ๓๐ ชาติ และบทบาทที่สำคัญล่าสุดของพวกเขา คือ การผลักดัน“ฟังก์าแห่งความสุข”

แต่ยังมีพื้นที่อีกส่วนใหญ่ยังไม่มี การแก้ไขและปัญหาได้ทวีความรุนแรงขึ้น กรรมการพิสูจน์สิทธิที่ดินหมดวาระลง เราได้เชื่อมโยงประสาน คปสม.ให้ร่วมกับเครือข่ายอื่นๆทั่วประเทศ เช่น สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ/ใต้/อีสาน/ปากมูน/ รวม ๙ องค์กรจัดตั้งขึ้นเป็นขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.หรือ PMOVE) เจริญกับทุกรัฐบาลอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน รวมทั้งการผลักดัน กฎหมาย ๔ ฉบับได้แก่ร่าง พ.ร.บ.โฉนดชุมชน ร่าง พ.ร.บ.ธนาคารที่ดิน ร่าง พ.ร.บ.ภาษีที่ดิน และร่าง พ.ร.บ.กองทุนยุติธรรม เพื่อแก้ปัญหากระจุกตัวของที่ดิน และกระจายทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม

จากงานจัดระบบชุมชนผู้ประสบภัยสีนามิแห่งหนึ่ง ในที่สุดก็ยกระดับเป็นประเด็นสิทธิที่ดินชุมชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตครบวงจร และใช้พลังทุกส่วนในการเปิดพื้นที่ผลักดันแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม ในห้วงเวลาการเติบโตของขบวนการ ๑๐ ปี

ในการสัมมนาสมาชิกบ้านน้ำเค็มครั้งหนึ่ง ระหว่างการสรุปบทเรียนที่เข้มข้น ก็มีบทเพลงหนึ่งเกิดขึ้น..เพลงบ้านน้ำเค็ม..และหลังจากนั้นไม่นานก็มีอีกหลายบทเพลงตามมาบรรจุนออัลบั้ม “เสียงใจอันดามัน” เป็นอีกบันทึก บทเรียนความทรงจำมีให้ลิ้มเลือน

“ห้องหื้อห้องลองไปแลต้ำน้ำเค็ม	ไปเต็มเต็มรู้จักชีวิตลูกเล
ผ่านร้อนหนาวเสรำสุขทุกข์ โอละเห	ชีวิตลูกเลไม่มีอะไรแหนดอน
นอนต้ำหุ่ยหลับตานะแม่อีกล่อม	แม่จะกล่อมให้เจ้านอนหลับฝันดี
บ้านเราน้ำเค็มก็เป็๋นอย่างนี้	ลูกเป็นคนดีเท่านี้แม่ก็ดีใจ”

ชุมชนบ้านน้ำเค็มจัดการตนเอง สู้พังงาแห่งความสุข

โดย ไมตรี จงไกรจักร์

อดีตบ้านน้ำเค็ม...ก่อนถึงจุดเปลี่ยน.....

ผมอาจไม่ใช่คนที่เกิดในหมู่บ้านนี้ พ่อแม่ผมก็เป็นนักแสวงโชคครอบครัวหนึ่งที่เดินทางมาขุดทอง ที่บ้านน้ำเค็ม หลังจากสัมปทานแร่เขาขุนยี่ ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ปิดตัวลง พ่ออพยพตามเส้นทาง สายแร่มาถึงบ้านน้ำเค็ม ปี พ.ศ.๒๕๒๐ บ้านน้ำเค็มในอดีตเป็นดินแดนแท้คชสเมืองไทย ยุคเหมืองแร่ดีบุก (ปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๒๕) ทำให้นักแสวงโชคจากทั่วประเทศโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในดินแดนแห่งนี้ มากกว่า ๕๑ จังหวัด จากการย้ายมาที่หลากหลาย ต่างกลุ่ม ต่างคนจึงแสวงหาอาณาเขตปกครองของตนเอง แต่ละกลุ่มแสดงบารมีเพื่อปกครองคนอื่น และแย่งชิงเพื่อให้อยู่ได้ท่ามกลางความหลากหลาย หลายคนเอาชีวิตมาทิ้ง หลายคนสร้างฐานะบารมี อิทธิพล ขยายฐานการเมือง และหลายคนหมดตัวกลับบ้านเกิดอย่างไร้อนาคต และแล้วเมื่อผ่านพ้นยุคแร่(ยุคขุดทอง) คงเหลือแต่ผู้คนที่ไม่มีที่ไป ทำให้ต้องตั้งรกราก ลงหลักปักฐานในดินแดนแห่งนี้ต่อ จนถึงปัจจุบัน คนน้ำเค็มไม่เคยรวมตัวกันได้ กลุ่มใครกลุ่มมัน ต่างคนต่างอยู่

วันน้ำท่วมโลก.....ภาวะวิกฤติมาเยือน

เช้าวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ อากาศสดใส เรือประมงพื้นบ้านจอดเรียงรายที่ชายทะเลกว่า ๓๐๐ ลำ ไกลวันหยุดยาว การเริ่มต้นปีใหม่ ชาวประมงหลายคนกำลังทำความสะดวกเรือ บ้างกำลังเก็บเครื่องมือหาปลา บ้างก็เข็นเรือขึ้นเก็บชายฝั่ง “หลวงพลู้ย” เป็นชาวประมงคนหนึ่งที่กำลังเตรียมตัวหยุดยาวเช่นกัน แกนง์แช่อยู่ในน้ำระดับอก ล้างท้องเรืออย่างอารมณ์ดี เพื่อหยุดการทำประมงในช่วงปีใหม่นี้ “เฮ้ย ทำไมน้ำลงเร็วจัง ยังล้างเรือไม่ทันเสร็จน้ำเลแห้งหมดเสียแล้ว” หลวงพลู้ย เดินขึ้นมา บ่นไปพลางตามนิสสัยแก แกเดินผ่านขึ้นมาใกล้ต้นहुกวาง ซึ่งเป็นที่นั่งพักเฝ้าเรือ เฝ้าสังเกตท้องทะเลของชาวประมง ผมนั่งอยู่กับเพื่อนๆ ประมงพื้นบ้านสี่ห้าคน ภรรยาผมนั่งหันลูกปลาตัวเล็กๆ เพื่อเป็นอาหารปลาที่กระชังเสี้ยวนาที่นั่นเสียงตะโกนของภรรยาผมก็ดังขึ้น “นั่น ดูเร็ว ทำไมคลื่นที่มาเป็นกำแพงนั้นสูงจังเลย ชาวประมงเป็นแนวยาวทั้งทะเล” ทุกคนลุกขึ้นต่างคนต่างยืนขึ้น ดูอย่างพร้อมเพรียงกัน “วังเถอะนี่แหละคลื่นยักษ์ถล่มโลกเหมือนในหนัง” เสียงพีโซค พีโซคผมตะโกนขึ้นมา ต่างคนต่างวิ่งเอาตัวรอด ภรรยาผมวิ่งมาได้ประมาณ ๘๐ เมตร เธอเลี้ยวเข้าบ้าน ไปอุ้มสีน้ำ จูงมือพุกัน ลงมาจากชั้นบน ทั้งสองคนเป็นลูกสาวผม ซึ่งนอนดูทีวีอยู่ในห้องนอน พีโซคเข้าบ้านตัวเอง หยิบพระขึ้นแขวนคอทั้งวงใหญ่ และเข้ามาที่ผม เราสองคนช่วยกัน เข้าไปจูงมือแม่ “เดี๋ยวก่อน แม่หาตั้งที่ซ่อนไว้ก่อน ทองแม่ด้วย” เราเร่งแม่ เรบบ่นแกหลายคำว่า หวงสมบัติบ้าง ช้างบ้าง แล้วเราก็รอไม่ไหว แม่ซึ่งมีอายุมากกว่า ๗๐ ปีแล้ว น้ำหนักมาก ทำอะไรชักช้า เราจึงเข้าไปจับแขน แกคนละข้าง แล้วลากแก คล้ายกับวิ่งแบบกึ่งลากกึ่งหิ้วปีกแกเลยทีเดียวน พ่อวิ่งตามหลังมา วิ่ง

ประมาณ ๑๐๐ เมตร ถึงบ้านพี่น้อง ซึ่งเป็นบ้านหลังใหญ่ สองชั้น เพิ่งสร้างเสร็จไม่นาน บ้านหลังนี้แข็งแรงมาก รถจอดเรียงกันสามคัน ต่างคนก็ขึ้นรถ เตรียมตัวหนี พร้อมตะโกนบอกเพื่อนบ้านให้หนีด้วยว่า “คลื่นยักษ์มา หนีเร็ว” รถคันเก่าสุดอยู่ด้านนอก “ติดสิๆ รถไม่ติดลงๆ ขึ้นชั้นสองเร็ว” ผมตะโกนออกมา ทุกคนลงจากรถทั้งสามคัน วิ่งขึ้นชั้น ๒ ผมกับพี่โชคหัวแม่กึ่งลากขึ้นบันได พ่อช่วยดันคุณแม่อยู่ด้านหลัง และแล้ว.....**น้ำเริ่มมา พ่อเหลียวไปดู** แล้วบอกว่า **“พ่อไปปิดประตูก่อน”** จากนั้นแกวิ่งลงไปด้านล่าง **“พ่อขึ้นมา ช่างมัน”** ผมบอกแกวิ่งขึ้นกลับมาอีกครั้ง เสียงดังสนั่น ครืนๆ ผมเหลียวกลับไปมองพ่อ พ่อหายไปกับน้ำเสียแล้ว คลื่นละทุผ่านชั้นล่างของบ้าน จากหน้าไปด้านหลังอย่างแรง ร่างพ่อลอยหายไปกับน้ำทันที เสียงตะโกนโหวกเหวก โวยวาย ก็ดังขึ้นจากทุกคนที่เห็น สภาพของคนที่เหลือ นั่งลงอย่างหมดหวัง คิดไปต่างๆนาๆ ทุกคนกลัว ไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ต่างคนต่างตะโกนออกมา สับสน **“น้ำท่วมโลกแล้ว”** หลายคนน้ำตาท่วม ผมกับพี่โชค เดินวนรอบบ้านชั้นสองเพื่อตะโกนหาพ่อ แล้วเสียงหนึ่งก็ดังขึ้น **“โชค ไอ้เจ๊กเราละ”** พี่สะใภ้ตะโกนถามหาลูกชายของแกคนเดียว อายุ ๑๓ ปี พี่ชายผมทรุดลงทั้งยืน เพราะนึกขึ้นได้ว่าลูกชายคนเดียวของแกขออนุญาตไปตกปลาที่ชายทะเลตั้งแต่เช้า ทุกอย่างเงียบลงอีกครั้ง เมื่อพี่ชายผมลุกขึ้นตะโกนดำทอไปเรื่อยๆ คนเสียชีวิต เกือบ ๑๕ นาทีคลื่นไหลกลับลงสู่ทะเล แล้วภาพใหม่ก็เข้ามาแทนที่ ดูไม่เหมือนเคยเป็นหมู่บ้านเลย ซากปรักหักพัง ไม่รู้ตรงไหนทางเดิน ตรงไหนบ้านคน ตรงไหนกองขยะ ผมและพี่ๆหลายคนรีบวิ่งลงมาชั้นล่างเพื่อเร่งหาพ่อ สภาพบ้านยังดี ประตูหน้าต่างพัง แต่ของใช้ในบ้านไม่มีอะไรเหลือเลย เราตะโกนเรียกเรียกหาพ่อ เปิดประตูห้องนอน แล้วสายตาผมก็เห็นร่างๆหนึ่งนอนอยู่ **“พ่อๆ คว้าพ่อ”** ผมยกท่านขึ้นบ่า เขย่าๆวิ่งขึ้นชั้นบน ทุกคนร้องให้ตะโกนเรียกพ่อผมกันถ้วนหน้า เมื่อมั่นใจว่าช่วยชีวิตพ่อไม่ได้แล้ว คงได้ยินแต่เสียงร่ำไห้ของทุกคนทวีขึ้นเรื่อยๆ พี่โชควิ่งลงไปตะโกนหาลูกชาย พ่อผมจากไปด้วยความสงบ

.....ผมวิ่งตามพี่โชคลงไปช่วยตามหาหลานชาย **“เจ..เจ..เจ”** เสียงตะโกนของพี่โชคดังก้องอยู่ในหูผมตลอดเวลา ..... **“หนีเร็ว คลื่นมาอีกแล้ว”** มีเสียงหนึ่งตะโกนมาแต่ไกล เราทั้งคู่มองลงไปในห้องทะเล แนวคลื่นวิ่งเข้าหาฝั่งอีกครั้ง เราทั้งคู่กลับหลังหันวิ่งอย่างรวดเร็วขึ้นกลับมาบนบ้านชั้น ๒ กระวนกระวายว่าจะอยู่ได้หรือไม่ บนชั้นสองนี้....แต่เราก็ไม่มีที่ไปคลื่นกระทบฝั่งอีกครั้งไม่นานก็ลากซากปรักหักพังกลับลงทะเล แต่ครั้งนี้ไม่สูงมากนัก และไม่ถึงบ้านเรา.....เมื่อคลื่นสงบ พวกเราเร่งลงไปสำรวจเส้นทางเพื่ออพยพผู้รอดชีวิต แต่เรามีภาระมากเกินไป มีผู้สูงอายุ ๔-๕ คน มีคนตาบอด ๒ คน มีศพพ่ออีกหนึ่ง เราจะไปกันอย่างไร ผมเหลียวไปเห็นซากกระชังเลี้ยงปลาที่ถูกคลื่นซัดมาติดข้างบ้าน มีทั้งแผงเหล็ก ไม้กระดาน และก้อนโฟมขนาดใหญ่ **“เร็ว เราลงไปต่อแพเพื่อเคลื่อนย้ายอพยพออกจากที่นี่ให้เร็วที่สุด”** ผมตะโกนออกไป ผู้ชายทั้งหมด ๕-๖ คนลงไปเก็บโฟม เหล็ก และไม้ มาต่อเป็นแพ เสร็จอย่างรวดเร็ว **“เอาคนแก่ คนพิการ และศพพ่อขึ้นแพก่อน ที่เหลือถ้าเดินได้ให้เดินอ้อมขุมนี้ไป เจอกันที่วัด”** ผมกับพี่โชคและใครอีกสองสามคนช่วยกันว่ายน้ำลากแพข้ามขุมน้ำขนาดใหญ่หลังบ้าน เพื่อไปอีกฝั่งของขุมเหมืองซึ่งเป็นถนน ขณะนั้นพี่เขยผมขับรถ

กลับมาจากตลาด และเข้าหมู่บ้านไม่ได้ ซึ่งติดอยู่ที่ถนนตรงนี้พอดี เราเร่งอพยพทุกคน และศพพ่อ คนแก่ๆออกไปขึ้นรถ ส่วนใครเดินได้เดินไปก่อน **“ไปรวมกันที่วิทยาลัยการอาชีพ ตะกั่วป่าก่อนนะ แล้วค่อยว่ากัน”** ผมตะโกนบอกพี่เขย วิทยาลัยการอาชีพตะกั่วป่า มีลูกพี่สาวแม่เป็นอาจารย์ตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการอยู่ จะไปขออาศัยก่อน ผมและพี่ชายกับคนที่ยังมีพ้อมีแรงเดินกลับเข้าพื้นที่ไปหาหลานชายอีกรอบ...ก่อนคำเรารีบกลับไปวิทยาลัยการอาชีพตะกั่วป่า..เพื่อไปวางแผนจัดการเรื่องศพพ่อ เราโทรตามอา..ที่อยู่นครศรีธรรมราช ให้มารับศพพ่อไปทำพิธีที่จังหวัดนครศรีธรรมราชก่อนแล้วเราจะตามไป ทุกคนยื่นส่งศพคุณพ่อช่วงเที่ยงคืนกว่าๆ ด้วยจิตใจหดหู่ มีดแปดด้าน

ภาวะวิกฤติ...เปลี่ยนผ่าน...สู่ความยั่งยืน

๓ วันแห่งวิบากกรรม.....ปายวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๔๗ มีชายหญิง ๓-๔ คน แต่งตัวแปลกๆมีผ้าพันคอบ้าง นุ่งผ้าถุงบ้าง เดินเข้ามาหา “หวัดดีมาหาสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านน้ำเค็ม ไซ้เราหรือเปล่า” “ครับไซ้” ผมวางมือจากการยกของที่รับบริจาคอยู่ ปาดเหงื่อ “เราหาที่นั่งคุยกันหน่อยได้ไหมพวกพี่มาจากกรุงเทพฯ” “ได้ครับพี่ เอาใต้ต้นไม้ นั่นดีกว่า” ผมชวนทั้ง ๔ คนไปนั่ง และชวนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลอีกคนมาร่วมวงสนทนาด้วย คอยถามข่าวคราวกันอยู่สักพัก ก็มีคำถามจากผู้ชายผมยาวหนึ่งในนั้น **“เกิดเหตุขนาดนี้ แล้วเราจะทำอย่างไรกันต่อไปดี”**...ผมตอบทันที **“เอาคนมารวมอยู่ด้วยกันครับ ถึงจะดูแลทุกคนได้”** คำถามต่อมา **“แล้วเราจะทำอย่างไรถึงจะรวมคนได้ละ”** ผมตอบไปอีกว่า **“ทำส่วมกับห้องน้ำครับพี่”** คำถามต่อ **“ส่วมกับห้องน้ำจะทำให้คนมารวมกันได้จริงหรือ”** “รวมได้แน่นอนครับ” ผมรับคำอย่างหนักแน่น นั่นคือจุดจบของการเจรจา แล้วทั้งหมดขอตัวกลับ ก่อนกลับยังย้ำว่า ถ้าพรุ่งนี้มีห้องน้ำเราต้องไปพาคคนมารวมกันนะ ผมตอบตกลงในทันที และไม่ได้คิดอะไรมาก เพราะไม่รู้จัก ไม่รู้ว่าพวกเขาเป็นใคร จะทำอะไรได้

จุดเปลี่ยน..ก่อนหน้านั้น ๒ วันผมได้ตระเวนไปเยี่ยมศูนย์อพยพตามจุดต่างๆ เช่นที่ เขาสก ที่หน้าอำเภอ ในพื้นที่ภูเขา ในป่า ในวัด โรงเรียนต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจัดตั้งเป็นจุดอพยพ เมื่อพบผม เขาเข้ามาทักทายพร้อมทั้งตำหนิผมทุกเรื่อง เช่น ไปไหนมา ไม่ดูแลลูกบ้าน ไม่รับผิดชอบ เราเลือกมาให้เป็นผู้นำ อย่างนี้ อย่าหวังเลยว่าจะได้รับการเลือกตั้งอีก เราไม่มีน้ำอาบ เราไม่มีส่วม เราไม่มีที่นอน เราไม่รู้ข่าวคราวอะไรเลย คุณต้องดูแลเรา ภาระอันหนักอึ้งตกลงมาที่ผมทันที ทำให้ผมคิดหนักมาก และตั้งมั่นว่าจะไม่ไปไหน ไม่ไปทำพิธีศพพ่อ ต้องดูแลพี่น้องในหมู่บ้านที่บ้านแตกสาแหรกขาดก่อน แต่ผมจะไม่ไปเยี่ยมอีกแล้ว ผมไม่อยากถูกตำหนิอีก ผมจะตั้งมั่นอยู่ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง ใครมาปรึกษา ก็จะได้พบเจอ **“ต้องดูแลเขา เพราะเราเป็นหน้การเมือง เขาเลือกเรามา”** นี่คือหัวใจผม ในช่วงเวลานั้น

เช้าวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๗ ชุดเดิมกลับมาอีกครั้ง พี่ด้วง(จากมูลนิธิชุมชนไทย) พี่นง(สลัมสีภาค) พี่เล็ก (พอช.)..... ทั้งหมดชวนผมไปหาสถานที่จัดตั้งศูนย์พักชั่วคราว เราเดิน

ไปข้าง ๆ บริเวณที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง เป็นพื้นที่ของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ มีบริเวณกว้างพอที่จัดตั้งศูนย์พักได้ เราเริ่มวางผังพื้นที่ที่พักชั่วคราวอยู่ตรงไหน ทางเดินที่ตรงไหน พื้นที่ส่วนกลางตรงไหน ห้องอาบน้ำ ห้องส้วมตรงไหน เอากระดาษวาด ๆ พวกผมงง ทำอะไรไม่ถูกเลย ประมาณ ๑๐.๐๐ น. วัสดุอุปกรณ์การทำส้วมก็มาถึง แล้วเจ้าหน้าที่ซึ่งดูแลพื้นที่อยู่ก็เดินเข้ามา **“พี่เครื่องจักรใช้งานได้ไหม พื้นที่นี้ชาวบ้านจะตั้งศูนย์พักได้ไหม ต้องขอใคร”** ผมจึงถามแก้ทันที แกบอก **“เครื่องจักรใช้ได้ ขอให้มือน้ำมัน สถานที่ขออนุญาตจังหวัด หรืออำเภอก็น่าจะได้”** เมื่อมีข้อมูล เราจึงแบ่งงานกัน ผมได้รับมอบหมายให้ไปอำเภอ และมีคนไปซื้อน้ำมัน ผมขึ้นไปหานายอำเภอ นายชะลอศักดิ์วานิชเจริญ **“นายครับ ผมมาขอใช้พื้นที่เพื่อเป็นศูนย์พักชั่วคราวผู้ประสบภัยบริเวณข้างองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง เป็นพื้นที่ของกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ครับ”** นายอำเภอตอบในทันที **“สถานที่ราชการ ประชาชนกำลังเดือดร้อนหยุดได้หมด”** ผมรีบกลับมาดำเนินการในทันที ....

ศูนย์พักชั่วคราว.....บททดสอบผู้ประสบภัย

เมื่อคืนผมไปนอนที่หน้าอำเภอมา เข้าวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๔๘ ผมมาที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วงแต่เช้ามาถึงเห็นสิ่งที่เปลี่ยนไป คือ เริ่มมีคนมาร่วมสร้างห้องน้ำ ห้องส้วม เราเริ่มทุกอย่างพร้อมกัน มีคนเริ่มทางเดินที่ โดยมีการออกแบบผังการวางระบบทุกอย่างเพื่อป้องกันปัญหาระบบน้ำเสีย สุขอนามัย ผมจึงไปชวนชาวบ้านที่หน้าอำเภอให้มาอยู่ที่ศูนย์ฯ โดยเริ่มไปติดต่อชาวบ้านที่หน้าอำเภออีกครั้ง คราวนี้ชาวบ้านเริ่มถามผมว่า มีที่นอนหรือเปล่า มีห้องน้ำห้องส้วมหรือเปล่า เมื่อผมบอกว่ามีทุกอย่าง แต่อาจต้องไปช่วยกันสร้าง พวกเขายืนยันที่จะมา ผมพยายามประสานให้รถทหารไปรับคนที่หน้าอำเภอ ทหารที่รับผิดชอบตอบกลับมาว่า **“ผมต้องขออนุมัตินายไปที่ส่วนกลางก่อน”** เราเลยตัดสินใจเช่ารถ ๖ ล้อ ที่มาบริจาคของ เพื่อไปรับคนจากที่ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ร่วมกันในศูนย์พักชั่วคราว กลุ่มแรกที่เข้ามา คือ กลุ่มคนชวยตกปูโดยการนำของ“ปาน” ปานมาถึงส่งเสียงดังเอะอะ สั่งการให้ชาวบ้านทางเดินที่ ทุกคนช่วยกันก๊อกลูกจอบ กลุ่มต่อมาเป็นมอแกรน โดยมีทีมพี่“ประธาน” เป็นกำลังหลักในการก่อเกิดศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง

การรวมคนมาอยู่ที่ศูนย์พักชั่วคราวที่กรมทรัพย์ที่ติดกับอบต.บางม่วง เป็นเรื่องยากมากพอสมควร เพราะชาวบ้านไม่เชื่อมั่นว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มาแจกเงินสิ่งของบริจาค หรือความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐ ผม ปาน และพี่ประธานพยายามเกลี้ยกล่อม ทำความเข้าใจ ชาวบ้านและหน่วยงานที่มาช่วยเหลือ รวมถึงกับการประสานกับอำเภอให้ส่งหน่วยงานมาร่วมดูแลศูนย์ฯ รับเรื่องร้องเรียนในศูนย์ฯ จนตกลงกันได้ คนจึงเริ่มทยอยมาอยู่ที่ศูนย์พักชั่วคราวมากขึ้น โดยครั้งแรก พอช. ส่งเดินที่สนามมา ๕๐๐ หลังแต่ไม่เพียงพอให้คนอยู่ ต้องใช้เดินที่ใหญ่กว่าอีกประมาณ ๑๐๐ หลัง รวมคนประมาณ ๓,๐๐๐-๓,๕๐๐ คน

ศูนย์พักชั่วคราวเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะมีการออกแบบผังบริเวณการอยู่ร่วมกัน อย่างเป็นระบบซึ่งจะใช้กติกาจัดระบบตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่ร่วมกัน ใครมาก่อนอยู่ก่อน โดยการ จัดเป็นหมู่เหมือนหมู่ลูกเสือ สิบครอบครัวมีหัวหน้าหนึ่งคน และสิบหมู่เป็นหนึ่งหมวดหรือ โซน ส่งตัวแทนจากทุกหมู่มาทำหน้าที่ส่วนกลาง ซึ่งกำหนดขึ้นร่วมกัน เช่น ทีมบริหารจัดการ ทีมรักษาความปลอดภัย ทีมแม่ครัว ทีมสุขอนามัย.....ทีมประสานงาน โดยจะประชุมกันทุกวัน เพื่อสรุปปัญหา หาแนวทางแก้ปัญหา และหาองค์การสนับสนุน พร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษาเพื่อ แก้ปัญหาของศูนย์พักชั่วคราว การจัดศูนย์พักชั่วคราวให้เป็นระบบและพัฒนาไปจนถึงการตั้ง กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ การบริหารจัดการผู้เข้ามาช่วยเหลือบริจาคต่างๆ การพัฒนาที่อยู่อาศัยจากเต็นท์ เป็นบ้านชั่วคราว

ช่วงนี้ หัวใจหลักอยู่ที่การพัฒนาคนจากผู้ประสบภัยให้กลายเป็นผู้ที่ลุกขึ้นมาบริหารจัดการ จัดการตนเอง ช่วยเหลือกันเอง และช่วยเหลือผู้อื่น จากการทำมีคนทำงานจากมูลนิธิชุมชนไทย และพอช. ได้เข้ามาสนับสนุน ให้เกิดศูนย์พักชั่วคราวที่เป็นระบบ ทีมประสานงานในขณะนั้นมี โจทย์ท้าทาย **“เราจะร่วมงานกับคนเหล่านี้ที่เป็นคนนอก ซึ่งพวกเราไม่เคยรู้เบื้องหลัง ไม่เคยรู้จักองค์การพัฒนาแบบนี้มาก่อน ระบบแบบนี้ไม่เคยเกิดขึ้นในบ้านเรา แล้วอะไร ละที่ทำให้เราเชื่อและร่วมมือ”** การลงมือปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาและดำเนินการโดยการ ประชุมทุกวัน ทำให้พวกเราเริ่มมองเห็นบทบาทของกันและกัน มองเห็นงานที่ทำร่วมกัน มอง เป็นปัญหา และแนวทางแก้ปัญหาในชุมชน การทำป้ายแขวนคอว่าใครทำหน้าที่อะไร ใครตำแหน่งไหน เป็นจุดเปลี่ยนบทบาทของคนในช่วงวิกฤต และทำให้เรารับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทที่ได้รับมอบหมาย **ผมได้รับตำแหน่งผู้ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม**

เมื่อศูนย์พักชั่วคราวจัดระบบลงตัวได้ระดับหนึ่งแล้ว เย็นวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๔๘ ผมได้แอบหนีออกจากศูนย์พักชั่วคราว โดยไม่บอกกล่าวใครเลยเพื่อไปจัดการงานศพพ่อต่อที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ผมหายไป ๔ วัน แล้วผมก็กลับมารับภาระตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันนี้ ใน คินวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๔๘ ในการประชุมใหญ่ ได้มีข้อเสนอติกาการอยู่ร่วมกันในที่ประชุม ว่า ห้ามดื่มเหล้าในศูนย์พักชั่วคราว แต่มีคนแย้งว่า **“คุณไม่เข้าใจความรู้สึกผมหรือก บ้านผมเคยอยู่กัน ๙ คน ในครอบครัว แต่วันนี้มีผมเหลืออยู่คนเดียว ผมจะหลับตาลง ได้อย่างไร ถ้าคุณเป็นผม คุณจะทำอย่างไร ผมไม่เห็นด้วย”** ข้อเสนอในที่ประชุมจึงเป็นว่า ขอให้ระมัดระวัง และลดปริมาณของคนดื่มในศูนย์พักชั่วคราว

จากชุมชนบ้านน้ำเค็ม....เป็น “เครือข่ายผู้ประสบภัยสีนารี”

กว่า ๑ เดือนที่พวกเราได้พยายามจัดระบบภายในศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ซึ่งในช่วง นั้นพบว่ามีปัญหาบางอย่างที่เข้ามากระทบกับชุมชนผู้ประสบภัย เช่น ของบริจาคที่ถาโถมมาที่ ศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง แต่หลายชุมชนผู้ประสบภัยกลับไม่มีแม้กระทั่งน้ำดื่ม ข้าวสาร อาหารแห้ง นมเด็ก เราจึงรับบริจาคสิ่งเหล่านี้ในศูนย์พักชั่วคราว เอาไปบริจาคต่อให้เพื่อน ผู้ประสบภัยที่อื่น เราพบว่าพี่น้องผู้ประสบภัยบางกลุ่มได้ถูกไล่รื้อ กีดกัน ไม่ให้เข้าพื้นที่ชุมชน

ทั้งเข้าไปหาศพ เข้าไปสร้างบ้าน เราจึงได้รวบรวมผู้ประสบภัยต่างๆเหล่านี้ ซึ่งมีทีมที่ปรึกษาเป็นคนประสานงานให้เกิดการเชื่อมโยง และช่วยเหลือกันในเบื้องต้น

ในวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๔๘ ได้มีการนัดประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานในเดือนที่ผ่านมา แล้วเรารู้ว่ามีพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือเลย เช่น บ้านในไร่ ซึ่งอยู่ด้านในห่างจากถนนใหญ่เข้าไปประมาณ ๕ กม. ชาวบ้านยังไม่มีเสื่อ ไม่มีผ้าห่ม ไม่มีนมให้เด็ก ไม่มีมุ้ง ไม่มีข้าวสาร และอีกหลายชุมชน แล้วข้อสรุปของที่ประชุม(โดยมีชุมชนที่เข้าร่วมทั้งหมด ๑๘ ชุมชน) จัดทำข้อเสนอร่วมกันต่อรัฐบาล ในแนวทางการแก้ปัญหาของชาวบ้าน ที่ประชุมยังมีข้อเสนอให้ทุกพื้นที่ช่วยกันบริจาค ของบริจาคที่ได้รับมาต่อไปยังชุมชนอื่นเป็นเรื่องใหม่ที่ส่งสัญญาณว่า พวกเขาจะดูแลซึ่งกันและกัน

จากครั้งแรกของการประชุมในนาม เครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ พวกเราก็ประชุมกันทุกเดือน และยังมีสมาชิกชุมชนผู้ประสบภัยเพิ่มขึ้นเรื่อย การประชุมแต่ละครั้งจะมีข้อเสนอกับนโยบาย ซึ่งผู้แทนรัฐบาลจะลงพื้นที่กระจายอยู่ในทุกจังหวัดช่วงนั้น การเจรจาต่อรองจึงเกิดขึ้นในทุกช่วงขณะ เช่น การเจรจาเพื่อให้ผู้ประสบภัยกลับเข้าไปอยู่ในพื้นที่เดิมก่อน การสร้างบ้านให้ชาวบ้านออกแบบบ้านเอง เป็นต้น

รองนายกรัฐมนตรี พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เดินทางมารับข้อเสนอของเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ ที่ศูนย์พักชั่วคราวบางม่วง ซึ่งเป็นครั้งแรก ผู้ประสบภัยทุกคนตื่นเต้นมากที่ได้พบและพูดคุยกับรองนายกรัฐมนตรี และรองนายกรัฐมนตรีให้นโยบายผ่านสื่อมวลชนว่า “ผู้ประสบภัยทุกคนมีสิทธิ์ที่จะอยู่ในที่ดินเดิมได้” หลังจากการเจรจาจบลง ผู้ประสบภัยจึงกลับไปยึดพื้นที่เดิมของตนเอง สร้างบ้าน สร้างชุมชนทันที

วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘ วันประวัติศาสตร์ของพวกเราอีกครั้ง เมื่อเราเชิญรองนายกรัฐมนตรี เข้าเยี่ยมชุมชนหาดแหลมป้อมด้วย การที่ผมได้นั่งทานข้าวโต๊ะเดียวกับรองนายกรัฐมนตรี เป็นการสร้างพลังใจอย่างมากว่า สิ่งที่ทำมาทั้งหมดเป็นเรื่องใหม่ และทำแล้วเมื่อเจอปัญหา ยังมีช่องทางแก้ไขปัญหา เมื่อมีข้อเสนอกับนโยบาย เรายังสามารถได้พูดได้คุยตัวเป็นๆ ถึงระดับรองนายกรัฐมนตรี วันนี้นั่งทานข้าวโต๊ะเดียวกัน ผมมีพลังที่จะเดินหน้าต่ออย่างบอกไม่ถูก การรวมพลังในวันนี้ด้วยการจัดงานใหญ่ขึ้นที่โรงเรียนตะกั่วป่า “เสนาหูกุล” เพื่อนำเสนอสิ่งที่เครือข่ายได้พยายามฟื้นฟูชุมชนมาด้วยชุมชนเอง และมีข้อปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง ที่รัฐบาลต้องแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการของชาวบ้าน งานนี้เป็นงานแรกที่แสดงพลังของพี่น้องเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิได้มากถึง ๑,๕๐๐ คน และมีภาคส่วนราชการร่วมงานมากมาย โดยการสนับสนุนของทีมที่ปรึกษา

จากเต็นท์พัก...พัฒนาสู่บ้านชั่วคราว

คำคืนหนึ่งของปลายเดือน มกราคม ๒๕๔๘ ปาน ศักดิ์ดา โทน พี่ประธาน ผม พี่เล็ก(พอช.) และพี่นง ได้เรียกประชุมแกนนำทั้งหมดกว่า ๒๐๐ คน คืนนั้น พี่นงเปิดประชุมด้วยความไม่มั่นใจกว่าคืนนี้จะเป็นอย่างไร ว่าด้วยเรื่องการสร้างบ้านพักชั่วคราว “เราคงต้องอยู่

ที่นี้อีกนาน อย่างน้อย ๖ เดือน เราควรจะต้องสร้างบ้านพักชั่วคราวขึ้น ไม่ใช่เราจะนอนเต็นท์แบบนี้ นานขนาดนั้น เราคงอยู่ไม่ได้ ใครมีความเห็นอย่างไรบ้าง” ฟีนิงเปิดประเด็น หลายคนก็พูดแลกเปลี่ยนกันจนได้ข้อสรุปว่า เราต้องสร้างบ้านพักชั่วคราว เป็นบ้านไม้แบบแถว แถวละ ๑๒ หลัง จึงช่วยกันวาดแบบบ้าน สุดท้ายมีคำถามว่า “เราอยากได้บ้านชั่วคราวครบอาจารย์ แต่ใครจะมาสร้างให้เรา” ชาวบ้านยกมือขึ้นถาม ฟีนิงย้ำว่า “บ้านเรา เราต้องสร้างเอง” หลายคนเริ่มลุกขึ้นไม่พอใจ เสียงโหวกเหวก โวยวายเริ่มดังขึ้นเป็นระยะ “สร้างเองก็ได้ แต่ขอค่าแรงวันละ ๓๐๐ บาท เพราะเราเป็นผู้ประสบภัย เราไม่มีเงิน” เสียงหนึ่งดังขึ้นมาจากด้านหลัง ฟีนิงโกรธมาก แกล้งถามว่า “บ้านใคร ใครอยู่ ถ้าเอาค่าแรง ไม่ต้องทำเล็ก กลับบ้าน ให้อยู่อย่างนี้แหละ” แล้วฟีนิงก็เริ่มเก็บของ ผมจึงเข้าแทรกกว่า “ให้พี่น้องผลัดกันมาช่วยออกแรงสร้างบ้าน และพวกเราอยู่เอง เราไม่ทำ ใครจะมาทำให้ หรือเราจะอยู่อย่างนี้” แล้วมีคนยกมือสนับสนุนว่า “ทำก็ทำ ว่ามาจะทำอย่างไร แบบไหน” ฟีนิงจึงเริ่มต้นกระบวนการวางแผนในการสร้างบ้านชั่วคราวต่อ จัดทำแผนที่ผังชุมชนขึ้นมา วางแผนจัดลำดับการสร้างบ้าน ทีมช่าง ทีมแรงงาน กำลังคนแต่ละวันผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาช่วยกันสร้างบ้าน

แล้วบ้านชั่วคราวชุดแรกก็สร้างเสร็จ ด้วยกำลังจากผู้ประสบภัย แรงสนับสนุนเพิ่มเติมจากเครือข่ายแผนชีวิตชุมชนภาคใต้ ตชด. ตำรวจ อาสาสมัครมากมาย โดยใช้งบจากพอช. เมื่อบ้าน ๒๔ หลังแรก ๒ แถว สร้างเสร็จ ปัญหาก็เกิดขึ้นอีก เมื่อทุกคนอ้างว่าเดือดร้อนและอยากเข้าไปอยู่บ้านชั่วคราวก่อน เย็นวันนั้น เราจึงเรียกประชุมใหญ่ เพื่อแก้ปัญหาและจัดลำดับความสำคัญว่า ใครควรได้เข้าอยู่บ้านพักชั่วคราวก่อน ถกเถียงกันเป็นเวลานานไม่อาจหาข้อสรุปได้ เสียงหนึ่งดังขึ้น “ป้าว่า ให้เด็กอ่อนเข้าอยู่ก่อนเถอะ เด็กยังอยู่อีกนาน ส่วนคนแก่อย่างป้าอยู่ไม่นานแล้ว ไว้ทีหลังก็ได้” ประโยคที่ออกจากปากป้าแก่ๆ คนหนึ่งที่นั่งฟังมานาน มีผู้ยกมือสนับสนุนมากมาย จึงถือเป็นข้อตกลงได้คือ ให้เด็กอายุต่ำกว่า ๖ เดือนเข้าไปอยู่ก่อน โดยเรียงจากอายุน้อยสุดเป็นโซนเด็กอ่อน และให้ผู้สูงอายุที่ เกินอายุ ๗๐ ปี เข้าเป็นกลุ่มที่ ๒ ต่อมาก็ให้ผู้ป่วยที่ได้รับบาดเจ็บ ที่ออกมาจากการรักษาพยาบาล(ช่วงนี้ยังอยู่โรงพยาบาล) ต่อด้วยกลุ่มแม่หม้าย กลุ่มพ่อหม้าย และสุดท้ายคือครอบครัวที่กีดขวางการก่อสร้างบ้านพักชั่วคราว ถือว่าเป็นทางออกและเป็นแนวจัดการบริหารบ้านพักชั่วคราวได้อย่างมีระบบในตอนหลัง สรุปว่าประสบการณ์เกิดขึ้นจากการทำ

บทเรียนราคาแพง.....พัฒนาเป็นกองทุนหมุนเวียน

ในช่วงแรกของการจัดตั้งศูนย์พักชั่วคราว เรานั่งมองคนมาบริจาคเงินในศูนย์พักชั่วคราว คนแล้วคนเล่า กลุ่มแล้วกลุ่มเล่า ที่มีคนเข้ามาแจกเป็นรายวัน รายชั่วโมง สั่งให้ผู้ประสบภัยเข้าแถวบ้าง นั่งลงบ้าง หรือบางครั้งต้องแสดงละคร โดยนั่งที่ประตูเต็นท์แล้วทำหน้าเศร้าๆ ก็จะได้เงินบริจาคมาก บางคนได้รับเงินบริจาควันละ ๕๐๐ -๑๐,๐๐๐ บาทต่อครอบครัว แต่ก็ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกพอกับเงินบริจาคเลย แล้วเราในฐานะคณะกรรมการศูนย์

ก็คิดว่าจะทำอย่างไร ที่จะทำให้คนไม่ทะเลาะกัน เท่าเทียมกัน จึงมี มติ ในที่ประชุมของคืนหนึ่ง ให้จัดตั้งกล่องรับบริจาคเข้ากองกลาง

บทเรียน ราคา ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท ความผิดพลาดเป็นบทเรียนสำคัญสำหรับ คณะกรรมการอีกครั้ง บทเรียนราคาแพงเพราะเราได้รับบริจาคเงินกองกลางได้ล้านกว่าบาท เมื่อเอาเข้าหารื้อที่ประชุมใหญ่ประจำวัน ชาวบ้านในที่ประชุมมีข้อเสนอให้แบ่งเงินเท่าๆ กัน คณะกรรมการก็ต้องยอมเพราะเป็นมติที่ประชุม ขณะนั้นท่านกำนัน ผู้ใหญ่ กุญ สมชิก อบต.ศักดิ์ เป็นคนเปิดบัญชี กำหนดเป็นผู้แจกเงินให้ชาวบ้านครอบครัวละ ๕๐๐ บาท ซึ่งอาจมีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะพวกเราไม่พอใจว่ารับบริจาคมาแล้วคนอื่นพาไปแจก เพื่อเอาหน้า แต่ผลสะท้อนกลับมา “กำนัน” ถูกกล่าวหาอย่างมากมาย เพราะมีชาวบ้านหลาย ครอบครัวที่ไม่ได้เงินและแล้วปัญหาที่ลุกลามเป็นความขัดแย้งของกำนันกับชาวบ้านในหลาย ประเด็น

ปิดกล่องรับบริจาค คิดใหม่จะทำอย่างไรให้ยั่งยืน จนต้องเอาหารื้อในที่ประชุม โดยมีข้อสรุปว่า ปิดการรับบริจาคกองกลาง จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเตรียมการพัฒนาเป็น กองทุนหมุนเวียน โดยมอบหมายให้ทีมประสานงานเจรจากับผู้มาบริจาคว่า ชาวบ้านต้องการ บริหารเงินบริจาค ให้เป็นกองทุนหมุนเวียนเพื่อส่งเสริมอาชีพ จึงมีหลายหน่วยงาน หลาย องค์กรที่เห็นด้วย แต่หลายองค์กรที่ไม่มีความมั่นใจในการทำงานของคณะกรรมการชาวบ้าน ก็ ยังขอเงินแจกด้วยตัวเอง แล้วก็ต้องกลับมาระบายกับคณะกับกรรมการว่าแจกเงินให้ ชาวบ้านไม่ครบทุกครอบครัวถูกชาวบ้านต่อว่ากลับมาบ้าง ผู้บริจาคบางคนถึงกับร้องให้ กลับไปเลยที่เดียว

จากสภากาแพ.....ถึงธนาคารชุมชนบ้านน้ำเต๋ม

หกโมงเย็นของวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๔๘ ตอนประชุมคณะกรรมการ ที่ประชุมเริ่ม เห็นถึงเงินบริจาคแบบปัจเจกบุคคลแล้วว่า ไม่สามารถอยู่อย่างยั่งยืนได้เลย จึงคิดที่จะตั้ง กองทุนหมุนเวียน โดยเริ่มจากกลุ่มแรกคือกลุ่มสภากาแพ โดยการลงทุนร่วมกันคนละ ๑๐๐ บาท ได้ ๓๒ หุ้่น รวมเป็นเงิน ๓,๒๐๐ บาท เราจึงเปิดเป็นสภากาแพชุมชนสายสัมพันธ์ สภา กาแพเป็นเครื่องมือที่ให้เราทำที่นึ่งคุยกัน แลกเปลี่ยนกัน แล้วเอาปัญหาที่เกิดขึ้นมาคุยกัน หาทางแก้ไขร่วมกัน ยังมีเวลาคุยเรื่องแนวทางการแก้ปัญหาคร่าว ๆ ก่อนด้วย ขณะเดียวกันก็ เริ่มมีการคิดถึงเรื่องกลุ่มอาชีพ โดยกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังเป็นกลุ่มแรกที่เกิดการรวมตัว ใช้ การออมทรัพย์เป็นเครื่องมือในการรวมคน และร่างกติการ่วมกัน จนได้รับบสนับสนุนครั้งแรก จาก พอช. เริ่มต้นมีสมาชิกทั้งหมด ๒๑ คน ทุกคนยินดีที่จะเลี้ยงปลาในกระชังเพราะเป็นอาชีพ เดิมของเขา และยินดีคืนเงินกลับไปให้กับกองทุนหมุนเวียน ๕๐ % เป็นเงินหมุนเวียนในกลุ่ม ๕๐ % เมื่อมีกลุ่มแรกก็มีกลุ่มที่ ๒,๓,๔,..... ต่อไป

การทำโครงการจากผู้เดือดร้อนโดยการรวมกลุ่มความต้องการขึ้นมา พร้อมทั้งจัดตั้ง ระบบออมเงินของกลุ่มตนเองขึ้น จากการรวมกลุ่มหลาย ๆ กลุ่ม ทำให้ผู้สนับสนุนเห็น

ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยให้แต่ละกลุ่มคิดเองแล้วเขียนเป็นโครงการเสนอคณะกรรมการ ศูนย์ประสานงาน เมื่อคณะกรรมการพิจารณาแล้วจึงประสานต่อไปยังแหล่งทุน โดยวิธีนี้จะนำเงินไปใช้อย่างอื่นให้ผิดวัตถุประสงค์ไม่ได้ ทำให้ก่อเกิด “ศูนย์ประสานงานชุมชนบ้านน้ำเค็ม” ขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นร่าง แล้วกลุ่มอาชีพก็เกิดขึ้นมาเรื่อยๆ จาก ๑ เป็น ๒๐ กลุ่มอาชีพ

๑๐๐ วันสีนามิ เป็นวันที่**ธนาคารชุมชนบ้านน้ำเค็ม** เปิดตัวครั้งแรก (วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๔๘) ธนาคารชุมชนเป็นกระบวนการจัดระบบการเงินเพื่อให้มีระบบการบริหารจัดการที่มีรูปแบบและถูกต้องตามหลักการบริหารการเงิน เพราะเมื่อเกิดกลุ่มอาชีพหลาย ๆ กลุ่มขึ้น ซึ่งทำออมทรัพย์กลุ่มอาชีพทุกกลุ่ม ทำให้มีเงินออมจำนวนมาก แต่ไม่มีระบบการจัดการ จึงรวมตัวกันก่อตั้งธนาคารชุมชนบ้านเค็ม

จากอาชีพประมง...ก่อเกิดอยู่ซ่อมสร้างเรือ

เรือประมงของพวกเราที่มีอยู่ราว ๔๒๐ ลำ เป็นเรือประมงพื้นบ้าน ๓๕๐ ลำ พังโดยสิ้นเชิงหรือหายไปกว่า ๓๐๐ ลำ ในนั้นเป็นเรือจดทะเบียนเพียง ๘๐ ลำ ได้รับค่าชดเชยจากรัฐลำละ ๖ หมื่นบาท ส่วนที่เหลือต้องรออุทธรณ์ ก็คาดว่าคงได้ราว ๔ หมื่นบาท แต่เรือลำหนึ่งๆ ชาวน้ำเค็มส่วนมากที่ใช้กันขนาด ๒๕ ตัน ราคาที่สร้างใหม่รวมเครื่องประมาณแสนห้าหมื่นบาท แล้วจะทำอย่างไร

“ก็รอรับความช่วยเหลือจากผู้มีน้ำใจ แล้วพวกเขาจะช่วยพวกเราอย่างไร เขาจะรู้ได้อย่างไรว่าพวกเราคนที่ใช้เรือแบบไหน แล้วจะไปแจกใคร อย่างไร ไม่ให้พวกเราขัดใจทะเลาะกันเองอีก” เป็นคำถามที่พวกเรา ทั้งผู้นำและชาวบ้านน้ำเค็ม ได้ขบคิดในวงสภากาแฟทุกเย็นหรือยามว่าง โดยปฏิบัติการช่วยเหลือเรื่องเรือก็เริ่มมีมาเรื่อยๆ มีฝรั่งมาตั้งหน่วยซ่อมเรือที่พอซ่อมได้ที่ทำบริษัท และมูลนิธิศุภนิมิต มาสร้างเรือเล็กให้ที่โรงเรียน มีผู้นำเรือไม่รู้สร้างที่ไหนมาบริจาค และก็ยังเป็นผู้มาสัญญาว่าจะให้อยู่เนืองๆ

“เรือที่บริจาคมา เราก็ตีรับด้วยน้ำใจ แต่ขอแสดงความรู้สึกบ้างว่า มันใช้ไม่ได้จริงๆ บางคนรับมาแล้วต้องไปขายต่อ ก็เพราะลำบากใช้ อยากจะได้เรือที่สามารถฝากชีวิตไว้ อย่างมั่นใจ ขณะที่อยู่กลางทะเล ผมไม่มีเรือหรือก แต่มีคนมาบังคับให้ผมรับเรือไว้ เพราะเขาอยากจะให้ ผมไม่รู้จะเอาไปทำไมเพราะไม่ใช่แน่ ๆ แต่ก็ต้องรับ เพราะเขาบังคับให้” ชาวบ้านคนหนึ่งเล่า

กลุ่มเรือหัวโทงสีนามิ เป็นกลุ่มชาวประมงที่ต้องการเรือประมงจริงๆ ที่ไม่คิดจะรอรับของฟรี ร่วมกันต่อเรือหัวโทงขึ้นมาใหม่ เพื่อทดแทนเรือลำเดิมที่เสียหายไปกับสีนามิ **อยู่สร้างเรือ**ของคนน้ำเค็มจึงเริ่มขึ้นในที่ศูนย์พักชั่วคราวบางม่วงอย่างเอิกเกริก คือเป็นโรงใหญ่กลางชุมชน เป็นการก่อเกิดของอยู่เรือครั้งแรกขึ้นในศูนย์พักชั่วคราวเมื่อต้นเดือนมีนาคม โดยมีเครือข่ายความร่วมมือพื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน เข้ามาสนับสนุนด้านการเงิน เพราะทางคณะกรรมการชุมชนสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ก่อนแล้ว ดังนั้นการเข้ามา

ของพี่น้อง ภาคภูมิ จึงถือว่าเป็นการประสานแหล่งทุนในการสนับสนุนการซ่อมสร้างเรือ เป้าหมายครั้งแรกตั้งใจว่าจะต่อตามจำนวนสมาชิก ๕๐ คน แล้วอุ๊ก็เริ่มต่อเรือจากช่างในชุมชนที่เหลืออยู่ และพี่น้องจากสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านมาช่วย อุ๊เองก็มีเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนภาคใต้มาช่วยกันสร้างด้วย กว่าจะเริ่มได้ก็ยากเหมือนกัน

สมาชิกเข้ามาในอุ๊เรือขวกไขว่ เสียงเลื้อย กบ ค้อน ขวาน ลั่นไปหมด การประกอบเข้าไม้แผ่นยาวงามทำกันอย่างที่เรียกว่าใครเห็นเป็นประทับใจ กลายเป็นจุดสนใจหลักและได้ขับเคลื่นขยายเข้าสู่พื้นที่น้ำเค็ม เมื่อคนน้ำเค็มคิดทำให้ครบวงจร คือ ทั้งอุ๊ซ่อมสร้างเรือ อุ๊ทำแท่น อุ๊ซ่อมเครื่อง โรงทำเครื่องกว้านอวน กระทั่งโรงทำวงกบบานหน้าต่างประตูบ้าน โดยการประสานสนับสนุนของ เครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่ง ด้วยการสนับสนุนงบประมาณจากหลากหลายฝ่าย ทั้งเครือซิเมนต์ไทย ไทโยต้า DOW CHEMICALS สถานทูตนอร์เวย์ JVC สมาคมบริษัทหลักทรัพย์ และสภาธุรกิจตลาดทุนไทย

สร้างบ้าน...สร้างชุมชน...สร้างความมั่นคง

รัฐบาลประกาศจะสร้างบ้านให้ทุกคนครบถ้วน ที่มีเอกสารสิทธิที่ดินเป็นของตนเอง โดยมอบหมายให้ทหารเป็นหน่วยสร้างบ้าน ซึ่งมีแบบบ้าน ๒ แบบคือ ขนาด ๖*๖ เมตร และขนาด ๔*๙ เมตร โดยผู้ประสบภัยรอหิวกระเป๋าเข้าอยู่ได้ทันที หากครอบครัวไหนมีสมาชิกเกิน ๕ คนจะสร้างให้ ที่พัรุเต็ยว(ห่างจากบ้านน้ำเค็ม ๑๐ กิโลเมตร) หรือสร้างที่บางม่วงให้อีกหลัง (ห่างจากน้ำเค็ม ๔ กิโลเมตร)

“หน่วยเหลือเกินกับบ้านใหม่ให้พวกเรา ตอนแรกบอกว่าห้ามสร้างหากไม่มีกรรมสิทธิ์ หากอันตรายอยู่ใกล้ชายน้ำ จะสร้างให้ใหม่ที่นั่นที่นี้ หลายที่ก็ไกลไป ไม่รู้จะไปอยู่หรือทำกินกันอย่างไร คนประมงอย่างเราอยู่ไกลทะเลก็หมดท่า หลายท่านก็จะให้อย่างนั้น อย่างนี้ โอ๊ย ยิ่งถ้าไม่เอาที่สร้างให้หลังละแสน จะได้เป็นเงินแค่สามหมื่น ไม่รู้คิดออกมายังไง สุดท้ายก็อย่างที่เห็นเป็นบ้านกล่องบ้าง บ้านกรงนกบ้าง แคบคับจนไม่รู้จะอยู่เข้าไปได้อย่างไร เอกชนสร้าง ปูพื้นแผ่นกระเบื้อง ฝรั่งมาติดป้าย ไอ้เรื่องผังหนีภัยให้รอดคลื่นไม่เห็นทำอะไร ทหารกำลังลุยสร้าง ๆ ลงไปเหมือนวางกล่องไม้ขีดใส่ น้ำเค็ม เป็นตรอกซอยไปหมด แถมป้ายชื่อชุมชนใหม่ที่ไม่ใช่บ้านเราก็ดำแล้ว มันเหมือนบ้านเขายังไงไม่รู้” คือคำปรับทุกข์ของคนน้ำเค็มที่จำต้องรับบ้านหลายร้อยหลังที่หลายท่านตามมามอบหลังส่งเหล่าทหารหลายร้อยคนมาสร้างให้ พวกเราที่มีสมาชิกประมาณ ๒๐๐ ครอบครัว ไม่เห็นด้วยกับแนวทางและแบบบ้านของทหาร จึงเริ่มเข้าสู่กระบวนการรวมกลุ่มต่อรองเจรจา จึงเกิดกลุ่มบ้านที่เป็นตัวอย่างให้เห็น

กลุ่มบ้าน ๒๓ หลัง

“ จะอยู่กันยังไง มีห้องเดี่ยว ๔ คูณ ๙ หรือ ๖ คูณ ๖ เมตรกับหนึ่งห้องน้ำเพียงพ่อแม่ลูกสองสามคนก็อยู่ยากแล้ว เขามีแค่ ๒ แบบ ใครเอาก้สร้างขวางที่ไปหมด

จะต่อเสริมเติมใหม่ก็ยาก ไม่มีมาถามมาดูหรือปรึกษาพวกเราเลย ” “เราไม่เอา
หรือ บ้านสร้างครั้งเดียว ต้องสร้างบ้านตามใจผู้อยู่สิ ใครจะร่วมด้วยกับผม เราต้อง
ร่วมมือกัน” ประยูร จงไกรจักร์ ชวนเพื่อนพี่น้อง พี่ ผู้ประสพภัย รวมสมาชิกได้ ๒๓ คน
เข้าไปเจรจาต่อรองกับทหารว่าเราขอออกแบบบ้านเอง ทหารจัดวัสดุอุปกรณ์ให้เรา และเราจะ
สร้างบ้านเอง คำตอบคือไม่ได้ เจรจาอยู่หลายวันจนสุดท้าย ทหารจะสนับสนุนอุปกรณ์ให้
หลังละไม่เกิน ๖ หมื่นบาท ทางทีมที่ปรึกษาจึงประสานการสนับสนุนจากแหล่งทุนมาให้อีก
หลังละ ๑.๔ แสนบาท ทำให้การออกแบบบ้านแบบมีส่วนร่วม และจัดตั้งกลุ่มสร้างบ้านเป็น
กลุ่มแรก โครงการนี้ ทำให้เราได้ผู้นำใหม่เพิ่มขึ้นมาหลายคน และยังคงเป็นผู้นำอยู่จนถึงทุก
วันนี้อีก ๕ คน กลุ่มนี้เป็นกลุ่มแรกที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ได้รับสิทธิสร้างบ้านจากทหาร
และรวมกลุ่มลงมือสร้างบ้านเอง

บ้านชอยตกปู

“ บ้านผมที่ชอยตกปูเป็นสะพานใต้ถุนสูง เด็กๆ พอได้ตกปูไปโรงเรียนได้
เขาก็จะให้ไปอยู่ที่ข้างนอก พี่ๆ จากสลัม ๔ ภาคกับเครือข่ายพาสถาปนิกชุมชนจาก
มหาวิทยาลัยขอนแก่นมากมาย มาออกแบบบ้านตามที่พวกเราอยากอยู่ พร้อมฝังสะพาน
และบริเวณชุมชน ตลอดชอยหน้าอยู่มาก แต่งบประมาณแสนเดียว ไม่พอ เพราะต้อง
ทำทั้งสะพาน ทั้งฐานราก ดีแต่ทางเครือข่ายฯ เขาพอจัดสรรงบประมาณที่ทางสมาคม
บริษัทหลักทรัพย์และสภาธุรกิจตลาดทุนไทยให้มา ได้พอ เรากะว่าจะให้เป็นชุมชน
ต้นแบบไม่เฉพาะน้ำเค็ม เอาให้เห็นสักที่ ที่ทำเป็นระบบบนความต้องการของเราเอง ”
ปาน - ปัญญา อนันตะกุล ที่เข้าร่วมงานในศูนย์ประสานงานชุมชนตั้งแต่ต้นบอกเล่า ชุมชน
ชอยตกปู จึงลงมือสร้างบ้านเป็นกลุ่มที่ ๒ และเนื่องจากให้รัฐไม่สามารถสร้างบ้านแบบอยู่ใน
ทะเลได้ บ้าน ๑๑ หลัง จึงถูกออกแบบและสร้างด้วยน้ำพักน้ำแรงของสมาชิกในชอย

กลุ่มคนไร้บ้าน

กลุ่มนี้มีสมาชิกมากกว่า ๑๐๐ คน เขาถูกตั้งคำถามมากมาย ว่า “คนไร้บ้านเป็น
อย่างไร ไร้บ้านจริงหรือ แล้วทำไมจึงไร้บ้าน ก็เห็นรัฐบาลสร้างบ้านให้ตั้งมากมาย
แล้วทำไมจึงยังมีคนไร้บ้านอีก”

ศักดา พรรณรังษี เป็นคณะทำงานศูนย์ประสานงานแต่ไม่มีที่อยู่อาศัย เขาอธิบาย
ว่า “เราเป็นคน que เข้าบ้านอยู่ในชุมชนบ้านน้ำเค็ม ดังนั้นเราเลยพยายามประสานกับ
หน่วยงานรัฐในช่วงแรกแต่ได้รับการปฏิเสธการช่วยเหลือ เพราะว่าไม่มีนโยบาย
ช่วยเหลือคนบ้านเช่า พวกเราจึงไม่มีสิทธิมีบ้าน” ผม ฟีนง (จำนง) พี่เล็ก(สมภพ) พี่ดวง
(ปรีดา) และศักดาพยายามรวมคนเข้าบ้านทั้งหมดได้ ๑๕๐ คน “พวกเราพยายามสำรวจ
ลงทะเบียน และออมทรัพย์ทุกคนและให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดที่จะหาวิธี
แก้ปัญหา ออมทรัพย์ได้ ๒ เดือน ก็มีคนลาออกประมาณ ๑๐๐ คน รัฐบาลเริ่มให้ความ

ช่วยเหลือคนเข้าบ้านแล้ว รัฐบาลสร้างบ้านถาวรที่อยู่นอกพื้นที่บ้านน้ำเค็มเป็นจำนวน
มากประมาณ พัน หลังเห็นจะได้ ถ้าไม่ให้กลุ่มเข้าบ้านอยู่ ก็ไม่รู้ให้ใครอยู่ แต่ต้องเสีย
ค่าเช่าที่ดินรายปี แต่ก็ยังมีคนลาออกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ” แต่พวกเราที่ยืนยันกับศักดิ์ว่า
“เราจะต้องสร้างบ้านเองให้ได้” สมาชิกคนหนึ่งเล่าว่า “ไม่รู้จะได้สร้างหรือเปล่ากลุ่มบ้าน
เช่า รอมาตั้งหลายเดือนแล้ว” แล้วสมาชิกก็ลดลงเรื่อย ๆ พวกเรามองว่าเป็นการทำงานที่
ยากลำบากหนักหนาที่จะให้คนเชื่อว่าจะสามารถหาเงินมาสร้างบ้านที่เป็นบ้านของตัวเองและ
ที่ดินของตัวเองให้กับสมาชิกกลุ่มได้ทุกคน ตาคม เป็นสมาชิกคนหนึ่งเข้ามาปรึกษากับผม
ว่า เมื่อไหร่จะได้สร้างบ้านเสียที รอมาตั้งนานแล้ว ผมถามตาคมว่า “ตาคมอายุเท่าไร
แล้ว” ตาคมบอก “๕๕ ปี” ผมถามต่อว่า “เคยมีบ้านหรือยัง” แกตอบว่า “เข้าบ้านเขา
มา ๓๐ ปี ยังไม่เคยมีบ้านเป็นของตนเอง” ผมบอกตาคมไปว่า “ตาคมรออีก ๖ เดือน
จะได้หรือเปล่า เพราะ ๕๕ ปีแล้ว ตาคมก็ไม่เคยมีบ้านสักหลัง จะได้บ้านแน่นอน แต่ตา
คมต้องทำเอง” ตาคมน้ำตาร่วงแล้วขอโทษผม จนได้รับคำตอบจากฟีนด์ ว่า “เราจะได้
ซื้อที่ดินเพื่อสร้างบ้านแล้ว ให้สมาชิกไปสืบหาว่าใครมีที่ดินขายบ้าง และมีจำนวน
พอที่จะสร้างบ้านให้กับสมาชิกหรือเปล่า” จึงมีการจัดประชุมกลุ่มชาวบ้านและกรรมการ
กลุ่มก็แจ้งให้กับสมาชิกทราบว่ามีที่ดินขายไร่ละล้าน ที่ประชุมเลยขอให้สมาชิกไปดูที่ดินก่อน
ว่าพอใจหรือเปล่า เมื่อสมาชิกพอใจในที่ดินแล้ว กลุ่มจึงแต่งตั้งกรรมการเจรจาต่อรอง ราคา
ลดลงเหลือไร่ละ เก้าแสน สมาชิกพอใจตกลงซื้อ โดยใช้เงินบริจาคของรัฐบาลเดนมาร์ก มาซื้อ
ที่ดินส่วนกลางของชุมชน เช่นถนน ที่ส่วนกลาง พร้อมทั้งกู้เงินจากพอช. เพื่อซื้อที่ดินสร้างบ้าน
ให้สมาชิก เพื่อชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของที่ดินและบ้าน โดยวิธีการผ่อนชำระเป็น
รายเดือน ระยะเวลา ๑๕ ปี วิธีการผ่อนชำระกับกลุ่ม และกลุ่มผ่อนชำระกับ พอช. โดย พอช.
สนับสนุนงบประมาณอุปโภค เมื่อกลุ่มที่ ๑ เดินหน้าไปได้เริ่มลงมือก่อสร้าง กลุ่มที่ ๒ ก็
เกิดขึ้นจากคนที่ยังตกค้าง ไร่ที่อยู่อาศัย หรือครอบครัวขยาย คนกลุ่มนี้กระจัดกระจายกันอยู่
ทั่วไปหมด เราเลยใช้วิธีการเดิม โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกทั้งสองกลุ่มจะช่วยกัน
สร้างบ้านของตนเองจนเสร็จ การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยยากสุด เพราะท่ามกลางกระแสความ
ช่วยเหลือที่ถาโถมเข้าใส่ ดึงคลื่นสึนามิ การรวมคนเพื่อลุกขึ้นมาสร้างบ้านสร้างเมืองเอง มันทำ
หาย ทิมคณะกรรมการชุมชน และที่ปรึกษาเป็นอย่างดี

ผมมองว่า “กระบวนการพัฒนาที่น้ำเค็ม เกิดขึ้นจากความตั้งใจของทีมที่
ปรึกษาที่คิดเรื่องความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นจากจิตใจจริง ๆ โดยใช้กลยุทธ์งาน
พัฒนาที่สั่งสมผ่านประสบการณ์มาของแต่ละคนไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี และนำมาปรับใช้
กับแกนนำในพื้นที่ โดยความตั้งใจของพี่เลี้ยงที่พยายามใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างมี
ส่วนร่วม และการเป็นเจ้าของปัญหาเอง ที่ผ่านมาเป็นบทเรียนราคาแพงที่สุดในชีวิตที่
แลกมาด้วยเลือด และน้ำตาของคนในชุมชน พวกเราไม่อยากจะเห็นเหตุการณ์เหล่านี้
เกิดขึ้นกับใครที่ไหนในโลกนี้อีกเลย สังคมนี้มีแต่การแข่งขันแย่งชิง การก่อเกิดของ
กระบวนการชุมชนจึงเป็นเรื่องยาก”

จากภัยพิบัติธรรมชาติ...สู่การรับมือภัยพิบัติจากนโยบาย

เมื่อโครงการขนาดใหญ่ลงมากกระทบกับชุมชน เราจึงใช้ประสบการณ์การเจรจาต่อรอง กัดไม่ปล่อย พร้อมทั้งความร่วมมือกับภาคี ในการปกป้องชุมชนให้พ้นจากผลกระทบ เมื่อลุ่มน้ำตะกั่วป่าเป็นแหล่งดีบุกขนาดใหญ่ที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง ตามหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ มีการทำเหมืองและผลิตโลหะดีบุกตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ราวยุคอารยธรรมกรีกแล้ว แหล่งดีบุกตะกั่วป่าจึงเป็นที่รู้จักของต่างชาติมาช้านาน การทำเหมืองดีบุกมีมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นช่วงล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก กิจการเหมืองดีบุกเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำตะกั่วป่าที่ผลิตแร่ดีบุกได้มากที่สุดในประเทศ ตะกั่วป่าจึงได้รับสมญานามว่า “นครหลวงแห่งดีบุก” และในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้สถาปนา “กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา” สังกัดกระทรวงเกษตราธิการขึ้น เพื่อกำกับดูแลกิจการเหมืองแร่ของประเทศ และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น กรมทรัพยากรธรณี ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยสรุปในช่วงเวลา ๑๑๖ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยผลิตแร่ดีบุกได้กว่า ๑,๖๐๐,๐๐๐ ตัน ในจำนวนนี้เป็นแร่ที่ผลิตจากลุ่มน้ำตะกั่วป่าประมาณ ๒๐ % หรือ ๔๘๐,๐๐๐ ตัน ที่ความสมบูรณ์แร่เฉลี่ย ๑ กิโลกรัม/ลูกบาศก์เมตร (ปัจจุบัน ความสมบูรณ์แร่เฉลี่ย ๓๐๐ กรัม/ลูกบาศก์เมตร ก็ทำเหมืองได้แล้ว)

บริษัท เค แชน แอนด์ รีซอสเซส คอร์ปอเรชั่น จำกัด จัดทำโครงการขุดลอกตะกอนลุ่มน้ำตะกั่วป่า มีเป้าหมายเพื่อเอาทรายไปสิงคโปร์ ๒๑ ล้านคิว โดยอ้างแก้ปัญหาหน้าท่วม ทั้งที่บริเวณแผนการขุดลอกตะกอนเป็นพื้นที่ป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรทางทะเลมากมาย ที่ชาวบ้านเรียก “ธนาคารทางทะเล” อยากกินหอยแครงก็ไปหากิน อยากกินปลากระบอกก็ไปลงอวนมากิน อยากกินหอยหวานก็ไปงมเอา อยากกินปูดำก็ไปตักเอา อยากกินกั้งก็ไปขุดเอา ริมป่า อยากหาเงินห้าหกร้อย ก็เอาอาหารทะเลไปแลกเอา คนทั้งอำเภอหากินบริเวณนี้ทั้งกลางวันกลางคืน แล้วเอกชนรายเดียวจะมาขุด ป่าชายเลนบ้านเรา!!

พวกเราเริ่มรวมตัวกัน เพื่อตั้งคำถามกับสังคม ถึงความเป็นมาของโครงการบ้าง ผลประโยชน์บ้าง ว่าใครได้ใครเสีย เราได้อะไร น้ำจะไม่ท่วมจริงหรือ ศึกษาข้อมูลให้ความรู้กับเครือข่าย ขยายผลไปสู่เยาวชนที่เป็นผู้ปลูกป่าชายเลน แล้วกระบวนการต่อสู้ของภาคประชาชนเพื่อปกป้องลุ่มน้ำตะกั่วป่าก็เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว การศึกษาโครงการอย่างจริงจัง กระบวนการขั้นตอนในการอนุญาต การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น (IEE) การทำแผนที่ทรัพยากร การทำแผนที่หากิน เพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงตามข้อมูลโครงการ

ความเป็นมาของโครงการอ้างว่าด้วยลุ่มน้ำคลองตะกั่วป่า ประกอบด้วยคลองหลายสาขา ได้แก่ คลองรมณีย์ คลองเหลล คลองกะปง คลองปลายวา คลองปี จากลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง มีที่ราบลุ่มแม่น้ำเป็นแนวแคบ ๆ ขนานไปกับคลองตะกั่วป่า ประกอบกับปริมาณฝนในพื้นที่มีมาก และลำคลองตื้นเขิน เนื่องจากในสมัยที่มีการทำเหมืองแร่ดีบุก ได้มีการชะพาตะกอนดินทรายลงสู่คลองเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งที่มาจากกิจกรรมเหมืองแร่ดีบุก

บริเวณต้นน้ำ รวมทั้งเหมืองแร่ดิบบุกในเขตป่าชายเลนและเรือขุดในทะเลทั้งในอ่าวเวะ และทะเลอันดามัน อีกจำนวนมาก ชุมชนตั้งคำถามและข้อสังเกตข้างต้น ตกลงเขาเอาทราย หรือจะเอาแร่

คำชี้แจงของบริษัทนักบุญ... พลเอกจิระ นาวิเสถียร ประธานกรรมการ บริษัท เค แชน แอนด์ รีซอสเซส คอร์ปอเรชั่น จำกัด กล่าวว่า “เราเป็นบริษัทของคนไทย ที่บริหารงานโดยคนไทย ๑๐๐% ไม่ใช่νομินีต่างชาติใด ๆ ทั้งสิ้น จากตระกูลที่มีชื่อเสียง และอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลายาวนาน และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับต่างชาติใด ๆ เรามีความตั้งใจจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในท้องที่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถบริหารจัดการใช้ทรัพยากรของประเทศชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยส่วนรวม โดยบริษัทฯ ได้รับการพิจารณาตามประกาศที่จังหวัดพังงามอบหมายให้อำเภอตะกั่วป่าเป็นผู้ดำเนินการคัดเลือกให้เป็นผู้ดำเนินโครงการ”

จากคำชี้แจงข้างต้น เขาไม่เกี่ยวข้องกับต่างชาติ แต่ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร กล่าวว่า “จากประสบการณ์ทำงานด้านการขุดลอกมาเป็นเวลานาน ทำให้ทราบว่าหากจะดำเนินโครงการในลักษณะนี้ ให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมีการร่วมมือกับบริษัทต่างประเทศที่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยีการขุดลอกสมัยใหม่ จึงได้เชิญบริษัทจากประเทศสิงคโปร์และจีนซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการขุดลอกตะกอนลำน้ำในระดับนานาชาติมาเป็นผู้ร่วมดำเนินโครงการ ซึ่งอุปกรณ์เครื่องจักรทั้งหมดที่ใช้ในการขุดลอกนั้นจะนำมาจากประเทศจีน ส่วนเรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จะมาจากประเทศสิงคโปร์ เนื่องจากการขุดลอกครั้งหนึ่งจะมีปริมาณตะกอนลำน้ำที่ต้องขุดลอกออกไปกำจัดทั้งเป็นจำนวนมาก อีกทั้งเรือที่ใช้งานขุดลอกในประเทศไทยมีข้อจำกัด ไม่เหมาะสมสำหรับงานขุดลอกขนาดใหญ่เช่นนี้ ซึ่งอาจต้องใช้เวลาในการขุดลอกถึงกว่า ๒๐ ปี จึงจะดำเนินการเสร็จสิ้น ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องใช้เรือขุดลอกที่มีประสิทธิภาพสูงและทันสมัยจากต่างประเทศ ซึ่งจะช่วยให้ระยะเวลาในการดำเนินงานทั้งหมดอยู่ที่ประมาณ ๕ ปี”

คำชี้แจงของบริษัทต่อ “อำเภอตะกั่วป่า โดยเฉพาะในพื้นที่ ตำบลบางนายสี ตำบลเกาะคอเขา และตำบลบางม่วง ราษฎรต้องประสบปัญหาอุทกภัยแบบซ้ำซากมาเป็นเวลานาน ในช่วงฤดูมรสุมของทุกปีตั้งแต่ เมื่อกว่า ๕๐ ปีที่แล้ว ชาวตะกั่วป่าได้เคยยื่นหนังสือร้องเรียนต่อ พล.จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ให้ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนจากอุทกภัย อันเกิดจากน้ำในแม่น้ำตะกั่วป่าท่วมบ้านเรือน ทำให้ทรัพย์สินราษฎรเสียหาย และเกิดโรคระบาดตามมา จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ไหนสามารถแก้ปัญหาได้ ทั้งนี้ เนื่องจากต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากในการขุดลอกตะกอนลำน้ำเพื่อแก้ไขต้นตอของปัญหา ดังนั้น ชาวตะกั่วป่าจึงจำเป็นต้องหาช่องทางแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง จนกระทั่งมีการจัดทำโครงการนี้ขึ้นมา ซึ่งประชาชนในท้องที่ให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการแก้ไขปัญหาแบบยั่งยืน และมีโอกาสสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมสูง

โครงการขุดลอกตะกอนลำน้ำและสันดอนปากแม่น้ำตะกั่วป่า เป็นโครงการที่ องค์การบริหารส่วนตำบลบางนายสี องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะคอเขา และองค์การบริหารส่วนตำบลบางม่วง ได้ดำเนินการริเริ่มจัดทำขึ้น และเสนอโครงการให้จังหวัดพังงาพิจารณาอนุญาตดำเนินการ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติมาเป็นเวลานาน โดยปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยวิธีการเกี่ยวกับการขุดลอกแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์ที่ดั้นเขิน พ.ศ.๒๕๕๗ ซึ่งได้มีการจัดทำประชาพิจารณ์ โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และได้รับการตรวจสอบรายงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น (IEE) ของโครงการจากสำนักทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมจังหวัดพังงาตลอดจนผ่านการอนุมัติเห็นชอบแบบการขุดลอกจาก กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวีแล้วก่อนเริ่มดำเนินงาน”

จากคำชี้แจงของบริษัททั้งหมด กระบวนการขั้นตอนถูกต้องแล้วจริงหรือ ประชาพิจารณ์ที่ไหน คนเข้าร่วมเท่าไร โดยเฉพาะจากประวัติศาสตร์ ลุ่มน้ำตะกั่วป่าเราก็คทราบดีแล้วว่า มีแร่ดีบุก และองค์ประกอบจากแร่อื่นๆ ไม่น้อยกว่า ๑๐ ชนิด กระบวนการขั้นตอนต้องเริ่มใหม่ทั้งหมด เพราะมี พรบ. แร่ ๒๕๑๐ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โครงการนี้เครือข่ายและคนในสังคมคงได้เรียนรู้ อาจเห็นตรงกันแล้วว่า มีเอกชนไทยใจดี ที่จะช่วยรัฐบาลไทยฟรีๆ เพื่อขนแร่ทราย และช่วยทำลายป่าชายเลน ตลิง ชายฝั่ง ของไทย หากดำเนินโครงการนี้เสร็จสิ้นแล้ว อาจมีแผนของบริษัทในการช่วยกำจัดขยะในประเทศไทยต่อไปด้วยอีกก็ได้อนาคต

ชุมชนบ้านน้ำเค็มหลังประสพภัยสึนามิ กระบวนการชุมชนได้เติบโตขึ้นภายใต้ “พลิกวิกฤติเป็นโอกาส” ทั้งการบริหารจัดการในช่วงวิกฤติ การฟื้นฟูชุมชน การอนุรักษ์ การฟื้นฟูประเพณี การทำกิจกรรมเยาวชน การปลูกป่าชายเลน การศึกษาการป้องกันภัยพิบัติสึนามิ คือ การอนุรักษ์ซึ่งเป็นกระแสที่ชุมชนและเครือข่ายรับรู้้อย่างแพร่หลาย แล้วโครงการสัมปทานขุดลอกลุ่มน้ำตะกั่วป่าเข้ามาเป็นปัจจัยภายนอกที่คนน้ำเค็มต้องทบทวนและเรียนรู้ บทเรียนสังฆมประสพการณ์ การขุดลอกลุ่มน้ำตะกั่วป่าจึงยุติโครงการลง ด้วยกระบวนการเกาะติด กัดไม่ปล่อยทุกขั้นตอน

นวัตกรรม.....ชุมชนเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ.....จากบ้านน้ำเค็มสู่จังหวัดพังงา

ในช่วงที่อยู่ศูนย์พักชั่วคราว มีแผ่นดินไหวอีกนับครั้งไม่ถ้วน แผ่นดินไหวทุกครั้งพวกเราเป็นต้องแตกตื่น ตื่นกระหนกมากกว่า ๓ ปี ที่ต้องวังหนี แม้แผ่นดินจะไหวที่ไหนก็ตาม แล้วเราจะอยู่กันอย่างไร เป็นคำถามที่เราในฐานะคณะกรรมการศูนย์ประสานงานและแกนนำชุมชน ตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบอยู่ตลอดมา “แล้วแผ่นดินไหวที่หนึ่งเราวังกันแบบนี้ไม่เป็นโรคจิตกันทั้งหมู่บ้านหรือ” ความหวาดกลัว หวาดผวา จนเมื่อศูนย์เตรียมความพร้อมป้องกันภัยพิบัติแห่งเอเชีย (Asian Disaster Preparedness Center-ADPC) เชิญเราในฐานะแกนนำเข้าร่วมอบรมหลักสูตร ชุมชนเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ ทำให้เราเห็นแนวทางของการเตรียมพร้อมชุมชนในการรับมือภัยพิบัติ

การประชุมขององค์กรสนับสนุนอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นอีกครั้ง ในปี ๒๕๕๐ “องค์กรภาคีสนับสนุนชุมชนบ้านน้ำเค็ม ซึ่งเป็นองค์กรแนวร่วม ควรหาทางสนับสนุนให้ชุมชนเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ” ผมพูดในขณะที่เชิญหน่วยงานกว่า ๓๐ หน่วย ที่ยังคงอยู่ในพื้นที่บ้านน้ำเค็ม เพราะจะพัฒนาอะไรก็ไม่ยั่งยืนหากชุมชนต้องคอยวิ่งหนีแผ่นดินไหวตลอดเวลา แล้วที่ประชุมก็สรุปว่า มี ๑๓ องค์กรที่พร้อมสนับสนุนให้ชุมชนขับเคลื่อนเรื่องนี้ ผมจะเอ่ยเฉพาะองค์กรหลัก ๆ เช่น แอ็คชั่นเอด ประเทศไทย (ActionAid Thailand), มูลนิธิริรักษ์ไทย มูลนิธิอันตามัน มูลนิธิชุมชนไท สำนักงานและป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดพังงา และอื่น ๆ ร่วมกันจัดทำข้อมูลชุมชน แผนที่ชุมชน และการพัฒนาอาสาสมัคร การจัดทำแผนเตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติ การขับเคลื่อนแผนเตรียมพร้อมป้องกันภัย เช่น การจัดทำป้ายบอกทาง การจัดหาเครื่องมือสื่อสาร เสื้อชูชีพ เสื้อสะท้อนแสง จุดปลอดภัย แผนที่เส้นทางอพยพหลบภัย และเรือกู้ภัย พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง จนได้รับรางวัลมากมาย ทั้งยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ให้เครือข่ายชุมชน และองค์กรระหว่างประเทศ

จาก สีนามิ บ้านน้ำเค็ม.....สู่จังหวัดจัดการตนเอง.....“พังงาแห่งความสุข”

คนพังงาส่วนใหญ่อาจไม่เคยรับรู้มาก่อนเลยว่า “พังงา” เป็นจังหวัดที่มีความสุขมากที่สุดในประเทศไทยติดต่อกันสองปี ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ และ ๒๕๕๓ จากรายงานสถานการณ์สุขภาพจิตคนไทย เมื่อปีพ.ศ.๒๕๕๑ การสำรวจภาวะเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือนตลอดปี พ.ศ.๒๕๕๒ และ ๒๕๕๓ ก็ไม่ง่ายมากนักว่า ทำไมพังงาจึงมีความสุข แล้วมีความสุขจริงหรือ ยิ่งตอกย้ำไม่พอเมื่อ ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ จากการสำรวจของเอแบคโพล สรุปว่า พังงาเป็นจังหวัดที่ประชาชนอยู่แล้วมีความสุขอันดับที่ ๓ รองจากจังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดอุดรธานี “ตกลงความสุขของคนพังงาเริ่มลดลงแล้วจริงหรือ” ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๕๕ และ ปีพ.ศ.๒๕๕๖ จังหวัดพังงามีความสุขอยู่อันดับที่ ๓ รองจากจังหวัดบึงกาฬและจังหวัดแม่ฮ่องสอน “คนพังงาควรทวงถาม และค้นหาความสุขที่แท้จริงจากคนพังงาเองเสียทีแล้ว” นั่นคือ บทสรุปของขบวนการประชาชนกลุ่มเล็กๆ ซึ่งในวงนี้มีผู้เข้าร่วมจากหลายภาคส่วน ที่ผมเข้าไปเกี่ยวข้องจนได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ประสานงาน “เดินหน้าพัฒนาสู่พังงาแห่งความสุข”

“พังงาแห่งความสุข” จึงเป็นวาทะกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น จากวงเล็กๆ เริ่มขยายวงไปสู่กลุ่ม องค์กรชุมชน องค์กรเครือข่ายภาครัฐ ภาคเอกชน และหาฉันทามติร่วมกัน แล้วกระบวนการจึงเริ่มขึ้นด้วยการ เอมติ ของทุกกลุ่ม ทุกเครือข่าย ทุกองค์กรแล้วจึงจัดเวทีประกาศเจตนาร่วมกันของคนพังงา ที่ขับเคลื่อนสังคม “เดินหน้าพัฒนาสู่พังงาแห่งความสุข” ซึ่งมีผู้เข้าร่วมจากทุกภาคส่วน กว่า ๘๐๐ คน โดยการนำพื้นที่รูปธรรมแห่งความสุขจากเรื่องเล็กๆ ประเด็นงานพัฒนาในพื้นที่ รวมถึงเศรษฐกิจของคนพังงา ที่ทำให้คนพังงามีความสุข ในเวทีนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา เข้าร่วมฟังการนำเสนอทิศทางของคนพังงา ผู้ว่าราชการพังงามอบให้เป็นนโยบายและสนับสนุนงบประมาณ เพื่อค้นหาความสุขของคนพังงา จึงเป็น

เป้าหมายร่วม และคำถามจึงตามมามากมาย ว่า “จะอย่างไร จะเริ่มตรงไหน จะชวนใคร มาร่วม จะทำกับใคร”

พวกเราและภาคประชาชนในพังงา จึงสรุปบทเรียนร่วมกันว่า กระบวนการประชาชน ประชาสังคม และภาคส่วนต่างๆของสังคมต้องทำความเข้าใจให้เป็นไปในทางที่สอดคล้องกัน จึงมีวงพูดคุยกันหลายรอบ และลงมือทำโดยการลงพื้นที่ตำบล เพื่อค้นหาความสุขของคนพังงา ถึงในพื้นที่ โดยรวมคนพังงามีความสุขจริง ๆ แต่มีบางสิ่งที่ทำให้คนพังงามีความสุขลดลง เช่น การพัฒนาที่ขาดการมีส่วนร่วมในทุกๆระดับ เรื่องการพนันวงเล็กลงน้อยที่มีในหลายหมู่บ้าน และมีเจ้าหน้าที่รัฐบางคนเข้าไปมีผลประโยชน์อยู่ด้วย จากการพนันนี้เอง จึงเป็นต้นเหตุหลักๆ ที่ส่งผลต่อปัญหาสังคมอื่น ๆ “**มั่วแต่เล่นไพ่กันนี้แหละ จึงไม่มีเวลาดูแลลูกหลาน ทำให้ลูกหลานบางคนต้องก่อวินัยอันควร เยาวชนบางคนก็ไม่ได้กลับบ้านตามเวลา และไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด พ่อแม่บางคนหมดเงินเพราะการพนัน ทำให้เป็นหนี้ หนี้หอระบบก็เข้ามาแทรกแซง หรือหนี้หมวกกันน็อค ก็รูดคิบบเข้ามาในหมู่บ้าน และบางรายถึงขั้นบ้านแตกสาแหรกขาด หนี้หนี้ เพียงแค่ยกตัวอย่าง การพนันอย่างเดียวนะ มันเชื่อมโยงได้ขนาดนี้”** ตัวแทนชาวบ้านลุกขึ้นเชื่อมโยงของปัญหาให้เห็นเป็นรูปธรรม “**ห่วยห่วยก็เป็นปัญหาหนึ่ง ที่คนพังงาส่วนใหญ่บอกว่าทำให้ความสุขลดลง”** อีกคนเสริมขึ้น แต่บางคนยังเสนอทางแก้มาด้วย “**ผมว่า ที่วิเคราะห์การถ่ายถอดการเคลื่อนไหวของตลาดหุ้น เพราะนักเล่นหุ้นเขาคงมีช่องทางในการติดตาม แต่ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องรู้ ถ้าเขาไม่รู้ไม่เห็นเขาก็จะขาดความเชื่อมั่นในการออกหวย คนซื้อหวยก็จะลดลงทันทีครึ่งหนึ่ง”** ผู้แทนจากสภาองค์กรชุมชนตำบล ลุกขึ้นพูดอย่างกล้าหาญ ทั้งหมดอาจเป็นปัญหาพื้นฐาน ที่หน่วยงานปล่อยปละละเลย ในการกำกับดูแล แต่ปัญหาหลักๆ ที่ทำให้ความสุขคนพังงาลดลง คือ**ราคาพืชผลทางการเกษตรลดลง และไร้ทิศทางในการแก้ปัญหา** **ไม่เว้นแม้กระทั่งหน่วยงานที่มีหน้าที่และงบประมาณต่างคน ต่างทำตามแผนงานโครงการตัวเอง โดยใช้ชุมชน แทนหน้า เป็นองค์ประกอบในโครงการ หรือไม่มีโครงการก็ไม่ทำ และปัญหาที่ดูเหมือนไกลตัวแต่เป็นปัญหาใหญ่คือ หน่วยงานทำแผนพัฒนาและกิจกรรมโดยขาดการมีส่วนร่วม หรือขาดหลักธรรมาภิบาล**

จังหวัดจัดการตนเอง“พังงาแห่งความสุข” จึงเกิดการขับเคลื่อนและดำเนินการ ตามแผนงานร่วมกัน

๑. ปี พ.ศ.๒๕๕๕ เตรียมประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วน และประกาศเจตนารมณ์ร่วมกัน.

๒. ปี พ.ศ.๒๕๕๖ จัดเวทีพัฒนาเพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยมีองค์กรชุมชน ภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจนักวิชาการ และข้าราชการเกษียณเข้าร่วม และกำหนดแผนงานร่วมกันเพื่อลงพื้นที่ปฏิบัติการโดยผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาได้ออกคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงาน พร้อมทั้งสนับสนุนงบประมาณในการขับเคลื่อน เพื่อจัดเวทีในพื้นที่ปฏิบัติการระดับตำบล เพื่อศึกษาปัจจัย ต้นทุน ข้อกังวลและข้อเสนอ ที่จะทำให้คนพังงามีความสุขเพิ่มขึ้นหรือลดลง และมี

ข้อตกลงตำบลแห่งความสุข ๘ ตำบล และข้อตกลงร่วมระดับจังหวัดที่จะทำให้คนพังงาแห่งความสุข จากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

๓. ปี พ.ศ.๒๕๕๗ จะร่วมกันสร้างรูปธรรมความสุขในพื้นที่ ๘ ตำบลให้เกิดขึ้น ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ รูปธรรมแห่งความสุข และขยายพื้นที่เรียนรู้ให้ครอบคลุมตำบลอื่นๆอีก ๑๖ ตำบล และจัดตั้ง “สภาพลเมืองพังงาแห่งความสุข” พร้อมทั้งประกาศยุทธศาสตร์พังงาแห่งความสุข โดยอาศัยให้ธรรมนูญตำบลแห่งความสุข ใน ๘ ตำบล

๔. ปี พ.ศ.๒๕๕๘ จะร่วมสร้าง ๒๐๐ รูปธรรม พังงาแห่งความสุข ในอีก ๑๖ ตำบล รูปธรรมและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พังงาแห่งความสุข และขยายพื้นที่เรียนรู้ อีก ๑๖ พื้นที่ โดยสร้างธรรมนูญแห่งความสุข ในอีก ๑๖ ตำบลและ ร่างธรรมนูญจังหวัดพังงาแห่งความสุข

๕. ปี พ.ศ.๒๕๕๙ ขับเคลื่อนพื้นที่แห่งความสุข ๔๐ตำบลเดิม และขยายพื้นที่ตำบลแห่งความสุขให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด ๕๑ ตำบล พื้นที่ ๒๐๐ รูปธรรมแห่งความสุข ๔๐ ธรรมนูญ รับฟังความเห็น(ร่าง)ธรรมนูญพังงาแห่งความสุข

๖. ปี พ.ศ.๒๕๖๐ ประกาศธรรมนูญพังงาแห่งความสุข และเดินหน้าสู่จังหวัดพังงาปกครองตนเอง เพื่อสร้างความเท่าเทียมและลดความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืน

เพราะฉะนั้นการขับเคลื่อนของพวกเราและชาวบ้านประชาชน ภาคีภาคเอกชน และภาคีภาครัฐ ในพังงา ไม่ได้มีนอสนใจที่เกิดกระแสความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบัน แต่คนพังงาเดินหน้าเพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ โดยเอาคนในชุมชน สังคมจังหวัด เป็นตัวตั้ง และกำหนดการพัฒนาพังงาร่วมกัน โดยใช้หน่วยงาน ภาคี ที่มีหน้าที่บทบาทเดิม เพื่อปรับเปลี่ยนแนวทาง เพื่อตอบโจทย์คนพังงาอย่างแท้จริง

จากบ้านน้ำเค็มขยายพื้นที่จังหวัดพังงา ซึ่งมีพื้นที่ต้นแบบในการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน ในปี พ.ศ.๒๕๕๖ ศูนย์เตรียมความพร้อมรับมือภัยพิบัติชุมชนบ้านน้ำเค็ม ได้ขยายพื้นที่ ในจังหวัดพังงาออกไปเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อให้พื้นที่ได้ ทบทวน และเตรียมคนเตรียมทีม เพื่อจัดระบบการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน ด้วยกระบวนการ จัดเวที เพื่อนำเสนอรูปแบบของภัยพิบัติที่เกิดขึ้นจากทั่วโลก และภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จากอดีตชี้ให้เห็นถึงการบริหารจัดการภัยพิบัติในช่วงเกิดเหตุ ชุมชนเป็นผู้เผชิญเหตุโดยลำพังทั้งสิ้น ความสูญเสียในชีวิต และทรัพย์สิน เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชน รวมถึงการช่วยเหลือฟื้นฟูที่ไม่ตรงจุด และไม่เพียงพอกับความสูญเสีย ทำให้หลายพื้นที่ได้ตระหนักและร่วมเรียนรู้ ได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ต้นแบบจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนขึ้น ที่ตำบลบางเหรียง โดยการจัดทำแผน พัฒนาแผน พัฒนาคณะ พัฒนาศูนย์ จัดตั้งศูนย์ สร้างความร่วมมือกับภาคีท้องถิ่นและจังหวัด

ปี พ.ศ.๒๕๕๗ เริ่มด้วยกระบวนการทบทวนในพื้นที่เป้าหมาย ๘ พื้นที่ ตำบล จัดกระบวนการทำความเข้าใจและทบทวนแผนเตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติโดยชุมชน ในทุกพื้นที่ และคัดเลือกพื้นที่พัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบเพิ่มใน ๒ ตำบล คือ ตำบลบางวัน และตำบลเกาะ

ยาวนาน เน้นการจัดเวทีให้ความรู้ การจัดกระบวนการทำแผนอย่างมีส่วนร่วม ทบทวนแผนพัฒนาแผน พัฒนาคอนเป็นอาสาสมัครอย่างมืออาชีพ

จากกระบวนการดังกล่าวทำให้จังหวัดพังงา โดยนายประยูร รัตนเสนีย์ ผู้ว่าราชการจังหวัด สนับสนุนงบประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อหนุนเสริมเรื่องการขับเคลื่อนแผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เช่น การจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือที่จำเป็น และให้ขยายพื้นที่เพิ่มอีก ๔ พื้นที่

จังหวัดพังงาแต่งตั้งกรรมการขับเคลื่อนภัยพิบัติขึ้นมา โดยมีชุดอำนวยการ ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน นายอำเภอทุกอำเภอ ผู้บริหารท้องถิ่นที่ปฏิบัติการทุกพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และคณะทำงานภัยพิบัติชุมชนเป็นกรรมการ โดยจัดประชุมชี้แจงโครงการ มอบนโยบาย และทิศทางการขับเคลื่อนการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในระดับพื้นที่ปฏิบัติการ และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อน ขึ้นมา ๑ ชุด เพื่อให้ลงพื้นที่ปฏิบัติการ โดยมีคณะทำงานภัยพิบัติเป็นหลักในการขับเคลื่อน และ ปภ.จังหวัดเป็นทีมงาน

จากพื้นที่สื่อนโยบายจังหวัดพังงา “พังงาแห่งความสุข โดยการจัดการภัยพิบัติที่ชุมชน” เมื่อมีนโยบาย คำสั่ง และงบประมาณสนับสนุนเพิ่มเติม ในจังหวัดทำให้การขับเคลื่อนการจัดการภัยพิบัติ เดินหน้าได้อย่างกว้างขวางขึ้น บางพื้นที่อาจเป็นเพียงเวทีทำความเข้าใจ บางพื้นที่อาจเป็นกระบวนการพัฒนาอาสาสมัคร บางพื้นที่อาจเป็นการจัดทำแผน และบางพื้นที่ทำทั้งกระบวนการและระบบที่เข้มข้นขึ้น ด้วยความหลากหลาย และต้องยกระดับ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง คณะทำงานจึงผลักดันให้ การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน บรรลุอยู่ในแผนยุทธศาสตร์จังหวัด ที่จะสามารถทำงานได้ต่อไป

จากพื้นที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มได้ผลักดันเป็นกระแสสังคมในการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน เป็นนโยบายของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และผลักดันเป็นนโยบายระดับจังหวัด หัวใจสำคัญคือต้องมีคน มีอาสาสมัคร จัดการภัยพิบัติ

จากเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ....สู่การร่วมแก้ปัญหาพื้นที่ห้อง

การขับเคลื่อนการคืนสัญชาติคนไทยพลัดถิ่น

จากบ้านน้ำเค็มและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ ทำให้พวกเราได้เรียนรู้ถึงวิถีชีวิตคนไทยพลัดถิ่นควบคู่ไปด้วย เข้าใจว่าความเป็นคนไทยที่ถูกกลืนเลย “มีบัตรประชาชนหรือเปล่า ถ้าไม่มีรับของบริจาคไม่ได้” ประโยคนี้มันทิ่มแทงใจพวกเราตลอดมาว่า ค่าของมนุษย์มีเพียงแค่บัตรประชาชนเท่านั้นหรือ ไม่มีบัตรไม่มีสิทธิกิน ไม่มีสิทธิใช้เลยหรือ เราจึงเข้าร่วมการขับเคลื่อนอย่างเต็มตัว ที่จะผลักดันเรื่องนี้ให้เกิดเป็นนโยบาย กฎหมายคืนสัญชาติ เป้าหมายการเคลื่อนคือการยกร่างกฎหมาย เมื่อได้ร่างกฎหมายแล้วต้องทำให้สื่อมวลชน

สังคมเข้าร่วมผลักดันกฎหมายคืนสัญชาติ และผู้มีอำนาจต้องเข้าร่วมเป็นแรงผลักดันให้กฎหมายผ่านสภาบังคับใช้ได้

“อีกสองเดือนหนูก็จะจบ ม. ๓ แล้ว หนูยังไม่รู้เลยว่าจะไปเรียนต่อที่ไหนอนาคตหนูจะเป็นอย่างไร ฐานะทางบ้านหนูก็ยากจนเสียเหลือเกิน ปัญหาใหญ่ระดับประเทศก็รู้มรเ้าจหนุเองเกือบจะหมดหวังกับผู้ใหญ่ในบ้านเมืองนี้เสียแล้ว ก็หนูเป็นคนไร้สัญชาติ มันทำให้หนูมองไม่เห็นภาพของอนาคตของตัวเองเลย ความฝันหนูคงต้องพลันทลายลงสิ้นแน่ เส้นทางชีวิตที่หนูฝันไว้ หนูอยากเป็นนักพัฒนาชุมชน หนูอยากนำความรู้ไปพัฒนาหมู่บ้าน”..ชาลิดา ขุนภักดี กล่าวอย่างสิ้นหวัง “ถ้ายายมีบัตรประชาชนแล้วยายตาย ไม่ต้องไปแจ้งตายหรอก...ให้เผาบัตรประชาชนพร้อมไปกับยาย เพื่อเกิดชาติหน้า..ยายจะได้เกิดเป็นคนมีบัตรประชาชน หากยายมีโอกาสได้บัตรก่อนตาย” ยายบียัย ๖๓ ปีตอกย้ำอีกคน

เด็ก ๆ ผู้สูงอายุ ผู้หญิง กำลังเร่งมือเก็บของใส่กระเป๋า เตรียมข้าวสาร หม้อ กะละมัง ฯลฯ ขึ้นรถ เพื่อเดินทางเข้ากรุงเทพฯ **“เร่งมือเข้าหน่อย เสาร์อาทิตย์นี้แหละ อาจเป็นครั้งสุดท้ายของการต่อสู้ของพวกเรา หรือลุงอาจจะตายเสียก่อนที่จะได้บัตรก็ได้ยังไม่รู้เลย เครื่องหนังตะลุงเอาขึ้นรถด้วย แล้วคณะมโหรีที่เขาจัดของขึ้นรถเรียบร้อยหรือยัง เราไปนอนหน้ารัฐสภากันเลยนะเตรียมให้พร้อม”** ผู้อาวุโสของเครือข่ายตะโกนบอก

เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔ ขบวนการไทยพลัดถิ่น ได้เดินเท้าจากด่านสิงขร ถึงรัฐสภา เพื่อผลักดันร่างกฎหมายสัญชาติ ว่าด้วยการคืนสัญชาติไทยให้คนไทยพลัดถิ่น จนผ่านวาระ ๑-๒-๓ ของสภาผู้แทนราษฎร(ส.ส.) สามวาระรวด **“เมื่อไหร่.....กรรมาธิการฯ วุฒิสภาและผู้มีอำนาจจะเข้าใจเรา...สักที..เมื่อไหร่จะเลิกพูดถึงความมั่นคง....เมื่อไหร่จะเลิกมองว่าเราเป็นตัวร้ายทำลายความมั่นคง...และเมื่อไหร่คุณจะคืนความมั่นคงในชีวิตให้พวกเรา...คนไทยพลัดถิ่นสักที...หากพี่น้องไทยพลัดถิ่นคือคนที่จะเป็นตัวทำลายความมั่นคง ได้โปรดฆ่าพวกเราเสียเถอะหรือสร้างเรือ แพขนาดใหญ่แล้วขนพวกเราขึ้นไป ลากพวกเราไปทิ้งกลางทะเลก็ได้ เพราะเราไม่รู้ว่าจะไปทำไม...เพราะแม้แต่คนที่ร่วมสายเลือดก็ยังไม่เชื่อ ว่าเราคือสายเลือดเดียวกัน....มันไม่มีประโยชน์เลยที่....พวกเราจะต้องอยู่บนโลกใบนี้แบบคนซึ่งไร้วุฒิตนในสังคมไทยเช่นนี้อีกต่อไป โปรดพิจารณา”** อารีฉะ แก้วนพรัตน์ เยาวชนที่เติบโตผ่านกระบวนการต่อสู้มา ๑๐ ปีเต็ม พุดแบบน้อยเนื้อต่ำใจอย่างสุดซึ้ง

จากการเกาะติดกั๊ตไม่ปล่อย แม้ในช่วง ปี พ.ศ.๒๕๕๔ มีการเปลี่ยนรัฐบาล เครือข่ายยังได้ติดตามไปเสนอ พ.ร.บ. ฉบับนี้กับรัฐบาล และเข้าสู่อการพิจารณาของวุฒิสภา และผ่านร่างกฎหมายมาบังคับใช้ **“พวกเราทำทุกอย่างตั้งแต่เขียนคำอธิบาย แล้วไปส่งในกล่องรับจดหมายของนักรการเมืองทุกคน การเชิญบางคนมาฟังคำอธิบาย การมานอนรอเฝ้า การพิจารณากฎหมายหน้ารัฐสภา การใช้สื่อมวลชนทำความเข้าใจกับสังคมอย่างเต็มที่ หัวใจของเรื่องนี้ คือการสื่อสารกับสังคมให้เข้าร่วมผลักดันกฎหมาย และเข้าใจความเป็นคนไทยพลัด**

ถิ่น พร้อมทั้งกัดไม่ปล่อย ผมได้มีโอกาสเข้าร่วมกำหนดวางแผนในทุกขั้นตอนของการเคลื่อน
ร่วมกับพี่น้องเครือข่ายไทยพลัดถิ่น

เครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิ สุวีถี...ชาวเล...กับการผลักดันนโยบาย

“**สึนามิ**” คนไทยไม่เคยรู้จักมาก่อน แต่สึนามิ ทำลายล้างชายฝั่งอันดามันอย่าง
โหดร้าย สังคมไทยเรียนรู้ครั้งใหญ่เมื่อภัยมา หลังจากมีคนเสียชีวิตไปกว่า ๕ พันคน
สังคมไทยได้เรียนรู้อะไรหลายอย่าง ทั้งเรื่องระบบเตือนภัย การจัดการบริหารขณะเกิดภัย การ
เตรียมพร้อมรับมือภัยพิบัติ สังคมไทยไม่เคยทอดทิ้งกัน แต่สังคมไทยไม่เคยมีบทเรียนให้
เรียนรู้อดีต และสังคมไทยไม่เอาข้อผิดพลาดมาเป็นครูเพื่อจะแก้ไข แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่
สังคมไทยได้รู้จักที่มาพร้อมกับสึนามิ นั่นคือ **ชาวเล**

“**ชาวเล**” เป็นคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ชายฝั่งอันดามัน จากนักวิชาการ ราชการ
สื่อมวลชน นักพัฒนา จากทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งความจริงพวกเขาเรียกตัวเองว่า “ มอ
แกน มอแกน อูรักลาโว้ย” ชาวเล จึงเป็นคำที่เขารู้สึกว่าคนในสังคมใหญ่ถูกเหยียดหยาม
เขาอย่างรุนแรง เหตุนี้เอง กลุ่มชาวเลจึงปิดกั้นตัวเองมาตลอดกว่า ๓๐๐ ปี ชาวเลไม่ชอบอยู่
ร่วมกับคนไทยปรกติหรือ “แฉม” ที่ชาวเลใช้เรียกคนไทย เพราะวิถีวัฒนธรรมเฉพาะที่ต่างกัน
บุคลิกทางกายภาพต่างกัน ภาษาต่างกัน คนดั้งเดิมเล่าว่า “เมื่อแฉมเข้ามารุกลุมชนเราเมื่อไหร่
แฉมจะทำให้เราสูญเสียวัฒนธรรม เราจะอยู่ไม่สุข” ผู้เฒ่าหลายคนยังเคยสั่งสอนลูกหลานไว้ว่า
“เมื่อน้ำทะเลแห้งให้หนีขึ้นที่สูง” ชาวเลรุ่นผู้เฒ่าทั้งหลายเคยเล่าให้ฟัง “พวกเราเป็นคนไทย หา
กินในทะเล เกาะแก่งต่างๆ เป็นของแผ่นดิน เราจึงอยู่และอาศัยได้ชั่วลูกชั่วหลาน” วันนี้ชาวเล
ส่วนใหญ่ยอมรับคำว่า **ชาวเล** เป็นคำเรียกขานได้บ้างแล้ว

“ผมเกิดที่นี่ อยู่ที่นี่มาจนอายุปานนี้ไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินแถวนี้
นอกจากพวกเรา บ้านของเรา มะพร้าวก็ของเรา หลุมศพของบรรพบุรุษเรา ศาลพ่อตาเรา
เท่านี้ไม่พอหรือกับการที่จะบอกว่าเป็นบ้านเรา” เฒ่าชาวเลวัย ๗๘ ชุมชนราไวย์ ภูเก็ตเล่าอย่าง
หัวเสีย และเล่าต่อว่า “กระดาศไบเดียวมันเอามาใส่เราเหมือนหมูเหมือนหมา กระดาศจะมี
ความหมายกับเขาอย่างไรไม่รู้ แต่กับเราไม่มีความหมาย เราไม่ไปจะตายอยู่ที่นี้กับบรรพบุรุษ”

หลังจาก สึนามิ ปัญหาชาวเลก็ได้ถูกเปิดขึ้นต่อสาธารณะมากมาย ชาวเล ๒๑ ชุมชน
ถูกรุกรานอย่างหนักเรื่องที่อยู่อาศัย อีก ๑๐ ชุมชนร่วมแก้ปัญหาที่รัฐให้พออยู่ได้แล้ว ที่ฝั่ง
ศพหลายชุมชนถูกขุดรื้อศพออก เพื่อสร้างรีสอร์ท บางชุมชนถูกสร้างทับสุสาน บางชุมชนหา
ที่เพื่อกอดตันให้มีการแลกเปลี่ยนกับสุสานเพราะอยู่ใกล้ทะเลสวย บางชุมชนเอาที่ประกอบ
พิธีกรรมไปเป็นสวนสาธารณะ สร้างพื้นที่อาบแดดส่วนตัว หรืออื่น ๆ ลำพังชาวเลเป็นคนตัว
เล็กตัวน้อยของสังคม อคติของชุมชนใกล้เคียงทำให้ไม่มีกำลังพอที่จะปกป้องผืนดินเกิด และ
พื้นที่ฝั่งกลบร่างกายยามจากไปจากโลกใบนี้

“**ชาวเล มีทะเลแต่ไม่มีที่หากิน**” ก่อนตาย ชาวเลหากินด้วยการดำหาปลา กุ้ง
หอย ปลาหมึก อยู่ในทะเล มาแต่บรรพบุรุษที่มีทะเลให้เป็นที่หากิน กระทั่งเมื่อสิบกว่าปีมานี้

เอง นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวรุกรานทะเลอย่างหนัก ชายหาด เกาะแก่งต่างๆกลายเป็น เขตอนุรักษ์ เป็นอุทยานทางทะเล หลายครั้งหลายคราที่ชาวเลกลายเป็นผู้บุกรุกทะเล ถูก ดำเนินคดี “พวกผมไปดำหอยได้มาพันกว่ากิโล พอเอาเข้าไปขายที่จังหวัดตรัง อุทยานมาจับ พวกผม ๑๗ คน พร้อมยัดเรือเรา ๒ ลำ และรถ ๑ คัน เกือบปีแล้วเรายังไม่ได้เรือคืนเลย ทั้งที่ หอยเราก็ไม่ผิดกฎหมาย เรือเราก็ไม่ผิดกฎหมาย สถานที่หากก็ไม่ใช่อุทยาน เรายังมี มติ ครม. ๒ มิ.ย.๕๓ ผ่อนปรนให้เราด้วยซ้ำ แต่เราถูกยัดเรือ เลวร้ายกว่านั้น คือ อำเภอมีความเห็นไม่ พ้อง จังหวัดมีความเห็นไม่พ้อง อัยการมีความเห็นไม่พ้อง แต่เราถูกดำเนินคดี เรือเราคงพังไป แล้ว ไม่รู้ใครรับผิดชอบ เพราะแค่พวกเราเป็นชาวเล ใครคงมองไม่เห็นความสำคัญ” สนิท แกนนำ เครือข่ายชาวเลเล่าให้เราฟังอย่างมีนัย

หนุนเสริม..ผลักดัน..จัดระบบ..เกาะติด..แก้ปัญหา..เปิดพื้นที่สาธารณะ..พัฒนาคน

เราได้อีกโอกาสอย่างสำคัญที่ได้เข้าไปร่วมหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการรวมกลุ่ม และ พัฒนาศักยภาพแกนนำเพื่อให้ค้นหาปัญหา รู้จักตัวตนตัวเอง และลุกขึ้นมาเป็นแกนหลักในการ ผลักดันการแก้ปัญหาตนเอง การแก้ปัญหาที่ดิน การแก้ปัญหาสถานะทางทะเบียนราษฎร หรือ การรื้อฟื้นวัฒนธรรมดั้งเดิมเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะ ทำให้สังคมลดอคติทางชาติพันธุ์ลงและ ให้การยอมรับมากขึ้น และมีมูลนิธิชุมชนไทเกาะติดพื้นที่ และการช่วยเหลือจากสถาบันวิจัย สังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เราย่วมกันสร้างรูปธรรมในหลายพื้นที่ เช่น การแก้หนี้นอก ระบบในพื้นที่ชุมชนราไวย์ จังหวัดภูเก็ต ศูนย์วัฒนธรรมชาวเลบ้านทับตะวัน จังหวัดพังงา บ้านมั่นคงชุมชนทุ่งหว้า จังหวัดพังงา โฉนดชุมชนชาวเลสะปำ จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น มีรูปธรรม มีงานวิชาการรองรับ จนทำให้เครือข่ายชาวเลสามารถมีการผลักดันข้อเสนอเชิง **นโยบาย “มติ ครม.๒ มิ.ย. ๒๕๕๓ ว่าด้วยเรื่องสหับสนุนฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเล โดยหลัก เขตสังคม และวัฒนธรรมพิเศษชาวเล ”**

จากผู้ประสบภัยสึนามิ...เป็นผู้ประสานงานเครือข่าย...เป็นนักขับเคลื่อนสังคม

หลังเรียนจบ ชั้น ปวช.ไฟฟ้า จากเทคนิคภูเก็ต ผมมุ่งหน้าเข้ากรุงเทพฯ มาเรียน หนังสือ โดยต้องมาหางานทำ เป็นเด็กอยู่ซ่อมรถบ้าง ทำงานตามโรงงานบ้าง ค่าแรงวันละ ๑๐๐ กว่าบาท ผมก็ส่งตัวเองเรียนจบแค่ ปวส. ไฟฟ้า การศึกษาของเด็กต่างจังหวัด ครอบครัวยากจน มาได้แค่นี้จริง ๆ ครับ ผมทำงานที่กรุงเทพฯ ได้ระยะหนึ่ง ช่วงนั้นผมมุ่งมั่นเพียง เพื่อให้ส่งตัวเองเรียนให้จบ ปวส.

ปี พ.ศ.๒๕๔๑ ผมกลับไปอยู่บ้าน ทำอาชีพประมง และเมื่อตั้งหลักปักฐานครอบครัว สร้างฐานะให้ตัวเองได้ระดับหนึ่ง ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับนักการเมืองท้องถิ่น ถึงแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้าน ด้วยอุดมการณ์ที่อยากเห็นสิ่งที่ดีกว่า และคิดว่า ความรู้ที่มีจะทำประโยชน์ให้บ้านตัวเองได้ จึงลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหาร ส่วนตำบลบางม่วง และได้รับการเลือกตั้ง เข้าไปทำหน้าที่ตั้งหวัง การตั้งความหวังเพื่อเป็น

นักการเมือง เพราะพื้นฐานของครอบครัวที่มีพรรคพวกเยอะ การจะทำอะไรเพื่อสังคมก็เพียงเพื่อมุ่งหวังให้ได้มาซึ่งคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่แล้วชีวิตก็เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เมื่อ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ ภัยพิบัติสึนามิถล่มบ้านน้ำเค็มของผมราบเป็นหน้ากลอง ผมสูญเสียทุกอย่าง บ้าน รถ อาชีพ ชีวิตพ่อ หลานชายคนเดียว และญาติ พี่น้อง อีกกว่า ๔๐ คน

สถานการณ์เปลี่ยนชีวิต เมื่อความรับผิดชอบ ในฐานะสมาชิก อบต. ผู้นำชุมชน และญาติมิตร ที่ต้องดูแลคนในชุมชนบ้านน้ำเค็ม ที่มีประชากร กว่า ๔,๐๐๐ คน แล้วสิ่งใหม่ในชีวิตทั้งหน้าที่และความรับผิดชอบ ก็เกิดขึ้นกับพวกกระผม พวกเราพร้อมกันสร้างชุมชนใหม่ขึ้น ณ ศูนย์พักชั่วคราวบางม่วงของผู้ประสบภัยสึนามิบ้านน้ำเค็ม โดยการสนับสนุนของภาคีความร่วมมือหลายองค์กร มูลนิธิชุมชนไท มูลนิธิอันตามัน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.)

ที่ศูนย์พักชั่วคราวของผู้ประสบภัยสึนามิ เริ่มนำอยู่ขึ้น เมื่อเราจัดระบบบ้านพัก จัดระบบคณะกรรมการชุมชน เป็นฝ่ายงานรับผิดชอบออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ เรามี กลุ่มดูแลเด็ก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเปราะบาง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล และแรงงานพม่า มีการนำเงินบริจาคมาเป็นกองทุน และมีการออมเงินเพิ่ม มีการพัฒนากลุ่มอาชีพ และที่สำคัญมีการแก้ปัญหาที่ดิน และการสร้างที่อยู่อาศัยถาวร โดยใช้งบประมาณโครงการบ้านมั่นคง และภาคีพัฒนาอีกจำนวนมากเข้ามาสนับสนุนทั้งความรู้ ทรัพยากร งบประมาณ และอื่น ๆ

เรามีนักพัฒนาที่มีความเชี่ยวชาญในการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน อย่าง อ.จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ คุณปริดา คงแป้น จากมูลนิธิชุมชนไท ที่อยู่เคียงข้าง เป็นที่ปรึกษา มา รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพแกนนำ ที่ส่งพวกเราเข้าอบรมหลักสูตรต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ฝึกวิเคราะห์สังคมการเมืองอย่างต่อเนื่อง จากวันนั้นถึงวันนี้

นอกจากนี้ เรามีคุณหมอบัญชา พงษ์พานิช เข้ามาสนับสนุนให้พวกเรา เตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยพิบัติ ร่วมกับภาคีพัฒนาอื่น ๆ จนทำให้ชุมชนของเราเป็นชุมชนตัวอย่าง และได้รับรางวัลจากหลายองค์กร เพราะความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ “กระบวนการมีส่วนร่วม” จนสังคมเล็ก ๆ ในศูนย์พักชั่วคราวของเราน่าอยู่ เพราะพวกเราได้กำหนดเองทุกเรื่อง พร้อมทั้งยังทำแผนพัฒนาชุมชนบ้านน้ำเค็มกันเอง

อย่างไรก็ตาม ความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นกับผู้ประสบภัย อีกหลายชุมชนในพื้นที่อันตามัน โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดิน จึงได้รวบรวมชุมชนผู้เดือดร้อน “จัดตั้งเป็นเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ” ช่วยกันสร้างบ้านในที่ดินเดิม และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหากับรัฐบาล โดยการตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาขึ้นมาหลายชุด จนบางพื้นที่สามารถแก้ปัญหาได้ แต่หลายพื้นที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้และยังคงมีปัญหายืดเยื้อจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่พิพาทระหว่างชุมชนกับเอกชน อาทิ ชุมชนชาวเลราไวย์ ชุมชนชาวเลเกาะพีพี และชุมชนชาวเลเกาะหลีเป๊ะ เป็นต้น

นอกจากนี้ มีชุมชนที่ผมจะกล่าวถึงเป็นพิเศษ เพราะ ๑๐ ปี แล้วยังไม่สามารถกลับเข้าไปอาศัยในที่เดิมได้ เพราะปัญหาการจัดการของภาครัฐที่ขาดความรับผิดชอบ ขาดความ

เป็นธรรม และละเมิดสิทธิชุมชนผู้ประสบภัย นั่นคือชุมชนหาดบางสัก อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา ที่มีผู้เสียชีวิตไป ๕๖ คน คงเหลือ ๑๘ ครอบครัว ผมคิดว่า นักพัฒนาสังคมต้องร่วมมือกับชุมชน เพื่อแก้ปัญหาชุมชน อยู่เคียงข้างชุมชน ทุกฝ่ายควรคำนึงถึงสิทธิชุมชน และไม่ละเมิดสิทธิชุมชน

จากบทเรียนการแก้ปัญหาชุมชนตนเอง การสร้างชุมชนตนเอง ขยายไปร่วมมือกับชุมชนอื่นๆ ในนามเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ ในเครือข่ายฯ ยึดหลักว่า **ต้องร่วมสร้างชุมชนให้หน้าอยู่ด้วยมือคนในชุมชนเอง** จากเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ จึงได้ขยายไปสู่พื้นที่จังหวัดอื่น ๆ เช่น ปทุมธานี อุบลราชธานี สงขลา ฯลฯ กว่า ๔๐๐ ชุมชนเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง เราร่วมกันสร้างสังคมให้หน้าอยู่ สร้างโมเดลกิจกรรมดี ๆ ให้เกิดขึ้น เช่น เกิดโมเดลจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนขึ้น จนเป็นที่ศึกษาดูงานจากคนทั่วโลก เกิดธนาคารชุมชน ธนาคารเครือข่ายคนจน เกิดระบบสวัสดิการชุมชนเอง เกิดศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศูนย์วัฒนธรรมชาวเล เกิดวงดนตรีเยาวชน เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อม เกิดศูนย์เรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายทั่วประเทศ

จากประสบการณ์ที่เข้าร่วม ลงมือทำมาหลายปี เมื่อเครือข่ายมองว่าทิศทางการปฏิรูปสังคมและการเมือง ควรต้องเข้าไปร่วมเปลี่ยนแปลง เราจึงเข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็นในร่าง พ.ร.บ.สภาพัฒนาการเมือง เมื่อเกิดองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะขึ้น (ไทยพีบีเอส) เราก็เข้าไปเป็นสมาชิกสภาผู้ชมและผู้ฟัง เมื่อครั้งความขัดแย้งทางการเมือง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๓ พวกเราในนามเครือข่ายฯ เข้าร่วมผลักดันให้เกิดการปฏิรูปประเทศ และร่วมกระบวนการ สมัชชาปฏิรูปประเทศ โดยนำเสนอ การแก้ปัญหาที่ดินเพื่อ “ ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความเป็นธรรมในสังคม ”

สุดท้ายผมคิดว่า การสร้างสังคมให้หน้าอยู่ ต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนให้พึ่งตนเองเป็นหลัก ให้ชุมชนสร้างรูปธรรมการพัฒนาาร่วมกัน โดยคนในสังคมคำนึงถึงคนตัวเล็กตัวน้อยของสังคม ไม่ว่าจะเป็น คนเปราะบาง ผู้ใช้แรงงาน คนไร้สถานะ และคนที่อยู่กับความรุนแรงทุกวัน เช่น ในจังหวัดชายแดนใต้ กลุ่มชาติพันธุ์ และชนเผ่าพื้นเมืองที่ยังไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง หรือถูกละเมิดสิทธิอยู่ทุกวันนี้ สังคมของเราก็จะเอื้ออาทรกันมากขึ้น เข้าใจกันมากขึ้น และเมื่อพร้อมก็ที่เราปรับปรุงโครงสร้างสังคม ให้โอกาสกับคนทุกกลุ่มของสังคมได้เกิดความเท่าเทียมกันมากที่สุดเท่าที่เราจะทำได้ ไม่ว่าในประเด็นใด ๆ เพียงเท่านี้ สังคมของเราทั้งหมดก็จะนำไปเป็นสังคมแห่งความสุขได้ ไม่เฉพาะที่พังงาเท่านั้น

เติบโตเพื่อชีวิตใหม่ที่ชุมชนชาวเลเราไว้อย่างไร

โดย โชคดี สมพรหม

เกริ่นนำ

เหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิทำให้ผมได้เรียนรู้ว่าสังคมภาคใต้มีชนเผ่าพื้นเมืองอีกชนเผ่าหนึ่ง คือ “ชาวเล” เพราะความรู้เดิมในสมองของผม มีแต่เผ่าชาวกู เมื่อมาได้รู้จักชาวเลในช่วงนั้นผมเชื่อว่าคนกลุ่มนี้ต้องได้รับความช่วยเหลือและพัฒนาเช่นคนกลุ่มอื่นทั่วไปเพราะ “ชาวเลก็คือคน” แต่จากการทำงาน พบว่า ชาวเลจะเป็นกลุ่มชนเผ่าอยู่ชายขอบสุดของสังคมช่วงแรกๆ ภายหลังเหตุการณ์สึนามิ ชาวเลอาจจะได้รับการช่วยเหลือเป็นพิเศษ แต่กลุ่มองค์กรโดยส่วนมากเมื่อหมดภาระงานเร่งด่วนก็จะกลับไปทำงานประจำ สุดท้ายเขาก็จะต้องอยู่ในสังคมแบบเดิม ๆ ที่เขาเคยเผชิญมาชั่วชีวิต ต้องเจอกับอคติแบบเดิม ๆ การถูกรุกล้ำพื้นที่ทั้งที่อยู่อาศัยที่ประกอบพิธีกรรมรวมถึงสุสาน รวมถึงต้องถูกคดีความเรื่องที่ดิน ออกทะเลหากเข้าเขตอุทยานหรือเขตอนุรักษ์ก็就会被จับเช่นเดิม

ชาวเลมีวิถีปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในช่วงงานบุญเดือนสิบ จะเป็นช่วงเวลาที่ชาวเลนำผลผลิตของตนได้แก่ ปลาเค็ม ปลาแห้งและของทะเลอื่น ๆ มาแลกข้าวสารและอาหารอื่นกับคนที่มาทำบุญที่วัดที่เรียกว่า “การขอบุญ” ด้วยความเชื่อที่ว่าถ้าใครไม่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าวจะเจ็บป่วยและเกิดเหตุร้ายกับตนเองซึ่งเป็นวิถีที่ปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง จนเกิดเหตุการณ์สึนามิ ซึ่งชาวเลเหล่านี้ได้รับผลกระทบจากการที่ไม่สามารถออกทะเลเพื่อหาปลาและต้องประสบภาวะยากจนลงจนไม่สามารถหาสินค้ามาแลกเปลี่ยนกับคนบนบกได้เหมือนเดิมทำให้ภาพของชาวเลในช่วงบุญเดือนสิบจึงไม่ต่างจากขอทานที่นั่งอยู่ตามงานวัด มีชาวเลบางกลุ่มที่ปรับตัวด้วยการเข้าไปช่วยงานที่วัดในช่วงวันพระใหญ่ด้วยการปัดกวาดทำความสะอาด ล้างถ้วยจานโดยจะได้รับค่าจ้างวันละ ๒๐๐ บาทและพระท่านจะให้อาหารคาวหวานกลับมาที่บ้าน ผลจากเหตุการณ์สึนามิ ทำให้ชาวเลไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้เหมือนก่อนลำบากยากจนลงและอาศัยของบริจาคเพื่อการดำรงชีพ ทำให้มีคนบางกลุ่มรู้สึกอึดอัดและตีความพิธีกรรม “ขอบุญ” ของชาวเลที่ไม่มีของแลกเปลี่ยนว่าเป็นพวกขอของฟรีกลายเป็นภาพลักษณ์เชิงลบส่วนหนึ่งที่คนภายนอกมีต่อชาวเล

ในการเรียนรู้เรื่องงานพัฒนาชาวเลนั้น ผมใช้ประสบการณ์การทำงานพัฒนาที่ผ่านมาในเชิงเทคนิคการรวมกลุ่มและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ได้ แต่การสัมผัสกลุ่มชาวเลในส่วนองวิถีชีวิตชีวิตและเข้าถึงกิจกรรมส่วนตัวเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากกลุ่มชาวเลยังมีความรู้สึกที่ตนเองมีปมด้อย ในขณะที่เขามีภาษาเป็นของตนเองเฉพาะกลุ่มทั้งมอแกนและอูรักลาโว้ย เวลาประชุมมีประเด็นปัญหาที่เขาอาจจะไม่เข้าใจเขาจะคุยกันเองก่อนในขณะที่เราไม่เข้าใจภาษาเขา งานพัฒนาของชาวเลจึงต้องจับปัญหาที่ละประเด็น **พื้นที่ชาวเลเราไว้อย่างไรเริ่มพัฒนาขึ้นมาจากการแบ่งงานกันทำ แต่ก็ยังมีปัญหาว่าหากแกนนำบางคนไม่ได้รับรู้ในบางเรื่องก็จะมีค่าน้อยใจกันในกลุ่ม**

ความเป็นมาชุมชนชาวเลราไวย์

กลุ่มชนเผ่าชาวเลมี ๓ กลุ่มคือ “มอแกน” เป็นกลุ่มชาวเลที่มีวิถีหาอยู่หากินกับทะเลมากกว่าบนฝั่ง ส่วนใหญ่ยังพูดภาษามอแกนโดยจะพบที่เกาะเหลา เกาะสินไห เกาะช้าง และเกาะพยามในจังหวัดระนอง โดยใช้ชีวิตออกทะเลหาปลา เดินทาง ระหว่างฝั่งไทยและบริเวณเกาะสองฝั่งประเทศพม่า ในส่วนของหมู่เกาะสุรินทร์จังหวัดพังงา และหมู่บ้านราไวย์ในจังหวัดภูเก็ต มีประชากรกว่า ๑,๐๐๐ คน “มอแกลน” เป็นกลุ่มชาวเลที่มีวิถีผสมผสานกับสมัยใหม่ โดยทั่วไปจะใช้ชีวิตบนฝั่งมากกว่าในทะเล เช่น หมู่บ้านชายฝั่งทะเลกว่าสิบหมู่บ้านในจังหวัดพังงา ภูเก็ต และ เกาะพระทอง มีประชากรกว่า ๕,๐๐๐ คน “อุรักลาไวย์” เป็นชาวเลที่มีภาษาพูดเฉพาะแตกต่างจาก มอแกน และมอแกลน อาศัยอยู่บนเกาะต่าง ๆ ในจังหวัดภูเก็ต กระบี่ เช่น เกาะลันตา เกาะ พีพี ตรังและสตูล มีประชากรกว่า ๕,๐๐๐ คน

การเรียนรู้และรวบรวมเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนชาวเลราไวย์ เป็นประเด็นที่มีปัญหาในการกล่าวอ้างถึงที่มาที่ไปของชาวเลในอันดามันโดยรวมด้วย เนื่องจากกลุ่มชาวเลมีแต่ภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน งานวิชาการหรือบันทึกต่าง ๆ ในอดีตก็มีคำเรียกชนเผ่านี้ที่ต่างกัันรับทราบกันเพียงว่าเป็นชนเผ่าพื้นเมืองเผ่าหนึ่ง การเก็บประวัติศาสตร์ชาวเลราไวย์จึงต้องเริ่มจากการเก็บประวัติใกล้ตัวโดยการบอกเล่าของผู้สูงอายุและการทำผังตระกูล ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้เขารู้ว่าเป็นพี่น้อง (ญาติ) กันทั้งหมด และทำให้ผมและทีมงานทำงานในพื้นที่ได้ง่ายขึ้นด้วยและข้อมูลเหล่านี้ยังสามารถพัฒนาไปสู่การแก้ปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัยและคดีความของชุมชนชาวเลราไวย์เพราะสามารถนำมาประกอบข้อมูลเพื่อสู้คดีของตนเองได้บางส่วน

ชาวเลราไวย์มีประชากรจำนวน ๒๔๔ ครัวเรือน ๑,๒๖๐ คน และยังมีไม่มีบัตรประชาชน จำนวน ๑๐๘ คน อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เอกชนอ้างสิทธิเต็มพื้นที่ ๑๔ ราย (สำรวจปี พ.ศ. ๒๕๕๐) ประกอบด้วยกลุ่มมอแกนและอุรักลาไวย์

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๐ เริ่มมีการบอกกล่าวด้วยวาจาจากเอกชนที่อ้างสิทธิในที่ดินว่าให้กลุ่มชาวเลราไวย์ย้ายออกจากพื้นที่มีฉะนั้นจะดำเนินตามกฎหมาย และก็เป็นจริงเมื่อมีการฟ้องคดีเป็นตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เมื่อนายพุทธ หาดทรายทองและพวกอีก ๙ คนถูกฟ้องในข้อหาละเมิดและขับไล่ (จ่ายค่าชดเชยและให้ออกจากพื้นที่) กรณีดังกล่าวได้ทำให้ “แกนนำ” ชาวเลราไวย์เริ่มที่จะต้องหาวิธีแก้ปัญหา จึงเกิดจุดเปลี่ยนการทำงานของแกนนำชุมชน ช่วงแรก พบว่า แกนนำในพื้นที่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ มีบารมี ทำงานกับหลายองค์กรแต่ชาวบ้านตรวจสอบไม่ได้ ภายหลัง เมื่อมีประเด็นคดีความขึ้นมาจึงได้มีกลุ่มคนหนุ่มสาวขึ้นมาช่วยทำงานแก้ปัญหาเป็น “คณะทำงานแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินที่อยู่อาศัยและคดีความ” โดยที่คณะกรรมการชุมชนชุดเดิมยังคงอยู่ แต่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษา

ภัยพิบัติธรรมชาติสู่การรับรู้ภาวะวิกฤติของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลของสังคมทั่วไป

ช่วงเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ ผม และทีมทำงาน มูลนิธิชุมชนไท (มชท.) ยังไม่ได้เข้าไปปฏิบัติการณ์พื้นที่ราไวย์ แต่จากคำบอกเล่าของแกนนำทราบว่า เหตุการณ์ดังกล่าวชาวเลราไวย์ไม่มีผู้เสียชีวิตหรือได้รับบาดเจ็บ เนื่องจากมีผู้สูงอายุ (ลุงเปี้ยก) สังเกตเห็นความผิดปกติช่วงน้ำลดซึ่งแห้งผิดปกติ จึงสั่งให้ชาวบ้านรีบหนีไปอยู่ที่สูง (ในขณะนั้นคือบริเวณ“บ้านบน”ในพื้นที่ชุมชน) “น้ำแห้งลงไปเกือบถึงเกาะเฮ เห็นปลานอนดินอยู่ที่น้ำแห้ง โดยเฉพาะปลานกแก้วหลายคนจะลงไปเอาแต่เห็นผิดปกติมากจึงบอกให้ชาวบ้านรีบขึ้นไปอยู่ที่สูง ให้ไกลทะเลไว้ก่อน ชักพักน้ำใหญ่ก็มาจริง ๆ เข้าไปในพื้นที่เลยครึ่งชุมชน มีแต่เรือที่เสียหาย คร่าวบ้างแตกบ้าง คิดว่าคงไม่มีโอกาสออกเรือหาปลาแล้ว” ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวเลราไวย์ที่พิการและป่วยหนักอยู่แต่ชุดผู้ชายที่แข็งแรงก็ได้เข้าไปช่วย พอน้ำลดก็ออกมาดูเรือถอดเครื่องเรือออก ไม่มีใครกลัวหรือกังวลเรื่องน้ำทะเล แต่กังวลเรื่องเครื่องมือหากิน

มูลนิธิชุมชนไทเลือกพื้นที่ราไวย์เป็นพื้นที่ปฏิบัติการด้วยเล็งเห็นประเด็นปัญหาการฟ้องร้องเรื่องที่อยู่อาศัย แต่เดิมนั้นตั้งใจจะช่วยเรื่องพื้นที่ชุมชนที่ถนนตัดผ่านซึ่งต้องถูกรื้อย้าย แต่ภายหลังทราบว่าพื้นที่ชาวเลถูกฟ้องคดี จึงได้ให้ทีมในพื้นที่ไปสำรวจข้อมูลและจัดกระบวนการชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เข้าเครือข่ายหลังเหตุการณ์สึนามิ

หลังภัยพิบัติสึนามิ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลทั่วอันดามันเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้นผ่านการนำเสนอของสื่อต่าง ๆ ทั้งในด้านของการช่วยเหลือชีวิตผู้อื่นและเป็นกลุ่มที่เอาชีวิตรอดจากเหตุการณ์สึนามิมาได้ด้วยภูมิปัญญา เก้าแก่จนเกือบจะกล่าวได้ว่ากลุ่มชาวเลไม่มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าวในช่วงของการช่วยเหลือเร่งด่วนรวมถึงการฟื้นฟูวิถีชีวิตและฟื้นฟูชุมชนก็ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ มากมายทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ระดมความช่วยเหลือลงในพื้นที่อันดามันในช่วงเริ่มแรกการช่วยเหลือจะยังไม่เกิดปัญหา

แต่เมื่อองค์กรที่เข้ามาช่วยเหลือเริ่มจัดระบบของตนเองได้ พบว่า**ปัญหาแรก**สำหรับกลุ่มชาวเล คือ **เรื่องบัตรประชาชน** เนื่องจากการช่วยเหลือของหลายหน่วยงานต้องมีการเบิกจ่ายผ่านบุคคลต้องมีหลักฐานประกอบ จากนั้นก็พบว่ามี**ปัญหาประการที่สอง** คือ **เรื่องที่ดินที่อยู่อาศัย** เนื่องจากที่อยู่เดิมถูกอ้างสิทธิทั้งจากภาครัฐและเอกชน แต่หลายพื้นที่สามารถที่จะหาที่อยู่อาศัยได้ในเบื้องต้น เนื่องจากในช่วงดังกล่าวกลุ่มชาวเลยังได้รับความสนใจต่อเนื่องจากเหตุการณ์สึนามิ แต่ปัจจุบันปัญหาดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่ในหลายพื้นที่

ภายหลังเหตุการณ์เข้าสู่ภาวะปกติยังมีหลายองค์กรที่ทำงานกับกลุ่มชาวเลต่อเนื่อง ทั้งในส่วนของการพัฒนาและงานศึกษาวิจัย ด้วยองค์กรต่าง ๆ ตระหนักได้ว่าชาวเลเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของอันดามันแต่เป็นกลุ่มคนชายขอบที่เกือบจะหมดจากพื้นที่ด้วยปัญหาที่รุมเร้าขณะนั้นพบว่ากลุ่มชาวเลมีจำนวน ๔๑ชุมชน และที่มีปัญหาที่ดินไม่น้อยกว่า ๒๕ ชุมชน ชาวเลบางส่วนอาศัยในที่ทับซ้อนกับที่ดินเอกชน เช่น ชาวมอแกลนที่ทับตะวัน จังหวัดพังงา ชาวมอแกนและอุรักลาไวย์ที่หาดราไวย์ และชาวเลแหลมตึกแกจังหวัดภูเก็ตช่วงระหว่างปฏิบัติการ ในพื้นที่มีประชากรรวมแค่ ๑๒,๐๐๐ คนเศษหลายฝ่ายที่ยังดำเนินงานอยู่พบว่าการ

แก้ปัญหาสองประการข้างต้นยังไม่สามารถทำให้สถานะของชาวเลดำรงชีวิตตามปกติได้ เนื่องจากประเด็น**ประการที่สาม** ที่ซ้ำเติมมาตลอดชีวิต คือ **ปัญหาความเป็นชนชั้นล่างสุดของสังคม** ส่งผลสืบเนื่องต่อปัญหาต่อมา**ประการที่สี่** คือ **ปัญหาการศึกษา** ด้วยสถานะของกลุ่มชาวเลทำให้เกิดการไม่ยอมรับด้วยทัศนคติเดิมทั้งเรื่องของความสกปรก พูดยุติไม่เข้าใจภาษาไทย (มีภาษาของตนเอง) การไปโรงเรียนของเด็กชาวเลกลายเป็นเรื่องน่าเบื่อและถูกซ้ำเติมกลาย ๆ ชาวเลจึงมีคนที่จบการศึกษาแค่ ป.๔ หรือ ป.๖ เป็นจำนวนมากหรือไม่มีวุฒิการศึกษาเลยในปัจจุบัน ทำให้เด็กและเยาวชนชาวเลรู้สึกสนุกและชอบที่จะใช้ชีวิตในทะเลมากกว่า

แต่ปัญหากลับหนักขึ้นกว่าในอดีตเนื่องจากทะเลก็เริ่มไม่ใช่พื้นที่สำหรับชาวเลอีกต่อไป งบประมาณประเด็น**ปัญหาประการที่ห้า** คือ **ปัญหาพื้นที่ทำกินสำหรับชาวเล** ที่ถูกประกาศเป็นพื้นที่อุทยานและพื้นที่อนุรักษ์ฯ ต่าง ๆ รวมถึงการถูกเหมารวมเป็นพื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวของเอกชน ชาวเลที่ทำการประมงเป็นอาชีพหลักจึงต้องเข้ามาหากินในพื้นที่ลี้กและต้องประสบกับปัญหาของประมงขนาดใหญ่ การหากินในทะเลที่ลี้กมากเสี่ยงต่อการที่เครื่องมือประมงของชาวเลจะถูกทำลายจากเรืออวนลากทำให้เสียหาย แต่ประเด็นสำคัญคือต้องเสี่ยงกับภาวะน้ำหนึบ (กลุ่มที่ดำน้ำลี้ก) ซึ่งนำไปสู่ประเด็นปัญหาต่อมาเป็น **ปัญหาประการที่หก** คือ **ปัญหาเรื่องสาธารณสุขหรือการรักษาพยาบาล** เนื่องจากชาวเลที่ไม่มีบัตรประชาชนการรักษาพยาบาลเป็นเรื่องที่แทบจะเป็นไปไม่ได้ในทุกโรงพยาบาล รวมถึงกลุ่มชาวเลที่เจ็บป่วยด้วยโรคอื่น ๆ ทั่วไปอีกด้วยปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลจึงเป็น**ปัญหาที่มีสภาพเป็นศูนย์กลางไม่สามารถแก้ปัญหาแค่จุดเดียวแล้วสำเร็จ**

ชาวเลเราไวย์เรียนรู้ท่ามกลางการทำงาน

งานพัฒนาในส่วนพื้นที่จังหวัดภูเก็ตหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ เป็นงานหนุนเสริมการแก้ปัญหาทั้งเรื่องที่ดินที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การฟื้นฟูชุมชนทั่วไป และการพัฒนาแกนนำชุมชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ดังกล่าว มีพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล ๒ พื้นที่ **ประกอบด้วยคือชุมชนชาวเลแหลมหลาและชุมชนชาวเลบ้านหินลูกเตี้ยมาร่วมดำเนินกิจกรรมกับ “เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต”** อันเป็นเครือข่ายชุมชนทั่วไปในพื้นที่ภูเก็ตที่รวม ๑๘ ชุมชนด้วยภาวะหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติการแก้ปัญหาได้รับความสนใจจากรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการมีคณะกรรมการแก้ไขปัญหาคกรบุงกรุกที่ดินของรัฐ (กบร.) โดยมี พล.อ.สุรินทร์ พิกุลทอง เป็นประธาน มีการประชุมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินในจังหวัดเป็นระยะ

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางกรมทางหลวงได้ขยายแนวเขตถนนพิเศษ ผ่านแนวเขตพื้นที่ชุมชนชาวเลเราไวย์กระทบบ้านชาวเลที่ต้องรื้อ ๔ หลังคาเรือน ได้มีการร้องเรียนไปยังเทศบาลตำบลราไวย์และจังหวัดภูเก็ตเพื่อเจรจาและขอความช่วยเหลือ แต่ผลของการดำเนินการคือชาวเลเราไวย์ต้องรื้อบ้านเช่นเดิมโดยทางรัฐจะจ่ายค่าเสียหายให้หลังคาเรือนละ

๓๐,๐๐๐ บาท ซึ่งชาวเลราไว้ยืนยันว่าไม่รู้จะย้ายไปไหนเพราะไม่มีที่อื่น และในช่วงดังกล่าว ได้มีการประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ (กบร.) อยู่ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต แกนนำชาวเลราไว้อิงได้เข้าไปร้องเรียนกับทางคณะกรรมการฯ โดยทาง พล.อ. สุรินทร์ พิกุลทอง ได้เรียกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาชี้แจงข้อเท็จจริงและนำคณะกรรมการฯ ไปตรวจสอบพื้นที่ และได้มอบหมายให้ผมและทีมทำงานพื้นที่ของมูลนิธิชุมชนไททำการรวบรวมข้อมูลเพื่อการแก้ปัญหา โดยในช่วงเวลาดังกล่าวได้ขอให้กรมทางหลวงชะลอการขยายแนวเขตชั่วคราว

ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลและตรวจสอบเรื่องที่ดิน พบว่า ที่ดินชุมชนดังกล่าวยังอยู่ระหว่างข้อพิพาทของชาวเลราไว้อีกกับเอกชนที่อ้างสิทธิในพื้นที่ ดังนั้นแม้ว่าบ้าน ๔ หลังจะถูกรื้อถอนไปแต่ก็ไม่สามารถเข้าไปปลูกสร้างหลังใหม่ในพื้นที่ชุมชนได้อยู่ดี คณะกรรมการฯ จึงได้ไกล่เกลี่ยโดยขอให้กรมทางหลวงขยับแนวเขตโดยไม่ต้องมีการรื้อย้ายชาวเลราไว้อีกก่อน จนกว่าจะมีการแก้ปัญหาพิพาทเรื่องที่ดินชุมชนกับเอกชนแล้วเสร็จ จึงเกิดการแก้ปัญหาโดยการขยับแนวเขตถนนเพื่อแก้ปัญหาให้ชาวเลราไว้อย่างไม่ต้องถูกรื้อที่อยู่อาศัย

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้น สร้างความเชื่อมั่นบางส่วนให้กับชาวเลราไว้อิง บนฐานของการแก้ปัญหาโดยการใช้อำนาจข้อมูลและการรวมกลุ่ม เนื่องจากการแก้ปัญหาเรื่องการตัดถนนพิเศษนั้น ได้ใช้กระบวนการเก็บข้อมูลโดยการประชุมกลุ่มย่อยเป็นระยะเพื่อหาทางออกร่วมกันเบื้องต้น เราใช้วิธีการตั้งคำถาม อาทิ “หากมีการรื้อย้ายบ้านจริงจะมีพื้นที่รองรับบ้านทั้ง ๔ หลังหรือไม่” ชุมชนก็ตอบว่ามี “แต่ถ้าสร้างใหม่ก็จะถูกฟ้องร้องจากผู้ที่มีอำนาจสิทธิที่ดิน” จากข้อมูลเบื้องต้นจึงได้มีการหาข้อมูลประกอบ พบว่า ในขณะนั้นชุมชนมีปัญหาเกี่ยวกับผู้ที่มีอำนาจสิทธิที่ดินกว่า ๓ ราย จึงได้มีการจัดประชุมใหญ่เพื่อหาทางออกร่วมกัน ในที่สุดจึงได้ข้อสรุปในการแก้ปัญหาโดยการเจรจาตั้งข้างต้น

เมื่อแก้ปัญหาได้นั้น แกนนำส่วนหนึ่งได้เรียนรู้วิธีการทำงาน แต่บางส่วนยังเข้าใจว่าหลายองค์กรสามารถช่วยเหลือชุมชนเขาได้ เพราะภัยพิบัติสึนามิ ในเหตุการณ์จริง ทีมแกนนำเจรจาเองตลอดการแก้ปัญหา ผมในฐานะทีมสนับสนุนแค่ให้ข้อเสนอแนะกับเขา ขณะนั้นพื้นที่ชาวเลราไว้อิงยังมีองค์กรที่ทำงานสนับสนุนและพัฒนาอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากแต่ก็จะมีวิธีการที่หลากหลายต่างกันไป

ในช่วงดังกล่าวได้เกิดการฟ้องร้องให้ชาวเลราไว้อิงออกจากพื้นที่ (คดีแพ่ง) เราจึงได้จัดคณะทำงานเพื่อเสริมการทำงานของคณะกรรมการชุมชน และได้จัดประชุมสรุปการทำงานแล้วเห็นร่วมกันว่า “ต้องเสริมในส่วนที่ขาด” ซึ่งเห็นตรงกันกับชาวเลราไว้อิงที่สะท้อนว่า “ขาดข้อมูลที่ชัดเจน” แม้กระทั่งจำนวนครัวเรือน ปัญหารวมของชุมชน แนวเขตชุมชนตนเอง ผู้นำเป็นใครบ้าง (เพราะต่างคนต่างทำ) ขาดประวัติศาสตร์ของชุมชนตัวเอง เป็นต้น และขาดการรวมกลุ่ม จึงร่วมกันคิดเรื่องกิจกรรมและแบ่งทีม ในขณะนั้นได้ทีมสำรวจข้อมูลชุมชนและทีมจัดการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการต่อสู้คดี

ความคาดหวังของเรา ที่มงาน

ทีมสนับสนุนพื้นที่หรือทีมปฏิบัติการพื้นที่ชุมชนจังหวัดภูเก็ตได้ลงพื้นที่สลับสับเปลี่ยนเป็นระยะ บางช่วงเวลามีนักศึกษาฝึกงานมาศึกษาพื้นที่เป็นระยะด้วย ในฐานะที่ผมเป็นผู้ประสานงานซึ่งต้องรับรู้การทำงานของทุกพื้นที่ หากมีปัญหาที่ต้องรีบหาทางออกโดยการให้พี่เลี้ยงประจำพื้นที่กับคณะทำงานมาคุยกันและช่วยกันสรุปเพื่อหาทางออกถ้าเป็นประเด็นที่หนักและสำคัญก็จะไปช่วยกัน

ดังได้กล่าวแล้วว่าในพื้นที่ชุมชนชาวเลเราไวย์นั้นเป็นกลุ่มคนที่ไม่ไว้ใจคนนอก (คนทั่วไป) ความคาดหวังจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระยะ กล่าวคือ

เริ่มแรกคาดหวังให้ชาวเลเราไวย์แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ด้วยตัวเอง อย่างเช่น การขยายถนนที่สามารถหาทางออกได้ เรื่องต้นมะพร้าวล้มทับบ้านไม่รู้จะวิ่งไปหาใคร ทีมสนับสนุนก็ต้องประสานเทศบาลและจังหวัด ภายหลังแกนนำสามารถทำได้เอง ประเด็นขาดน้ำประปาและไฟฟ้าเป็นเรื่องต้องแก้ปัญหาเร่งด่วนแต่จนปัจจุบันยังไม่มีใครแก้ปัญหาดังกล่าวได้ และสุดท้ายในระยะแรก คือ การสำรวจข้อมูลพื้นที่ให้แล้วเสร็จเพื่อเป็นเครื่องมือของชุมชนชาวเลเราไวย์ในการนำไปเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาภัยขององค์กรและหน่วยงานต่างๆที่มีอำนาจตัดสินใจ ด้วยในทีมสนับสนุนพื้นที่วางเป้าหมายไว้ว่า ๓ - ๔ ปีต้องขยับพื้นที่การทำงานเพราะงานฟื้นฟูพื้นที่ภัยพิบัติสีนามีน่าจะต้องจบลง

ระยะต่อมา คาดหวังว่าชาวเลเราไวย์ควรที่จะมีชีวิตที่มีความมั่นคงในพื้นที่เดิม และมีความเท่าเทียมกับคนในสังคมทั่วไป ภายหลังการเก็บข้อมูลพื้นที่แล้วเสร็จและรู้แล้วว่าต้องทำงานต่อในพื้นที่เพราะอยู่ในช่วงที่ชาวเลเราไวย์ถูกฟ้อง ๙ รายในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ต้องมีการประสานงานทั้งทีมทนายความและทีมปฏิบัติการพื้นที่รวมถึงทีมจัดทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศเพื่อระดมข้อมูลในการสู้คดี ผมหวังสูงมากในการชนะคดีซึ่งปกติจะใช้เวลานานมาก ในขณะที่คดีก็เพิ่มตลอดเวลา แม้ว่าทางคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจะมีความเห็นว่ามีมติที่คืนของเอกชนออกมาไม่ชอบด้วยกฎหมายในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ แต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติแต่อย่างใด แม้แต่มี มติ ครม. ๒ มิถุนายน ๒๕๕๓ ว่าด้วยเรื่องการฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมและเขตสังคมวัฒนธรรมพิเศษชาวเล ก็ยังไม่เกิดรูปธรรมในทางปฏิบัติ ความคาดหวังนี้จึงต้องทำให้ชาวเลเราไวย์แข็งแรงพอถึงสามารถเป็นไปได้

จัดตั้งองค์กรเตรียมสู้เรื่องที่ดิน

ภารกิจของเรา คณะทำงานฯ ในชุมชน นอกจากการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ให้ดีขึ้น การจัดระเบียบในชุมชนให้สะอาดและปลอดภัย การออกไปเรียนรู้กับกลุ่มและเครือข่ายฯ อื่น ๆ ด้านนอก ที่สำคัญคือ การต้องจัดทำประวัติศาสตร์ที่มาที่ไปของชุมชนชาวเลเอง เพื่อเป็นข้อมูลใช้ในการต่อสู้คดีและยื่นเรื่องให้หน่วยงานต่าง ๆ ตรวจสอบรวมถึงเพื่อบอกกล่าวกับสังคมทั่วไป ขณะเดียวกันในทีมได้ประสานกับทีมจัดทำแผนที่ประกอบภาพถ่ายทางอากาศมาร่วม

ทำงานถึง ๒ ชุด โดยมูลนิธิชุมชนไทสนับสนุนงบประมาณ จากการจัดทำแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ เมื่อนำมารวมกับประวัติชุมชนก็จะได้ข้อมูลสำคัญเบื้องต้นของชาวเลราไวย์

หลังจากมีข้อมูลก็ได้ประสานกับหลายองค์กรเพื่อแก้ปัญหา ตั้งแต่คณะกรรมการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ตระดับจังหวัด คณะกรรมการการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ (กปร.) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน (กสม.) รวมถึงยื่นหนังสือโดยตรงต่อรัฐบาลช่วงที่คณะรัฐมนตรีหลาย ๆ คณะ ติดตามความคืบหน้าการแก้ปัญหาพื้นที่สีนํ้าและงานครบรอบปีสีนํ้าแม้ว่าจะมีการตอบรับเพื่อแก้ปัญหาแต่ไม่มีความคืบหน้าในเรื่องปัญหาที่ดินและคดีความ

สร้างกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อสะสมชัยชนะ

เบื้องต้นหากมองการแก้ปัญหาพื้นที่ชาวเลราไวย์โดยมุ่งไปเฉพาะปัญหาที่ดิน ถือว่าการแก้ปัญหาของกลุ่มชาวเลราไวย์ยังย่ำอยู่กับที่และรอวันแพ้เพราะปัจจุบันถูกฟ้องรวม ๑๐๑ คดีที่ผ่านมาสามารถชนะได้แค่ ๒ รายและแนวโน้มการฟ้องร้องยังมีเพิ่มเรื่อย ๆ แต่การที่ชนะ ๒ รายหลังสุดก็เพราะชาวเลราไวย์สู้บนพื้นฐานของข้อมูลที่ร่วมกันหาและรวมกลุ่มกันสู้คดีอย่างเต็มที่ ซึ่งอาจจะเป็นการสะสมชัยชนะในเรื่องที่ดินชาวเลราไวย์จนกว่าจะแก้ปัญหาทั้งพื้นที่ได้

หากแต่กระบวนการแก้ปัญหาชุมชนชาวเลราไวย์ด้านต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาเรื่องที่ดินนั้นกลับส่งผลให้เรามีกำลังใจที่จะทำงานมากขึ้นโดยที่ผ่านมากองคมนตรีทำงานในชุมชนยังมีการประสานงานและดำเนินการอีกหลายประเด็นที่พอสรุปถึงการสะสมชัยชนะเป็นระยะ ดังนี้

ประเด็นแรกที่เราเริ่มขยับงานเพื่อแก้ปัญหาและเห็นผลเป็นรูปธรรม คือ กระบวนการแก้ปัญหาเรื่องบัตรประชาชน เดิมทีการสำรวจชาวเลราไวย์เพื่อการมองภาพรวมหลาย ๆ ด้านของชุมชน จากผลจากการสำรวจข้อมูลพบว่า ยังคนไม่มีบัตรเป็นจำนวนมาก การเริ่มต้นแก้ปัญหาคือการชวนมาช่วยกันคิดถึง "สาเหตุของปัญหา?" ที่สรุปได้คือ การที่ชาวเลที่ไม่มีบัตรเนื่องจากไม่ได้มีการแจ้งการเกิดตั้งแต่ต้น ไม่มีคนรับรองการเกิดเพราะไม่เห็นว่ามี ความสำคัญ กลัวการถูกเกณฑ์เป็นทหาร กลัวต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก เพราะเดินทางไปบ้านญาติต่างถิ่นเป็นเวลานาน เป็นต้น จึงได้มีการทำความเข้าใจถึงความสำคัญของบัตรที่ จำเป็นต้องมี โดยการยกตัวอย่างง่าย ๆ คือ การรับของช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐหรือ บางองค์กรที่คนไม่มีบัตรฯ จะไม่มีสิทธิได้รับ และต่อเนื่องถึงการได้เข้าเรียนหนังสือ การ รักษาพยาบาล หากเป็นผู้สูงอายุก็จะไม่ได้รับเงินยังชีพในแต่ละเดือน เมื่อทุกคนก็เห็น ความสำคัญ ประเด็นต่อมาในการช่วยกันคิดคือ "การที่จะทำให้แต่ละคนจะได้บัตรฯ จะต้อง เกี่ยวข้องกับใครบ้าง?" ตั้งแต่การรับรองต้องเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำหนด การทำบัตรก็จะต้องผ่าน ที่ว่าการอำเภอ

การหาทางออกร่วมกันในขณะนั้นคือ

๑. เบื้องต้นเราได้จัดทีมช่วยเหลือการทำบัตรประชาชนให้ชาวเลราไว้อย่างไร โดยเสนอให้รวบรวมข้อมูลของคนที่ยังไม่มีบัตรทั้งหมด และรวบรวมข้อมูลเครือญาติที่มีบัตรแล้วเพื่อยืนยันการเกิดและการอยู่อาศัยรวมถึงการทำบัตร ให้รวบรวมสมาชิกไปทำพร้อมกันไม่น้อยกว่า ๑๐ คนในแต่ละครั้งเพื่อให้ผู้ปกครองท้องถิ่นได้ตรวจสอบและมีความสบายใจในการรับรอง
๒. ให้คณะทำงานเรื่องบัตรฯ นำเรื่องเข้าสู่การแก้ปัญหาของเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ตและเครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา

เมื่อมีการร่วมกันหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาในหลาย ๆ ทาง ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่กำชับให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องออกบัตรประชาชนให้ชาวเล และชาวเลราไว้อย่างไรเองมีโอกาสในการประชุมร่วมกับเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ตและผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นระยะ การจัดการกระบวนการเรื่องบัตรฯ ของชาวเลราไว้อย่างไรจึงเห็นผลที่เป็นรูปธรรมเนื่องจากในช่วงที่นโยบายออกมาข้อมูลและหลักฐานของชาวเลราไว้อย่างไรเกี่ยวกับการออกบัตรฯ ได้ดำเนินการส่งถึงทางอำเภอเมือง จ.ภูเก็ตเรียบร้อยแล้ว จึงสามารถดำเนินการได้เร็วในทางปฏิบัติ (ปัจจุบันเหลือ ๒ คนตามข้อมูลแกนนำแจ้งว่าเป็นคนนอกที่มามีครอบครัวกับชาวเล) การมีบัตรประชาชนส่งผลให้ชาวเลกลุ่มดังกล่าวสามารถเข้าถึงการรักษาพยาบาลและสามารถรับเงินผู้สูงอายุได้ตั้งแต่เดิมคนกลุ่มนี้ขาดโอกาสมาตลอด

ประเด็นที่สอง จากการตรวจสอบเอกสารที่ดินพื้นที่ชาวเลราไว้อย่างไรของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (ปี พ.ศ. ๒๕๕๒) ซึ่งว่าเอกสารสิทธิที่เอกชนครอบครองในที่ดินชาวเลราไว้อย่างไรออกมาโดยมิชอบ ให้สำนักงานที่ดินจังหวัดภูเก็ตดำเนินการเพิกถอนเอกสารสิทธิดังกล่าว แต่ทางสำนักงานที่ดินฯ แจ้งกลับไปว่าเอกสารดังกล่าวออกมากฎต้องตามระเบียบแล้ว

แนวทางการพัฒนางานดังกล่าวสืบเนื่องจากการแก้ปัญหาเรื่องการตัดถนนพิเศษที่สามารถชะลอปัญหาไปได้ จากกรณีข้อพิพาทเรื่องที่ดินระหว่างชุมชนกับเอกชนที่อ้างสิทธิ จึงเกิดการประชุมเพื่อหาข้อมูลเพราะชุมชนยืนยันว่าอยู่มาก่อนการออกเอกสารสิทธิของเอกชน ผมและคณะทำงานที่มีอยู่ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนประชุมกันประมาณ ๑๕ คน (ไม่สามารถประชุมใหญ่ของหมู่บ้านได้ เนื่องจากช่วงนั้นหลายคนยังคิดว่าตนเองอาศัยที่เช่าอยู่) เรื่องสำคัญที่ต้องสรุปคือ “ชาวเลอยู่มาก่อนเอกชนออกเอกสารสิทธิจริงหรือไม่?” ที่ประชุมยืนยันว่าชาวเลอยู่ก่อน ฉะนั้นการหาข้อมูลเพื่อยืนยันการอยู่อาศัยต้องมีหลักฐานการอยู่อาศัยของชาวเลราไว้อย่างไรก่อนปี พ.ศ. ๒๕๔๘ที่เอกชนใช้เอกสาร สค.๑ ยืนยันการครอบครองพื้นที่ซึ่งเป็นเรื่องยากพอสมควร กระบวนการทำงานจึงต้องแบ่งการทำงานในเรื่องดังกล่าว โดย

๑. เราต้องสืบค้นและรวบรวมประวัติชุมชนของชาวเลราไว้อย่างไร หาผู้สูงอายุที่ให้ข้อมูลการอยู่อาศัยและประวัติการอยู่อาศัยในพื้นที่ที่เอกชนอ้างสิทธิ

๒. หาผู้ที่กล้าร้องเรียนเพื่อตรวจสอบสิทธิการอยู่อาศัยของชาวเลเราไว้อยู่ โดยในขณะนั้นได้นายบุญเลิศ มณีวงศ์ เป็นผู้ลงชื่อในหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

๓. ทีมสนับสนุนข้อมูลโดยนิคมชุมชนไทจัดทีมแผนที่ประกอบภาพถ่ายทางอากาศในอดีตเพื่อจัดทำข้อมูลประกอบข้อมูลการสืบค้นของทีมในข้อที่ ๑ รวมถึงการประสานงานกับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้พิสูจน์ข้อเท็จจริงในพื้นที่ แม้ว่าในท้ายที่สุดไม่สามารถเพิกถอนเอกสารสิทธิที่ดินของเอกชนได้ แต่การที่มีการตรวจสอบและยืนยันโดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่าการออกเอกสารสิทธิในที่ดินออกมามีขอบก็เป็นอีกภาวะหนึ่งที่เราคิดว่าต้องดำเนินงานต่อไป

ประเด็นที่สาม เป็นเรื่องระดับนโยบาย กล่าวคือกลุ่มชาวเล รวมทั้งกลุ่มชาวเลเราไว้อยู่ได้ร่วมนำเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกับเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม.) และกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) จึงเกิดการตั้งคณะกรรมการแก้ปัญหาชาวเลซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ชาวเลได้รับการเยียวยา แต่การแก้ปัญหายังไม่แล้วเสร็จแม้แต่คณะเดียวก็จะมีมีการเปลี่ยนรัฐบาลทุกที นับจากรัฐบาลของ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์เป็นต้นมาสิ่งที่คืบหน้ามากที่สุดสำหรับเรื่องนโยบาย คือ การมีมติ ครม.วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๓ว่าด้วยเรื่องการฟื้นฟูวิถีชีวิตและการกำหนดพื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษชาวเล ที่เสนอโดยกระทรวงวัฒนธรรมช่วงรัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ แต่ผลในทางปฏิบัติยังไม่เห็นเป็นรูปธรรม

สำหรับกระบวนการทำงานในขั้นดังกล่าวได้พัฒนามาเป็นลำดับ กล่าวโดยสรุปคือ

- การให้คณะทำงานเรื่องที่ดินและคดีเข้าเวทีประชุมสัมมนาต่างๆ
- การแสดงตัวตนในพื้นที่ โดยร่วมเครือข่ายของชาวบ้านในระดับจังหวัด ที่จะแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง ถือว่าเป็นการยกเรื่องถึงระดับจังหวัด และคณะทำงานของชุมชนชาวเลเราไว้อยู่สามารถทำความเข้าใจต่อสมาชิกชุมชนอื่นๆ ให้ออกมาร่วมเคลื่อนไหวได้มากขึ้น
- การส่งตัวแทนเข้าร่วมการเคลื่อนไหวในระดับที่สูงกว่าระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่องเช่นเครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิ คปสม. ขปส. จนพัฒนาขึ้นถึงเรื่องการผลักดันนโยบายดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้มีชาวเลเราไว้อยู่เข้าร่วมเคลื่อนไหวที่ กทม.กว่า ๑๐๐คนขึ้นไป
- การสรุปบทเรียนการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้ง พบว่า ก่อให้เกิดคนทำงานที่เป็นชาวเลเพิ่มขึ้น

ประเด็นที่สี่ การบูรณาการร่วมกันของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการเตรียมข้อมูลที่ดินชาวเลเราไว้อยู่เพื่อยืนยันการอยู่อาศัยของชาวเลสืบเนื่องจากกลุ่มชาวเลเราไว้อยู่ได้มีการร้องเรียนปัญหาและเสนอแนวทางแก้ปัญหาตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการติดตามตรวจสอบโดยหน่วยงานต่างๆ รวมถึงการลงพื้นที่ของรัฐมนตรีที่ผ่านมาถึง ๓ คน ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีข้อมูลและเข้าใจสภาพปัญหาที่แท้จริงและเริ่มยื่นมือช่วยเหลือโดยเฉพาะเรื่องคดีความด้านที่ดินที่กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพได้ให้ความช่วยเหลือด้านกองทุนเพื่อต่อสู้คดีที่ผ่านมา

ล่าสุดที่ผ่านมา มีการดำเนินงานร่วมกันของหลายฝ่ายในการจัดเก็บข้อมูลพื้นที่พิสูจนหลักฐานและให้คำปรึกษา ประกอบด้วย กรมสอบสวนคดีพิเศษ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กรมศิลปากร ทีมทนายความโดย อ.คมสัน โพธิ์คง ลูกหลานของนายเดวิด โฮแกน (เคยเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในพื้นที่ชาวเลเราไว้อยู่ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๕) และมูลนิธิชุมชนไท โดยร่วมกันสำรวจรายหลังคาเรือน (ตามภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบัน) และจับพิทักบ้านแต่ละหลังอย่างเป็นทางการ การขุดกระดูกในพื้นที่บริเวณชุมชนเพื่อตรวจสอบทั้งทางความเชื่อของชาวเลและพิสูจนผลทางวิทยาศาสตร์โดยการตรวจดีเอ็นเอ รวมถึงการเก็บตัวอย่างดีเอ็นเอของชาวบ้านในพื้นที่ (ส่งไปตรวจถึงสหรัฐอเมริกา) การสืบค้นภาพถ่ายทางอากาศในอดีตและการแปรภาพถ่ายทางอากาศโดยผู้เชี่ยวชาญในประเทศไทย ฯลฯ

การเติบโตของแกนนำชาวเลเราไว้อยู่วิถีใหม่ที่เกิดขึ้น

๑. เปลี่ยนวิถีชีวิตแบบตัวใครตัวมันมาเป็นการทำงานแบบรวมกลุ่มการที่จะต้องสู้คดีความกับเอกชนและองค์กรของรัฐเดิมเป็นเรื่องที่ชาวเลเราไว้อยู่มองว่าไร้สาระสู้ไปก็แพ้ย่อมจ่ายเงินหรือยอมย้ายจากบ้านเดิมแล้วกลับมาหากินเอาใหม่ดีกว่า ว่างวนแนวคิดดังกล่าว สืบทอดมารุ่นต่อรุ่น ด้วยชาวเลเราไว้อยู่รู้สึกว่ “มีธนาคารอยู่หน้าชุมชน คือ ทะเล” หากธนาคารเปิด (ทะเลสงบ) ก็ไปเบิกเงินมาใช้ได้ หากธนาคารปิด (มีมรสุม) ก็กั๊กยืมคนอื่นก่อน เมื่อธนาคารเปิดก็จะไปเบิกมาใช้คืน วิธีนี้กลายเป็นว่างวนที่สุดท้ายจึงไม่เหลืออะไรเลยนอกจากการทำมาหากินวันต่อวัน ประเด็นนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเริ่มจากมีแกนนำ/คณะทำงานฯ ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงาน เพราะการต่อสู้เรื่องคดีความต้องใช้เวลาประมาณ ๖ ปีในศาลยุติธรรมทั่วไป การเปลี่ยน คือ “ช่วงหากินได้สะสม ช่วงลมมรสุมจะได้มีแรงต่อสู้” ชาวเลเราไว้อยู่เริ่มมีกองทุนเพื่อต่อสู้คดี สามารถกำหนดสภาวะของตนเองในปัจจุบัน หากช่วงทำมาหากินได้แต่มีงานด่วนที่ต้องประสานงานหรือมีการประชุมสำคัญ กองทุนชุมชนต้องช่วยเหลือครอบครัวแกนนำที่อยู่ในพื้นที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสืบเนื่องมาจากการเข้าร่วมกับเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต ซึ่งขณะนั้นทุกชุมชนที่เข้าร่วมเครือข่ายฯ จะเริ่มมีกองทุนเป็นของตนเอง โดยแต่ละชุมชนจะออมทรัพย์เพื่อแก้ปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัย

สำหรับชุมชนชาวเลเราไว้อยู่จากการสำรวจสภาพปัญหา พบว่า เริ่มมีการฟ้องร้องโดยในขณะนั้น (ปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๕๑) มีคดีอยู่จำนวน ๘ ราย จากการสอบถามแต่ละรายไม่

สามารถต่อสู้คดีด้วยตนเองได้ จึงได้เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสู้คดีโดยสะสม ครั้วเรือนละ ๕๐ บาทต่อเดือน อย่างไรก็ตามได้มีปัญหามาเป็นระยะเพราะการอยู่อาศัยของ ชุมชนชาวเลเราไวย์จะเป็นกลุ่มบ้านประกอบด้วย บ้านตึก บ้านกลาง บ้านนอก และบ้านบน ช่วงแรกเป็นการเก็บรวมในจุดใดจุดหนึ่ง แต่เกิดปัญหาเรื่องความไม่ไว้วางใจกัน จึงได้เปลี่ยน มาเป็นแยกเก็บตามกลุ่มบ้านการจัดการก็ยังมีปัญหาเพราะแต่ละกลุ่มบ้านอ้างว่ากลุ่มอื่นไม่ ส่ง ปัจจุบันจึงใช้ระบบทีมที่ทำงานเรื่องกลุ่มออมทรัพย์โดยเฉพาะให้มีการชี้แจงสมาชิกทุก เดือนซึ่งการดำเนินการยังเป็นไปได้อยู่ อาจจะเนื่องด้วยคดีเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากด้วย(กว่า ๑๐๑ คดี)

อย่างไรก็ตามในเรื่องคดีเริ่มมีการตัดสินในศาลชั้นต้น โดยส่วนมากก็แพ้คดี (ที่ผ่าน มาเพียงชนะเพียง ๒ คดี) การต่อสู้เพื่อสามารถอาศัยอยู่ต่อได้โดยยังไม่ต้องรื้อย้ายนั้น จะต้อง อุทธรณ์คดีซึ่งค่าใช้จ่ายจะสูงมาก โดยต้องวางเงินที่ศาลคดีละหมื่นกว่าบาทยังไม่นับรวมค่า บริหารจัดการของทนายและแกนนำที่ประสานเรื่องคดี จึงได้เกิดการจัดตั้งกองทุนอุทธรณ์คดี อีกกองทุนหนึ่งโดยเก็บครั้วเรือนละ ๕๐๐ บาทต่อปี ที่ผ่านมาสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี

๒. เปลี่ยนทัศนคติจากด้านลบมาเป็นบวกจากความคิดดั้งเดิมของชาวเลเราไวย์ คือ “คนนอกเอาปัญหาชาวเลมาเป็นเครื่องมือทำมาหากิน”สามารถสลบแนวคิดกลายเป็น “ชาวเลเราไวย์ต้องออกมาทำงานเองเพื่อรู้จักองค์กรข้างนอกหรือกลุ่มต่างๆที่เข้ามาทำงานใน พื้นที่”ปัจจุบันแกนนำหรือคณะทำงานชุดต่างๆ ของชาวเลเราไวย์นั้นทำงานเองได้มากขึ้น บทบาทของเรา สามารถปรับเปลี่ยนเป็นทีมที่ปรึกษาได้แม้จะไม่เต็ม ๑๐๐% (ยกเว้นเรื่อง งบประมาณ) หลายเรื่องที่ชาวเลเราไวย์สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง อาทิ การ ประสานงานแก้ปัญหาทั้งทางจังหวัด การขึ้นศาล การประชุมกับองค์กรภายนอก เป็นต้น กระบวนการที่เป็นอยู่ปัจจุบันคือประชุมเตรียมก่อนมีกิจกรรมทุกครั้ง

ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเกิดตั้งแต่ เริ่มต้น การสื่อสารกับผู้ว่าฯ หรือตัวแทนหน่วยงานในพื้นที่ที่จะมีการแบ่งประเด็นของแกนนำแต่ ละประเด็นงาน ฉะนั้นใครที่เป็นตัวแทนแต่ละประเด็นต้องมาเตรียมข้อมูลร่วมกันโดยทีม ทำงานจะช่วยวางแผนการหารือเพื่อสามารถเสริมและสอดรับกันได้

ปัญหาด้านการฟ้องร้องและคดีความที่มีอย่างต่อเนื่องในส่วนของชุมชนชาวเลเราไวย์ นั้นแกนนำต้องเสนอเพื่อให้ชาวบ้านหาทางออกด้วยตนเอง แม้แต่การเป็นคณะกรรมการ แก้ปัญหาในระดับชาติก็ได้แบ่งหน้าที่ให้ชุมชนชาวเลเราไวย์มีตัวแทนของตนเองคือนายสนิท แซ่ซั่ว และนายนิรันดร์ หยังปานเป็นต้นปัจจุบันมีเพิ่มเป็น ๖ คนที่หนุนช่วยกันได้

นอกจากนี้การจัดตั้งคณะทำงานใหม่เสริมคณะกรรมการชุมชนที่มีอยู่เดิมก็เป็นส่วน หนึ่งที่เสริมการทำงานของชุมชนชาวเลเราไวย์ เนื่องจากคณะทำงานแต่ละฝ่ายได้ออกไปเรียนรู้ เวทีต่างๆ ตามที่ตนเองรับผิดชอบ แทนที่จะทำเพียงประสานงานกับท้องถิ่นเพื่อการแก้ปัญหา เฉพาะหน้าอย่างเดิมเมื่อไปเข้าร่วมเวทีต่างๆ และได้เสนอข้อมูลด้วยตัวแทนของชาวเลเราไวย์ เอง ชาวบ้านก็สำนึกยิ่งขึ้นว่ามันปัญหาเป็นของเขาเองไม่ใช่ปัญหาขององค์กร

๓. การลดช่องว่างระหว่างชนชั้นนอกกลุ่มและในกลุ่มของชาวเลเราไว้อย่างผู้
ชาวเลพื้นที่อื่น ๆ เมื่อผมเข้ามาทำงานกับชาวเลครั้งแรก ผมได้พบว่า ชาวเลเป็นกลุ่มชนชั้น
ล่างสุดในสังคมไทย จึงได้พยายามสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มชาวเลได้แสดงบทบาทในสังคมรอบข้าง
เช่น ช่วงมีกิจกรรมประเพณีนอหด ลอยเรือ อาบน้ำมนต์ กินข้าวกลางบ้าน เป็นต้น ก็
เชิญคนนอก สื่อมวลชน หรือองค์กรต่าง ๆ เข้าไปรับรู้กิจกรรมดี ๆ ของชาวเล ทั้งเราก็ช่วย
ผลิตสื่อออกมาอีกทางหนึ่ง ในอดีตนั้นคนภายนอกก็รู้ว่าชาวเลมีงานแต่ไม่กล้าเข้าไปดูหรือ
เข้าไปร่วม ด้วยทัศนคติที่ว่า “ชาวเลตัวโต ๆ ต่ำ ๆ พูดเสียงดังแต่ฟังไม่รู้เรื่อง มีงานทุกครั้งมี
เรื่องทุกครั้ง” เมื่อคนนอกโดยเฉพาะในส่วนของจังหวัดได้เข้าไปรับรู้กิจกรรมดังกล่าวโดยตรง
ทำให้ภาพแง่ดีเกิดขึ้นและเข้าใจวัฒนธรรมดังกล่าวมากขึ้น ปัจจุบันจังหวัดภูเก็ตจะมีพัฒนา
ชุมชนชาวเลโดยตรงทุกปีส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการนำเสนอข้อมูลในเวทีระดับจังหวัดมาอย่าง
ต่อเนื่อง

แต่เดิมนั้นเนื่องจากประเด็นที่ว่าชุมชนชาวเลในจังหวัดภูเก็ตทั้ง ๕ พื้นที่นั้นอยู่ใน
ที่ดินที่ไม่ใช่ของตนเอง ทำให้ท้องถิ่นไม่สามารถพัฒนาได้โดยตรง ต่อมาเมื่อมีการผลักดันจน
เกิด มติ ครม. ๒ มิ.ย. ๕๓ เรื่องการฟื้นฟูวิถีชีวิตและเขตวัฒนธรรมพิเศษชาวเล ทางจังหวัด
ภูเก็ตจึงได้มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชุมชนชาวเลซึ่งมีตัวแทนชุมชนชาวเลทั้ง ๕ พื้นที่เข้า
ร่วมเป็นคณะกรรมการเพื่อผลักดันการแก้ปัญหาของแต่ละพื้นที่

นอกจากนี้ในส่วนของกลุ่มชุมชนทั่วไป การที่ชาวเลได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งมีสถานะใน
เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต และได้ต่อสู้เรียกร้องการแก้ปัญหาพร้อมกันมาโดยตลอด
บทบาทหนึ่งของแกนนำเครือข่ายก็คือเป็นเหมือนพี่เลี้ยงให้กับชาวเลเราไว้อย่างเมื่อพวกเขามีส่วน
ร่วมในด้านต่าง ๆ เช่น การวางแผนกิจกรรม การสมทบงบประมาณสมทบกำลังคน เป็นต้น
ทำให้ชาวเลเราไว้อยู่รู้สึกว่าตนมีสถานะหรือตัวตนความเป็นชาวเลในภูเก็ตมีคุณค่ามากขึ้น แม้
หลายครั้งจะมีเรื่องน้อยใจกันด้วยคำพูดบ้าง เนื่องจากชาวเลจะมีอารมณ์ความน้อยใจสูงเพราะ
ความรู้สึกว่าด้อยกว่าที่ยังมีฝังติดตัวมาโดยตลอด ในขณะที่แกนนำเครือข่ายจะมีความคิด
เรื่องความเท่าเทียมสูงการประชุมแต่ละครั้งแต่ละเรื่องของเครือข่ายฯ จะต้องได้คำตอบ แต่แกน
นำชาวเลอาจจะไม่ทันความคิดในบางเรื่อง ก็จะโดนกระแนะกระแหนจนสุดท้ายจะห่างจาก
เครือข่ายฯ ไป อย่างไรก็ตามสุดท้ายฝ่ายที่โตกว่า (แกนนำชุมชนทั่วไป) ก็ต้องยอมปรับทำที่ที่
ปรึกษาอาวุโสจะให้ความเห็นกับแกนนำชุมชนทั่วไปว่า “เขาเป็นน้องคนเล็ก ดีไปก็เจ็บเปล่า
แถมร้องให้อีก ถ้าเราคิดว่าเราเป็นพี่ก็ต้องแนะนำหรือสอนน้อง”

การรับรู้เรื่องชนชั้นแฝงอยู่ในวิถีชีวิตในหมู่ชาวเลมาเนิ่นนานเมื่อเราทำงานมาได้ระยะ
หนึ่งเราสังเกตเห็นว่า เวลาที่มีกิจกรรมร่วมเช่น กินข้าวร่วมกัน หรือล้อมวงพูดคุยกัน จะพบการ
แบ่งแยกชั้นกัน เช่น การไปร่วมงานแต่งงาน หากชาวเลกลุ่มสุรคลาไว้อยู่ร่วมงานแต่งของ
ชาวเลที่เป็นมอแกนหรือมอแกลน การจัดอาหารการกินต้องจัดบนบ้าน มอแกนหรือมอแกลน
ต้องลงมากินข้าวด้านล่าง ระบบการแบ่งชนชั้นจึงชัดเจนว่า กลุ่มชาวเลสุรคลาไว้อยู่จะมีชนชั้นที่
สูงกว่ามอแกลนและมอแกน ในขณะที่มอแกลนเองก็จะชนชั้นเหนือกว่ามอแกน

เหตุประการหนึ่งมาจากเรื่องของพื้นฐานวิถีชีวิตโดยแกนนำกล่าวว่ากลุ่มอุร์กลาไว้อยู่จะมีพื้นฐานการดำรงชีวิตที่สูงกว่า “มอแกนจะติดเรือคือทำงานทางเรือออกทะเลอย่างเดียว ไม่ออกสังคมภายนอก แต่อุร์กลาไว้อยู่กับมอแกนจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปพอสมควร สามารถทำงานอื่นข้างนอกได้กล้าออกสังคม หากยังทำประมงก็มักจะเป็นเจ้าของเรือ (นายหัว)” อีกประการก็คือ ภาษา “มอแกนและมอแกนจะมีภาษาออกไปทางชาวเลพม่าหรือกลุ่มโรฮิงญา ในขณะที่กลุ่มอุร์กลาไว้อยู่จะมีภาษาออกไปทางมาเลเซีย” แต่เรื่องดังกล่าวไม่มีหลักฐานปรากฏชัด เพราะในเรื่องของพิธีกรรมและความเชื่อก็มีความเหมือนกันอยู่

สภาพของชนชั้นดังกล่าวจึงพบได้ที่ชุมชนชาวเลราไว้อยู่ เนื่องจากในพื้นที่มีทั้งชาวเลกลุ่มอุร์กลาไว้อยู่และมอแกน เดิมมีสภาพการแยกส่วนกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในส่วนของกิจกรรมพัฒนา การจัดกลุ่มออมทรัพย์ รวมถึงลักษณะการแบ่งกลุ่มโซนที่อยู่อาศัย อีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นปรากฏการณ์ให้ต้องแก้ปัญหาคืออุร์กลาไว้อยู่จะไม่ไปกินข้าวบ้านมอแกน อาจจะมีรู้สึกว่าการกักหรือด้อยกว่า เช่น ทีมเราไปกินข้าวบ้านมอแกนก็จะได้ยินความเห็นจากกลุ่มชาวเลอุร์กลาไว้อยู่ว่า “เฮ้ย เก่งนะกล้าไปกินข้าวบ้านนั้นด้วย จะกินทำไมไม่บอก” ฟังแล้วรู้สึกได้ว่าการเหยียดหยามระหว่างกลุ่มกันอยู่ในที่ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือปรับชนชั้นดังกล่าวใช้เวลานานกว่า ๕ ปี โดยพยายามทำให้สองส่วนกลมกลืนกัน เริ่มแรก แกนนำหรือคณะทำงานฯ ได้จัดให้มีการถ่วงดุลกันหรือให้มีสัดส่วนเท่าเทียมกัน หากมีประชุมหรือหารือในกลุ่มแกนนำก็พยายามจัดให้เกิดขึ้นในทุกโซนตามบ้านของแกนนำทั้งสองฝ่าย ทำให้ทั้งอุร์กลาไว้อยู่และมอแกนก็ต้องเข้าบ้านกันได้เป็นระยะ ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงก็เริ่มเห็นจนเป็นพฤติกรรมที่ชินตา ต่อมาชาวเลราไว้อยู่จะมีคิที่ต้องมาที่ศาลบ่อย (หลายคดี) แต่ครั้งก็จะมาบ้านมาเป็นกำลังใจจำนวนมาก (๓๐๐ - ๕๐๐คน) จะมีการกดข้าวหอมมากินกันตอนกลางวัน พวกเราจะได้ร่วมวงด้วย เราใช้วิธีเดินวนไปรอบๆ ทั้งกลุ่มอุร์กลาไว้อยู่และมอแกน หลังๆ ก็จะใช้วิธีเรียกมากินรวมกันโดยใช้การหารือประเด็นรวมๆ มาเป็นข้ออ้าง หากมีการทำงานในพื้นที่ก็จะให้แต่ละกลุ่มจัดคนมาทำงานร่วมกัน แต่สิ่งที่พวกเราใช้ประจำคือคำพูดตอนประชุม อาทิ

“ชาวอุร์กลาไว้อยู่หรือมอแกนราไว้อยู่ตอนนี้ศักดิ์เท่ากันแล้ว เพราะโดนฟ้องเหมือนกัน ไปศาลก็ต้องไปด้วยกัน แพ้ก็ถูกออกจากพื้นที่เหมือนกัน หากยังแบ่งกันอยู่ในขณะที่ราไว้อยู่มีแค่ 1,200 คนก็เตรียมหาที่อยู่ใหม่ไม่ว่าอุร์กลาไว้อยู่หรือมอแกน”

“คนข้างนอกดูถูกชาวเลก็น้อยใจอยู่แล้ว หากพวกคุณดูถูกกันเองอีกใครจะมาเห็นใจ ขณะที่เราอยู่ต่ำสุดของสังคมนี้แล้วเรายังแบ่งให้พี่น้องเรามีกลุ่มที่ต่ำกว่าไปอีกแล้วจะแก้ปัญหาอย่างไร หรือจะแก้เป็นหย่อม ๆ”

“ลองแลกเปลี่ยนไปนั่งกินข้าวแล้วพูดคุยกันดู เขาดีใจด้วยซ้ำที่เราไปบ้านเขา ถ้ากินข้าวเขาก็จะเอาของที่ดีที่สุดออกมา จานที่เขาเก็บไว้รับแขกก็จะเอามาให้เราใช้” (คุยกับอุร์กลาไว้อยู่)

ปัจจุบันในชุมชนราไว้อยู่ได้เห็นเรื่องชนชั้นระหว่างกลุ่มชาวเลอุร์กลาไว้อยู่และมอแกนลดลงแต่ก็ยังไม่หมดเสียทีเดียว สำหรับกลุ่มชาวเลที่ออกมาร่วมกิจกรรมน้อยความรู้สึกก็ยัง

เป็นเช่นเดิม เมื่อชาวเลเราไวย์ต้องร่วมกับชาวเลท้าวอันตามันต้อนรับปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ คณะทำงานฯ ของเราไวย์ (ที่เป็นอุรูกลาไวย์) แจ้งว่าในการประชุมชุมชนเพื่อเตรียมงานดังกล่าวทีมแม่ครัวในงานจะให้กลุ่มแม่บ้านที่เป็นมอแกนทั้งหมดรับผิดชอบ (ฟังน้ำเสียงดูแล้ว เราารู้สึกว่าเขาภูมิใจที่ปรับได้) หวังว่าจะเป็นต้นแบบให้พื้นที่ชาวเลที่อื่น ๆ ต่อไป

งานพัฒนาพื้นที่เราไวย์สังคมได้เรียนรู้อะไร

การเรียนรู้ของสังคมใกล้ตัว : การทำงานของคณะนักจัดระบบชุมชนพื้นที่จังหวัดภูเก็ตดำเนินงานร่วมกับชุมชนต่างๆ มาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๘ และก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ในชื่อ “เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต” เบื้องต้นมีจำนวน ๑๘ ชุมชน จะมีชุมชนชาวเลแหลมหลาและชุมชนชาวเลหินลูกเดียวเป็นสมาชิกในเครือข่ายฯ เนื่องจากทั้ง ๒ ชุมชนได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สึนามิโดยตรง โดยชุมชนในเครือข่ายฯ มีข้อตกลงร่วมกันคือ “หากชุมชนไหนมีเหตุการณ์หรือปัญหาทุกชุมชนต้องระดมกันไปช่วย” ชุมชนชาวเลเราไวย์เข้ามาในช่วงเหตุการณ์ขยายผิวดินผ่านหน้าชุมชนด้วยงบประมาณพื้นที่ประมงภัยสึนามิ ซึ่งมีกลุ่มชาวบ้านประมาณ ๕๐ คนมาร้องเรียนต่อคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐชุด พล.อ.สุรินทร์ พิกุลทอง ขณะประชุมร่วมกับหน่วยงานและตัวแทนเครือข่ายฯ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่ดินชุมชนนั้น แกนนำเครือข่ายฯ เพิ่งมีการรวมตัวกันไม่นานยังมีพลังในการแก้ปัญหาจึงร่วมลงพื้นที่และผลักดันการแก้ปัญหาอย่างเต็มที่ จนชาวเลเราไวย์ ๔ หลังคาเรือนไม่โดนรื้อ

เมื่อแก้ปัญหาได้ ชุมชนเราไวย์ก็เหมือนเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ โดยปริยาย แต่ต้องผ่านมติที่ประชุมของเครือข่ายฯ (วงเล็กของแกนนำเครือข่ายฯ) ในวงนี้จะเจอคำพูดหรือคำถามที่เรา ไม่เคยรู้ และรู้สึกทำทนาย เช่น

“พี่เลี้ยงจะเข้าไปทำพื้นที่นี้จริงหรือ เขาเป็นกลุ่มที่พูดจาไม่ค่อยรู้เรื่องนะ และได้ข่าวมีปัญหาที่ดินกับนายทุน”

“ตอนนี้พื้นที่เราในเครือข่ายฯ ก็มีปัญหาเยอะนะ ถ้าเพิ่มพื้นที่มาอีกทำไหวหรือเปล่าอีกอย่างเขาเป็นชาวเลนะ”

“ต้องไปคลุกพื้นที่ชาวเลนะ มีอะไรก็บอกแล้วกัน”

แต่สุดท้ายทุกชุมชนก็รับชาวเลเราไวย์เป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ทศนะคติของชุมชนต่างๆ เริ่มเปลี่ยนไปช่วงที่เครือข่ายฯ ต้องไปนำเสนอปัญหาต่อผู้ว่าฯ หลายครั้งเพื่อให้การแก้ปัญหา มีความคืบหน้าในส่วน of ชาวเลเราไวย์จะไม่มีปัญหาในเรื่องจำนวนคนที่ต้องเข้าร่วมผลักดันเพื่อแก้ปัญหาเลย เช่น เครือข่ายฯ ต้องการคน ๕๐๐ คนหรือ ๑,๐๐๐ คน โดยที่เครือข่ายฯ จะช่วยเหลือเรื่องการเดินทางและอาหารการกิน ทศนะคติเชิงบวกจึงเกิดขึ้นบ้างในหมู่ชุมชนในเครือข่ายฯ ในระยะต่อมาจึงได้ร่วมกิจกรรมเรียกร้องเพื่อแก้ปัญหาด้วยกันตลอดทั้งในพื้นที่และส่วนราชการในกรุงเทพฯ โดยหลังสุดที่เห็นความร่วมมือคือเมื่อเครือข่ายฯ ยกให้ปัญหา

ของชาวเลเราไวย์เป็นปัญหาเร่งด่วนในตอนช่วงที่เคลื่อนขบวนไปเจรจากับนายกรัฐมนตรี (ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร) ตอนลงตรวจพื้นที่อันดามันที่สนามบินภูเก็ต

การเรียนรู้ของสังคมข้าราชการและองค์กรต่าง ๆ ของรัฐในจังหวัดภูเก็ต :
ในช่วงที่ชุมชนชาวเลเราไวย์เรียกร้องการแก้ปัญหาถนนตัดผ่านชุมชนโดยต้องรื้อบ้าน ๔ หลัง ออก ตามข้างต้น ช่วงการแก้ปัญหาเร่งด่วนได้ให้ตัวแทนไปยื่นหนังสือกับทางจังหวัดเพื่อแก้ไขปัญหา เจ้าหน้าที่ทุกส่วนได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงและได้ข้อสรุปที่ เพ็ชร (มอแกน) เล่าให้ฟังว่า “พี่เขาบอกว่าให้รื้อออกไป เขาจะจ่ายค่าชดเชยให้หลังละ ๒หมื่น ให้ไปหาที่ใหม่อยู่ แล้วจะให้ผมไปอยู่ตรงไหน ในชุมชนทางเดินก็เกือบจะไม่มีแล้ว” ข้าราชการจึงได้รู้ว่าเดิมชาวเลจะถูกกระทำอย่างนี้มาตลอด เพราะนิสัยเขากลัวราชการและคนนอกที่ใส่เครื่องแบบที่ผ่านมากทำให้ยับขยายหรือย้ายออกจากพื้นที่เป็นเรื่องที่ไม่มีปัญหา แต่เมื่อชาวเลมีเพื่อน (เครือข่ายฯ) และสามารถแก้ปัญหาได้โดยไม่ต้องรื้อบ้านเพราะการขยายแนวเขตถนน ส่วนราชการในจังหวัดก็เริ่มปรับท่าที รวมถึงการไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดแต่ละครั้งแต่ละองค์กรที่เป็นส่วนราชการในจังหวัดตั้งแต่เทศบาล อำเภอและจังหวัด ก็รู้ว่าเป็นชาวเลเราไวย์โดยส่วนมาก ปัจจุบันแม้การแก้ปัญหาที่ดินในระดับจังหวัดจะไม่สามารถตัดสินใจและดำเนินการได้ แต่ในส่วนงบประมาณแก้ปัญหาชุมชนนั้นชุมชนชาวเลจะได้รับการพิจารณาไว้อันดับต้นๆ ผู้ว่าราชการที่ผ่านมา ๔ คนจะลงพื้นที่ชุมชนชาวเลมาโดยตลอด ทำให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องต้องมีรายละเอียดของชุมชนชาวเลตลอดเวลา ซึ่งพวกเรา ทีมสนับสนุนจะถูกสอบถามข้อมูลความคืบหน้าของพื้นที่ชาวเลจากหัวหน้าส่วนราชการในจังหวัดเป็นระยะ

การเรียนรู้ของชาวบ้านทั่วไปในจังหวัดภูเก็ต ตั้งแต่พวกเราเริ่มทำงานพัฒนาและแก้ปัญหาในพื้นที่ชาวเลเราไวย์ บนฐานความเข้าใจและที่ได้เจอด้วยตนเอง พบว่า กลุ่มชาวบ้านทั่วไปเริ่มเข้าใจในปัญหา หลาย ๆ ครั้งที่มีการเคลื่อนขบวนชาวบ้านเราไวย์จะมีเอกสารชี้แจงทำความเข้าใจติดตัวไป ซึ่งมีแค่การแจกกลุ่มสื่อสารมวลชนแต่จะแจกผู้คนที่ไปรวมถึงนักท่องเที่ยวต่างประเทศด้วย ทำให้เห็นภาวะบางอย่างในพื้นที่ราชการคือมีข้าราชการบางคนใช้ความเป็นตัวเองในนามบุคคลเพื่อแสดงความเข้าใจต่อชาวเลเราไวย์ เช่น

การเคลื่อนขบวนเครือข่ายฯ ไปพบนายกฯ (ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร) ชาวเลเราไวย์ต้องแวะกราบสักการะหลวงพ่อแช่มที่วัดฉลอง มีชาวบ้านบางคนได้ช่วยเรื่องน้ำดื่มบางคนก็สมทบงบประมาณ แต่ที่แปลกตามากคือตำรวจที่ดูแลเรื่องการจราจรที่ขบวนผ่าน ได้ทำบางอย่างที่เดิมที่ไม่ได้คิดว่าเขาเข้าใจหรือคิดอะไรอยู่เพราะเขากำลังทำให้ขบวนของชาวเลเราไวย์ไปถึงสนามบินภูเก็ต ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายได้และทักทายแปลกๆ ว่า“เฮ้ยน้องๆ ชาวเลเขาจะไปไหนกันนี่ แล้วประสานใครบ้างหรือยังเขาให้พบจริงหรือเปล่านายกฯคนนี่ พี่นายสั่งให้มาดูแลเรื่องอย่าให้รถติด ขอให้ได้พบนายกฯ จริง ๆ นะได้แก้ปัญหาเขาเสร็จซะที”) แล้วตำรวจนายนั้นก็ควักเงินมาสมทบการเคลื่อนขบวนต่อไปจำนวนหนึ่ง แต่ชาวเลเราไวย์รู้สึกภูมิใจมากเพราะเขาคิดว่ามีคนเข้าใจเพิ่มขึ้น

อีกครั้งที่ไปที่ศาลจังหวัดภูเก็ต เป็นปกติที่ชาวเลเราไวย์จะไปให้กำลังใจคนที่ต้องขึ้นศาลจำนวนมาก (ประมาณ ๕๐๐ คน) ซึ่งส่วนหนึ่งก็ไปด้วยคือเด็กชาวเลที่ยาวิ่งเล่นไปมา เจ้าหน้าที่ด้านล่างได้เข้ามาสอบถาม “มากันมากนะ หลายคดีหรือ อย่างนี้แยะเด็กไม่ได้ไปโรงเรียน เดี่ยวเลี้ยงไอติมแล้วกัน แต่เป็นงบส่วนตัวนะพี่สั่งมาแล้ว” เป็นสิ่งที่ชาวบ้านยิ้มได้แม้ว่าจะเครียดอยู่ จึงได้จัดทีมเด็กไปขอบคุณเจ้าหน้าที่ท่านนั้น

การเรียนรู้ของสื่อท้องถิ่น ส่วนกลางและระดับนานาชาติ การแก้ปัญหาของชาวเลเราไวย์เป็นเรื่องที่สื่อมวลชนล้นผลการทำงานไม่แพ้กับพวกเรา แต่ทุกคนงกับภาวะการณ์ที่ไม่มีอะไรเกิดขึ้น เช่น

“อัย มีกิจกรรมหรือเคลื่อนไหวอะไรบอกนะออกให้เต็มที แต่แปลกวะ ออกให้มาตลอดแต่ไม่มีผลตอบกลับอะไรเลย คิดว่ายังไง”

“พี่..คิดยังไงต่อ ข้อมูลก็นำเสนอให้หมดแล้ว รื้อจนจะพลิกชุมชนเราไวย์แล้วนะ ข้างบนเขาว่าอย่างไรมั้ง”

“มุ่มบวก็เสนอแล้ว แรง ๆ ขนาดบุกไปทำข่าวที่ฝั่งศปกก็เอาแล้วยังเฉย ความรู้ในการทำข่าวของเราไวย์เอาออกมาใช้หมดแล้วนะเว้ย ถ้าจะให้ป็นข่าว คุณต้องชวนพี่น้องปิดชุมชนแล้วแหละหมดมุขแล้ว”

จากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาสื่อตั้งแต่ท้องถิ่น โทรทัศน์ทุกช่องในประเทศรวมถึงระดับนานาชาติอย่าง อัลจาซีรา CNN มาทำสื่อบัญชีปัญหาพื้นที่ชาวเลเราไวย์เกือบทุกสำนักข่าวแล้ว บางรายการ/บางสำนักข่าวอยู่เป็นสัปดาห์เพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวเลเราไวย์อย่างแท้จริง จนกระทั่งกลุ่มที่เข้ามาช่วยชาวเลเราไวย์ในแง่ของการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะอย่างสื่อมวลชนเข้าใจจนเริ่มอธิบายปัญหาแทนชาวเลเราไวย์ได้

บทความประสบการณ์ทำงานชิ้นนี้ ยังอยู่ในช่วงที่ปัญหาชาวเลเราไวย์ยังไม่สามารถแก้ได้สำเร็จโดยเฉพาะปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัย ซึ่งยิ่งนับวันคดีความจะยิ่งเพิ่มขึ้น แต่ในภาวะที่วันนี้มีหลายองค์กรเข้าใจปัญหาชาวเลเราไวย์และเข้ามาทำงานร่วมกัน งานปฏิบัติการพื้นที่จำเป็นจะต้องเข้มข้นมากขึ้น เพราะหลายองค์กรเข้ามาร่วมด้วยหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติมีความเข้าใจต่อปัญหาแต่อาจไม่มีความเข้าใจต่อความเป็นชนเผ่าชาวเลก็จะเป็นปัญหาในการทำงานในอนาคตต่อไป

ชุมชนปลากะตักพัฒนา

การต่อสู้พื้นฐานของความเดือดร้อนสู่ความเป็นชุมชนที่พัฒนาบนฐานข้อมูล

โดย สนชัย ฤทธิชัย

ความเป็นตัวตนของชุมชนปลากะตักพัฒนา

หลาย ๆ ท่านคงรู้จักปลากะตักเป็นอย่างดี แต่ถ้าพูดถึงปลา “จิ้งฉ้าง” คนภาคใต้ โดยเฉพาะคนเมืองภูเก็ตจะรู้จักอย่างดีเพราะอาหารพื้นถิ่นของคนภูเก็ตหลาย ๆ งาน ก็จะมีปลากะตักเป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหาร ตัวอย่างเช่น น้ำพริกปลาจิ้งฉ้าง ปลากะตักตากแห้งขนาดพอเหมาะเอามาคลุกกับกะปิชั้นดี และปรุงตามใจชอบ เมนูจานต่อมาคือ ยำมะม่วง ที่ช่วยเสริมความกรอบด้วยปลาจิ้งฉ้างทอดกรอบ รวมไปถึงอาหารเช้าของคนภูเก็ตที่นำเอาปลาจิ้งฉ้างไปทานคู่กับขนมจีน เมนูอาหารที่ได้กล่าวมานี้เรียกได้ว่าเป็นเมนูยอดฮิตของคนบนเกาะสี่เขี้ยวแห่งนี้แทบทุกงาน รวมไปถึงการนำปลาจิ้งฉ้างไปทอดกรอบ แล้วเอามาคลุกเคล้ากับถั่วลิสงทอดปนด้วยเกลือตามความชอบ แต่นี่ก็เป็นเมนูชั้นยอดของนักชิมทั้งหลาย เอาไว้ทานกันเล่น ๆ เรียกน้ำย่อยได้พอสมควร ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ยังไม่รวมไปถึงผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่นำเอาไปแปรรูปซึ่งวางขายในท้องตลาด และร้านขายของฝากมากมายทั่วทั้งเกาะแห่งนี้

ปลาฉิ้งฉ้าง เป็นชื่อเรียกของคนภาคกลาง ซึ่งเป็นปลาประเภทเดียวกันกับปลากะตัก ซึ่งที่อาศัยอยู่ใต้น้ำ มีขนาดเล็ก อาศัยอยู่กันเป็นฝูง จะมีอายุประมาณสองเดือน ชาวประมงจะจับปลาชนิดนี้มากในทะเลอันดามัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสินค้าที่ส่งออกทั้งภายในประเทศทั่วทุกภาคของประเทศไทย และยังส่งจำหน่ายไปยังต่างประเทศอีกด้วย เช่น จีน มาเลเซีย ฯลฯ สำหรับปลาฉิ้งฉ้างที่มีการผลิตในจังหวัดภูเก็ตนั้นจะเป็นปลาฉิ้งฉ้างขนาดใหญ่และเนื่องจากมีการจับปลาชนิดนี้กันได้จำนวนมาก จึงมีการคิดรูปแบบวิธีการแปรรูปหลายอย่างด้วยกัน มีการรวมตัวกันผลิตและจำหน่าย โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ปัจจุบันมีกลุ่มแปรรูปปลากะตักหลายกลุ่ม และหนึ่งในนั้นก็คือ **ชุมชนปลากะตักพัฒนา**

ความทุกข์ยากที่ก่อให้เกิดการรวมตัว

ชุมชนปลากะตักพัฒนา มีความเป็นมาที่นายกองของชาวชุมชน เมื่อชาวไทยพุทธและไทยมุสลิมกว่าครึ่งพัน บากบั้นทั้งถิ่นฐานบ้านเกิดมาสร้างชีวิตใหม่ที่นี้ บ้างมาจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บ้างเป็นกลุ่มพี่น้องมุสลิมจากเกาะยาวจังหวัดพังงา บ้างมาจากจังหวัดสงขลา จากจังหวัดพัทลุงและจังหวัดนครศรีธรรมราชต่างมาทำมาหากินประกอบอาชีพตัมปลากะตักตากแห้ง

เดิมที่อาชีพตัมปลากะตักตากแห้งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวประมงในอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา ซึ่งประกอบอาชีพในพื้นที่ภูมิลำเนาของตัวเอง โดยมีสองลักษณะคือ หนึ่ง การวางอวนจับปลาในทะเลและตัมปลาที่ได้ในเรือที่ลอยอยู่กลางทะเลแล้วเอามาขายบนฝั่ง ชาวประมงเรียกว่า เรือปลาตัม และ สอง คือ เรือที่จับปลาแล้วเอามาขายให้กลุ่มที่ซื้อปลาแล้วเอามาตัมบนฝั่ง เรียกว่า ปลาตากแห้ง

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ กลุ่มชาวบ้านจาก อำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงาส่วนหนึ่งได้ย้ายสถานที่ประกอบอาชีพมาจังหวัดภูเก็ต เนื่องจากการคมนาคมและการขนส่งที่สะดวกกว่าสามารถประหยัดต้นทุน ในช่วงแรก มีจำนวนไม่กี่ครอบครัว โดยเช่าพื้นที่จากเอกชนคนละ ๑ - ๒ ไร่ ต่อมาได้มีกลุ่มที่ประกอบอาชีพเดียวกันต่างจังหวัด เข้ามาเช่าพื้นที่อาศัยและประกอบอาชีพ จนกระทั่งเต็มพื้นที่ จำนวน ๕๒ ไร่ ราวๆ ๒๐๐ กว่าครอบครัว โดยจะสร้างเพิงพักที่อยู่อาศัยและโรงตัมปลาเป็นกลุ่มๆ ตามที่ชักชวนกันมา โดยปกติช่วงเช้าชาวชุมชนจะมีนายหัวภายในกลุ่มลงแพปลา เพื่อทำการแข่งขันประมูลราคาปลาสดที่เรือจับปลาหาได้ บางวันหากมีปลาน้อยก็ต้องประมูลในราคาสูง วันไหนจับปลาได้เยอะก็จะประมูลในราคาที่ถูกลง ใครประมูลราคาสูงกว่าก็จะได้ปลาไปตัมโดยจะมีนายหัว (พ่อค้ารับซื้อปลาที่ตากแห้งแล้ว) มารับซื้ออีกทีแล้วกระจายส่งไปขายอีกทอดตามที่ถูกคำสั่งสินค้า ทั้งผู้ค้ารายปลีก โรงงาน และที่ต่างๆ

เมื่อเกิดกรณีพิพาทภัยธรรมชาติ ปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ชุมชนปลากะตักเป็นชุมชนหนึ่งซึ่งได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน แม้จะไม่มี การสูญเสียชีวิตของชาวชุมชน แต่ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องมืออุปกรณ์ในการประกอบอาชีพรวมถึงบ้านพักอาศัยเสียหายเกือบทั้งหมด แต่วิกฤตครั้ง

นี้ได้เปลี่ยนความคิดของคนในชุมชน ให้หันมาพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้นร่วมกันปรับปรุงที่พักอาศัยใหม่ แม้ได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆน้อยมาก

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๘ ภัยชีวิตมาเยือนพวกเขาอีกครั้ง เมื่อนายทุนเจ้าของพื้นที่ (หจก.หัชธานีเวสท์) ยกเลิกสัญญาให้เช่าที่ดินจำนวน ๕๒ ไร่ และให้ชาวชุมชนออกจากพื้นที่ภายใน ๑๕ วัน เหมือนฟ้าลงทัญท์ หรือสวรรค์แก้ง ชาวบ้านปุถุชนคนธรรมดาเหล่านี้จะพึ่งพาอาศัยใครได้

การรวมตัวกันของชุมชนเพื่อคิดแก้ปัญหาครั้งนี้จึงเกิดขึ้น ในช่วงนั้นกลุ่มเกาะยาวและกลุ่มสงขลามาช่วยเป็นแกนนำตัวหลัก ในการขอเจรจากับเอกชนให้มีการยืดระยะเวลาเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพต่อไปอีกระยะหนึ่ง แต่คำตอบที่ได้รับ คือ ไม่อนุญาตขยายเวลา เมื่อไม่ได้เราก็กลับมาพูดคุยกันกับผู้นำแต่ละกลุ่ม เพื่อร่วมกันหาทางออกจากวิกฤติครั้งนี้ข้อสรุปที่ได้ร่วมกัน คือ เดินทางไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต (นายอุดมศักดิ์ อัสวรางกูล) ที่ศาลากลางจังหวัดภูเก็ต แต่ละกลุ่มจึงเริ่มมีการรวมสมาชิกไปพบผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตให้ช่วยเหลือ จนเกิดการเจรจาขึ้นโดยมีตัวแทนทั้งสามส่วน คือ เจ้าหน้าที่จังหวัด เอกชนผู้อ้างสิทธิและชาวบ้าน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่มีความหวังในการเจรจาครั้งนี้มาก ด้วยคิดว่าผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตซึ่งมีอำนาจสูงสุดในจังหวัดจะสามารถช่วยเหลือได้ จากการรอคอยที่ศูนย์รวมอำนาจในจังหวัดหลายชั่วโมง ตัวแทนชาวบ้านที่ไปเจรจาจึงเดินลงมาจากบันไดชั้นสองของศาลากลาง ตรงมายังที่พี่น้องที่เฝ้าคอยความหวังด้วยสีหน้าเคร่งเครียด “บึ้งหลง” ซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติกล่าวด้วยเสียงอันสั้นเค็รื่อว่า “พ่อเมืองเราไม่สามารถช่วยเหลือไหมเราได้ เนื่องจากที่ดินเขามีโฉนด คงต้องยอมลำบากไปหาพื้นที่ทำปลากันใหม่” เมื่อคำตอบที่ได้เป็นเช่นนั้น พวกเราจึงต้องแยกย้ายกลับบ้านด้วยความผิดหวัง

จำนนหรือสู้ต่อ..จุดพลิกผันของชุมชน

หลังจากกลับมาถึงที่พักอาศัยก็มีการพูดคุยกันต่อ บางกลุ่มก็หาวิธีการทางออกแตกต่างกันไป ชาวชุมชนส่วนใหญ่ยินยอมออกจากพื้นที่ไปหาแหล่งประกอบอาชีพที่อื่น ในส่วนของเอกชนก็เริ่มเอาเหล็กมากันทางเขา-ออก พร้อมกับมีทีมรักษาพื้นที่จำนวนหนึ่งคอยเฝ้าไม่ให้มีใครเข้าออกโดยเฉพาะรถขายน้ำ ซึ่งชาวบ้านต้องซื้อน้ำเป็นรถเพื่อใช้ในการอุปโภค ถึงตอนนี้ชาวบ้านแต่ละกลุ่มลำบากมาก เนื่องจากไม่ได้ประกอบอาชีพ เงินทองที่พอสะสมไว้ได้

ร่อยหรอลงทุกวัน “ถ้ายังเป็นอยู่อย่างนี้พวกเราคงอดตายแน่” เป็นเสียงหนึ่งที่สะท้อนออกมาด้วยความกดดันพร้อมกับมองหน้าลูกสาวตัวน้อยที่กำลังเรียนหนังสือด้วยใจหดหู่ เพราะชีวิตจะเป็นอย่างไรก็ยิ่งอยากให้ลูกได้เรียนหนังสือ ได้ทำงานดี ๆ

“โหม่เราอียอมหม้าย” เป็นเสียงของผู้ชายร่างท้วมสูงใหญ่ ทุกคนหันไปมองเมื่อเสียงของ “บังยีส” ดั่งขันทามกับสมาชิกที่มาประชุมหาทางออกร่วมกันแต่ก็ยังตัดสินใจกันไม่ได้

จากนั้นวันรุ่งขึ้น จึงมีสมาชิกจำนวนหนึ่งนัดรวมตัวกันที่ศาลากลาง โดยมี บังยีส เป็นผู้นำพร้อมด้วยตัวแทนชาวบ้านไปขอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดช่วยเหลือเจรจาให้เปิดทางเข้า-ออกก่อน เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนและช่วยชาวบ้านหาพื้นที่ในการประกอบอาชีพ แต่ก็ไม่พบจึงตัดสินใจรอโดยใช้พื้นที่หน้าศาลากลางจังหวัดภูเก็ตเป็นที่รอคำตอบ “เราจะรอพบผู้ว่าฯ จนกว่าจะได้คำตอบ” นี่คือนิยามที่ทุกคนรับปากบางคนยืนรอบ้าง นั่งรอบ้างจนผ่านไปหลายชั่วโมงทุกคนจึงตัดสินใจว่า คืบนี้จะนอนรอผู้ว่าฯ ที่หน้าศาลากลางจนกว่าจะได้พูดคุยขอความช่วยเหลือ

จากคืบนั้นสมาชิกของชุมชนใช้ชีวิตหลับนอนอยู่หน้าศาลากลางเป็นเวลารวม ๔๕ วัน จนพัฒนาเป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน คนทั่วไปที่ผ่านไปมาเกิดความสนใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพอสมควร จนกระทั่งได้โอกาสพบกับเจ้าหน้าที่มูลนิธิชุมชนไทที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตและจังหวัดพังงา ซึ่งทำงานช่วยเหลือฟื้นฟูผู้ประสบภัยในช่วงเวลานั้น มาให้คำปรึกษา แนะนำ และวางแผนกระบวนการต่าง ๆ ในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิ จนได้ประสานชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ประสบภัย และองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน มาร่วมสร้างขบวนการต่อสู้

การต่อสู้ขั้นต่อไปของชาวชุมชนปลากะตักพัฒนา จึงเป็นการกลับเข้ายึดพื้นที่เดิมไว้ก่อน จนกว่าจะหาทางออกได้ จากสถานการณ์ดังกล่าวมีสมาชิกที่ยืนหยัด ตกลง เรียกร้องสิทธิจำนวน ๓๐ ครอบครัว

จัดระบบชุมชน ยืนหยัดต่อสู้เพื่อสิทธิที่ทำกิน

การจัดระบบชุมชนระยะแรก คือ การออกแบบเตรียมความพร้อม โดยจัดโครงสร้างคณะกรรมการบริหารชุมชน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่เป็นแต่ละฝ่ายที่ต้องรับผิดชอบ เช่น ฝ่ายดูแลรักษาความสงบเรียบร้อย ซึ่งต้องคอยเฝ้าระวังความปลอดภัยของสมาชิกเพราะช่วงเวลานั้นมีการปะทะกับกลุ่มชายฉกรรจ์ที่เอ็กซนจ้างมาเฝ้าพื้นที่บ่อยครั้ง ถึงขั้นมีการทุบตี บางที่ถึงกับมีการยิงปืนใส่กันก็มี ฝ่ายจัดทำข้อมูลชุมชน ซึ่งต้องจัดทำรวบรวมข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นการทำประวัติชุมชน ข้อมูลครัวเรือน การจัดหาเอกสาร เพื่อนำเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และฝ่ายช่าง ซึ่งต้องช่วยกันออกแบบที่อยู่อาศัยในอนาคต ไม่ว่าจะเป็น การฝังทำมือ การทำแบบบ้าน การวางระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น มีการเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตที่มีปัญหาลักษณะเหมือนกัน โดยร่วมกันศึกษาดูงานพื้นที่ต่างจังหวัด ครั้งแรกลงพื้นที่ที่ แหลมรุ่งเรือง จังหวัดระยอง, จากนั้นลงพื้นที่งานเปิดโครงการบ้านมั่นคง จังหวัดจันทบุรี

หลังจากลงพื้นที่ศึกษา และสรุปบทเรียนกันในชุมชน การปฏิบัติการต่อมา คือ ชุมชนได้ทำหนังสือปัญหาความเดือดร้อนถึง พลเอกสุรสิทธิ์ พิกุลทอง ประธานอนุกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ประสบภัยสึนามิ เพื่อลงตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่ จนนำไปสู่การตรวจเอกสารสิทธิที่เอ็กซน

เมื่อ พลเอกสุรสิทธิ์ ร่วมกับคณะกรรมการป้องกันการบุกรุกที่ดินรัฐ (กปร.) ลงมาดำเนินการพิสูจน์สิทธิในที่ดิน ซึ่งนายทุนครอบครองจำนวน ๕๒ ไร่ จึงพบว่า มีการออกโฉนดทับที่สาธารณะ จึงมีมติร่วมกัน คือ เอ็กซนมีเอกสารสิทธิครอบครองที่ดินเกินพื้นที่ที่มีโฉนดแต่เอ็กซนไม่ยอมรับมติดังกล่าว จึงมีฟ้องร้องคณะกรรมการชุดดังกล่าว โดยมี ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัดภูเก็ต เป็นจำเลย กระทั่งนำไปสู่การดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมหลังการพิสูจน์สิทธิ จนได้ข้อสรุปว่า นายทุนได้ครอบครองที่ดินเกินจากสิทธิจำนวน ๑๒ ไร่ จึงต้องนำที่ดินกลับคืนให้รัฐ ทางผู้ว่าราชการภูเก็ตจึงได้กั้นอาณาเขตบริเวณนั้น เพื่อให้ชุมชนได้มีที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน

จากนั้นชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อสร้างที่อยู่อาศัย เมื่อชุมชนเริ่มมีการรวมตัวอยู่ด้วยกันได้ในพื้นที่เดิม กลุ่มคนหนึ่งที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงบริเวณหน้าชุมชนมาปิดทางเข้า-ออก

ชุมชนไว้ เด็ก ๆ ไม่สามารถไปโรงเรียนได้ เพื่อเรียกร้องสิทธิในการเข้ามาอยู่ในชุมชนปลา
กะตัก แต่ชาวบ้านไม่ยอมจึงรวมตัวกันไปศาลากลาง และให้นายอำเภอ ท้องถิ่น กองช่าง และ
ชาวบ้านทั้งสองฝ่ายมาเจรจาและหาข้อตกลงร่วมกัน เพราะพื้นที่เป็นของสาธารณะไม่ใช่ของ
คนใดคนหนึ่ง พวกเขาจึงเข้ามาอยู่ร่วมกันได้ จึงเปิดทางให้กับชาวบ้านได้ใช้ชีวิตตามปกติ

ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ชุมชนปลากระตักพัฒนาได้รับอนุมัติโครงการ “บ้านมั่นคง” เพื่อให้ชาว
ชุมชนมีบ้านและได้พัฒนาระบบสาธารณูปโภค จุดเริ่มต้น คือ การสร้างศาลาที่ประชุมของ
ชุมชน โดยใช้วิธีให้ทุกคนออกมาช่วยเหลือกันโดยไม่มีการจ้างค่าแรง โดยให้สมาชิกที่มีความรู้
เรื่องการก่อสร้างเป็น ช่าง และสมาชิกที่เหลือทั้งหญิงและชายเป็น ลูกมือ ผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือ
กันคนละไม้คนละมือจนเกิดศาลาชุมชนขึ้นจากการมีส่วนร่วมของทุกคน ซึ่งจะเป็นศูนย์ร่วมการ
ทำกิจกรรมของคนในชุมชนด้านต่าง ๆ ต่อมาก็เริ่มพัฒนาระบบสาธารณะอื่นๆ เช่น การปรับ
พื้นที่สร้างบ้าน การสร้างถนน จนนำไปสู่การก่อสร้างบ้าน ซึ่งสมาชิกได้ช่วยกันทยอยสร้างที่ละ
หลัง สองหลัง แล้วแต่ความพร้อมของแต่ละคน

โดยที่ประชุมสมาชิกในชุมชน ได้ตั้งข้อตกลงในการอยู่อาศัยร่วมกันดังนี้

๑. ข้าพเจ้าจะไม่ขายต่อหรือเปลี่ยนมือในที่อยู่อาศัย ยกเว้นคณะกรรมการเห็นตาม
สมควร
๒. ข้าพเจ้าจะร่วมกิจกรรมกับชุมชนและเครือข่ายอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
๓. ข้าพเจ้าจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด หรือกระทำความเสื่อมเสียให้กับชุมชน
๔. ข้าพเจ้าจะขอเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างความสามัคคี และความ
เข้มแข็งของชุมชน
๕. ข้าพเจ้าจะเคารพสิทธิในการอยู่อาศัยของสมาชิกชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน
อย่างไรก็ตามการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัย
จำเป็นต้องพัฒนาระดับกระบวนการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง เพื่องานพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

การปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชนปลากระตัก

จากการปฏิบัติงานพื้นที่ชุมชนปลากระตักที่ผ่านมา กระบวนการการทำงานภายใน
ชุมชน เริ่มจาก การจัดทำฐานข้อมูลชุมชน จัดโครงสร้างในการบริหารชุมชน โดยมีคณะกรรมการ
ของชุมชน และการแบ่งโซนรับผิดชอบ ออกเป็น ๓ โซน เช่น บังพรให้มีหน้าที่รับผิดชอบโซน
๑ เจ้เขี้ยวเป็นผู้รับผิดชอบโซนที่ ๒ บังแอนมีหน้าที่รับผิดชอบโซนที่ ๓ และให้สมาชิกทำแผนที่
ชุมชนหรือทำผังมือ มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเมื่อปี ๒๕๕๙ โดยจะมีการเก็บเงิน
ออมทรัพย์ทุกวันที่ ๑๕ ของทุกเดือน

ประเด็นการทำงานที่แบ่งหน้าที่รับผิดชอบภายในชุมชน

๑. ประเด็นการแก้ไขปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัย โดยใช้กระบวนการศึกษาดูงาน
ในพื้นที่ ซึ่งได้ไปเรียนรู้เรื่องบ้านมั่นคงระดับโซนระดับภาคหลังจากนั้น ให้ชุมชนช่วยกันทำ

ประวัติชุมชน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนรับผิดชอบแต่ละหน้าที่ มีการทำผังชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ก่อนที่จะมีการนำเสนอของงบประมาณจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หลังจากงบประมาณผ่าน ชุมชนก็เริ่มทำงานตามแผนที่ได้ช่วยกันวางเอาไว้ตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนปลากะตักเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับงบประมาณในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคจำนวน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท

จากนั้น ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ สมัยรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ชุมชนได้นำเสนอโครงการโหนดชุมชน ซึ่งได้ผ่านการพิจารณาความเห็นชอบจากคณะกรรมการประสานงานจัด โดยปัจจุบันอยู่ระหว่างการดำเนินการเหมือนกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ

๒. ด้านองค์กรการเงิน จากการออมทรัพย์ชุมชน นำไปสู่การช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิก ในยามที่มีปัญหาความเดือดร้อน เพราะโดยส่วนใหญ่ยามสมาชิกชุมชนมีปัญหาเดือดร้อนเรื่องการเงินก็จะไปกู้หนี้ยืมสินนอกระบบ ซึ่งต้องจ่ายค่าดอกเบี้ยสูงมาก จนนำไปสู่การจัดตั้ง กองทุนหมุนเวียน ขึ้น โดยใช้วิธีการเก็บปลาที่สมาชิกครั้งละ ๑ กิโลกรัมต่อหลังคาเรือน แทนการจ่ายเงิน

๓. ด้านกองทุนสวัสดิการ เป็นกิจกรรมอีกอย่างที่มีแนวคิดให้สมาชิกได้ช่วยกันดูแลซึ่งกันและกันโดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการวันละหนึ่งบาท เพื่อใช้ยามกรณีสมาชิกคลอดบุตร เกิดอุบัติเหตุ เจ็บป่วย เสียชีวิต ยามแก่ชรา ก็จะมีเงินช่วยเหลือรายเดือนให้แก่สมาชิก ซึ่งปัจจุบันมีการขยายผลไปยังสมาชิกชุมชนต่าง ๆ ในเครือข่าย

๔. ด้านสิ่งแวดล้อม เนื่องด้วยการทำปลากะตักก่อให้เกิดน้ำเสีย ซึ่งเกิดจากกระบวนการผลิต ในชุมชนมีเตาต้มปลาอยู่ ๑๑ เตา แต่ละเตาสามารถจ้างงานคนได้จำนวนอย่างน้อย ๕ คน ทำให้มีรายได้ อย่างต่ำคนละ ๕๐๐ – ๖๐๐ บาทต่อวัน ลูกจ้างได้ค่าแรงคนละ ๔๐๐ บาท ใช้ลูกจ้างเฉลี่ยเตาละ ๒ – ๓ คน แต่ละเตาใช้น้ำในกระบวนการผลิตประมาณ ๒๐๐ ลิตรต่อครอบครัว แบ่งเป็นน้ำเสียจากการดองและล้างปลาจำนวน ๑๐๐ ลิตร น้ำจากการต้มปลา ๑๐๐ ลิตร น้ำจากการต้มปลาดังกล่าวทำให้มีกลิ่นเหม็นและแมลงวันชุกชุม คนภายนอกเข้าไปจะมีอาการวิงเวียนศีรษะ เพื่อแก้ปัญหานี้ ชุมชนจึงมีระบบจัดการน้ำเสียระดับครัวเรือน คือ ต่อท่อไปที่บ่อรับน้ำเสียแล้วกรองโดยใช้หินใช้ทราย ก่อนจะปล่อยมีการกรองเกล็ดปลา ก่อนเพื่อไม่ให้ท่อไปอุดตัน ซึ่งแต่ละเตาจะมีเศษเกล็ดปลาประมาณ ๑๐ กว่ากิโลกรัม/วัน ทั้งนี้ น้ำเสียจะไหลไปพักในบ่อรับน้ำเสียจำนวน ๓ จุด แต่ละจุดมีปล่องบ่อรองรับจำนวน ๓ ปล่อง

ในการประชุมในชุมชนได้หยิบยกปัญหานี้มาช่วยกันแก้ไขโดยตลอด และมีความพยายามแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๓ วิธีการที่ใช้หลายวิธี ตั้งแต่จ้างให้ อบต.รักษาตามดูน้ำเสียออกราว ๑๕ วัน/ครั้ง โดยชุมชนร่วมกันเสียค่าใช้จ่ายหลังคาเรือนละ ๔๐๐ บาท พาสมาชิกไปที่ท่ามูธาณีเพื่อดูงานการบำบัดน้ำเสียที่คลองบางปรอก เมื่อกลับมา

ช่วยกันทำอีเอ็มบอลและน้ำหมัก เป็นต้น แต่ยังคงไขปัญหาไม่ได้มากนัก ยังมีทั้งชาวบ้านถูกร้องเรียนส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์ของชุมชน ซึ่งก็มีการประสานจากหน่วยงานต่าง ๆ ในการให้ความรู้ในการจัดการน้ำเสีย จนปัจจุบันยังไม่สามารถแก้ไขสมบูรณ์นัก

ปัญหาร่วมนำไปสู่การรวมตัวของชุมชนในจังหวัดภูเก็ต

จากกรณีการต่อสู้เพื่อที่ดินทำกินของชุมชนปลากะตักพัฒนา โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสะท้อนปัญหากระบวนการออกเอกสารสิทธิของเจ้าหน้าที่รัฐที่ควบคุม กำกับดูแล ที่ไม่ชอบธรรม ซึ่งประเด็นเหล่านี้ยังมีให้เห็นมากมายในพื้นที่จังหวัดภูเก็ต นำไปสู่การยกระดับกระบวนการการทำงานที่ผ่านมารวมกับพี่น้องภูเก็ต อีกจำนวน ๒๕ ชุมชน จึงก่อให้เกิด **เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต** ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ เพื่อเป้าหมายในการขับเคลื่อน ๔ ประเด็นหลัก ได้แก่ ด้านที่ดินที่อยู่อาศัย ด้านกองทุนและสวัสดิการ ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และด้านกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล โดยมีตัวแทนชุมชนต่างๆ เข้าร่วมและส่งตัวแทนมาเป็นคณะทำงาน

เมื่อได้เป้าหมายร่วมกัน เครือข่ายฯ จึงร่วมกัน ยื่นหนังสือปัญหาความเดือดร้อนต่อ นายนิรันดร์ กัลยาณมิตร ผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต ซึ่งถือเป็นการเปิดตัว และทำกิจกรรมร่วมของเครือข่ายเป็นครั้งแรก เพื่อร่วมกันผลักดันการแก้ไขปัญหา ทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และในระดับจังหวัด และร่วมกันขับเคลื่อนประเด็นการทำงานของเครือข่ายฯ ต่อมาได้เชื่อมร้อยร่วมกับ **เครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ ๖ จังหวัดอันดามัน** เพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่ และระดับนโยบายและมีการจัดหลักสูตรโรงเรียนพัฒนาการเมืองร่วมกับเครือข่ายต่างๆ ทั่วประเทศ จนนำไปสู่การรวมตัวจัดตั้ง **เครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง หรือ PMOVE**

ทีมปฏิบัติงานได้มีการสรุปการทำงานในพื้นที่ สรุปความคืบหน้าที่เป็นรูปธรรมของการแก้ปัญหาและดูพัฒนาการของกระบวนการเครือข่ายฯ ที่ผ่านมา จากการเชื่อมโยงชุมชนต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตที่มีสภาพปัญหาด้านที่ดินและที่อยู่อาศัยเหมือนกัน ดังนี้

ด้านที่ดินที่อยู่อาศัย เครือข่ายฯ ได้แก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคงโดยที่ผ่านมา ดำเนินการแล้ว รวม ๑๕ ชุมชน จนนำไปสู่การอนุมัติงบประมาณบริหารจัดการโดยชุมชนเองจำนวน ๑๐๐ กว่าล้าน อีกทั้งได้พัฒนาพื้นที่เพื่อนำเสนอเข้าโครงการโฉนดชุมชนจำนวน ๑๗ ชุมชน ผ่านการพิจารณาแล้ว ๑๕ ชุมชน อีก ๒ ชุมชน อยู่ระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการประสานงานโฉนดชุมชน ซึ่งทางเครือข่ายฯ ร่วมผลักดันกับ เครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง(คปสม.) และขบวนการประชาชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง(ขปส.หรือ PMOVE) เพื่อเสนอและผลักดันเชิงนโยบาย บางครั้งก็ต้องใช้วิธีการระดมพี่น้อง เพื่อกดดันให้เกิดการเจรจาข้อเรียกร้องเพื่อการแก้ไขปัญหา ทั้งในระดับพื้นที่และระดับประเทศ นอกจากนี้เครือข่ายฯ ยังมีการนำเสนอและผลักดันการขอพื้นที่เพื่อสร้างศูนย์การเรียนรู้และที่ทำการเครือข่ายฯ จนได้พื้นที่หน้าชุมชน

ท่าเรือใหม่ประมาณ ๗ ไร่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนการก่อสร้างศูนย์จากผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต จำนวน ๕ แสนบาท

สำหรับพื้นที่ที่ถูกฟ้องร้องและมีความเสี่ยงที่จะถูกฟ้องร้อง เครือข่ายฯ ได้จัดอบรมให้ความรู้ด้านกฎหมายเบื้องต้นแก่สมาชิก และมีการจัดตั้งกองทุนสู้คดีเอาไว้เป็นงบประมาณเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านคดี

ด้านกองทุนและสวัสดิการ ชุมชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ จะมีการออมทรัพย์ทุกชุมชน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัยตามแนวทางโครงการบ้านมั่นคงอีกด้วย โดยที่แต่ละชุมชนไม่ได้มีการปล่อยกู้ให้สมาชิก เครือข่ายฯ ได้ลงความเห็นร่วมกันในการมีกองทุนที่บริหารโดยตนเอง โดยการระดมหุ้นจากแต่ละชุมชนหุ้นละ ๑,๐๐๐ บาท โดยนำเงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาลงหุ้น และจัดตั้งเป็น *ธนาคารพัฒนาเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต* ซึ่งได้มีการปล่อยกู้ให้สมาชิกแล้ว นอกจากนี้เครือข่ายฯ ยังมีกองทุนสวัสดิการวันละ ๑ บาท เป็นสวัสดิการพื้นฐาน เพื่อช่วยเหลือ ด้านเกิด เจ็บ และตาย แก่สมาชิก

ด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ที่ผ่านมากฎหมายเครือข่ายฯ ลงนามความร่วมมือกับ ๑๔ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในการปลูกป่าชายเลน ๑ ล้านต้นภายใน ๓ ปี ซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จเมื่อปลายปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ในส่วนของชุมชนที่เข้ากระบวนการบ้านมั่นคงจะต้องมีการจัดการเรื่องระบบบำบัดน้ำเสียด้วย

ด้านกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเล เครือข่ายฯ มีการผลักดันการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมของพี่น้องชาติพันธุ์ชาวเล ๕ ชุมชนปัจจุบันดำเนินการก่อสร้างอยู่ ๑ พื้นที่หน้าชุมชนแหลมตุ๊กแก (เกาะสิเหร่) แต่ชาวบ้านยังเข้าไปมีส่วนร่วมน้อย นอกจากนี้ได้มีการผลักดันด้านนโยบายร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ ในเรื่องเขตวัฒนธรรมชาวเลจนกระทั่งมีมติ ครม. เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๓ เรื่องการฟื้นฟูวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวเลปัจจุบันจังหวัดได้มีการตั้งคณะกรรมการดูแลเกี่ยวกับประเด็นชาวเลโดยเฉพาะ และมีตัวแทนชาวเลทั้ง ๕ ชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย แต่ยังคงต้องการผลักดันในด้านการปฏิบัติให้เป็นจริง ไม่ว่าในเรื่องเขตทำมาหากิน สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและที่อยู่อาศัย

ถอดบทเรียนคนทำงาน

เดิมที่อยู่ในบทบาทตัวแทนชุมชนและพัฒนามาเป็นอาสาสมัคร

เดิมผมคิดว่า ชีวิตคนเราไม่แน่นอน เกิดมา ก็ต้องดำรงชีวิต ต้องขวนขวาย ต้องสร้าง เพื่อให้ตัวเองและครอบครัวอยู่รอด ชีวิตมีความสุขอยู่อย่างพอเพียงก็พอแล้ว แต่ไม่ทำร้าย เบียดเบียนคนอื่น แบ่งปันผู้อื่นบ้างเล็กน้อยตามอัตภาพ ชีวิตง่าย ๆ เราแค่นินดูห่าง ๆ ไม่ต้องทำอะไรมาก ไม่ต้องคิดอะไรมากมาย

กระทั่งผมได้มีโอกาสการใช้ชีวิตเป็นอาสาสมัครของมูลนิธิชุมชนไทเพื่อสร้างคนหนุ่มสาวทำงานพัฒนาชุมชน ตอนนั้นวิธีคิดก็เปลี่ยนไป ได้พบประสบการณ์ที่ไม่เคยเจอ อยากริสูจน์ตัวเอง มันทำให้เรามีความสุข ได้ช่วยเหลือคนที่เขาเป็นทุกข์ การทำงานร่วมกับชาวบ้าน คือการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ของชีวิต ทำให้เรารู้สึกต้องมองบริบทของสังคมเมืองในจังหวัดภูเก็ต ซึ่งมีเศรษฐกิจดีเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ ส่งผลกระทบต่อคนเล็กคนน้อยที่มีอยู่มากมายในสังคมเมืองแห่งนี้ ด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธา ว่าเราต้องเป็นส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคม

ความคาดหวังของคนทำงาน

ช่วงระยะเวลาแรกที่เราเริ่มเรียกร้องหน้าศาลากลางจังหวัดภูเก็ตตอนนั้นสิ่งที่คาดหวัง คือการสร้างกลุ่มชาวบ้านให้เข้มแข็งเพื่อเรียกร้องการมีสิทธิสร้างพื้นที่ในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในการดำรงชีวิต

เนื่องจากที่ดินในจังหวัดภูเก็ตราคาแพงเป็นอันดับต้น ๆ ของประเทศ จนเกิดการแข่งขันอย่างสูงในเรื่องการครอบครองที่ดินของกลุ่มทุนทั้งในและนอกประเทศ เมื่ออยู่เรียกร้อง นานวัน ทุกคนที่เข้าร่วมไม่ได้ประกอบอาชีพ เงินทองก็ไม่มีติดตัว ชุมชนจึงต้องจัดทีมอาสาสมัครไปขอข้าวสารอาหารจากวัดบ้าง จากศาลเจ้า และที่ต่าง ๆ รวมไปถึงรับบริจาคจากประชาชนที่ผ่านไปมา เพื่อนำมาประกอบอาหารประทังชีวิตจนกระทั่งมีข้อเสนอในการตรวจสอบเอกสารสิทธิ

การประชุมสรุปงานกันทุกคืนจนได้ข้อสรุปเพื่อยกระดับประเด็นร่วมกัน คือ การเข้า ยึดพื้นที่เดิม ในคืนระหว่างที่มีการตรวจสอบเอกสารสิทธิจนทำให้เอกชนดำเนินคดีฟ้องร้อง ชาวบ้าน ๓ ราย ในคดีบุกรุก มีการต่อสู้กันไปตามกระบวนการยุติธรรม และที่สุดได้มีมติจาก คณะกรรมการป้องกันการบุกรุกพื้นที่รัฐ (กปร.) คือ เอกชนครอบครองที่เกินโฉนดไป ๑๒ ไร่ จนนำไปสู่การนำเสนอโครงการบ้านมั่นคง (พอช) และได้เข้าอาศัยในพื้นที่

ช่วงระยะเวลาในการสร้างบ้านพัฒนาระบบสาธารณูปโภคที่ได้เสนอโครงการและ ได้รับอนุมัติงบประมาณอุดหนุนสร้างบ้านหลังละ ๓๘,๐๐๐ บาท เรื่องการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การสร้างบ้านในพื้นที่จังหวัดภูเก็ตต้องใช้งบประมาณสูงกว่าพื้นที่ทั่วไป คำถามที่หารื้อในทีประชุมของชุมชนคือ จะทำอย่างไรให้สมาชิกทุกคนต้องมีบ้านโดยไม่ต้องเป็นหนี้ผลจากการระดมความคิด คือ สมาชิกต้องช่วยลงแรงช่วยกันและมีกองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมโดยไม่

มีดอกเบี้ยในการสร้างบ้านที่ละหลังสองหลังใช้ระยะเวลาเกือบ ๒ ปี ทุกคนจึงมีบ้านตัวเอง จนกระทั่งเอกชนได้มีการไถ่เกตุกรรมซื้อพิพาทที่ดิน โดยยินยอมมอบพื้นที่จำนวน ๓๐ ไร่ ให้รัฐใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ในส่วนของพื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยก็ไม่ตั้งใจ แต่ขอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาดูแล เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

เมื่อมีบ้านแล้วแนวทางการพัฒนาชุมชนอนาคตคือ *ทำอย่างไรให้ชุมชนพัฒนาต่อเนื่องและยั่งยืน* จากเหตุการณ์ความเดือดร้อนในอดีตจนเกิดการรวมตัวของกลุ่มคนจนเกิดเป็นชุมชนขึ้น อนาคตต้องมองไปถึงการดำรงอยู่ของชุมชนจะยาวนานหรือถอยหลัง เรื่องแนวความคิดการพัฒนาจึงต้องควบคู่กับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สิ่งที่ต้องทำควบคู่กันไป ด้วย คือ การสร้างชุมชนให้ยังคงอยู่ไม่ล้มสลายไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง ซึ่งมีตัวชี้วัดกันเพียงเรื่องมูลค่า แต่กลับไม่เคยมองคุณค่าของคนยากคนจน

ชุมชนจะเข้มแข็ง คือ ชุมชนต้องตื่นตัวเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม มันต้องเกิดจากการตื่นตัวของคนในชุมชน การดำรงอยู่ของชุมชน จึงต้องพัฒนาองค์ความรู้ที่เท่าทันต่อสถานการณ์ ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดว่า ชุมชนจะเดินไปทิศทางไหนซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของการพัฒนาแกนนำและชาวบ้าน พัฒนาระบบขององค์กรภายในและภายนอก มีระบบพัฒนาคน พัฒนาด้านเยาวชนสร้างจิตสำนึกนี้ทำให้รู้จักและห่วงแหนชุมชน สร้างที่มอสาที่พร้อมจะช่วยเหลือชุมชนอื่นทั้งในและนอกพื้นที่ เพื่อเป็นแกนนำหรือหัวรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อสานต่องานพัฒนาแทนที่คนเก่าที่อายุเริ่มมากขึ้นและจะหายไป มีการเสริมสร้างความมีจิตอาสาในการพัฒนาชุมชนและสังคม มีการสร้างวิธีการจัดหางบประมาณให้ชุมชนเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมทั้งในและนอกพื้นที่ และการสร้างกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การพัฒนาด้านเผยแพร่การสื่อสาร อนาคตเหล่านี้จึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมต่อไป

ผลสะท้อนต่อสังคม

จากการดำเนินงานพัฒนาที่ผ่านมา จนนำไปสู่การเปิดพื้นที่สถานะทางสังคม ทำให้เจ้าหน้าที่จังหวัดภูเก็ตให้การสนับสนุนงบประมาณสนับสนุนอุปกรณ์ด้านการประกอบอาชีพ และให้ออกร้านผลิตภัณฑ์วัตถุดิบของชุมชนในงานกาชาดทุกปี องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนร่วมงานอาหารพื้นเมืองของดีเมืองภูเก็ตทั้งในและต่างจังหวัดเป็นประจำ รวมไปถึงการจัดตั้งเป็นรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ในส่วนพัฒนาชุมชนจังหวัดภูเก็ต ก็มาให้ความรู้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ พร้อมมอบอุปกรณ์เพื่อพัฒนาอาชีพ และศูนย์พัฒนาสังคมที่ ๔๐ เข้ามาฝึกอาชีพ เสริมการนวดแผนไทย พร้อมทั้งให้ชุมชนเสนอโครงการที่ชุมชนอยากเสนอ นอกจากนี้ ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) แรงงานจังหวัด และอีกหลายหน่วยงาน เข้ามาร่วมส่งเสริมพลังชุมชนจนกระทั่งมีพื้นที่ให้ตัวแทนชุมชนร่วมทำแผนพัฒนาตำบล และมีส่วนร่วมพิจารณาโครงการต่างๆของท้องถิ่น

ชุมชนปลาเกะดักพัฒนายังเป็นสถานที่เรียนรู้กระบวนการ และเป็นกรณีศึกษาให้แก่กลุ่มต่างๆ เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ตจัดทำโครงการกรณีศึกษางานพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ออกค่ายพื้นที่เรียนรู้วิถีชุมชน รวมไปถึงมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกลุ่มชาวบ้านจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตัวแทนชุมชนในเขตกรุงเทพและปริมณฑล เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ รวมไปถึงองค์กรพัฒนาเอกชนจากประเทศพม่า ที่เข้ามาศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่ฟูพื้นที่หลังประสบภัย

นวัตกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนปลากะตักพัฒนา คือ การรวมกันของคนยากคนจน
ลุกขึ้นเรียกร้องสิทธิจนนำไปสู่การสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่ของรัฐ และการมีส่วนร่วมใน
การแก้ไขปัญหา ของภาคประชาชน โดยการสนับสนุนจากรัฐ

บทเพลงที่ชุมชนช่วยกันแต่งขึ้นตอนที่ใช้ชีวิตหน้าศาลากลางจังหวัดภูเก็ต

นาน10กว่าปีที่อยู่กันมา
ตั้งมีโนนดที่มองไม่เห็น
พอถึงเวลาเข้าก็มาไล่ที่
คุณอุดมศักดิ์ไม่เอ็นดู
คุณจำได้ไหมใครให้สัญญา
มาเจรจาสัญญาไว้ให้ใหญ่โต
กลุ่มปลากะตักตากแห้งของเมืองมุก
วอนคุณผู้ว่าถ้ามีหัวใจ
ที่พูดขึ้นมาเพียงแค่ขอร้อง
ผู้ใหญ่ที่ดีไม่ควรหนีปัญหา
สามสิบครอบครัวไม่มีที่ทำกิน
คุณอายุบ้างไหมจับได้กระทั่งหม้อแกง
กรมที่ดินช่วยเหลือยินยอม
ขอให้คุณอุดมศักดิ์เซ็นมา
อำนาจที่มีใช้ให้มันถูกหน้อยหนา
ถ้าหมดปัญญาออกมาไม่ต้องเกรงใจ

แผ่นดินที่วาคือป่าชายเลน
เราก็จำเป็นต้องเช่าเขาอยู่
จำต้องถอยหนีเพราะไม่มีทางสู้
คุณเองก็รู้ท่านคือซีโอ
สี่เดือนแล้วหนาท่านไม่ยอมไต่
ไม่ไช่โยสพวกเรามันนี่กน้อยใจ
อยู่ไม่เป็นสุขเพราะไม่รู้ฝีมือใคร
ช่วยมาแก้ไขหาที่ใหม่ให้เราสักที
ผู้ว่ากลับมาเหมือนเราเป็นคนไร้ค่า
ต้องแก้ไขปัญหาให้สมราคาตำแหน่ง
เฟิงปลุกกลางดินผู้ว่าก็มากลั่นแกล้ง
ไม่หวั่นระแวงชาวบ้านจะ
เสื่อมศรัทธา
พร้อมใจกับอบต.รัฐฎา
สิบสองไร่หนั้นหนาผู้ว่าเก็บไว้ให้ใคร
คำพูดคำจาพูดจริงทำจริงให้ได้
ถ้าแก้ไขไม่ได้ก็ย้ายไปอยู่ยะลา

จากวันนั้นถึงวันนี้ วิถีชีวิตก็เปลี่ยนไป เรากลายเป็นชุมชนที่ชัดเจนขึ้น มีความ
เข้มแข็งยิ่งขึ้น มีความสามัคคีปรองดองกันมากขึ้น มีการเข้าร่วมกิจกรรมกับส่วนรวมในชุมชน
อื่นตลอดอย่างสม่ำเสมอ เข้าร่วมเป็นเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต จัดกลุ่มออมทรัพย์ใน
ชุมชน ตั้งกองทุนหมุนเวียนกองทุนเงินกู้ เพื่อประกอบอาชีพของชาวชุมชน จนกระทั่งการมี
บ้านมั่นคง เพื่อจะอยู่รวมกันทั้งชาวไทยพุทธและ ไทย ไทยมุสลิม อย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป

ไทยพลัดถิ่นสู่เพื่อการดำรงอยู่ในแผ่นดินแม่

โดย ภควินท์ แสงคง

ใครคือไทยพลัดถิ่น⁶

เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ผมเดินทางไปจังหวัดระนอง เพื่อทำงานเกี่ยวกับการจัดการขยะโดยชุมชนเป็นแกนหลัก ซึ่งกำลังเป็นกระแสในงานพัฒนาทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน การลงพื้นที่เพื่อพบกับคนทำงานในพื้นที่และกลุ่มองค์กรชุมชน ทำให้ผมได้พบและพูดคุยกับคน ๒-๓ คน คือ นายประเสริฐ อินทรจักร (นำเสริฐ ถูกจับกุม) นายสุทิน กิ่งแก้ว (พีทิน) และคุณยุพา พรหมศรีรัตน์ (น้องพา) พวกเขาเรียกตัวเองว่า ชุมชนคนไทยพลัดถิ่น ผังพม่า เดิมพวกเขาอาศัยอยู่ฝั่งพม่าที่เรียกว่า บ้านปกเปียน บ้านรังเคลียะ จังหวัดมะริด ได้เดินทางมาตั้งบ้านเรือนในชุมชนสำนักสงฆ์สะพานปลา และเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์พลังใหม่ กลุ่มกิจกรรมคนไทย จ.ระนอง พวกเขาบอกว่า อยู่ที่นั่นก็สบาย มีที่ดินเป็นร้อย ๆ ไร่ มีวัว ควาย ช้าง อาชีพทำนา ทำสวน ทงเบ็ด (ปักเบ็ดจับปลาตามคันนาหลังจากดำนาเสร็จ) ยกยอ (ช่วงน้ำหลาก) วิดโลดคลัก (จับปลาหน้าแล้งช่วงเก็บเกี่ยวข้าว) นอนบ้านเฉย ๆ ก็มีกิน หากมาฝั่งไทยน้ำก็ต้องซื้อ แต่ว่าแผ่นดินเป็นของไทย เราก็เป็นคนไทย มีในหลวงองค์เดียวกัน บวชเรียนในวัดไทย ไหว้เจ้าที่ เข้าพรรษา ทำบุญเดือนสิบ สงกรานต์ แต่งงานแกงหมู แกงวุ้นงานศพ เล่นหนังตะลุง มโนราห์ มุสลิมมีลิเกป่า ขับโหย่ง ร้องเง็ง ช่วยกันทำนา ออกปากเก็บข้าว (แบ่งปันแรงงาน ใช้วิธีเก็บข้าวที่ละรวงโดยใช้แกละซึ่งเป็นเครื่องมือเก็บข้าวทางภาคใต้เดิม ซึ่งต่างจากภาคอื่น ๆ ที่ใช้เคียวเกี่ยว) นี่เป็นบทสนทนาที่เราได้คุยกัน

เมื่อผมได้มาหาข้อมูลภายหลังพบว่า ยังมีชุมชนคนไทยพลัดถิ่นอีกมากในฝั่งพม่า เช่น หารัง สินตง สิงขร ตะนาวศรี เกาะสอง มุกโพรง (จมูกโพรง) โดยมาอยู่ในระนอง ชุมพร ประจวบฯ ทั้งนี้ถือศาสนาพุทธและอิสลาม

รัฐบาลพม่าให้ปกครองกันเอง เพราะถือว่าเป็นคนไทย (ฉ่า) ไทยมุสลิม (ฉ่าปะฉู) มีบัตรประจำตัวพม่า ระบุว่าคนไทย มีกำนัน (จางวาง) ผู้ใหญ่บ้านกันเอง เสียภาษีตามจำนวนผลผลิต ใช้ชีวิตเรียบง่าย ไปมาหาสู่กับญาติฝั่งไทย มีการผูกเกลอ การข้ามมาบวชพระในจังหวัดประจวบฯ เวลากลับฝั่งพม่าก็จะเอาหนังสือไทยไปด้วย มีการสอนหนังสือภาษาไทย ผู้ชายเรียนหนังสือไทยในวัด ผู้หญิงเรียนที่บ้าน โดยปู่ย่าตายายเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ด้วยความเคร่งครัดทางพระธรรมวินัย จึงมีพระไทยพลัดถิ่นหลายรูปที่มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือ บางรูปโต่งดังในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ ความขลัง อาทิ หลวงพ่อพัน หลวงพ่อโลม หลวงพ่อลอย

⁶ **หมายเหตุ** เอกสารชุดนี้นำเสนอข้อมูลและกระบวนการทำงานเฉพาะคนไทยพลัดถิ่นในจังหวัดระนอง ประจวบคีรีขันธ์ ที่มาจากประเทศสหภาพเมียนมาปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ทำงานหลัก แต่ยังมีคนไทยพลัดถิ่นจากเกาะกงประเทศกัมพูชาในจังหวัดตราด และจังหวัดเมียวดี ประเทศสหภาพเมียนมา ในจังหวัดตาก รวมอยู่ด้วย เพียงแต่เป็นพื้นที่ขยาย

เป็นต้น โดยเฉพาะหลวงพ่โสม ทั้งคนไทยและคนพม่าให้ความเคารพศรัทธาอย่างสูง มีวิทยุฟังเพลงไทย เจ็บป่วยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมอพื้นบ้านซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบทอดติดต่อกันมาหลายรุ่น ตำราบางฉบับมีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งเขียนเป็นภาษาไทยสมัยโบราณและปนด้วยภาษาขอม

การตั้งถิ่นฐานของคนไทยพลัดถิ่นจะกระจายเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. **ไทยพุทธปักชำใต้** ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนหรือหมู่บ้านในและรอบ ๆ ตำบลสิงขร จ.ประจวบคีรีขันธ์ และพื้นที่ตามแนวตะเข็บระหว่างไทยและพม่า เช่น สิงขร ทุ่งมะพร้าว ทุ่งมะม่วง วังจำปา วังจระเข้ ยางชุม กระเบื้องถั่วย ทรายขาว แหลมยวน ปากคลอง ทุ่งข่า ห้วยทรายขาว ทุ่งทองหลาง หาดแก้ว ยางขวาง ตลิ่งแดง วังใหญ่ หนองโพ, ล้ำมะเทิ่งและจุมูกโพรง ในและรอบ ๆ ตำบลบกเป็ยน เขตมณฑลตะนาวศรี ประเทศพม่า เช่น บกเป็ยน บกเป็ยนนอก รังเคล็ยะ ทุ่งนาไทร หนองเต่าทุ่งยาว ในแหล, คลองเพชร ทุ่งกร้า นิลขวาง ทุ่งแดง ทุ่งใหญ่ เขาพัง สองแพร์ หินลาย บ้านหลา ทุ่งค้อ ตะเภาสุด บางสมภาร ชีไฟ ตลิ่งชัน กะแด ห้างเคียน ทุ่งเห็ด ทุ่งย่น ทุ่งสะเม็ด ทุ่งใหญ่ ทุ่งพี หัวช้าง ห้างปรุ กระระฐี (ตลาดสุหรี) ป่าจาก คลองจระเข้ กระทิง ทองหอย ไร่ใต้ แม่ดี บ้านดอน ทุ่งปลีก กะทิงและทรายปู และในและรอบ ๆ ตำบลมะลิวัลย์หรือมะลิย่น เขตมณฑลตะนาวศรี ประเทศพม่า เช่น เขาพัง คลองบางซ้อ มะลิวัลย์และมะรังหรือमारาง กลุ่มนี้หากอาศัยที่สิงขร ตะนาวศรีจะเข้ามาอยู่แถบจังหวัดประจวบฯ ชุมพร หากอยู่แถวปกเป็ยน รังเคล็ยะจะเข้ามาอยู่แถบจังหวัดระนอง

๒. **ไทยมุสลิม** ส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณด้านตะวันตกของเกาะสอง ในชุมชนต่าง ๆ เช่น คลองลามา เกาะชินตง เจ็ดไม้ แปดไม้ เก้าไม้ สิบไม้ สิบเอ็ดไม้ แหลมแรด หาดยาว บ้านเหนือ ปากคลอง, แม่ปุเต๊ะ บ้านควน หัวแหลมทราย ช้างพัง อ่าวจีน อ่าวจากนอก อ่าวจากใน อ่าวใบ บ้านทร หาดทรายแดง อ่าวใหญ่ เกาะหลา คลองหม้อขาว คลองหลา แหลมบ้า อ่าวบ้า และแหลมสระ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มไทยมุสลิมที่พูดภาษาไทยปักชำใต้ และมีเครือญาติที่สัมพันธ์กับคนฝั่งไทย เช่น ตะกั่วป่าและบางกล้วย จังหวัดระนอง กลุ่มนี้จะมาอยู่แถบจังหวัดระนอง และอำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา ในส่วนของกลุ่มมุสลิมจากจังหวัดมะริดเดิม จะมาอาศัยในจังหวัดประจวบฯ

๓. **ไทยอีสาน** อาศัยอยู่ในเขตตำบลคลองใหญ่ (เหนือตำบลสิงขร) โดยคนอีสานอาศัยอยู่ในหมู่บ้านท่าตะเยี้ยะ เขตมณฑลตะนาวศรี ประเทศพม่า เป็นกลุ่มคนที่อพยพจากภาคอีสานเข้าไปตั้งหลักแหล่งเมื่อประมาณหลายสิบปีก่อน ประมาณ ๕๐๐ คน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่สืบเชื้อสายจากบ้านคลองใหญ่ ระบุว่าชุมชนคลองใหญ่เป็นไทยที่พูดภาษาอีสาน อพยพจากจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดเพชรบุรี เข้าไปทำมาหากินในตำบลคลองใหญ่ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่สืบทอดวัฒนธรรมจากอีสาน เช่น

การทำประเพณีบุญบั้งไฟ และเลี้ยงปู่ตาหรือผีประจำหมู่บ้าน กลุ่มนี้มีจำนวนน้อยมาก ในปัจจุบันส่วนใหญ่จะผสมกลมกลืนกับไทยพลัดถิ่นปักษ์ใต้ และมาอยู่ในจังหวัดประจวบฯ

สภาพปัญหาโดยรวม เหตุที่ทำให้พลัดถิ่น

เหตุการณ์ทางการเมืองในพม่า ปี พ.ศ.๒๕๓๒ มีการปราบปรามชนกลุ่มน้อยในพม่าอย่างรุนแรง แม้ชนคนคนไทยพลัดถิ่นจะไม่ถูกปราบปราม แต่ทหารพม่าก็เกณฑ์ไปเป็นลูกหาบขนเสบียง กระสุนปืน และเป็นแนวหน้าในการเคลื่อนกำลังทางทหาร (พีทินยืนยัน เพราะโดนกับตัวเองแต่หนีรอดมา) ประกอบกับชนคนคนไทยพลัดถิ่นได้กลายเป็นพื้นที่กันชนชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ก็เข้ามาพึ่งพาเสบียง ทหารพม่าก็เข้ามาปล้น ผู้ชายต้องหนีไปหลบในป่า ผู้หญิงและเด็กถูกรังแก ถูกยัดสัตว์เลี้ยงและข้าวในฉาง รวมถึงการข่มขู่ยึดที่ดิน หรือซื้อขายที่ดินแต่ไม่จ่ายเงิน

เมื่อทนมไม่ไหว ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๒ – ๒๕๓๕ กลุ่มคนไทยพลัดถิ่น จึงเดินทางเข้าฝั่งไทย ตามเส้นทางญาติที่มีอยู่ ประมาณว่ามีมากกว่า ๒๐,๐๐๐ คน ได้เดินทางมาอาศัยอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดระนอง อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ทุกอำเภอในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บางส่วนในอำเภอคุระบุรี จังหวัดพังงา พื้นที่ตามแนวชายแดน จังหวัดตากและแถบจังหวัดตราด รวมทั้งเกาะกง ประเทศกัมพูชา

หลังศึกษาข้อมูลปี พ.ศ.๒๕๔๗ พบว่ามีชนคนคนไทยพลัดถิ่นกว่า ๑๐๐ ชุมชน จำนวนกว่า ๔๐,๐๐๐ คน ในจังหวัดทวาย ตะนาวศรี และเกาะสอง (จังหวัดมะริดเดิม) ในเขตมณฑลตะนาวศรี ประเทศพม่า อาศัยอยู่ก่อนและหลังพม่าตกเป็นเมืองขึ้นอังกฤษ จากการปักปันเขตแดนใหม่ระหว่างอังกฤษกับสยามเมื่อ ๓ กรกฎาคม ๒๔๑๑ และหลังพม่าได้เอกราชจากอังกฤษดินแดนส่วนนี้ก็ตกเป็นของพม่า

การมาอยู่ฝั่งไทยของคนไทยพลัดถิ่น แม้มีญาติที่เข้ามาอยู่และมียบัตรประชาชนแล้ว แต่ก็ไม่กล้ารับรอง ทำให้พวกเขาถูกทอดทิ้งอีกครั้ง ต้องอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ เพราะไม่มีเอกสารแสดงตนต่อทางราชการของรัฐไทย คนไทยทั่วไปก็เข้าใจและมองว่าเป็นพม่า กลัวนาย(ตำรวจ) จับส่งกลับพม่า ผู้ใหญ่บ้านก็ไม่กล้ารับรองว่าอยู่ในหมู่บ้าน คนไทยพลัดถิ่นส่วนมากไม่มีใบเกิด ไม่มีทะเบียนบ้าน ได้เรียนบ้าง ไม่เรียนบ้างหรือถูกเลือกปฏิบัติ เด็กที่ได้เรียน เรียนดี เล่นกีฬาเก่งก็ขาดโอกาส เพราะรับทุนไม่ได้ ทำงานก็ไม่ได้ หรือถ้าได้ทำงาน นายจ้างก็โกงค่าแรง หรือบางครั้งไม่จ่ายเงินเพราะไม่มีหลักฐานเลขบัตรประชาชน ๑๓ หลัก หากเดินทางออกนอกพื้นที่ก็ถูกจับ ริดไถ เพราะต้องอยู่ในพื้นที่ควบคุม จดทะเบียนสมรสไม่ได้ มีบุตรแจ้งเกิดไม่ได้ เจ็บป่วยต้องจ่ายค่ารักษาเอง การเข้าโรงพยาบาลต้องเจ็บหนักจริง ๆ ส่วน

ใหญ่จะใช้วิธีซื้อยาเกิน หรือใช้ภูมิปัญญาและยาพื้นบ้าน ถูกจับไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรม ต้องติดคุกเพราะเขา (ราชการ) ให้เป็นพม่า จะซื้อรถเครื่อง สร้างบ้าน หรือเช่าบ้าน ก็ต้องใช้ชื่อคนไทยที่มีบัตรประชาชน บางครั้งคนที่ใช้ชื่อแทนโกงเอารถเสีย ภายหลังจากผ่อนเงินเช่าซื้อหมด กองทุนต่าง ๆ ของรัฐก็ไม่ได้รับ แม้แต่กองทุนสวัสดิการผู้ด้อยโอกาส ไม่มีสิทธิทางการเมือง การปกครองทุกระดับ ตายก็ไม่ต้องแจ้ง ตร. รัฐวิสาหกิจ เสนาคำ นักวิชาการด้านมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ผู้ศึกษาวิจัยคนไทยพลัดถิ่นกล่าวว่า “คนไทยพลัดถิ่นคือคนที่ใช้ชีวิตที่เปลือยเปล่า ไร้อาภรณ์ห่มกาย เมื่อหนาวก็หนาวกว่า เมื่อร้อนก็ร้อนกว่า เมื่อเจ็บจึงต้องมีชีวิตที่เจ็บปวดกว่า เป็นผู้ไม่มีสิทธิ์ที่จะมีสิทธิ์”

ใช้ชีวิตร่วม ศึกษาข้อมูล หาสาเหตุปัญหาที่แท้จริง

ผมใช้เวลากว่าหกเดือนพบปะ พูดคุย ศึกษาข้อมูล ใช้ชีวิตร่วมกับคนไทยพลัดถิ่น ที่กระซังเลี้ยงปลา ซึ่งกลางคืนเป็นที่นอน กลางวันเป็นลานสับเหยื่อปลา เพื่อเรียนรู้ ซึมซับ เข้าถึงและเข้าใจต่อปัญหาและผลกระทบของพี่น้องเหล่านี้ และยังพบว่าในทางเอกสารวิชาการไม่ปรากฏข้อมูลของคนไทยพลัดถิ่นเลย คนไทยพลัดถิ่นเมื่ออยู่ในรัฐพม่าว่า เขาก็เรียกว่า เป็นคน “ไทย” ทั้งมีและไม่มีเอกสารพม่า แต่ในรัฐไทย พวกเขาถูกเรียกว่า “ชนกลุ่มน้อย” ที่ถูกปฏิเสธ พวกเขาเหล่านั้นกลายเป็นผู้ตกหล่นทางประวัติศาสตร์ มีสถานะเป็นคนต่างด้าวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเชื้อสายไทย หรือผู้อพยพสัญชาติพม่า หรือบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนราษฎร หรือผู้พลัดหลงทางทะเบียน และผู้ไม่มีหลักฐานใด ๆ ทางทะเบียนราษฎรของประเทศไทย

สาเหตุเกิดจากช่วงการต่อสู้ทางการเมืองอย่างเข้มข้นระหว่างรัฐ - ชาตินิยมไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การรักษาความมั่นคงแห่งรัฐ - ชาตินิยม จึงสกัดกั้นผู้ซึ่งมีเชื้อคนเชื้อสายไทย สัญชาติไทยให้อาศัยอยู่ในรัฐ - ชาตินิยม นำมาซึ่งการออกประกาศของกระทรวงมหาดไทย วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๑๙ กำหนดให้เป็นวันสุดท้ายของการอพยพเข้าประเทศไทย ผู้ที่เข้าประเทศไทยก่อน จะถูกจัดว่าเป็นผู้อพยพเชื้อสายไทยสัญชาติพม่าตามกฎหมายคนเข้าเมือง และจะถือบัตรประจำตัว เลข ๖ กลุ่ม ๖๖ และหากเข้ามาหลังวันดังกล่าวให้ถือเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองสัญชาติพม่า ถือบัตรประจำตัว เลข ๖ กลุ่ม ๖๗

ส่วนคนเชื้อสายไทย ที่อาศัยอยู่ที่เกาะกงประเทศกัมพูชา ให้ถือวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๐ เป็นวันสุดท้าย ถือบัตร เลข ๖ เลข กลุ่มผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกง กัมพูชา กลุ่ม ๖๓ ซึ่งเป็นผู้เข้ามาก่อน และกลุ่มผู้อพยพเชื้อสายไทยจากเกาะกง กัมพูชา กลุ่ม ๖๔ เป็นผู้เข้ามาภายหลังวันที่ ๑๕ พ.ย. ๒๕๒๐ และช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๕ จะได้สัญชาติไทยโดยการแปลง

หมายความว่า ให้คนไทยพลัดถิ่น เป็นเพียงผู้ที่มีเชื้อสายไทยในประเทศพม่า/กัมพูชา แล้วแปลงสัญชาติเป็น “ไทย” ซึ่งเป็นกระบวนการที่ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง เนื่องจากกระบวนการแปลงสัญชาตินั้น หมายถึง กระบวนการลิดรอนสิทธิพลเมืองขึ้นพื้นฐาน

เช่น การเลือกตั้งต้องรอ ๕ ปี รับราชการทหาร ตำรวจ หมอ พยาบาล และทนายความไม่ได้ และหากทำความผิดฐานความมั่นคงจะถูกลงโทษจำคุกและเนรเทศ เนื่องจากเอกสารที่ออกโดยรัฐไทยระบุว่าเป็นเพียง “เชื้อสายไทย” แต่ทั้งประวัติศาสตร์ทางความทรงจำ เอกสารต่างประเทศ งานวิจัย กิจปฏิบัติทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต บ่งบอกว่าพวกเขามีความเป็นไทยที่เข้มข้น แทบไม่มีเส้นเลือดเส้นไหนเป็นของพม่าหรือกัมพูชาเลย การออกประกาศกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๑๙ จึงเป็นการทำให้ คน “ไทย” เป็นอื่น

ยังมีแนวทางยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิบุคคล ตามมติกรม.วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๘ ซึ่งระบุปัญหา คนไทยพลัดถิ่น ว่าเป็นผู้อพยพเข้ามาในประเทศไทย, พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งให้ได้สัญชาติไทยโดยการแปลง พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งกำหนดให้เป็นต่างด้าวเข้าเมืองโดยชอบและไม่ชอบตามกฎหมาย, พ.ร.บ.การทำงานคนต่างด้าว พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งต้องขอใบอนุญาตทำงานของคนต่างด้าว มาตรการเหล่านี้ล้วนผลักดันให้คนไทยพลัดถิ่น ยอมรับว่าเป็นคนต่างด้าว ไม่ได้เป็นคนไทย

กล่าวโดยสรุป แนวทางแก้ปัญหาทั้งหมดของรัฐไทยที่ผ่านมา ใช้แก้ปัญหาคนไทยพลัดถิ่นไม่ได้ ทั้งหมดเหล่านี้ เป็นแค่เพียงเครื่องมือปิดความบกพร่องของรัฐต่อประวัติศาสตร์ของคนไทยพลัดถิ่น และเป็นเพียงการเยียวยาความผิดพลาดทางกฎหมายซึ่งเป็นนโยบายแห่งรัฐ เนื่องจาก ทั้งก่อนและหลังมีนโยบายเพื่อแก้ปัญหาคนไทยพลัดถิ่น ไม่มีรูปธรรมปัญหาที่ได้รับการแก้ไข และที่แก้ไขแล้วก็ไม่ตรงกับสภาพข้อเท็จจริงของปัญหา ยังนำมาซึ่ง รัฐท้องถิ่นมีทัศนคติเชิงลบต่อคนไทยพลัดถิ่นเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น คนไทยพลัดถิ่นต้องมี “ สัญชาติไทย ” โดยการเกิดหรือตามหลักสายโลหิตเหมือนคนไทยส่วนใหญ่

ร่วมคิด ร่วมทำ แก้ไขปัญหา

หลังจากศึกษาปัญหา คำถามต่างๆมากมายผุดขึ้นมาในหัวผม.... ทำอย่างไร จะเริ่มจากตรงไหน ใครเป็นคนทำ ในเมื่อคนเกือบทั้งประเทศไม่รู้จักและเข้าใจ คนที่รู้จักดีตราให้ เป็นพม่า เขมร เขาอาศัยที่ไหนบ้าง จำนวนเท่าไร อะไรคือสิ่งต้องทำให้คนยอมรับ พี่น้องจะกล้าหาญลุกขึ้นมาต่อสู้จากการถูกกดทับมา ๒-๓ รุ่นได้อย่างไร อะไรที่ขวางทางผลประโยชน์มหาศาลของคนบางกลุ่ม จะเตรียมรับมืออย่างไร... เหล่านี้ คือคำถามแรกๆที่ต้องสร้างความเข้าใจ แสวงหาทางออกร่วมกับพี่น้องคนไทยพลัดถิ่น คนรอบข้าง

เมื่อการพูดคุยเรียนรู้ทำความเข้าใจ ขยายวงทั้งเจ้าของปัญหา คือ คนไทยพลัดถิ่น คนทำงาน ไปสู่คนรอบข้าง โดยมีเจ้าอาวาสวัดอุปนันทาราม ซึ่งเป็นคนไทยพลัดถิ่นและมีพระอีกหลายรูปที่เป็นพลัดถิ่นบวชอยู่ในวัด ให้การสนับสนุนทั้งข้อมูลทางสังคม ความร่วมมือ และการหนุนเสริมในมิติสร้างความมั่นใจ จากมูลนิธิชุมชนไท โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ภาคใต้ โครงการสนับสนุนพลังภาคี สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรการมหาชน (พอช.) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และสื่อมวลชนพื้นที่

เวทีเล่าขานตำนานคน กรณีคนไทยพลัดถิ่น จึงเกิดขึ้น เป็นกิจกรรมที่ให้นักไทยพลัดถิ่นสามารถถ่ายทอดเรื่องราวผ่านรุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่ฝั่งพม่าถึงฝั่งไทย รวมทั้งความทุกข์ยากและปัญหาที่ประสบ เพื่อเปิดตัวสร้างพื้นที่ทางสังคมทั้งภายในและภายนอก สร้างความเข้าใจและความมั่นใจ และแสวงหาแนวทางในการยกระดับการแก้ปัญหาในอนาคต โดยกำหนดช่วงอายุคน ตั้งแต่ คนเฒ่าคนแก่ วัยทำงาน เยาวชน เด็กนักเรียน มาเล่าถ่ายทอดตัวตน สะท้อนปัญหา โดยเอาวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๔๕ เป็นวันจัดกิจกรรม ณ ลานวัดอุปัชฌายาราม ซึ่งเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้เสนอสถานที่ เพราะเป็นวัดที่คนไทยพลัดถิ่นคุ้นเคย ใช้ประจำเมื่อมีกิจกรรมทางศาสนา พร้อมเชิญกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คุณวสันต์ พานิช คุณอาภรณ์ วงศ์สังข์ คุณสุวัฒน์ คงแป้น ผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง นายอำเภอเมืองระนอง ผู้กำกับสถานีตำรวจระนอง เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง สื่อมวลชนทีวี หนังสือพิมพ์พื้นที่ ประชาสัมพันธ์จังหวัด เราตั้งเป้าคนเข้าร่วม ๗๐ คน เมื่อถึงวันงานมีคนไทยพลัดถิ่นเข้าร่วมกว่า ๗๐๐ คน และมีตำรวจสันติบาล หน่วยงานข่าวกรอง หน่วยงานความมั่นคง ร่วมสังเกตการณ์ จากเวทีครั้งนั้นพบว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก และจากเวทีนี้ทำให้สังคมเริ่มเข้าใจคนไทยพลัดถิ่นและเห็นใจมากขึ้น

เย็นวันนั้นการวางแผนเคลื่อนเพื่อยกระดับเชิงพื้นที่จึงเกิดขึ้นทันทีที่เสร็จเวที “ดีเหล็ก ให้ขึ้นรูปเมื่อร้อน” ยังใช้ได้ผล โดยดึงตัวแทนพื้นที่จากเวทีประชุม มาร่วมสรุปบทเรียนการจัดเวที ประเมินผล เชิงให้ ขวัญกำลังใจ เพื่อสร้างความมุ่งมั่น และสร้างความเข้าใจทิศทางร่วมกัน

หลังจากนั้น การร่วมประชุมเพื่อการวิเคราะห์รูปธรรมการแก้ปัญหาสัญชาติ จึงเป็นกิจกรรมที่ทำต่อมา สภาพปัญหาจากแนวทางการแปลงสัญชาติที่เป็นอยู่ คือ ผู้ถือบัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นเชื้อสายไทยสัญชาติพม่า (เลข ๖ กลุ่ม ๖๖) บางคนถือมา ๒๐ ปีแล้วยังไม่ได้บัตรประชาชน ผู้ใหญ่บ้านกลับบอกให้อยู่เฉยๆเดียวทำให้เอง บางคนถือบัตรครบระบุอายุบัตร ๕ ปีแล้ว ยังไม่ได้ต่อบัตร บางคนถูกระบุเป็น ผ่าพม่า (ผู้ถือบัตรเลข ๖ กลุ่ม ๕๔ หมายถึงผู้หลบหนีเข้าเมืองมาทำงาน) หลายคนปฏิเสธการสำรวจ เพราะคิดว่าตนเองเป็นคนไทย มีจิตสำนึก ความเข้าใจ ชัดเจนต่อรากเหง้าของตนเอง เราจึงชักชวนร่วมหาแนวทางการแก้ปัญหาใหม่ที่เรากำหนดเอง ทำเอง ตามความต้องการที่สอดคล้องกับความเป็นจริง อาจจะใช้เวลาน้อยกว่าหรือมากกว่า ๒๐ ปี แต่อาจจะดีกว่า การอยู่แบบหลบๆซ่อนๆ ไม่มีใครสนใจ ไม่มีคนรู้และเข้าใจปัญหา มีเพื่อนมากมายแต่ไม่ได้พบปะพูดคุยกัน เหล่านี้คือเงื่อนไขภายในซึ่งเป็นอยู่ ณ ตอนนี ซึ่งขณะนี้คนภายนอกเริ่มรับรู้ สนใจ แต่ยังไม่เข้าใจ จึงไม่รู้จะช่วยอย่างไร บทสรุปคือ ต้องสู้และทำตัวเองให้ชัด ผักฝัน ทำความเข้าใจในเป้าหมายตนเอง

การกำหนดพื้นที่เป้าหมายขับเคลื่อน ลงทะเบียนกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ สำรวจข้อมูล พบปะกัน การหาเพื่อนให้มากขึ้น เพื่อตอบคำถามต่างๆข้างต้น จึงเป็นวาระการประชุมครั้งต่อไป ด้วยใจที่เต็มไปด้วยขวัญกำลังใจอันมีความหวัง และความกล้าที่ปรากฏชัดขึ้น เป็น

ไฟแห่งการขับเคลื่อนอันลุกโชนสว่างไสวในใจพี่น้อง หลังจากการถูกปิดกั้น กดทับ เอารัดเอาเปรียบมานาน

หลังการพูดคุยกับแกนนำในพื้นที่ ได้ข้อสรุปเรื่องวิธีการและเป้าหมาย คือ การทำ **สำรวจข้อมูลเบื้องต้น** โดยการลงทะเบียนเพื่อคัดกรองบุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมาย และทำความเข้าใจ ถึงความสำคัญของการสำรวจ สร้างทีมเยาวชนที่อ่านออกเขียนได้ เข้าร่วมกระบวนการออกแบบสำรวจและทำความเข้าใจแบบสำรวจร่วมกัน โดยมีผม และคนทำงานพื้นที่ เป็นทีมหลัก และมีทีมพี่น้องพื้นที่ร่วมสำรวจในอัตราส่วนที่เท่ากัน ถือเป็นภารกิจแกนนำในพื้นที่ไปด้วย แบบสำรวจอิงระเบียบการทะเบียนราษฎร ทั้งข้อมูลบุคคล สถานที่เกิด เอกสารประจำที่มีหรือไม่มีเอกสารเลย เส้นทางเข้าประเทศไทย ผู้ร่วมเดินทาง ระยะเวลาที่พักอาศัยในประเทศไทย บุคคลรอบข้าง น้ำหนัก ส่วนสูง กรุ๊ปเลือด พิมพ์ลายนิ้วมือ ถ่ายรูป จัดทำผังตระกูล ครอบครัวและบุคคล จัดระบบเก็บเอกสารแบ่งเป็นพื้นที่สำรวจ

ขณะเดียวกัน เราก็ก่อ **จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์** เปิดเวทีให้พี่น้องร่วมร่างระเบียบจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ แต่เรามีเป้าหมายหลักคือออมคน ออมใจ เป็นเวทีพบปะ แลกเปลี่ยนสร้างความเข้าใจ ตรวจสอบข้อมูลบุคคล สร้างขวัญกำลังใจและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การกดขี่ ช่มเหง จากบุคคลในพื้นที่

การสำรวจข้อมูลมีการทำหนังสือถึงผู้ว่า นายอำเภอ กำหนด ผู้ใหญ่บ้านทราบ พร้อมขอความร่วมมือ สถานีอนามัยพื้นที่ในการตรวจเลือด และเชิญกรรมการสิทธิลงพื้นที่ ให้ความรู้ ความเข้าใจ ต่อพี่น้องและหน่วยงานรัฐพื้นที่ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อลงพื้นที่สำรวจ มีทั้งพื้นที่ๆให้ความร่วมมือ เจยๆ และขับไล่มิให้สำรวจ เช่น อำเภอกระบุรีต้องย้ายพื้นที่สำรวจจากวัดมาที่เทศบาล (นายกเทศมนตรีเป็นเพื่อนกับผู้จัดการมูลนิธิชุมชนไท) การสำรวจใช้เวลาสามเดือนแล้วเสร็จทั้งจังหวัดระนอง พร้อมๆกับการตั้งกลุ่มออมทรัพย์

การสำรวจทำที่อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพรด้วย แต่ไม่สามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์ได้ จึงกำหนดให้เป็นพื้นที่ขยายต่อไป ส่วนจังหวัดประจวบฯ เข้าร่วมสังเกตการณ์และเรียนรู้

การประชุมกลุ่มจะมีทุกเดือนหมุนเวียนไปตามวัน ทำการออมทรัพย์ ทั้งหมด ๒๕ กลุ่มพื้นที่ สมาชิก ๖,๐๐๐ กว่าคน จากข้อมูลสำรวจ ๗,๔๐๐ กว่าคน

ในช่วงสำรวจมีการแต่งเพลงสะท้อนปัญหา และการเสียดสีของคนส่วนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่โดย คุณไพฑูรย์ ทับทิมสุวรรณ คนไทยพลัดถิ่นที่ได้สัญชาติไทยแล้ว เช่น เพลงคอย และเพลงไทยพลัดถิ่นที่ยังร้องจนปัจจุบัน ดั่งเนื้อหาบางตอน

“...คอยเฝ้าคอย คอยวันนั้น คอยวันที่ฉันได้สัญชาติไทย เกิดในต่างแดน ในแคว้นพม่าแดนไกล ที่เคยเป็นเขตไทยนานมา ... ช่มเหงน้ำใจ เราเหมือนตั้งไม่ใช่คนแล้วใครจะอดทนอยู่ไหว...จำต้องมาเมืองแม่ พ่อเที่ยงเพราะเราลูกไทย อุ่มลูกไว้สักคน และ ชีวิตคนไทย ที่ถูกแลกไปเพื่อเอกราช ให้ไทยเป็นชาติ เป็นไทยอย่างในวินนี้... ผู้เสียดสีทำไมไม่มีสิทธิ์แม้จะคิด จะพูดในสิ่งที่หวัง ...แต่ความหวังทุกอย่างมันหายไป เพราะรัฐไทยไม่รับเป็นคนไทย... มาเถอะจงมาร่วมสู้ ยืนหยัดอยู่บนเส้นทางที่มุ่งหวัง...”

จากกิจกรรมสำรวจพื้นที่ ยังทำให้เกิดการเชื่อมร้อยกับกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ในจังหวัดระนอง ซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านจังหวัดระนอง มี ๘ กลุ่มเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านอำเภอเมือง อำเภอกะเปอร์ อำเภอละอุ่น เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ ลำเลียง เครือข่ายคนไทยพลัดถิ่น เครือข่ายผู้เลี้ยงปลาในกระชังละอุ่น กลุ่มออมทรัพย์บางหมี่ล่าง กลุ่มชาวมอแกนจังหวัดระนอง ครอบคลุมทุกอำเภอ ซึ่งเข้ามาหนุนเสริมเป็นทีมพี่เลี้ยงอีกด้วย เมื่อเชื่อมร้อยได้ จึงเกิดกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ดังนี้ จัดตั้งศูนย์ประสานงานที่สำนักงานเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน จังหวัดระนอง จัดทำแผนพัฒนาเครือข่ายฯ ออมทรัพย์ ทำกิจกรรมสาธารณะ เช่น บริจาคเลือด เก็บขยะในเมือง ปลูกป่า ทำน้ำหมักชีวภาพ ทำแปลงเกษตรอินทรีย์ พื้นฟูวัฒนธรรมลีเกปา ขับโหยง ฯลฯ

จนเมื่อกลางปี พ.ศ.๒๕๔๖ นายประเสริฐ อินทรจักร ชาวไทยพลัดถิ่น ถูกจับกุมในข้อหาต่างด้าวเข้าเมืองและอาศัยในประเทศโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย การต่อสู้ทางคดีที่มีทนายจากสภาพนายความเข้าช่วยเหลือ โดยใช้เอกสารจากการสำรวจของเครือข่ายฯ เป็นเอกสารแสดงตน ศาลจึงตัดสินให้ปรับต่ำสุดข้อหาต่างด้าวเข้าเมืองและให้ยกความผิดการอาศัยในประเทศ เพราะนายประเสริฐ มีสิทธิที่จะอาศัยในประเทศ จากผลของคดี ทำให้เครือข่ายฯเกิดความมั่นใจต่อเป้าหมายเปิดพื้นที่ทางสังคม ทำให้ทิศทางการต่อสู้ มีความเด่นชัดมากขึ้น การสร้างพื้นที่ยกระดับการแสดงตัวตนจึงมีความจำเป็นตามสถานการณ์

การยกระดับการเคลื่อนไหวและเปิดพื้นที่ทางสังคม นำเสนอข้อมูล ปัญหาและแนวทางแก้ไข จึงถูกกำหนดขึ้นอีกครั้ง ใช้ประเด็นภูมิปัญญา วิถีชีวิต รัชสิ่งแวดล้อม เป็นเครื่องมือ โดยเชิญองค์กรชาวบ้านอื่นๆจากภายนอกเข้าร่วม ภายใต้โครงการพลังภาคี สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) โครงการบ้านมั่นคงหลังสวน โครงการบ้านมั่นคงปัตตานี โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ภาคใต้ หน่วยงานรัฐ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนคนไทยพลัดถิ่นจังหวัดประจวบฯ นักวิชาการ กรรมการสิทธิฯ สื่อมวลชน การเชิญองค์กรต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในเป็นวิธีการที่ใช้ได้ผลในสร้างกระแสเชิงพื้นที่เพื่อการรับรู้และเข้าใจ เป็นการสร้างเพื่อนและความเชื่อมั่นต่อพี่น้อง มีผู้เข้าร่วมกว่า ๓,๐๐๐ คน ผลที่เกิดจากกิจกรรมทำให้สังคมด้านกว้างรับรู้ เข้าใจการมีตัวตนอยู่จริงของคนไทยพลัดถิ่น หน่วยงานรัฐพื้นที่ให้ความร่วมมือมากขึ้น ปลดปล่อยการกดทับเอาเปรียบ ช่มเหง ได้อย่างเป็นรูปธรรม เกิดรูปแบบทิศทางในการเชื่อมร้อยกับองค์กรชาวบ้านอื่นๆภายนอกพื้นที่ มีเพื่อนมากขึ้น สามารถขยายพื้นที่ทำงานไปยังจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยเปลี่ยนชื่อเป็น “เครือข่ายการแก้ปัญหาดินสัณฐชาติคนไทย จังหวัดระนอง ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์”

มีการนัดจับน้ำชาผู้ว่าระนองและส่วนราชการที่เกี่ยวข้องทุกเดือน เพื่อรายงานความคืบหน้า รับรู้สถานการณ์ปัญหา สร้างความเข้าใจความร่วมมือ และแก้ปัญหา พร้อมการประชุมประจำเดือนเครือข่ายฯ ฝึกการทำงานเป็นทีม (วอล์ค แรลลี่) และสรุปบทเรียนทุก ๖ เดือน

มหากภัยพิบัติสึนามิ กับคนไทยพลัดถิ่น

การมาของมหากภัยพิบัติสึนามิ ปลายปี พ.ศ.๒๕๔๗ ในพื้นที่จังหวัดชายฝั่งอันดามัน ตั้งแต่ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง และสตูล ซึ่งสร้างความสูญเสียทั้งชีวิต ทรัพย์สิน และจิตใจของคนจำนวนมาก แต่ สึนามิ กลับกระชากสรรพสิ่งอันมีค่าที่ปกคลุมคนไทยพลัดถิ่นออกไป เพราะแม้ว่าคนไทยพลัดถิ่น เป็นผู้หนึ่งที่สูญเสีย และไม่ได้รับการช่วยเหลือไม่ต่างจากคนอื่น ๆ แต่พวกเขากลับมีจิตใจที่เข้มแข็งระดมกำลังเข้าช่วยเหลือผู้ประสบภัยคนอื่น ๆ อย่างเต็มความสามารถ ตั้งแต่ช่วงแรกหลังการเกิดเหตุการณ์ เช่น สร้างบ้านพักทั้งชั่วคราวและถาวรที่บ้านปากเตรียม จังหวัดพังงา, สร้างบ้านพักที่บ้านท่าเรือบางกล้วย บ้านหาดทรายดำหน้านอก จังหวัดระนอง, ทำอาหารกับกลุ่มบ้านมั่นคงหลังสวนให้พี่น้องบ้านน้ำเค็ม ในศูนย์ชั่วคราวบางม่วง และเก็บข้อมูลความเสียหายพื้นที่จังหวัดระนอง ทำให้ผู้คนมากมายในทุกระดับ ตั้งแต่ชาวบ้านธรรมดาทั้งประสบภัยไม่ประสบภัย ไปจนถึงรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรี ได้เห็นและเข้าใจการดำรงอยู่และมีตัวตนจริงของคนไทยพลัดถิ่น

การเข้าร่วมงาน ๑ ปีสึนามิที่บ้านทุ่งหว้า เป็นพื้นที่หนึ่งที่ทำให้คนไทยพลัดถิ่น ได้แสดงตัวตนผ่านการละเล่นหนังตะลุง ลิเกป่า ขับโหยง และในงานนี้ จากการร่วมทำงานและเชื่อมร้อยเครือข่ายผ่านความทุกข์ยากจากเหตุภัยสึนามิ เครือข่ายการแก้ปัญหาคืนสัญชาติคนไทยจังหวัดระนอง ประจวบคีรีขันธ์ จึงเข้าเป็นสมาชิก เครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิ ๖ จังหวัด (ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น เครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิและสิทธิชุมชน) และยื่นข้อเสนอต่อตัวแทนรัฐบาล จากปฏิบัติการครั้งสำคัญดังกล่าว ทำให้รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีในต้นปี พ.ศ.๒๕๔๗ ภายใต้อุทศาสตร์ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๘ และส่งผลให้กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย มีหนังสือสั่งการอีก ๓ ครั้ง เพื่อสำรวจกลุ่มเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ ดังกล่าว ๕ กลุ่มได้แก่

๑. เด็กนักเรียนที่อาศัยอยู่ในสถานศึกษาของทางราชการ
๒. กลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานแต่ตกสำรวจ ที่เป็นเครือญาติกับชนกลุ่มน้อย ๒๑ กลุ่ม และกลุ่มที่ไม่เกี่ยวพันกับชนกลุ่มน้อย
๓. กลุ่มทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศไทย
๔. กลุ่มคนไร้รากเหง้า
๕. กลุ่มบุตรของผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน

ครอบคลุมทั่วประเทศกว่า ๒๖๐,๐๐๐ คน (ถือบัตรเลข ๐ เลขกลุ่ม ๘๙) เพื่อรอการพิสูจน์สถานะต่อไป ถือเป็นความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคลในประเทศไทย

ขับเคลื่อนทางการเมือง เพื่อการกลับคืนสัญชาติ

หลังงาน ๑ ปี สึนามิ เป้าหมายของเครือข่ายชัดเจนขึ้น นั่นคือ การกลับคืนสัญชาติไทย ทิศทางการแก้ปัญหาที่มีความชัดเจนมากขึ้น เครือข่ายฯ ส่งสมาชิกเข้าร่วมกว่า ๑,๕๐๐ คน เข้าร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง ตั้งแต่ท้องสนามหลวงถึงทำเนียบ ถือเป็น

เรียนรู้และฝึกฝนในเชิงยุทธวิธีการเคลื่อนไหว เข้าร่วมโรงเรียนชาวบ้าน เรียนรู้กระบวนการทำงานตั้งแต่การถอดบทเรียน การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้เสีย การวางแผนสู่การฝึกปฏิบัติจริง และการสรุปบทเรียน แลกเปลี่ยน เพื่อสร้างเครื่องมือใหม่ๆ พร้อมขยายผลต่อ เข้าร่วมเวทีนำเสนอการแก้ปัญหาให้กับสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำไปสู่การยกระดับการต่อสู้ภาคประชาชนเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม.) และสุดท้ายเป็นขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (PMOVE)

การจัดงานครบรอบ ๕ ปีเครือข่ายฯที่จังหวัดระนอง มีผู้เข้าร่วมกว่า ๕,๐๐๐ คน มีการนำเสนอปัญหา มอบทุนการศึกษา ๕๐๐ ทุน แสดงวัฒนธรรมหนังตะลุง มโนราห์ ลิเกป่า ขับโหยง ปริจาคโลहित และมีการเดินรณรงค์และยื่นข้อเสนอดต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ให้ตั้งกรรมการแก้ปัญหาและผลักดันให้มีกฎหมายคืนสัญชาติ จากการสรุปบทเรียนจากกิจกรรมนี้ ทำให้เกิดปณิญาประชาชนที่จังหวัดประจวบฯขึ้นความว่า “ **ทำงานเป็นกลุ่ม ทุ่มหมอดใจ ไม่ขัดแย้ง เชื้อมั่นเครือข่าย มุ่งสู่เป้าหมายหลัก ได้คืนสัญชาติไทย** ” ถือเป็นการทำงานที่ถึงความมุ่งมั่นในกระบวนการทำงานร่วมกันในอนาคต

อีกด้านหนึ่งของกระบวนการแก้ปัญหา นักวิชาการทางด้านกฎหมาย ด้านสังคมและมานุษยวิทยา ด้านประวัติศาสตร์ ระบุว่าคนไทยพลัดถิ่น เป็นคนไทย รัฐไทยจึงต้องคืนสัญชาติให้คนกลุ่มนี้ เพราะกฎหมายสัญชาติที่มีอยู่ไม่สามารถคืนสัญชาติให้คนไทยพลัดถิ่นได้ ดังนั้นจึงต้องออกกฎหมาย คืนสัญชาติไทยให้แก่คนไทยพลัดถิ่น โดยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นต้นมา ร่วมกันเสนอแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายสัญชาติว่าด้วยการคืนสัญชาติไทยให้คนไทยพลัดถิ่น

การเสนอครั้งแรกเมื่อมิถุนายน ๒๕๕๐ เป็นการแก้ไขกฎหมายสัญชาติ ฉบับที่ ๔ เพิ่มเติมมาตรา ๒๒ ว่าด้วยการคืนสัญชาติไทยให้คนไทยพลัดถิ่น แต่กฎหมายดังกล่าวต้องตกไปเพราะ ส.ส. และ ส.ว. ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจเรื่องราวของคนไทยพลัดถิ่น หลังจากนั้นจึงมีการจัดเวทีสาธารณะ เพื่อเผยแพร่ปัญหาสู่สาธารณะโดยผ่านสื่อต่างๆ รวมทั้งเชิญกรรมการและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนลงพื้นที่ จัดเวทีรวบรวมความคิดเห็นเกี่ยวกับสาระของกฎหมายจากคนไทยพลัดถิ่น ในพื้นที่ต่างๆ ถึง ๔๑ เวที

การเสนอมาตรา ๒๒ ผ่านกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหาและแนวทางแก้ไขการไร้สถานะทางกฎหมายและสิทธิบุคคลในประเทศไทย สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ในร่างแก้ไขกฎหมายสัญชาติ มีสาระสำคัญคือ

“ บรรดาบุคคลที่สืบสันดานจากบุพการีที่มีเชื้อสายไทยแต่ไม่ได้สัญชาติไทย โดยผลของกฎหมายอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตของประเทศ ถ้าเข้ามาอาศัยอยู่จริงในราชอาณาจักรไทยโดยมีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร และประสงค์จะขอกลับคืนสัญชาติไทย ให้ยื่นความจำนงต่อพนักงานเจ้าหน้าที่

การพิสูจน์การสืบสันดานจากบุพการีที่มีเชื้อสายไทยตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีโดยความเห็นของคณะกรรมการตามมาตรา ๒๕ ประกาศกำหนด การอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้กลับคืนสัญชาติไทยตามวรรคหนึ่ง

ให้คณะกรรมการตามมาตรา ๒๕ พิจารณาเสนอความเห็นต่อรัฐมนตรีเพื่อมีคำสั่ง ”

แม้ว่าการเสนอ มาตรา ๒๒ จะถูกตัดออกจากร่างกฎหมายฯ แต่การนำเสนอการแก้ปัญหาคนไทยพลัดถิ่น โดยการคืนสัญชาติไทย โดยมิติทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต สร้างความเข้าใจและเห็นด้วยทั้งจากฝ่ายการเมือง สภาความมั่นคงแห่งชาติ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ทำให้การปฏิเสธร่างกฎหมายฉบับนี้ เป็นที่เข้าใจและยอมรับมากขึ้น ฉะนั้น “บัตรประชาชนไม่ใช่คำตอบสุดท้าย” สิ่งสำคัญคือ ต้องคืนสัญชาติไทยอย่างสมศักดิ์ศรี มิใช่เอาไทยไปเป็นอื่น จึงนำไปสู่

การจัดเวทีวิชาการ หัวข้อ “ ถึงเวลาคืนสัญชาติไทย ให้ คนไทยพลัดถิ่น หรือ ยัง ” โดยคณะนิติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ร่วมกับภาคีต่าง ๆ นักวิชาการทางกฎหมายมหาชน อย่าง ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ เสนอความเห็น “กฎหมายเป็นเครื่องมือรับใช้ความยุติธรรมของมนุษยชาติ รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และ กรณีคนไทยพลัดถิ่นมิได้เสียสัญชาติ แต่ด้วยสถานการณ์บ้านเมืองทำให้ การมีสัญชาติพราหมณ์ จึงไม่ได้รับสิทธิเหมือนคนไทยทั่วไป” และสรุปตอนท้ายว่า “ คนเหล่านี้มีความชอบธรรมโดยสมบูรณ์ ที่จะอยู่ในแผ่นดินนี้ อย่าให้กระบวนการทั้งหลายทั้งปวง ไปขึ้นกับดุลพินิจของเจ้าหน้าที่ ที่อาจนำไปสู่ปัญหาในทางปฏิบัติ หมายความว่า เกณฑ์จะต้องมีความชัดเจน เพราะในทางปฏิบัติของดุลพินิจของเจ้าหน้าที่นั่นเอง ที่อาจเป็นตัวก่อกำเนิด ”

ภายใต้สถานการณ์และเงื่อนไขที่กล่าวมา ทำให้เครือข่ายฯ ต้องเร่งระดมความเห็นผ่าน โครงสร้างการทำงานที่มีแกนนำในทุกกระดับโดยเริ่มจากพื้นที่จำนวน ๓๖ เวทีกลุ่มพื้นที่ จำนวน ๑๑ เวทีในระดับอำเภอ และจำนวน ๑ เวทีระดับเครือข่ายฯ มีผู้เข้าร่วมกว่า ๕,๐๐๐ คน สรุปสาระความคิดเห็นดังนี้

๑. พ.ร.บ. นี้เรียกว่า พ.ร.บ.คืนสัญชาติคนไทย กรณีคนไทยพลัดถิ่น
๒. คนไทยพลัดถิ่นหมายถึง บุคคลที่มีเชื้อสายไทย บรรพบุรุษอาศัยอยู่บนดินแดนของไทย ก่อนการปักปันเขตแดนใหม่ระหว่างไทยกับพม่า และปัจจุบันกลับอาศัยอยู่ในประเทศไทยอย่างถาวร
๓. มีความเคารพ ศรัทธาในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และมีสำนึกความเป็นไทย
๔. มีความเข้าใจในภาษาไทยภาคใต้ สามารถพูด หรือเขียน หรืออ่าน หรืออ่านได้
๕. มีความประสงค์และความสมัครใจที่จะขอสัญชาติไทยคืน
๖. สามารถตรวจสอบเครือญาติและสายตระกูลได้

๗. มีความยึดมั่นในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ของคนภาคใต้ เช่นการทำพิธีไหว้เจ้าที่ ทำบุญเดือนสิบ เข้าพรรษา สงกรานต์

๘. บทเฉพาะกาล

๑) บุคคลที่แปลงสัญชาติไทยไปแล้วหากอยู่ภายใต้ พ.ร.บ.นี้ให้มีผลตาม พ.ร.บ.นี้ด้วย

๒) พ.ร.บ.คีนสัญชาติ ให้มีการนำร่องคีนสัญชาติไทยให้แก่ สมาชิก เครือข่ายการแก้ปัญหาคีนสัญชาติ เป็นลำดับแรก เพราะมีฐานข้อมูลและมี กระบวนการทำงานร่วม/การตรวจสอบที่ชัดเจนมากกว่า ๕ ปี

๓) รัฐควรจัดให้มีกระบวนการสำรวจข้อมูลคนไทยพลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ใน ประเทศไทย ให้แล้วเสร็จ โดยร่วมมือระหว่างองค์กรชาวบ้าน หน่วยภาคงาน รัฐ หน่วยงานภาคเอกชน นักวิชาการ ฯลฯ

ตัวแทนเครือข่ายฯได้นำข้อสรุปที่ได้เสนอ ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยกร่างเป็นกฎหมายคีนสัญชาติในลำดับต่อไป มีการนำร่างกฎหมาย สัญชาติเข้าชี้แจงต่อนายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ประธานกรรมการ การพัฒนาการเมือง การสื่อสารมวลชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนและคณะ สภาผู้แทนราษฎร พร้อมทั้งตั้ง คณะทำงานศึกษากร่างให้เป็นร่างกฎหมายของกรรมการฯ

รณรงค์เรียกร้องเพื่อ “กฎหมายสัญชาติ”

การจัดกระบวนการผลักดันร่างกฎหมายสัญชาติ เพื่อเตรียมความพร้อมใน การเดินรณรงค์ต่อสาธารณะของคนไทยพลัดถิ่น “จากด้านสิงขรถึงรัฐสภา” ภายใต้การสื่อสารกับ สังคม “คีนสัญชาติ คีนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ให้คนไทยพลัดถิ่น” เพื่อเข้าสู่การพิจารณาของ สภาผู้แทนราษฎร จึงถูกกำหนดขึ้น มีการเตรียมความพร้อมในพื้นที่ เริ่มตั้งแต่ประชุมทำความเข้าใจ โดยมีเป้าหมายคือ ต้องได้กฎหมายสัญชาติติดมือกลับบ้าน

มีการกำหนดและแบ่งบทบาทหน้าที่พร้อมสร้างทีมงานรับผิดชอบเบื้องต้น การ ลงทะเบียนสมาชิกแต่ละพื้นที่ทั้งที่เป็นกำลังหลักและกำลังสำรอง แบ่งเป็น ทีมระดมทุนโดยการ ทำกระปุกออมสิน, ทีมสำรวจเส้นทางที่กำหนดการเดินทางวันละ ๒๕ กิโลเมตร เริ่มตั้งแต่เช้าแดด ร้อน เดิน ๑๐ กิโลเมตร พักกลางวัน ช่วงบ่ายแดดเย็นสบาย เดิน ๑๕ กิโลเมตร และแวะพัก กลางคืน โดยเน้นการพักวัด, ทีมเตรียมเสบียงทั้งขอบริจาคข้าวสาร อาหารแห้ง ทีมจัดหา รถยนต์โมบาย รถยนต์ขนส่งเสบียงอุปกรณ์ต่างๆ รถพยาบาล มอเตอร์ไซด์เคลื่อนที่เร็ว รถ มอเตอร์ไซด์พ่วงข้าง จัดหาเครื่องเสียง, ทีมจัดขบวน จัดวางรูปแบบขบวนเป็นจังหวัดและเขต อำเภอที่มีกลุ่มย่อย ๑ ต่อ ๑๐ รับผิดชอบ ทีมรักษาความปลอดภัย ๒๔ ชั่วโมงตลอดการเคลื่อน ขบวน ทีมพูดบนรถโมบาย ทีมรับบริจาค ทีมให้ข่าว ทีมติดตามข่าวช่วงเคลื่อนไหว ทีมสถานที่

ที่พัก ทีมสื่อ นักข่าวพลเมือง ทีมเอกสาร ทีมพยาบาลเบื้องต้นพร้อมบันทึกประวัติผู้ป่วย ทีมทำอาหาร ทีมดูแลและบริการน้ำ กาแฟ ทีมอำนวยความสะดวก ทีมการเงิน บัญชี ทีมประสานงาน และงานส่วนพิธีกรรมทั้งพุทธเถรวาทและมุสลิม

วิธีการประสานงาน คือ ใช้ประชุมกลุ่มย่อย แคนนำหลักและส่งต่อแคนนำเขตอำเภอและกลุ่มย่อย ประสานความร่วมมือองค์กรชาวบ้านที่สัมพันธ์กันเข้าร่วม รวมถึงการจัดเวทีสาธารณะเปิดประเด็นผ่านสื่อ นักข่าวพลเมือง ออกข่าวต่อเนื่องผ่านสถานีไทย พี บี เอส ฝ่ายสนับสนุน (มูลนิธิชุมชนไท) ประสานความร่วมมือภาคส่วนต่างๆ ทั้งเครือข่ายภาคประชาชนพร้อมภารกิจที่ต้องสนับสนุนขบวนคนไทยพลัดถิ่น ลีอบปรัฐ นักการเมือง นักวิชาการ นักเคลื่อนไหว สื่อมวลชน ผลิตสื่อเชิงรูปแบบ ทีมพี่เลี้ยง วางแผนเชิงประชาสัมพันธ์ การจัดเวทีวิชาการระหว่างการเดิน การเข้าไปกำลังใจ

เช้าวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๕๔ ปฏิบัติการ เดินเท้าจาก “ด่านสิงขร ถึง รัฐสภา” เริ่มต้นด้วยการบูชาพ้อตาทินกองอันเป็นที่เคารพของพี่น้องคนไทยพลัดถิ่นและคารวะบรรพชนบุชาศาลหลักเมืองประจำจังหวัดประจวบฯ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทั้งพุทธและอิสลามพร้อมประกาศเจตนารมณ์ ใช้เวลาการเดินทาง ๑๔ วัน รวมทั้งสิ้น ๒๘๗ กิโลเมตร มวลชนคงที่ในขบวน จำนวน ๓๘๐ คน มีการสลับกำลังสำรองต่อเนื่อง สื่อมวลชนไทยพีบีเอสเกาะติดขบวนและรายงานข่าวต่อเนื่อง มีรายการเปิดปมมาบันทึกรายการ แนวนวัตกรรมขับเคลื่อนขบวนพลองให้กำลังใจ เพื่อนเครือข่ายภาคประชาชนร่วมสมทบ ทั้งร่วมเดิน แวะเติมเต็มขวัญกำลังใจ สนับสนุนเงินทุน เสบียงอาหาร และน้ำดื่ม ทีมงานแต่ละฝ่ายต่างทำงานอย่างแข็งขันตามภารกิจ

จนถึงที่หมายหน้ารัฐสภา จึงปักหลักชุมนุมที่หน้ารัฐสภาตลอดสามวัน เพื่อเปิดเวทีสาธารณะเชิญทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องมาช่วยกันระดมความเห็นเสนอแนวทางในการทำให้กฎหมายผ่านสภา โดยการปรับเป็นร่างกฎหมายสัญชาติที่เสนอโดยรัฐบาล บรรจุเข้าการประชุมสภาเป็นวาระเร่งด่วนผ่านสภาผู้แทนราษฎร วาระที่ ๑ ตั้งกรรมาธิการวิสามัญสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณา เมื่อได้ข้อยุติ จึงนำเข้าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๔ ผ่านวาระ ๒ และ ๓ ด้วยคะแนนเสียงเห็นชอบ ๒๕๗ เสียง, ไม่เห็นชอบไม่มี, ไม่ลงคะแนนเสียง ๒ เสียง และงดออกเสียง ๓ เสียง ส่งต่อให้วุฒิสภาเพื่อดำเนินการต่อไป

วุฒิสภาพิจารณาร่างกฎหมายสัญชาติฯ และมีมติรับหลักการ พร้อมตั้งกรรมาธิการวิสามัญพิจารณา แต่เมื่อรัฐบาลออกพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร การพิจารณาร่างกฎหมายฯต้องหยุดชะงักไป เมื่อมีการเลือกตั้งจนได้รัฐบาลใหม่ จึงแจ้งชื่อร่างกฎหมายสัญชาติฯให้รัฐสภาพิจารณาต่อ

การประชุมรัฐสภา เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔ ที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้พิจารณาร่างกฎหมายสัญชาติ ตามที่คณะรัฐมนตรีร้องขอ แล้วส่งต่อให้วุฒิสภา คณะกรรมาธิการวิสามัญวุฒิสภา จัดประชุมพิจารณาจำนวน ๖ ครั้ง จึงได้ข้อยุติ ไม่เป็นเอก

ฉันทน์ เสนอต่อที่ประชุมวุฒิสภา ด้วยมีการแก้ไขเนื้อหา ร่างกฎหมาย เป็นส่วนมาก และมีผู้ขอแปรญัตติกว่า ๒๐ ราย เมื่อที่ประชุมวุฒิสภาไม่สามารถหาข้อยุติได้ ประธานจึงสั่งให้พักการประชุมแล้วให้กรรมาธิการวิสามัญ ไปประชุมหาข้อยุติใหม่ แล้วนำกลับมาใหม่ แต่สุดท้ายสมาชิกวุฒิสภาเสียงข้างมากเห็นชอบให้คงข้อความตามร่างกฎหมายฯ ทุกมาตราที่สภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นชอบ ก่อนลงมติให้ส่งคืนร่างกฎหมายให้สภาผู้แทนราษฎรดำเนินการต่อไป

ช่วงที่ร่างกฎหมาย เข้าสู่ขั้นตอนนิติบัญญัติทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา เครือข่ายฯ ได้ตั้งทีมติดตามอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในการพิจารณาของวุฒิสภา ต้อง **ชุมนุม** **ประท้วง** **กดดัน** ถึง ๒ ครั้ง เพื่อคัดค้านกรณีการเพิ่มมาตรา ๗/๑ และมาตรา ๓ วรรคท้าย (บทนิยามคนไทยพลัดถิ่น) ความว่า “การจัดทำทะเบียนของคนไทยพลัดถิ่นซึ่งได้ดำเนินการแล้วเสร็จโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ก่อนวันที่กฎหมายนี้ใช้บังคับ” ซึ่งจะทำให้คนที่ตกสำรวจจะไม่มีสิทธิตามกฎหมายฉบับนี้ซึ่งเป็นคนส่วนมากที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้อง ต่อสู้

ผลสำเร็จแห่งการต่อสู้ กฎหมายเพื่อคืนสัญชาติไทย สู่การต่อสู้รอบใหม่

ตลอดระยะเวลาต่อสู้ ๑๐ ปี การได้สัมผัสแสงสว่าง ณ ปากอุโมงค์ก็ปรากฏ เมื่อการเดินทางมาถึงจุดหมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงลงพระปรมาภิไธย ในพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๕๕ ณ วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๕ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๕ มีผลใช้บังคับ วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕ โดยสาระสำคัญได้แก่

๑. นิยาม คนไทยพลัดถิ่น คือ ผู้ซึ่งมีเชื้อสายไทยที่ต้องกลายเป็นคนในบังคับของประเทศอื่นโดยเหตุอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอาณาเขตของราชอาณาจักรไทยในอดีต ปัจจุบันผู้นั้นมิได้ถือสัญชาติของประเทศอื่น และได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยเป็นระยะเวลาหนึ่งและมีวิถีชีวิตเป็นคนไทยโดยได้รับการสำรวจจัดทำทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรภายใต้หลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่คณะรัฐมนตรีกำหนด หรือเป็นผู้ซึ่งมีลักษณะอื่นทำนองเดียวกันตามที่กำหนดในกฎกระทรวง
๒. กลไกคือคณะกรรมการรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่น
๓. การกลับคืนสัญชาติ การให้สัญชาติไทยโดยการเกิดแก่คนไทยพลัดถิ่นที่ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการรับรองคนไทยพลัดถิ่น บุตรของคนไทยพลัดถิ่นที่ผ่านการรับรองแล้วได้สัญชาติไทยโดยการเกิดด้วย ไม่ว่าจะบุตรนั้นจะมีหรือไม่สัญชาติไทย ส่วนคนไทยพลัดถิ่นที่ได้สัญชาติก่อนวันที่กฎหมายใช้บังคับไม่ว่าวิธีการใดก็ให้มีสัญชาติตามกฎหมายนี้และให้รวมถึงบุตรด้วย

เป็นการสิ้นสุดกระบวนการผลักดัน ต่อสู้เพื่อการได้กฎหมายในการกลับคืนสัญชาติไทย โดยหลักสายโลหิต

แต่การต่อสู้รอบใหม่ทั้งเข้มข้น รุนแรง เพื่อให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย ก็เริ่มขึ้น ไม่ที่จะเป็นการยื่นหนังสือจนถึงขั้นประท้วง และบุกห้องประชุมคณะกรรมการรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่น การเข้าพบกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิบางคนเพื่อให้ลาออก เนื่องจากการแต่งตั้งคณะกรรมการฯบางคน มีคุณสมบัติไม่เป็นไปตามกฎหมาย และตามที่เครือข่ายฯ เป็นอุปสรรคต่อการ แสวงหาทางออก เพื่อให้การปฏิบัติตามกฎหมายมีประสิทธิภาพสูงสุด

แม้ว่าเครือข่ายฯ เสนอให้เปิดเวทีรับฟังความเห็นจากคนไทยพลัดถิ่นในระดับพื้นที่ แต่กลับไม่นำไปปรับแก้ในกฎกระทรวง ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันว่า กว่า ๒ ปีผ่านไป การประชุมคณะกรรมการรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่น ครั้งที่ ๓/ ๒๕๕๗ ได้รายงานว่ามีผู้ยื่นคำขอพิสูจน์และรับรองความเป็นคนไทยพลัดถิ่น ๕,๙๔๒ ราย จำแนกได้ดังนี้ อำเภอรับคำขอและอยู่ระหว่างดำเนินการ จำนวน ๑,๒๙๓ ราย อยู่ระหว่างตรวจสอบของจังหวัด ๘๗๒ ราย ส่งให้กรมการปกครองแล้ว ๓,๗๗๗ ราย แยกเป็นอยู่ระหว่างดำเนินการ ๑,๔๕๑ ราย แต่ปัจจุบันได้รับการรับรองจากคณะกรรมการฯเพียง จำนวน ๑,๘๗๑ ราย จากทั้งหมด ๑๗,๙๐๓ ราย และยังไม่ได้กำหนดสถานะในกลุ่มไทยพลัดถิ่นอีก ๑๖,๕๓๕ ราย รวมทั้งหมด ๓๔,๔๓๘ ราย ไม่รวมผู้ที่ขึ้นทะเบียนผิดกลุ่ม ถูกจำหน่ายที่เกิดจากการคอร์ปชั่นและตกสำรวจอีกจำนวนหนึ่ง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของไทยพลัดถิ่น

จากการเริ่มต้นที่คน ๒-๔ คน เป็น ๕,๕๔๔ คน เคลื่อนไหว ต่อสู้ ตลอด ๑๐ ปี ผ่านมา ๔ รัฐบาล กับ ๖ นายกรัฐมนตรี จนมีกฎหมายเพื่อการกลับคืนสัญชาติกับคนไทยพลัดถิ่น โดยหลักสายโลหิต กว่า ๔๐,๐๐๐ คน เพื่อต้องการปกป้อง คุ้มครอง และเรียกร้องสิทธิในความ เป็นมนุษย์เพื่อการดำรงอยู่ในฐานะพลเมืองของรัฐไทย ผ่านการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติที่ใช้ กิจกรรมต่างๆในทุกมิติทั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ชนบทธรรมนิยม ประเพณี วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อมและประเด็นนโยบายสาธารณะเป็นเครื่องมือ สร้างการมีส่วนร่วมต่อเนื่อง แบ่งเป็นการเคลื่อนไหว ๓ ระยะ คือ

ระยะแรกใช้เวลา ๓ ปี เป็นการเตรียมความพร้อมภายใน จัดระบบชุมชน เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ศึกษาข้อมูล สร้างความเข้าใจ เปิดตัว เก็บข้อมูล ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ทำกิจกรรมภายในและสาธารณะในพื้นที่ แสวงหาความร่วมมือช่วยเหลือและสร้างเพื่อน เน้นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในองค์ประกอบทั้งระดับพื้นที่และเมือง

ระยะที่สองใช้เวลา ๔ ปี โดยการยื่นข้อเสนองานแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมเคลื่อนไหว ประเด็นสาธารณะเชิงนโยบาย เปิดพื้นที่ทางสังคมด้านกว้าง ทั้งทางการเมือง วิชาการ สื่อแขนงต่าง ๆ เว็บไซต์ ค้นหาสร้างประสบการณ์ภายนอก ช่วยเพื่อน สร้างเพื่อนโดยไม่มีข้อจำกัดในทุกเรื่อง

ระยะที่สามใช้เวลา ๓ ปี เริ่มตั้งแต่การชุมนุมประท้วงทั้งในพื้นที่และส่วนกลาง เดินเท้ายื่นข้อเสนอร่างกฎหมายฯ เจริญ กอดตัน เกาะติด ติดตาม กัดไม่ปล่อย จนบรรลุ เป้าหมายมีกฎหมายสัญชาติ ฉบับที่ ๕ พ.ศ. ๒๕๕๕ มีผลใช้บังคับ วันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๕

จัดระบบชุมชนให้เข้มแข็ง และทำอย่างต่อเนื่อง คนไทยพลัดถิ่นที่มีปัญหาด้าน สถานะ และสิทธิบุคคล การมีสัญชาติไทย และถือบัตรประจำตัวประชาชนโดยสมบูรณ์ มิใช่ คำตอบสุดท้าย กลุ่มออมทรัพย์ ยังคงเป็นการรวมตัวขั้นพื้นฐาน ร่วมกับการดำเนิน กิจกรรมขับเคลื่อนประเด็นอย่างต่อเนื่องและปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับสถานะใหม่ พัฒนา ยกระดับ จากสภาพปัญหาที่ผ่านมาที่เป็นอยู่ เมื่อคนไทยพลัดถิ่นได้สถานะเป็นพลเมือง ไทย แต่ไม่ใช่ปัญหาอื่น ๆ จะได้รับการแก้ไขไปด้วย ปัญหาที่อยู่อาศัย ที่ดินที่ทำกิน อาชีพ การศึกษา สภาพแวดล้อมที่ดี การเข้าถึงการบริการจากรัฐ สุขภาพ สวัสดิการ งบประมาณ เหล่านี้คือเรื่องที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง สถานะใหม่ของคนไทยพลัดถิ่น คือ คนจนของประเทศ ไทย ที่ต้องต่อสู้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมเสรี สังคมแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา คนจนซึ่ง ไม่ได้รับความสนใจจากรัฐ ต้องต่อสู้กับโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ถึงจะมีสิทธิขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน แต่หากไม่มีเสรีภาพในปัจจุบันทางการ ผลิต ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีอาชีพเลี้ยงครอบครัว สูญเสียภูมิปัญญา ขาดการพึ่งพาตัวเองใน สังคม หรือการไร้ซึ่งสิทธิชุมชน ก็ยากที่จะเกิดความมั่นคงยั่งยืนในชีวิตและทรัพย์สิน ทั้ง ปัจจุบันและอนาคต

การเห็นเชื่อมประสาน สร้างความร่วมมือ จากเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอื่น ๆ สื่อมวลชน ทำให้ปัญหาได้รับการเผยแพร่ออกสู่สังคมผ่าน รายการสภาชาวบ้าน, รายการเวที ชาวบ้าน รายการส่องโลก รายการวาระประเทศไทย ผ่านหนังสือพิมพ์มติชน ข่าวสด ไทย โพสต์ จัดทำสื่อวีดีทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ ถิ่นพลัดไป ไทยพลัดถิ่น “บันทึกชีวิตเปลี่ยว เปลา่ ไทยพลัดถิ่น” หนังสือเยือนไทยพลัดถิ่นในพม่า จัดทำสื่อรณรงค์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี ของสังคม นักข่าวพลเมือง การทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในระดับพื้นที่ตั้งแต่ การฟื้นฟูอาชีพ การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม การปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ ประโยชน์ของหมู่บ้าน การพัฒนาผู้นำเครือข่าย และการพัฒนาเด็กและเยาวชน รวมถึง การจัด เวทีสาธารณะเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของคนไทยพลัดถิ่น การให้ทุนการศึกษา ออมเงินวันละบาท ของเด็ก กองทุนอาชีพหลังสิ้นปี แก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ปลูกป่า สุขภาวะ การพัฒนาแกนนำ และเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่เป็นการส่งผลต่อการผลักดันในทางนโยบาย

การมีเข็มมุ่งที่มาจากข้อมูลที่ถูกต้อง รอบด้าน ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตรง ต่อการแก้ปัญหา คือ การได้กลับคืนสัญชาติไทยสมบูรณ์ โดยผลของการมีกฎหมายสัญชาติ ตามหลักประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่ต้องมีแนวร่วมสนับสนุนทุกภาคส่วนของสังคม

การยึดทัศนคติที่ว่า ทุกคนมีคุณค่ามีศักดิ์ศรีและมีสิทธิที่จะเลือกเพื่อการ ดำรงชีวิตและเจริญเผ่าพันธุ์อย่างมีความสุข การเข้าใจชุมชนอย่างลึกซึ้งในความ

หลากหลายทางองค์ประกอบที่นอกเหนือจากจำนวนคน ศาสนา ผู้นำจัดตั้ง แต่งตั้ง ขอบเขต กติกา แล้วต้องลึกซึ้งถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจ ผู้นำจิตวิญญาณ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคมอื่น ๆ ที่ครอบคลุมทั้งมิติประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ดังนั้น การศึกษาชุมชนก่อนการสรุป สังเคราะห์ข้อมูลที นำไปสู่การวางแผนเพื่อการกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหา ขั้นตอนที่สำคัญที่จะ ละเลยไม่ได้คือการศึกษาการศึกษากลับต่อชุมชน อย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง

นั่นหมายถึงผู้ปฏิบัติงานจะต้องอยู่กับชุมชนอย่างจริงจัง ไม่ใช่แค่เป็นนัก สังเกตการณ์ชุมชน ต้องลงมือปฏิบัติ ร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง แท้จริง หากไม่แล้ว ผู้ปฏิบัติงานก็จะกลายเป็นนักทฤษฎี เพราะการทำงานชุมชนเป้าหมายก็เพื่อการพัฒนาเอง มีพลังในทุกมิติที่สามารถต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมทั้งภายในและภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรี เพื่อดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต สิทธิชุมชน เพราะนั่นคือ รากแห่ง ชีวิตคือจิตวิญญาณของบรรพชน ที่ได้สร้างชุมชนขึ้นมา หมายถึง การปรับเปลี่ยน ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทั้งทางการเมืองการปกครอง ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิด ความสมดุล แนวราบ ยกระดับชุมชนในทางคุณค่ามากกว่ามูลค่า สามารถใช้เครื่องมือได้ หลากหลายทั้งที่มีอยู่ของชุมชนเองและจากภายนอกที่ผ่านการตัดสินใจร่วมกัน

ในขณะที่เดียวกันการยกระดับการเคลื่อนไหวในประเด็นสาธารณะต้องควบคู่กับ ชุมชนต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ต้องมีเพื่อน ต้องช่วยเพื่อน รับรู้ปัญหาเพื่อน มองเป็นปัญหาร่วม เพราะปัญหาการสูญเสียที่ดิน น้ำ อากาศ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรถูกทำลาย เป็นผลกระทบต่อ ชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม การขาดการมีส่วนร่วม ที่จะรู้และตัดสินใจว่า สูญเสียที่ดินเท่าไร พี่น้องจะได้อะไรและเสียสละอย่างไร อนาคตลูกหลานเป็นอยู่อย่างไร เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากเกิดจากการตัดสินใจของรัฐ การเมือง นายทุน กลุ่มผลประโยชน์ และอื่น ๆ โดย ชุมชนในพื้นที่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ผลที่ตามมาคือการล่มสลายของชุมชน ในทุกมิตินั้นเอง

กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ ต่อขั้นตอนการออกกฎหมายของรัฐไทย คือ กฎหมายนั้น ต้องเป็นของประชาชนไม่ว่าจะด้วยกระบวนการใดก็ตาม รวมทั้งรัฐได้ ประโยชน์ร่วมและต้องไม่เสียประโยชน์ด้วย ส่วนข้าราชการ ฝ่ายความมั่นคง ต้องเห็นด้วยเพื่อ นำไปสู่การปฏิบัติ ส่วนระยะเวลาขึ้นอยู่กับความยาก ง่าย ความสำคัญ ความจำเป็น ตาม เหตุผลข้างต้น

เหล่านี้ที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ และเป็นชุดบทเรียนเล็กๆ อีกชุดให้กับ ผู้ด้อยโอกาสที่ต้องต่อสู้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำสร้างความเป็นธรรมขึ้นในสังคม

ภาคสอง :

กรองจากหยาดเหงื่อ รอยยิ้ม และน้ำตา

ก้าวแรกสู่ชุมชนจนเกิดความไว้วางใจ

นักจัดระบบชุมชนนั้นต้องยึดกุมหลักการทำงานและเป้าหมายระยะสั้น ระยะยาวได้ชัดเจนแล้วจึงก้าวเข้าสู่ชุมชนเพื่อสร้างความไว้วางใจ ก้าวแรกนี้ถือว่าสำคัญมาก เพราะถ้าก้าวพลาดตั้งแต่ก้าวแรก อาจจะทำงานในชุมชนนั้นไม่ได้เลย ดังหลายกรณีตัวอย่างที่จำรงค์ จิตรนิรัตน์ เล่าไว้ในเรื่องเล่าของเขา

ก้าวแรกจะเป็นอย่างไรจะขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างน้อยสามประการคือ ลักษณะของชุมชน สถานการณ์เฉพาะหน้าของชุมชนนั้น ๆ และบุคคลิกลักษณะของนักจัดระบบชุมชนเอง ถ้าก้าวแรกสำเร็จ ก็จะนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งลงเป็นขั้น ๆ และการไว้วางใจก็จะมากขึ้นตามลำดับเช่นเดียวกัน

จากก้าวแรกสู่การไว้วางใจกันอย่างแท้จริง ระหว่างนักจัดระบบชุมชนกับชุมชนนั้นใช้เวลานานพอสมควรแตกต่างกัน ต่างฝ่ายต่างเรียนรู้ ตูใจกันและกันเป็นขั้น ๆ โดยเริ่มจากการทำงานร่วมกัน ตั้งแต่ง่าย ๆ จนยากขึ้นตามลำดับ

ลักษณะชุมชนคนที่ตกทุกข์ได้ยากในสังคมไทยมีหลายแบบ ปัจจุบันมักเรียกคนกลุ่มนี้กันว่าคนชายขอบ โดยแปลความมาจากคำภาษาอังกฤษ The marginalized ทั้งชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ เช่นกรณีชุมชนคลองไผ่สิงโต และคนไร้บ้านตามใต้สะพานในกรุงเทพฯ และชุมชนแออัดได้ขยายไปตามหัวเมืองใหญ่ ๆ ทั่วไปเทศ เช่น ชุมชนเกตแก้วในเมืองอุบลราชธานี ชุมชนคลองแม่ข่าในเมืองเชียงใหม่ คนเหล่านี้เป็นคนจน ชนชั้นหาเช้ากินค่ำ ทำงานแรงงานทั้งในระบบและนอกระบบ ทำงานหัตถกรรม เก็บขยะ ขายผลไม้ ฯลฯ

งานเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บริการกับสังคมเมืองในด้านต่าง ๆ ทำให้เมืองเป็นเมืองอย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ แต่มักจะถูกมองว่าเป็นผู้สร้างปัญหา และทำให้เมืองไม่น่าอยู่ มีคำกล่าวหาต่าง ๆ นานาจากหลายภาคส่วนของสังคมกระแสหลัก

นอกจากนี้ งานคนชายขอบยังรวมถึงชุมชนชนบทที่เดือดร้อนเพราะถูกนายทุนโง่งที่ดิน เช่น บ้านหนองกินเพล อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

งานใหม่สำหรับคณะทำงานนี้คือ ชุมชนแถบทะเลอันดามันที่ถูกภัยธรรมชาติร้ายแรงคือ คลื่นสึนามิกระหน่ำเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ รวมถึงชุมชนชาวเลซึ่งเป็นชนชาติส่วนน้อยที่ถูกทุนนิยมภัยพิบัติ (disastrous capitalism) ซ้ำเติม งานของคณะเริ่มที่ชุมชนบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงาที่กลายเป็นงานพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสและกลายเป็นแม่แบบงานฝ่ายประชาสังคมที่ก้าวขึ้นมาทำงานคู่ขนานกับอำนาจรัฐท้องถิ่นอย่างน่าสนใจยิ่ง

อย่างไรก็ตาม นักจัดระบบชุมชนคณะนี้ได้ขยายงานออกนอกแควดวงคนชายขอบ และใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชนชั้นกลางด้วยอย่างน่าสนใจ

เมื่อมูลนิธิชุมชนไทได้ก้าวเข้ามาทำงาน “โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่” งานกลุ่มนี้ได้แก่ เรื่องตลาดสามชุกร้อยปี ชุมชนวัดเกตเมืองเชียงใหม่ โครงการอนุรักษ์คลองอู่ตะเภา เมืองหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ชุมชนบางปรอก เมืองปทุมธานี และอื่น ๆ นอกเหนือจากที่เล่าไว้ในหนังสือเล่มนี้

นอกจากคำนึงถึงลักษณะและสถานการณ์ที่ต่างกันดังกล่าวมาแล้ว ก้าวแรกของการเข้าชุมชนยังต้องคำนึงว่าในชุมชนนั้น ๆ มีองค์กรพัฒนาอื่นมาทำงาน อยู่แล้วหรือเปล่า และเป็นองค์กรแบบไหน และชุมชนนั้นกำลังเผชิญปัญหาเร่งด่วนอยู่หรือไม่

ถ้าเป็นชุมชนเมืองที่ยังไม่มีองค์กรอื่นเข้ามาทำงาน และยังไม่มีการระดมทุนแรง กตัตันอยู่ คนทำงานก็เข้าไปอย่างธรรมดา ๆ บางคนเริ่มจากไปนั่งร้านขายของ หรือร้านอาหารในชุมชน แล้วชวนพูดคุยกับเจ้าของร้านหรือคนที่มาซื้อของ เพื่อจะเข้าใจชุมชนนั้นและรู้จักคนที่จะเป็นผู้นำ และทำงานด้วยได้

“เราก็จะไปแบบธรรมดา แต่งตัวธรรมดา ให้เขารู้สึกเป็นมิตร เข้าไปคุย ตั้งคำถาม แบบเป็นมิตร นอบน้อม มีเทคนิคอย่างหนึ่งคือ ในชุมชนดิบ ๆ ที่จะเข้าไปง่าย ๆ คือ การไปคุย ตามร้านค้า เพราะในชุมชนจะมีร้านประจำชุมชนที่มีคนเข้ามามากมาย ไปคุยกับแม่ค้า ไปคุย สารทุกข์สุขดิบต่าง ๆ ให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ แล้วเราจะทราบว่าใครเป็นผู้นำธรรมชาติ ใครเป็นผู้นำเป็นทางการ ต่าง ๆ จากนั้นจึงได้ศึกษาโครงสร้างอำนาจ ต่าง ๆ ได้” (นพพรรณ พรหมศรี ผู้มีประสบการณ์กับคนสลัมในกรุงเทพฯ และคนไร้บ้านที่ตาม ใต้สะพานในกรุงเทพฯ)

อมรรัตน์ โชติกะมงคล และเปล่งศรี ทองอ่อน เริ่มงานตั้งแต่เป็นนักศึกษาฝึกงาน ๔ เดือนรับผิดชอบพื้นที่ชุมชนคลองแม่ข่า ภายใต้การนำของศรีนพร พุ่มมณี ซึ่งพาน้องสองคนนี้ เข้าไปครั้งเดียว ชุมชนคลองแม่ข่าส่วนมากเป็นชาวเขาที่มาปักหลักทำงานหัตถกรรมเพื่อมา ขายที่ตลาดไนท์บาร์ซ่าอันเลื่องชื่อของเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านพูดภาษาไทยเหนือไม่คล่อง และเป็นพื้นที่ไม่มั่นคง ชาวบ้านไม่ไว้วางใจคนข้างนอก

“ชุมชนคลองแม่ข่า เป็นหมู่บ้านริมคลอง ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟใช้ เป็นชุมชนที่ไม่ถูกจัดตั้ง อย่างเป็นทางการ...(เรา)ลงไปชุมชนแต่ไม่ได้นอนค้างเพราะกลัว และตัวเองก็เป็นเด็กและเป็น ผู้หญิง แด่ลงไปทุกวัน และมีร้านค้าที่เราเข้าไปกินข้าว นั่งรอคนที่จะมา เพื่อคุยว่าเป็นอย่างไร กินข้าวหรือยัง ค่อย ๆ นำไปสู่การถามว่ามีปัญหาอะไร ซึ่งปัญหาร้อยแปดพันเก้า และเราจะ นำมาวิเคราะห์ว่าจะเริ่มจากอะไร” (อมรรัตน์ โชติกะมงคล)

ทั้งสองแนะนำชาวบ้านว่าเป็นนักศึกษามาฝึกงาน รับผิดชอบพื้นที่คลองแม่ข่า นอกจากร้านอาหารแล้ว ก็ไปหาเด็ก ๆ ลูกหลานชาวบ้าน ชวนกินขนม ทำกิจกรรม และให้เด็ก ช่วยแปลว่าพ่อแม่พูดอะไร เมื่อคุยกับเด็ก ก็คุยกับพ่อแม่ในเวลาต่อมา

“มีกรณีบ้านหนึ่งในชุมชนที่ไม่ไว้ใจเราเลย จะไปหา ไปคุยอย่างไรแกก็บอกไม่ว่างตลอด เราใช้วิธีผ่านหน้าบ้านแกทุกวัน แต่คุยกับบ้านอื่นให้เสียงดัง ๆ ทำบ่อยๆ ซ้ำๆ จนกระทั่งวันหนึ่งเดินผ่านหน้าบ้านแก บ้าก็กวักมือเรียกให้ไปคุยด้วยจนทำความคุ้นเคยกันได้

เราเข้าไปจนเขาบอกว่าเขามีปัญหาอะไรบ้าง คือ ลงไปทุกวัน ซึ่งเป็นชุมชนแรกที่ประทับใจ” ต่อมาชาวบ้านทั้งสองคนไปเที่ยวบ้านบนดอย เวลามีงานเทศกาลต่าง หรืองานแต่งงานในชุมชน

เมื่อเรียนจบทั้งอมรรัตน์และเปล่งศรีก็เข้าทำงานกับองค์กร และรับทำงานชุมชนคลองแม่ข่าต่อ การคลุกคลีคลุกคลีกับชาวบ้านจนเป็นที่ไว้ใจและยอมรับของชาวบ้านและกว่าจะทำกิจกรรมร่วมกันได้ ใช้เวลา ๒ ปี

สำหรับศรินพร พุ่มมณี ที่เป็นหัวหน้าทีม เธอเริ่มงานด้วยการหาข้อมูลภาพรวมของเชียงใหม่ และชุมชนแออัดของเชียงใหม่ทั้งหมดก่อน คล้ายงานวิจัยทางเอกสาร และสอบถามจากผู้รู้ต่างๆ จนเห็นภาพใหญ่ทั้งหมด และอาศัยข้อมูลเหล่านี้ เป็นตัวนำร่อง ทำงานกับบุคคลหลากหลาย

นักจัดระบบชุมชนขณะนี้ ภควิทย์ แสงคง เป็นอีกคนหนึ่งที่ใช้ข้อมูลเป็นเครื่องมือ เขามาจ้างงานคนไทยพลัดถิ่น ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เขาเดินทางมาจังหวัดระนองเพื่อทำเรื่องการจัดการขยะ และได้มาเจอ คนไทยที่หน้าตาเหมือนคนไทยทั่วไป แต่ไม่มีบัตรประชาชน และเริ่มเรียนรู้ถึงทุกข์ของคนเหล่านี้ เขาจึงค้นคว้าศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง และเริ่มลงชุมชน

แต่คนกลุ่มนี้ถูกหลอกมานาน รวมทั้งมีคนของรัฐเช่นผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ ที่ได้ประโยชน์จากการที่ประชาชนเหล่านี้ไม่มีบัตรประชาชนของตนเอง ชาวบ้านเคยถูกหลอกเรียกเงินคนละ สามพัน ห้าพันเพื่อจะให้ได้บัตรประชาชน แต่ก็ไม่เคยได้

ภควิทย์เดินทางเข้าพื้นที่ชายแดนอย่างยากลำบาก บางครั้งก็ต้องเดินเท้าเข้าไป แบกเบาะไปนอนในหมู่บ้าน เขาทำต่อเนื่องหลายครั้งหลายหนจนชาวบ้านรักและเข้าใจว่าตั้งใจมาช่วยจริง ไม่ได้มาหลอกเหมือนคนอื่น ๆ

“พีเชษ (ภควิทย์ แสงคง) ใต้ใจชาวบ้าน เพราะเขาลงพื้นที่บ่อยมาก ถึงแม้เราจะไม่มีรถไปรับเขาก็หอบเบาะรุงพะรังกันมาเอง เขายอมเหนื่อย ฝนตก แดดออก ก็เดินมาหาเรา เราก็ไม่มีสิ่งที่จะตอบแทน เราเห็นว่าเขาทำเพื่อเราจริงๆ ก็เกิดความไว้ใจ เมื่อมีปัญหาเราก็อยากเล่าให้ฟัง เล่าความจริงจากใจให้กันฟัง เมื่อมีปัญหา ก็โทรหา โทรบอก ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนเขาก็มาหาเรา นี่คือความประทับใจ และรัก ถึงไม่ใช่พ่อ ก็ยิ่งกว่าพ่อที่ให้ชีวิตใหม่แก่พวกเรา” (น้อย ประกอบปราน คนไทยพลัดถิ่นที่กลายมาเป็นนักจัดระบบชุมชนคนหนึ่ง)

อำนาจ จันทร์ช่วงเป็นชาวใต้ หน้าตาเข้ม ผมเกรียน เขาทำงานมาหลายชุมชนแล้ว และเขารับทำงานที่บางปรอก จังหวัดปทุมธานี เขามีก้าวแรกที่ไม่เหมือนใคร กล่าวคือ เขาจะเดินหรือขี่จักรยานเข้าไปในชุมชนโดยไม่พูดกับใครก่อน ไปทุกวัน บางวันอาจจะแวะซื้อของ

บ้าง จนมีชาวบ้านเริ่มมาถาม แล้วเขาค่อยพูด และเขาจะเลือกคนคุยด้วย โดยไม่คุยกันคนที่ ทำทางรู้มาก “บุคคลิกเก่าๆ” เมื่อมีคนมาถาม ก็เป็นโอกาสสำหรับแนะนำตัวแนะนำโครงการฯ

จำนงค์ จิตรนิรัตน์คนสำคัญคนหนึ่งของคณะทำงานนี้ที่มีประสบการณ์โชกโชน เขาใช้วิธีก้าวเข้าสู่ชุมชนก้าวแรกตามตำราของคณะนี้ กล่าวคือเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เช่น ไปเช่าบ้านอยู่ในสลัม ไปทำงานแบบที่ชาวบ้านทำ เช่นเมื่อจะทำงานกับคนที่หารายได้จากกองขยะอ่อนนุช เขาก็ไปคุยขยะกับชาวบ้านกว่าครึ่งปี จนสุขภาพมีปัญหา จึงถอยออกมาก่อน เมื่อเขาจะทำงานกับคนแบกของกับตู้คอนเทนเนอร์ ที่ท่าเรือคลองเตย เขาก็ไปสมัครเป็นคนแบกของด้วย และเมื่อจะทำงานกับคนแบกผักที่ชุมชนคลองไผ่สิงโต เขาก็ไปทำงานเป็นคนแบกผักด้วย เขาก็ถือว่าเป็นการเข้าถึงชาวบ้านได้เร็ว และสร้างความเป็นมิตรได้ง่ายด้วย นอกเหนือจากการได้รู้จักสภาพของชุมชน ที่ตนจะทำงานด้วยอย่างแท้จริง

เมื่อผ่านงานมามากแล้ว ดูเหมือนจำนงค์เข้าสู่ชุมชนใหม่ๆง่ายขึ้น และใช้เวลาน้อยลงที่จะเริ่มทำกิจกรรมกับชาวบ้าน ดังที่เขาเล่าไว้ในงานของเขาที่อุบลราชธานี (อ่านกรณีศึกษา ‘จากงานเย็นสู่การลุกขึ้นสู้’ เกตุแก้วและชบวนเครือข่ายชุมชนแบ่งบ้านแบ่งเมือง อุบลราชธานี’ ของ จำนงค์ จิตต์นิรัตน์)

สิ่งที่น่าสนใจมากอย่างหนึ่งก็คือ ชาวบ้านหลายคน ได้ก้าวขึ้นมาเป็นนักจัดระบบชุมชน หลังจากผ่านการทำงานกับนักจัดระบบชุมชนมืออาชีพมาระยะหนึ่ง และแก้ปัญหาของชุมชนตนเองได้ระดับหนึ่ง

การประชุมถอดบทเรียนประสบการณ์กระบวนการจัดตั้งชุมชน เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตยรากหญ้า เมื่อวันที่ ๒๑-๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๗ มีคนกลุ่มนี้มาร่วมกับเรา ๕ คน ปรากฏว่า ทุกคนเข้าชุมชนง่ายกว่านักจัดระบบชุมชนมืออาชีพ เพราะมีภูมิหลังใกล้ชิดกับชาวบ้านมากกว่า พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ หนึ่งในนักจัดระบบชุมชนที่มาจากชาวบ้าน เล่าว่า

“เราเข้าไป พื้นที่ที่มีปัญหา เขาก็จะเข้าหาเราก่อน และเราต้องมีเจตนาชัดเจน ว่าเราจะทำอะไร เพราะเครือข่ายเรามีรูปธรรมเรื่องการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ที่ดิน เมื่อที่อื่นมีปัญหา เขาก็เห็นว่าเราเป็นกลุ่มชาวบ้านที่ทำงานที่ดีให้กับชุมชน

เมื่อเราไปคุย เขาก็บอกว่าเราจะทำอะไร เขาก็บอกเจตนาและดูที่คนเป็นหลักว่า ใครเป็นอย่างไร มีความขัดแย้งอะไรในพื้นที่ และมีความขัดแย้งกับใคร ใครใจหยาบ ใครจำเลย”

ลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของงานที่อุบลราชธานีก็คือ เมื่อเริ่มทำงานและเห็นผลชัดเจนในบางชุมชนแล้ว และเริ่มสร้างเป็นเครือข่ายขึ้น ชาวบ้านในชุมชนอื่นที่เดือดร้อนในทำนองเดียวกัน ก็เริ่มเป็นฝ่ายเข้ามาขอความช่วยเหลือ ในกรณีเช่นนี้ งานก้าวแรกย่อมง่ายขึ้นกว่านักจัดระบบชุมชนเป็นฝ่ายลงไปหาชาวบ้านก่อน

อย่างไรก็ตาม แม้นักจัดระบบชุมชนที่มาจากชาวบ้านผู้เดือดร้อนเอง ก็ไม่ได้หมายความว่า จะราบรื่นไปทั้งหมด แต่อาจเพราะเป็นคนในพื้นที่จึงสามารถก้าวผ่านอุปสรรคไป

ได้อย่างคล่องแคล่ว สนชชัย ฤทธิชัยได้รับผลกระทบจากสึนามิ ชุมชนที่เขาอยู่เช่าที่ของเอกชน พอเกิดสึนามิขึ้นเอกชนเลิกสัญญาเช่า ไปประท้วงกันที่ศาลากลางและได้เริ่มรู้จักกับนักจัดระบบชุมชน จนได้เรียนรู้และกลายเป็นนักจัดระบบชุมชนคนหนึ่ง เขาเป็นคนใต้ เมื่อแรกทำงาน ได้รับมอบหมายให้ทำงานกับชาวเล ซึ่งเป็นชนชาติส่วนน้อยอีกชนเผ่าหนึ่ง เขาเล่าว่า

“ผมจำได้ว่าครั้งแรกที่ลงไปหมู่บ้านชาวเล พร้อมพี่อีกคนหนึ่งที่คุณเคยอยู่บ้าง เขาแนะนำให้ แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้สนใจ ไปพร้อมเป้หนึ่งใบ วันแรกผมขอเขาลงเรือด้วย ออกทะเลขอเขากินข้าวด้วย เมื่อกลับมาวันรุ่งขึ้นก็ไปอีก ไปติดต่อกันสองสามวัน ก็ขออนอนบ้านชาวบ้านด้วย

“โตะหมอที่เป็นผู้ทำพิธีกรรม บอกว่าสิ่งไม่ดีเข้ามาหมู่บ้าน ผมก็รู้แล้วว่าสิ่งไม่ดีที่เข้ามาที่หมู่บ้านก็คือผมเอง และชาวบ้านก็เคารพนับถือโตะหมอคนนี้มาก และพร้อมที่จะเชื่อทุกอย่างที่โตะหมอบอก เพราะแกเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน ผมคิดว่าจะทำอะไรดี สังเกตเห็นโตะหมอแกกินเบียร์ทุกวัน ผมก็เลยซื้อไปให้แก หลังจากนั้น แกก็บอกกับคนในชุมชนว่ามีสิ่งดีๆ ได้เข้าไปหมู่บ้านเราแล้ว”

สำหรับพื้นที่ที่ชาวบ้านเดือดร้อนแสนสาหัสอย่างกรณีประสบภัยพิบัตินี้ การทำงานของคณะนี้จะใช้วิธีเคลื่อนอย่างรวดเร็ว ตอบสนองความจำเป็นเฉพาะหน้าของชาวบ้านทันที เช่นการสร้างห้องน้ำห้องส้วม โดยมีหลักการในการเลือกผู้นำและเป้าหมายระยะยาวชัดเจน และนำไปสู่การขยายงานอย่างมีคุณภาพในการเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่นได้ระดับหนึ่งอย่างน่าพอใจ (อ่านกรณีศึกษา ‘งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สึนามิ’ ของจำนงค์ จิตรนิรัตน์)

วิธีที่จะก้าวเข้าสู่ชุมชนก้าวแรกที่นำเสนอใจอีกแบบก็คือ เข้าไปอย่างค่อนข้างเป็นทางการ โดยมีโครงการเข้าไปชัดเจน ดังตัวอย่างที่ปรีดา คงแป้นเล่าไว้ในเรื่อง ‘งานจัดระบบชุมชนที่สามชุกตลาดร้อยปี’ คือ พอเข้าไปเห็นว่าตลาดสามชุกมีเสน่ห์และชุมชนใฝ่ฝันที่จะอนุรักษ์อยู่แล้ว แต่ชุมชนยังไม่สามารถเริ่มได้ และทางองค์กรของปรีดา คือมูลนิธิชุมชนไท กำลังทำโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ จึงเข้าไปแนะนำตัวแนะนำองค์กร แนะนำโครงการกับคณะกรรมการของชุมชนที่จะอนุรักษ์ตลาดสามชุก เมื่อตกลงกันได้ระดับหนึ่ง ก็ส่งคนเข้าไปอยู่ประจำทันที พอกลุ่มสภาพได้ก็เริ่มกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมเป็นขั้นเป็นตอนจนได้ผลเป็นที่น่าพอใจในที่สุด

โครงการเมืองน่าอยู่นี้ได้ทำทั้งที่เชียงใหม่และหาดใหญ่ด้วย โดยทั้งสองแห่งนี้ การแนะนำโครงการ มีความหลากหลายและกว้างขวางกว่ามาก เพราะขอบเขตพื้นที่และชนิดงานที่ทำมีหลายอย่างพร้อม ๆ กันไป (อ่านกรณีศึกษา ‘ย่านวัดเกต’ ของ อมรรัตน์ โชติกะมงคล และ กรณีศึกษา ‘พื้นที่ลุ่มน้ำอุตตะเกา’ ของ พิชญ์ แก้วขาว)

อีกกระบวนการหนึ่งที่คณะทำงานจัดระบบชุมชนใช้ก็คือ การนำผู้นำชุมชนเข้ามาอบรม แล้วตามให้กลับไปทำงานในชุมชนของตน นี่อาจจะถือได้ว่าเป็นวิธีการใหม่ก็ว่าได้ (ดู ลีลาปาเต๊ะ พลังผู้หญิง พลังชุมชน ตำราจาก โรงเรียนชาวบ้าน สร้างขึ้นจากการยอมรับศักยภาพของสตรีไทยและมุ่งที่จะส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของสตรี)

จากมิตรภาพขั้นต้นสู่ความไว้วางใจ: กิจกรรมเล็กที่ส่งสมัชชชนะ

เป้าหมายเฉพาะหน้าของก้าวแรกสู่ชุมชนคือการสร้างมิตรภาพ มิตรภาพนี้แม้จะเป็นขั้นต้นไม่ได้ลึกซึ้งนักแต่ก็สำคัญมาก เพราะถ้าไม่มีขั้นต้นก็จะมีขั้นต่อไป หลักการสำคัญของนักจัดระบบชุมชนขณะนี้ก็คือ ใช้ความอ่อนน้อมถ่อมตน เข้าไปแบบลูกหลาน แบบเพื่อน ไม่ถือเนื้อถือตัว รวมทั้งการแต่งเนื้อแต่งตัวอย่างกลมกลืน บางคนก้าวถึงขั้นก้าวเข้าสู่สถานการณ์อย่างเต็มที่ เช่นที่จันทบุรี จิตรนิรัตน์ เข้าไปเปิดสำนักงานในชุมชนแออัด เข้าไปแยกขยะ แยกของ แบบเดียวกับที่ชาวบ้านทำกัน ดังกล่าวมาแล้ว

“กรณีอ่อนนุชที่เต็มไปด้วยกองขยะ ชาวบ้านไม่มีเวลาพูดคุยกับเราระหว่างคัดแยกขยะ ต้องพูดคุยระหว่างพักเที่ยง คลองเตย ถ้าจะคุยกับคนยกของที่คอนเทนเนอร์ ก็เข้าไปยกของกับเขา นี่เป็นวิธีที่จะขมวดความไว้วางใจได้เร็ว ในพื้นที่ประเด็นร้อน” (จันทบุรี จิตรนิรัตน์)

ที่สำคัญคือไม่มีการเรียกร้องผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างคองเส้นคองวา จนประชาชนจะปกป้องคนทำงานเมื่อจะมีปัญหาเกิดขึ้น ดังอมรรัตน์ โชติกะมงคล เล่าว่า

“การเข้าไปแบบผสมกลมกลืน แต่งตัวธรรมดา เข้าไปในร่วมกับกิจกรรมชาวบ้าน เช่น งานแต่ง งานบุญ เราไปช่วยล้างจาน ช่วยงาน เขาก็รู้จักเรา เมื่อมีคนถามว่าสองคนนี้เป็นใคร ชาวบ้านก็จะตอบแทนเราเองว่าเราเป็นลูกหลาน”

อย่างไรก็ตาม ภาควิ นท์ แสง คง เตือนว่า การผสมกลมกลืน นั้น ต้องมีการจัดลำดับความสัมพันธ์ที่ชัดเจน ต้องแยกแยะให้ออก “ไม่เช่นนั้นจะเลอะเทอะ”

นอกจากนี้ นักจัดระบบชุมชนต้องมีหลักในการวางตัวเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ภาควิ นท์ เสนอว่าถ้ามีความขัดแย้งที่หลากหลาย “ต้องเลือกข้างชาวบ้านไว้ก่อน ถ้าชาวบ้านขัดแย้งกันเอง เราต้องเป็นกลางไว้ก่อน”

และอันที่จริง ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชุมชนทุกแห่ง และในบางแห่ง ความขัดแย้งก็อาจจะรุนแรงได้ การเป็นนักฟังจึงสำคัญมาก นักจัดระบบชุมชนต้องฟังอย่างลึกซึ้งและจับประเด็นหลักให้ได้ ในบางกรณีต้องจำเรื่องสำคัญให้ได้ด้วยปณิธา ทศศิริ เป็นอีกคนหนึ่งที่กำลังจากการเป็นส่วน หนึ่งของชาวบ้านที่เดือดร้อน ขึ้นมาเป็นนักจัดระบบชุมชน เธอเล่าเหตุการณ์ครั้งหนึ่งที่เธอเรียกว่าเป็นประสบการณ์ เจียดตายในการทำงานชุมชนว่า

“เราต้องใจเย็นกับชุมชนที่ไม่รู้จัก และชุมชนก็พร้อมที่จะตะแคง ฆากันได้ คนก็สงสัยว่าเราใจเย็นได้อย่างไร แต่สิ่งสำคัญคือต้องจำให้ได้ว่าชาวบ้านพูดว่าอะไร ถ้าเราจำไม่ได้ เราก็แก้ปัญหาไม่ได้ เพราะเขาถือว่าเราเป็นคนกลาง

มีกรณีแม่ฆ่า ชาวบ้านจะยิงกันในวัด มีความขัดแย้ง เขาหันมาถามว่า “คุณนุ้ย (ปณิตดา ทศศิริ) วันก่อน ผมพูดว่าอย่างไร” ก็ต้องตอบไปตามความเป็นจริง จนเขาเองไว้ใจ บอกว่า *เออใช่ พูดแบบนี้จริงๆ ความขัดแย้งก็คลาย*”

ในบางกรณี การสร้างมิตรภาพนั้น ต้องใช้ความพยายามและใช้เวลา ที่สำคัญ คนทำงานต้องไม่ละความพยายาม ตัวอย่างเช่นเมื่อพิชยา แก้วขาวเริ่มทำงานคลองอยู่ตะเภาก็มี โรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่บนฝั่งคลองเป็นอันมากนั้น กว่าจะได้โรงงานอุตสาหกรรมมาร่วม รักษาคลองด้วย ต้องใช้ความพยายามมาก ตอนแรกขอเข้าพบก็ไม่ให้พบ ส่งจดหมายเชิญก็ไม่ มาประชุม โทรศัพท์ไปเชิญก็ไม่สำเร็จ

จนประชุมเรื่องคลองอยู่ตะเภาไปแล้วสองครั้ง ครั้งที่สามโรงงานอุตสาหกรรมจึงมาร่วม ด้วย และในที่สุดก็กลายเป็นกำลังสำคัญในการร่วมกันรักษาคลองนี้

จากมิตรภาพสู่ความไว้วางใจ: สะสมชัยชนะจากประเด็นเล็ก

เมื่อได้รับมิตรภาพขั้นต้นแล้ว ก้าวสำคัญขั้นต่อไปก็คือ เลือกประเด็นปัญหาเล็ก ๆ ที่ชาวบ้านสนใจ และกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมกันทำให้สำเร็จ ทั้งนี้หมายความว่านักจัดระบบชุมชน ได้วิเคราะห์ชุมชนหรือพาชาวบ้านวิเคราะห์ชุมชนในระดับหนึ่งแล้ว เมื่องานขั้นเล็กสำเร็จ มิตรภาพก็จะกระชับแน่นขึ้นและกลายเป็นความไว้วางใจและความเชื่อมั่นที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น ระหว่างนักจัดระบบชุมชนกับชาวบ้าน พร้อมกับที่ชาวบ้านเริ่มเห็นคุณค่าของการรวมพลังของตนเองด้วย

“การค้นประเด็นเริ่มต้น เป็นเรื่องสำคัญ ที่จะสามารถทำงานต่อได้หรือไม่ เป็นตัวชี้ขาด และต้องเริ่มจากเล็ก ๆ ที่คิดว่าสำเร็จ พอเหมาะกับกำลังชาวบ้าน ไม่ใช่ประเด็นร่วมของทั้งหมดก็ได้ แต่อาจจะเป็นประเด็นร่วมของกลุ่มเล็ก ๆ เพราะประเด็นร่วมทั้งหมดอาจจะเป็นเรื่องใหญ่มาก ทำงานที่ยากก็ต้องประเมินให้ออกว่าทำแล้วสำเร็จ จะสะสมความเชื่อมั่นและอำนาจในตนเองว่าเขาทำได้ และจะสามารถขยับไปยังประเด็นที่ยากและซับซ้อนได้ กรณีที่มีเวลาในการทำงานกับชุมชนนั้นๆ เช่น ประเด็นทำทางเท้าในชุมชน การจัดการขยะ เพราะทำแล้วเห็นผล อยากทำทางเท้าเมื่อทำแล้วก็เห็นว่าเด็กไม่ตกท้องร้อง เกิดประโยชน์ทันตา”(นพพรณ พรหมศรี)

สิ่งสำคัญของการเรียนรู้ของชุมชนคือการตัดสินใจร่วมกัน แทนการตัดสินใจเดี่ยว จึงเป็นหน้าที่ของนักจัดระบบชุมชนที่จะใช้กิจกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือทางการศึกษาของชาว

บ้าน การทำกิจกรรมก็จะเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการอ่านคน อ่านผู้นำ แทนที่ตัวจริงจะปรากฏจากการทำกิจกรรม

จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ย้ำว่าเวลาทำกิจกรรมกับชาวบ้าน นักจัดระบบชุมชนต้องเข้าใจชัดเจนว่า เป้าหมายสำคัญที่สุดคือ การสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง และเสริมศักยภาพของชาวชุมชนในทุกๆด้านเท่าที่เป็นไปได้ ในกระบวนการนี้ แม้ผู้หญิงขายบริการและคนปล่อยดอกเงินก็เข้าร่วมจนเปลี่ยนชีวิตตนเองได้ ในแง่นี้ การทำทางเท้า การเก็บขยะ การออมทรัพย์ แม้กระทั่งการมีที่ดินอยู่อาศัย เป็นอุปกรณ์การศึกษาของชุมชนและแกนนำชุมชนไปด้วยในตัว พร้อมๆ กับเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ชาวบ้านเผชิญอยู่

โชคดี สมพรหม เล่าว่า “การทำให้คนในชุมชนไวใจได้มีหลายระดับ เบื้องต้น เมื่อเราไปปรับทุกข์ ผูกมิตร เขาเล่าให้ฟัง แต่ลึกๆ เราจะไม่รู้ว่าเขาคิดอะไร เหมือนชุมชนนางเลิ้งหลักๆ คือรักษาชุมชนเก่า โดยทำงานกับคนเมืองชั้นกลางซึ่งทำงานยากมาก ถึงแม้จะไปกินอาหารทุกร้าน แต่ก็ยังไม่ได้ใจ สุดท้ายมาเกิดกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เขาเห็น ทำศูนย์ชุมชน โดยมี DANCED กับสำนักงานทรัพย์สินฯ แรกๆ ก็ถูกมองว่าเป็นคนทำงานให้สำนักงานทรัพย์สินด้วยซ้ำ แต่ก็ทำงานต่อเนื่องจนนำมาสู่การชักชวนกันทำกิจกรรมทาสีตึก ส่วนตัวเห็นว่าความเชื่อใจสูงสุดจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อชาวบ้านพูดคุยเรื่องส่วนตัวให้เราฟัง”

อีกกรณีหนึ่งสนชัย ฤทธิชัย เข้าไปทำงานที่ชุมชนราไวภัยกับพี่น้องมอแกนและอุลักล้า ไว่ ยพบกรณีหนึ่ง พ่อไม่มีบัตรประชาชนแต่ลูกชายมีแล้ว ถามได้ความว่าไม่กล้าไปอำเภอ สนชัยก็พาคนเป็นพ่อไปทำบัตรที่อำเภอ พ่อได้บัตรประชาชนมา ความเชื่อถือของชาวบ้านต่อสนชัยก็เพิ่มขึ้นทันที จากนั้นก็เริ่มทำกิจกรรมอื่นๆ ได้เช่น การออมทรัพย์ “พยายามแก้ปัญหาที่ละเอียดละให้เป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเชื่อมั่น ถึงแม้ว่าจะไม่ไว้วางใจทุกส่วน แต่เราจะได้คนมามากขึ้น และเราก็ต้องใช้เวลาอีกหลายปีกว่าจะได้ใจทั้งหมดบ้าน”

ในกรณีของจ่านงค์ จิตรนิรัตน์ กับปรีดา คงแป้นที่บ้านน้ำเค็ม ในสภาพชุมชนที่พังยับเยินเพราะสึนามิ ผู้นำที่เขาพบและเห็นว่า คนนี้น่าจะเป็นผู้นำ ตามธรรมชาติ คือไมตรี (ไมตรี จงไกรจักร์) เสนอว่าสิ่งจำเป็นแรกสุดคือการสร้างส้วม ทั้งสองถามว่า หากคนมาช่วยสร้างได้ไหม พ่อไมตรีรับปาก วันรุ่งขึ้นนักจัดระบบชุมชนก็จัดหาวัสดุมาให้ทันที จ่านงค์กล่าวในภายหลังว่า “เรามีหลักคิดนิดหน่อยว่า ชาวบ้านเสนอต้องจับทันที ต้องให้ความสำคัญ เมื่อจับแล้วก็คิดว่า อะไรเริ่มได้ ก็เริ่มเลย ยิ่งในสถานการณ์แบบนี้”

การสร้างส้วมเป็นจุดเริ่มต้นเล็กๆ ที่นำไปสู่ความสำเร็จอื่น ๆ เกินที่นักจัดระบบชุมชนตั้งไว้แต่แรก ไมตรีเล่าในภายหลังว่าหลังจากคุยกันวันแรก “วันถัดมามีไท่ ส้วมและสังกะสีสำหรับ สร้างห้องน้ำมาทันที ผมทิ้งมากกว่าเขาสามารถหามาได้รวดเร็วได้ อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ขอคนอื่น ๆ ไป ได้กลับมามาแต่มา มา เมื่อเราอยากทำเรื่องไหนก็ได้เรื่องนั้น จากหนึ่งเรื่องนำไปสู่เรื่องต่างๆ เมื่อได้พูดคุยคบหากันมา กว่าจะเชื่อมั่นใช้เวลานาน ไม่ได้

หมายความว่า เมื่อภาวะวิกฤติใครเข้ามาก็จะไว้วางใจได้ทั้งหมด” (อ่านกรณีศึกษา ‘งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สีนํามี’ ของจําแนงค์ จิตรนริตน์ และไมตรี จงไกรจักร์)

วิธีคิดของจําแนงค์สะท้อนหลักสำคัญอีกประการหนึ่งของนักจัดระบบชุมชนชุดนี้คือการเชื่อมั่นในภูมิปัญญาชาวบ้าน เมื่อบุคคลในคณะนี้เข้าไปทำงานในพื้นที่บางขุนเทียนเพื่อรักษาทะเลกรุงเทพฯ ปันทดา ทศศิริเล่าว่า

“เราทำงานกับชุมชนก็มีการตั้งคำถามว่ามีปัญหาแล้วอยากแก้หรือไม่ ชุมชนมีหน่วยงานเข้าไปศึกษาปัญหาชายฝั่งมาก แต่ไม่เกิดการแก้ปัญหาใด ๆ ชาวบ้านมีความคิดว่ารัฐต้องแก้ ต้องทำ เราชวนคุย ตั้งคำถามให้เขาตอบให้ได้ว่า เราต้องทำด้วยตัวเอง เกิดมีการใช้ใจแลงใจว่าจะทำจริงหรือไม่ กระทั่งเขามั่นใจว่าสิ่งที่เขาคิดสามารถทำได้ เราก็หางบให้เขาคิดกันว่าจะทำไม่ไฝ่กันคลื่นในทะเล เพราะชาวบ้านมีภูมิปัญญาจากการทำแปลงหอยแมลงภู่ จนเกิดดินเลนได้ เมื่อดินเลนเหล่านั้นพอกพูนขึ้นกลายเป็นดิน ชาวบ้านก็จะย้ายแปลงหอยแมลงภู่ไปจุดอื่น นี่คือนิ่งที่ทำให้ดินเกิดมาได้ พอทำจริงก็เกิดการเรียนรู้ไปด้วยกัน”

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่เดือดร้อนไม่ได้ไว้ใจคนจากภายนอกง่าย ๆ เมื่อจําแนงค์ จิตรนริตน์ที่เข้าชองงานสลับมาแล้วจากกรุงเทพฯ เริ่มทำงานที่อุบลราชธานีในชุมชนที่ถูกมองว่าเป็นแหล่งยาเสพติด ฝ่ายตำรวจในท้องที่ก็คาดว่าเขาเป็นพวกค้ายาสำหรับชาวบ้านก็คาดว่าเขาเป็นสายตำรวจ

และในบางสถานการณ์ ถ้าคนที่มีผลประโยชน์แอบแฝงเห็นว่านักจัดระบบชุมชนจะมาให้พวกตนเสียผลประโยชน์ ก็อาจจะมีการคุกคามข่มขู่เกิดขึ้น หรืออาจจะถึงขั้นปองร้ายด้วย เมื่อภควินท์ แสงคง เข้าไปประชุมชาวบ้านที่เป็นคนไทยพลัดถิ่นครั้งหนึ่ง ผู้ใหญ่บ้านที่หากินอยู่กับคนไทยพลัดถิ่นที่ไร้สัญชาติก็นำลูกสมุนมากระชากสายไฟและไล่เขาออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เป็นแกนนำและรู้ว่าภควินท์เข้ามาทำอะไรก็ได้แต่น้ำตาไหล และไม่สามารถช่วยภควินท์ ในสถานการณ์นั้นได้ คนไทยพลัดถิ่นเหล่านี้ถูกหลอกมามาก รวมถึงถูกเรียกเก็บเงินเป็นพัน ๆ บาท โดยบอกว่าจะได้บัตรประชาชน แต่แล้วก็ไม่ได้อะไรเลย “เรารู้ว่าผู้ใหญ่บ้านเองเป็นคนี่หลอกพวกเรา และเขาก็กลัวว่าเราจะรู้ข้อมูลมากและไม่สามารถหลอกเราได้อีก” (น้อย ประกอบปราน)

เมื่อชาวบ้านไว้ใจแล้ว ชาวบ้านก็จะเป็นคนปกป้องนักจัดระบบชุมชนเองในเกือบทุกกรณี เช่นที่ชาวบ้านชุมชนคลองแม่ข่า บอกกับคนภายนอกว่านักจัดระบบชุมชนเป็นลูกหลานของตน หรือที่บ้านน้ำเค็ม เมื่อไมตรี จงไกรจักร์ออกมาขวางนายกอบต. ที่ต้องการไล่คณะนักจัดระบบชุมชนออกไป เพราะ “เพราะเอ็นจีโอม่าทำให้ชาวบ้านแข็งข้อ เพราะทางอำเภอมีคำสั่งแต่งตั้งหัวหน้าศูนย์พักพิงชั่วคราว...ให้ปฏิบัติตามอำเภอไม่ใช่ทำกันเอง แต่เขาก็เกรงใจผม เมื่อนายกขจัดการผมไม่ได้ เขาก็ไปทะเลาะกันเอง แสดงสภาพภาวะการเมืองที่สูงมากในพื้นที่”

หลักการสำคัญที่ทำให้จำนงค์ จิตรนิรัตน์และปรีดา คงแป้น ได้รับความไว้วางใจจากผู้นำในท้องถิ่นคือสิ่งที่ไมตรีพุดตงต่อไปนี้ “เขาให้เราตัดสินใจเอง ให้ความเชื่อมั่นว่าผมยังเป็นผมอยู่ สามารถไปทำอะไรกับใครก็ได้ เราเคยติดต่อกับเพื่อนฝูงในเครือข่ายมาร่วมมือกัน เพื่อนบอกว่าต้องไปบอกหน่วยงานนี้ก่อนถึงจะมาได้ ผมคิด ‘เป็นตัวอะไรเป็นคนหรือเปล่าทำไมต้องขอ’ สองคนนี้ทำให้ผมเป็นอิสระ ทำอะไรก็ได้ นี่คือหัวใจและมั่นใจว่าสามารถคบเป็นเพื่อนกันได้”

พงษ์วิน ชัยวิรัตน์ อดีตนายกเทศมนตรี สามชุก และเป็นกำลังหลักของท้องถิ่น เล่าถึงความสัมพันธ์แบบรับผิดชอบแต่ไม่เป็นเจ้าของของคณะนักจัดระบบชุมชนนี้อย่างน่าสนใจว่า “หลังจากนั้นการทำงานก็เริ่มเดินตามแผนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากการผลักดันของ NGO ที่คอยกระตุ้นติดตามอย่างใกล้ชิด แรกแรกเรารู้สึกอึดอัดและรำคาญเป็นที่สุด ที่มีคนคอยมาติดตามอย่างใกล้ชิดและชอบตั้งคำถามให้พวกเราคิด จะทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไร มีใครมารวมทำบ้าง แบ่งงานกันหรือยัง ประชุมกันหรือยัง จะสรุปบทเรียนกันไหม แต่เมื่องานออกมา ทำให้เราเริ่มเห็นความสำคัญของ NGO ที่ทำหน้าที่พี่เลี้ยงคอยดูแลเอาใจใส่งานมากกว่าพวกเราเสียอีก ซึ่งปกติแล้วงานอาสาส่วนใหญ่จะทำกันสบายสบาย ไร้รูปแบบ แต่เมื่อมีคนคอยกระตุ้นคอยจัดระเบียบการทำงานให้ งานจึงเดินหน้าอย่างเป็นรูปแบบ หลังจากที่เราแข็งแรงพอที่จะทำงานเองได้พี่เลี้ยงก็ห่างออกไป ระยะเวลาที่เราต้องเรียกหาพี่เลี้ยง เราทำงานกันแบบคิดก่อนจะทำอะไร ทำแบบไหน แล้วค่อยหาเงินมาทำส่วนใหญ่ใช้เงินจากกองทุนพัฒนาตลาดสามชุกที่เราตั้งขึ้นที่ได้รับจากการบริจาคและทำเสื้อถักย้อมและถุงผ้าเป็นของที่ระลึกขายได้เงินเข้ากองทุนพัฒนาตลาดสามชุกมากพอสมควรมากพอที่จะใช้ในการพัฒนาตลาดได้ระดับหนึ่ง หากเป็นโครงการที่ใช้เงินมากหน่อยก็จะมีการระดมทุนกัน ทางโครงการไม่เคยบอกว่ามีงบประมาณมาให้เท่าไร มาทราบตอนหลังว่ามีงบประมาณสนับสนุนกระบวนการฟื้นฟู ตลาดสามชุก ๑.๒ ล้านบาทในเวลา ๓ ปี นับเป็นเงินที่ผลักดันให้ชุมชนสามชุกเข้มแข็งคิดเป็นทำเป็น”

แบกหรือไม่แบก

แต่เดิมนั้น นักจัดระบบชุมชนจะไม่มีประเด็นนำว่าจะนำชุมชนทำอะไร ก่อนจะไปพื้นที่ ชาวบ้านจะเป็นคนบอกว่าปัญหาของเขาคืออะไร เขาต้องการทำอะไรก่อนหลัง และนักจัดระบบชุมชนเพียงแต่เป็นที่ปรึกษา ช่วยให้ข้อมูล ช่วยตั้งคำถาม ช่วยติดตามและชวนประเมินงานเป็นขั้นๆ เท่านั้น แต่ระยะหลัง มีปัญหาเรื่องเงินทุน จำเป็นต้องทำโครงการ เช่นโครงการเมืองน่าอยู่เป็นต้น เพื่อให้มีทุนที่จะทำงาน นักจัดระบบชุมชนจัดการกับเรื่องนี้ได้อย่างไร เพราะในแง่หนึ่งมันขัดกับหลักของการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่ให้ชาวบ้านคิดเอง ตัดสินใจเอง

ปรีดา คงแป้นซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่กล่าวว่า “เรื่องแบกเราจะไม่แบก...แม้จะตั้งคำถามจากแหล่งทุน หลักสำคัญคือ เริ่มจากเล็กไปใหญ่

สร้างศรัทธาให้ได้ และงานนี้ก็ทะเล่กินเมืองน่าอยู่ไปแล้ว” ในทางปฏิบัติ หมายความว่าเวลานักจัดระบบชุมชนลงพื้นที่ ต้องเริ่มทำจากสิ่งที่ชุมชนเห็นเป็นประเด็นอยากทำก่อน แล้วค่อยๆ โยงสู่เป้าหมายใหญ่ของโครงการ ซึ่งตีความได้กว้างและหลากหลาย “เมื่อมีเป้าหมายกลาง... เทคนิคของแต่ละพื้นที่ก็ขึ้นอยู่กับรุ่นพี่(นักจัดระบบชุมชน) ไปตามจริต ตามลีลาของแต่ละคน” ผลจากแนวคิดที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นเช่นนี้เอง รุ่นน้องที่ลงชุมชนจึงได้ทำงานด้วยความสบายใจตามหลักการของนักจัดระบบชุมชน และค่อยๆ นำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในที่สุด อมรรัตน์ โชติกะมงคลซึ่งรับผิดชอบลงพื้นที่เชียงใหม่และภาคเหนือเล่าว่า

“เราไม่แบกอะไรไปเลยในการเข้าไป เราไปดูว่าทำอะไรได้บ้าง อย่างที่พิจิตร เราไปที่ชุมชน รถไฟ ที่เรารู้ว่าอยู่บนที่ดินของใคร แต่ชาวบ้านไม่มีประสบการณ์ในการรวมกลุ่มกัน เมื่อเราลงไปคุย เราเห็นว่าที่นี่สกปรกมีแต่ขยะ ชาวบ้านก็รับรู้แต่ไม่รู้จักจัดการอย่างไร ก็ชักชวนช่วยกันคิด แบ่งหน้าที่ลงมือทำ เริ่มทำกิจกรรมและนำไปสู่การทำออมทรัพย์ ไปดูงานไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับที่อื่นเพื่อสร้างพลังให้เขาว่าเราสามารถสู้ได้

“ในชุมชนวัดเกตุ เราทำกับคนชั้นกลาง หมอ ครู เจ้าของกิจการ สิ่งที่เราเริ่มไม่ใช่ปัญหาพื้นที่ แต่เป็นเรื่องวัฒนธรรม ชาวบ้านอยากฟื้นฟู ช้าง กลอง พิพิธภัณฑสถานบ้าน มีคนดูแลแต่ไม่มีกิจกรรมการจัดการต่าง ๆ เป็นประเด็นเรื่องเมืองน่าอยู่

“ผู้นำเป็นผู้หญิง เข้ามาช่วยกันจัดการเรื่องพิพิธภัณฑสถานแล้ว ก็นำไปสู่เรื่องหนังสือย่านวัดเกตุ จุดสำคัญวัดเกตุ นำไปสู่การทำผังเมืองย่านวัดเกตุ โดยการเปลี่ยนสีผังเมืองในย่านนั้นได้ในระดับหนึ่ง

“เมื่อชาวบ้านเห็นเป็นเด็กๆ ลงไปทำกับคนที่มีความรู้ มีปัญหาในด้านการปรับตัวของคนทำงานที่ต้องมีข้อมูลที่แน่นพอ ที่จะเข้าไปทำงาน เราไปเจอคนที่สามารถคลิกและเชื่อมได้ เมื่อเราทำงานไปด้วย เราพบว่าเขาเป็นต้นตระกูลในย่านนั้น รู้จักสายสัมพันธ์เครือข่ายดี และขยับไปทำงานในเรื่องอื่นได้ด้วย

“แม่เช่าเองเราก็ไม่ได้แบกอะไรเข้าไป เมื่อถูกส่งเข้าไป เราก็ไปค้นหาปัญหา กว่าจะรู้จักชาวบ้าน ทำกิจกรรม นั่งรวมกลุ่ม คุยกัน เวลาทำงานที่นั่น เขาจะนอนกลางวัน เพราะต้องไปขายของกลางคืน (ขายของตลาดไนท์บาร์ซ่า งานโรงฆ่าหมู) ต้องดูจังหวะทำงานไปด้วย”

บทเรียนจากก้าวแรกที่ผิดพลาดในบางพื้นที่

แม้จะมีประสบการณ์มาพอสมควร แต่ก็ไม่ได้หมายความว่านักจัดระบบชุมชนจะก้าวพลาดไม่ได้ จอห์น จิตรนิรัตน์ ได้เล่าถึงก้าวที่ผิดพลาดของเขาอย่างมีวิจารณญาณว่า

“ความล้มเหลวของผม เกิดขึ้นสี่ห้าชุมชนที่ผ่านมา (๑) วัดแคนางเลิ้ง เรียกได้ว่าทำเพียงแค่นี้ได้สำรวจชุมชน เหตุที่ล้มเหลวคือ เราใช้เวลาจบบจวบไม่เต็มที่ ทำให้กลุ่มสภาพไม่ได้ต่อมาก็คือริบ ซึ่งก็เป็นเพราะความจบบจวบ ทำให้ไม่เนียน และเมื่อริบก็กลุ่มสภาพไม่ได้ (๒) และเราเข้าไปในชุมชนโดยยกประสบการณ์ จากอีกที่ไปใช้อีกที่หนึ่ง คือ เราใช้สถานการณ์การถูกไล่รื้อในกทม. ไปใช้ในอุบลราชธานี เพราะเราคิดว่าต้องเตรียมชุมชนให้พร้อม แต่ดันนำ

สไลด์ชุดพร้อมใจ ซึ่งมีเนื้อหาที่เป็นความจริงอันโหดร้ายในกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นแล้ว แต่
นำไปใช้กับพื้นที่อุบลฯ ที่ยังไม่เกิดปัญหา ทำให้เกิดอาการตกใจ ชาวบ้านแตกตื่น และคนที่
ตกใจมากที่สุด คือ ตำรวจที่อยู่ในพื้นที่ ทำให้เราถูกขับออกมา และความซับซ้อนของชาติพันธุ์
ในพื้นที่ เราก็กทำไม่ได้ไม่เนียน เช่น ที่วัดญวนคลองลำปำก (เขตดุสิต จังหวัดกรุงเทพฯ) เราทำให้
ชาวญวนหลุดขบวนไป เพราะมีชาวบ้านภาคกลางมาอยู่ด้วย และเราไม่คำนึงถึงชาติพันธุ์
ประเพณีบางอย่าง ทำให้เกิดการกีดกันโดยไม่ได้ตั้งใจ ทั้งในส่วนของกรรมการชุมชน ไม่มีชาว
ญวนมาร่วมด้วย ไม่มีการแสดงตัว เราก็กไม่เปิดพื้นที่ให้เขา ทั้งที่เขาอยู่มาก่อน

“พอล้มเหลวเราต้องไม่ยอมแพ้และไปขึ้นในอีกพื้นที่หนึ่งให้ได้ อย่างผมก็ข้ามฝั่งไป
เปิดพื้นที่ใหม่ที่วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ในที่สุดก็พอไปได้ แต่ภายหลังก็กลับไป
ทำงานที่ชุมชนนั้นได้อีกครั้ง”

ความผิดพลาดอีกประการหนึ่งคือการเลือกคนผิดเข้าไปทำงานชุมชน เช่นกรณีไมตรี
จงไกรจักร์เลือกคนชอบใช้อำนาจเข้าไปทำงานกับชุมชนมอแกน เขาก็กเข้าไปสังชาวบ้าน
ทำนั่นทำนี่ ไม่ได้เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชาวบ้านตามหลักการของคณะทำงานนี้
กว่าจะรู้ตัวและเปลี่ยนคนเข้าไปทำงานใหม่ ก็ยากเสียแล้ว กรณีนี้ชาวมอแกน
เป็นชนชาติส่วนน้อย จำรงค์ จิตรนรินทร์เห็นว่า “กรณีชาติพันธุ์ ต้องละเอียดเป็นพิเศษ
เพราะเขามีปมด้อย โอกาสทางสังคมน้อย หากเรามองว่าเท่ากัน มันก็ยังไม่เท่ากันหรอก
ต้องค่อยๆทำอย่างละเอียด” เขากล่าวว่าถ้าเริ่มผิด จะผิดทั้งระบบ เขาเน้นเพิ่มเติมว่า

“พื้นที่ศาสนา เกี่ยวข้องกับเรื่องความเชื่อ กลุ่มผู้หญิง มีรายละเอียด
ที่ต้องดูเป็นพิเศษ ยิ่งพื้นที่เหลื่อมล้ำเรื่องการไร้สัญชาติ ยิ่งต้องละเอียดเป็นพิเศษ
เรียกได้ว่าเป็นพื้นที่เปราะบาง”

ค้นหา ฝึกฝน และรักษาแกนนำ

ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของความสำเร็จในการแก้ปัญหาชุมชนและสร้างสรรค์ชุมชนก็คือการค้นหาค้นพบผู้ที่จะเป็นแกนนำของชุมชน เรื่องนี้เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการทำงานจัดระบบชุมชนเลยทีเดียว

“การค้นหาผู้นำเพื่อเปิดช่องกระบวนการ การทำกิจกรรมทำให้เห็นคนแบบหนึ่ง เมื่อเห็นคนแล้วเราก็เหมือนโรงงานเจียรระไน เจียรได้ทุกรูปแบบ ให้แวววาว ซึ่งมีหลายเม็ด หลายประเภท คนมีแววที่รอเจียรระไนก็ยังมีอยู่มาก เราต้องมองให้ดี” (จำนงค์ จิตรนิรัตน์)

โชคดี สมพรหม ย้ำเรื่องการเลือกคนให้เหมาะกับงาน “การเลือกผู้นำนั้นมีผลต่อการไปข้างหน้า การเลือกผู้นำเป็นเรื่องลำบาก...การเลือกแกนนำก็ต้องฝึกและมองให้ขาดว่าหากมอบเรื่องไปแล้วก็จะทำได้สำเร็จ (เช่น) ผู้หญิงในเครือข่ายภูเก็ต เขาจะเก็บประเด็นได้ดี เช่น แหม่ม (ณัฐพร ทิพย์วงศ์) ต้องจำโพยให้ได้ เพราะถ้าไปยืนอ่านมันก็จะดูไม่น่าเชื่อถือ ต้องพูดอย่างดูดี ตรงประเด็น มีลูกล่อลูกชน หากประเด็นเย็น เช่น การปลูกป่า ก็ทำให้คนในภูเก็ตยอมรับแกนนำเหล่านี้ ดังนั้น แกนนำเราต้องใจเย็น เจริญต่อรองได้ดี

“ในส่วนของธนาคารคนจน เครือข่ายที่รวมทุกชุมชน ต้องมองบริบท ในภาพลักษณ์ของความไม่โกง เพราะทุกชุมชน ต้องเลือก ผู้จัดการ 1 คน หากมีการโกงก็จะถูกมองกันเอง ถึงแม้เราจะมีคนอยู่ในใจก็ตาม เราก็ต้องมีวิธีการ”

นพพรณ พรหมศรีเชื่อว่า การหาผู้นำ เราดูตั้งแต่ต้น ตอนวิเคราะห์ชุมชน ให้เห็นแล้วว่าใครเป็นผู้นำแบบไหน การไปคุย ไปสัมพันธ์ ก็ประเมินได้เบื้องต้น “แต่ผู้นำเหล่านั้นจะฉายแววเมื่อได้ปฏิบัติการ เช่น เวลาที่เราปฏิบัติการครั้งแล้วครั้งเล่า บางคนพูดเก่งไม่ได้หมายความว่าเขาจะทำได้จริง”

นักจัดระบบชุมชนคณะนี้จะใช้การทำกิจกรรมบ่อยๆ เป็นการกลั่นผู้นำ ว่าใครของจริง โดยเริ่มตั้งแต่กิจกรรมง่ายไปหายากขึ้นตามลำดับ

บริบทพื้นที่ ในประเด็นไม่ร้อนนัก การกลั่นและเลือกไม่ต้องเคร่งครัดนัก จัดสรรบริหารจัดการ ดูตามกิจกรรม จากกิจกรรมง่ายๆ ที่ทำได้ทุกคน เช่น สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และในกิจกรรมนั้น ใครรับผิดชอบ ดูศักยภาพ บุคลิก ความจริงใจในการทำ

“จากนั้น เราจะมองว่า ใครคิดอย่างไร กิจกรรมเดือนละสองครั้ง เพราะไม่มีสถานการณ์ ต้องหากิจกรรมที่เป็นกิจกรรมย่อยให้คนได้ร่วมคิดร่วมทำ บางคนทำกิจกรรมเล็กๆ สั้นๆ ได้ดี บางคน ใช้กำลังได้ดี แต่ในภาพรวมของการเตรียมความพร้อม เราก็จะเนียนๆ ไปพร้อมกันทำกิจกรรมผ่านการอาสาของเขาเอง เขาก็จะอาสาตัวเอง เช่น ขับเรือประสานผู้ใหญ่ และต่อจากนั้นจะนำไปสู่การไปเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง นี่คือสภาพของชุมชนบางปรอก” (อำนาจ จันทร์ช่วง)

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอก็คือการผู้นำจำนวนหนึ่งจะหายหน้าไป และต้องหาคนใหม่ขึ้นมาแทนซึ่งมีเหตุปัจจัยหลายประการ บางคนเข้ามาเพราะผลประโยชน์เฉพาะหน้า พอผลประโยชน์หมดไป ก็ถอยออกไป เช่นกรณีสีนามิเป็นต้น บางคนตระหนักว่าการเป็นผู้นำนั้น ยากลำบากมาก มีภาระมากที่สุดโต่งจริง ๆ ถึงกับย้ายบ้านหนีไปจากชุมชนเลย

ทั้งไมตรี จงไกรจักร์ และน้อย ประกอบปรานซึ่งก้าวจากชุมชนขึ้นมารับบทบาทเป็นนักจัดระบบชุมชนที่รับผิดชอบ อย่างแท้จริง ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การเป็นผู้นำนั้น หนักหนาสาหัสมาก แม้จะมีรางวัลทางใจ และทางสถานะบ้างก็ตาม

“การทำงานกับชุมชน เหนื่อย ยาก การเดินทางไปมา การประสานงาน และทำงานกับคนที่มีความสามารถแตกต่าง บางคนไม่ได้เรียน ประสบการณ์ไม่มี ส่วนนี้ยากมาก การไปบอกคนในชุมชนเขาก็ไม่เชื่อ ถึงแม้เราจะบอกหากเขาไม่เชื่อมันก็ยากและเหนื่อยที่จะทำต่อ” (น้อย ประกอบปราน)

วิธีแก้ไขสำคัญคือการจัดระบบขององค์กรชุมชนให้รองรับและดูแลผู้นำของตน จำนวนค้จิตรนิรัตน์กล่าวว่าชีวิตผู้นำชุมชน “มีหลายจังหวะ ท้อก็มี ยามผิดพลาดบางเรื่อง งานหนักก็มีความคิดว่าเป็นเรื่องขององค์กรชุมชนต้องมีการดูแลในเรื่องนี้ ผู้นำต้องไม่โดดเดี่ยว หากไม่อยู่ในระบบองค์กรก็จะหลุดออกไปง่าย ถ้าองค์กรเข้มแข็งก็จะไม่หลุดไป มีการช่วยเหลือกันในเรื่องหนัก ๆ บางเรื่อง เช่น ไปประชุมไม่ได้ทำนา คนในระบบองค์กรก็ต้องไปช่วยทำนาด้วย เพื่อให้ไม่หลุดไปในภาวะต่าง ๆ”

หรือในกรณีชุมชนคลองลอยที่เป็นคนไทยพลัดถิ่น เวลาแกนนำออกมาข้างนอกเพื่อประชุมหรือเคลื่อนไหวแทนคนในชุมชน สมาชิกก็ต้องไปช่วยเก็บกาแฟ และมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นทุนให้แกนนำเป็นต้น

อีกวิธีหนึ่งคือการมีแกนนำสามระดับ เพื่อจะสามารถทดแทนกันได้ เมื่อคนที่นำอยู่แนวหน้าหลุดออกไป

คุณสมบัติผู้นำชุมชน

เนื่องจากงานชุมชนมีหลายด้าน ต้องการผู้นำที่มีบทบาทต่าง ๆ กัน การค้นหาและเลือกสรรจึงต้องดูบริบทของงานควบคู่ไปกับคุณสมบัติที่ต้องการตลอดเวลา โดยคณณะนักจัดระบบชุมชนเชื่อว่าต้องไม่ให้เกิดผู้นำเดี่ยว เพราะนอกจากจะทำให้ล้มตัวง่าย เมื่อเป็นผู้นำแล้วก็ยากที่จะเอาลงได้ ทั้งยังเข้มแข็งสู้ผู้นำที่ขึ้นมาเป็นหมู่คณะไม่ได้ ผู้นำแถวต่าง ๆ ที่ไปอิงกับโครงสร้างเครือข่าย โดยถือว่าการมองบุคคลิกต่างๆเป็นองค์ประกอบ ไม่นั้นที่ประธาน รองประธาน แต่ใช้คณณะทำงานเป็นหลัก

บุคลิกที่สำคัญคือ “ความซื่อสัตย์ เสียสละต้องเป็นพื้นฐาน และสำคัญ คือ ใฝ่เรียนรู้หรือไม่ก็ต้องมีความรู้และข้อมูลที่จะพัฒนาต่อไปได้ ต่อมาต้องเอาการเอางาน ดูจากกิจกรรม” (พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ)

นอกจากนั้นยังต้องกล้าที่จะตัดสินใจ มีเวลาทำงาน และเข้าใจปัญหาเชิงโครงสร้างได้ และเป็นนักปฏิบัติด้วย โดยดูให้ครบองค์ประกอบขององค์ที่ต้องสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็น “นักยุทธศาสตร์ นักการเงิน นักประสาน ผู้มีบารมีที่สามารถจัดการคนได้.....เราไปจัดกระบวนการองค์กร ก็ต้องอ่านให้ครบ เมื่อรู้ว่าใครเป็นแบบไหน มีการจัดตั้งรวม บางเรื่องก็ต้องจัดตั้งลึก” (พิชยา แก้วขาว)

บุคคลลักษณะต่างๆเหล่านี้เกิดขึ้นและเห็นได้จากกิจกรรมต่างๆที่ทำร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน

การฝึกฝนและรักษาแกนนำ

เมื่อค้นพบแกนนำแล้ว สิ่งที่ต้องทำตลอดเวลาคือการฝึกฝนให้มีความสามารถเพิ่มขึ้นตามศักยภาพของแต่ละคน และต้องรักษาแกนนำให้ยั่งยืนได้ด้วย งานจึงจะยั่งยืน อันจะหมายถึงความยั่งยืนของขบวนการด้วย องค์กรต้องมีระบบดูแลที่ดี มิฉะนั้นแกนนำก็จะหลุดออกไปได้ง่ายไม่ว่าทางใดก็ตาม

รศ. ดร. นันทิยา หุตาณวัตร ตั้งข้อสังเกตว่าต้องต่อสู้ถึง ๓ ด้านด้วยกันคือ ๑ สู้กับตัวเอง โดยเฉพาะเรื่องเงิน อำนาจ ชื่อเสียงเป็นต้น คือสู้กับกิเลสของตนเอง ๒ สู้กับความขัดแย้งภายในองค์กร ในกลุ่มเดียวกันที่มีคนหลากหลาย และ ๓ สู้กับสถานการณ์จริงที่ชุมชนเผชิญอยู่เช่นการไล่รื้อบ้าน และอื่นๆ ฉะนั้นการฝึกฝนและรักษาผู้นำจึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งต่องานจัดระบบชุมชน

จะเห็นได้ว่าคณะนักจัดระบบชุมชนโดยมากจะใช้กระบวนการฝึกแกนนำผ่านการทำงาน เป็นขั้นๆ เมื่อเห็นคนที่มีแวว “ส่วนคนที่รับผิดชอบ และโปร่งใส ที่ต้องยกระดับเขาคือเมื่อมอบงานก็ต้องให้ความรับผิดชอบ ให้การตัดสินใจเต็มที่ แบ่งทั้งงาน และงบประมาณ คนเหล่านี้ยังอยู่ยาว เพราะเขารู้สึกมีค่า” (ไมตรี จงไกรจักร์)

ไมตรีใช้วิธีปล่อยให้ทำเองก่อน ค่อยมาช่วยดู เช่น ให้ช่วยร่างโครงการ “ไม่เช่นนั้นก็ต้องทำทุกเรื่อง” โดยดูภาพทั้งหมดว่างานภายในขอบเขตที่ตนรับผิดชอบมีเรื่องอะไรบ้าง ใครสนใจหรือถนัดเรื่องไหนก็มอบให้ไปทำเรื่องนั้น โดยให้ความเชื่อมั่นว่าเขาทำได้ และเมื่อที่เขาจะทำเต็มที่

ปรีดา คงแป้นอุปมาการสร้างผู้นำชุมชนว่าเหมือนการชดชงขึ้นเส้า “พอขึ้นแล้วเอาลงยาก” เพราะฉะนั้นเธอเสนอว่า นักจัดระบบชุมชนต้องแทรกแซงอย่างสร้างสรรค์ เช่นถ้าผู้นำที่เกิดขึ้นเป็นคนไม่ฟังคนอื่น เธอจะสื่อสารให้ข้อมูลและให้บทบาทกับคนอื่นๆด้วย เพื่อให้เกิดความพอดีในขณะทำงาน เธอยังเล่าเรื่องกรณีชุมชนปลากะตักพัฒนาว่า เมื่อเกิดวิกฤติขึ้น เกิดการล้อมชุมชน ตอนนั้นผู้ชายออกทะเลหมดเหลือแต่ผู้หญิง เธอคิดว่ารอบนี้หาก แกนนำหญิง ‘เขี้ยว’ (ไพรัช เฟิงจันทร์) สามารถผลักดันการล้อมออกไปได้เขี้ยวจะสอบผ่าน จึง ให้การตัดสินใจ

แก่เขี้ยว และเขี้ยวสามารถข้ามผ่านและไม่กลัวสิ่งใดอีกหลังจากนั้น นี่เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝน

เมื่อแกนนำเติบโตระดับหนึ่งแล้ว ก็จะต้อง “รู้จักที่จะเดิน โดยไม่มีที่เลี้ยงได้ เพราะที่เลี้ยงก็ต้องถอย เราต้องเข้มแข็ง ” (น้อย ประกอบปราน) เมื่อฝึกทำเอง และประสบความสำเร็จก็เกิดความมั่นใจขึ้นตามลำดับ “..กิจกรรมปลูกป่า เราก็ทำจดหมายเชิญว่าใครจะมาบ้าง ซึ่งปรากฏว่าได้รับการตอบรับ เราต้องขอบคุณทุกคนที่ทำให้เรากล้าในสิ่งที่ควรกล้า ทำในสิ่งที่ควรทำ”

เราจะเห็นได้ว่า คณะนักจัดระบบชุมชนคณะนี้ จะไม่ทำงานแทนคนที่มีความปัญหา หรือคนตกทุกข์ได้ยาก แต่จะให้คนเหล่านั้นได้ทำด้วยตัวเอง เพื่อให้บุคคลและขบวนการเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ

การฝึกก่อนออกงาน

ในเกือบทุกกรณี ก่อนจะให้ชาวบ้านทำเอง ชาวบ้านจะได้รับการฝึกให้มีความมั่นใจก่อนออกปฏิบัติภารกิจเสมอ รวมทั้งการซ้อมเจรจา ซ้อมถามตอบ ฝึกพูด คนที่ไม่กล้า ก็ได้รับการฝึกให้กล้า เพื่อให้ออกไปเผชิญอย่างมั่นใจ เมื่อทำแล้วก็ต้องกลับมาทบทวน สรุปบทเรียนร่วมกัน นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญมากของแกนนำชุมชน ที่ได้เติบโตทั้งทางปฏิบัติและทฤษฎีไปด้วยกัน

การฝึกให้คิดวิเคราะห์

นอกจากเรื่องฝึกฝนผ่านการทำงานแล้ว ยังต้องยกระดับความรู้ ตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนระดับโลก แต่บางเรื่องก็ต้องให้ศึกษากันไปเป็นเรื่องๆ เช่น เรื่องกฎหมาย เรื่องความรู้ที่นักจัดระบบชุมชนถือว่าต้องส่งเสริมกันตลอดเวลา ต้องฝึกให้หัดคิด หัดวิเคราะห์กันให้เห็นได้ไกล ได้ลึก เพื่อหล่อเลี้ยงอุดมคติให้ยั่งยืน โดยเฉพาะการทำเพื่อคนอื่นที่ตกทุกข์ได้ยากด้วยกัน และคุณค่าที่เกิดขึ้นเมื่อได้กระทำกิจกรรมลงไปว่าทำเพื่ออะไร

“เราต้องตระหนักว่าเราทำสิ่งนี้เพื่ออะไร เราทำเพื่อเด็ก เพื่อคนแก่ ไม่ใช่แค่บ้านเรา แต่เราทำเพื่อคนอื่นด้วย บางครั้งมีการข่มขู่ ใช้อำนาจ เราต้องดูแลกันให้มาก คนทั้งร้อยครอบครัว ไม่ใช่มีแค่พวกเดียวกัน พวกที่ถ่วง ครหา นินทา ก็มี มันเป็นเรื่องที่ทำให้คนทำงานจิตตก เมื่อเกิดแล้วก็ต้องให้กำลังใจกัน” (ปันทดา ทศศิริ)

“สิ่งที่ต้องตอกย้ำบ่อยๆ คือ เป้าหมายของสิ่งที่ทำ ว่าเราทำเพื่ออะไร ทำให้ผู้นำเห็นว่าเราจะต้องไม่ทะเลาะกัน เพราะงานต้องเชื่อมโยงไปด้วยกัน สามารถเชื่อมโยงทุกสิ่งเข้าด้วยกันได้เช่น มีเงิน(งานออมทรัพย์)อย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีเรื่องสิทธิชุมชน ต้องมีเพื่อน มีความรู้ที่เป็นของตัวเอง ทำให้เห็นองค์ประกอบของการมีอยู่ การสร้างนี้ต้องช่วยกันเพื่อให้เกิดผู้นำ ที่ต้องอยู่คู่กับองค์กรตลอด” (จำนงค์ จิตรนิรัตน์)

การช่วยเพื่อนร่วมชะตากรรม

อีกวิธีหนึ่งที่คณะผู้จัดระบบชุมชนชุดนี้ใช้สำหรับการฝึกฝนแกนนำชุมชนก็คือการขอ กำลังให้ไปช่วยกลุ่มคนตกทุกข์ได้ยากอื่นๆที่กำลังเดือดร้อนอยู่เช่นเดียวกัน แม้จะเป็นคนละ ประเด็นก็ตาม วิธีนี้นอกจากเป็นการช่วยเพื่อนให้มีกำลังแล้ว ยังเป็นการสร้างพันธมิตรในหมู่ คนยากทั้งหลาย และนำไปสู่ขบวนการขับเคลื่อนที่มีศักยภาพมากกว่าการแก้ปัญหาเพียง ประเด็นใดประเด็นหนึ่ง

และหลายประเด็นปัญหาที่คนสามัญในสังคมไทยประสบอยู่นั้นมันต้องแก้ทั้งระบบ โครงสร้างด้วย นับเป็นการฝึกฝนสำคัญสำหรับแกนนำกล่าวคือ การเรียนรู้ทางสังคมที่ กว้างขวางออกไป เป็นโรงเรียนสังคมการเมืองที่ไม่ใช่อ่านจากทฤษฎีอันแห้งแล้งทางสมอง แต่ เต็มไปด้วยหัวใจ ความรัก ความกรุณา น้อย ประกอบปราน เล่าว่า

“หากรู้ว่าเรามีความเดือดร้อนหากเราไม่ได้ช่วยเราก็จะนอนไม่หลับ เพราะเราเคย เดือดร้อนมาก่อน หากไม่ได้ช่วยจะไม่สบายใจ ได้ไปช่วยที่เชียงใหม่ เชียงราย อุบลฯ ได้ ไม่ได้หวังสิ่งตอบแทนใดๆ บางครั้งค่ารถก็ลงขัน ขอให้ช่วย เรามีความสุข”

นพพรธน พรหมศรี ถือว่ากระบวนการเรียนรู้ครั้งนี้สำคัญมากกว่าการอ่านหนังสือ เพราะเรียนรู้ผ่านการกระทำ และฝึกก้าวข้ามผลประโยชน์ของตนเอง เมื่อชาวบ้านต้องเรียน จากการไปเผชิญของจริง เป็นการสร้างสำนึกร่วมของคนหัวอกเดียวกัน “เมื่อสำนึกเกิดแล้ว จะ เกิดลึกมาก” เป็นส่วนสำคัญของการสร้างเครือข่ายที่จะทำให้กระบวนการทำงานเข้มข้นและ ยั่งยืน

การลี้มตน

สิ่งที่นักจัดระบบชุมชนระวังอยู่เสมอก็คือการลี้มตัวของผู้นำ เพราะเมื่อเป็นแกนนำ ชุมชนแล้ว บางครั้งบางโอกาส งานการที่รับผิดชอบ สร้างมายาภาพปลอมๆของการเป็นคน สำคัญ และมีสถานะทางสังคมมากกว่าการอยู่ในชุมชน บางครั้งก็มีการซื้อตัว และได้สนุกกับ การได้ใช้อำนาจด้วย ไมตรี จงไกรจักร์ เล่าว่า

“มุ่มแรกดูว่าถูกเลือกเป็นผู้นำได้อย่างไร ผมรับเพราะช่วงนั้นเป็นนักการเมือง ผม ยอมรับมากขึ้นในช่วงที่ฟีนังค์ (จ่านงค์ จิตรนิรัตน์) ส่งผมไปเจรจาที่รัฐสภา ผมใส่รองเท้าแตะ ไปและไม่แน่ใจว่าเข้าไปได้หรือไม่ ผมเข้าไปประชุม และเราเป็นนักการเมืองที่อยากมีสถานะ ทางสังคม ฟีนังค์ก็ให้หมอนิรันดร์ (นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ) แต่งตั้งให้เราเป็นคณะกรรมการ รู้สึกดี หรอย(สนุก) ไม่เคยคิดว่าจะได้เข้าไป

“มีครั้งหนึ่งเมื่อสมาชิกวุฒิสภา พูดว่าต้องดูแลแม่หม้าย ผมก็เถียงว่าพ่อหม้ายก็เยอะ พลตำรวจเอกประทีน สันติประภพ เข้ามากอดคอ ผมเริ่มตื่นเต้นกับการมีสถานะนอก อบต. ของผม เมื่อผมไปถามเพื่อนๆ ที่เป็นนักการเมืองท้องถิ่น ก็คิดเหมือนผม ถ้ามีสถานะทางสังคม ก็อยากจะมีเช่นกัน”

ถ้าแกนนำคนใดพุ่งทะยานขึ้นไปแล้วล้มตัว และ “ล้มข้างหลังและไม่สนใจว่าอะไรเกิดขึ้น” และไม่ฟังคำเตือนจากเพื่อนๆ ในกระบวนการ นักจัดระบบชุมชนก็จะลดบทบาทคนนั้นลง และถอยออกมา ตั้งระยะห่าง เพื่อสร้างสมดุล

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต้องทำเป็นสิ่งแรกคือการเตือนสติกัน ย้ำถึงเป้าหมายที่เป็นอุดมคติ โชคดี สมพรหม เล่าว่า “บทบาทต่างๆ ของการทำงานกับแกนนำ ที่ต้องต่อสู้กับงบประมาณต่างๆ ที่เข้าไปในหมู่บ้าน เช่น ชุมชนปิ่นแก้ว ใช้งบมา 22 ล้าน เพราะครัวเรือนมาก แกนนำก็อยากจะทำ เพราะมีงบสนับสนุน 2.5 เปอร์เซ็นต์ และชุมชนก็ไปลงทุนในธนาคารเครือข่ายอีกด้วย อยากจะทำ มีการแข่งขัน ต้องเข้าไปช่วยดู สอบถามถึงคุณค่าในสิ่งที่ทำกันมา และร่วมกันสรรหา ผู้เฒ่าที่คนฟัง ที่ไม่ใช่กรรมการ โดยการประชุมชาวบ้าน และแต่งตั้งใหม่ โดยการใช้ความรู้ ข้อมูล”

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์จริงก็คือ แกนนำบางคนจะหายไป เมื่อไม่ได้รับผลประโยชน์ที่ตนต้องการ แต่แกนนำที่ไม่ได้คิดแต่ผลประโยชน์ของตนก็จะอยู่ต่อได้ แต่นักจัดระบบชุมชนจะบอกแกนนำที่มีบทบาทมากกว่า อย่าเป็นคนถือเงินเอง ซึ่งแกนนำชุมชนเห็นว่า เป็นคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

เมื่องานชุมชนเริ่มเข้มแข็ง และสามารถมีอำนาจต่อรองได้ สิ่งก็ตามมากก็คือการข่มขู่ และการซื้อตัว ไมตรี จงไกรจักร์ เล่าว่า “เมื่อเราเป็นผู้นำที่โดดเด่น มีคนเข้ามาและคิดว่าเราสามารถจัดการได้หมด คนสัมปทานชุดทรายเรียกไปคุย และจะให้ผมสามล้าน เมื่อผมไม่เอาอีกคนก็ไม่เอา

“เรื่องสัมปทานเหมืองเพชร เขาก็ให้ผมสิบล้าน ผมไม่เอาเงิน แต่ผมก็หยุด แต่ไปทำไต่ดินแทนโดยการปลุกกลุ่มผู้หญิง และเด็ก ให้ไปเคลื่อนไหวต่อต้าน (จัดตั้งเด็ก) เมื่อเด็กไปตำว่า ผู้ใหญ่ก็ทำอะไรไม่ถูก จนโครงการนั้นยกเลิกไป”

ความขัดแย้ง

ในบางกรณีนักจัดระบบชุมชนก็ต้องเป็นคนไกลเกลี่ยความขัดแย้ง ดังปรีดา คงแป้น เล่าว่า “ที่พังงาตอนไมตรี (ไมตรี จงไกรจักร์) กับพีทัศน (ทัศน นาเวศน์) เขาไม่ถูกกัน และรู้ว่าเขาไม่ถูกกัน และคิดว่าจะทำอย่างไร เขาเก่งทั้งคู่ เราพยายามคุยกับทัศน ว่าหากอยู่ในพังงาต้องฟังไมตรีไม่งั้นก็อยู่ไม่ได้ เราใช้วิธีการฟัง และบอกให้ลดตัวตนเอง คิดว่าการสมดุลจุดนี้ หากเราไปยืนอยู่ข้างใดข้างหนึ่ง ก็จะมีปัญหา”

เรื่องง่ายๆ เช่นเวลาชาวบ้านประชุมกัน และมีคนไม่มา ก็จะมีการด่ากันเกิดขึ้น นักจัดระบบชุมชนก็ต้องลงไปเยี่ยมคนที่ไม่มา ไปถามให้รู้จริงว่าอะไรเกิดขึ้น และอธิบายให้คนอื่นฟัง กล่าวคือต้องมีการถามไถ่และให้กำลังใจกันอยู่เสมอ มิฉะนั้นความท้อถอยก็อาจจะเกิดขึ้นได้

มิตรภาพถาวร

อย่างไรก็ตาม สำหรับแกนนำชุมชนแล้ว จะหลีกเลี่ยงความท้อถอยคงเป็นไปได้ ตัวเองก็มีทุกข์มากอยู่แล้ว แล้วก็ต้องมาแบกรับภาระเพิ่มอีก เมื่อก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ ก็เกิดความคาดหวังต่าง ๆ นานา จากมวลชนอีก ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่ามิตรภาพถาวร จึงสำคัญมาก สำหรับคนทำงานแนวทางนี้ และดูเหมือนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่รักษาแกนนำชุมชนเอาไว้ได้

เรื่องเล่าของแกนนำสองคนหนึ่งที่ก้าวขึ้นมาเป็นนักจัดระบบชุมชน คงจะเป็นตัวแทนของแกนนำชุมชนอีกจำนวนมาก เมื่อมีคนถาม ไมตรี จงไกรจักร์ ได้เล่าถึงการต่อสู้กับตนเองว่า

“บางทีก็บอกใครไม่ได้ ร้องไห้หลายรอบ ทำไมงานเราหนักอย่างนี้ แต่เราพูดไม่ได้ เพราะงานที่เราทำ บทที่เราสวม มันหนักหนาสาหัส บางทีเราเจอปัญหาครอบครัว อาจจะไม่สบาย แต่เรื่องงานจะไม่เล่า บางทีรู้สึกหนัก การที่เราทำธุรกิจ ทำงานการเมือง เราก็อยู่ได้สบายๆ ก็นึกหวนกลับ ผมเป็นคนที่คิดเรื่องฆ่าตัวตายบ่อยที่สุด ผมคิดว่าผมจะอยู่ไปทำไม วันนี้วันหน้าก็ตายอยู่ดี

“การทำงานบางครั้งก็คิดมากขนาดฆ่าตัวตายก็เคยมีเวลามีปัญหาหนักๆ แต่พอเรามีกำลังใจจากพี่ๆ ชักชวนเราไปที่อื่น ไปเข้าอบรมหลักสูตรต่างๆ ทำให้เรามีพลังเพิ่มขึ้น เราก็มองดีที่จะทำต่อ สี่ห้าปีมานี้ ผมยิ่งกว่าพี่น้อย (น้อย ประกอบปราณ) ว่า ผมได้ฟังความทุกข์ของคนอื่น ผมก็อยากจะเข้าไปช่วยเหมือนกัน

“การได้เติมพลังอยู่เรื่อยๆ ให้กำลังใจ ได้รับการดูแล ได้รับรู้ว่าเรามีปัญหา ทำให้เรามีกำลังใจว่าหากเราตกอับ เราก็ไม่ถูกทอดทิ้ง

“แต่ผมก็เศร้าใจ เพราะมันหนักหนาสาหัส ผมเจอเหตุการณ์ประสพภัยมา พ่อตาย ญาติตาย ผมก็คิดว่าคนรวยร้อยล้านยังตายเหลือกางเกงในตัวเดียว ยังตาย แล้วผมจะกลัวอะไร จากที่ผมไม่มีอะไรเหลือ ผมยังเหลือชีวิต

“เมื่องานที่ผมทำแล้วอยากรวย ผมไม่ได้ทำอะไรกับชีวิตนอกจากการไปทูปน้ำแข็ง บรรทุกปลา ส่งปลา ผมทำทุกวันเพื่อเงินวันละสามพัน ถึงหมื่น วันหนึ่งเมื่อมันหมด ไม่เหลืออะไร ทุกอย่างไปกับสินามิ ผมคิดได้ว่า สิ่งที่เหลือในหมู่บ้าน คือ ชื่อ และความดี

“สิ่งที่ผมอยากจะอยู่และอยากจะดำรงอยู่เมื่อตายไปคืออะไร เมื่อผมท้อ อยากตาย แต่ตอนนี้ผมเลิกคิด เพราะผมสนุก ผมมีความสุขเพิ่มขึ้น ลูกไปโรงเรียนพูดถึงพ่อ ภูมิใจว่าพ่อเก่ง นี่คือสิ่งที่คิดว่าน่าจะดี”

ไมตรี จงไกรจักร์ อาจจะโชคดีกว่าอีกหลายคนที่ใช้ประโยชน์ในทางธรรมจากประสบการณ์ที่อยู่กับความตายจากสินามิ รวมทั้งการสูญเสียพ่อและญาติ สิ่งที่เขาพูดก็คือมรณสตินั่นเอง เขาคงมีบารมีสั่งสมมาพอที่จะแปลความทุกข์ให้เป็นปัญญาได้ และชีวิตเขาก็ทำประโยชน์ให้ส่วนรวมอย่างมากมายแม้อายุไม่มากนัก

พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ เป็นอีกคนหนึ่งที่เคยโตมาจากสมาชิกชุมชนที่มีปัญหา และกลายมาเป็นนักจัดระบบชุมชนที่สำคัญคนหนึ่งจากเมืองอีสาน เขาเล่าว่า

“ผมต่อสู้กับตัวเองมาก พอเราต่อสู้แล้วเห็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ว่าตั้งแต่ทำงาน (กับนักจัดระบบชุมชน) ผมก็เป็นคนคิดดี ทำดี ไม่เหมือนเดิม จากเดิมที่เกเรพอสมควร พอต่อสู้กับตัวเอง เราได้เรียนรู้เรื่องความไม่เป็นธรรม แต่ก็เชื่อมั่นในตัวพี่ๆ ที่ทำแต่สิ่งดีๆ หากเราไม่ทำ และไม่สร้าง เราจะรอให้ใครมาทำ และมันก็ต้องทำ และสร้าง แต่ไม่คิดว่าตัวเองเป็นผู้นำ แต่คิดว่าเราจะทำอะไรได้บ้าง ถึงแม้ว่าเราจะเป็นคนตัวเล็ก ๆ เมื่อได้แต่งเพลงก็ได้เรียนรู้ประเด็นทางสังคมผ่านเพลง ผมเคยพูดกับแฟนว่า หากให้เลิกทำงานนี้ก็เลิกกันไปเลย เวลาทำก็คิดว่าเราทำดีที่สุดเท่าที่ทำได้ เราไม่หวังการ เราเสริม เดิมกัน ในช่วงปากมุลเป็นช่วงการต่อสู้ที่ผมต้องไปช่วยในจังหวัดเกี่ยวกับงานศพของพ่อ พี่ชายถามว่าไปทำอะไร ผมตอบว่าไปทำงานชุมชน เขาก็เดินมาตบหน้าผมอย่างแรงและบอกว่า หากจะมาปลุกม็อบ ให้ไปปลุกที่อื่น ส่วนแม่บอกว่า หากอยากตายเหมือนหมาข้างถนนก็ทำไป

“ตั้งแต่วันนั้น ผมกำหนดการตายของผมเองได้ ผมรู้ว่าผมจะตายแบบไหน ตั้งสติได้ ไม่กลัวว่าข้างหน้าจะเจออะไร นี่คือแรงส่งในการเข้าไปเจรจาในทุกระดับของผม

“ไม่อยากจะผู้นำ แต่อยากทำงาน เพราะเราหวังพึ่งใครไม่ได้ นี่คือการสถาบันการต่อสู้ของประชาชน หากไม่มีพื้นที่แบบนี้ การต่อสู้ของคนจน ก็ไม่มีที่ให้อยืนและต่อสู้”

สิ่งที่จะช่วยแกนนำเหล่านี้ได้ คือการสร้างมิตรภาพถาวร และเครือข่าย เป็นเหมือนครอบครัวใหญ่ ช่วยเหลือดูแลกันอย่างยากที่จะหาได้ในสังคมสมัยใหม่ อาจจะถูกกล่าวได้ว่า คุณภาพชีวิตคนตกทุกข์ได้ยากเหล่านี้ดีกว่าคุณภาพชีวิตชนชั้นกลางทั่วไปจำนวนมาก ที่ไม่สามารถหามิตรภาพที่แท้จริงได้เสียแล้ว คนทำงานเพื่อชุมชนเหล่านี้ตระหนักว่า ผลสำเร็จของการทำงานนั้นมีมากขึ้น ขาลงแต่ที่สำคัญคือมิตรภาพ

สนชัย ฤทธิชัยเล่าว่า “ตอน P-Move เรานำแกนนำญาติมาอยู่ด้วยกันที่ลานพระรูป จากคนที่มาเป็นเดือนไม่ได้ทำงาน กลับไปเพิ่งรู้ว่ารถแบคโฮลล์จะถูกยึด หากหาเงินไม่ได้วันนี้ จึงชวนพี่น้องว่าจะช่วยกันอย่างไร ด้วยความเป็นพี่น้อง ก็ช่วยเหลือกันจากกองทุนบางส่วน บางส่วนก็ระดมกัน นี่คือการช่วยเหลือกันและกัน”

ไมตรีเล่ากรณีศักดิ์ดา (ศักดิ์ดา พรรณรังสี แกนนำชุมชนบ้านน้ำเค็ม จ.พังงา) โดนรถชน รักษาตัวอยู่หนึ่งปีสี่เดือน คนชนติดคุกปีเดียว คนชนเป็นเด็กวัด ขโมยเงินไปเที่ยว รถไม่มีทะเบียน คนผิดออกจากคุก คนเจ็บยังไม่หาย พวกเขากระดมเงินกันช่วยเหลือจนกว่าจะหาย “เราก็คงทำแบบนี้กับแกนนำที่เจ็บป่วย เรื่องนี้เราก็ประทับใจ เวลาจัดเวทีนำชาระดมเงินให้แกนนำ มันก็มีกำลังใจกันและกันของคนๆ ที่เข้ามาอยู่ในกลุ่มว่ามีการช่วยเหลือกัน”

พหุชาวนบ้านวิเคราะห์ชุมชน

เมื่อก้าวเข้าสู่ชุมชน สิ่งที่นักจัดระบบชุมชนต้องทำอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก้าวแรกจนจบงานคืออ่านชุมชนให้ออก หรือต้องวิเคราะห์ชุมชนตลอดเวลา ปรีดา คงแป้นกล่าวว่า “ถ้าจะรู้จักข้างต้องรู้ว่าข้างมีขนกี่เส้น” ในทำนองเดียวกัน การวิเคราะห์ชุมชนต้องทำอย่างละเอียดอย่างยิ่ง เพื่อให้คนรู้จักชุมชนของชาวบ้านและให้ชาวบ้านรู้จักชุมชนของตนเองด้วย

จำนงค์ จิตรนิรัตน์ ถือว่าการสำรวจวิเคราะห์ต้องมีหลายรอบ รอบแรกๆเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันก่อน “เป็นการสำรวจแบบไม่มีแบบฟอร์ม” เขาเชื่อว่าถ้าเราใช้แบบฟอร์มแต่ต้นเราจะไม่ได้ข้อมูลที่เป็นจริง ที่สำคัญกว่านั้น เมื่อจะใช้แบบฟอร์ม หลังจากรู้จักกันเบื้องต้นแล้ว ต้องฝึกชาวบ้านบางคนที่เราคุยขั้นต้นมาแล้ว มาร่วมออกแบบและร่วมสำรวจด้วย เพราะต้องมีเป้าหมายเพิ่มพิเศษที่สำคัญมาก กล่าวคือเมื่อเราทำการสำรวจทางเศรษฐกิจสังคมของชุมชน ต้องให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของข้อมูลเองในทุกขั้นตอน “การสำรวจนี้เป็นความรู้ที่ติดตัวชาวบ้านไปในตัว ได้ข้อมูลชิ้นหนึ่งอยู่ในชุมชน”

ปรีดา คงแป้นชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า งานวิเคราะห์ชุมชนของนักจัดระบบชุมชนนี้ต่างจากงานของนักวิชาการ เพราะข้อมูลของนักวิชาการไม่ได้อยู่ที่ชาวบ้าน “เมื่อข้อมูลคืออำนาจ เราต้องทำให้ข้อมูลอยู่ที่ชุมชนให้ได้ แม้จะทำมือ เราก็ต้องทำอยู่และมีพลังมากที่สุด และอยู่ในความทรงจำของเขาตลอดไป”

เป้าหมายของการวิเคราะห์ชุมชนนั้นอยู่ที่การนำมาใช้เมื่อมีการเคลื่อนไหวเพื่อทำให้สภาพชีวิตชาวบ้านดีขึ้น เมื่อชุมชนได้ข้อมูลที่ถูกต้องย่อมจะเกิดความมั่นใจเวลาทำงาน “หลายเรื่องที่ยับไม่ได้ เพราะข้อมูลไม่เป็นจริง” (ภคินทร์ แสงคง)

กระบวนการวิเคราะห์นี้จึงต้องใช้เวลาพอสมควร

หาอย่างละเอียด

สิ่งที่ต้องค้นหาได้แก่ องค์ประกอบของความสัมพันธ์ในชุมชน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน ตระกูล เจาะรายละเอียด เป็นรายคน รายหลังคาเรือน ผู้นำที่เป็นทางการ ที่เกิดจากระบบราชการ ผู้นำตามธรรมชาติ ไม่เป็นทางการแต่มีบารมีให้ชาวบ้านยอมรับ เช่น ผู้มีความรู้ ครู ผู้นำศาสนา พร้อมกับทำแผนที่ชุมชนอย่างละเอียด ทุกตรอก ซอก ซอย

นอกจากความสัมพันธ์ภายในชุมชนแล้ว ยังดูความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนด้วย มีกลุ่มใดจากภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องกับบ้าง

พร้อมกันนั้นก็ศึกษาประวัติชุมชนไปด้วย มีที่มาที่ไปอย่างไร เข้ามาเมื่อไร ที่ดินเป็นของใคร ปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่คืออะไร มีแนวโน้มจะโดนไล่หรือไม่ เป็นต้น

ในบางครั้งต้องนำข้อมูลเป็นทางการจากทางราชการ มานั่งคุยสอบถามชาวบ้านว่าเป็นจริงมากน้อยแค่ไหน เป็นการศึกษวิเคราะห์ร่วมกัน

ปรีดา คงแป้น กล่าวว่า รายละเอียดที่ยากที่สุดก็คือ เกมการเมืองภายในชุมชน จำนวน์ จิตรนิรัตน์ กล่าวว่า

“รายละเอียดบางอย่าง เช่น กรณีที่ดิน เราต้องรู้ละเอียดเพิ่มขึ้นว่ามันเกี่ยวข้องกับ ใครบ้าง ให้ลึกที่สุด เพราะเกี่ยวกับการต่อสู้ และเรื่องโครงสร้างอำนาจ ใครมีเกี่ยวกับเรื่อง ที่ดิน แม้แต่เรื่องเศรษฐกิจ ก็เจาะลึกไปเลย เพราะเราอยากรู้คุณค่าของชุมชน ในแง่ เศรษฐกิจ ก็จะสำรวจพิเศษลึกลงไป

“บางวิธีไม่สามารถสำรวจด้วยกระดาษ ต้องสืบเสาะ เช่น ใครเป็นขาใหญ่ ก็ต้องใช้วิธี ซอกแซกไป ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ด้านการเมือง ใน ชุมชน กับพรรคการเมือง นักการเมือง ต้องสืบให้ได้ว่า มีหัวคะแนนหรือไม่ พรรคอะไร ซึ่งเราต้องรู้ ทั้งหมดนี้มีผลต่อการจัดระบบ องค์กรชุมชน” พิชยา แก้วขาว เสนอว่า “ต้องรู้ให้ได้ว่าชุมชนนั้นสัมพันธ์ กับพรรคไหน และ ต้องฟังอย่างตั้งใจว่าใกล้ชิดระดับไหน แต่จะได้หรือไม่ได้ ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และเป็น ประเด็นแรกๆ ที่ต้องรู้ ”

ไมตรี จงไกรจักร์ เล่าว่าในกรณีของเขา มีเหตุการณ์สามกรณีที่เขาต้องใช้การหา ข้อมูลและวิเคราะห์ สภาพการเมือง ในชุมชนประกอบการตัดสินใจที่สำคัญยิ่ง คือเรื่อง สัมปทานเหมืองเพชร เรื่องสัมปทานขุดทราย และเรื่องทำเขื่อนปากกร่อง เขาสามารถยับยั้งสอง กรณีแรกได้ แต่กรณีหลัง ๘๐ % ของคนในชุมชนเอาด้วย เขาต้องตัดสินใจยอมถอย

ภควินท์ แสงคงเล่าว่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ เขาทำงานกับชุมชนที่ถูกไล่อื้อเพื่อสร้าง โรงแรม เขาต้องวิเคราะห์ว่า นายทุนเป็นใคร กู้เงินมาจากไหน เท่าไร เนื่องจากเป็นกรณีร้อน ชาวบ้านอยากแก้ปัญหา เขาต้องประเมินว่าชุมชนมีความพร้อมแค่ไหน โดยดูจากองค์ประกอบ คือ ความรู้ ประสบการณ์ ความสัมพันธ์กับภายนอก แกนนำเป็นใคร กลุ่มในชุมชนมีใครบ้าง เป็นต้น

การวิเคราะห์ร่วมกับชาวบ้าน

จำนวน์ จิตรนิรัตน์ เห็นว่า ชาวบ้านมีการวิเคราะห์และเห็นชุมชนตลอด แต่ไม่มี เป้าหมายใหม่ ของการวิเคราะห์ที่จะนำไปสู่การลงมือทำเพื่อแก้ปัญหา ตรงนี้เองที่เป็นบทบาท ของนักจัดระบบชุมชน ที่ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์เพื่อเป้าหมายใหม่นี้ เช่นเรื่องเหมืองเพชรที่ พังงาน หรือศูนย์เด็กเล็กที่ชุมชนคลองไผ่สิงโต ที่จะนำไปสู่การลงมือทำร่วมกัน

พงษ์ศักดิ์ สายวรรณเล่าภาพการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมว่า

“การวิเคราะห์เกิดจากการมีส่วนร่วม ที่เกิดจากพี่เลี้ยงที่ลงไป เมื่อกระบวนการ ชุมชนเกิดก็มีการตอบโต้กันไปมา และในชุมชนก็จะดูเจาะเป็นรายคน หากมีกรณีที่ไม่เห็นด้วย เพราะอะไร เขาคิดอะไร ก็จะไปดูเรื่องความขัดแย้ง หรือดูเรื่องทัศนคติทางการเมือง กับ ชาวบ้านด้วยกันเองเป็นอย่างไร ชุมชนจะมีเรื่องความเชื่อ ประวัติศาสตร์ที่อยู่ในพื้นที่ด้วย”

น้อย ประกอบปรากฏกล่าวว่า" ในชุมชนเองก็รู้กันเอง แต่ไม่ละเอียดยเพราะเรามองไม่ละเอียด เหมือนตอนส่องกระจกที่เห็นแต่ข้างหน้า มองไม่เห็นข้างหลัง" บทบาทของนักจัดระบบชุมชนคือช่วยให้ชาวบ้านเห็นทั้งข้างหน้าและข้างหลัง

ปรีดา คงแป้นย้ำว่า ข้อมูลเชิงปริมาณสำคัญสำหรับการต่อสู้เชิงนโยบาย "และจะบอกเสมอว่าต้องพูดให้ตรงกัน ท่องให้ได้ ส่วนข้อมูลเชิงความสัมพันธ์ สามารถอยู่ในใจได้ และนักจัดระบบชุมชนต้องรู้ให้ได้ "

ลักษณะที่ไม่ใช่การวิเคราะห์ของนักจัดระบบชุมชน

ไมตรี จงไกรจักร์ ตั้งข้อสังเกตว่า "เท่าที่เห็น นักพัฒนารุ่นเก่า ยากมากกว่าจะได้เป็น แต่ถ้าสัมพันธ์กับชุมชนแบบ พอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ทำงานเลยมันไม่มีพลัง เพราะใช้วิธีโทรไปหาแกนนำเพื่อขอข้อมูล ทำให้พลังชุมชนมันคานกัน ระหว่างกลุ่มที่ลุกขึ้นมาทำการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การขัดแย้ง ผมเป็นกรรมการพอช. มาตั้งแต่เริ่ม ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ผมเห็นคนทำงานซึ่งเรียกได้ว่าเป็นนักพัฒนา กลายเป็นคนตามงาน ทำให้พลังชุมชนอ่อนล้าลง"

จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ ย้ำถึงความแตกต่างว่า "พอช. ไม่ได้มีเป้าหมาย CO อย่างที่เราทำ เขาแยกบางอย่างเข้าไป เช่น ทำบ้านมั่นคงก็หน่วย มีเรื่องสวัสดิการ ก็มีอีกหน่วยทำ ไม่ได้มองชุมชนทั้งระบบ แต่ดันโครงการให้มันออกมา ซึ่งบ้านมั่นคงกับสวัสดิการไม่ได้เชื่อมโยงกัน ยิ่งมาเรื่องภัยพิบัติ ก็ไม่ได้เสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน ใครก็เป็นเจ้าหน้าที่ พอช. ได้ แต่การจะมาเป็น CO ต้องผ่านการวิเคราะห์ ชุมชน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม และเขาก็เป็นเหมือนหน่วยงานทั่วไปที่มีข้อดี คือ มีเงินที่เข้าถึงชาวบ้านได้ (เงินมี บทบาทมี แต่แบกแล้ววิ่งหนีไม่ได้วิ่งไปสู่) หน่วยงานแบบนี้ก็เหมือนหน่วยงานทั่วๆ ไป นัก CO ต้องไม่มีวิธีการทำงานแบบนั้น เช่น โทรไปหาข้อมูล โทรไปจัดตั้ง เป็นต้น"

"ลักษณะการทำงานเช่นนี้ เหมือนหน่วยงานของรัฐ ที่มองเป็นตัวเลข ที่ขาดการมองเป็นองค์รวม ดังเช่นงานในภาคเกษตรกรรมเช่นกัน เขาแยกฟาร์มออกเป็นชิ้นๆ นักส่งเสริมมองทีละส่วน และต่างคนต่างทำ รวมถึงมหาวิทยาลัย มีแต่ตัวเลขเชิงปริมาณ นี่คือการผิดพลาดที่เรามองแบบตะวันตกมากเกินไป ที่ไม่ได้มองแบบองค์รวม" (ข้อสังเกตของดร.ณรงค์ หุตานุกวัตร)

กระบวนการช่วยให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าตนเอง

สังคมสมัยใหม่โดยรวม ทั้งในตะวันตกและตะวันออก ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจไปข้างหน้าด้วยการสร้างปมด้อยให้กับชนทุกชั้นในสังคม ในรูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง โดยใช้การแข่งขันในทุกระดับเป็นเครื่องมือ และใช้สื่อมวลชนเป็นตัวเร่งและเสริมอย่างต่อเนื่อง ถ้าพูดกันถึงที่สุดแล้วในแง่จิตใจแล้ว สังคมสมัยใหม่คือสังคมของคนพ่ายแพ้ทั้งสังคม ในแง่ที่ว่าทุกคนรู้สึกไม่พอใจกับสภาพที่ตนเป็นอยู่ กับสิ่งที่ตนมีอยู่ ทุกคนรู้สึกว่าตนดีไม่พออยู่เสมอ การรู้สึกพอใจ การรู้สึกพอใจกับสิ่งที่ตนมี ถือว่าเป็นสิ่งขัดขวางความก้าวหน้าของชีวิต และความก้าวหน้าของอารยธรรมสมัยใหม่ คนส่วนมากจึงต้องแสวงหาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด บริโภคอย่างไม่หยุดยั้ง เทคโนโลยีต้องก้าวไปข้างหน้าเสมอ เศรษฐกิจต้องเติบโตตลอดเวลา ฯลฯ

คนชายขอบต่าง ๆ จึงเป็นคนที่อยู่ล่างสุดของกระบวนการทางสังคมอันนี้ เป็น “ผู้แพ้” ของสังคม ที่ไม่สามารถไต่เต้าขึ้นไปอยู่กับชนชั้นบนชั้นได้ สังคมกระแสหลักที่ขาดสติ จะสร้างวาทะกรรมต่าง ๆ เพื่อทับถมคนเหล่านี้ ปมด้อยของคนสมัยใหม่ทำให้ด้านหนึ่ง ต้องสร้างปมเชิงขึ้นดูถูกคนที่ต่ำกว่าตนทางทรัพย์สิน อำนาจ และสถานะทางสังคม ในอีกด้านหนึ่งอีกคนที่สูงกว่าตนในสิ่งเหล่านี้

คนชายขอบตามเมืองใหญ่และในชนบท จึงถูกมองว่าเป็น “คนจน” “สกปรก” “แหล่งวิบัติ” “แหล่งเสื่อมโทรม” “พวกสลัม” “บ้านนอก” “ชาวเขา” “ชนเผ่า” “ผู้บุกรุก” “มะเร็งของเมือง” ทั้งหมดทั้งมวลของวาทะกรรมเหล่านี้ก็คือกระบวนการทางสังคมที่ทำให้สามัญชนคนธรรมดา รู้สึกว่าตนเองต่ำต้อยด้อยค่า เป็นกาฝาก เป็นเศษเสี้ยวของสังคม

ความสำเร็จที่สำคัญที่สุดของกระบวนการจัดระบบชุมชนขณะนี้และคณะอื่น ๆ ก็คือ จัดกระบวนการเรียนรู้ให้สามัญชนรู้สึกว่าตนเองเป็นคนมีคุณค่า ทำให้ชาวบ้านกลับมาเคารพตนเอง ในทางพุทธศาสนานี้คือปฐมฐานของการปลดปล่อยมนุษย์จากโซ่ตรวนทั้งปวงของสังคมสมัยใหม่ ถ้าเราดูในพระสูตร เราจะเห็นว่าจุดเริ่มต้นของห่วงโซ่แห่งความดิ้นรนทั้งหลายทั้งปวงนั้นเริ่มที่การเคารพตนเองนี้แหละ

คณะจัดระบบชุมชนขณะนี้ใช้กระบวนการอันหลากหลายที่เป็นเหตุปัจจัยให้สามัญชนที่ตนทำงานด้วย ได้เห็นคุณค่าของตนเอง เริ่มด้วยการช่วยกันทำงานชิ้นเล็กให้สำเร็จเป็นก้าวแรก ดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว และทำให้เป็นที่ยอมรับของสังคมว่าคนชายขอบได้ทำคุณงามความดีให้ส่วนรวมอย่างน่าภาคภูมิใจ ตามมาด้วยการพาไปร่วมกับคนหัวอกเดียวกันในที่อื่น เกิดความเห็นอกเห็นใจ และสร้างความรู้สึกว่ามีเพื่อนอยู่ในที่ต่าง ๆ และประกบแน่นด้วยการวิเคราะห์ทางโครงสร้าง ให้เห็นภาพใหญ่ของความไม่เป็นธรรมในสังคมตลอดเวลา ระยะเวลาหลังมีการใช้งานวิจัยมาช่วยเปลี่ยนวาทะกรรมที่ทับถมชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเริ่มนิยามตัวเองใหม่ และสุดท้ายก็คือการเสริมพลังทางจิตวิญญาณ แม้ด้านสุดท้ายนี้จะเริ่มจากคนสองสามคน คือ

ไมตรี จงไกรจิตร จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ และปรีดา คงแป้น ถ้าได้ขยายอย่างทั่วถึงจะทำให้การเห็นคุณค่าตนเองของชาวบ้านยิ่งลึกมันคงยิ่งขึ้นไปอีก

ร่วมกันทำสิ่งดีงามนำไปสู่การยอมรับของสังคม

การได้ร่วมกันทำโครงการเล็กๆ ที่ประสบความสำเร็จได้ไม่ยากเกินไปนั้น นอกจากจะสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านให้เห็นพลังของชุมชนแล้ว ที่สำคัญยังนำไปสู่การยอมรับของสังคม และเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชุมชนในสายตาคนภายนอกด้วย นี่ถือว่าเป็นปัจจัยเบื้องต้นๆ ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านที่ถูกกดทับเริ่มเห็นคุณค่าของตนเอง ตัวอย่างเช่นเรื่องของชาวชุมชนริมคลองแม่ข่า นักจัดระบบชุมชนแล้วว่า แต่เดิมชาวบ้านถูกประณามว่าเป็นตัวปัญหาที่ทำให้คลองสกปรก เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันได้ ๑๐ ชุมชนเพื่อช่วยกันทำความสะอาดคลองโดยนัดชาวบ้านทำความสะอาดหนึ่งวัน สามจุด ระยะทาง ๕ กิโลเมตร โดยทางนักจัดระบบชุมชนได้ประสานกับสื่อมวลชนด้วย

ศรินพร พุ่มมณี ซึ่งเป็นหัวหน้าหน่วยนักจัดระบบชุมชนในเชียงใหม่ตอนนั้น กล่าวว่า “จุดนี้ พลิกมุมมองของคนเมือง ได้รับรู้ว่ามีคนใน ชุมชน แออัด และมีความสำคัญในการปกป้องคลองแม่ข่าอย่างไร เมื่อได้มีการสรุปบทเรียน มันทำให้เขารู้ว่าเขามีตัวตน มีคุณค่า และมองเขาในอีกแบบหนึ่ง นำไปสู่การแก้ปัญหาการถูกไล่ที่ได้ในที่สุด”

เธอพาเครือข่ายคนไร้บ้านเชียงใหม่ไปดูงานรถซุกที่อุบลฯ ทำให้เกิดโครงการรพฟวงเก็บขยะของคนไร้บ้าน และขยายเป็นโกดังเก็บขยะรับซื้อขยะของคนไร้บ้าน จนโกดังกลายเป็นศูนย์รับจ้างแรงงาน และเป็นทีหางานของคนไร้บ้านเชียงใหม่ เกิดกลุ่มออมทรัพย์คนไร้บ้าน ผูกคนไร้บ้านให้เก็บขยะแล้ว ทำให้เรียบร้อย ไม่คุ้มให้เลอะเทอะด้วย

งานนี้ทำให้คนไร้บ้านได้รับการยอมรับมากขึ้น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีตารางแน่นอนที่สามารถบริจาคขยะให้แก่โกดัง คนไร้บ้านได้ด้วย การยอมรับเช่นนี้ยอมทำให้คนไร้บ้านมองตัวเองดีขึ้นด้วย

พงษ์ศักดิ์ สายวรรณที่เคยเล่า ถูกพี่ชายตบหน้าและแม่ประนามแต่แรก พอเขาได้ทำงานเคลื่อนไหวมากขึ้น และเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง เลิกเรื่องเกเรต่างๆ และความคิดความอ่านเปลี่ยนไป ทางบ้านก็หันมาให้การยอมรับมากขึ้น “ที่เคยเล่าเรื่องพี่ และ แม่ พอเกิดสถานการณ์ทางการเมือง เขาก็กลับมาถามผมมากขึ้น ความปรารถนาดีของพี่และแม้อยู่ แต่แสดงว่าเขามองเห็นคุณค่า และการเปลี่ยนแปลงของเรามากขึ้น และทำอย่างไรสิ่งดีๆ จะขยายไปสู่ที่อื่น ที่ยังไม่มีโอกาสรู้แบบเรา นี่คือ พลังที่เราอยากจะทำต่อ ”

กรณีนี้มีความคล้ายคลึงกับไมตรี จงไกรจักร์ ทำงานให้ส่วนรวมมากขึ้นชื่อเสียงการยอมรับของชุมชนก็ขยายเข้าไปถึงโรงเรียนที่ลูกเรียนอยู่ ลูกก็ชื่นชมว่าพ่อตัวเองเป็นคนดี ก็มีผลกลับมาให้กำลังใจกับไมตรีด้วย

วรรธิตา เมืองแก้วเล่าว่าเมื่อก่อนชาวบ้านที่เป็นคนไทยพลัดถิ่นไม่กล้าเปิดตัวเอง คอยแต่จะหลบหลีก แก่ออกไปหาหมอกก็ไม่กล้า ตอนนี่เขาก็เปิดพื้นที่ทางสังคม เรื่องราวเป็นแบบสะสมชัยชนะ ไม่มีก้าวถอยหลัง มีแต่ก้าวไปข้างหน้าอย่างเดียว ขยับไปที่ละก้าว ชาวบ้านเริ่มได้บัตรประชาชนเรื่อย ๆ แต่มันไม่ใช่แค่นั้น เขาทำเอง ชาวบ้านพรรครัฐธรรมนูญ มีบัตรเครือข่ายกันก่อน

สนชัย ฤทธิชัย ที่เป็นผู้เดือดร้อนและกลายมาเป็นนักจัดระบบชุมชนกล่าวว่า การเห็นชัยชนะ ของชุมชนปลากะตักพัฒนา มีผลต่อเขามาก “ เมื่อได้ลงพื้นที่ ลงมือทำ และรู้สึกว่าจะสำเร็จ จากสิ่งเล็กๆ เราเห็นว่ามีความหมาย และยิ่งอยากทำต่อ ได้ทั้งประโยชน์ต่อตัวเองและคนอื่น ” ตอนแรกเขาไม่เชื่อว่าแบบนี้จะชนะ เพราะชาวบ้านมาจากคนหลากหลายพื้นที่ หลายจังหวัด อาชีพ คือ ทำปลากะตักตากแห้ง บนที่ดินเอกชน รายปี สองปี อยู่กันสองสามร้อยหลังคาเรือน

“ หลังจาก สีนามิ เอกชนยกเลิกสัญญาเช่า จึงได้มีการเจรจากันหลายรอบ แต่ไม่ยินยอม เนื่องจากโครงการ mega project จะมาลง จึงค้นหาว่าพื้นที่นี้จะเป็น พื้นที่สาธารณะ จึงไปรวมตัวกันยื่นหนังสือประท้วง เมื่อเห็นการรวมตัวกันของพี่น้องปลากะตัก เราก็รู้สึกอีก เข็ม มีพลัง และเห็นว่ามาถูกทาง ” และในที่สุดชาวบ้านก็เป็นฝ่ายชนะ

เห็นทุกข์ร่วมของสังคมและเห็นโครงสร้าง

ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วว่า การไปร่วมงานกับหมู่เพื่อนที่ตกทุกข์ได้ยากด้วยกัน เป็นการให้การศึกษาที่สำคัญสำหรับแกนนำชุมชน ทำให้มองข้ามพันการหมกมุ่นแต่ปัญหาของตนเอง และที่สำคัญทำให้ตนเองรู้สึกมีค่ายิ่งขึ้น ภควินท์ แสงคง เล่าว่า “กรณีคนไทยพลัดถิ่นให้มองคุณค่า อย่ามองแค่มูลค่า ชุมชนที่อยู่กันตั้งแต่เริ่มต้น จะถูกไล่ที่ว่าจะทำที่จอดรถที่ด้านสิงขร แบบนี้มองที่มูลค่ามากกว่า เขาต้องได้รับการคุ้มครองและสิทธิความเป็นคน เราให้ความรู้ตรงนี้ด้วย ต่อมา เรื่องการสร้างเพื่อน เราไปช่วยเพื่อนทั่วประเทศ ช่วยเพื่อนมากเพื่อนก็มาช่วยเรามาก พลัดถิ่นต้องเน้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ ตอนไล่ที่กัษิณ ทำให้ชาวบ้านไม่กลัวใคร ตอนนั้นเปิดโรงเรียนชาวบ้าน ไปธรรมศาสตร์ จุฬาฯ เรียนในที่ชุมนุม คนพลัดถิ่นที่เป็นการดถูกจับ ก็มีคนมาช่วย”

นอกจากนั้นแล้ว การได้ออกไปร่วมและเห็นประเด็นปัญหาต่างๆในสังคม ทำให้ชาวบ้านมองปัญหาสังคมเป็นระบบขึ้น และชัดเจนขึ้น โดยนักจัดระบบชุมชนจะคอยชวนคุย เรื่องการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างอยู่เสมอ เพื่อให้เห็นเรื่องความไม่ยุติธรรมที่ตนเผชิญอยู่เป็นระบบขึ้น การทำงานให้เป็นประโยชน์กับคนอื่นและได้รับการยอมรับ มีคนเห็นคุณค่า พอผสมกับการเห็นปัญหาทางโครงสร้าง ก็ช่วยทำให้แกนนำมีจุดยืนที่มั่นคงอยู่ฝ่ายคนที่เสียเปรียบ พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ์ เล่าว่า

“ แต่เดิมเราอยู่แบบตัวใครตัวมัน คนจนไม่มีปากเสียง (พอ)เราคิดถึงความไม่เป็นธรรม และได้เล่นดนตรีและเห็นว่า การรวมแบบนี้สามารถแก้ปัญหาได้ เมื่อได้รอลเล่นดนตรีบ่อยเข้า เราก็คิดว่าประชุมด้วยก็ได้ไม่ต้องรอลเล่นดนตรีอย่างเดียว นี่คือสิ่งที่ได้ถูกปลุกฝังมา และได้มีโอกาสได้เรียนรู้หลาย ๆ ทาง ได้เรียนรู้ว่าปัญหาเราอยู่ที่โครงสร้างซึ่งชัดเจน” ทำนองเดียวกับไมตรี เล่าเรื่องการทำงานของตนในเขตพื้นที่สีนามิ

“ จุดหนึ่งคือ ตอนทำสีนามิ จากคนเยอะ วุ่นวาย เรามีการทำป้ายแขวนคอ บอกสถานะ เรารู้สึกดี ว่าคุณคนได้หลายร้อยคน ได้รับการยอมรับ ยิ่งรู้สึกดี และผสมกับพี่น้อง (จำรงค์ จิตรนิรัตน์) พี่ต๋อง (ปรีดา คงแป้น) ชวนคิด วิเคราะห์ด้านสังคมให้เห็นตลอดเวลา ยิ่งทำให้เราเห็นมากขึ้น”

ผลพลอยได้สำคัญอีกอย่างของการได้ออกไปสัมผัสกับคนที่ปัญหาทั่วไปประเทศ ทำให้เกิด ความรู้สึกว่ามีเพื่อนมีหมู่คณะร่วมคิดร่วมทำด้วยกันอย่างหลากหลาย ไมตรี จงไกรจักร์ กล่าวว่ “สุดท้ายเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่ตลอด คือ ไปไหนก็มีเพื่อน รู้สึกอบอุ่น มีเพื่อน ยิ่งได้ทำกิจกรรมและเกิดประโยชน์ ยิ่งทำให้รู้สึกภูมิใจ ”

งานวิจัยและการเปลี่ยนวาทะกรรม

ศรินพร พุ่มมณี ใช้วิธีการที่น่าสนใจอีกแบบหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงคุณค่าของตนเองก็คือ การทำงานวิจัย เธอวิจัยว่าตลอด ๒๔ ชั่วโมงคนจนในเชียงใหม่ทำอะไรกันบ้าง ผลปรากฏว่าสามัญชนเหล่านี้คือคนทำงานเลี้ยงเชียงใหม่ทั้งเมือง (ตั้งแต่)เธอนำเสนองานวิจัยต่อชาวบ้านและต่อคนชั้นกลางในเมืองเชียงใหม่ด้วย ชาวบ้านก็เริ่มตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและนำไปสู่งานอื่นๆที่ตามมามากมาย รวมทั้งการก่อตั้ง ร.ร.ผู้นำ โสภะเยียนคนแปงเมือง ริมคลองแม่ข่า โดยมีอาจารย์อศิน รพีพัฒน์ อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ มาเป็นกำลังช่วย (เป็นการยกระดับจากการที่เขาเริ่มเห็นคุณค่าในตัวเขาเอง)

ศรินพรถือว่าตนเองอ่านเมืองเชียงใหม่ได้ขาด จึงทำให้จังหวะก้าวของงานเหมาะสมและนำไปสู่ความสำเร็จเป็นขั้น ๆ “เราใช้วิธีอ่านเมือง โดยการศึกษา ชุมชน พื้นที่ อารมณคนว่าเขาคิดอะไร อ่านหนังสือคุยกับนักการเมือง ไปคุยกับนักวิชาการ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กปอพช.) ฯลฯ

“คนในเชียงใหม่ โดยเฉพาะนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไม่ชอบคนในชุมชนแออัด และตีตราว่าเป็นมะเร็งร้ายของเมืองที่ทำให้เมืองที่สวยงามต้องมัวหมอง

“นี่คือจุดที่ทำให้เรารู้สึกว่าจะทำอะไรดี จุดแรกที่รวมคนได้ คือ สายน้ำแม่ข่า ที่มากลางเมือง และเต็มไปด้วย ชุมชนแออัดที่อยู่ตามคลอง เกิดจากนโยบาย ในทาร์ซา มีชาวเขาลงมาขายของ เมื่อขายดีขึ้น ก็ต้องหาที่อยู่ และทำเป็นที่เก็บของ จึงเกิดการย้ายฐานการผลิต มาอยู่ริมคลองแม่ข่า

“นี่สรุปว่าหากเราอ่านถูก มันจะไปเร็ว สถานการณ์หนึ่งที่มาพร้อมๆ กัน คือ ชาวบ้านรู้สึกสุขงอมในความรู้สึก แล้วเป็นจังหวะให้เราไปรวมกลุ่มได้ คือการอ่านขาด และจะประสบความสำเร็จ”

คณะทำงานของเธอเล่าว่า “แม่ข้าที่เป็นแม่ค้าที่เป็นหัวใจหนึ่งของเมืองและชาวบ้าน ถูกประณามว่าเป็นปัญหาที่ทำให้คลองสกปรก เรารวมชาวบ้านได้ สิบ ชุมชน ลูกขึ้นมารวมกัน ทำความสะอาด” และ “ลงไปทำวิจัย ชุมชน ทำให้รู้ว่าคนจนคือ แรงงานมีการหล่อเลี้ยงเมือง ตลอด ๒๔ ชั่วโมง เข้มงวด ฆ่าหมู เข็มผัก กลางคืนก็เป็นงานบริการ ลูกจ้าง เด็กเสิร์ฟ เก็บขยะ จนเกิดวาทกรรมที่ว่า เมืองจะขับเคลื่อนไม่ได้หากปราศจากคนจน จากงานวิจัย เราก็เอากลับคืนไปยังชาวบ้าน มีการพูดคุย ให้เขาเห็นภาพ” พอชาวเมืองมากล่าวหาว่าคนจนทำให้ขยะล้นเมือง คือเปลือกทุเรียน ชาวบ้านจึงสามารถตอบกลับได้ว่า ก็คนรายนั้นแหละเป็นคนกินทุเรียน แต่เอาไปแต่เนื้อ ทิ้งเปลือกไว้ที่ตลาด

จำนงค์ จิตรนิรัตน์ ก็ใช้งานวิจัยกับชุมชนคนเก็บขยะ(รถซุก)ของอุบลฯและสร้างความหวังให้กับชาวบ้านเหล่านี้และนำไปสู่การทำงานที่เติบโตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทางภาควิทย์ แสงคง ที่ทำงานกับคนพลัดถิ่น ไม่ได้วิจัยเอง แต่ร่วมมือกับนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา ทำให้มีข้อมูลเป็นระบบ สำหรับเจรจากับฝ่ายต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การแก้ปัญหา

การเปลี่ยนวาทะกรรม หมายถึงการเปลี่ยนนิยามตัวเองของชาวบ้านด้วย เมื่อถูกกล่าวหาว่าทำให้เมืองสกปรก แต่พอชาวบ้านตื่นขึ้นมารักษาความสะอาด อุตตลักษณ์เกี่ยวกับตัวเขาเองก็เปลี่ยนไปด้วย ความกล้าหาญก็เกิดขึ้นตามมา ปรีดา คงแป้นชี้ให้เห็นว่า วาทะกรรมเกี่ยวกับคนจนในเมืองเปลี่ยนแปลงมาตลอดเวลา จาก “แหล่งวิบัติ” “แหล่งเสื่อมโทรม” “สลัม” “ชุมชนแออัด” “ชุมชนคนจน” จนสุดท้าย มาเป็น “ชุมชนเมือง” บางครั้งใช้นักวิชาการช่วย บางกรณีก็ต้องถึงกับใช้เวทีโลก เพื่อเปลี่ยนวาทะกรรมที่กดทับคนที่เสียเปรียบในสังคม

เธอเล่ากรณีตลาดสามชุกว่า “ชาวบ้านก็ถามว่า ตลาดเขาสวยจริงหรือ คนจะมาเที่ยวหรือ เอาสถาปนิกไปถ่ายรูป ไปจัดงานวัด คนไปมุงดูภาพบ้านของตัวเอง เขาถ่ายออกมาสวยมาก ออกมาเป็นนิทรรศการ ถ้าสามชุกฟื้นฟูได้จะเป็นมรดกของประเทศ เอาไว้ให้ศึกษา” (ได้รับรางวัลยูเนสโก)

การเปลี่ยนวาทะกรรมจึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการต่อสู้ของคนชายขอบ

การเปลี่ยนทางจิตวิญญาณ

ไมตรี จงไกรจักร์ เป็นคนที่เด่นชัดที่สุด ที่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณและทำให้เขา เป็นคนทำงานเพื่อสังคมอย่างเข้มแข็ง แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะไม่ได้อันตรธานโดยตั้งใจก็ตาม กล่าวคือเขามีประสบการณ์ตรงกับสึนามิ และเห็นพ่อเขาเสียชีวิตไปต่อหน้าต่อตา และเห็นคนตายอีกจำนวนมากมาย จนเห็นถึงความไร้แก่นสารของการหาเงินหาทอง อำนาจชื่อเสียง อย่างละโมภของคนที่ในสังคมรวมทั้งตนเองด้วยที่เคยเป็นมาด้วย เขาถึงอุทิศตัวทำงาน

เพื่อสังคมอย่างเต็มที่ เขาจะพูดถึงประสบการณ์ทางจิตวิญญาณนี้อยู่เสมอ ส่วนจำรงค์ จิตรนิ
รัตน์ ได้เข้าปฏิบัติธรรมสายวิปัสสนา ๑๐ วัน และปรีดา คงแป้นก็เห็นว่าสมาธิภาวนาสำคัญกับ
งานของตน

ไม่ทำแทนชาวบ้าน: หลักการสู่การปฏิบัติ

หัวใจของงานนักจัดระบบชุมชนคือชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจและลงมือกระทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สถานการณ์ในชุมชนของตนดีขึ้นด้วยตัวเอง นักจัดระบบชุมชนเป็นที่ปรึกษาและยืนอยู่ข้างหลัง โดยไม่ “ทำแทน” ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านตัดสินใจเอง ทำเอง ชาวจึงเติบโตอย่างยั่งยืน แม้เมื่อนักจัดระบบชุมชนออกจากชุมชนไปแล้ว การขับเคลื่อนชุมชนก็ยังดำเนินต่อไปโดยชาวบ้านในชุมชนเองอย่างต่อเนื่องได้ นี่คือหลักของการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

หลักการนี้เองที่ทำให้ชุมชนต่าง ๆ เติบโตอย่างต่อเนื่องเป็นแบบอย่างของชุมชนเข้มแข็ง อย่างแท้จริงในหลายพื้นที่ หลายบริบทของสังคมไทยในทุกวันนี้ ดังเราได้กล่าวถึงมาบ้างแล้ว

พูดอย่างสั้นว่านักจัดระบบชุมชนเป็นฝ่ายยืนอยู่ข้างหลังชาวบ้าน ต้องไม่ออกนอกหน้าและไม่ทำแทนชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเมื่อนำหลักการนี้ไปสู่การปฏิบัติ ความเข้มข้นของการยึดหลักการนี้ต่างกันพอสมควร ในหมู่คณะของนักจัดระบบชุมชนชุดนี้

ข้อหนึ่งยืนอยู่บนหลักอย่างเหนียวแน่น และไม่ยอมออกมานำชาวบ้านเด็ดขาด ถ้าจำเป็น ก็ยอมเสียเวลา ให้งานช้าลง เพื่อชาวบ้านเติบโต อาจจะต้องคิดวิธีการที่แยบยลขึ้น เพื่อให้ประชาชนค่อยๆ ก้าวออกมา เพราะเชื่อว่าถ้านักจัดระบบชุมชนออกนอกหน้าแล้ว ส่วนต่างๆ ของชุมชนจะลดบทบาทลง ส่วนอีกข้อหนึ่งเชื่อว่าในบางสถานการณ์ นักจัดระบบชุมชนจะต้องออกมายืนเคียงข้าง และถ้าจำเป็นจริงๆ ต้องออกหน้าแทนชาวบ้านด้วย

ที่ละเอียดลงไปอีกก็คือ การนิยามตัวเองของนักจัดระบบชุมชน ว่าตนเองเป็นนักจัดระบบชุมชนจากภายนอก หรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย หรือถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ในกรณีที่นักจัดระบบชุมชนโตมาจากชุมชนนั้น หรือเคยเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น การนิยามตนเองที่ต่างกัน นำไปสู่บทบาทที่ต่างกัน และความเข้มข้นในการยึดหลักการที่ต่างกันด้วย

ขั้วยึดหลักการมัน

พิชยา แก้วขาว กล่าวว่า “หลักการใหญ่ คือ เราก็ต้องยืนข้างหลัง ถึงแม้จะอยู่ข้างหน้า ก็ต้องอยู่ข้างหลัง การพูดบนเวทีเดียวกับชาวบ้าน ก็ต้องพูดคนละมิติ เราอาจจะพูดสรุปประเด็นที่ ชาวบ้านนำเสนอ

“บางที่จะกำลังระหว่างกลางในประเด็นสาธารณะ หาก NGO นำส่วนอื่นก็จะลดบทบาทลงไป เพราะเรามีเวลา มีความชัดเจน อย่างไรก็ตามเราก็ต้องเป็นตัวเสริมอยู่ข้างหลัง เพื่อให้ภาคส่วนอื่นได้แสดงบทบาท หรือแสดงตัวตน เพื่อให้มีที่ยืนบน แถวหน้าอย่างเท่าเทียมกัน สิ่งที่เกิดขึ้น คือ ทุกภาคส่วนของสังคมจะเห็นการเคลื่อนไหวของใครคนหนึ่ง”

เธอย้ำว่า “มันเป็นศิลปะ ไม่ใช่ศาสตร์อย่างเดียว พอเราอยู่ข้างหลัง วิธีการทำให้คนอื่นโต แล้วเราออกแบบแล้วทำให้ได้”

โชคดี สมพรหม มีจุดยืนคล้ายกับพิชยา เขากล่าวว่า “เรายืนแถวเดียวกันจริง แต่ชาวบ้านนำ และอย่าทดลอง ทำแล้วต้องทำจริง เพราะชีวิตทั้งชีวิตลงมือทำแล้วก็ทำเลย ผิดก็ผิดด้วยกัน

“การอยู่ข้างหลัง เหมือนพี่ตุ๊ก (พิชยา แก้วขาว) บอก คือ เบื้องหลังของการลงมือทำ คือ พวกเราที่ร่วมคิด ตัวผู้ได้รับผลกระทบเป็นผู้ตัดสินใจ ต้องจินตนาการและประเมินสถานการณ์อยู่เสมอ

“คนทำงานด้านนี้จริง ๆ หากออกมาเองแสดงว่าอาจจะไม่ได้เตรียมชาวบ้าน ต้องยอมรับ หากเราเชื่อมั่นว่าชาวบ้านทำได้ ทำได้แค่ไหนก็ต้องยอมรับ เพราะหากมีคนพูดแทน เขาก็จะไม่พูด วงไหนที่พี่เลี้ยงคุมหมด คนที่ไปด้วยก็จะไม่กล้าพูด”

ในแง่ฝ่ายยึดหลักการมัน พิชยาสรุปว่า “ทฤษฎี CO เมื่อเรานำมาใช้ก็อยู่บนความเป็นจริง จะให้มันลอยอยู่ หรือยืนอยู่บนความจริง หากใครจะยืนหยัดและใช้มันอย่าง เต็มรูปแบบ จะมีหรือไม่ ประเด็นคือ ถอยมันลงมายืนอยู่บนความเป็นจริง หากหนักเกิน ก็ต้องผ่อนแรงเขา เดินช้าลง อย่าให้เกิดการแบกรับเกินไป”

อมรรัตน์ โชติกะมงคล และเป็ล่งศรี ทองอ่อน เล่าประสบการณ์การทำงานกับชาวบ้านทางภาคเหนือว่า “การเจรจามีสามขั้น คือ ชักซ้อมบทบาท เตรียมตัว ดูคู่เจรจา สอง ให้ชาวบ้านนำเจรจา เราไปด้วยเพื่อสร้างกำลังใจ สาม จะสำเร็จหรือไม่ต้องสรุปทเรียน

“ มีกรณีพิเศษ เรื่องคลองแม่ข่า ที่ต้องย้ายชาวบ้านโดยต้องไปคุยกับ กรมศิลปากร มีการเตรียมตามข้างต้น และมีการช่วยกันคุย สิ่งที่เราเตรียมไว้ เขาก็พูดได้ หากตอบไม่ได้ ให้ตอบว่า เราขอไปคุยกับชาวบ้านเพราะเราเป็นแค่ตัวแทน แล้วนัดคุยใหม่ให้ได้ ส่วนเรื่องที่ดิน และการปรับปรุงคลอง เมื่อไปคุยกับเทศบาล ก็ใช้วิธีแบบนี้เช่นกัน”

น้อย ประกอบปราน เป็นคนไทยพลัดถิ่นที่เด็อดร้อน และฝึกตนเองขึ้นมาทำงานเครือข่ายและนักจัดระบบชุมชนด้วย กล่าวเสริมว่า “ประสบด้วยตัวเอง คือ ตอนแรกก็ไม่กล้า เมื่อพี่เลี้ยงถูกถามว่า เป็นใคร มีอะไรที่เป็นปัญหา เราก็ต้องพูดเอง เพราะเราประสบปัญหาเอง การพูดเองถึงแม้จะไม่เต็มร้อย ก็ถอยออกมาแล้วไปใหม่ การพูดเอง เราพูดออกมาจากใจ เพราะเราเป็นเจ้าของปัญหา และรู้ปัญหาทุกอย่าง ฉะนั้น ถ้าเป็นไปได้ อยากให้ชาวบ้านเป็นคนทำเอง”

ขั้วยึดหลักการแบบยึดหยุ่น

กลุ่มนี้เชื่อว่าในบางบริบท นักจัดระบบชุมชนต้องไม่อยู่เบื้องหลังเพียงอย่างเดียว หากต้องขึ้นมายืนเคียงคู่ชาวบ้านโดยเฉพาะในสถานการณ์ร้อน และอาจจะต้องยื่นหน้าชาวบ้านด้วยถ้าจำเป็น “โดยไม่เชื่อว่าเราจะไปทำแทน อาจจะแบ่งบทกันพูด” (นพพรธณ พรหมศรี)

ภควินท์ แสงคง เล่าเรื่องการทำงานกับคนไทยพลัดถิ่นว่า “ผมคิดว่า หากคนทำงานชัดเจนว่าเป็นคนทำงานไม่ใช่ชาวบ้าน แต่การจะอยู่หน้า หลัง หรือคู่ ล้วนเป็นตัวหนุนเสริมในองค์ประกอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของชาวบ้าน ที่จะกำหนดบทบาทพร้อม กรณีคนไทยพลัดถิ่น เราใช้เวลา ๓ ปี ในการตั้งขบวน การแก้ปัญหาคืนสัญชาติ แปลงสัญชาติ คนทำงานเองยังเข้าใจไม่ตรงกัน จึงต้องใช้เวลา

“คนไทยพลัดถิ่นรุ่นก่อน อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ชั้นเยาวชนที่ได้เรียนหนังสือ ขณะนี้ยังอยู่ระดับมัธยม ในมิติของกฎหมาย การเจรจาบางครั้งเป็นเรื่องยากที่จะทำให้เท่าทันร่วมกัน บางทีออกไปนอกห้องประชุมนิดเดียว ถูกเปลี่ยนคำ เช่น คำว่า และ/หรือ ก็ทำให้เปลี่ยนไปแล้ว”

จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ ยืนยันว่า ยืนยันหลักเดียวกัน ยุทธศาสตร์หลักเดียวกัน แต่วิธีการมีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบท ต้องยังยืนอยู่บนสนามเดียวกัน เช่นเรื่องที่เป็นข้อกฎหมายชาวบ้าน อย่างพี่น้องคนไทยพลัดถิ่นต้องทำให้มากขึ้นอีกสิบเท่าในอนาคตเพื่อที่จะพูดเรื่องตัวเองให้ได้ “แต่สุดท้ายเราก็กังยังไม่ถอยออกเพราะนี่คือ กระบวนการทางสังคมที่ต้องการการเปลี่ยนแปลง”

ไมตรี จงไกรจักร์ เสนอให้แยกคนที่เกี่ยวข้องเป็นสามระดับ คือผู้เดือดร้อน เครือข่าย และนักจัดระบบชุมชน เขาเองโตมาจากผู้เดือดร้อน และขึ้นมาทำงานเครือข่ายอย่างเป็นเรื่องเป็นราว ในสภาพที่เป็นจริง เขาจึงมีบทบาทหลายบทบาท ในแง่เป็นตัวแทนเครือข่าย เขาย่อมมีหน้าที่นำหน้าในการเจรจาในระดับเครือข่ายโดยมีนักจัดระบบอาวุโสคอยช่วยสะท้อนให้ในภายหลังว่าที่เจรจาวี้นั้นเป็นอย่างไรบ้าง เป็นไปตามที่เตรียมกันไว้หรือเปล่า ผลเป็นอย่างไร

สนชัย ฤทธิชัยเล่าสถานการณ์จริงเมื่อทำงานกับชาวเลว่า “ต้องดูสถานการณ์ บางประเด็นร้อนต้องรีบ และดูความพร้อมใน พื้นที่ ความเข้มข้นของแต่ละที่จะไม่เท่ากัน ยกตัวอย่าง ชาวเล การพามาศาลากลาง ต้องพามา เพราะพี่น้องไม่กล้าอยู่แล้ว พาไปก็ต้องเจรจา ในรอบต่อไป เราแค่ปรากฏตัว รอบถัดๆ ไป เราอยู่ห่างๆ ได้”

ในทำนองเดียวกัน พงษ์ศักดิ์ สายวรรณกล่าวว่า “บางที่เป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน เราอยู่ในปัญหาเอง การไปเจรจาเราก็เตรียมก่อน หากเอาไม่อยู่ก็ต้องออกหน้า และประเด็นเราเอง

ต้องทำให้ดูก่อน จึงค่อยๆ ถอยหลังออกมา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ” พงษ์ศักดิ์เป็นทั้งคน เดือดร้อน เป็นทั้งคนทำงานเครือข่าย และฝึกตนเองขึ้นมาเป็นนักจัดระบบชุมชนด้วย เช่นเดียวกับไมตรี จงไกรจักร์

เรื่องนี้นักจัดระบบชุมชนจะเป็นฝ่ายนำชาวบ้านมาอย่างน้อยแค่ไหนนั้น ต้องดูปัจจัย ประกอบหลายอย่าง (หนึ่ง) คือความสามารถของชาวบ้าน (สอง) กรณีนั้นถ้าแพ้แล้วทำความเข้าใจเสียหายใหญ่หลวงสู่ชาวบ้านอย่างน้อยเพียงใด และ(สาม) คู่เจรจามีเหลี่ยมแพรวพราวแค่ไหน

ถ้าชาวบ้านแกร่งและเอาอยู่ นักจัดระบบชุมชนก็ไม่ต้องออกนอกหน้า ถ้าชาวบ้านยังไม่พัฒนาทัดเทียมคู่ต่อสู้ และถ้าแพ้จะนำความเสียหายใหญ่หลวง นักจัดระบบชุมชนก็ต้องโดดเข้าไปประกบหรือเป็นทัพหน้า ทั้งหมดนี้อยู่ที่การประเมินของนักจัดระบบชุมชนในสถานการณ์ นั้นด้วย แม้ชาวบ้านจะไม่มั่นใจเท่าไร แต่นักจัดระบบชุมชนเชื่อว่าเขาสามารถรับมือได้ ก็ต้องปล่อยให้เขารับมือไป เพื่อเขาจะได้แข็งแกร่งขึ้นดังกรณีไมตรีแล้วว่า ครั้งหนึ่งเขาต้องพาชาวบ้าน เผชิญหน้ากับนายกรัฐมนตรีนายทักษิณ ชินวัตร เขาไม่ค่อยมั่นใจว่าจะรับมือได้ เขาโทรศัพท์หานักจัดระบบชุมชนที่ปรึกษา ที่ปรึกษาเสนออย่างเดียวกันว่าให้โทรศัพท์หานักข่าว แล้วเดินหน้าไปเลย เมื่อเขาสามารถผ่านด่านนี้ไปได้ ความเข้มแข็งของเขาก็เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก

จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ เล่าอีกตัวอย่างหนึ่งที่เขาเกี่ยวข้องโดยตรง “ตัวอย่างที่เราไปเจรจา เราวางกันไว้ว่ามีที่ปรึกษา มีพงษ์ (พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ) ในนามเครือข่าย และชาวบ้าน เจ้าของกรณี ในการเจรจา ผมหนึ่งหนึ่ง ฟังสบาย เพราะพงษ์เป็นคนคุมการเจรจา โดยให้ชาวบ้านพูด หากยังไม่ครบ พงษ์จะเติม แล้วผมจะเติมต่อ แต่ในที่นี้คนที่เราเผชิญหน้าไม่เขี้ยว ถ้าเขี้ยว ก็คอยดูว่าประเด็นครบไหม แบบนี้เราก็จะเติบโตไปด้วยกัน”

ปรีดา คงแป้นสรุปว่า “หากชาวบ้านแกร่ง ก็ต้องให้ชาวบ้าน ไม่ว่าจะทเรียนจะบวกรหรือลบ เราจะข้ามผ่านด้วยความกล้า ตัวอย่างชาวเลที่เริ่มต้นด้วยความกลัว แต่เมื่อเขาถูกให้ ย้าย เขาก็ขึ้นไปตบโต๊ะนายอำเภอได้ กรณีสามชุกเราดูแล้วนายกเทศมนตรีลงเลือกตั้ง เรา ประเมินว่าแพ้แน่ เพราะบรรหารซื่อเสียงไว้หมด เกิดการเสียใจร้องไห้กันทั้งตลาด เรารู้แน่แล้ว ว่าคนที่ร้องไห้เพราะเรื่องบ้านเมืองไม่เลิกทำงานนี้แน่นอน

“กรณี SIF เมฆู 5 (กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม Social Investment Fund : SIF) มีการโกงเงินกันสี่ล้าน ถ้าพี่จ่านงค์ (จ่านงค์ จิตรนิรัตน์) ไม่ไปช่วย เครือข่ายอาจจะถอดใจ ส่วนไมตรี (ไมตรี จงไกรจักร์) ก็ได้กำลังใจจากพี่จ่านงค์ สิ่งที่แดง (โชคดี สมพรหม) ให้ เครือข่ายเล่นเองทุกครั้ง จนเครือข่ายหงุดหงิด เราต้องมองดี ๆ และก็เติบโตกันไปได้ ท่ามกลางความมั่นใจ จากประสบการณ์เหล่านี้”

จำนงค์ จิตรนิรัตน์เล่าว่า “ศูนย์รวมพัฒนาองค์กรชุมชนที่เป็นที่พึ่งของสลัมทั่วประเทศ เขาเคยเจรจาให้ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย หยุดเป็นที่ปรึกษาขององค์กรชาวบ้าน ก็ตกลงว่าหยุด หากต้องการเมื่อไหร่ให้บอก ก็หยุดไปประมาณ ๑ ปี แล้วกลับมาให้เป็นที่ปรึกษาต่อ ก็ดูประเด็นว่าสิ่งไหนเขาทำได้แล้ว หรือสิ่งไหนที่ยังต้องการการปรึกษา สิ่งนี้ก็ต้องดูเป็นเรื่อง ๆ ไป ว่าเราควรจะช่วยในเรื่องใด

“สิ่งที่เขาอยากให้หยุด คือ เมื่อทำไปชาวบ้านมีความเชื่อมั่นในตัวเองว่าทำได้ หรือเราอาจจะล้ำเส้นไปในบางเรื่อง จนกระทั่งเกิดการชุลมุน หรืออาจจะรู้สึกบีบคั้น งานเยอะ ทำด้วยกันจนอาจเผลอไปว่า เราไปอยู่ตรงไหน มองไปไวเกินไป ลากเขามากเกินไป

“เหล่านี้คือความรู้สึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่อาจจะมากเกินไป เมื่อมีระยะห่างหนึ่งปี เขาก็ขอให้กลับมา จนปัจจุบันเขาก็เติบโตได้ด้วยตัวเอง สามารถลง พื้นที่ จัดตั้ง ต่อสู้เรื่องการไล่รื้อ เป็นกระบวนการชาวบ้านที่ยืนได้ด้วยตัวเอง บทของเราคือก็ยังคงระวัง ยกเว้นเรื่องที่มีปัญหาจริงๆ หรือเรื่องที่มีมองว่าต้องระวัง ก็จะเข้าไป”

ในแง่ผู้จัดการระบบชุมชนอาวุโส ปรีดา คงแป้น กล่าวว่า “ในฐานะผู้บริหาร เราก็จะมองทีมเราว่า ทีมเราเล่นบทแทนชาวบ้านหรือไม่ เราเผลอได้ แต่เราต้องมองตัวเองตลอด” การเตือนกันและกันให้รู้เท่าทันตนเอง จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะผู้จัดการระบบชุมชนจริงๆ จะต้องจัดการกับอดีตของตัวเอง หลายครั้ง ผู้จัดการระบบชุมชนอาจจะต้องการหาความหมายให้กับชีวิตโดยขึ้นมามีบทบาทและทำแทนชาวบ้าน การพัฒนาจิตเพื่อรู้เท่าทันตนเองจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งด้วย

จากองค์กรชุมชน สู่ เครือข่าย และขบวนขับเคลื่อนสังคม

นักจัดระบบชุมชนขณะนี้ เริ่มทำงานจากงานเล็กในชุมชนคนยากจนในกรุงเทพฯ ที่เรียกกันว่าสลัม เริ่มจากสิ่งที่ชาวบ้านร่วมกันทำได้ “สิ่งที่ทำให้เรายังยืน คือ เมื่อรวมกันทำแล้วมันเกิดผลให้เห็น อาจจะมีเรียกชัชชนะสะสมแต่มี แล้วรู้สึกว่าจะรวมกัน ต่อมาคือ เกิดสิ่งที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อพิสูจน์การขับเคลื่อน” (ไมตรี จงไกรจักร์)

แต่การทำงานในชุมชนไม่พอที่จะแก้ปัญหาหนักที่ชาวบ้านเผชิญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลใช้กฎหมายและกำลังใส่เรือชุมชนต่างๆอย่างรุนแรง ในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๑ นักจัดระบบชุมชนสังเกตเห็นว่า ชุมชนไหนสู้อย่างโดดเดี่ยวมักจะพ่ายแพ้ แต่ชุมชนไหนมีชุมชนอื่นมาช่วย มักจะได้รับชัยชนะ ดังจำนงค์แล้วว่า

“มันชัดเจนมาก หากชุมชนไหนถูกไล่ แรกแน่นอน (เช่น ชุมชนย่านอินทามระ และ ยมราช) แต่เราเห็นชัยชนะ ที่ ลาดบัวขาว แซงก็ บ้านมนังคศิลา เกิดจากการมีชุมชนอื่นมาช่วย ...เราจึงจับจุดได้ว่าการมีชุมชนมาช่วยกันมันได้ผล นำประสบการณ์บ้านมนังฯ มาเล่าให้ ชุมชนอื่น มีการคิดคำว่า “ชุมชนสัมพันธ์” ซึ่งแปลว่ามาช่วยกัน

“กรณีบ้านมนังคศิลามีแกนนำที่เก่ง (สามคน) มีแผนอันแยบยล เก่ง เราจึงนำเขาไปช่วยกระตุ้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มนี้กล้าขึ้น ส่วนกรณีลาดบัวขาว ได้รับการแนะนำจากบ้านมนังที่กระตุ้นให้กล้า และไปสู่การแก้ปัญหาได้ คือเดินไปหาพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก และเจรจาต่อรองจนสำเร็จ

“จากชุมชนทำไมเป็นเครือข่าย ก็เพราะมีภัยร่วมกัน เราต้องช่วยให้คนจนมองเห็นเพื่อน ที่เป็นคนจน งานพื้นที่เราเคยทำมาเป็นสิบปี หนอที่ออกมาจากเมล็ดเดิม เช่น คลองเตย ไม่เคยแบ่งปันขยายไปที่อื่น ทรัพยากรต่างๆ มาลงที่คลองเตยที่เดียว เพื่อนไม่มี พอเราปลุกฝังว่าต้องมีเพื่อน มันก็เป็นเครือข่าย

“ต่อมาก็ขยายไปยังการทำเครือข่ายกิจกรรม เช่น เครือข่ายศูนย์เด็ก เครือข่ายเยาวชน แต่เครือข่ายที่มีบทบาทส่งผลสะท้อนได้ คือ ตอนทำเรื่องเครือข่ายที่ดิน เช่น กลุ่ม ๑๖ ชุมชนที่ถูกไล่เรือ ที่พัฒนามาเป็นศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ถูกว่านี่คือเครือข่ายที่เป็นเรื่องเป็นราวของชุมชนที่ถูกไล่เรือ มีการประสานให้มารวมกัน และครั้งแรกสุดเพื่อปกป้องชุมชน เพราะบางที่มีหมายศาลบังคับคดี เรามีการส่งคนไปที่บังคับคดี มีการนัดคนล้อมชุมชน เราทำกันอยู่สองปี

“การเคลื่อนไหวก็ได้ผลบ้างบางแห่ง เราสู้ทุกวิถี ขุดหลุม เอาสะพานออก เอาโคลนขว้าง มีชุมชนอื่นมาร่วม จนสองปีเริ่มไม่ไหว บังคับคดีก็ทำไปวันละสองแห่งสามแห่ง จนไม่ไหว จึงต้องขยายไปประท้วงที่ทำเนียบรัฐบาล”

เมื่อเกิดปัญหาร่วมหรือคล้ายๆ กัน และมีการปรึกษาหารือกันก็เริ่มเห็นพลังการทำงานร่วมกัน การพบปะกันก็ค่อย ๆ มีระบบขึ้น มีการคิดค้นระบบที่จะทำงานร่วมกันเพื่อ

แก้ปัญหาที่ร่วมเผชิญอยู่เป็นขั้นๆ เช่น การไปทำเนียบรัฐบาล การไปยังศาลเป็นกลุ่มก้อนใหญ่ เริ่มส่งผลสะท้อนบ้าง ทำให้กลุ่ม ๑๖ ชุมชน ซึ่งมีบทบาทมากขึ้น และมี จำนวนชุมชนเพิ่มขึ้น จนขยายกลุ่มเป็นศูนย์รวมพัฒนาชุมชนดังกล่าว

“จากงานในชุมชนเล็ก เป้าหมายเล็ก พอรวมกันเป็นเครือข่าย เป็นขบวน เป้าหมายก็เริ่มใหญ่ขึ้นและกว้างขวางขึ้น เช่นเมื่อจะไปทำเนียบรัฐบาล ก็มีการวิเคราะห์ว่า เราจะเสนออะไร นอกจากจะยับยั้งการไล่รื้อ มีการเสนอของบประมาณสามร้อยหกสิบล้าน เสนองบ (สมัยนายกชวน หลีกภัย) เพื่อแก้ปัญหาไฟไหม้ ต้องแก้ทันที และงบปรับปรุงที่อยู่อาศัย ในที่สุดรัฐบาลก็ให้งบมา แต่ไปลงที่การเคหะฯ เงินก็หายไปไหนไม่รู้ ไม่มาถึงชุมชนเลย และคนก็ยังถูกไล่รื้อเหมือนเดิม” (จำนงค์ จิตรนิรัตน์)

ต่อมาก็นำไปสู่การเสนอแก้กฎหมาย ไม่ใช่เพื่อคนในชุมชนหนึ่งใดโดยเฉพาะ แต่เพื่อคนจนเมืองทั้งประเทศ จนนำไปสู่การขยายงานไปตามหัวเมืองต่างๆ ด้วย คือสงขลา เชียงใหม่ โคราช ขอนแก่น คณะทำงานได้สำรวจชุมชนเมืองทั่วประเทศ ลงแรงจัดระบบชุมชน ก่อนจะปักหลักทำงานตามจังหวัดต่างๆ ดังกล่าว ต่อมาก็เกิดเป็นเครือข่ายสลัม ๔ ภาค และร่วมกันผลักดันพระราชบัญญัติชุมชนแออัดในเวลาต่อมา

คณะทำงานได้เรียนรู้ว่า การจัดระบบชุมชนกับชาวบ้านที่เดือดร้อนด้วยกันเท่านั้นไม่พอ ต้องจัดระบบคนทำงานกับคนจนด้วยกันเองด้วย จำนงค์จึงประสานจนเกิดกลุ่มชุมชนสัมพันธ์ขึ้น และได้พัฒนามาเป็นมูลนิธิที่อยู่อาศัยในเวลาต่อมา โดยได้ประสานกับคนทำงานชนบทมาเป็นระยะๆ ตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๓ เป็นต้นมา

เมื่อคนทำงานชนบทมาประท้วงที่กรุงเทพฯ ก็จะติดต่อขอความช่วยเหลือจากชุมชนคนจนในเมือง เช่นขออาหารเป็นบางมื้อเป็นต้น บางครั้งก็ขอคนไปร่วมประท้วงเช่นเมื่อคราวโครงการจัดสรรที่ดินทำกิน (คจก.) ประท้วงปิดถนนที่อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา คนจากชุมชนคนจนในกรุงเทพฯ ก็ยกกำลังไปร่วมด้วยเป็นต้น

ต่อมาขบวนคนทำงานเมืองกับคนทำงานกับคนจนชนบทก็ได้ประสานกันแนบแน่นขึ้นเรื่อย ๆ มีการปรึกษาหารือร่วมกัน ต่อต้านการใช้อำนาจอันไม่ชอบธรรมมากมายหลายอย่าง หลายรัฐบาล รวมทั้งการรัฐประหารของพลเอกสุจินดา คราประยูร และการผลักดันในสร้างเขื่อนปากมูลด้วย จนในที่สุดได้ร่วมกันตั้งสมัชชาคนจนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยการร่วมมือของขบวนการภาคประชาชนหลากหลาย และในที่สุดจึงมีการวางแผนร่วมกัน และนำไปสู่การชุมนุม ๙๙ วันหน้าทำเนียบรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ มีการเจรจากับรัฐบาลหลายประเด็น

ศรินพร พุ่มมณี สรุปร่างงานจัดระบบชุมชน(CO) มันถูกพัฒนาในเมืองไทย โดยไม่ได้ใช้ทฤษฎีเดียว แต่ละวิธีที่นำมาใช้ ถูกพัฒนาสำหรับใช้ภายใต้สถานการณ์ที่ต่างกันออกไป “จะเรียกว่าก้าวข้ามได้ แต่ไม่ได้ทิ้งหลักการเดิมเพราะถูกผนวกเข้าด้วยกัน”

หมายความว่าทฤษฎีที่ชาวคณะได้เรียนมาแต่แรก ยังคงเป็นฐานอยู่ แต่เมื่อเจอกับเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และบริบทที่ต่าง ๆ กันออกไป ก็มีการใช้ทฤษฎีอื่นๆ เข้ามาช่วยให้เหมาะสมกับแต่ละบริบท เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ

ความแตกต่างสำคัญในวิธีจัดระบบชุมชนของคณะนี้ก็คือ นอกจากจะมุ่งช่วยให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของตนเองแล้ว ตั้งแต่เริ่มแรก คณะทำงานยังทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าต้องช่วยคนที่เดือดร้อนในประเด็นอื่นๆ ในที่อื่นๆ ด้วย ไม่คิดแต่แก้ปัญหาของตนเองอย่างเดียว และโยนให้เห็นประเด็นร่วมทางโครงสร้างด้วย ว่าปัญหาที่แต่ละชุมชนเผชิญอยู่เกี่ยวโยงอย่างไรกับโครงสร้างที่เป็นอยู่ และว่าในที่สุดแล้วต้องร่วมกันแก้ปัญหาทางโครงสร้างด้วยสังคมโดยรวมจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์

มีบางชุมชนที่ทำงานกับคณะทำงานอื่นที่คิดแก้แต่ปัญหาเฉพาะหน้าของชาวบ้าน พอแก้ปัญหาจบก็หยุด ไม่ได้ร่วมเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับที่กว้างขวางออกไป เช่นบางแห่งใช้หลัก land sharing แก้ปัญหาที่อยู่อาศัยได้ที่ลาดบัวขาว เชียง และบ้านมนังคศิลาเป็นต้น พอแก้จบงานอื่นก็จบและไม่ได้มีการเคลื่อนไหวต่อ

เมื่อเกิดสึนามิขึ้น คณะทำงานนี้ก็ได้อพยพมายังชุมชนที่เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยใช้กระบวนการแบบจัดระบบชุมชน งานสำคัญที่สำเร็จอย่างน่าภาคภูมิใจก็คือ การช่วยให้ชาวเล (มอแกน มอแกลน และอรักละโว้) ซึ่งเป็นกลุ่มชนชายขอบที่สุดของสังคมไทย ได้หยัดยืนขึ้นมาช่วยตนเองในเรื่องที่อยู่อาศัยหลังจากโดนภัยพิบัติทsunami หลังภัยพิบัติธรรมชาติ (ดูกรณีศึกษา “งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สึนามิ” ของจำนงค์ จิตรนิรัตน์)

นอกจากนั้น การทำงานที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างในระดับจังหวัดที่ น่าสนใจก็คือ กรณีที่เริ่มจากการแก้ปัญหาภัยพิบัติโดยชุมชนที่บ้านน้ำเค็ม ต่อมากลายเป็นต้นแบบ (model) ที่อธิบดีกรมป้องกันภัยอมรวัช และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระดับจังหวัด ไผ่ตง จงไกรจักร์ เล่าว่า “ชาวบ้านมีกำลังใจขึ้นเมื่อเราได้รับรางวัล ชาวบ้านก็ภูมิใจ (และทำให้) เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งจังหวัด ที่สามารถผลักดันในระดับจังหวัดได้ เมื่อการป้องกันภัยพิบัติโดยชุมชนสามารถขยับได้ทั้งจังหวัด ก็กลายเป็นสามารถทำได้ทุกเรื่อง และเมื่อทำได้แล้วภาครัฐระดับจังหวัดก็ต้องปรับตัวเพื่อสนับสนุนงานชุมชนด้วย แต่งานกดดันก็ต้องทำอยู่บ้าง เรียกว่าท่าทีการยุทธ์ ลีลาการรบเปลี่ยนแปลงเมื่อโจทย์เปลี่ยน ลีลาการต่อสู้ ก็ต้องปรับกลยุทธ์” (ดูกรณีศึกษา “งานจัดระบบชุมชนในพื้นที่สึนามิ” ของจำนงค์ จิตรนิรัตน์)

จำนงค์กล่าวว่า “ใช้หลักแบบทั้งบู๊ทั้งบู้ สิทธิของเราคือ สิทธิชุมชน ความเป็นคนไทย พื้นฐาน ความเท่าเทียม เข้มขัน ไม่รอให้รัฐแก้ เราก็กู้ตัวเอง ทำออมทรัพย์ ถ้าเจอจากรัฐก็ต้องเจอจาแบบเท่าเทียม บู้บ้างถ้าจำเป็น ทำเรื่องเงินเรื่องเดียว ถ้าเงินหาย เราก็อธิบายเป็นบวกว่า เหมือนมีหานี้ หายไปแค่นี้เดียว ยังมีอีก สีนี่

“ก็รวมกันออกมาเป็น P-Move มันถูกฝึกเอาไว้ การเปลี่ยนแปลงสังคม ไม่ใช่เรื่องแรกที่ปลูกฝัง แต่เป็นเรื่องที่ค่อยๆ ทำไป ทำให้ไม่สิ้นนามิไปช่วยที่อื่นได้ง่ายๆ แต่จริงๆ เราปลูกฝังไว้แล้วว่าเรามีเพื่อนทั่วประเทศ หรือ เรื่องพลังงาน ทำไมเราเอาด้วย เพราะเราเพาะเมล็ดมาแล้ว บางองค์กร ทำไมทำงานทั่วประเทศ แต่ไม่สามารถเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้ เหมือนปลูกเมล็ดพันธ์แบบไหน ก็ได้แบบนั้น”

ความคิดที่ว่านี้เกิดจากการทำงานคลุกคลีกับคนยากจนหลายกลุ่มเป็นเวลายาวนานกว่า ๓๐ ปี จนตกผลึกเป็นหลักการชัดเจนว่า

“เวลาทำงานชาวบ้าน มีความคิดเบื้องหลังว่า การเปลี่ยนแปลงอยู่ที่คนจน เมื่อคิดแบบนี้ การทำงานจะต้องสร้างพลังให้กับคนจน การทำงานแรกๆ จะเริ่มจากงานเล็ก และเห็นพลังชาวบ้านที่รวมกลุ่มกัน แล้วนักจัดระบบชุมชนก็ลึนให้เชื่อมกันเพื่อยกระดับ การรวมกลุ่มไปสู่ปัญหาของชาวบ้านที่ใหญ่ขึ้น เมื่อการรวมเป็นกลุ่มแก้ปัญหาไม่พอ จึงต้องขยายออกไปเป็นเครือข่าย และจัดตั้งไปยังภาคอื่นๆ จนมารวมกันตอนหลัง และปัญหาก็ใหญ่ขึ้น เครือข่ายก็ต้องเข้มแข็งเพื่อยันกับปัญหา นี่คือพัฒนาการ ที่ดูความพร้อมไปด้วย” (นพพรธน พรหมศรี)

ประสบการณ์ทำให้คณะทำงานนี้ตระหนักว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ไม่ได้ยั่งยืนและเข้มแข็งตลอดเวลา ขบวนการมีขึ้น มีลงอยู่เสมอ เวลาขับเคลื่อนจึงต้องดูเหตุปัจจัยต่างๆ ถ้าไม่พร้อมก็ต้องชะลอลง เช่นเมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างเสื้อเหลืองเสื้อแดง คนในขบวนการทำงานกับคนจนเห็นไม่ตรงกัน ต่างคนต่างก็ถอยออกมา เพื่อไม่ให้เกิดการปะทะกันเอง เพราะต่างก็ “ไม่อยากให้ขบวนแตก” แม้จะมีการจัดตั้งเป็น “ขบวนการประชาชนเพื่อความเป็นธรรมในสังคม” ในสมัยรัฐบาลอภิสิทธิ์ฯ แล้วก็ตาม

มีเป้าหมายระยะยาว

วาทกรรมของคณะจัดระบบชุมชนคณะนี้ เห็นพ้องต้องกันว่า เป้าหมายสำคัญที่สุดคือ การทำให้คนทุกคนในสังคมไทย โดยเฉพาะคนชายขอบทั้งหลายที่พวกเขาทำงานอยู่ด้วย มีที่ยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในสังคมไทยอย่างเสมอภาคกัน

ส่วนการยืนอย่างมีศักดิ์ศรีนั้นหมายความว่าอย่างไร ผู้นำในคณะอ้างถึงข้อเขียนของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เรื่อง “จากกรรมมารดา ถึงเชิงตะกอน” (ดูในภาคผนวก)

โชคดี สมพร ที่ทำงานจัดระบบชุมชนในจังหวัดภูเก็ตกล่าวว่า สิ่งที่เขาเชื่อว่าเป็นเป้าหมายระยะยาวของงานเขาคือการเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในสังคม “หลักคิดในการทำงานพื้นที่ การจัดระบบองค์กรชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจ ถ้าเราทำงานปกติ เรามีตัวแทนทางอำนาจ ที่เป็นโครงสร้าง (เช่น) สมาชิกสภาเทศบาล(สท.) ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เราต้องทำให้ชาวบ้านโตพอที่จะมีอำนาจการต่อรอง เราต้องทำให้ชาวบ้านมีคณะทำงาน เพื่อให้

เกิดการเปลี่ยนแปลงได้คล่องตัวกว่า มีกำลังสำรองในระดับจังหวัดได้ ทุกคนเป็นตัวแทนเจรจาได้ ทั้งเทศบาล อำเภอ จังหวัด ทุกระดับ”

ศรินพร พุ่มมณี เชื่อว่าการเข้าใจเป้าหมายชัดเจนมีความสำคัญ เพราะถ้า “คนปลูกชัดเจน เข้าใจสิ่งที่ทำ เลือกลงดิน น้ำ สภาพแวดล้อม ถ้าคนปลูกไม่มีเมล็ดพันธ์ที่ดีในตัว มันก็ทำให้เห็นความต่าง เราปลูกอะไรก็ออกอันนั้น เรื่องนี้พิสูจน์ให้เห็นหลายครั้งและบอกได้ว่า จะนำไปสู่อะไร เราถูกปลูกฝังแบบนี้ก็ชัดเจนในการถ่ายออก เป้าหมายชัดเจน organizer ต้องกุมเป้าหมายให้ได้”

จ่านงค์ จิตรนิรัตน์ เสริมว่า: หากเรามองเป้าหมายไปที่การเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนั้นต้องดูเป้าหมาย ส่วนเรื่องอื่น คือวิธีการซึ่งต้องเกือหนุนกัน

“การทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นการทำให้โมเดลเพื่อนำไปสู่การบอกว่า สังคมใหม่ต้องมีแบบนี้ตามแนวคิดจากกรรมมารดาถึงเชิงตะกอน แต่เราทำงานในระดับพื้นที่ไปด้วย เป็นการค่อยๆ ก่อโมเดลขึ้นมาเสนอสู่สังคม

“แต่สังคมไทยเราไม่สามารถกอบไปบอกได้เลยว่าต้องการแบบนี้ แต่ต้องหาหลายๆ โมเดล เพื่อไปบอก ไปกดดัน (โดยมีทั้งโมเดล หุ่น คน) เราจึงต้องมีสิ่งใหม่อยู่เสมอเพื่อตอบคำถามได้ทุกมิติ เช่น แพทย์แผนไทย เงินออม ฯลฯ นี่คือนี่คือ P-Move ที่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสังคม

“การทำงานกับคนไทยพลัดถิ่น เป็นการทำงานที่ยกระดับไปสู่การสร้างสังคมใหม่ การได้บัตรประชาชน ไม่ใช่คำตอบเดียว แต่อย่างไรก็ตามการนำไปสู่สังคมใหม่ ก็ตอบโจทย์พื้นที่เช่นกัน เมื่อเราทำงานวงกว้างไปเรื่อยๆ ต้องตอบโจทย์การทำงานพื้นที่ให้ได้ และไปด้วยกัน”

เมื่อฟังจ่านงค์ จิตรนิรัตน์ พูดถึงการสร้างรูปแบบสังคมที่ดิงามขึ้นเป็นตัวอย่าง รศ.ดร. นันทิยา หุตานุวัตร เสนอว่า มีทฤษฎีคานงัด กล่าวคือ ถ้ารูปแบบที่ดิงามต่างๆ เหล่านั้นสามารถขยายออกเป็น ร้อยละ ๔๐ ของคนทั้งประเทศได้ การเปลี่ยนแปลงทั้งระบบจะเกิดขึ้น ปรีดา คงแป้น กล่าวต่อไปว่า งานที่ขณะนี้ได้ทำมาทั้งหมด น่าจะเป็นส่วนสำคัญของการสร้างภาพอนาคตสำหรับคนที่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ และควรสำรวจว่างานใดควรได้รับการขยายให้กว้างขวางออกไป

ก้าวสู่ขบวนเคลื่อนไหวทางสังคม

จากบทก่อน ๆ ของหนังสือเล่มนี้ เราได้เห็นความสำเร็จของกรณีต่าง ๆ ๑๕ เรื่อง และได้เห็นขั้นตอนการก้าวเข้าสู่ชุมชน การค้นหาแกนนำ การฝึกฝนแกนนำ การ

พาแกนนำและชาวบ้านวิเคราะห์ชุมชนและโครงสร้างสังคม การสร้างความเข้มแข็งให้แกชุมชนและกระบวนการทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของตนเอง

ในการถอดบทเรียนนั้น ทุกคนเห็นพ้องต้องกันว่า หัวใจของกระบวนการนี้ คือ การทำให้ชุมชนรากฐานเข้มแข็ง และแก้ปัญหาของตนเองได้ระดับใดระดับหนึ่ง และทุกคนก็เห็นพ้องต้องกันอีกว่า เท่านี้ยังไม่พอ เพราะการแก้ปัญหาชุมชนรากฐาน ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น อาจจะเป็นส่วนปลายๆ ของปัญหาด้วย ปัญหาหลายเรื่องของชุมชนรากฐานไม่สามารถแก้ได้ในระดับชุมชนรากฐาน ต้องไปแก้ในระดับเครือข่าย บางอย่างต้องระดับนโยบายของรัฐก่อน หรือที่ยิ่งกว่านั้นคือแก้โครงสร้างทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมก่อน การแก้ปัญหาระดับชุมชนรากฐานจึงจะแก้ได้จริง

นักจัดระบบชุมชนขณะนี้จึงเห็นพ้องต้องกันว่า งานของตนไม่ได้จำกัดอยู่แค่การแก้ปัญหาระดับชุมชน แม้การแก้ปัญหาระดับชุมชนจะสำคัญและต้องทำให้ได้มากที่สุด เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้าน แต่เป้าหมายระยะยาวงานของคณะนี้คือการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งระบบให้บริสุทธิยุติธรรมขึ้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังไม่ได้เห็นพ้องต้องกันคือ กระบวนการตลอดสายเพื่อเป้าหมายระยะยาวจะเป็นอย่างไร ประเด็นสำคัญที่ผู้นำในกลุ่มถกเถียงกันเพื่อให้เกิดเรื่องให้กันให้ชัดก็คือ นักจัดระบบชุมชนควรให้ความสำคัญกับอะไรมากกว่ากัน ระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขนาดใหญ่ (social movement) กับองค์กรชุมชน (community organisation)

ศรินทร์ พุ่มมณี ตั้งข้อสังเกตว่า “เมื่อการขับเคลื่อนขบวนการนำไปสู่การเผชิญหน้า ต่อรอง และก็ต้องกลับมาอยู่ที่ฐาน เพราะขบวนการทางสังคมคือการรวมตัวเฉพาะกิจ เมื่อเสร็จภารกิจก็กลับมายังฐานเดิม”

องค์กรชุมชนนั้นสำคัญยิ่งยวด เป็นหลักสำคัญ แต่ต้องออกไปร่วมการเคลื่อนไหวภายนอกด้วย โดยจัดระบบองค์กรแตกต่างกัน และที่สำคัญนักจัดระบบชุมชนต้องมีความเข้าใจชัดเจนแต่แรกว่าเป้าหมายระยะยาวคืออะไร และเวลาเข้าไปจัดระบบชุมชนระยะแรกต้องร่วมวิเคราะห์สังคมกับชาวบ้านให้เห็นชัดว่า งานนี้ไม่ใช่การแก้ปัญหาเฉพาะในชุมชนนี้เท่านั้น ต้องนำไปสู่การร่วมกับเพื่อนที่ตกทุกข์ได้ยากทั้งหมดด้วย (ไมตรี จงไกรจักร์)

ศรินทร์ พุ่มมณี เตือนว่า “เราต้องเตือนตัวเองให้เข้าใจความแตกต่าง ระหว่าง movement กับ organisation ที่สัมพันธ์กันให้ชัด ไม่เช่นนั้นเราจะหลงทิศ เมื่อมีโมเดลแล้ว (ในระดับชุมชน) ใครจะกอบขึ้นไป ยกตัวอย่างการถือครองที่ดิน ทุกคนได้รับประโยชน์ เราต้องกลับมาองค์กรชาวบ้านและรักษาพลังนี้ไว้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแล้วจะรักษามันไว้ได้อย่างไร ต้องคิดให้ครบหลายชั้น ทุกระดับ”

จากการศึกษาและร่วมสัมมนา เห็นได้ชัดว่านักจัดระบบชุมชนขณะนี้ มีความเข้าใจ และเชี่ยวชาญชัดเจนในเรื่องงานระดับชุมชน และเริ่มเห็นประเด็นชัดขึ้นเรื่อยๆ ในงานเหนือระดับชุมชนขึ้นมาขั้นหนึ่ง คือระดับเครือข่าย ส่วนงานระดับเหนือขึ้นไปอีก คือการเคลื่อนไหวทางสังคมขนาดใหญ่ บุคคลในขณะนี้กำลังเรียนรู้อย่างขะมักเขม้น โดยพยายามถอดบทเรียนจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ผ่านมาด้วย

ตั้งสะท้อนจากคำพูดของนพพรธน พรหมศรี ดังต่อไปนี้ “เพราะคนทำงานจัดตั้งรู้ดีว่าฐานชุมชนนั้นสำคัญ แต่ต้องจัดองค์ประกอบระหว่างฐาน กับสิ่งที่เราใฝ่ฝัน เหล่านี้อยู่ในระหว่างกันคว่า ปรับเปลี่ยน และกำลังดูว่าขบวนการแบบใดที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่เราต้องการ”

พิชยา แก้วขาว ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “เราเชื่อว่ากระบวนการชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้กับฐานล่าง เครือข่ายมีความจำเป็นในการสร้างพลังที่ใหญ่กว่าเพื่อแก้ปัญหาที่ใหญ่ พอมาวันนี้ เรามาทำอีกขั้นคือ องค์การเคลื่อนไหวหรือ movement ว่า องค์การแบบนี้จะอยู่ถาวรไหม เรียกว่าเป็นพัฒนาการ มันจะเกิด แยก หาย ดับ หรืออะไรก็แล้วแต่ มองว่าเป็นพัฒนาการและธรรมชาติ แล้วขบวนการนี้จะนำไปสู่การก้าวข้ามนำไปสู่การสร้างสังคมใหม่ได้ไหม ทำอย่างไรให้คนทั้งสังคมเห็นแล้วพาให้มันเคลื่อนไป”

จุดอ่อนและอุปสรรค

มองในแง่ดี คณะจัดระบบชุมชนขณะนี้ ได้ประสบความสำเร็จไม่น้อย ในงานที่ทำให้สังคมบริสุทธิยุติธรรมขึ้น ดังกรณีศึกษาทั้ง ๑๖ กรณีที่อยู่ในภาคหนึ่ง ยังไม่นับรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายและนโยบายของรัฐอีกหลายประการที่ขบวนการทางสังคมที่คณะทำงานนี้สังกัดอยู่ มีส่วนอย่างสำคัญด้วย เช่น พระราชบัญญัติสัญญาชาติ ว่าด้วยการคืนสัญชาติไทยให้คนไทยพลัดถิ่น การตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) พระราชบัญญัติชุมชนแออัด ฯลฯ

อย่างไรก็ตามกว่า ๓๐ ปีของการทำงานอย่างต่อเนื่อง เกือบจะเป็นช่วงชีวิตทั้งหมดแห่งการทำงานของคนรุ่นหนึ่งที่อุทิศให้กับความเชื่อและความศรัทธาว่าสังคมดีงามกว่าสิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ได้ ระยะเวลาอันยาวนานและหยาดเหงื่อแรงกายแรงใจที่ทุ่มเทไปของคนกลุ่มนี้ มีคุณค่ามากน้อยแค่ไหน เป็นคำถามที่ชาวคณะถามตนเองอยู่เป็นประจำ สิ่งที่คณะทำงานนี้ทำอย่างสม่ำเสมอก็คือการทบทวน ตรikirตรองสิ่งที่ตนได้กระทำลงไปแล้ว ชาวคณะถือเป็นหลักการพื้นฐานของการทำงานอย่างหนึ่ง ทั้งในหมู่ของตนเอง และในแวดวงชาวบ้านที่ตนทำงานด้วย เราจะเห็นวรรณกรรมของการทบทวนนี้ ออกมาสู่สายตาของคนในแวดวงเป็นระยะ ดังเห็นได้จากรายชื่อหนังสือท้ายเล่มนี้

ในการถอดบทเรียนประสบการณ์กระบวนการจัดตั้งชุมชน เพื่อส่งเสริมประชาธิปไตย รากหญ้า เมื่อวันที่ ๒๑-๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ที่อาคารวงศ์สนิทนั้น มีการมองประเด็น จุดอ่อนและอุปสรรคอย่างจริงจังระดับหนึ่งด้วย

ประเด็นแรกที่พูดถึงมากพอสมควร คือ คนที่ทำงานมาด้วยกัน และชาวบ้านที่เป็น แกนนำหลุดออกไปจากขบวนการอยู่ไม่น้อย ถ้าไม่หลุด ขบวนการอาจจะเข้มแข็งกว่าที่เป็นอยู่

ชาวคณะวิเคราะห์กันว่าสาเหตุของการหลุดมีอยู่หลายอย่าง ที่สำคัญคืองบประมาณ อันจำกัดและขาดความต่อเนื่อง ทำให้ไม่มีทุนรอนที่จะพัฒนาคนทำงานและชาวบ้านต่อ ไมตรี จงไกรจักร์ กล่าวว่า “ที่หลุดไปจะมีประเด็น คือ เราไม่มีเวทีพัฒนาต่อเนื่อง งบประมาณไม่มี นักสู้ออกเงินเอง นี่ก็เป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้คนหลุดไป”

อีกสาเหตุหนึ่งเกิดจากการสร้างจิตสำนึกให้เห็นปัญหาทางโครงสร้างไม่ลึกซึ้งพอ ทำให้พอแก้ปัญหาของตนเองจบ แกนนำก็ถอยออกจากขบวนไป ตัวอย่างเช่น

พอแกนนำเติบโตขึ้นมาทำงานระดับเครือข่ายและขบวนการสังคม เมืองงานสำเร็จ ถ้าขาดการดูแลแกนนำอย่างดี แกนนำก็จะหลุดออกไป ในบางกรณี แกนนำออกไปมีบทบาททางสังคมมากขึ้นแล้ว หรือมากจนไม่ได้ทำงานภายในชุมชน เกิดตัวตนขยาย หรือลืมนั่น สิ่งที่มาคือฐานหลุด หรือหลุดจากฐานชุมชน ทำให้กลุ่มสภาพชุมชนไม่ได้ เมื่อเรื่องแบบนี้เกิดขึ้น ย่อมเป็นการยากมากที่จะกลับไปเชื่อมกับฐานเดิมอีกครั้งหนึ่ง

“เมื่อแกนนำหลุดไปจากฐาน ก็เหมือนลูกโป่งลอยไป เมื่อหมดลมก็ตก องค์กรชาวบ้านก็แกว่ง การที่จะฟื้นคืนมาอีกรอบก็ลำบาก เช่น กว่าจะเติบโตใช้เวลาสิบปี เมื่อตกใช้เวลาสิบปี” ภควินท์ แสงคง เห็นว่า “ขบวนการทางสังคมเหล่านี้เป็นเพียงแนวร่วม หรือหน่วยสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งต่อองค์กรชาวบ้าน

ส่วนจ่านงค์ จิตรนิรัตน์ ถือว่าเรื่องแกนนำหลุดจากขบวนการนี้เกิดจากนักจัดระบบดูแลแกนนำไม่ดีพอ

จุดอ่อนอีกประการหนึ่งเกิดขึ้นในระดับเครือข่าย กล่าวคือเมื่อเครือข่ายใหญ่ขึ้น และมีบทบาทในสังคมวงกว้างมากขึ้น เกิดการแย่งชิงอำนาจภายใน และเกิดความขัดแย้งกันเองในระหว่างคนทำงาน จ่านงค์ เล่าว่า “สกย. (สมัชชาเกษตรกรรรายย่อย) แย่งชิงกันภายในเครือข่ายกันเอง (การเมืองภายใน) เพราะเครือข่ายใหญ่ มีสมาชิกหลายหมื่นคน จุดพลิกที่สำคัญ คือเมื่อมีการเลือกตั้งเลขาธิการ มีการชิงกัน นี่ก็จุดแตกจุดแรก และเกมส์การเมืองนี้ก็ชิงกันเอง กลายเป็นสองพวก วิ่งไปหาวิชาการเมืองภายนอก และแตกในที่สุด”

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อก้าวจากงานระดับชุมชนเป็นงานเครือข่ายและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ชุมชนมองไม่เห็นตัวเองว่าจะเชื่อมโยงกับโจทย์ใหญ่ได้อย่างไร

คือไม่สามารถเชื่อมโยงระหว่างปัญหาของชุมชนกับประเด็นหลักของขบวนการได้ ทำให้พลังสนับสนุนกระบวนการอ่อนลงไป

สาเหตุอาจจะเกิดจากคนในชุมชนไม่ได้รับการพัฒนาพอที่จะทำงานระดับที่เหนือกว่าชุมชนขึ้นไป ทั้งระดับกลางและระดับบน

นอกจากนั้นบางครั้งประเด็นของขบวนการกว้างเกินไป จนชุมชนรู้สึกเชื่อมโยงไม่ติดกับขบวนการ

ไมตรี จงไกรจักร์ เล่าถึงงานที่ตนเกี่ยวข้องด้วยว่าเครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิ แล้วค่อยโตขึ้น พอมีกลุ่มมาเข้าชื่อเพิ่มขึ้น ก็กลายเป็นเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปการสังคมและการเมืองและสิทธิชุมชน (คปสม.) “จุดอ่อน คือ พอเป็น คปสม. สถานะเริ่มเลื่อนราง ประเด็นถูกยกไปในระดับนโยบาย และมีเพื่อนเยอะ ต้องใช้ชายใหญ่ เมื่อเป็นเครือข่ายใหญ่สถานะอ่อน ประเด็นก็จางลง แม้ว่าหากเวลาเกิดภัยพิบัติ ยังใช้สถานะนี้ได้ .ขณะนี้ เราไม่ได้ตกผลึก เราไม่ได้มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมร่วมกันจริง.พอเรื่องเขาไม่อยู่ในเรื่องเหล่านี้ เขาก็ไม่รู้จะอยู่ตรงนี้ทำไม เขายังไม่เห็นว่าเป็นเรื่องเขาอยู่ตรงไหน มันต่อรองกันอยู่แค่สองสามเรื่อง ผู้นำ CO ต้องมองตรงนี้ แล้วกำหนดเป้าหมายให้ชัด”

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งคณะจัดระบบชุมชนคณะนี้เผชิญร่วมกับขบวนการทางสังคมอื่นในสังคมไทยก็คือขาดความชัดเจนในการวิเคราะห์สังคมระดับมหภาค ทำให้การเสนอภาพสังคมใหม่ไม่ชัดเจน ขบวนการไม่สามารถเสนอภาพสังคมที่ดึงมาร่วมกันได้ ไปด้วย และทำให้ไม่อาจจะเสนอยุทธศาสตร์ยุทธวิธีของขบวนการอย่างเป็นระบบได้

นี่เป็นเหตุหนึ่งที่รวมกันไม่ได้ แม้จะสามารถสู่เป็นประเด็นๆในพื้นที่ได้ผล แต่ไม่สามารถต่อรองเพื่อผลักดันทางนโยบายได้อย่างทั่วด้าน

ศรินพร พุ่มมณี เสนอว่า สภาพทางสังคมเราเปลี่ยนแปลงไปจากสามสิบปีที่แล้วมากมาย “มีกลไกชาวบ้าน ทูต ที่เปลี่ยนแปลงไป หากเราไล่ไม่ทัน ทิศทางการทำงานของเราก็จะเป๋ ไม่ชัดไปด้วย เราต้องวิเคราะห์สภาพสังคมกันใหม่

“การรับรู้ทางการเมืองของคนชั้นกลางเปลี่ยนแปลงไปด้วย เราต้องวิเคราะห์ให้ ออกไม่เช่นนั้นเราจะทำงานกับชุมชนให้ร้อรับอย่างเดียว การเข้ามาของ เออีซี (ASEAN Economic Community - AEC) ก็เข้ามาแล้วเราจะทำงานให้ไปสู่เป้าหมายที่มีปัจจัยเหล่านี้เข้ามาได้อย่างไร”

ประเด็นสุดท้ายของจุดอ่อนของกระบวนการเองก็คือการที่คนทำงานมีจำนวนจำกัด ทำให้การขยายงานเป็นไปได้ไม่กว้างขวางเท่าที่ควร รศ. ดร. นันทิยา หุตะนันต์ ตั้งข้อสังเกตว่า

“ฐานสำคัญคือ องค์กรชุมชน...ส่วนตัวเห็นว่า เรายังทำเรื่ององค์กรชุมชน ไม่มากพอ ไม่ใหญ่พอ ไม่กว้างพอ มีคนทำแบบนี้ทั่วประเทศ ไม่เกิน ๕ เปอร์เซนต์ แล้วอีก ๙๕ เปอร์เซนต์ มันไม่เคลื่อนไหว พอมุ่งไปเป้าหมายสุดท้าย ยังไม่พอ เราทำฐานทั่วประเทศ ทั้งภาคเมืองและชนบท ยังไม่พอ....เราจะทำให้เกิดชุมชนเล็กๆ ให้มันเกิดห้าสิบ หกสิบ เปอร์เซนต์ได้อย่างไร”

ส่วนอุปสรรคจากภายนอกนั้นที่สำคัญที่สุดก็คือการถูกทำลายจากพรรคการเมือง จ้างงค์ จิตรนิรัตน์ กล่าวว่า “สาเหตุรุนแรง คือ ถูกทำลายจากพรรครัฐบาล เช่น สมัยนายกทักษิณ เราถูกตัดงบประมาณจากต่างประเทศ ซึ่งเขาทำเป็นกระบวนการเลย คนทำงานให้ทักษิณที่เป็นคนอยู่ในขบวนเรามาก่อน ส่งคนลงมาชู้ เพราะว่าเขารู้หมดว่าใครเป็นใคร อย่างคนสายแรงงานก็รุนแรง อย่างกลุ่มปากมูนที่มั่นใจในเส้นสายกับรัฐมากที่สุดยังถูกทำลายมากที่สุด

“สมัยชัชชนจน โดนการเมืองแยกพลังออก มีประเด็นเจรจาเป็นร้อยๆ กรณี บางกรณีแก้ได้ (ซ้าผักหนาม ประมงรอบอ่าวไทย) บางส่วนแก้ไม่ได้ บางกรณีปัญหาแก้ได้แล้วหายไป กลุ่มพีเลียงที่มีบทบาทการนำ ไม่มีทุน และ ไร้ใจเส้นสายทางการเมืองมากเกินไป ในที่สุดก็หมดบทบาทไป”

อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งคือการที่ขบวนการต้องพึ่งแหล่งทุน และแหล่งทุนใหญ่ๆที่ทำงานเพื่อคนจนไม่สนับสนุนการทำงานแบบนี้ เพราะความไม่เข้าใจความสำคัญของเนื้อหาที่จะทำให้ชาวบ้านยืนด้วยตนเองได้ และไม่เข้าใจความจำเป็นที่จะโยงงานคนจนกับปัญหาทางโครงสร้าง

ไมตรี จงไกรจักร์ เล่าว่าการที่มีคนทำงานแบบนี้น้อยเกินไปส่วนหนึ่งเป็นเพราะ “ปัจจัยภายนอกสูง สสส.(สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ) พอช.(สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) เขาทำกิจกรรมที่ดีังคนและแย่งมวลชนขนาดใหญ่ไปตอบกิจกรรมเขาเช่น เขาให้หมู่บ้านละสองล้าน พวกเรากลับต้องมาลงขันเอง องค์กรเหล่านี้เป็นอุปสรรค เขาให้เงินชุมชนแต่ไม่ได้ให้ฐานความคิด”

ปัทมา ทศศิริ เล่าตัวอย่างของโครงการที่ต้องหยุดเพราะงบประมาณช่วยเหลือจากต่างประเทศหมดไปว่า “เราเคลื่อนไหวประเด็นข้าว เราช่วยทำประกันราคาข้าวให้ชาวนา ช่วยเอามาขาย ทำตลาด สมัยนั้นประกันราคาให้ห้าพันบาท แต่พอ Foster หมดงบประมาณและถอยออกไป คนทำงานบางส่วนไปทำงานที่ พชม. แต่สหกรณ์ข้าวของเราที่ต้องอยู่ แต่ต่อมา ราคาข้าวยิ่งตกลง เราใช้เงินมาประกันข้าว เงินอุดหนุนเริ่มร่อยหรออ้อมไม่ไหวเพราะค่าใช้จ่ายสูงจึงหยุดไป”

อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ระบบราชการที่ล้มเหลวเกือบจะโดยสิ้นเชิงที่จะรับใช้หรือให้บริการแก่ประชาชนชายขอบ ยกตัวอย่างเช่นการเคลื่อนไหวเพื่อให้คนไร้สัญชาติ

นั่นแม้จะผ่านกฎหมายมาแล้ว แต่ข้าราชการและระบบราชการกลายเป็นอุปสรรคในการให้ สัญชาติแก่คนเหล่านี้ เพราะมีขั้นตอนมากมาย และทำงานอย่างล่าช้า รวมทั้งต้องการเงินใต้ โตะจากคนเหล่านี้ด้วย

ภควินท์ แสงคง เล่าว่า หลังจากใช้เวลาถึง ๓ ปี ตั้งแต่การสำรวจและลงทะเบียนคน ไทยพลัดถิ่นจนได้เคลื่อนไหว ผ่านเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม) ได้ผลลัพธ์เป็น พรบ.สัญชาติมาแล้ว

“สิ่งสำคัญ คือ เมื่อเราได้กฎหมายแล้ว เราคิดว่าหนักแล้ว แต่ที่หนักกว่า คือ การทำ ให้ กม. ใช้ได้จริงยากกว่า สามพันคนร่วมการเคลื่อนไหวสิบปีได้กฎหมาย ในพื้นที่มีคนไทย พลัดถิ่นห้าหมื่นคน ผ่านไปสามปีคืนสัญชาติได้หนึ่งพันแปดร้อยคน”

ประการสุดท้าย มีนักวิชาการจำนวนหนึ่ง พร้อมทั้งจะทำงานรับใช้นโยบายที่ผิดพลาด และไม่เป็นธรรม โดยการท่วิจัยสนับสนุนให้ความชอบธรรมกับนโยบายที่ผิดพลาดเหล่านั้น

ภาคผนวก :
เทียบเคียงหลักการพื้นฐาน

ทำงานกับชุมชน

บัญญัติ ๑๓ ประการของนักจัดระบบชุมชนไทย

๑. การค้นหาและฝึกฝนแกนนำ

คณะจัดระบบชุมชนนี้เชื่อว่าก้าวแรกที่สำคัญ คือการรวมคนให้ได้ เพื่อนำไปสู่การทำกิจกรรมแรก ๆ ด้วยกัน แล้วนำไปสู่การพบแกนนำที่แท้จริง จากนั้นก็มีขบวนการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง แกนนำจะเติบโตตามศักยภาพ บางคนทำประโยชน์ได้กว้างขวางเกินชุมชนเดิมของตนเองออกไปด้วย

๒. อ่านชุมชนให้ออก

เมื่อก้าวเข้าสู่ชุมชน สิ่งที่ต้องทำพร้อม ๆ กับการหาตัวคนที่จะมาเป็นแกนนำในการแก้ปัญหาชุมชนก็คือ การอ่านชุมชนให้ออก ซึ่งมีความหมายหลายชั้น นักจัดระบบชุมชนบางคนหาข้อมูลขั้นต้นจากหน่วยราชการก่อน มีตัวเลขพื้นฐานอยู่ในมือ บางคนถึงกับทำงานวิจัยก่อน ถ้าเป็นพื้นที่ค่อนข้างใหญ่ อย่างเมืองเชียงใหม่ บางคนใช้ตัวเลขและข้อมูลในมือไปตรวจสอบกับชุมชนว่าข้อมูลเหล่านี้ จริงแท้แค่ไหน

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว การจัดเก็บให้เป็นระบบเพื่อใช้ได้ง่ายเป็นเรื่องสำคัญด้วย ข้อมูลเป็นตัวประกอบสำคัญสำหรับการตัดสินใจต่าง ๆ ที่จะตามมา ของชุมชนและนักจัดระบบชุมชน การเก็บข้อมูลนั้น ต้องไปพร้อมกับการวิเคราะห์และสังเคราะห์หาความเชื่อมโยงของข้อมูลต่าง ๆ ด้วย

พิชยา แก้วขาว กล่าวว่า “เริ่มต้นเมื่อเราเจอชาวบ้านที่มีปัญหา แต่ปัญหานั้นไม่ได้อยู่โดด ๆ ดังนั้นการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม ที่เขาเจออยู่จึงจำเป็น มันกระทบอะไรกับระบบใหญ่ มีโครงสร้างอะไรซ้อนทับอยู่ และเวลาที่เราจะแก้ปัญหา เราต้องเห็นภาพรวมทั้งหมด เช่น น้ำประปาเกี่ยวข้องกับใคร อะไร และมีกลไกใดเข้ามาเกี่ยวข้อง และมองลึกไปว่ากลไกนั้นทำงานอย่างไร ทำหรือไม่ อย่างไร และเอื้อต่อคนจนหรือไม่ เมื่อมองขาดแล้ว ชาวบ้านก็จะกล้าเดินไปสู่การแก้ปัญหา”

หรืออย่างกรณีอ่านเมืองภูเก็ตที่เป็นเมืองท่องเที่ยว และร่ำรวยเป็นอันดับสองรองจากกรุงเทพฯ ทั้งมีพื้นที่ขนาดเล็ก “ตอนประเมินเพื่อขับเคลื่อน มองว่าความเป็นภูเก็ต เมื่อชาวบ้านเคลื่อน ทางเราก็จะริบมาแก้ปัญหา เวลาไปศาลากลางจังหวัด มักจะได้พบ และมีการเจรจาไกลเกลี่ยทันที” (โชคดี สมพรหม)

คณะนักจัดระบบชุมชนให้ความสำคัญกับการอ่านเมือง หรืออ่านสถานการณ์ที่ชาวบ้านเผชิญอยู่ให้ขาด ถ้าอ่านขาดก็จะกุมสภาพได้ส่วนหนึ่งแล้วเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งของการเคลื่อนไหว

๓. เรียนรู้ผ่านกิจกรรม

วิธีการทำงานที่สำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งของคณะจัดระบบชุมชนคณะนี้ก็คือการทำกิจกรรมขนาดเล็ก ที่หวังผลสำเร็จได้แน่นอน นอกจากเป็นวิธีการสร้างกำลังใจแล้ว ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่แท้จริงสำหรับการเติบโตของแกนนำและสมาชิกในชุมชนในแง่การ ฝึกทำงานเป็นระบบด้วย ทั้งยังเป็นวิธีที่นักจัดระบบชุมชนได้เรียนรู้จักแกนนำ และสมาชิกของชุมชนอย่างแท้จริงด้วย

อมรรัตน์ โชติกะมงคล กล่าวว่า “ กิจกรรมช่วยแบ่งระบบของชุมชน เช่น การทำความสะอาดมีการแบ่งบาท เช่น เตรียม หาเงิน และก็ทำหน้าที่ไปตามบทบาท นอกจากนั้น ก็จะมี **organize** ไปตามบทบาท ในส่วนของเครือข่าย เมื่อมีกิจกรรมแล้ว ก็จะมีผู้นำที่เกิดจากการลงมือทำ และผู้นำเหล่านี้ จะขึ้นมาในเครือข่ายที่มีโครงสร้างในการทำงานร่วมกัน โดยเชิงใหม่ไม่มีระบบ ประธาน รองประธาน แต่เวลาการติดต่อราชการ เราก็มีการสมมติบทบาทแล้วเลือกกันเอง เช่น ออมทรัพย์ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม เพื่อให้กิจกรรมได้ดำเนินต่อ และเครือข่ายที่เจอกันทุกเดือน มีการสรุปงานร่วมกัน”

กิจกรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกชาวบ้านทำงานเป็นองค์กรด้วย เช่นการแบ่งระบบย่อย ระบบกลุ่ม มีการประชุมสม่ำเสมอ และฝึกให้ฝึกติกา เช่น เราต้องไม่เล่นการเมือง ไม่เป็นหัวคะแนน ส่วนตัวกิจกรรมนั้น ก็แล้วแต่ชุมชน “เช่นคนไร่บ้าน องค์ประกอบก็จะมาจากกิจกรรม การทำแปลงเกษตรอินทรีย์ การเดินเยี่ยม การรับซื้อของเก่า เรื่องที่อยู่อาศัย เป็นกิจกรรมหลากหลาย แกนแต่ละกิจกรรม ก็จะมาเป็นแกนขององค์กร จากแกนกิจกรรมมาเป็นแกนองค์กร มีประชุมกันอะไรประมาณนี้ แล้วแต่ละพื้นที่ก็ส่งคนไปอยู่ที่มกลาง ยกกระดับทำให้สิ่งที่ใหญ่กว่า” (นพพรพรรณ พรหมศรี)

๔. ตัดสินใจร่วมกัน

การกระจายบทบาทของคนในชุมชนนั้นหลักสำคัญประการหนึ่งคือให้มีการตัดสินใจร่วมกัน มีหน่วยกลุ่มย่อย เพื่อฝึกคนและคอยตามคน ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นชุมชนที่มีการแบ่งงานกันชัดเจน ถ้ากลุ่มไหนยังไม่มีการแบ่งกลุ่มย่อย ก็จะทำงานยาก เช่นเรียกประชุมก็มาไม่ครบ ในระดับเครือข่ายก็ให้ส่งตัวแทนขึ้นมา เป็นภารกิจของงาน แต่ที่สำคัญการตัดสินใจต้องนำมาลงมติร่วมกันว่าจะทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร

“การมีกระบวนการทำงานเครือข่ายต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีคณะกรรมการในชุมชน เมื่อมีการทำงานมากขึ้น ก็เริ่มมีคนอยากเข้ามานั่งในตำแหน่ง สิ่งนี้ก็ต้องแก้ไขในระบบคิด และกันไม่ให้คนเข้ามาเพื่อหน้าตา และเงินทอง” (นพพรพรรณ พรหมศรี)

๕. ไม่ตัดสินใจแทนชาวบ้าน

คณะจัดระบบชุมชนเชื่อว่า การทำงานของตน เป็นการปลูกฝังวิธีการทำงาน แบบประชาธิปไตย ขั้นรากฐานให้กับชาวบ้าน “ทำให้ชาวบ้านอยู่ได้เพราะไม่มีเจ้านายมาสั่ง เรามีส่วนในทุกข์สุขกัน และกัน” (นพพรธน พรหมศรี) โดยไม่รวมการตัดสินใจไว้ที่ใครคนใดคนหนึ่ง มีปัญหาที่คุยร่วมกัน กำหนดทำที่ กำหนดนโยบายร่วมกัน “แม้จะดูเหมือนซ้ำแต่แน่นอน ต้องไม่ตัดสินใจแทนชาวบ้าน ไม่ว่าเขาจะตัดสินใจไปทางไหน เขาก็จะรับผิดชอบการตัดสินใจนั้นเอง ซึ่งเป็นรากฐานของประชาธิปไตย”

ศรินพร พุ่มมณี เล่าว่าตนไปทำงานที่ ตลาดน้อย ชาวบ้านเป็นสื่อเหลืองกันทั้งตลาด “เขาตัดสินใจทางการเมืองแบบนี้แล้วเขาก็ต้องรู้ว่าเขาจะต้องเผชิญกับกลุ่มการเมืองอื่นอย่างไร” นี้เป็นหลักสำคัญมากที่ทำให้ประชาชนเติบโตอย่างเป็นหมู่คณะ และเข้มแข็งขึ้นตามลำดับ

๖. ดูแลเรื่องเงินทอง

เรื่องทีกลุ่มชาวบ้านทุกกลุ่มจะต้องเกี่ยวข้องด้วยก็คือการเงิน นักจัดระบบชุมชนเห็นความสำคัญที่จะต้องช่วยให้ชาวบ้านมีระบบการเงินของกลุ่มที่โปร่งใส ไม่ว่าจะเป็นเงินบริจาค เงินโครงการ เงินออมทรัพย์ ต้องมีเหรียญ มีใบเสร็จ มีการทำบัญชีที่ชัดเจนและตรวจสอบได้ ถ้าเรื่องการเงินจัดการไม่ดี จะนำไปสู่การทุจริตและเกิดการแตกแยก จนทำให้กลุ่มพังทลายได้

๗. ทำกิจกรรมแล้วต้องทบทวนเพื่อเรียนรู้

การทบทวนไตรตรอง สิ่งที่ทำไปแล้ว ถือว่าสำคัญมาก สำหรับนักจัดระบบชุมชนคณะนี้ เพราะเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และจัดระบบความรู้ที่แฝงฝังอยู่ในเนื้อตัวของคนทำงานและชาวบ้าน ชาวคณะเชื่อว่าการทบทวนถอดบทเรียนนี้สามารถเปลี่ยนวิธีคิดของคนที่เกี่ยวข้องได้ด้วย และเป็นส่วนที่ทำให้ชุมชนและขบวนการเติบโตตลอดเวลา

๘. ซ้ำและละเอียด

การทำงานกับคนจนนั้น จะต้องละเอียดอ่อน และต้องกินเวลาเสมอ เพราะคนจนเป็นแหล่งรายได้ของคนมั่งมี เป็นที่มาของความร่ำรวยและอำนาจของคนที่มีฐานะสูงกว่า ดังตัวอย่างกรณีงานจัดระบบชุมชนคนจนในเมืองที่เชียงใหม่ เมื่อยังไม่มีองค์กรไหนจับอย่างจริงจังก่อน คณะนี้จะไปบุกเบิกงาน

ศรินพร พุ่มมณี เล่าว่า “เชียงใหม่ ในสมัยนั้น (ปี พ.ศ ๒๕๓๗) พลตรีอินทรี ยอดบางเตย (นักการเมืองท้องถิ่น) เขาหูตาคม เพราะเป็นตำรวจ เราต้องทำงานกับสลับเพื่อให้เปิดเผยขึ้นมาให้ได้ ต้องใช้เวลาเป็นปี คุยทุกชุมชน คุยทุกบ้าน ข้อดี คือเรารู้จักคนทุกชุมชน หลังจากนั้น ถ้าเราจะทำงานเครือข่ายจะง่ายขึ้นและไม่เหนื่อย เราต้องลงทุนทำตอนแรก เราต้องปรับ

เพราะถูกมองเป็นคู่แข่งทางการเมือง ต้องทำทั้งกว้างและลึก ถ้าเราแมนเป้าหมาย รู้วิธีการ ทำให้เราคิดว่าเราทำกับใครก็ได้ ยึดหลักให้แมน กำหนดตนเองให้ชัดว่าไปทำให้เขารวมกลุ่ม ร่วมคิด ตัดสินใจ ถ้าเราชัดบทบาท เราทำกับใครก็ได้ ที่ไหนก็ได้”

พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ จากอุปราชธานีก็เล่าในทำนองเดียวกัน สำหรับงานกรณีหนองกินเพล “นายทุนออกเอกสารทับที่ดินของชาวบ้านที่อยู่มาก่อน (นายทุนซื้อมาหมื่นไร่) แต่ภายนอกมองว่าชาวบ้านไม่ยอมออกจากที่ดินของนายทุนนั้น

“มีการผลักดันให้กรมที่ดินจากส่วนกลางสำรวจว่าการไม่ออกเอกสารทับ มี สามสิบราย และบางส่วนข้อมูลหายไปจากสารบบ จากการทำงานพิสูจน์ข้อมูลชัดแล้วว่า มีส่วนที่ไม่ถูกต้องออกเอกสารสิทธิ์ทับจริง

“เมื่อมีการกดดันมากขึ้น นายทุนเริ่มหาแนวร่วม จากกลุ่มเรา แต่เมื่อนักกฎหมายมาดูสำนวนแน่ชัดว่าแพ้มืด เหลือด้านเดียว คือ เปิดโปงข้อมูล อาศัยกระแสสังคม ผลักดันให้ DSI (Department of Special Investigation กรมสอบสวนคดีพิเศษ) มาตรวจสอบ จนได้ข้อชัดว่าการออกเอกสารสิทธิ์ เป็นไปโดยมิชอบ แต่ชาวบ้านติดคุกไปแล้ว

“นายทุนเริ่มเปลี่ยนวิธี เพราะมีสายภายใน โดยการแบ่งที่ดินออกเป็น การคืนให้ครึ่งหนึ่ง และซื้อคืนครึ่งหนึ่ง นั่นเท่ากับว่าชาวบ้านต้องซื้อที่ดินของตัวเอง ให้กับตัวเอง แต่ทำให้พลังของชาวบ้านหายไปส่วนหนึ่ง

“ถึงแม้การต่อสู้ด้านคดีต้องสู้ต่อ แต่ได้รับการสนับสนุนจาก DSI ช่วยเหลือ เพราะเป็นการฟ้องร้องกันเป็นรายบุคคล แต่ก็ทำให้การต่อสู้ของชาวบ้านนั้นเกิดผลเล็กๆ ขึ้นมา คือ ชาวบ้านได้โจมตีคืนบางส่วนด้วย”

เราจะเห็นได้ว่าการเอาเปรียบชาวบ้านนั้นซับซ้อน ทั้งระบบราชการและกฎหมายต่างๆก็มักจะเอื้อต่อคนมีฐานะในสังคม แม้คนจนจะเป็นฝ่ายถูก แต่ก็ติดคุกไปแล้ว กว่าจะพิสูจน์กันได้ งานจัดระบบชุมชนจึงจำเป็นต้องค่อยๆ ก้าวไปอย่างกินเวลา และต้องทำอะไรละเอียดด้วย

๙. สร้างสำนึกเพื่อนช่วยเพื่อน

กระบวนการสำคัญที่คณะทำงานนี้ใช้ในการสร้างขบวนการทางสังคมก็คือการทำให้ คนจนทั้งหลายที่ทนทำงานอยู่ด้วย เกิดสำนึกที่อยากช่วยคนอื่น ๆ แม้เผชิญปัญหา คนละประเด็น จนสามารถขยายงานจากแก้ปัญหาย่อยในแต่ละชุมชนมาเป็นเครือข่าย และการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ นพพรณ พรหมศรีเล่าเรื่องนี้ว่า “ต้องมีสำนึกเกี่ยวข้องกับคนอื่น ผ่านการช่วย

เพื่อน เช่นกรณีคนไร้บ้านไม่มีบ้าน แต่เป็นช่างและสามารถไปช่วยผู้ประสบภัยสึนามิได้ เมื่อเราทำบ่อยๆ สำนึกที่เป็นคนจนที่ต้องช่วยกัน มันจะช่วยข้ามเครือข่ายกันได้”

โชคดี สมพรหม ที่ทำงานประจำที่ภูเก็ตเล่าว่า “อย่างในภูเก็ตมีจุดแข็งคือ ผู้นำไม่ตายตัว พี่น้องทุกคนคุยได้ ต่อรองเองได้ทุกคน บางเรื่องที่เราทำเช่น การทำบัตรประชาชนชาวเล พี่น้องก็ทำได้ อำนาจก็เคลื่อนมาอยู่ที่ชาวบ้านมากขึ้น ถ้าเป้าเราชัดว่าเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม การทำกลุ่มออมทรัพย์ก็นำไปสู่ธนาคารเครือข่าย โดยให้กลุ่มออมทรัพย์ของแต่ละที่มาลงขันกัน และออมทรัพย์ทำให้คนได้มาคุยกันเป็นประจำ”

โชคดี พยายามไม่ให้กลุ่มคนจนต่างๆที่ตนจัดระบบชุมชนโดดเดี่ยวจากสังคมส่วนรวม เขาใช้หลัก “การคบหากับเพื่อนในพื้นที่ การมีเพื่อนภาคี ทั้งส่วนชาวบ้านด้วยกัน ในจังหวัด ทั้งบปภาครรัฐ ห้างร้าน ธุรกิจ ในระดับประเทศ ก็ต้องทำ อย่างภูเก็ตอย่างจัดแรลลี่ ก็มีรัฐ ธุรกิจเข้ามา ต้องสะสมความสำเร็จเล็กๆ เพื่อให้ชาวบ้านมีกำลังใจ”

๑๐. หาสมดุลบู๊และบู๊น

เราจะเห็นได้ว่าในตำหรับดั้งเดิมของซอล อะลินสกี ปฐมอาจารย์ของนักจัดระบบชุมชนสายนี้ เน้นการเผชิญหน้าและขัดแย้งเป็นยุทธวิธีหลัก ที่จะทำให้คนจนเข้มแข็ง แต่คนทำงานในเมืองไทยขณะนี้ ได้ค้นพบว่า งานจะได้ผลดีระยะยาว ต้องใช้ทั้งการเผชิญหน้าและหันหน้าเข้าหากัน ปรีกษาหารือกัน และสร้างกิจกรรมที่เป็นการสร้างสรรค์สังคมพร้อมๆกันไปอย่างได้ดุลด้วย แต่การร่วมมือนั้น “ต้องร่วมมืออย่างมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี”

พงษ์ศักดิ์ สายวรรณ เห็นว่าถ้ามองเป็นปรปักษ์กัน ทำต่อกันแบบคู่แข่งตลอดเวลา งานก็จะไปไม่ได้ กลุ่มชาวบ้านและเครือข่ายต้องสร้างผลงานด้านบวกและสะสมแต้มไว้ก่อนพร้อมๆกันได้เพื่อน เพิ่มขึ้น ควบคู่กับการต่อต้านขัดขืนเมื่อจำเป็น จ้านงค์ จิตรนิรัตน์ เห็นว่า “ถ้าบู๊อย่างเดียว ก็จะกลายเป็นตะหนุเข้าปากหมา งานการก็ขยายไม่ออก”

พิชยา แก้วขาว เล่าว่า “ตอนแรก我去ทำงานสงขลา ก็ไม่อยากจะคบใคร แต่พอขยับหรือเตะใคร ก็โดนเตะกลับ เพราะเมืองมันเล็ก ถึงคงแม้จะเป็นคณะกรรมการเกี่ยวกับชุมชนเมือง แต่ก็ยังมีการประชุมลับไม่ให้เรารู้ แล้วเราอยู่อย่างไร เพื่อนไม่คบ เราก็ต้องปรับตัว พยายามหาแนวร่วมเพื่อให้เขาผลักดันประเด็นคนจน และคนจนที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบที่เราต้องการขยับนี่เป็นเป้าหมายของเรา”

คณะทำงานที่เชียงใหม่ก็เล่าว่า เมื่อมีข่าวจากกรมศิลปากรว่าจะมีการไล่ชาวบ้านออกจากกำแพงเมืองชั้นนอก (คลองแม่ข่า) “จึงนำข่าวไปไปชวนคิดชวนคุย มีการนำเสนอการขยับบ้าน

จากบนกำแพงลงมา และส่วนที่ล้าคลองจะลงมาขยับขึ้น คำถามต่อมาเรื่องที่ดิน จึงมีการปันที่ดินของบ้านที่กว้างกว่า แบ่งให้บ้านที่ขยับลงมาแบ่งกันอยู่

“และมีสถาปนิกช่วยทำผังปรับปรุงให้เห็นภาพร่วมกัน ก่อน – หลัง และคิดว่าจะนำเสนอต่อกรมศิลป์ได้ ถึงแม้จะไปครั้งแรกไม่เจอ แต่ครั้งถัดมาได้เจอ ได้มีการพูดคุยด้านกฎหมายกับชาวบ้าน ซึ่งเขายืนยันว่าอยากจะอยู่ และยินดีจะปรับปรุง

“การเจรจามีอยู่นาน จนมีคำหลุดออกมา ว่าเห็นด้วยกับการย้ายลงมา แต่ไม่มีนโยบาย จึงกลับมาคุยกันว่าจะทำอะไร อ้ายเรื่อง (ผู้นำชุมชนคนหนึ่ง) บอกว่า กรมศิลป์เห็นด้วย เราก็ทำเลย เมื่อทุกคนตกลงกันแล้ว ก็ให้พี่แอ๊ด (ศรินพร พุ่มมณี) หาเงินมาช่วยปรับปรุง และมีกระบวนการร่วมกันปรับปรุงร่วมกัน โดยออกแบบบ้านให้เข้ากับโบราณสถาน และท้องถิ่น” ในที่สุดงานนี้ก็กลายเป็นการสร้างตัวอย่างต้นแบบของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับโบราณสถาน มีคนมาศึกษาดูงานกันมากมายหลายคณะ

ที่สงขลา นักจัดระบบชุมชนใช้ยุทธวิธีการสร้างภาพใหม่ให้โรงงานอุตสาหกรรม โดยใช้คลองอุตตะเกา ที่โรงงานเคยปล่อยน้ำเสีย วิธีก็คือ เลี่ยงปลาในกระชังหลังโรงงาน หากโรงงานใดปล่อยน้ำเสีย จะเห็นว่าปลาตาย “จะได้ไม่ต้องโทษกัน”

โรงงานก็จะได้วัดว่าน้ำเสียหรือไม่ เพราะจะมีกรมโรงงานสั่งให้ทุกโรงงานทำจอกคอมพิวเตอร์เพื่อบอกค่า BOD (Biochemical Oxygen) ชุมชนจึงบอกกับสื่อได้ว่าโรงงานใด ปล่อยน้ำเสีย ในที่สุดก็เกิดความเชื่อมั่นกัน จนไปทำกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกัน เช่น ปลูกป่า มีการหันหน้าเข้ามาหากัน เปลี่ยนความสัมพันธ์ ในชุมชนได้อย่างน่าสนใจ

ในกรณีบ้านคูสว่างอันเป็นพื้นที่น้ำท่วมทุกปี ชาวบ้านทำบ้านน็อคดาวกันเอง ทำเรือน็อคดาวเพื่อหนีน้ำ โมเดลนี้ แสดงว่า ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง และทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับการยอมรับ และชาวบ้านก็ได้พันธมิตรเพิ่ม ได้รับการยอมรับไปด้วย

๑๑. สร้างการยอมรับทางสังคม

การกดทับคนชายขอบนั้น ไม่ได้เกิดเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น หากควบคู่กับการกดทับทางวัฒนธรรมด้วย คนชายขอบมักจะถูกมองว่าต่ำต้อยด้อยค่า ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง หรือเกือบจะทุกอย่าง ทางด้วยกัน

ขั้นตอนการต่อสู้ที่สำคัญขั้นหนึ่งคือการสร้างความเชื่อมั่นในหมู่คนยากไร้ด้วยตนเองก่อน และนำไปสู่การสร้างการยอมรับของสังคมในเวลาต่อมา ประเด็นสำคัญคือ เมื่อชุมชนคนยากไร้เริ่มคิดและทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ทศนคติของสังคมต่อคนยากไร้ก็จะดีขึ้น เช่น

เมื่อชาวเขาที่มายึดที่ริมคลองแม่ข่าผลิตของส่งตลาดไนท์บาร์ซ่าที่เชียงใหม่ เริ่มทำความสะอาด
คลองแม่ข่าอย่างเป็นจริงเป็นจัง สังคมเชียงใหม่ก็มองกลุ่มคนเหล่านี้ดีขึ้นในทันที ชาวบ้านก็
รู้สึกถึงคุณค่าของตนเองตั้งแต่เริ่มลงมือทำสิ่งที่เป็นโยบายชนต่อส่วนรวม

คนทำงานเล่าว่า เนื่องจากชาวเขาถูกมองจากคนเมืองในแง่ไม่ดี อีกทั้งเป็นชาวเขาเป็นคนชาย
ขอบ ไม่มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ควรได้รับการเคารพ การที่จะทำให้เขาเห็นคุณค่าของ
ตัวเอง และทำให้สังคมเห็นคุณค่า จากเดิมมีการถูกโจมตีหลายทางจากทั้งนักวิชาการ คนเมือง
สังคม กระบวนการนี้ใช้เวลากว่าสามปี จนชาวเขาเหล่านี้กลายเป็น “ผู้ดูแลรักษากำแพง
เมือง” มีงานทำความสะอาดทุกปี มีการขยายวิธีคิดไปสู่ชนกำแพงเมืองอื่นๆ ด้วย

๑๒. ทำงานกับสื่อมวลชน

การทำความdingามต่อเมืองของชาวบ้านนี้ ต้องเป็นไปควบคู่กับการทำงานร่วมกับสื่อมวลชน
ด้วย จึงจะได้ผลดี โชคดี สมพรหม เล่าการทำงานของเขาในภูเก็ตว่า

“ภูเก็ตมีความหลากหลายของกลุ่มคน หากต้องการให้คนจนมีที่ยืนใน ที่ดินในเมืองอย่าง
ถูกต้อง มีศักดิ์ศรีจะอย่างไร และคนจนเหล่านี้อยู่บนที่ดินใครมากที่สุด (เจ้าท่า ธารักษ์ ป่า
ชายเลน) เบื้องต้นผมก็ชวนปลูกป่า แล้วชาวบ้านถามว่าเราจะแก้ปัญหาที่ดิน ที่อยู่อย่างไร
การปลูกป่าของเราต้องมีการเชิญทุกส่วน เพื่อให้เห็นว่าชาวบ้านอยู่กันอย่างลำบาก ไม่มีสิทธิ
และอยู่มานานแล้วไม่ใช่เพิ่งอยู่

“เมื่อเห็นแล้ว จะมีกระแสหนึ่งที่สามารถติดต่อนักข่าวได้ ทำให้ประเด็นเกิดการขยาย
ทางสังคม และขยายผลเริ่มต่อกับเครือข่ายชายเลน ๑๔ องค์กร หนึ่งในต้น มีการทำ MOU
ร่วมกัน

“เรื่องป่าชายเลนกับการมีอยู่ของ ชุมชน ทำให้เกิดการยอมรับ และมีการปันเขต ปัก
เขตว่าจะไม่บุกรุกต่อ มี โครงการบ้านมั่นคง ทำรังวัดร่วมกัน

“นี่คือการสร้างพื้นที่ให้เกิดคุณค่าต่อตัวเอง สังคม สิ่งแวดล้อม เมื่อเกิดบ้านมั่นคงแล้ว
ก็มีการทำบำบัดน้ำเสีย เป็นการขยายผลต่อจากที่อยู่อาศัย ทำให้ ชุมชน เหล่านี้ นำเสนอ
โฉนด ชุมชน ต่อรัฐบาล หากประกาศ โฉนด ชุมชน น้ำ ประปา ก็จะลงมาอย่างถูกต้อง”

การรู้จักทำงานกับสื่อมวลชนนับว่าเป็นก้าวอย่างสำคัญ และคณะนักจัดระบบชุมชนเรียนรู้ที่จะ
ทำงานกับสื่ออย่างเป็นระบบขึ้นตามลำดับ และสื่อเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่
ความสำเร็จของงานในหลายพื้นที่

๑๓. กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์

ถ้าเราอ่านกรณีศึกษาในภาคแรก เราจะพบว่ากิจกรรมตั้งกลุ่มออมทรัพย์กลายเป็น กิจกรรม
สำคัญ ของนักจัดระบบชุมชนขณะนี้ในหลายแห่ง

ประการแรก เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองความจำเป็นเฉพาะหน้าของคนจน ที่มักจะขาดเงินทอง เป็นครั้งคราว จะด้วยเหตุผลอะไรก็แล้วแต่ และมักต้องหยิบยืมจากแหล่งเงินกู้นอกระบบด้วย ดอกเบี้ยที่ไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง การออมทรัพย์ร่วมกันและกักกันภายในกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านจำนวนมาก ค่อยๆ ปลอดภัย หรือลดหนี้ลงได้

ประการที่สอง กลุ่มออมทรัพย์เป็นเหตุให้ชาวบ้านได้ประชุมกัน พบหน้ากัน ฝึกทำงานด้วยกัน และปรึกษาหารือกันในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับชุมชน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาทางโครงสร้างที่ซับซ้อนขึ้นไปได้เรื่อยๆ และเป็นพลังรวมกลุ่มที่ล้มไม่ได้

ประการที่สาม เป็นหนทางหนึ่งในการสะสมเงินร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ เช่นกลุ่มคนพลัดถิ่น ได้ใช้การออมทรัพย์เพื่อรวบรวมเงินช่วยเหลือคนที่ออกไปทำงานเคลื่อนไหว เพื่อชุมชนจนได้ พ.ร.บ. คืนสัญชาติเป็นต้น หรือบางกลุ่มออมเงิน แล้วผลัดกันสร้างบ้านด้วยเงินออมของกลุ่มเป็นต้น บางกรณีก็ออมทรัพย์เพื่อสู้อุตสาหกรรมก็ยังมีเงินเหลือทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อ

ประการต่อมา เป็นการสร้างโครงสร้างการอำนาจใหม่ แทนที่ชาวบ้านจะพึ่งธนาคารพาณิชย์ หรือนายหน้าเงินกู้นอกระบบ ชาวบ้านสร้างระบบธนาคารของตนเอง โดยยกระดับจากการออมทรัพย์ในระดับชุมชน มาเป็นหลายๆ ชุมชนมาออมร่วมกันเป็นออมทรัพย์ของเครือข่าย คล้ายๆ ธนาคารในหมู่คนจนด้วยกัน เงินรายได้ ดอกเบี้ยก็หมุนเวียนอยู่ในชุมชนต่างๆ บางแห่งสามารถจัดสวัสดิการชุมชนได้อย่างเป็นขั้นเป็นอันขึ้นเรื่อยๆ

ประการสุดท้ายทำให้ชาวบ้านสามารถอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของตนเอง เพราะชาวบ้านมักจะถูกตราหน้าว่าอยากมีบ้านมีที่ดินของตนเอง แต่ไม่มีปัญหารายได้มาสร้างบ้านและซื้อที่ดิน

หลักการจัดระบบชุมชนจากเอเชีย

โดย ศรินพร พุ่มมณี

งานจัดระบบชุมชน(community organizing)

จากเอกสาร History of Asian Community Organization “Being with the Poor” ที่ได้อ้างอิงถึงการประชุมของกลุ่มคนทำงานเพื่อจัดตั้งองค์กรชุมชนของคนยากจน ประมาณ ๘๐ กลุ่มในขณะนั้น ที่ Tagisan meeting in Quezon City ในปี ค.ศ.๑๙๘๕ ได้ร่วมกันให้นิยามความหมายของการจัดระบบชุมชน (community organizing / co) เอาไว้ดังนี้

๑. งานจัดระบบชุมชนหรือที่เรียกย่อว่างาน co เป็นกระบวนการทำงานกับชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น คนจน ผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ จากประเด็นเล็กที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้หรือเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากในชุมชน เป็นเรื่องที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน มีการวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน ตัดสินใจร่วมกันเพื่อให้เกิดการลงมือแก้ปัญหาาร่วมกัน มีการประเมินผล การย้อนมองตนเองทุกครั้งหลังจากเสร็จการปฏิบัติการ งานการจัดระบบชุมชนนี้เป็นการทำงานที่มีลักษณะเป็นวัฏจักร ที่เริ่มจากประเด็นเล็กๆจากระดับชุมชน สู่อำเภอและระดับชาติที่มีความซับซ้อนมากขึ้น

๒. มีการพัฒนาจิตสำนึกผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ กระบวนการทำงานการจัดระบบชุมชนนั้นเป็นเครื่องมือในการเรียนเป็นเครื่องมือสำคัญ ในการสร้างการตระหนักรู้และเป็นข้อพิสูจน์ถึงแรงจูงใจในการเข้าร่วมการต่อสู้ การพัฒนาจิตสำนึกไม่สามารถเกิดได้จากการเรียนจากวัฒนธรรมของการท่องจำหรือระบบแบบ banking system แต่จะเกิดจากการลงมือปฏิบัติเท่านั้น ความสัมพันธ์ของกระบวนการวิภาษวิธีระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ ส่งผลต่อการพัฒนาจิตสำนึกของประชาชน

๓. มีมวลชนและการมีส่วนร่วม การจัดระบบชุมชน เป็นการทำงานร่วมกับ คนจน คนไร้อำนาจและผู้ถูกกดขี่ การสร้างการเปลี่ยนแปลงต้องมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนทั้งชุมชนหรือคนจำนวนมากที่สุดที่จะมากได้ในประสบการณ์การจัดตั้ง

๔. มีผู้นำประชาธิปไตย ฟังระลึกว่า นักจัดระบบชุมชนไม่ใช่ผู้นำ แต่การจัดระบบชุมชนมีความหมายถึงการสร้างผู้นำแบบประชาธิปไตย

เป้าหมาย

๑. เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจประชาชน

เป้าหมายของนักจัดระบบชุมชนคือการสร้างเสริมพลังอำนาจเพื่อประชาชนผ่านกระบวนการจัดระบบชุมชน ประชาชนจะเริ่มตื่นเรียนรู้ จากจุดที่พวกเขาไร้อำนาจและค่อยๆพัฒนาศักยภาพสูงขึ้นจากเรื่องเล็กสู่ปัญหาที่ใหญ่ขึ้น สังคมประสบการณ์และชัยชนะจนกระทั่งกลายเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับมีพื้นที่ยืนในสังคมหรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการต่อรองนั่นเอง

๒. เป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง

การสร้างพลังอำนาจของคนจนและผู้ถูกกดขี่ต้องเป็นไปเพื่อสร้างการยอมรับให้กลุ่มคนเหล่านี้ได้มีพื้นที่ยืนภายใต้โครงสร้างการ (สำหรับส่วนนี้จะขอเพิ่มเติมในภายหลัง)

หลักการ

๑. การจัดระบบชุมชนไม่ใช่งานการแก้ปัญหาแต่คืองานการสร้างความรู้ความเข้าใจและเป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้ประชาชน (people's power)
๒. การจัดระบบชุมชนคือการสอนผู้นำ เริ่มจากการค้นหาผู้นำไม่ว่าหญิงหรือชายที่มีความสนใจจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและสังคม organizer จัดตั้งผู้นำและผู้นำทำหน้าที่จัดตั้งชุมชน
๓. การเริ่มต้นงานจัดระบบชุมชนควรเริ่มจาก พื้นที่ที่มีลักษณะแบบชุมชน ไม่มีการรวมกลุ่ม
๔. การจัดระบบชุมชนคือการใช้ปฏิบัติการที่ต้องได้รับการตอบสนองจากฝ่ายตรงข้าม
๕. การจัดระบบชุมชนคือการแสวงหาพันธมิตร
๖. การจัดระบบชุมชนต้องใช้ประเด็นที่สามารถต่อยอดไปสู่ประเด็นที่ใหญ่ขึ้น
๗. การจัดระบบชุมชนต้องใช้กลยุทธ์ที่อยู่ในชุดประสบการณ์ของชุมชน
๘. การจัดระบบชุมชนต้องใช้กลยุทธ์ที่ฝ่ายตรงข้ามคาดไม่ถึง
๙. ชาวบ้าน/ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง
๑๐. ถ้าชาวบ้านหรือประชาชนไม่ตระหนักว่าตนเองมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ เขาก็จะไม่คิดแก้ปัญหา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างโอกาสให้พวกเขาได้แสดงออกเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ตนเอง

๑๑. ในการทำงานจัดระบบชุมชนนั้น เราจะพบคนที่มักมีข้ออ้างเพื่อที่จะไม่เข้าร่วม อยู่บ่อยๆ นับว่าเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิบัติการ คนทำงานต้องช่วยกำจัดวิธีคิดแบบนี้ออกไปด้วยการหาวิธีทำงานด้วยเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
  ๑๒. การเปลี่ยนแปลงนำมาสู่การมีอำนาจและอำนาจจะมาพร้อมกับการจัดตั้งองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง
  ๑๓. องค์กรชาวบ้านมีความหมายถึงการศึกษา ที่เกิดจากการพบปะแลกเปลี่ยนรับข้อมูลข่าวสาร ที่นำไปสู่การตัดสินใจและการลงมือทำ
  ๑๔. การพัฒนาที่เน้นชาวบ้านเป็นแกนกลาง มีวิธีเดียวคือการสร้างเสริมพลังอำนาจให้ชาวบ้านผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นเพื่อความเป็นอิสระภาพ
  ๑๕. เป้าหมายของการสร้างสังคมใหม่ควรต้องอยู่บนฐาน หลักการของการเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง เพราะองค์กรชุมชนคือพื้นที่ของการเรียนรู้เพื่อสร้างอนาคตของตนเอง
  ๑๖. องค์กรชาวบ้านช่วยให้ชาวบ้านได้ทำงานอย่างมีระบบ มีการประชุม เพื่อตัดสินใจในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของตน ตั้งแต่ปัญหาขั้นพื้นฐาน อาหาร ที่อยู่อาศัย สุขภาพ อาชีพ ที่ดิน ฯลฯ องค์กรชาวบ้านคือพื้นที่เพื่อการต่อรองเชิงอำนาจกับชนชั้นปกครอง
  ๑๗. วัตถุประสงค์หลักขององค์กรชุมชนคือทำให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นคนที่มีทรัพย์สินและอำนาจ ระบอบประชาธิปไตยจะสมบูรณ์เมื่อเราสามารถถ่ายโอนทรัพย์สินและอำนาจจากคนกลุ่มน้อยไปสู่คนกลุ่มใหญ่
- จากหลักคิดข้างต้นของการทำงานจัดระบบชุมชนทำให้คนที่ทำงานสามารถนำไปปรับใช้ทำงานกับคนยากจน ด้อยโอกาสในทุกแห่ง

บัญญัติ ๑๓ ประการของคนหัวรุนแรง โดยซอล อะลินสกี

แปลโดย พัชรีย์ ชนมน์ส

Always remember the first rule of power tactics: Power is not only what you have but what the enemy thinks you have.

โปรดระลึกถึงกฎข้อแรกของยุทธวิธีเกี่ยวกับอำนาจไว้เสมอว่า: อำนาจไม่ใช่เพียงสิ่งที่คุณมี แต่เป็นสิ่งที่ศัตรูคิดว่าคุณมี

The second rule is: Never go outside the experience of your people.

กฎข้อที่สอง อย่าก้าวออกนอกประสบการณ์ของประชาชนของคุณ

The third rule is: Wherever possible go outside the experience of the enemy. Here you want to cause confusion, fear, and retreat.

กฎข้อที่สาม เมื่อใดที่ทำได้ จงทำในสิ่งที่ยอยู่นอกเหนือประสบการณ์ของศัตรู เพื่อสร้างความสับสน ความกลัว และทำให้ศัตรูล่าถอยไป

The fourth rule is: Make the enemy live up to their own book of rules.

กฎข้อที่สี่ ทำให้ศัตรูเดินตามกฎกติกาในตำราของพวกเขาเอง

The fifth rule carries within it the fifth rule: Ridicule is man's most potent weapon.

กฎข้อที่ห้า การเยาะเย้ยถากถางเป็นอาวุธอันทรงพลัง

The sixth rule is: A good tactic is one that your people enjoy.

กฎข้อที่หก ยุทธวิธีที่ดีคือยุทธวิธีที่ประชาชนชื่นชอบ

The seventh rule is: A tactic that drags on too long becomes a drag.

กฎข้อที่เจ็ด ยุทธวิธีที่ยืดเยื้อจนเกินไปจะกลายเป็นภาระและน่าเบื่อ

The eighth rule: Keep the pressure on.

กฎข้อที่แปด จงกดดันอย่างต่อเนื่อง

The ninth rule: The threat is usually more terrifying than the thing itself.

กฎข้อที่เก้า โดยปกติคำข่มขู่มักจะน่ากลัวมากกว่าของจริง

The tenth rule: The major premise for tactics is the development of operations that will maintain a constant pressure upon the opposition.

บัญญัติข้อที่สิบ ฐานสำคัญของยุทธวิธีก็คือปฏิบัติการที่พัฒนาขึ้นมาจากรัดดันต่อฝ่ายตรงข้าม อย่างไม่หยุดหย่อน

The eleventh rule is: If you push a negative hard and deep enough it will break through into its counter side.

กฎข้อที่สิบเอ็ด ถ้าคุณผลักดันด้านลบอย่างแรงพอและลึกพอ มันจะทะลุทะลวงไปสู่ด้านตรงข้าม

The twelfth rule: The price of a successful attack is a constructive alternative.

กฎข้อที่สิบสอง: ราคาของการโจมตีที่ประสบความสำเร็จคือทางเลือกใหม่อันสร้างสรรค์

The thirteenth rule: Pick the target, freeze it, personalize it, and polarize it.

กฎข้อที่สิบสอง เลือกเป้าหมาย บีบให้อยู่ ทำให้เป็นเรื่องส่วนตัว และแบ่งข้างให้ชัดเจน

คำตาม

สำหรับคนรุ่นผม ที่ร่วมอยู่ในและได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และรุ่นใกล้ ๆ กันนั้น ระบบคุณค่าในวัยหนุ่มสาวของเราบอวลด้วยแนวคิดสังคมนิยมแบบมากซ์ซิสต์ ผมและเพื่อน ๆ อีกจำนวนมากไม่เคยเสียใจที่ครั้งหนึ่งเราได้สมาทานลัทธินั้น ดังคำกล่าวกันในแวดวงฝ่ายก้าวหน้าทั่วโลกว่า ในทำนองว่า ถ้าคุณเป็นคนหนุ่มสาวแล้วคุณไม่เป็นชาวมากซ์ แสดงว่าคุณไม่มีหัวใจ และถ้าคุณยังเป็นชาวมากซ์เมื่อคุณเข้าสู่วัยกลางคนแล้ว แสดงว่าคุณไม่มีสมอง

ผมเชื่อเหมือนหลายคนเชื่อว่า มากซ์พูดถูกไม่น้อยเลยเกี่ยวกับธรรมชาติของระบบทุนนิยม เพราะเขาศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังมาก จนจับกฎเกณฑ์หลายอย่างของระบบนี้ได้ แต่เขาพูดผิดอย่างมหันต์เกี่ยวกับสังคมนิยมและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้เพราะเขาฝันหวานเอาว่ามันควรเป็นอย่างไร โดยไม่มีความเป็นจริงรองรับ แม้ว่าเขาจะอ้างว่าเขาใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม

การทดลองนำแนวคิดของมากซ์มาปฏิบัติในโลกในรอบร้อยปีที่ผ่านมานี้ ได้พิสูจน์แล้วว่า ความคิดเรื่องเผด็จการชนชั้นกรรมาชีพนั้นน่าสังคมนิยม การปฏิวัติกลับไปสู่การกดขี่อย่างใหม่ และความคิดเรื่องการใช้อำนาจรัฐเบ็ดเสร็จ จัดการวางแผนทางเศรษฐกิจและบังคับให้เกิดระบบชุมชนรวมหมู่แบบต่าง ๆ นั้นก็ล้มเหลวเกือบจะโดยสิ้นเชิง

พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือมากซ์ผิดพลาดในสมมติฐานที่ว่าพอ อำนาจรัฐตกมาอยู่ในมือของคนที่มีอุดมการณ์ทางการเมือง “ที่ถูกต้อง” แล้ว คนเหล่านี้จะใช้อุดมการณ์นั้นในการสร้างสรรค์สังคมที่ดั่งใจได้ ที่ว่าผิดพลาดก็เพราะ อุดมการณ์ทางการเมืองที่ว่านั้น ไม่ได้ถูกต้องจริงประการหนึ่ง เพราะอำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จ ไม่ว่าจะในนามของกรรมาชีพหรือชาติศาสตร์ กษัตริ์ ย่อมนำไปสู่ความฉ้อฉลทั้งสิ้น ประวัติศาสตร์ของเผด็จการทั้งฝ่ายขวาฝ่ายซ้ายได้พิสูจน์สังคมนิยมข้อนี้มาแล้วทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้คนที่มียุทธศาสตร์ทั้งหลายนั้นเมื่ออำนาจอยู่ในมือ อุดมการณ์ก็ถูกบิดให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง อย่างหยาบหรือละเอียดก็แล้วแต่ เผด็จการที่เป็น “ธรรมราชา” นั้นมีอยู่บ้างในประวัติศาสตร์แต่น้อยมาก เป็นไปได้มากกว่าในทางปรัชญานั้น มากซ์เข้าใจ ธรรมชาติของปฤชนไม่ดีพอ

แต่ความล้มเหลวของสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์นั้นสำหรับผมไม่ได้แปลว่า ทุนนิยมทั้งหมดเป็นของดีและถูกต้อง และไม่ได้แปลว่าสังคมนิยมทุกสกุลล้มเหลว ไปด้วยทุกด้าน เราต้องไม่ลืมว่า ทั้งในลัทธิเสรีนิยมและสังคมนิยมนั้นเองก็มีหลายสกุลคิด และมีการเรียนรู้ผสมผสานกันมากมายหลายรูปแบบในรอบ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา อย่างน้อย ในภาคพื้นทวีปยุโรป

สังคมนิยมที่ผสมผสานกับเสรีนิยมทางการเมือง (กลางซ้าย central left) หรือเสรีนิยมสมัยใหม่(modern liberalism or social liberalism) ที่ผสมผสานกับสังคมนิยมทางศีลธรรม (กลางขวา central right) ที่กลายมาเป็นระบบรัฐสวัสดิการ แบบต่าง ๆ ด้วยความเข้มข้นต่าง ๆ กัน ก็ช่วยลดความเลวร้ายของทั้งระบบ เสรีนิยมแบบโบราณ (classical and neo-classical liberalism, neo-liberalism) และสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ไปได้ไม่น้อย

ที่แน่นอนก็คือทั้งสามระบบ คือซ้าย ขวา หรือกลางนั้นเป็นผลผลิตของแนวคิดและระบบคุณค่าแบบยุโรปยุคฝรั่งเศสรัฐ (European Enlightenment) ที่มีจุดอ่อนสำคัญอยู่ที่ การมุ่งสนับสนุนให้มนุษย์เอาชนะธรรมชาติ เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยการส่งเสริมปัจเจกชนนิยมจนสุดโต่ง และเน้นการแข่งขันทางสังคม และเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นไป โดยใช้วิทยาศาสตร์แบบกลไกและเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือที่สำคัญ และเน้นความเป็นรัฐประชาชาติมากเกินไป

เมืองไทยเรา เริ่มรับแนวคิดฝ่ายขวาแบบนี้มาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ และมาเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ เมื่อลูกหลานรัชกาลที่ ๕ ที่ถูกส่งไปเรียนเมืองนอก แล้วกลับมาบริหารบ้านเมือง แต่จุดเปลี่ยนแยกจากรากเหง้าทางวัฒนธรรม ที่ร้ายแรงที่สุดเกิดในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อเราเริ่มแนวคิดการพัฒนาแบบอเมริกันเข้ามาเต็มที่ และเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกเมื่อปีพ.ศ.๒๕๐๔ ที่ตามมาด้วยคำสั่ง ให้พระสงฆ์เลิกสอนเรื่องสันโดษแก่ประชาชน โดยนายกรัฐมนตรียอมเผด็จการคนนั้น

ยุคแห่งการพัฒนาแนวนี้ ถูกประกาศขึ้นตั้งแต่วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๒ โดยประธานาธิบดีทรูแมน เมื่อเขาปฏิญาณตนเข้าเป็นประธานาธิบดีหลังชนะเลือกตั้งครั้งที่สอง (เขาเป็นประธานาธิบดีคนที่ ๓๓ ของสหรัฐอเมริกาแต่ พ.ศ.๒๕๑๒ ก่อนสงครามโลกครั้งที่สองจะยุติลง) วันนั้นเขากล่าวว่า

“เราต้องเริ่มต้นโครงการใหม่อันท้าทายที่จะนำประโยชน์จากวิทยาศาสตร์และความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมไปปรับปรุงและนำความเจริญสู่ดินแดน ด้อยพัฒนาทั้งหลาย

“ในแผนของเรา เราไม่มีพื้นที่ให้กับจักรวรรดินิยมแบบเก่า อันได้แก่การขูดรีดเพื่อหากำไรจากต่างแดนอีกแล้ว สิ่งที่เราเห็นก็คือ โครงการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนกรอบคิดที่เป็นธรรมเนียมประชาธิปไตย ”

กูสตาโว เอสตาบา ปัญญาชนชาวเม็กซิโก อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวางแผนพัฒนา กล่าวว่า

“ความด้อยพัฒนาเริ่มต้นขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๒ นั่นเอง วันนั้นคนสองพันล้านคนกลายเป็นคนด้อยพัฒนา ในความรู้สึกที่แท้จริง ประชาชนเหล่านั้นหยุดที่จะเป็นอย่างที่ตนเป็นในท่ามกลางความรุ่มรวยหลากหลายทั้งสิ้นทั้งมวล

และได้ถูกสาปให้กลับหัวกลับหางแล้วแปลงเป็นตัวตนในกระจกเงา ของคนอื่น
ความเป็นจริงของคนอื่น กระจกนี้เฝ้าหยันให้คนเหล่านั้นตัวเล็กลง และส่งให้ไปอยู่ท้ายแถว
กระจกนี้พยายามให้คนเหล่านี้กลายเป็นชนส่วนน้อยเล็ก ๆ ที่ไม่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง ทั้ง ๆ
ที่เขาเหล่านี้ที่จริงแล้ว คือ คนส่วนใหญ่ และมีอัตลักษณ์อันหลากหลาย
และมีความรุ่มรวยของตนเอง”

แนวคิดนี้เองที่ก่อให้เกิดการพัฒนาและโครงสร้างสังคมแบบที่เราเห็น
และเป็นอยู่ในประเทศไทย ที่มีลักษณะ “รวยกระจุก จนกระจาย” ดังที่นักจัดระบบชุมชน
ได้กล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ ยิ่งพัฒนามากเท่าไรชาวไร่ชาวนาก็ยิ่งเป็นหนี้สินมากขึ้นเท่านั้น
และก่อให้เกิดคนขายขอบอันหลากหลายมากมายที่เป็นตัวละครสำคัญ ๆ ในหนังสือเล่มนี้

ในประเทศนี้ คนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ร้อยละ ๙๙.๙๙ เชื่อว่าสังคมดั้งเดิมของเรา
เป็นสังคมด้อยพัฒนา เชื่อว่าเราต้องพัฒนาตามฝรั่งให้ทัน เรานับถือญี่ปุ่นเพราะญี่ปุ่น
เริ่มสู้ฝรั่งได้ เรากำลังนับถือจีน เพราะจีนก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ
อันดับสองของโลกและเริ่มทำทายอเมริกา เจ้าโลกเก่า ฯลฯ ชนชั้นนำและประชาชาติ
นอกประเทศฝรั่งตะวันตกทั้งหลายก็ตกอยู่ใน ชะตากรรมเดียวกันและกำลัง
ตะเกียกตะกายเดินตามหลังฝรั่ง

ผลก็คือเรากำลังอยู่ในโลกที่สภาพแวดล้อมเสื่อมทรามลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน
เฉพาะเรื่องโลกร้อนขึ้นเรื่อย ๆ ก็ไม่มีรัฐบาลไหนหรือองค์กรโลกระดับไหนจะแก้ได้อยู่แล้ว
ไม่ต้องเอ่ยถึงประเด็นสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีกมากมาย

นอกจากนั้นความไม่เป็นธรรมในสังคมยังขยายออกไปอยู่ตลอดเวลา
ช่องว่างระหว่างคนมั่งมีกับคนยากไร้แทนที่จะลดลงตามเวลาที่ผ่านไปของ การ “พัฒนา”
กลับขยายขึ้นอย่างไม่มีท่าทีว่าจะยุติได้

ที่น่าขันก็คือ ทั้งคนมั่งมีและคนยากไร้ต่างขาดความสุข และดำรงชีวิตที่ทุกข์มากขึ้น
อยู่ตลอดเวลา เพราะคุณค่ายุคฝรั่งตรัสรู้ วางเป้าหมายชีวิตไว้ผิดที่ผิดทาง ผิดฝาผิดตัวนั่นเอง

ปัจจัยที่ทำให้คนมีความสุขน้อยลงที่สำคัญประการหนึ่งก็คือการที่ยิ่ง “พัฒนา” มาก
ความสัมพันธ์ของคนก็ยิ่งเปราะบางลง คนโดดเดี่ยวมากขึ้น อยู่กับผู้คนด้วยกันยากขึ้น
การแก่งแย่งแข่งขันลงไปในระดับครอบครัว

ที่น่าสนใจก็คือมีชนชั้นนำไทยจำนวนน้อยเท่านั้นที่ตระหนักว่า ในประเทศฝรั่ง
ตะวันตกเอง ผู้คนจำนวนถึง ๑ ใน ๓ (The Cultural Creative) เริ่มไม่ยอมรับคุณค่าพื้นฐาน
ของยุคฝรั่งตรัสรู้ และเริ่มแสวงหาสิ่งที่เป็นคุณค่าแท้จากวัฒนธรรมตะวันออก
และนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตและระบบสังคม เศรษฐกิจ ของตนมากขึ้นทุกที

ในโลกนอกสังคมตะวันตกเอง รวมทั้งประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านเรา
การแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ไม่พ้นกระแส คุณค่ายุค ฝรั่งตรัสรู้ก็เกิดขึ้นมากพอสมควร

แต่ชนชั้นนำในสังคมไทยสนใจขบวนการเหล่านี้น้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นพวกที่ตะเกียกตะกาย ขึ้นมามีอำนาจตัดสินชดถกรรมบ้านเมืองด้วย กลการเลือกตั้ง หรือด้วยปากกระบอกปืน หรือพวกที่หาดีอยู่กับคนมีอำนาจทั้งหลาย

ประเด็นของผมนก็คือเรื่องราวที่กลั่นออกมาจากหยาดเหงื่อ รอยยิ้ม และน้ำตาของผู้คน ในหนังสือเล่มนี้ มีคำตอบอย่างน้อยก็บางส่วน สำหรับอนาคตของสังคมไทย และสังคม ในภูมิภาคนี้ด้วย แม้จะไม่สมบูรณ์ทุกด้าน แต่ผมถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีเลิศที่จะก้าวต่อไป ได้อีกมาก

ประเด็นแรกก็คือ **ไม่ต้องรออำนาจรัฐ** ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์สังคมที่ดั่งาม รุ่งผมรอมมาครึ่งศตวรรษ รุ่งก่อนผมรอมมาแล้วหนึ่งศตวรรษ รอดด้วย อุทิศตัวด้วย คนตายกันไปเป็นล้าน ๆ เพื่อสังคมที่ดั่งาม แล้วจบลงด้วยสังคมที่กดขี่ขูดรีดในรูปแบบใหม่ ๆ

ประเด็นที่สองคือชาวบ้านธรรมดาถูกกักตุนและผองาดขึ้นมาเห็นคุณค่าในชีวิตของตนเองได้ และอย่างอ่อนน้อมต่อมตนด้วย โดยอาศัยพลังทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น อย่างชาญฉลาด

ประการที่สามการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในความหมายที่แท้จริง คือคิดเองได้ ตัดสินใจเอง ลงมือกระทำการเอง และรับผิดชอบชีวิตตนเอง คือรากฐานของประชาธิปไตย ที่แท้จริง

ประการที่สี่ **ต้นแบบของชุมชนที่ดั่งามเกิดขึ้นได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้** ไม่ต้องรอ การปฏิวัติ ปฏิรูปโดยชนชั้นนำใด ๆ ไม่ว่าจะรัฐ พรรคปฏิวัติ หรือพวกปฏิวัติ ทหารปฏิวัติ เทคโนโลยีหรือใครทั้งสิ้น

ประการที่ห้า **ชนชั้นกลางมีบทบาทที่มีความหมายได้** ถ้าเขากล้าเลือกข้าง ประชาชนและเรียนรู้ที่จะเข้าใจโครงสร้างอันอยู่ติธรรมของสังคมและ เข้าถึงมูลเหตุ ของวิกฤติสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ และเข้าถึงรากทางวัฒนธรรมของตนเองได้ นอกจากคุณจะเป็นปัจจัยให้ประชาชน ได้กลับมาเห็นคุณค่าของตนเองและเข้มแข็งขึ้นแล้ว ชีวิตของคุณเองจะมีคุณค่าที่แท้จริง และตัวคุณเองจะเข้มแข็งขึ้นด้วย

ประชา หุตานุวัตร

ชุมชนนิเวศเอเชีย

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗